

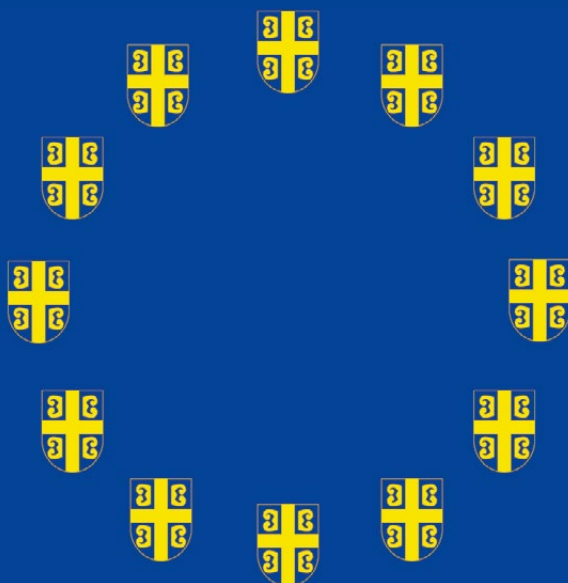

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

LJUDSKA PRAVA U SRBIJI 2014.

POLITIČKA KULTURA PROTIV EVROPEIZACIJE

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

LJUDSKA PRAVA U SRBIJI 2014.

Politička kultura protiv evropeizacije

Beograd, 2015

Ljudska prava u Srbiji: 2014.

POLITIČKA KULTURA PROTIV EVROPEIZACIJE

IZDAVAČ

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

OBLIKOVANJE, SLOG

I ILUSTRACIJA NA NASLOVNOJ STRANI

Ivan Hrašovec

ELEKTRONSKO IZDANJE

Sadržaj

I – UVOD

Srbija na raskrsnici	13
Zaključci i preporuke	16
Vladi Srbije	17
Civilnom sektoru	20
Međunarodnoj zajednici	21

II – DRUŠTVENI I POLITIČKI KONTEKST

Neuspešna tranzicija: obesmišljava ljudska prava	24
Urušavanje institucija: pretnja reformama	28
Tehnologija vladanja: konstantna proizvodnja neprijatelja	30
Vanredni izbori: pobjeda pragmatičnog nacionalizma	36
Poplave: ogoljavanje loše uprave	40
Na ruskoj šahovskoj tabli	41
Južni tok: (ne)očekivano odustajanje	44
Predsedavanje OEBS: šansa ili rizik	46
Kosovo: nepromenjena strategija Srbije	48
Kolaps pravnog sistema i uprave	50
Mediji: dosezanje kritične tačke	51
Parlament: problem sa autoritetom	52
Ekonomija: otpor reformama	52
Regionalizacija i decentralizacija: otpor i strah od secesionizma	53
Srbija i susedi: saradnja pod prinudom	53
Srbija i svet: otvaranje sporo i sa oklevanjem	54
Kontroverze nacionalno-državnog identiteta	55
Rehabilitacija Dragoslava Mihailovića: odricanje od antifašizma	63
Reakcije u regionu	70
Vojislav Šešelj: simbol normalizacije zločina	72
Šešelj u Srbiji	74
Haški tribunal na optuženičkoj klupi	76
Srbija u Evropskom parlamentu	78
Hrvatski odgovor Beogradu	80

III – PRAVOSUĐE

Nova mreža sudova	84
Hronika reformskih pokušaja	90
Advokati VS notari	98
Suđenja za ratne zločine	109
Borba protiv korupcije: skroman napredak	119
Suđenja pred Posebnim odeljenjem za organizovani kriminal	131
Putarska mafija i Nibens grupa	132
Zatvorski sistem: neophodno sistematsko rešavanje problema	139
Pritvor	147
Alternativne sankcije (AS)	149

IV – PARLAMENT

Pod dominacijom izvršne vlasti	154
Zakonodavna delatnost	155
O kontrolnoj ulozi parlamenta	157
Vlast i opozicija	159
Odnos prema nezavisnim regulatornim telima	161
O paralizi pravosuđa	164
Zaključci i preporuke	165

V – SISTEM BEZBEDNOSTI

Ključ demokratske transformacije	168
SNS i bezbednosne strukture	169
Vojno svrstavanje Srbije u nedavnoj prošlosti	173
Bezbednosni sistem i kosovosko pitanje	175
Bilateralna vojna saradnja Srbija – Rusija	176
Srpsko-ruski humanitarni centar u Nišu	178
Zaključci i preporuke	180

VI – EKONOMIJA

Godina prestrojavanja, obećavanja i oklevanja	184
Predizborne projekcije budućnosti	186
Muke sa javnim finansijama	188
Nova-stara vlada	192
Vučićev kabinet i Rusija	195
Reformski potezi kao pretpostavka sporazuma sa MMF	200
Rezanje plata i penzija	202

VII – NEZAVISNE INSTITUCIJE

Brutalni nasrtaji na nezavisne institucije	208
Zaštitnik građana	209
Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu pofataka o ličnosti . . .	211
Poverenik za zaštitu ravnopravnosti	212
Pritisci na zaštitnika građana	213
Kontekst kampanje	214
Slučaj Andreja Vučića	214
Izvešaj ombudsmana	217
Reakcije međunarodne zajednice	218
Zaključci	219

VIII – VERSKE ZAJEDNICE

SPC i dalje privilegovana	222
Većinska crkva u Srbiji.	224
Odnosi većinske crkve sa susedima.	225
Unutrašnji sukobi u većinskoj crkvi.	230
Parada ponosa	232
Srbija i Rusija, i crkva i država	235
Poseta pape	237
Muslimani u Srbiji.	239

IX – MEDIJI

Dosezanje kritične tačke	246
Medijska regulativa	250
Kontrolisanje medija i pritisci na novinare	255
Mediji i ratna prošlost	266
Komisija za istraživanje ubistava novinara	269
Bezbednost novinara	271
Onlajn mediji	273
Zaključci i preporuke	274

X – OBRAZOVNI SISTEM I POLOŽAJ MLADIH

Urušavanje sistema obrazovanja	278
Društveno marginalizovani položaj mladih	282
Zaključci i preporuke	285

XI – REGIONALIZACIJA I DECENTRALIZACIJA

Otpor i strah od secesionizma	288
Vojvodina: bez konsenzusa o autonomiji	290
Rasprava povodom odluke Ustavnog suda	293
Delovanje ekstremnih organizacija u Vojvodini	295
Politika SNS	297
Rekonstrukcija Vlade Vojvodine	298
Napadi na Albance	299
Pokušaj menjanja zvaničnih simbola Vojvodine	301
Odnosi Vojvodine sa Evropskom unijom	303
Zaključci i preporuke	307
Sandžak: rešavanje statusa Bošnjaka u Srbiji	308
Verbalni radikalizam	310
Autonomija Sandžaka	314
Islamska zajednica	317
Bošnjačko nacionalno vijeće	319
Ekonomska situacija	320
Odnosi Turske i Sandžaka	322
Priatelji Sandžaka	324
Islamski borci	325
Zaključci i preporuke	328
Jug Srbije: između Beograda i Prištine	329
Diskriminacija	331
Popis stanovništva	332
Dijalog sa Beogradom	333
Odnosi sa Kosovom i Albanijom	334
Značaj obrazovanja	335
Parlamentarni izbori	335
Izbori za nacionalni savet	336
Kancelarija za Preševo, Bujanovac i Medvedu u Gnjilanu	337
Zaključci i preporuke	338

XII – DISKRIMINACIJA

Duboki koreni	340
Etničke manjine: ključ za evropske integracije	342
Politička participacija	343
Normativni okvir	345
Nacionalni saveti nacionalnih manjina	348
Izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina	352
Službena upotreba jezika i pisma manjina	354
Etnički motivisani incidenti	360
Zaključak	363

Položaj i prava LGBT osoba: visok stepen diskriminacije	364
Zaključci i preporuke.	369
Romi: "sakriveni" i diskriminirani	371
Zaključci i preporuke.	377
Položaj i prava žena: – u senci stereotipa o rodnim ulogama	378
Zaključci i preporuke.	385
Osobe sa invaliditetom: porodici na teretu	388
Zaključci i preporuke.	393
Starije osobe: stalna pretnja nasiljem	395
Nasilje nad starijim osobama	402
Domovi za stare.	404
Alarmanantna nebriga – starost bez zaštite	407
Zaključci	412

XIII – EKONOMSKA I SOCIJALNA PRAVA

Mnogo noviteta, efekti još neizvesni	414
Bezbednost na radu.	421
Socijalna zaštita	422
Socijalna politika.	425
Socijalna uključenost	427
Dečja prava	429

XIV – CIVILNO DRUŠTVO

Između patrijarhalnog i liberalnog koncepta	434
Odnos OCD i Vlade Srbije	436
Uloga OCD u evropskim integracijama	440
Finansiranje nevladinih organizacija	441
Desničarske organizacije.	442

XV – SRBIJA I SUSEDI

Saradnja pod prinudom	446
Bosna: na čekanju	450
Rusija i RS	453
Nemačko – britanska inicijativa	455
Ekonomsko-socijalna situacija.	459
Zaključci	462
Hrvatska: trend koji zabrinjava	463
Tužbe za genocid.	466
Puštanje Šešelja na slobodu	469
Srbi u Hrvatskoj.	470
Hrvati u Srbiji	474
Ekonomske odnosi	475
Zaključci	477

Crna Gora: fingirana „politička korektnost“	478
Razlike u spoljnopolitičkom ponašanju.	480
Makedonija: geostrateški izazov	483
Uloga pravoslavnih crkava (ruske, srpske i makedonske)	484
Političko-špijunska afera	487
Politička kriza	488
Zaključci	489
Slovenija: mogući pouzdani saveznik	490
Zaključci i preporuke	492
Kosovo: nezavisnost, korist za obe strane	493
Skrining Poglavlja 35	497
Srbi na izborima	498
Zajednica srpskih opština	500
Srpsko-albanski odnosi	504
Poseta Edija Rame	505
Diplome: najzad rešenje	506
Policija i bezbednosne strukture	507
Specijalni sud za ratne zločine	509
Nastavak pregovora Beograd – Priština	511
Zaključci i preporuke	514

XVI – SRBIJA I SVET

Otvaranje sporo i sa oklevanjem	518
Srbija – EU: samo skrining	523
Zaostajanje Zapadnog Balkana	525
Između Brisela i Moskve	526
Rusija sve bliže	528
Srbija – Amerika	531
Srbija – Turska	535
Srbija – Albanija	536

ANNEX

XVII – RUSIJA I SRBIJA

Na ruskoj šahovskoj tabli	542
Južni tok neodoljivi izazov	545
Strateški sporazumi između Srbije i Rusije	547
Mesto Republike Srpske u ruskoj strategiji	548
Političke teme	550
Vojna saradnja sa Rusijom	551
Zapadna percepcija rusko-srpskih odnosa	553
Odjeci moskovskog putovanja	555
Zaključci i preporuke	556
Crveni tepih za Putina	558
Pripremanje parade	561
Parada konfuzije	563
Ekonomska saradnja	564
Južni tok i energetska monopol	565
Centar u Nišu	566
Zapadne reakcije	567
Rizično poigravanje s budućnošću	570
Zaključci	572
Južni tok: Srbija u procepu	573
Hronologija jedne iluzije	575
Srbija najveći gubitnik	576
Ruski argumenti	578
Reakcije EU	580
Reagovanja nas krah „Južnog toka“	581
Rusko-tursko strateško partnerstvo	582
Zaključci	584

I – UVOD

Srbija na raskrsnici

Srbija je ponovo na raskrsnici što zahteva angažovanje čitavog društva. Koraci koje je Vlada napravila u pravcu pridruživanja Evropskoj uniji (EU) nisu dovoljni, posebno kada se ima u vidu da ne postoji potpuna saglasnost unutar nje same. To se posebno ogleda u sprovođenju Briselskog sporazuma.

Velika većina građana ne zna ništa ili veoma malo šta podrazumeva članstvo u EU na individualnom nivou. Osim toga većina najvažnijih nacionalnih institucija, poput Srpske pravoslavne crkve, delomično Srpske akademije nauka i umetnosti, SANU (koja nastoji da se preorijentiše), značajniji intelektualci, kao i delovi civilnog sektora ne podržavaju vrednosti na kojima počiva EU. Turbulencije unutar same EU, kao i dezorijentacija pojedinih članica ide na ruku onima koji se suprotstavljaju EU i osnažuje njihov otpor.

Tokom poslednje tri godine u Srbiji je značajno unazađena oblast ljudskih prava i sloboda što je eskaliralo tokom vanredne situacije uvedene zbog poplava (15-23. maj 2014) i neposredno nakon nje. Vanredne okolnosti, koje su zahtevale stručnost i pre svega preventivnu reakciju u sprečavanju štete, pokazale su slabosti Vlade Srbije i njen odnos prema ključnim pitanjima dalje demokratizacije zemlje.

Takođe se pokazalo da je odnos između centralne i lokalnih vlasti vrlo krhak, da je često ispolitizovan, i da u kriznim situacijama dovodi u opasnost bezbednost građana. Koncept decentralizacije zemlje sa stanovišta ljudske bezbednosti pokazao se kao veoma bitan.

Ekonomska situacija u Srbiji je kritična i upravo se u toj oblasti očekuje najveći iskorak ove vlade. Srpska napredna stranka (SNS) je izbore dobila na socijalnoj demagogiji i zbog toga će ubrzo biti suočena sa zahtevima koji podrazumevaju suštinsku reformu sistema i liberalizaciju privrede. To će ujedno biti i najveći test aktuelne vlade, s obzirom na obećanja koja je davala u kampanji („Beograd na vodi“, borba protiv korupcije, ugovoreni kredit od milijardu dolara...)

Nedostatak parlamentarne opozicije može biti nadoknađen samo delovanjem građana Srbije, civilnog sektora i medija. Pred njima je izazov da upozore na svaki pokušaj zloupotrebe vlasti. Problem je međutim, u tome što se prosečan građanin više plaši bede nego tiranije.

Najviše zabrinjava odnos vlasti prema Republici Srpskoj (RS) koji se i dalje zasniva na politici „očuvanja Dejtonskog sporazuma i Republike Srpske“. Takođe, uznemirava i to što Milorad Dodik ima podršku ne samo državnog vrha već i čitave nacionalne elite.

Najveća neizvesnost je buduće uređivanje Srbije. U tom pogledu SNS nije dala ni naznake pravca u kom će se kretati, a u praksi je nastavila politiku centralizacije Srbije, posebno u Vojvodini. Sadašnji položaj Vojvodina je najveći poraz onih stranaka koje zagovaraju autonomiju. Međutim, upravo se na ovom pitanju pokazalo da beogradske stranke imaju ambivalentan odnos prema Pokrajini, čak i kada govore o autonomiji.

Kriza u Ukrajini otvorila je mnoge sumnje u pogledu buduće orijentacije vlade. Činjenica da su Aleksandar Vučić i Ivica Dačić odmah posle izbora otputovali u Moskvu u jeku ukrajinske krize takođe otvara neka pitanja. Izjava o Ukrajini je uznemirila zapadne posmatrače koji pažljivo prate svaki pokret u odnosima Srbije sa Moskvom. Taj odnos je upravo u ovom trenutku od ključne važnosti u pozicioniranju vlade u odnosu na reforme i evropske integracije, posebno članstvo u NATO.

Vanredni parlamentarni izbori 2014, rezultirali su pobedom najboljeg izvodjača politike „pragmatičnog srpskog nacionalizma“ koja će promovirati tesnu saradnju sa EU i Zapadom, ali bez prihvatanja njihovog vrednosnog sistema, uz negovanje panslavenskih emocija (odnosi sa Rusijom) i temeljnih postavki srpskog nacionalizma.

Pobeda SNS sa tako ubedljivom većinom pogubna je za politički život Srbije. Takoreći, pluralizam je gotovo nestao. Parlament koji i do sada nije obavljao kontrolnu funkciju imaće još manji značaj i ulogu u ovom sazivu. Partijski uticaj je veći nego ikada

Aktuelna vlada, kao i u prethodnom sazivu, do sada nije izašla sa konkretnim programom. Dve godine je potrošila na konstantnu kampanju i demonizaciju drugih partija (posebno DS).

Poseta ruskog predsednika Vladimira Putina Beogradu je opomena i EU i SAD. Ukoliko Zapad želi Zapadni Balkan u EU, mora ubrzati demokratizaciju regiona i njegov ekonomski oporavak. Neuspela tranzicija i stagnacija glavni su razlozi njegovog političkog lutanja. Pri tome, EU posebno treba obratiti pažnju na lokalnu političku kulturu i u tom smislu prilagođavati strategiju razvoja. Zapadnom Balkanu je neophodno mnogo značajnije i sveobuhvatnije angažovanje EU.

Pogoršavanje ekonomske situacije može generisati socijalni radikalizam. Ukoliko Vlada ne bude ostvarila rezultate na tom planu moguća je pojava raznih formi ekstremizma, posebno etnički motivisanih, kako na nacionalnom tako i na regionalnom nivou.

Srpska politička elita malo ili nedovoljno poznaje rusku politiku. Raspad Jugoslavije je u velikoj meri posledica Miloševićevih očekivanja da će se Rusija uključiti. Čak ni on nije razumeo da će Rusija slediti samo svoje interese. Balansiranje između Zapada i Rusije je veoma opasno po interese Srbije, jer ona je ipak u EU i NATO okruženju.

S obzirom na još uvek ambivalentan odnos države i društva prema svom geostrateškom mestu, Evropska unija i zemlje poput Nemačke morale bi u tom smislu biti agilnije i aktivnije. Pogotovo u kontekstu globalnih geostrateških previranja i prestrojavanja koja se u značajnoj meri odigravaju i na evropskom kontinentu i dodatno utiču na kolebljivost Srbije, ali i nekih drugih balkanskih zemalja;

Situacija u medijima nikada nije bila tako dramatična kao poslednjih godina. Kontrola nad medijima i suzbijanje kritičkog mišljenja izazivaju anksioznost i sprečavaju pluralizam. Vladino obrušavanje na civilni sector i nezavisne medije su kontraproductivni i za nju samu. Srbiji su neophodni slobodni i konstruktivni mediji, kao i civilni sektor koji je otporan na vladine manipulacije.

Neophodno je vratiti moralne norme i vrednosne kriterijume u uređivanju Srbije. Jedan od načina je uticanje na reform sistema obrazovanja i uvažavanje presuda međunarodnih sudova radi uspostavljanja moralnih normi koje iz njih proističu.

Zaključci i preporuke

Posledice etničkog koncepta države – posledica ratova iz devedesetih – još uvek su prisutne i imaju posebno negativan uticaj na položaj manjina – etničkih, verskih, ali i osetljivih grupa. Civilni sektor je svojim dugogodišnjim aktivnostima na izgradnji poverenja između većine i manjina gradio mostove za prevazilaženje jazova koje je radikalni nacionalizam kreirao. Međutim, bez promišljenje državne politike inkluzivnosti taj jaz nije moguće ukloniti.

Nasleđe ratova iz devedesetih, kao i istorijski revizionizam ozbiljno ugrožavaju oporavak Srbije, ali i regionalnu normalizaciju. Regionalna istorija XX veka posebno ona iz njegove poslednje decenije treba da se objektivizira i, u tom smislu EU treba da se postavi aktivno, kako bi sprečila dalje falsifikovanje istorijskih činjenica.

Rehabilitacijom četničkog komandata Dragoslava Draže Mihalovića, Srbija se identifikovala sa poraženom stranom u Drugom svetskom ratu; legitimisanjem četničke politike genocida protiv nesrba, praktično je oduzeta od antifašizma. Ovakvom sudskom odlukom Srbija pokazuje i jasan odnos prema ratovima i zločinima iz devedesetih, koji su vođeni na platformi četničke ideologije iz Drugog svetskog rata.

Brojne kritike zbog puštanja Vojislava Šešelja na slobodu polaze od toga da je Haški tribunal percipiran kao zajedničko mesto svetske pravde koje je žrtvama i građanima na ovim prostorima davao uporište za nadu da se zločin ne isplati; zbog toga je akt puštanja razočarao i obeshrabrio ne samo žrtve, već i sve one koji su verovali u pravdu.

Srpske vlasti nisu reagovalе shodno situaciji i time pokazale da nisu uverljive u svojim reformskim obećanjima koja podrazumevaju i prevladavanje prošlosti na iskren način.

Komentari koji su se sveli na Šešelja kao nevinu žrtvu “haškog kazamata” i teoriju o zapadnom podrivanju srpske vlade zbog odnosa sa Rusijom i Putinom, pokazuje da Srbija ne odustaje od teze da “Srbija nije bila u ratu” i da su neadekvatne reakcije ne samo relativizacija zločina, već i

reafirmisanje nacionalizma kao jedine ideologije. To posebno ide na ruku radikalnoj desnici koja je u stalnom porastu.

Prevladavanje prošlosti je ključ za regionalnu stabilnost, jer incidenti poput Šešelja pokazuju da se region nije odmakao od nacionalističke matrice.

VLADI SRBIJE

- Srbija mora doneti strateške odluke u pogledu svoje budućnosti, kako bi izbegla situacije u kojima mora da bira stranu. Srbija ne može da izdrži takve pritiske zbog svih posledica koje je na zemlju ostavila neuspela tranzicija i ratna politika iz devedesetih.
- S obzirom da se opredelila za članstvo u EU, Vlada Srbije mora usaglasiti svoju spoljnu politiku sa EU. To je najracionalnije rešenje, imajući u vidu devastirajuće stanje u zemlji.
- Zajedno sa regionom treba da razvija alternativne izvore energije i smanji zavisnost od Rusije, a time onemogućiti manipulisanje njome kad god to Rusiji zatreba u namirivanju sa Zapadom.
- Izvršna i zakonodavna vlast moraju podržati nezavisne institucije tako što će prihvatiti i sprovesti systemske preporuke. Zakoni i pravni propisi koje predlažu nezavisne institucije, godinama čekaju na usvajanje u parlamentu Srbije. Predlog, poznat kao „14 systemskih mera“, koga su podneli zaštitnik građana i poverenik za informacije (2012. godine), a odnosi se na unapređivanje poštovanja prava građana u radu sektora bezbednosti, nije u potpunosti prihvaćen i sproveden. Ovaj set mera odnosi se na mere zaštite građana od prisluškivanja.
- Sankcionisati diskriminatorske prakse prema LGBT osobama u svim oblastima, radi otklanjanja uzroka i posledica njihovog nastanka; koristiti konkretne slučajeve diskriminacije LGBT osoba koji su registrovani kod zaštitnika građana, poverenika za zaštitu ravnopravnosti, pokrajinskog ombudsmana i nevladinih organizacija.

- Treba ukinuti diskriminatorni sadržaj koji se odnosi na seksualnu orijentaciju i rodni identitet u udžbenicima i drugom dopunskom nastavnom materijalu za osnovne i srednje škole i univerzitete.
- Sprovesti sistemsku obuku i edukaciju državnih službenika i zaposlenih u javnom sektoru za primenu antidiskriminacionih propisa o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu - u obrazovanju, zdravstvu, policiji i drugim oblastima.
- Imajući u vidu rastući trend nasilja nad ženama neophodno je stalno širenje svesti o nedopustivosti nasilja nad ženama (i decom) i povećanje dostupnosti informacija o zaštiti i uslugama, posebno za višestruko diskriminirane grupe žena
- Neophodna je dugoročna i sveobuhvatna strategiju za borbu protiv rastuće agresije među decom i mladima.
- Zagovarati uspostavljanje građanskog obrazovanja kao obaveznog predmeta u osnovnim i srednjim školama u zemljama regiona gde to nije slučaj, koristeći naučene lekcije i iskustva zemalja u kojima se to već sprovodi.
- Snažnije promovisati mere i podsticaje države za samozapošljavanje mladih i izgrađivati svest o podsticajnoj ulozi države kada je u pitanju samozapošljavanje mladih.
- Instrumentalizacija medija za promociju premijera i njegove stranke ugrozilo je slobodu izražavanja i dovelo do sukoba sa OEBS i drugim međunarodnim organizacijama, ali i istaknutim političarima EU, pre svega s Angela Merkel.
- S obzirom na tradicionalno dominirajući model segregacije manjina potrebno je da se u okviru obrazovnog plana i programa većinsko stanovništvo informiše o raznolikosti društva, kao i o društvenom doprinosu članova etničkih manjina u kulturi, nauci, itd. Potrebno je takođe negovati različitosti etničkih zajednica, ali istovremeno razvijati interakciju između predstavnika različitih zajednica.

- Vlada treba da preduzme adekvatne mere da poveća zastupljenost predstavnika nacionalnih manjina u političkom i javnom životu zajednice, da obezbedi dugo čekane udžbenike na jezicima manjina i da ne politizuje obrazovanje, kulturu i informisanje nacionalnih manjina.
- Vlada treba da intenzivira sprovođenje Briselskog sporazuma i što pre formira asocijaciju srpskih opština.
- S obzirom da albanska zajednica nije učestvovala u popisu stanovništva zbog čega sada trpi značajne posledice, Vlada treba realno i fer da proceni broj pripadnika albanske zajednice, kako bi se rešila neka ključna pitanja, kao što je osnivanje lokalnog suda sud u Preševu, finansiranje nacionalnog saveta i sl.
- Zbog sve ozbiljnijih tenzija na relaciji Beograd – unutrašnjost Srbije, neophodno je da Vlada što pre pokrene debatu o regionalizaciji zemlje i time doprinese ne samo demokratizaciji zemlje, već i njenom ravnomernijem i bržem razvoju;
- Regionalna saradnja postaje sve značajnija za razvoj zemlje i njen oporavak, pa stoga Vlada treba iskreno, i ne samo uz pritisak EU, da pristupi saradnji sa svim susedima na svim nivoima.
- Mediji su još uvek faktor očuvanja statusa quo neophodno je da Vlada podstakne medije, posebno one koje kontroliše, da stvaraju atmosferu međusobnog poverenja i obezbede prostor za otvaranje dijaloga o nedavnoj prošlosti.

CIVILNOM SEKTORU

- Neophodna je podrška društva, kako bi se orijentacija Srbije i opredeljenje Vlade za članstvo u EU održali kao strateški cilj. Deklarativni stav o članstvu u EU može postati realnost samo uz širu podršku. To zahteva i veći angažman EU sa onim delovima društva koji su tako orjentisani.
- Evropske vrednosti treba približiti građanima i svakom pojedincu, kako bi se proevropski front proširio. To podrazumeva kampanju koja bi informisala građane ne samo o pomoći i podršci koje Srbija prima od EU, već i o obavezama koje ta podrška podrazumeva.
- Civilni sektor na jednoj strani, i Evropska komisija i Evropski parlament na drugoj, treba da budu u intenzivnoj komunikaciji. Neophodni su češći sastanci između predstavnika civilnog sektora i novoizabranih parlamentaraca Evropskog parlamenta kako bi i jedni i drugi bolje upoznali funkcionisanje evropskih institucija i realnosti u Srbiji.
- Civilni sektor takođe može postati značajan partner u sprovođenju Briselskog sporazuma. EU treba da uzme u obzir potencijal tog sektora posebno kad je reč o integraciji dve zajednice na Kosovu.
- Civilni sektor takođe, može značajno doprineti pregovorima EU - Srbija i to u poglavljima 23, 24, 35, 31, 10 i 26. Iskustvo civilnog sektora može biti od neprocenjive vrednosti s obzirom na nedovoljnu kadrovsku opremljenost Vlade.
- Neophodno je intenzivirati saradnju civilnog sektora na regionalnom nivou sa što većim učešćem mladih ljudi, kako bi se stvarali regionalni lideri koji će biti sposobni misliti regionalno.

MEĐUNARODNOJ ZAJEDNICI

- Uzimajući u obzir ozbiljnost krize u regionu i u Srbiji, evropski ideali su i dalje jedina alternative radikalnom nacionalizmu i šovinizmu. EU je jedina alternative za Balkan i Srbiju.
- U svom pristupu Srbiji, EU treba da uzme u obzir nivo dostignuti nivo demokratije (kao i u celom regionu), specifičnosti njene političke kulture i istorijskog nasleđa, kao i dominantne vrednosti. Samo uzimajući u obzir realnost, EU može prilagoditi svoju politiku prema Srbiji.
- Imajući u vidu ambivalenciju u odnosu na EU orijentaciju, odnosno otpor šireg političkog spektra toj orijentacije, kao i pokušaj Rusije da je osujeti, neophodno je da EU svoj angažman na čitavom Balkanu podupre ozbiljnom ekonomskom podrškom koja će otvoriti i razvojnu perspektivu regiona. To je jedini način da se spreči dalje rastakanje regiona po linijama različitih interesnih sfera koje se u njemu prelamaju.
- Neophodno je da EU uključi reformu sistema bezbednosti kao važan deo integracione politike prema Srbiji u predpristupnom procesu; pošto je Zajednička bezbednosna i odbrambena politika najvećim delom ostala u nadležnosti zemalja članica, inicijativa za takav novi pristup mora doći od njih;
- Verska prava i slobode se kontinuirano ugrožavaju, na šta međunarodna zajednica treba da reaguje adekvatno.
- Evropska unija treba da se izjasni o rehabilitaciji četničkog vođe, jer ta odluka će trajno uticati na odnose u regionu. Ideologija Dragoslava Mihailovića, koju je preuzeo i Slobodan Milošević, završila je pred Haškim tribunalom. Nosiocima te politike, poput Vojislava Šešelja, Ratka Mladića, Radovana Karadžića, Slobodana Miloševića – suđeno je pred Haškim tribunalom.
- Međunarodna zajednica, pre svega EU, mora zauzeti jasan stav o ratovima iz devedesetih. To je jedini način da se i sama Srbija počne suočavati sa sopstvenom prošlošću. Rehabilitacijom Mihailovića, Srbija je poslala i jasnu poruku regionu i demokratskoj Evropi, da ne odustaje od politike konflikata sa susedima i od pretenzija na tuđe teritorije.

II – DRUŠTVENI I POLITIČKI KONTEKST

Neuspešna tranzicija: obesmišljava ljudska prava

Politička stagnacija u Srbiji je deo šireg konteksta razvojne krize koja je pogodovala preduzetničkoj klasi da u novim okolnostima u procesu privatizacije prigrabe najveći deo društvenog i državnog vlasništva. To je dodatno Srbiju dovel do klasičnog simptoma blokirane modernizacije. Takođe, nova klasa nije uspeła da se odvoji od centralističke ideologije.

Osim indukovanja odozgo, demokratija se temelji i na pritisku odozdo. Politička energija u Srbiji je devedestih godina prošlog veka bila skoncentrisana na pokušaju širenja teritorije, a posle 2000. godine, da neke od njih nakon poraza zadrži diplomatskim sredstvima. Zbog otvorenog državnog i teritorijalnog pitanja proces konsolidacije srpske države tekao je sporo, što važi i za jačanje slobodnog i nezavisnog građanstva. Slobodan Milošević je vladao u ime viših državnih ciljeva, dok su posleoktobarske promene veoma sporo otvarale mogućnost za jačanje političkih institucija i uvođenje liberalnih vrednosti, koje su ključ za uklanjanje centralističkog koncepta države. To je bio glavni izazov za sve političare nakon promena, ali i dalje prevladava autoritarizam koji toleriše arbitrano vladanje. Još uvek nije stvorena odgovorna i mobililna politička nacija.

Dakle, proces konsolidacije države i političkih institucija i, u tom smislu, demokratije bio je opterećen Miloševićevim istorijskim nasleđem: opšta kriminalizacija i korupcija društva, nesposobnost distanciranja od veliko državnog projekta i loš ekonomski menadžment. U tom smislu, aktuelna vlast, bez obzira na deklarativno proevropsku orijentaciju, sama je sebi prepreka. To se odnosi na njenu političku kulturu i ideologiju koja je u suštoj suprotnosti sa projektom evropeizacije. Ne samo nedostatkom profesionalnih kadrova za taj posao, već i odsustvom moralnih i etičkih principa, onemogućavaju mobilizaciju društva za taj ionako zahtevan cilj.

Tokom proteklih 15 godina Srbija je usvojila pravne norme koje regulišu oblast ljudskih prava ali, bez nedostajućih jakih institucija, povoljne političke

atmosfera, odgovorne političke elite i fragilnog društva, stanje ljudskih prava nije se značajno menjalo u odnosu na prethodni period. U nekim aspektima došlo je i do pogoršanja. Osećaj nesigurnosti i anksioznosti pritiska gotovo sve građane, a zavisnost od partije na vlasti je veća nego ikad ranije.

Osim što nije ostvarila napredak u pogledu poštovanja ljudskih prava, Srbija nije stvarala ambijent koji bi promovisao ljudska prava. Naprotiv, mnoga fundamentalna prava su ugrožena, ili su značajno narušena, posebno kad je reč o slobodi izražavanja, diskriminaciji ranjivih grupa, negovanju pluralizma, akademskih sloboda i kritičkog mišljenja. Osim toga, kontinuirano urušavanje sudstva pogađa sve građane, jer ne mogu očekivati pravovaljanu reakciju državnih institucija u rešavanju njihovih problema. Sudski postupci traju godinama, o čemu svedoči podatak da Srbija pred Sudom za ljudska prava u Straznuru ima najveći broj predmeta (više od 10.000).

Kad je o tranzicionoj pravdi reč, Srbija i dalje nema strategiju koja ide u pravcu rešavanja problema proizašlih iz ratova devedesetih. Sud za ratne zločine je značajno smanjio svoje aktivnosti u suđenjima za ratne zločine. Povratak Vojislava Šešelja iz Haga državne institucije nisu tretirale na odgovarajući način, zbog čega je, izjavama i nastupima Šešelj ozbiljno poremetio odnose sa susedima. Takođe je, obesmišljavajući rad Haškog tribunala, dodatno doprineo njegovoj diskreditaciji i marginalizaciji.

Usvajanjem mera štednja, pogotovo smanjenjivanjem panzija i plata u javnom sektoru, pogođen je najveći deo stanovništva, tako da je došlo do dodatnog urušavanja socijalnih i ekonomskih prava.

Osnovni problem u procesu demokratizacije Srbije i uspešnog promovisanja koncepta ljudskih prava je nepostojanje društva, odnosno veoma slabog društva. Koncept civilnosti je tek u embrionalnoj fazi i na snažnom udaru ne samo vlasti, već i društva. Koncept ljudskih prava se prihvata kao implant anglosaksonskih društava, ili kao novi oblik imperijalizma koji guši nacionalni identitet. U tom smislu, očekivanje da će postkomunistička tranzicija neminovno dovesti do prenošenja vlasti sa države na pojedinca je preterano. Trebalo bi više povesti računa o regionalnoj tradiciji i vrednosnom sistemu, odnosno potencijalu za razvoj demokratije. Nisu dovoljne samo institucije koje bi garantovale takvo usmeravanje, već je neophodna temeljna promena u obrazovanju i sistemu vrednosti. Za najveći

deo elite liberalne vrednosti koje podrazumevaju i individualnu odgovornost još uvek su neprihvatljive.

I izveštaj zaštitnika građana za 2014. godinu ocenjuje da je stanje ljudskih prava u Srbiji tokom 2014. godine bilo zabrinjavajuće. U izveštaju se ističe da je "stanje vladavine prava i pravne sigurnosti, poštovanje principa 'dobre uprave', organizacija i kapacitet administracije, primena zakona i po vrh svega – ekonomska situacija, bili su takvi da nisu obezbedili nivo poštovanja prava građana potreban za dostojan život svih". Izveštaj sadrži i ocene i podatke o poštovanju prava građana, uočene nedostatke u radu organa vlasti, predloge za poboljšanje položaja građana u odnosu na organe vlasti, kao i podatke o aktivnostima i troškovima zaštitnika građana. Posebno se ističe ranjivost ekstremno siromašnih građana dece i mladih, osoba sa invaliditetom, pripadnika nacionalnih manjina, među kojima su Romi najugroženiji, osoba lišenih slobode, uključujući i pacijente u psihijatrijskim ustanovama.

U Srbiji su još uvek duboko ukorenjeni rodni, etnički i drugi stereotipi, što osim predrasuda za posledicu ima i visok nivo socijalne distance prema pojedinim manjinama. To najviše važi za odnos prema LGBT osobama, pripadnicima drugih etničkih zajednica i manjinskim verskim zajednicama. To su glavni zaključci u godišnjem izveštaju za 2014, poverenice za zaštitu ravnopravnosti Nevene Petrušić. U izveštaju se takođe navodi da je najviše pritužbi podneto protiv pravnih lica i državnih organa, što svedoči o tome da je diskriminacija i institucionalna.

Stanje ljudskih prava i zaštita od diskriminacije, prvenstveno zavise od vrednosnog modela na kome društvo počiva – tolerancija, ravnopravnost, sloboda govora, sloboda okupljanja. Ove vrednosti su zakonski garantovane, ali praksa je sasvim drugačija, posebno kad je reč o manjinskim društvenim grupama. Srbija je usvojila i Strategiju za prevenciju i zaštitu od diskriminacije za period od pet godina, 2013–2018, ali to nije dovoljno, jer joj nedostaje konkretizacija i operativnost. Postoji i Akcioni plan sa konkretizovanom odgovornošću za realizaciju određenih mera onog državnog organa u čijoj je nadležnosti konkretna oblast (obrazovanje, rad i zapošljavanje, porodični odnosi i nasleđivanje, zdravstvena, socijalna zaštita i stanovanje itd).

I međunarodne organizacije, poput Human Rights Watch (HRW), Amnesty International, EC Progress Report i mnogih drugih ukazuju na

slične probleme. Vlade zemalja Zapadnog Balkana su u 2013. godini uradile nedovoljno u rešavanju dugotrajnih problema vezanih za ljudska prava – ovo su 21. januara 2014, u Berlinu izjavili predstavnici organizacije Hjuman Rajts Voč (Human Rights Watch). Hjuman Rajts Voč je utvrdio da je u zemljama Zapadnog Balkana registrovan samo ograničen napredak u uspostavljanju odgovornosti za ratne zločine, u borbi protiv diskriminacije i neutralisanju kršenja ljudskih prava romske manjine, kao i sprečavanju zlostavljanja i nasilja nad novinarima i LGBT zajednicom. Nedostaju trajna rešenja za izbeglice i interno raseljena lica.¹

U čitavom regionu Zapadnog Balkana, kako ističe HRW, i dalje je loša zaštita manjina, pogotovo Roma koji se suočavaju sa široko rasprostranjenom diskriminacijom u pristupu uslugama u zdravstvu, obrazovanju i prilikom rešavanja njihovih stambenih pitanja.² Novinari, kao i LGBT zajednica i aktivisti iz ovog regiona suočavaju se sa neprijateljskim okruženjem, uključujući pretnje i napade. Vlasti Republike Srbije već treću godinu za redom otkazuju beogradsku Paradu ponosa, i to iz bezbednosnih razloga.³

Progres Report ističe da je pravni i institucionalni okvir, kad je reč o ljudskim pravima, sačinjen, ali su neophodni kontinuirani naponi srpskih vlasti da obezbede njihovu primenu. Posebno se naglašava potreba konzistentne primene manjinskih prava, poput, na primer, u sferi obrazovanja, pristupu medijima, kao i verskoj službi na jezicima manjina.⁴

Posebno je zabrinjavajuće nasilje nad ženama na šta ukazuje i komesar za ljudska prav Saveta Evrope Nils Muižnieks. Na svom Fejsbuk profilu izneo je alreasantne podatke za početak 2015 godine. Naime, tokom prvih nekoliko meseci ubijeno je 26 žena, što je gotovo identično broju stradalih žena u 2014. Ovaj fenomen, ističe on, mora da se zaustavi.

1 "Muižnieks: Alarmanтно nasilje nad ženama u Srbiji", Danas, 26. maj 2015.

<http://publicpolicy.rs/arhiva/131/balkans-more-effort-needed-to-end-abuses-nd-reinforced-human-rights-protection-required#.VWRn60-eDRY>.

2 Isto.

3 Isto.

4 http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/serbia-progress-report14.pdf.

Urušavanje institucija: pretnja reformama

Tokom poslednje dve decenije mnoge političke institucije su se urušile do stepena da više gotovo nijedna ne funkcioniše, odnosno sve su manje-više disfunkcionalne (sudstvo, obrazovanje, zdravstvo, bezbednosne strukture). Prethodni sistem je potpuno demoliran, a novi nije uspostavljen. Intelektualna rigidnost (konzervativizam) i grupni interesi pojedinih aktera na političkoj sceni i izvan nje, sprečavaju reforme. Međunarodna zajednica, pre sveih Evropska unija (EU), kao i OEBS i Savet Evrope, uložili su napor da reformišu pojedine segmente državne administracije (vojska, policija, sudstvo i sl), međutim, bez većih rezultata. Takođe nema garancije da će se situacija promeniti bez većeg pritiska, koji u slučaju Srbije, može doći samo izvana (EU).

Demokratija se nije konsolidovala, već pokazuje slabosti koji se inače očituju u svim tranzicionim zemljama. Problem je nepoverenje građana u državnu administraciju, kao i ukupnu političku reprezentaciju. Na sceni su manje-više političke elite koje su usko povezane sa sivom zonom. Kada je reč o društvima poput srbijanskog, treba imati u vidu i karakter društva i posebno činjenicu da su sve reforme i promene izvršene samo na površini.

Poverenje koje uživa premijer Aleksandar Vučić (oko 50 odsto) je posledica društvene klime, odnosno deficita legitimiteta svih političkih aktera. Tako se ceo politički sistem sveo na jednog čoveka – premijera Vučića. Otkako su naprednjaci dobili izbore 2012. godine, premijer Vučić (tada prvi potpredsednik vlade) aktivno je angažovan na destrukciji svih političkih aktera. Najpre je diskreditovao prethodnu vlast i tako doprineo devastiranju Demokratske stranke (DS), (mada je DS i sama doprinela sopstvenom urušavanju), zatim je stavio pod kontrolu sve ključne medije, i marginalizovao ceo civilni sektor i sve pojedince ili grupe koje imaju kritički stav prema njegovoj vlasti. I uloga predsednika republike je marginalizovana, čemu je Tomislav Nikolić, nesposobnošću i nekompetetnošću

sam značajno doprineo. Istovremeno, neki tajkuni su uhapšeni ili kriminalizovani, pa, kako je istakao Vučić u intervjuu za CNN, „tajkuni više ne vode Srbiju”⁵.

Vladimir Goati, politikolog, isiče da smo „dobili kancelarski sistem, gde je premijer bog i batina, i po svojoj volji postvalja, razrešava, unapređuje”⁶. Goati, međutim, podvlači da Vučiću dosta toga zavisi od razvoja događaja tokom 2015, odnosno od rezultata koje će ostvariti, jer, kako ističe, „ljubav prema Vučiću biće srazmerna debljini džepa građana”⁷.

Za sada, Vučić uživa podršku međunarodne zajednice, pre svega EU, SAD i Nemačke. Za njega će posebno, 2015, biti veliki izazov s obzirom da je Srbija i predsedavajući OEBS, što će je izložiti dodatnim pritiscima iz Moskve, ali i EU i SAD.

Srpska napredna stranka (SNS) uživa podršku isključivo zahvaljujući popularnosti Aleksandra Vučića. Stranka inače, ima deficit ljudskih resursa, što je veliki minus za premijerove ambiciozno najavljene reforme. Srpska napredna stranka je tokom 2014. godine raspustila gotovo 100 od 160 opštinskih odbora po Srbiji, za koje je ocenila da su loše funkcionisali.⁸ Stalne promene unutar SNS na lokalnom nivou proizvode i nezadovoljstvo dela članstva.

Upravo je na lokalnom nivou vidljiva i “glad za vlašću”, što se ogleda u revidiranju izbornih rezultata i prekomponovanju upravnih struktura „gde god je to bilo moguće, ali i gde nije moguće”, kao i stalnim nastojanjem da se vlast Demokratske stranke u Vojvodini natera da odstupi.

U suštini, osnovni razlog za stagnaciju je ipak to što aktuelna vlast „ne prepoznaje kapacitet za promene”. Vučić se uglavnom oslanja na „ljudе bez integriteta, sitne profitere, a iza velikih reči ostaje praznina koja preti da se rasprši kao balon od sapunice”⁹. Pokušaj Vučića da se približi

5 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/520749/Vucic-za-CNN-Tajkuni-vise-ne-vode-Srbiju>.

6 Aleksandar Vučić, Usamljeni premijer, Nedeljnik, 18. decembar 2014.

7 Isto.

8 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=12&dd=26&nav_category=206&nav_id=940652.

9 Danas, 16. mart 2015.

alternative, nije uspeo. Sredovečnoj eliti su se pridružili i mladi i obrazovani ljudi jasnim opredeljenjem da u Vučićevoj Srbiji ne vide budućnost.¹⁰

Tehnologija vladanja: konstantna proizvodnja neprijatelja

Aktuelna vlast je veoma pompezno najavila promene i reforme koje suštinski nisu počele ni nakon tri godine njihove vladavine. Činjenica da je situacija u Srbiji kompleksna i poražavajuća i da iziskuje, ne samo političku volju, već i visoku profesionalnost i poznavanje realnosti i u zemlji, i u svetu. To je teren na kome se aktuelna vlada loše snalazi, jer joj pre svega nedostaje stručnost i umešnost rukovođenja državnom administracijom. Zbog toga je stalna proizvodnja neprijatelja u funkciji zamagljivanja nesposobnosti i otpora promenama, pre svega u vladajućoj eliti. Pronalaženje novih krivaca za razočarenje i frustraciju, istovremeno služi i za održavanje popularnosti premijera Vučića. Premijerov monopol nad svim funkcijama u vladi onemogućava delovanja i samostalnog odlučivanja nadležnih ministara. Takva koncentracija moći i kontrola, sužava prostor delovanja i samog premijera.

Premijer Vučić je popularnost stekao najavama borbe protiv korupcije, ali tokom poslednje tri godine malo je postignuto. Kampanje koje se tim povodom vode služe za održavanje stalne tenzije u društvu i stvaranju iluzije da Vlada rešava nagomilane probleme.

Miroslav Mišković, vlasnik "Delta holdinga", je talac te politike: iako se postupak vodi već duže od dve godine, proces još nije okončan. S obzirom da je povodom Miškovića, kao simbola "nepravdnog bogaćenja", njegovim hapšenjem i suđenjem u javnosti je dobio najveću podršku. Međutim, process predugo traje, a Vučić, čini se, nema izlaznu strategiju koja bi mu omogućila da ga, na po sebe, bezbolan način okonča. Pored Miškovića za korupciju su najviše terećeni funkcioneri Demokratske stranke, i ona sama kao najodgovornija, što doprinosi neuspehu da se konsoliduje i nađe novo polje delovanja.

10 Isto.

Međutim, navodna borba protiv korupcije nije bila dovoljna za održavanje tenzija, pa je fokus pomeren i na strane neprijatelje, posebno povodom kritike na stanje u medijima. Tako je šef delegacije Evropske komisije (EK) Majkl Davenport bio optužen da radi protiv Vlade, jer EU finansijski podržala medijsku mrežu BIRN, koja je izazvala Vučićev bes, jer je pisala o poslovima vezanim za ispumpavanja vode na kopovima Rudarskog basena Kolubara.

Polemika oko tendera za ispumpavanje vode iz najvećeg kopa, poplavljenog u maju, počela je 8. januara, nakon što je Balkanska istraživačka mreža (BIRN) u tekstu pod naslovom "Ispumpavanje kopa i budžeta" objavila da je Elektroprivreda Srbije (EPS) angažovala konzorcijum bez iskustva, čime je znatno uvećana cenu tog posla. Vučić je optužio novinare BIRN da su "dobili pare" od šefa delegacije Evropske unije Majkla Davenporta i EU da bi iznosili nestine o postupku izbora firme za ispumpavanje vode iz kopa "Tamnava – Zapadno polje". Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) je njegove izjave okarakterisalo kao otvoreni pritisak, ugrožavanje slobode medija i kritičke javnosti, rečnikom prošlosti, neprihvatljivim za demokratsko društvo i državu koja želi da postane deo Evropske unije.¹¹

Povratak Vojislava Šešelja iz Haga, takođe je protumačeno kao zavera Zapada protiv vlade Aleksandra Vučića. Ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Aleksandar Vulin ocenio je da je puštanje na slobodu lidera radikala Vojislava Šešelja politička poruka Haškog tribunala i pokušaj destabilizacije Srbije, jer se njegovim puštanjem na slobodu želi destabilizirati Srbija.¹²

Finale kampanje za vanredne parlamentarne izbore (početak 2014), Aleksandar Vučić je zaoštrio tako što je svoje političke protivnike kvalifikovao kao "ekstremiste". To se pre svega odnosi na Demokratsku stranku i njenog tadašnjeg predsednika Dragana Đilasa, s obzirom da su upravo iz tog tabora dolazila upozorenja da bi se Srbiji mogao dogoditi "bosanski" ili "ukrajinski" scenario.

11 <http://www.glaskragujevca.net/?p=21850>.

12 http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/vulin-pustanje-seselja-pokusaj-destabilizacije-vlade_534181.html.

Pozivajući se na neimenovani izvor iz vrha sigurnosnih službi, Informer (inače, sada blizak Aleksandru Vučiću) navodi, da u izveštaju BIA stoji upozorenje kako "tajkuni, stranci i ekstremisti planiraju najkasnije na jesen da u Srbiji izazovu 'spontane' nemire koji bi doveli do sukoba i nasilne promene vlasti". Prema tim navodima, "operativci BIA imaju dokaze da se u Srbiji s više strana priprema 'crni scenarij'".¹³

Politički analitičar Đorđe Vukadinović ocenio je da, osim za mobilizaciju biračkog tela uoči izbora, ovakav nastup SNS predstavlja i postizbornu strategiju i vrlo moguću najavu represivnih mera. On ističe da, "deluje kao da vlast u slučaju da dođe do izraženog nezadovoljstva stanjem u zemlji, to tumači kao deo nekakvog scenarija i hoće da mogući socijalni bunt pretvori u zaveru protiv sebe".¹⁴ Srbijanka Turajlić pak, ističe je da sve što Vučić govori čista propaganda i ukazuje na to da je "svaki populizam rizičan, pa i njegov. To dovodi do toga da ljudi počinju da veruju u bajkoviti kraj, dolazak lepog princa, pa će se Srbija od žabe pretvoriti u princezu. To prosto nije dobro".¹⁵ Vukašin Obradović (predsednik Nezavisnog udruženja novinara) takođe smatra da vlast izmišlja protivnika, misleći da će tako motivisati građane da glasaju za nju. To je očigledna manipulacija i žalosno je što se pojedini mediji stavljaju u funkciju partija. On takodje smatra da je reč o pocenjivanju građana i da ljudi znaju da iza tih napisa ne stoji ništa ozbiljno.¹⁶

Razloga za strahovanje i frustraciju ima mnogo, a veliko je pitanje šta bi moglo biti okidač eventualnog socijalnog bunta, na šta upozorava novinarka Tanja Jakobi. Ona ističe da slaba država rasplamsava strahove od haosa, dok se strahovima može lako manipulirati.¹⁷

13 <http://www.vecernji.hr/svijet/srpska-sigurnosna-sluzba-upozorila-vladu-srbije-da-se-spremaju-nemiri-925869>.

14 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/387925/Drzavni-udar-na-mozak-biraca?mobile=false/print/print/print>.

15 <http://www.slobodnaevropa.org/content/predizborna-srbija-manipulacija-strahom/25292041.html>.

16 Isto.

17 Isto.

Protesti zbog cenzure na internetu su dostigli vrhunac kad je oboren sajt "Peščanika". Sajt je oboren nakon što je objavljen tekst grupe naučnika u kome se tvrdi da je doktorska disertacija ministra unutrašnjih poslova Nebojše Stefanovića u nekim delovima plagijat.

Ograničavanje slobode izražavanja na internetu eskaliralo je povodom katastrofalnih poplava koje su u maju, zadesile Srbiju. Vlasti su tada uhapsile troje ljudi pod optužbom da su na društvene mreže postavili poruke koje izazivaju paniku. Njima je određen pritvor od mesec dana, ali su, nakon oštrih reakcija dela domaće javnosti i OEBS, pušteni da se brane sa slobode. Tokom poplava hakerskim napadima je oboreno nekoliko sajtova koji su kritički govorili o merama vlade.

Zbog izveštaja o pogoršanoj medijskoj situaciji u Srbiji, premijer se posebno obrušio na predstavnicu OEBS za medije, Dunju Mijatović. Vučić je povodom njene izjave, kojom je pozvala vlasti Srbije da prestanu da se mešaju u rad onlajn medija, od nje tražio da ga obavesti i o najmanjem dokazu koji bi potvrdio da je Vlada Srbije onesposobljavala sajtove "Druga strana" i "Teleprompter", ili skidala nečiji blog sa veb-stranice dnevnog lista Blic.¹⁸

Dunja Mijatović zaključuje da, "ono što s čime se sada suočavamo je politika koja ponovo pokušava da se direktno miješa, vrši pritisak i kontroliše medije na vrlo otvoren i očigledan način".¹⁹ Dalje, ona ističe da "ono što vidimo je da postoji sve više zastrašivanja. Postoje pokušaji da se zaustave kritični glasovi, provokativni glasovi, donošenjem novih zakona preko noći, sve u ime sigurnosti, borbe protiv terorizma, zaštite maloljetnika. Sve su ovo načini koji su na neki način legitimni postupci bilo koje vlade da zaštiti društvo i svoje građane, ali ako pogledate neke predmete koji se pojavljuju u pojedinim zemljama nakon usvajanja tih zakona, možete vidjeti da se ti zakoni zapravo koriste za sve drugo osim u svrhu zaštite građana".²⁰

18 <http://www.naslovi.net/2014-06-02/akter/vucic-razgovarao-da-dunjom-mijatovic-iz-oebs/10235350>.

19 <http://www.cenzolovka.rs/ono-sto-vidimo-je-da-postoji-sve-vise-zastrasivanja-postoje-pokusaji-da-se-zaustave-kriticni-i-provokativni-glasovi-a-sve-u-ime-sigurnosti/>.

20 Isto.

Način na koji je Vlada ušla u polemiku oko cenzure pokazuje da vlasti ne razumeju i ne uvažavaju funkciju OEBS, i "takozvanih nezavisnih institucija", čije ocene treba da budu povod da Vlada deluje na popravljanju situacije. Vlasti previđaju da je njihova odgovornost da se brine o medijskim slobodama i slobodi javnog govora. Svađalački ton Vlade je takođe u funkciji udvaranja populistički nastrojenoj biračkoj većini, sklonoj da odgovornost za sve prebaci na "strane plaćenike i domaće izdajnike" i "inostrane krugove".

Održavanje Parade ponosa je takođe, predstavljeno kao ucena Zapada. Međutim, ispostavilo se da je mnogo značajniji događaj od nje same, to što su pripadnici Žandarmerije pretukli Andreja Vučića (brata premijera), samo zato što su, navodno iz lične karte videli da je premijerov brat. Taj incident je poslužilo da se to javnosti prikaže kao udar na temelje države.

Do incidenta je došlo kad je Andrej Vučić (zajedno sa bratom gradonačelnika Siniše Malog), u pratnji pripadnika vojne bezbednosti u civilu, želeo da prođe kroz policijski kordon, koji je obezbeđivao Paradu ponosa. Kad mu to nije bilo dozvoljeno, navodno je uhvatio jednog od pripadnika Žandarmerije za zaštitno odelo, zapretivši da će ih sve „ukinuti”. Prema njihovim rečima, jedan od pripadnika Vučićevog obezbeđenja, navodno je u tim trenucima izvadio oružje, pa su pripadnici Žandarmerije tada počeli da ih tuku. Premijerov brat i njegovo obezbeđenje počeli su da beže, ali ih je sačekala druga grupa žandarma, koja je nastavila s intervencijom. Snimak fizičkog napada druge grupe žandarma pojavio se u pojedinih medijima, dok je snimak fizičkog i verbalnog napada Andreja Vučića na žandarme, na kome se to „i vidi u čuje”, i koga je napravila sama Žandarmerija, navodno „izvađen iz kamere i odnet”.²¹ Zaštitnik građana Saša Janković je povodom tog incidenta pitao nadležne državne organe zašto je vojna bezbednost obezbeđivala premijerovog brata. Umesto odgovora i on je stavljen listi neprijatelja.

Fond za humanitarno pravo (FHP) je objavio izveštaj u kome se navodi da je načelnik Generalštaba Ljubiša Diković komandno odgovoran za ratne zločine na Kosovu 1999. godine. Navode o involviranosti Dikovića,

21 http://www.danas.rs/danasrs/hronika/niski_zandarmi_tvrde_da_je_andrej_vucic_prvi_pretio.3.html?news_id=289844#sthash.1I4XHJUF.dpuf.

Fond je objavio pre nekoliko godina, ali je u nedavnom izveštaju izneo nove dokaze o tome. FHP navodi da je dokument „Dosije Rudnica”, na osnovu koga se optužuje Diković, sačinjen na osnovu autentičnih vojnih i policijskih dokumenata, izjava onih koji su zločin preživeli, članova porodica žrtava, forenzičkih izveštaja, svedočenja oficira Vojske Jugoslavije (VJ) i zvaničnika MUP pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju i druge relevantne građe.

Fond je još 2012, naveo da je načelnik Generalštaba Vojske Srbije general-potpukovnik Ljubiša Diković odgovoran za ratne zločine na Kosovu i Metohiji, tokom 1998, i 1999. godine, kad je bio komandant 37. Motorizovane brigade tadašnje Vojske Jugoslavije, jedinice koja je dejstvovala na području Drenice.²²

Vučić je povodom tog slučaja rekao da je reč o nastavku kampanje protiv institucije koja ima najveću podršku u javnosti Srbije, navodeći da su napadi na Vojsku Srbije počeli nakon doprinosa u odbrani Srbije od poplava, nastavljeni posle velike parade povodom oslobođenja Beograda, kao i da je to povezano sa izazivanjem nestabilnosti u Srbiji.²³

„Afera prisluškivanja” tokom održavanja sastanka Trilateralne komisije u Beogradu u Hotelu Crown Plaza ponovo je otvorila pitanje moćnih centara koji ugrožavaju premijera Vučića.

Pripadnici Kontradiverzionog tima Ministarstva odbrane Srbije otkrili su sakrivenu kameru i mikrofon u salonu „Adriatiko”, gde je Vučić imao više susreta tokom sastanka Trilateralne komisije. Zbog susreta „Trilaterale” špekulisalo se da su u sve umešani i strani obavještajci.

U saopštenju hotela Crown Plaza objavljenog na sajtu Miškovićeve firme „Delta holding” navodi se da „u svakoj banket sali u hotelu Crown Plaza, u Beogradu postoji kamera koja emituje sliku isključivo na ekran koji se nalazi ispred sale i te kamere nisu opremljene mikrofonom i ne registruju zvuk”.²⁴

22 <http://www.vestinet.rs/tema-dana/vucic-kampanja-protiv-vojske-srbije>.

23 <http://www.vestinet.rs/tema-dana/vucic-kampanja-protiv-vojske-srbije>.

24 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:518174-Selakovic-Pokusaj-prisluškivanja-premijera>.

Ministar pravde Srbije Nikola Selaković rekao je da je i iz ovog slučaja, koji se dogodio u hotelu čiji je vlasnik Miroslav Mišković, kao i iz drugih aktivnosti, vidljivo da je na delu angažovanje tajkuna sa ciljem da to dovede do rušenja vlasti.²⁵

U osnovi, reč je o tome da SNS još nije na pravi način shvatila ni značaj institucija, ni medija i da uopšte nije ni pokušala da ih reformiše i učini delotvornim. Umesto toga, stranka se drži ustaljene populističke šeme na kojoj je dobila izbore – neprekidno „okupira” medije i javnost zatrpava video – klipovima, fotografijama i tekstovima o neprekidnim aktivnostima vlade i funkcionera vladajućih stranaka na terenu.

Stalno insistiranje na navodnim zaverama protiv vlade, i posebno premijera, kao i pravljenje poređenja sa sudbinom premijera Zorana Đinđića, svodi se na tezu da se „na njega (premijera) sprema napad od onih kojima ne odgovara obračun s korupcijom”.

Vanredni izbori: pobeda pragmatičnog nacionalizma

Pobeda Srpske napredne stranke (SNS) i njenog lidera Aleksandra Vučića na vanrednim parlamentarnim izborima (mart, 2014) bila je očekivana, ali ipak šokantna. Postotak osvojenih glasova premašio je i onaj koga je na prvim višestranačkim izborima u Srbiji, 1990. godine, osvojio Slobodan Milošević. Vojislav Koštunica, predsednik Demokratske stranke Srbije ocenio je da sastav i struktura novog saziva Skupštine Srbije „u mnogome podsećaju na devedesete godine XX veka, samo su dva glavna aktera, SPS i SRS, sada SNS, promenili mesta”. Ovakvom izbornom ishodu, kako ističe, presudno su doprinele „zapadne sile” kojima to najviše odgovara.²⁶ To znači da je SNS u Skupštini Srbije dobila većinu veoma blizu apsolutnoj (dvotrećinskoj), što joj omogućuje sastav vlade po sopstvenom izboru.

Reč je o pobedi „srpskog pragmatičnog nacionalizma” koji, za razliku od ortodoksnog pokušava da se uklopi u evropski model i unutar njega ostvaruje svoj izvorni koncept. To znači – očuvanje Kosova unutar Srbije (ili samo njegovog severnog dela), stvaranje Velike Srbije i ekonomski

²⁵ Isto.

²⁶ Konferencija za novinare u izbornom štabu Demokratske stranke Srbije, 16. mart 2014.

oporavak zemlje – što se ne može ostvariti uz pomoć Rusije, već samo uz pomoć Evropske unije (EU). Članstvo u EU omogućuje neometanu komunikaciju sa srpskim korpusom na teritoriji bivše Jugoslavije i održavanje aspiracije o ujedinjenju.

Najznačajnija posledica izbornog uspeha SNS, koju je odlazeći premijer Ivica Dačić nazvao „političkim cunamijem”,²⁷ označila je potpuno novu konfiguraciju političke scene Srbije. Uz naprednjake u parlamentu su još samo tri političke grupacije – Socijalistička partija Srbije (SPS), Demokratska stranka (DS) i Nova demokratska stranka (NDS), potom preimenovana u Socijaldemokratsku partiju (SDS); takođe još tri manjinske stranke – Savez vojvođanskih Mađara (SVM), Stranka demokratske akcije (SDA) i abanska Partija za demokratsko delovanje (PDD), kojima izborni prag od 5 posto osvojenih glasova nije bio potreban.

Tri stranke koje su od osnivanja uvek imale svoje predstavnike u parlamentu nisu prešle cenzus – Demokratska stranka Srbije (DSS), Ujedinjeni regioni Srbije (URS) i Liberalnodemokratska partija (LDP).

Biračko telo se, po svemu sudeći, povelu za najjednostavnijim ponudama. Kampanja naprednjaka rukovodila se onim što uvek prolazi – populizmom i socijalnom demagogijom. „Suspendovanjem demokratije”,²⁸ Srbija je pokazala da je izgubila poverenje u demokratski proces koji do sada nije otvorio perspektivu običnom građaninu. Kažnjavajući stranke koje su, po mišljenju birača brinule o „sebi” i „svojima”, umesto o opštem interesu, dovela je do ove promene na srbijanskoj političkoj sceni.

Izbornom uspehu naprednjaka doprinelo je nekoliko činilaca. Među njima je – odabrani timing – na vrhuncu popularnosti Aleksandra Vučića koju je stekao zbog konstantne kampanje protiv korupcije. Svojim tradicionalnim nacionalizmom i populizmom, na jednoj strani, i navodnim modernizmom, na drugoj, Srpska napredna stranka i Aleksandar Vučić zahvatili su znatan deo biračkog tela i u desnom konzervativnom korpusu (potencijalnih glasača DSS, Dveri, Srpske radikalne stranke i dr), kao i u onom liberalnom, koji bi po logici, trebalo da glasa za DS, URS, ili LDP. Konačno, agresivno, povremeno i brutalno diskreditovanje političkih

27 Konferencija za novinare u izbornom štabu Socijalističke partije Srbije, 16. mart, 2014.

28 Analitičar Đorđe Pavićević, u “izornoj noći” na TVB92, 16. mart 2014.

protivnika, uz bespogovornu podršku najbrojnijih i najuticajnijih medija, dodatno su obezbedili uspeh naprednjaka.

Drugi pobednik ovih izbora je Ivica Dačić, lider Socijalističke partije Srbije i dotadašnji premijer. Koalicija SPS je osvojila gotovo isti broj glasova i mandata kao i na redovnim izborima 2012, što je znak njene unutrašnje konsolidacije i stabilnog pozicioniranja na političkoj sceni. Takav ishod utoliko je značajniji s obzirom na bezobzirnu kritiku i opozicije i dosadašnjih partnera u vlasti, tokom predizborne kampanje.

Obe demokratske stranke (DS i NDS) jedva su prešle cenzus, dok su LDP i URS ostale ispod cenzusa. Time je poražena tzv. građanska opcija.²⁹ To je cena koju je opozicija platila sopstvenoj nedoslednosti, konfuznoj orijentaciji, podeljenosti i generalno, nesnalaženju u, za nju novonastaloj situaciji. Na strategiju SNS da diskvalifikuje prethodnu vlast, sadašnja opozicija, jednim delom (DS), nije ponudila adekvatan odgovor, dok je drugi deo koketirao sa SNS, nudeći se za partnerstvo u budućoj vlasti.

Demokratska stranka je zabeležila potpuni debakl i u Vojvodini. Poraz je utoliko teži, jer je na majskim izborima 2012, u pokrajini trijumfovala. Sa tad ostvarenom pobedom, Demokratska stranka ima u Skupštini Vojvodine komotnu većinu u koaliciji sa Ligom socijaldemokrata i Savezom vođanskih Mađara.

Vojvodina je još od devedestih na meti centralističkog koncepta beogradskih stranaka. Od 2012. godine SNS nastoji da "osvoji" Vojvodinu preko tzv. prekomponovanja lokalnih vlasti, da bi se „upodobile“ sa sastavom republičke vlade. Novi Sad je bila prva žrtva tog pohoda. Uprkos takvim smenama u drugim gradovima i opštinama, pa i pobeda na nekoliko lokalnih izbora, pokrajinske vlasti odolevaju takvim pritiscima. Međutim, Demokratska stranka (to važi i za NDS) nije na ovim izborima dobila najveći broj glasova ni u jednoj opštini.

Potpisivanjem Briselskog sporazuma (Beograd-Priština) i njegovim sprovođenjem, SNS je stekla simpatije i podršku Zapada. Iz Berlina je u

²⁹ Ni u jednoj opštini u Srbiji nije pobedila nijedna od stranaka sa demokratskim predznakom; nekoliko pobeda u svojim sredinama osvojile su manjinske stranke: Savez vođanskih Mađara u Vojvodini, Stranka demokratske akcije u Sandžaku i Partija za demokratsko delovanje na jugu Srbije.

ime vladajuće Hrišćansko-demokratske unije stigla ocena da je SNS „jasnim opredeljenjem za ulazak u EU uspela da udvostruči glasove”,³⁰ ali uz istovremeno podsećanje da put do Brisela vodi preko Prištine. Ambasador Rusije Aleksandar Čepurin naglasio je dobre odnose Beograda i Moskve („Srbija je veoma bliska Rusiji”, izjavio je u izbornoj noći).

Uverljivom izbornim rezultatom, Vučić je obezbedio poziciju da „bira i vlast i opoziciju”.³¹ Takođe je sebe i buduću vladu obavezao na ispunjavanje nemalih, iako prilično nedefinisanih obećanja. Pogotovo kada je reč o reformskim zahvatima u sferi ekonomije i o izlasku Srbije iz dramatične finansijsko-ekonomske krize. Osim što je tokom kampanje reforma bila ključni slogan, nije precizirao šta konkretno podrazumvaju „teški i bolni” rezovi, neophodni za njeno ozbiljno sprovođenje. Neposredno uoči izbora Vučić je ugovorio kredit od Ujedinjenih Arapskih Emirata u iznosu od milijardu dolara za delimično popunjavanje minusa u budžetu i isplatu plata i penzija u nekoliko narednih meseci.

Hapšenje narko-bosa Darka Šarića (koji se sam predao) je u javnosti učvrstilo Vučićev imidž nepokolebljivog borca protiv organizovanog kriminala (i korupcije). Ta njegova „svemoć” tek će u narednom periodu biti na istinskom iskušenju, jer će, kako konstatuje nemačka ekspertkinja za Zapadni Balkan Johana Dajmel, „ubuduće biti odgovoran za sudbinu države, na dobar, ili na loš način”.³² Neki komentatori ističu da su pred Vučićem dva moguća puta: „da ostvari obećano i uđe u istoriju ili da zbog nemoći i neostvarenih obećanja, uz ovakvu opoziciju i bez uravnoteženih medija, uđe u demokratsku oligarhiju”. Po mišljenju Đorđa Vukadinovića glavnog urednika Nove srpske političke misli, pobeda SNS je čak za nijansu „preterana”, tj. „kontraproaktivna, jer preveliku odgovornost baca u ruke SNS i njenog lidera Aleksandra Vučića”.³³ Florijan Biber, profesor Univerziteta u Gracu, ističe „da je apsolutna vlast opasna i za srpsku demokratiju, pogotovo u zemlji u kojoj ne postoji prava kontrola vlasti, nezavisnih institucija

30 Politika, 18 mart 2014.

31 Tako ga je okarakterisao glavni i odgovorni urednik Nedeljnika, Veljko Lalić, Nedeljnik, 20. mart 2014.

32 Danas, 20. mart 2014.

33 Komentar „Šta s pobedom”, Naše novine, 18. mart 2014.

je malo, dosta medija je lojalno vlasti a dve od tri (parlamentarne) opozicione stranke više žele da rade sa naprednjacima nego da ih kritikuju”.³⁴

Izbori su takoreći, eliminisali opoziciju, pa vlast ostaje gotovo bez ikakvog nadzora i kontrole. Tim pre, što su se mediji do te mere urušili da se potpuno izgubila njihova uloga promotera i zaštitnika javnog interesa. Sve okolnosti ukazuju na to da će SNS dugo vladati; na to upozorava i jedan od najboljih stručnjaka za analizu javnog mnjenja Srećko Mihailović koji ne očekuje da će Aleksandar Vučić brzo otići „sa mesta na kome se sada nalazi”,³⁵ prvenstveno „zbog toga što je Vučić uništio opoziciju i Demokratsku stranku koje se neće brzo oporaviti”.³⁶ Osim toga, stranke koje nisu prešle cenzus suočiće se i sa gubitkom državnog finansiranja i sopstvenih donatora, pa će im biti teško da prežive do narednih izbora. Pogotovo što ne rade na izgradnji sopstvenog ideološkog i programskog identiteta, alternativnog u odnosu na vlast.

Poplave: ogoljavanje loše uprave

Srbiju, ali i čitav region, pogodile su obilne kiše tokom proleća 2014. godine. Višedecenijski nemar i upravljačku nesposobnost političkih elita, ugrozili su tokom majskih poplava živote ljudi i materijalna dobra na velikom području Srbije. Vlada Srbije se pokazala nekompetentnom da rukovodi zemljom u vanrednim situacijama. Štaviše, situaciju je koristila za politički obračun sa opozicijom, a medije stavila u funkciju vlastite promocije. Pri tome je zanemarila sigurnost građana, a odgovornost za svoju nesposobnost prebacila na druge.

Zbog neblagovremenog i neadekvatnog reagovanja vlasti, prema izjavi premijera Aleksandra Vučića, 29. maja 2014. godine, u poplavama su se utopile 24 osobe, četiri osobe se vode kao nestale, a prirodnom smrću umrlo je 26 ljudi sa teritorije osam opština. Procenjena šteta od poplava iznosi milijardu i 532 miliona eura u 24 opštine, ali Vlada Srbije procenjuje da je ta šteta veća za 15 odsto na nivou cele Srbije.

34 Politika, 18. mart 2014.

35 Danas, 17. mart 2014.

36 Isto.

Vlada Srbije, a pre svih premijer Aleksandra Vučića i Srpska napredna stranka (SNS) su reagovali amaterski i konfuzno što je dovelo do panike među ugroženim građanima. Kontrolom medija uz primenu mehanizama zastrašivanja, označavanjem navodnih krivaca (odnosno, neprijatelja “narodnog jedinstva” u odbrani od poplava), organizovanjem dobrovoljcima i naglašenom tendencijom centralističkog upravljanja – sve to je potencijalno dovelo u opasnost sigurnost građana.

Naprednjaci su ponovo demonstrirali nekadašnji model ponašanja, karakterističan za radikale tokom devedesetih. Kontrola medija onemogućila je kritičko pisanje o Vladi. Kritike na društvenim mrežama postale su, dok je trajala vanredna situacija meta hakera. Najdrastičniji primer zastrašivanja je hapšenje i zadržanje u pritvoru troje građana zbog nagađanja o broja žrtava na Facebook profilima (prvobitno su osuđeni na 30 dana pritvora). Oboreno je nekoliko web portala, poput Teleprontera, Druge strane i Peščanika.

Na ruskoj šahovskoj tabli

Tokom poslednjih osam godina Srbija ima važnu ulogu u strategiji ruskog predsednika Vladimira Putina prema Balkanu. Ruska ekonomska, diplomatska, bezbednosna i kulturno-informativna „ofanziva” i u tom kontekstu, naročito prema Srbiji, Republici Srpskoj i Crnoj Gori u poslednje vreme sve više privlači pažnju međunarodne zajednice na Zapadu. S obzirom na fragilnost balkanskih zemalja, problematičnu tranziciju i nezrelu političku klasu, čini se da Moskva relativno lako preko određenih krugova, posebno onih antizapadnih, ostvaruje svoje ciljeve.

Rusko prisustvo u Srbiji podgrejava očekivanja uticajnog proruskog bloka koji se protivi učlanjenju Srbije u EU i radije bi zemlju smestio u okvir Evroazijske unije, jer „Zlatno runo nikada nije bilo na Zapadu nego na Istoku”³⁷

37 Metaforu o zlatnom runu koristi u autorskom tekstu „U potrazi za Zlatnim runom” jedan od osnivača Treće Srbije, Aleksandar Đurđev. U istom tekstu on piše i sledeće: „Sistematsko kalupljenje Srbije u okvire EU transparentno se promovise kao cilj koji nema alternativu, kao religija u koju... bespogovorno i dugoročno treba da verujemo. Diplomatski

Polazeći od "Putinove doktrine", Balkan je postao zona nadmetanja između "ruskog sveta" i neprijateljskog Zapada, gde Rusija traži, ne samo unapređenje svojih interese već i onemogućivanje širenja vrednosti i odnosa koji predstavljaju alternativu njenom autoritarnom državnom modelu.³⁸ Zapadni Balkan, sa Republikom Srpskom koja ne uvažava nadređenost Sarajeva Banjaluci, sa Srbijom koja ne priznaje nezavisnost Kosova, sa albansko-makedonskom Makedonijom i sa crnogorsko-srpskom iznutra zavađenom Crnom Gorom, pokazuje se prijemčivim za takvo rusko delovanje spolja.

Rusija podržava neutralnu poziciju Srbije, jer, kako ističe Georgije Engelgarat, iz ruskog Instituta za slavistiku, to stvara "višak manevarskog prostora za srpske političare. Mogli bi ponovo da krenu u akciju između velesila, istovremeno čuvajući vlastitu slobodu".³⁹ Stvarna ruska moć na Balkanu je energija jer će, kako ističe, "priroda terati svaku vlast na ekonomsku saradnju sa Rusijom, uprkos svim naporima protivnika toga unutar političke klase".⁴⁰

Srbija još uvek održava ambivalentnu poziciju u odnosu na jedan od najtežih geostrateških izazova s kojim se Evropa suočava poslednjih meseci: ukrajinsku krizu. Deklarativno Srbija ostaje privržena Evropskoj uniji (EU) i, istovremeno u „najboljim mogućim odnosima” sa Rusijom.

Učestala komunikacija između Srbije i Rusije na visokom političkom nivou tokom poslednjih nekoliko meseci jasno pokazuje značaj koji Rusija pridaje Balkanu. Ukrajinska kriza otvorila je novo poglavlje u ruskoj diplomatskoj praksi kojom nastoji da zaštiti svoje „nacionalne interese” po svaku cenu. Činjenica da je Srbija dobila pregovarački status i da je ceo region obuhvaćen zapadnom strategijom uključivanja u EU i NATO, intenzivirala

.....

presedan koji favorizuje Uniju, veštačku i interesnu tvorevinu političke elite, lako može da marginalizuje Srbiju i dugoročno je udalji kao manje značajnog činioaca ugrožavajući i senzibilitet srpsko-ruskih odnosa, koji se gradio vekovima na zdravim i prirodnim temeljima". Danas, 8. jul 2014.

38 David Clark i Dr Andrew Foxall, "Ruska uloga na Balkanu: razlozi za zabrinutost", jun 2014, The Henz Jackson Society.

39 "Ustupci Beograda oko Kosova ništavno su plaćeni", Geopolitika, jul 2014.

40 Isto.

je napore Rusije, prvenstveno sa ciljem da uspori ili omete taj proces dok sama ne namiri svoje račune sa Zapadom.

Od maja 2012, Tomislav Nikolić je pet puta bio u Rusiji. Ivica Dačić je kao premijer boravio u Rusiji u proleće 2013. Nagađalo se da su Dačić i Vučić boravili u Moskvi uoči sastavljanja aktuelne vlade (april, 2014), ali to zvanično nije potvrđeno. U novembru 2013, u Beogradu je, prvi put posle 14 godina boravio ruski ministar odbrane: to je sada Sergej Šojgu. Na početku radova na gasovodu Južni tok (novembar 2013) najviši gost bio je Aleksandar Miler generalni direktor "Gaspromnjefta". Početkom jula 2014. u Beogradu je bio šef diplomatije Sergej Lavrov. U proleće 2014, u poseti je bio predsednik Dume Sergej Nariškin. Sve su brojnije kulturne manifestacije i naučni skupovi, poput, na primer, promocija knjige Leonida Rešetnjikova, direktora moskovskog Instituta za strateška istraživanja i savetnik Kremlja; takođe i naučni skup u Banjaluci o „narandžastim revolucijama”.

Po svemu sudeći, iz ruskih izvora finansiraju se neke desničarske nevladine organizacije, a možda i neki mediji. Poznato je naime, da neke organizacije i desničarske partije u zapadnoevropskim zemljama Rusija finasijski podržava, što, po analogiji, upućuje na to da to čini i u Srbiji. Sada, međutim, ima indicija da će Moskva ući na transparentan način na medijsko tržište u Srbiji. Pojedini mediji već neko vreme nagađaju da će neke ruske kompanije („Gaspromnjeft”) kupiti neku od televizijskih kuća. Na to ukazuje i činjenica da je u državnoj delegaciji premijera Vučića u Moskvi bio i Željko Mitrović, vlasnik i glavni urednik TV Pink.

Rusija se u Srbiji oslanja na jako savezništvo sa Srpskom naprednom strankom. Ruski ambasador Aleksandar Konizin je aktivno učestvovao u njenoj kampanji 2012. godine i otvoreno priželjkivao njenu pobedu. Posebnu naklonost prema Rusiji gaji predsednik Nikolić. Susreti Nikolića i Vladimira Putina veoma su frekventni od trenutka kad je Nikolić dobio mandat predsednika Republike. Produbili su se tokom 2013, uz snažno naglašavanje Nikolićevih ličnih naklonosti prema Rusiji. Nikolić je rekao da je Srbija sasvim zadovoljna odnosima koje sa njom ima Ruska Federacija: "Uvek se može još bolje, ali Srbija je blagodarna Ruskoj Federaciji zato

što je Rusija u tretiranju problema Kosova i Metohije na strani međunarodnog prava”.⁴¹

Rusija u pohodu na Balkan polazi i od teze da je EU nejedinstvena i da nije sposobna da do kraja artikuliše zajedničke spoljno političke i energetske interese. Otuda Rusija relativno lako stvara „dilove” i sa članicama EU. Najnoviji primer je svakako Austrija.

Južni tok: (ne)očekivano odustajanje

Odustajanje od projekta “Južni tok” veliki je udarac za vladu premijera Vučića, jer se s njime računalo kao na veliku finansijsku dobit Srbije. “Južni tok” je percipiran kao šansa Srbije da na energetsom planu postane lider u regionu. Ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Čepurin je još početkom godine (2014) rekao da “novi gasovod rešava pitanje obezbeđenja energetskim resursima za ogromnu regiju Južne Evrope”.⁴²

Svojevremeno je taj projekat proglašen za “posao stoleća”. Projekat je od početka pratila kontraverza: jedni su tvrdili da smo se svrstali uz Rusiju, “budzašto” prodali NIS i ugrozili “energetsku samostalnost”; drugi su javnost ubeđivali kako se “Južnim tokom” obezbeđuju dugoročne energetske potrebe, stiče sigurnost, dobija čista, a jeftina energija.⁴³

Odluka Rusije o odustajanju od “Južnog toka” koja je definitivna, Srbiju je stavila u procep između nje i Evropske unije (EU). Ova “teška vest” dočekano je sa razočarenjem, ali još više – sa nevericom. Istrajavanje na samozavaravanju da „sve još nije gotovo”, odnosno da postoje šanse da se projekat ipak realizuje, pokazuje nesposobnost političke elite da realno sagleda aktuelne odnose u svetu, posebno na liniji Moskva-Brisel-Vašington.

Zaoštavanjem odnosa između Zapada i Rusije rastao je i pritisak obe strane na Srbiju da se opredeli. Krah projekta „Južni tok” i kriza u Ukrajini doprineli su pojačavanju pritiska, jer sve je manje strpljenja za srpsku „zlatnu sredinu”. Johana Dajmel, zamenica direktora nemačke Asocijacije za Jugoistočnu Evropu, uverena je da je Srbija između Rusije i Unije „već

41 Isto.

42 <http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/intervju/675-2013-12-29-12-24-04>.

43 <http://www.energoportal.info/>.

izabrala EU”, jer, “EU je za Srbiju prioritet”. U novonastaloj situaciji oko gasovoda, ona ističe da je EU poručila da Srbiju neće ostaviti iza zatvorenih vrata.⁴⁴

Signali upozorenja koja su „Južni tok” pratili praktično od same zamisli o njemu, u Srbiji nikad nisu ozbiljno uzimana u obzir. Prilikom oktobarske posete Beogradu poruku, da je izgradnja gasovoda pod znakom pitanja, državnom vrhu poslao je i sam Vladimir Putin.⁴⁵

Ruski predsednik Putin je ovu „veoma tešku vest”, kako ju je okvalifikovao premijer Vučić,⁴⁶ poslao iz Ankare nakon susreta sa predsednikom Turske Taipom Erdoganom. Istovremeno dvojica predsednika najavili su novi projekat – gasovod od Rusije do Turske.

Po oceni nekih analitičara, gasovod „Južni tok” je od početka bio više politički, a manje ekonomski projekat. Praktično, jedina svrha „Južnog toka” bila bi da se sa transportne mape ukloni Ukrajina. Naime, sve zemlje koje bi se našle na njegovoj trasi, od Bugarske, preko Srbije, Mađarske, sve do Austrije i Italije, snabdevaju se energetsom sirovinom iz Rusije, s tim što transport gasa sada ide cevovodima položenim u Ukajini.

Za odustajanje od projekta Moskva je optužila Evropsku uniju. Brisel je naime, insistirao da uslovi pod kojima se gasovod gradi budu usklađeni sa energetsom regulativom Unije, na šta ruski investitori nisu pristajali.

44 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/517446/Rusija-i-Zapad-zahtevaju-da-se-Srbija-opredeli>.

45 Na novinarsko pitanje o izgradnju „Južnog toka”, Vladimir Putin je odgovorio da je „za ljubav potrebno dvoje”, aludirajući na Evropsku uniju, odnosno njena energetska pravila koja blokiraju njegovu realizaciju na način kako je u Moskvi planirano; konferencija za štampu Aleksandra Vučića i Vladimira Putina, direktan prenos Radiotelevizije Srbije, 16. oktobar 2014.

46 Tako se premijer Vučić izrazio u razgovoru koga je telefonom vodio sa ruskim kolegom Dmitrijem Medvedovim, povodom odustajanja od „Južnog toka”; prema Danas, 9. decembar 2014.

Predsedavanje OEBS: šansa ili rizik

Jednogodišnje predsedanje Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) koje je preuzela 1. januara 2015, najveće je iskušenje za spoljnu politiku i diplomatiju Srbije otkako je izašla iz međunarodne izolacije pre 15 godina. To će ujedno biti i svojevrsni katalizator potencijala Srbija, kao i njene vizije budućnosti i geostrateške pripadnosti.

Složenost međunarodnog konteksta, pre svega eskalacija krize u Ukrajini koja je uzdrmala evropski kontinent, a odražava se na odnose velikih sila na svim ostalim kriznim tačkama u svetu, dodatno stavlja Srbiju pred veliki izazov. Srbija se još nije pozicionirala ni prema svojoj nedavnoj prošlosti, što, između ostalog, objašnjava i to što u Srbiji još uvek deluje misija OEBS (od 2001). Njene aktivnosti su usredsređene na vladavinu prava i ljudska prava, reformu policije, demokratizaciju i medije.

Iako zvanično vodi pregovore o članstvu sa Evropskom unijom, Srbija još uvek nije uskladila svoju spoljnu politiku sa EU, što se očekuje od svih zemalja – kandidata. Istovremeno, Srbija je jedan od glavnih oslonaca Rusije u njenoj strategiji za Balkan. Pre svega, zbog energetske zavisnosti ne samo Srbije, već čitavog regiona. Osim što je pod pritiskom Brisela da uskladi spoljnu politiku s EU, tokom jednogodišnjeg predsedavanja OEBS to će svakako biti najveća “muka” Srbije. Naime, unutar srpskih elita ne postoji konsenzus oko njenog geostrateške orijentacije. Evroatlantske integracije imaju ozbiljan otpor u raznim segmentima društva – Srpska pravoslavna crkva (SPC), takoreći ceo desni politički spektar, desničarske organizacije... Kampanju protiv NATO vode mediji koji uživaju značajnu finansijsku podršku Rusije (Pečat, Geostrategija), Politika, Večernje novosti i brojni drugi mediji. Ambivalnetna pozicija, “Volimo Rusiju, ali idemo u EU”,⁴⁷ izložila je zemlju pritisku sa obe strane.

Povodom ukrajinske krize, koja je u planetarnom fokusu, pitanje je da li će Srbija moći da obezbedi posredovanje kakvo se očekuje. Mnogi sumnjaju u njene kapacitete, jer nema ni unutrašnji potencijal, ni kredibilitet koji bi joj omogućio da odigra ulogu pomiritelja između EU i Rusije. Po jednim, predsedavanje OEBS velika je prilika za Srbiju “da preuzme

47 Šef diplomatije Ivica Dačić, Blic, 16. novembar 2014.

ulogu i posreduje u pregovorima kako bi izgladila odnose Evropske unije i Rusije”, kako formuliše Dušan Šidanski, specijalni savetnik Evropske komisije.⁴⁸ Ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Čepurin takođe smatra da je to šansa za Srbiju i ističe da je “za Srbiju to ne samo izazov, nego i stvarna mogućnost da pokaže sve ono pozitivno što ima”.⁴⁹ Po drugima, Srbija bi se rado odrekla ove uloge u sadšnjem međunarodnom kontekstu. Američki ambasador Majkl Kirbi je primetio da je Srbija mogla da predvidi ukarajinsku krizu verovatno bi dva puta razmislila pre prijavljivanja za tu poziciju.⁵⁰ Po ovoj školi mišljenja, kad su velike zemlje u sukobu, malima je veoma teško da balansiraju.

Uloga u kojoj se našla kao mogući posrednik, odnosno “most” između Istoka i Zapada, asocirala je neke na svojevremenu prestižnu poziciju koju je između dva bloka uživala Jugoslavija. Pogotovo njen predsednik, Josip Broz Tito. “Neotitoizam” u spoljnoj politici, po mišljenju glavnog urednika Danasa Zorana Panovića “sada otvoreno nastoje da promovišu Nikolić, Vučić i Dačić”. Međutim, podseća istom prilikom Panović, potencijalni “naslednici” greše u osnovnom: “spoljna politika i unutrašnja politika međunarodna tolerancije, saradnje i antifašizma su suštinski povezane i ne mogu se voditi parcijalno”.⁵¹

Ministar spoljnih poslova Srbije Ivica Dačić negira tu paralelu, tvrdeći da je politika aktuelne vlasti “uklopljena” u ogromne promene koje su se u svetu dogodile tokom poslednjih 40 godina: “Upravo je ova, sadašnja vlast... prva uvažila realnost tog novog poretka i počela da se ponaša u skladu s njim”.⁵² Prema njegovim rečima, Srbija je u međunarodnim odnosima konačno postala partner i to partner “čiji se stavovi poštuju i uvažavaju. Drugim rečima, nema tu nikakvog neotitoizma, samo igramo partiju s kartama koje imamo u rukama”.⁵³

48 Danas, 6. oktobar 2014.

49 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/523844/Kirbi-i-Cepurin-Predsedavanje-OEBSu-izazov-i-prilika>.

50 Isto.

51 Danas, 10–11. januar 2015.

52 Intervju za Danas, 12. januar 2015.

53 Isto.

I pre sadašnje garniture na vlasti, “neotitoističke” ambicije imao je prethodni šef diplomatije Vuk Jeremić.⁵⁴ Verovatno je na tom tragu bila i njegova želja da Srbija obavlja predsedničku funkciju OEBS 2015. godine – kad se obeležava 40-godišnjica Helsinške konferencije na kojoj je OEBS (tada KEBS) osnovana. Na osnivačkoj konferenciji upravo su Jugoslavija i Tito imali važnu misiju u “pomirenju” stavova i postizanju konsenzusa između istočnoevropskih i zapadnoevropskih zemalja. Značajni jubilej evropskog bezbednosnog kišobrana za sada je, međutim, potpuno u senci najveće bezbednosne krize u Evropi nakon Drugog svetskog rata – sukoba u Ukrajini i, do pucanja zategnutih odnosa između Rusije, EU i SAD.

Kosovo: nepromenjena strategija Srbije

Lokalni izbori održani po prvi put na celoj teritoriji Kosova (3. novembar) ponovo su pokazali suštinski karakter srbijanske politike kad je reč o prihvatanju nove realnosti u regionu, u ovom slučaju na Kosovu.

Kad je reč o srpskoj zajednici lokalni izbori su bili od posebnog značaja zbog toga što su prvi put, u pravnom okviru Kosova održani i u četiri opštine sa srpskom većinom na severu Kosova (Kosovska Mitrovica, Zubin Potok, Leposavić i Zvečan). Iako su ih obeležile brojne opstrukcije, antiizborna kampanja, bojkot, verbalno i, na kraju i fizičko nasilje koje je rezultiralo prevremenim zatvaranjem tri biračka mesta u severnom delu Mitrovice, predstavljaju značajan korak u pravcu društvene i političke stabilizacije ovog područja. Utoliko važniji, jer je taj deo Kosova već gotovo 15 godina jedan od najnebezbednijih regiona u Evropi. Iako su i do sada Srbi imali lokalne organe vlasti, pravosuđe i policiju uz materijalnu, organizacionu i političku podršku zvaničnog Beograda, niko nikad nije preuzeo odgovornost za izuzetno visok stepen kriminala i opštu nebezbednost građana.

Takođe, izbori nisu smanjili jaz unutar postojeće “unutrašnje” podele u srpskoj zajednici – na severnu i južnu. Čini se, da je ona čak i povećana samom činjenicom da je u opštinama sa srpskom većinom u južnom delu

54 Jeremić se naročito na tu „titoističku” tradiciju pozivao u afričkim i azijskim zemljama, članicama pokreta nesvrstanih, zalažući se za to da one ne priznaju Kosovo.

Kosova, odziv birača bio masovan (više od 50 odsto), dok je na severu u proseku jedva prešao 10 odsto.

Osim toga, upravo na ovim izborima došlo je do još jedne podele unutar srpskog korpusa. Njoj je kumovala vlast u Beogradu nastojanjem da favorizovanjem jedne izborne liste, Građanske inicijative Srpska, obezbedi uticaj na buduću zajednicu srpskih opština koja bi trebalo da bude formirana. Time je najdirektnije opstruirana Srpska liberalna stranka koja je dosad bila gotovo jedini relevantni politički subjekat Srba na Kosovu.

Ponašanje ne samo vlasti, već i čitavog konzervativnog bloka u pripremama za izbore ukazuje na značajne razlike unutar tog bloka, kao i na različite scenarije koji su na sam dan izbora završili fijaskom. Na delu su bili bar dva scenarija. Prvi, konzervativnog bloka (DSS, SPC, SRS, ekstremne grupacije) koji se zalagao na bojkot izbora; drugi, scenario vlasti, koja je pokušala da kontroliše ceo izborni proces. Jedan od ciljeva je bio da se i južno od Ibra obezbedi pobeda Vladine "liste", Građanske inicijative Srpske i time destabilizuje Liberalna partija koja je već godinama u struktura vlasti; u tome se delimično i uspelo (Srpska je pobedila u Gračanici, najvećoj enklavi u središtu Kosova). Bez obzira na ogromno prisustvo srbijanske policije na severu (uglavnom u civilu) vlast nije uspela da obezbedi veću izlaznost Srba, pa je izazivajući incidente prekinula glasanje na nekoliko najvažnijih punktova nekoliko sati pre zatvaranja biračkih mesta.

Istovremeno, važan zaključak koji se nameće je, da vlast očigledno ne kontroliše ekstremne grupacije, ili pak nije htela da ih kontroliše. Njihov ulazak na Kosovo s obzirom na prisustvo srbijanske policije navodi ukazuje na to da je njihovo prisustvo bilo ignorisano, ili da nije moglo biti sprečeno. Pokušaj vlasti da pod kontrolu stavi i Srbe južno od Ibra nosi veliku opasnost, jer će im dugoročno omogućiti da kontrolišu proces konsolidacije Kosova kao države. Potencijalno to nosi opasnost radikalizacije i Albanaca.

Još jedan važan faktor u razumevanju izbora na Kosovu i ponašanja aktuelne vlade jeste i podrška Rusije srpskom stavu da "Kosova i Metohija jeste Srbija"⁵⁵ i da se ona trudi "da ovu situaciju drži u status quo".⁵⁶

55 Ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Čepurin u intervjuu za Pečat, 8. novembra 2013.

56 Isto.

Evropska unija je zauzela stav da će priznati rezultate izbora bez obzira na izlaznost i pristala je na ponavljanje izbora na tri izborna mesta kako bi se izbegla mogućnost da gradonačelnik Kosovske Mitrovice bude Albanac. Premijer Ivica Dačić ističe da se ruši ceo koncept ukoliko Albanac postane gradonačelnik Kosovske Mitrovice i kaže da to “znači da ne može da se konstituiše vlast, ne može da se napravi zajednica srpskih opština, tu može doći i do konflikta, pa možda i oružanih sukoba”.

Kosovski izbori su ključna odrednica sporazuma između Beograda i Prištine i učešće na njima Srba sa severa, bilo je važan uslov za dobijanje datuma za otpočinjanje pregovora Srbije sa EU. Ono što je srpska strana demonstrirala na ovim izborima obavezuje EU na oprez u daljem pregovaranju sa Srbijom. Sprovođenje tog sporazuma nije važna samo za Srbiju i Kosovo, već i za konsolidaciju čitavog regiona. Zato EU već sada u taj proces mora uključiti i civilno društvo i druge aktere kako bi se obezbedilo što njegovo konstruktivnije sprovođenje.

Kolaps pravnog sistema i uprave

Palijativno rešavanje sistemskih problema ne može biti garancija za promenu sistema i neophodnih reformi. Naprotiv, takav pristup doveo je do potpune blokade, jer nedostaje koncept koji bi vodio transformaciji sistema i novom vrednosnom okviru.

Zakon o notarima izazvao je štrajk advokata (gotovo pet meseci) koji je blokirao ionako devastirani sudski sistem.

Nekvalifikovana i neprofesionalna vlada, kao i konstantni odliv kreativnog i sposobnog kadra, ili njegovo podčinjavanje nesposobnim političarima, doprineli su blokadi i nefekisanosti administracije. Vladimir Vuletić, sociolog, ističe da je moralni oporovak nemoguć ako kriterijume moralnih standarda postavljaju tabloidi. Takođe, ne može se očekivati ekonomski prosperitet ako se potražnja gotovo polovine stanovništva svodi na hleb i mleko, dok druga polovina štedi ulažući u neproduktivne nekretnine zbog straha od crnih dana. A, politički oporovak je nemoguć sve dok se

političke promene budu iscrpljivale na personalnom nivou bez suštinske promene sistema.⁵⁷

Mediji: doseganje kritične tačke

Višedecenijsko urušavanje medija i srozavanje njihovog profesionalnog nivoa, ključno je doprinelo gašenju javne debate o bitnim društvenim, ekonomskim i političkim problemima i procesima. Posebno onih vezanih za nedavnu prošlost, tranziciju i početak pregovora sa Evropskom unijom (EU). Taj negativni trend ugrožavanja medijskih sloboda i uskraćivanja prava građana na pravovremenu i tačnu informaciju od javnog interesa tokom 2014. godine (nastavljen i početkom 2015) dosegao je kritičnu tačku.

Sloboda medija je tokom poslednje tri godine postala prvorazredna tema za celo društvo. Njihova upotreba isključivo za promovisanje lidera Srpske napredne stranke (SNS), premijera Aleksandra Vučića, ali i za diskreditujuće kampanje protiv političkih oponenta i neistomišljenika, izazivala je reakcije na koje je vlast uvek reagovala sa animozitetom, pretnjama i represijom. Najčešće kvalifikacije za opis medijske scene su cenzura i autocenzura. Reč je, zapravo, o sofisticiranim mehanizmima kontrole medija i pritisaka na novinare, detaljno opisanih u nekoliko publikacija, među kojima su dva izveštaja Saveta za borbu protiv korupcije (2011, i 2015), kao i u istraživanju Jovanke Matić „Soft Censorship, Strangling Serbia's Media” (2013).

Godinu je obeležilo ukidanje emisija, spinovanje afera čiji je cilj kompromitovanje političkih oponenta, diskreditovanje medija i novinara koji kritikuju premijera i Vladu, verbalno i fizičko nasilje prema novinarima.

Građanima je ozbiljno uskraćeno pravo na informacije od javnog značaja, a (auto)cenzura je zahvatila mnogo širi prostor od medijskog. Nije reč samo o ukidanju nekih emisija, već o ukidanju javne reči. Autokratske tendencije premijera Aleksandra Vučića u sputavanju demokratskih potencijala institucija nisu toliko posledica autokratskih osobina njegove ličnosti,

57 Vladimir Vuletić, „Parabola”, Politika, 16. april 2015.

koliko njegove izvorne radiklane ideologije, odnosno ideologije vladajuće Srpske napredne stranke. To je ideologija koja ne trpi disonancu.

Parlament: problem sa autoritetom

Parlament Srbije ima stalni problem sa sopstvenim autoritetom, a poslanici sa svojim strukturnim položajem. Prema istraživanju Otvorenog parlamenta, jedna od najvećih prepreka za funkcionisanje Narodne skupštine Srbije jeste odnos izvršne vlasti prema Skupštini. To se odražava na razne aspekte rada parlamenta, od donošenja zakona (od kojih se mnogi donose po hitnom postupku, bez dovoljno vremena za pripremu) do kontrole rada izvršne vlasti.

Poboljšanje položaja parlamenta može se postići i pritiskom na izvršnu vlast, jačanjem procedura i svesti o tome da se one moraju poštovati, kako bi izvršna vlast postigla adekvatan stepen odgovornosti prema parlamentu. Na putu ka razvijenijoj strukturi i boljem funkcionisanju parlamenta poslanicima su, prema njihovim izjavama, jedan od najboljih saradnika organizacije civilnog društva. Zato, osim državnih struktura i političkih procesa, i civilni sektor može biti jedna od bitnih karika u jačanju uloge skupštine.⁵⁸

Ekonomija: otpor reformama

Dok je privreda na prelazu iz 2013. u 2014. godinu padala u sve veće probleme, politička superstruktura u Srbiji se uglavnom bavila sopstvenim prestrojavanjem, za šta su joj bili potrebni i prevremeni parlamentarni izbori – kao više puta oprobani manevar za odlaganje reformi i dubljih rezova u ekonomskoj sferi. To političko manevrisanje koštaće Srbiju mnogo – bruto društveni proizvod je već 2014. godine pao za 1,8 procenata, a industrijska proizvodnja za 6,5 odsto.

Budžetski deficit za 2014. godinu dosegao je 6,7 odsto BDP, uprkos, od oktobra 2013. godine, iniciranih mera štednje putem „solidarnog poreza”

58 <http://www.mc.rs/upload/documents/istrazivanje/042914-Istrazivanje-Kontrolna-uloga-Parlamenta.pdf>.

na neto mesečne plate više od oko 750 eura, a nastavljena smanjivanjem penzija i plata u javnom sektoru. Dosta duboka recesija samo je delimično bila posledica majskih poplava, koje su ugrozile proizvodnju elektro energije i rudarstva, a više, indikator svojevrsne paralize ekonomske politike i krupnih finansijskih problema.

Regionalizacija i decentralizacija: otpor i strah od secesionizma

Regionalizacija i decentralizacija, predstavljaju političko pitanje za koje je potreban širi politički dogovor, kao i promena Ustava. Neophodno je na osnovu evropske prakse utvrditi nadležnost i kriterijume za utvrđivanje odgovarajućih mehanizama. Ustavom iz 1990. godine Srbija je centralizovana i svi potonjim pokušaji da se počne sa decentralizacijom nisu uspeli. Uprkos zahtevima, ne samo iz Vojvodine, već i iz drugih regiona, nije bilo iskrene saglasnosti oko toga na političkom nivou. Ustav iz 2006. godine dodatno je cementirao centralistički koncept. Otpor prema regionalizaciji i decentralizaciji potiče iz straha od državne, teritorijalne i nacionalne fragmentacije. Osim institucionalnih prepreka koje je onemogućuju, tema dencentralizacije i regionalizacije države proterana je iz javnog govora. Postoji otpor prema spuštanju nadležnosti na niže nivoe, mada bi to poboljšalo funkcionisanje državne uprave. Takođe, Srbija bi dobila značajniji pristup evropskim fondovima za regione.

Srbija i susedi: saradnja pod prinudom

Zapadni Balkan se tokom poslednjih 15 godina postepeno preobražavao iz ratne zone u region posvećen evropskim integracijama. Nakon sukoba 1991–1995, i 1999. godine usledio je postkonfliktni period konsolidacije i stabilizacije. Evidentno je nastojanje svih zemalja u regionu da ubrzaju proces integracije u Evropsku uniju. Značajan je razvoj različitih multilateralnih kanala saradnje. Posebno je važan razvoj bilateralnih odnosa između zemalja Zapadnog Balkana, jer su opterećeni nasleđem ratova iz devedesetih. Osim toga, poboljšanje odnosa blokiraju i brojni unutrašnji

problem svake pojedinačne zemlje. Nesposobnost političkih elita da ostvare napredak u tranziciji, pre svega u ekonomskoj sferi, vraća ih na nacionalizam i stalnu homogenizaciju nacija pod izgovorom od opasnosti spolja. To se posebno naglašava u predizbornim kampanjama.

Srbija i svet: otvaranje sporo i sa oklevanjem

Ratno nasleđe devedesetih koga se nije odrekla, u mnogome utiče na položaj Srbije u regionu, njen odnos prema njemu, kao i na njeno pozicioniranje u međunarodnim odnosima generalno. Na međunarodnoj sceni ona "se ponaša ad hoc i uglavnom sa jakom emocijom poniženosti i poraženosti, uz istovremeno neprihvatanje realnosti"⁵⁹ Ta frustracija, nedoslednost i nerazrešena dilema o sopstvenoj geostrateškoj pripadnosti obeležile su ponašanje Srbije u spoljnoj politici i tokom 2014. godine.

Zvanično opredeljenje za pristupanje Evropskoj uniji (EU), verifikovano i otvaranjem pregovora o članstvu, našlo se na ozbiljnom testu. Ponašanje Srbije u odnosu na eskalaciju krize u Ukrajini i ulogu Rusije u njoj, pokazalo je, naime, svu snagu tradicionalnog geostrateškog kolebanja zemlje između Istoka i Zapada. Iako aktuelna vlast tvrdi da podržava teritorijalni integritet i suverenitet Ukrajine, nije se pridružila jednodušnim osudama zapadnih zemalja i ekonomskim sankcijama protiv Rusije. Praktično, tokom cele 2014, Srbija je nastojala da, uprkos pritiscima sa obe strane bude na poziciji "jednake distance" i prema Briselu i prema Moskvi, što će se već tokom 2015, najverovatnije pokazati neodrživim.

59 Sonja Biserko: „Održavanje iluzije o sopstvenom značaju“, *Danas*, 17–18. januar 2015.

Kontroverze nacionalno- -državnog identiteta

Srbija još uvek nije konsolidovana država niti je prihvatila granice u kojima je međunarodna zajednica priznaje. Kao i ostale države naslednice Jugoslavije, tako je i Srbija u procesu stvaranja novog nacionalnog i državnog identiteta. Taj proces je opterećen nedavnom prošlošću i porazima koji se potiskuju. Nijedna vlast nije odgovorila na neke suštinske probleme koji dominiraju još od devedesetih. Nije otvoreno pitanje razarajućih posledica ratne politike, jer to je u korenu svih problema. Takođe, otpor prema usvajanju novog vrednosnog sistema stvara ozbiljne teškoće u reformama. Svi zahtevi koji dolaze od Evropske unije se percipiraju kao ucena i ultimatum, a ne kao potreba sopstvenog razvoja i modernizacije. S obzirom da se državno pitanje još uvek

drži otvorenim, to zahteva jedinstvo i homogenost nacije. Populizam sprečava promovisanje građanskih vrednosti. Istorijski revizionizam, posebno Drugog svetskog rata je u funkciji stvaranja osnova novog nacionalnog identiteta. Revizionizam je počeo još osamdesetih godina prošlog veka na tezama koje su Srbiju pripremile i uvele u rat, a sad se koriste da bi ga opravdale.

Problem nacionalnog identiteta postoji naročito kod nedovršenih nacija, odnosno tamo gde nema simetrije ili podudarnosti između etničkog i državnog aspekta pojma nacije, i pre svega, naravno, tamo gde je taj raskorak bolan. Ali, problem nacionalnog identiteta, ističe filozof Milorad Belančić, mora da se shvati i kao deo problema koje ljudi imaju generalno uzev sa raznoraznim identitetima: ličnim, etničkim, profesionalnim, običajnim, kulturnim itd. Ključni problem nisu sami identiteti, već upravo davanje metafizičke prednosti jednom identitetu nad svim drugim. To je slučaj sa nacionalizmom koji svoju privilegovanost manifestuje tako što traži samoporicanje svih identiteta u ime jednog jedinog i, u isti mah,

stvaranje, od te privilegovanosti, jedne sveobavezujuće ideologije ili neprikosnovenog nacionalizma.⁶⁰

Teza o srpskoj nedužnosti za ratove iz devedesetih opasna je, jer podgreva aspiracije koje se temelje na očekivanjima da će se međunarodne okolnosti kad-tad promeniti u korist Srba. Druga teza o "okruženosti" sa svih strana, sugeriše da Srbiji stalno pretili spoljni neprijatelj. Tom tezom je i počeo rat devedesetih, jer "rat je bio nužna odbrana". Ona takođe podrazumeva da su svi protiv srpske nacije, a ne protiv države koja provocira ratove.

U postkonfliktnom periodu nije otvorena tema rata i odgovornosti Srbije, jer se još uvek govori o "krivcima za rat". To onemogućava bavljenje uzrocima koji su doveli do rata, srpskom politikom uoči i tokom rata. Nije došlo ni do distanciranja od ratne politike Slobodana Miloševića, Dobrice Ćosića i ostalih nosilaca ratnog programa. Slobodan Antić, na primer, smatra "da se o Miloseviću i njegovom dobu još nije rekla poslednja reč i da, imajući u vidu svestka kretanja, Milošević u očima mnogih sve više izrasta u simbol otpora imperijalnom gaženju naroda i država, kako bi se obezbedila neometana pljačka svetskih reusrsa"⁶¹. Štaviše, ističe da "Miloševićev plan nije bio loš, da nije bio nerealističan, naprotiv. Problem je, međutim, bilo njegovo izvođenje. Glavna Miloševićeva greška bila je ta što je hteo sve da uradi sam"⁶². Najveći njegov uspeh, po kome će ostati upamćen, kako ističe Antić, je uspešan otpor koga je pružao NATO i, što je samostalno donosio odluke kao šef jedne suverene države, ne tražeći svaki put za to saglasnost ambasada SAD ili EU u Beogradu.⁶³ Govoreći na sahrani Slobodanovog brata Borislava pre dve godine, mitropolit Srpske pravoslavne crkve Amfilohije je rekao: "Slobodan Milošević je zapisao sebe u knjigu vječnog života i u pamćenje neizbrisanim slovima. Njegov život i životno dijelo u duhu velikomučenika kosovskog Lazara, Vidovdansko i Lazarevo žitije je i žitije Slobodana Miloševića"⁶⁴.

60 <http://sveske.ba/en/content/o-srpskom-stanovistu-mi-pa-mi>

61 Slobodan Antonic, "Milosević, jos nije gotovo", Geopolitika, februar 2015.

62 Isto.

63 Isto.

64 Pečat, br. 366, 24.april, 2015, "Slobodna Srbija Slobodana Miloševića i okupirana Srbija Ivica Dačića".

Kad je reč o uzrocima koji su doveli do raspada Jugoslavije u kome je Srbija imala ključnu ulogu, srpski nacionalisti i revizionisti traže “pravednu raspodelu kriivice”, ili čak tvrde da Srbija i nije bila u ratu.

Tokom 2014. godine održano je niz skupova posvećenih stogodišnjici početka Prvog svetskog rata, ali kroz prizmu aktuelne politike, pre svega spoljno-političke orijentacije Srbije. U nizu događaja jedan od značajnijih skupova bio je u organizaciji Foruma za svet jednakih i Fonda Svetog Andreje Prvozanog iz Rusije. U svim debatama na skupovima i, uopšte u javnoj i medijskoj sferi iskristalisao se stav, kako neke knjige, poput “Mesečara” Kristofera Klarka i “Prvi svetski rat: uzroci i posledice” koju je napisala Margaret Mekmilan, ističu krivicu ne samo Nemačke i Austrougarske već i vladajućih krugova Rusije i Srbije. S obzirom da je reč o dva istoričara iz zapadnih zemalja, to se koristilo u kampanji protiv zapadnjaštva i za promociju rusofilstva. Dakle, desni blok koji je dominantan, antizapadnjačkom kampanjom priprema teren za vreme kada će se međunarodne okolnosti promeniti u korist Srbije uz pomoć Rusije.

Knjiga “Mesečari” Kristofera Klarka je uznemirila srpsku javnost, jer je prevladalo tumačenje (pre svega u krugovima nacionalnih istoričara), po kome je knjiga revizionistički pamflet koji krivicu za izbijanje Prvog svetskog rata pokušava da svali na leđa kraljevine Srbije. Strah je utoliko veći, jer je Klark istoričar od ugleda i jer je njegova knjiga bila jedna od najzapaženijih u produkciji povodom 100-godišnjice početka Prvog svetskog rata. Knjiga Mekmilanove, poput Klarka, upoređuje Mladu Bosnu sa Al-Kaidom, a odnos Srbije prema Srbima u Bosni (i Makedoniji) kao odnos Irana prema Hezbolahu. Ona smatra da je Gavrilo Princip bio ubica, odnosno terorista koji je imao samo ideju o ubistvu, ali ne i o tome – šta posle toga. U knjizi, kao što joj se pripisuje, ne postoji teza o srpskoj krivici za izbijanje rata, niti je knjiga imala za cilj reviziju istorije Prvog svetskog rata.

Makmilanova je dobila brojne mejlove od srpskih nacionalista koji su joj pretili zbog izjave da su “pozicije Srbije uoči Prvog svetskog rata i današnjeg Irana slične po tome što delovi vlasti sponzorišu terorističke aktivnosti. Gavrilo Princip je bio terorista koji se poslužio nasiljem za ostvarivanje svojih ciljeva ne razmišljajući o posledicama”.⁶⁵ Ona je izjavila

65 <http://www.slobodnaevropa.org/content/istoricarka-margaret-mekmilan-za-rse-srbija-1914-kao-danasnji-iran/25173524.html>.

da se “u Srbiji pribojavaju da prošlost ne utiče na njihovu sadašnjost, što je neosnovano. Svi u međunarodnoj zajednici znaju da svaka zemlja ima neki deo teške prošlosti. Međutim, zemlje se ne procenjuju na osnovu toga. Nikome ne pada na pamet da kaže da Nemačka ne može da bude članica EU zbog nacističke prošlosti, ili Britanija zbog odnosa prema Ircima”.⁶⁶

Prvi svetski rat je instrumentalizovan za kreiranje što pozitivnije slike o Rusiji i njenom zaštitničkom stavu prema Srbiji. U tom kontekstu, 2014. godine postavljen je spomenik caru Nikolaju u Beogradu, i to na centralnom platou između tri najvažnije srpske institucije (zgrade Predsedništva, parlamenta i Skupštine grada Beograda). Spomenik je poklonila ruska vlada.

Kada je reč o Drugom svetskom ratu revizija je u toku više decenija. Marginalizacijom partizanskog, i promovisanjem četničkog pokreta u antifašistički s desne strane, odbacuju se istinske vrednosti antifašizma, pre svega internacionalizam i, tolerancija prema raznim oblicima različitosti. Tako se govori i piše o “nacionalnom antifašizmu” četnika, “patriotskoj vladi” Milana Nedića, otkrivaju se navodne masovne grobnice komunističkog terora 1945. godine. Sve je to u funkciji normalizacije fašizma i u tom smislu, tolerisanja ekstremne desnice u Srbiji koja se pojavljuje u različitim formama.

Revizionizam nije utemeljen na istorijskim izvorima već na isključivosti i pojednostavljivanju, što je deo “autoritarnog nacionalizma” u kome Srbija živi već gotovo tri decenije. Nacionalizacija istorije, uključujući i jugoslovensku, dovela je do banalizacije i fašizma i antifašizma.

Paradigmatičan je slučaj vođe četničkog pokreta, Dragoljuba Draže Mihailovića koji je rehabilitovan u maju 2015. Istoričarka Branka Prpa ističe da “proces rehabilitacije Dragoljuba Draže Mihailovića ima za cilj ispravljanje čisto proceduralnih grešaka napravljenih tokom suđenja 1946; cilj ovog procesa je da se, sa stanovišta mirnodopskih merila, proceduralni propusti uzmu kao osnov za poništenje celokupnog sudskog postupka kojim je Draža Mihailović osuđen za zločine i kolaboraciju sa okupatorom tokom Drugog svetskog rata”. S druge strane, kako ona ističe, “oni koji insistiraju na sudskom postupku veoma dobro znaju da bi, u slučaju

66 Isto.

pokretanja klasičnog procesa rehabilitacije, moralo biti postavljeno viktimoško pitanje sa priloženim dokumentima koja ozbiljno svedoče o odgovornosti četnika u Drugom svetskom ratu; naravno, taj proces nikada ne bi mogao biti dobijen. Upravo zato se ide na formalnopravnu definiciju Mihailovićeve krivice, na osnovu koje bi se zatim izvršila i opšta rehabilitacija i Draže Mihailovića i celog četničkog pokreta”.⁶⁷

Dolaskom Srpske napredne stranke (SNS) na vlast, u posebnom fokusu je marginalizaciji tzv. druge Srbije koja je od samog početka rata posedovala, kako ističe Milorad Belančić, jednu ključnu etičku crtu, koja se očitovala u njenom antiratnom i antinacionalističkom protestu.⁶⁸ Kako ističe Belančić, ključni motiv za aktuelnu kritiku “druge Srbije” jeste upravo pokušaj “mekane” rehabilitacije srpskog etnonacionalizma posle ratnih poraza koje je doživeo u poslednjoj deceniji XX veka.⁶⁹ Time se takođe ukida ideja o neophodnoj pluralnosti u srpskom društvu. Milan Podunavac je u jednoj svojoj studiji konstatovao da “Srbija mora razvejati političke magle i mitove koji je opterećuju i onemogućavaju da se rekonstruiše kao moderna i demokratska politička zajednica. Ona je jedino evropsko društvo u kome je na delu restauracija ‘starog režima’” (misli na režim Slobodana Miloševića).⁷⁰

“Evropa nema alternative” kao cilj prethodne i sadašnje vlasti postao je glavna tačka otpora i okupljanja srpskih nacionalista koji su protiv evroatlantskih integracija. Ta struja zastupa stav da je Jugoslavija u svakoj formi bila pogubna za srpski narod. Tako Majkl Đorđević smatra da su sve tri Jugoslavije bile fatalne srpske zablude. On smatra da je stvaranje Jugoslavije bio najsudbonosniji ishod Prvog svetskog rata za Srbiju i srpski narod. Posle Kosovske bitke (1389), istorijske posledice ove odluke su najveća moguća katastrofa u istoriji Srbije. To argumentuje činjenicom da Srbi i njihova elita nisu uopšte imali istorijskog iskustva da predvode i žive u multietničkoj – multireligijskoj državi kao glavni nosioci vlasti i moći. Nisu

67 Dani, 6. mart 2015.

68 Milorad Belančić, „Izgubljeni moral”, Politika, 29. novembar 2015.

69 Isto.

70 Milan Podunavac, Qsrbija nedovršena država”, Danas, Beograd, 22–23. septembar 2012.

znali ni umeli da pravilno reaguju na javne i učestale podzemne aktivnosti i intrige Hrvata i Slovenaca.

Milo Lompar u knjizi "Duh samoporicanja" razvija tezu da jugoslovenska orijentacija denacionalizuje Srbe, s time što u istoj knjizi izalaže tzv. srpsko stanovište. "Evropa nema alternative" je, kako on ističe, ideologija srpskog sekularnog sveštenstva, koje ideološki baštini titoističke recidive. Lompar zato insistira na važnosti održavanja celine srpske kulture, kao svedočanstva o celovitosti srpskog naroda, ma koliko trenutno bio razdvojen: Srbi severno od Save i Dunava, Srbi zapadno od Drine, Srbi u Crnoj Gori, Srbi u Makedoniji, Srbi na Kosovu i Metohiji, ne smeju se prepustiti denacionalizujućim procesima koje forsira sekularno sveštenstvo. Presudnu ulogu imaju nacionalne institucije koje se moraju ujedinjavati. Lompar kao alternativu nudi integralistički model srpske kulture, kao plodno područje kontakta tri vere i dominantnih evropskih tradicija.⁷¹ Dakle Milo Lompar ističe da je srpska kultura „kultura tri vere“, što je zapravo vraćanje na integralno jugoslovenstvo ili velikosrpstvo.⁷²

Kosovska komponenta srpske politike, ističe Lompar, je "njena nepromenljiva konstanta u svim vremenima, i kad je Kosovo bilo u srpskoj država, i kad je bilo okupirano: kao što je sada okupaciju izvršio NATO. Otud je naivno očekivanje srpskih političara da će priznanjem države Kosovo – a svi potezi u Briselu vode u tom smeru – otkloniti kosovsku komponentu srpske politike. Oni je mogu samo zatomiti neko vreme. Njihova sramota pripada svima, jer smo postigli političko jedinstvo na ideji nacionalne izdaje. Da bismo mogli da krenemo na vijugavi, neizvesni, trnoviti put oporavka posle teškog istorijskog poraza u XX veku, neophodno je da nađemo produktivni odgovor na zapadni istorijski izazov. U tom odgovoru bi u središtu trebalo da bude srpsko stanovište, kao skup odluka koje podrazumevaju strogi nacionalni egoizam, da bi otud proistekla srpska kulturna politika, kao najšira podloga nacionalne samosvesti".⁷³

71 <http://www.e-novine.com/kultura/kultura-tema/102580-Samo-Srbi-ljudi.html>.

72 . Danas ima veoma mali broj onih koji se osećaju Srbima, a da su katolici ili muslimani.

Dominantna srpska kulturna elita zastupa stav da je srpska kultura suštinski monokonfesionalna – kultura jedne vere: pravoslavne.

73 (Pressrs.ba – Banja Luka, Strandard.rs.

U istom duhu mnogi srpski intelektualci lamentiraju nad stanjem u srpskoj kulturi, odnosno šteti koju joj nanose globalistički intelektualci u Srbiji. Ističe se da se ubrzano zaboravlja nacionalna tradicija, vera i jezik; te da i nema prave kulturne klime, ni javnog mnjenja – postoji samo divljačka agresija medija, koji nesnađenome pučanstvu ispiraju i ono malo mozga što mu je ostalo.

Ljudi koji ozbiljno misle, osećaju i stvaraju, marginalizovani su i, manje ili više, sabijeni u mišje rupe svoje privatnosti, kuda se, bar, sklanjaju pred poplavom teškog primitivizma, snobizma i profiterstva skorojevića, pred nasiljem cinizma i demagogije onih koji kontriolišu vlast i novac: "Oni, srpski globalisti koji priželjkuju prečicu ka 'kulturnoj, demokratskoj Evropi' nisu, sve i da sanjaju arhaični san, što ga izobraženi sinovi seljačke Srbije sanjaju još od kraja

pretprošlog stoleća, san koji se najčešće završava kao kompleks niže vrednosti pred svim onim što dolazi sa Zapada".⁷⁴

Rusko prisustvo u Srbiji takođe se oslanja na ovu tezu, ali je proširuje na pravoslavlje pa se ističe da je "misija Srbije ista kao i misija ruskog naroda, zajedno sa Grcima, Bugarima", te da "zajedno treba da nosimo našu pravoslavnu civilizaciju kao alternativu celom svetu".⁷⁵ Aleksandar Dugin, ruski politikolog i uticajni savetnik Vladimira Putina, naglašava da je Rusija oduvek bila saveznik pravoslavne Srbije. "Što više Rusija postaje prorуска, vraćajući se sama sebi, svojim pravoslavnim korenima, time ona sve više spoznaje neophodnost da podrži Srbiju. I u ključnom trenutku ruska Rusija je dužna da ustrojava srpsku Srbiju. Srbiju koja ne izdaje Kosovo, koja ne izdaje samu sebe. Srbiju koja nastavlja svoju strašnu herojsku borbu⁷⁶... Mi možemo stvoriti Veliku Evropu u kojoj će i Srbija naći dostojno mesto kao evropska avangarda pravoslavne civilizacije".⁷⁷ Nikita Mihalkov, ruski režiser,

74 Miladin Ševarlić, Uvodno predavanje ciklusa TRADICIJA – TEMELJ SRPSKE KULTURE, održano u Kragujevcu 28. oktobra 2014.godine u sali Eparhije šumadijske.

75 Leonid Rešetnikov, direktor ruskog Instituta za strateška istraživanja, Geopolitika, oktobar 2014.

76 <http://www.intermagazin.rs/aleksandar-dugin-srbijo-izdrzi-jos-malo-rusija-se-budi-i-sve-ce-vratiti-nazad/>.

77 Isto.

nada se da će Srbija biti samostalnija kad se Evropska unija raspadne. On zagovara diktaturu odgovornih ljudi: "Potrebna je vertikalna vlasti i horizontalna kulture i ekonomije. To je krst, to je pravoslavlje. Ako se ta vertikalna vlasti i horizontalna kulture i ekonomije sačuva, ako se taj krst sačuva, i mi ćemo biti sačuvani. Naš pogled na svet. I pravoslavlje, razume se".⁷⁸

Srpski nacionalisti, osim što nastoje da učvrste kulturni model na vrednostima "srpskog stanovišta", posebno su zabrinuti zbog toga što srpsko društvo ne uspeva da obezbedi demografsku obnovu. Svake godine Srbija, zbog negativnog prirodnog priraštaja (više ljudi umre nego što se rodi), gubi oko 35.000 stanovnika. Takođe, Srbiju svake godine napusti oko 15.000 ljudi. To znači da je Srbija u poslednjih 10 godina izgubila 500.000 ljudi. Tako će biti i u narednih 10 godina, gotovo izvesno, Srbija će izgubiti isto toliko stanovnika, što znači da će Srbija 2050, ako se nešto ne promeni, imati dva miliona stanovnika manje.⁷⁹

Problem je u tome, kako ističe Slobodan Antonić, što je kulturni milje (vrednosni sistem) stanovništva srpskog društva nastao tokom sedamdesetih i osamdesetih po marketinškom modelu bogatih zapadnih društava. Njega odlikuje normativni konzumerizam, hedonizam i egoizam. (...) Sprečavanje demografskog kolapsa Antonić vidi samo u promeni "statusnih očekivanja" vezanih za "stil života" i promeni elemente dominantnog kulturnog modela. Tu promenu može inicirati, pa i velikim delom izvesti, upravo – elita.⁸⁰

Napori srpske tradicionalne elite usmereni su na uspostavljanje jasno određene identitetske politike, ali i izgradnju i očuvanje istorijskog sećanja i tradicije koja se manje više falsifikuje. Jer, kontrast između glorifikovane prošlosti i frustrirajuće sadašnjosti je prevelik, što dovodi do osećanja poniženja i gubitništva. U korenu svega je nesposobnost za prevladavanje prošlosti, pre svega prihvatanjem odgovornosti za raspad Jugoslavije i ratova koji su sledili. U toj sopstvenoj nesposobnosti za prihvatanje istine, kao glavne krivce okrivljuje sve druge.

78 Nikita Mihlkov, „Otađbina je stanje duše“, Ggeopolitika, mart 2014.

79 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:531203-Slobodan-Antonic-Tri-televizora-a-jedno-dete>.

80 Isto.

Rehabilitacija Dragoslava Mihailovića: odricanje od antifašizma

Viši sud u Beogradu rehabilitovao je 16. maja 2015, komandanta Kraljevske vojske u otadžbini generala Dragoslava Dražu Mihailovića i vratio mu građanska prava “koja su mu bila oduzeta u političko-ideološkom procesu komunističkog režima 1946. godine”. Odluka nije formulisana kao rehabilitacija Draže Mihailovića, ali se ona u društvu percipira kao takva, posebno među pristalicama Ravnogorskog pokreta i te ideologije.

Zahtev za rehabilitaciju Draže Mihailovića su 2006. godine podneli njegov unuk Vojislav Mihailović, profesori Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Smilja Avramov i Kosta Čavoški, Srpska liberalna stranka i Udruženje Jugoslovenske vojske u otadžbini. Zahtevom je zatraženo poništenje presude od 15. jula 1946. godine kojom je Mihailović osuđen na smrt zbog kolaboracije s nacističkim okupatorima i kojom su mu oduzeta sva građanska prava. Postupak za rehabilitaciju počeo je 16. septembra 2010. godine, ali je u dva navrata došlo do zastoja u procesu.

Odluka o rehabilitaciji nije samo revizija istorije, već ukazuje i na šizofrenu prirodu državne politike Srbije. Relativizacija i banalizacija antifašističkog nasleđa u Srbiji traje već punih četvrt veka, još od rušenja druge Jugoslavije, utemeljene na antifašističkom vrednosnom konsenzusu. Plansko i sistematsko zatiranje antifašističkog, partizanskog nasleđa u Srbiji počelo je krajem osamdesetih godina prošlog veka, uporedo sa uzletom nacionalizma i počecima falsifikovanja istorije i rehabilitacije četničkog, kolaboracionističkog pokreta. Četnička ideologija je ugrađena u Miloševićev program koji je imao za cilj stvaranje velike, etnički čiste države, komadanjem susednih republika. Preuzeti su i metodi (rat, zločini, etničko čišćenje) koji su u Drugom svetskom ratu primenjivani na istim područjima (posebno Istočna Bosna).

Odluka o rehabilitaciji je, suprotno očekivanjima, dovela do veoma podeljenih i suprotstavljenih reakcija unutar Srbije i to ne samo javnosti,

već i istorijske nauke. Mladji liberalni istoričari, poput Srđana Miloševića, Milivoja Bešlina, Dubravke Stojanović, Olge Pintar, kao i starijih, poput Latinka Perović, su ukazivali na pogubnost te odluke posebno kada se ima u vidu aktuelni kontekst i prošlost iz devedesetih. Do diferencijacije je došlo i unutar vladajuće koalicije i mnogih javnih ličnosti koje su svojevremeno bile uz Miloševića.

Istoričarka Latinka Perović, ističe da je "ta odluka izazvala jedno sumorno raspoloženje. Mnogo ljudi ju je očekivalo, a sada kada je došla, svi se pitaju šta dalje. Vrlo je važno dati odgovor šta hoće Srbija posle svega. Ovo je u Evropi jedinstven slučaj rehabilitacije i sigurno će imati posledice u regionu, jer s tom politikom Srbija nema otvorena vrata ni prema jednoj zemlji u susedstvu. S tim ne može ići u Bosnu i Hercegovinu, s tim ne može ići u Hrvatsku. Ona Srbiju smješta na arhaičnu istorijsku marginu koja je u suprotnosti s vremenom".⁸¹

Latinka Perović posebno podseća na dugoročne posledice odluke i smatra da će to sa površine sići u dubinu i da će ta podela i dalje potresati srpsko društvo. Ukazuje na iskustvo podele u istoriji Srbije (podela dinastija između Obrenovića i Karađorđevića), ali i na posledice po odnose Srbije sa zemljama u regionu, pre svega sa Bosnom i Hrvatskom.⁸²

Perović posebno naglašava nasilnički karakter četničkog pokreta i potencijalnu opasnost od čina rehabilitacije za samu Srbiju. Smatra da će se odluka suda ovoj vlasti vratiti kao bumerang. Pojačaće se unutrašnji sukobi, porašće tenzije, zakočiće se procesi promena. Ona ne može doneti ništa dobro. Odluka će uticati na porast nasilja u Srbiji u lokalnim obračunima, kojih je inače mnogo. U suštini, preko te odluke rehabilitovan je jedan pokret koji je bio nasilan i mislim da će to lokalnim grupama koje smenjuju vlast, koje se služe batinama, koje ubadaju noževima, biti vetar u leđa: "Bojim se da će ova odluka da poveća taj nasilnički javašluk. Oni predstavljaju ozbiljnu pretnju za bezbednost. Njih, kako vidim, ima puno i u Republici Srpskoj. Povod za njihovo delovanje može biti pozivanje na opasnost od vebabija ili, recimo, situacije kakava se desila u Zvorniku."⁸³

81 http://www.slobodna-bosna.ba/tekst/37248/latinka_perovic_nove_straze_djenerala_draze.html.

82 Isto.

83 Isto.

Milivoj Bešlin, historičar, smatra da je pitanje antifašizma ne samo problem odnosa prema Drugom svetskom ratu u Jugoslaviji, nego i pitanje odnosa prema ratovima iz devedesetih godina XX veka. Ne rehabilituje vladajući nacionalizam četnike zbog istorijske pravde ili istine, kako tvrde, ne čak ni zbog samih četnika i njihovog komandanta, već prevashodno zbog toga da bi njihova ideologija nastavila da živi rasterećena istorijske odgovornosti i stigme zbog kolaboracije sa fašizmom i počinjenih zločina.⁸⁴

Srđan Milošević, historičar, ističe da se tezom o takozvanom nacionalnom pomirenju želi postići “pranje” nacionalne istorije od zločina, kolaboracije i izdaje. Kad se jednom stalo na stanovište da je i taj antifašizam, ipak, neka vrednost koju treba afirmisati, pronađen je “ingeniozan” model za interpretaciju Drugog svetskog rata, skrojen tako da se u njega uklopi nacionalistička mantra: svi “naši” su bili antifašisti, a pre svih, Draža Mihailović! Nekolicina onih koji to nisu bili, poput Milana Nedića i Dimitrija Ljotića, saradivali su s okupatorima samo zato što su morali da saraduju, što je, zapravo, hvale vredna žrtva, tako da i za njih mora biti mesta u nacionalnom Panteonu. Ako je neko od pripadnika srpskog naroda činio neke zločine, to su razni otpadnici kojima se, zapravo ni imena zna. Treba, doduše, biti pošten i priznati da su zločine činili i Srbi-komunisti, ali njima će se oprostiti, naročito Koči (Popoviću) i Lekić (Rankoviću). Malo više Koči nego Lekić (dugo je bio suviše blizak Titu), jer ipak su i oni bili Srbi, pa iako zaraženi “crvenim virusom”, bili su i antifašisti, istina drugorazredni (četnici imaju prvenstvo), a zločine je ionako naređivao Hrvat Tito. I to je to.⁸⁵

Bešlin ističe da prećutkivanje i difamiranje vlastitog antifašističkog pokreta, rušenje i sistematska nebriga za spomenike NOB, masovna preimenovanja ulica i trgova (samo u Beogradu više od 900 imena), ukidanje praznika itd, ne svedoče o prošlosti, nego pre svega o sadašnjosti – čega jedno društvo iz svoje bogate i složene istorije želi i hoće da se seća, zavistno od vrednosne orijentacije koju namerava da neguje.⁸⁶

Milivoj Bešlin smatra da se pitanje rehabilitacije komandanta četničkog pokreta najdirektnije tiče i regiona i krhkog mira i nestabilnih

84 http://helsinki.org.rs/serbian/aktuelnosti_t42_06.html.

85 http://helsinki.org.rs/serbian/aktuelnosti_t42_06.html.

86 http://helsinki.org.rs/serbian/aktuelnosti_t42_05.html.

međususedskih odnosa. Događaji tokom Drugog svetskog rata mogu se isključivo posmatrati u jugoslovenskom kontekstu; četnički pokret je delovao na gotovo čitavom prostoru te zemlje, a među ključne odrednice njegove ideološke i vojne delatnosti spada pitanje odnosa prema nesrpskom stanovništvu. Posebno teške, čak i međunarodne implikacije (između turske i britanske vlade), imali su četnički masakri nad Bošnjacima u Sandžaku i istočnoj Bosni, koji su imali genocidne karakteristike („istrebiti”, „očistiti”, „konačno rešiti”, „iskoristiti trenutak”, „kazniti”).⁸⁷

Bešlin je još pre izricanja odluke, upozorio da je na Sudskom veću Višeg suda u Beogradu mnogo veća odgovornost od uobičajene, jer su na kocki ne formalno pravna pitanja, ne čak ni pitanja istorijske interpretacije, već karakter društva koje gradimo. Kao što je primećeno i za Nirnberški proces (kome bi se moglo naći i više formalno pravnih nedostataka, pa nikome ne pada na pamet da ga poništava), bilo je zamišljeno da se „održati mnogo dublja lekcija iz istorije nego što su dela pojedinačnih optuženika zahtevala”. Rehabilitacijom vođe četničkog pokreta, Srbija bi se objektivno identifikovala sa poraženom stranom u Drugom svetskom ratu. Dalekosežnost tog čina nije moguće ni apstrahovati ni negirati, jer bi to utvrdilo moralni relativizam koji će srpskom društvu u budućnosti doneti nove i teško savladive hipoteke. Ako se navedena rehabilitacija dogodi, a i Hrvatska je ovih dana pokazala tendenciju da Blajburg ponovo u kulturi sećanja isprednjači u odnosu na Jasenovac, jasno je da se dve važne zemlje regiona opet udaljavaju od vlastitih antifašističkih temelja na kojima je bila konstituisana Jugoslavija.⁸⁸

Dubravka Stojanović, istoričarka, kaže da je „četnički pokret izgledao idealan vlastima posle Miloševića – antikomunistički i antijugoslovenski. I tako smo stigli da je prevladajući stav ovde, kako je to nazvao Todor Kuljić, ‘antiantifašizam’, što Srbiju dodatno udaljuje od evropskih vrednosti”.⁸⁹

Miroslav Lazanski, novinar i komentator lista *Politike*, smatra da sudska odluka o generalu Mihailoviću nema veze sa nacionalnim pomirenjem, jer je odluka doneta zbog naše sadašnjosti, a ne prošlosti. Mlade

87 Isto.

88 Isto.

89 <http://pescanik.net/dubravka-stojanovic-intervju/>.

ljude u ovoj zemlji, kako ističe, više ne interesuju ni partizani ni četnici, interesuje ih samo posao. U tom vakuumu u duhovnoj bedi naše stvarnosti, antifašizam u Srbiji ne bi smeo da bude operetski, a Srbija je poznatija po kvinslizima nego po antifašistima.⁹⁰

Prvi potpredsednik Vlade Srbije i ministar spoljnih poslova Ivica Dačić ocenio je da odluka o rehabilitaciji Draže Mihajlovića, koja je objavljena upravo u danima kada čitav svet slavi 70-godišnjicu veličanstvene pobeđe nad fašizmom, ne predstavlja korak ka pomirenju niti ka istini, već, naprotiv, samo produbljuje podele.

On ističe da nikakva odluka bilo kog suda ne može izbrisati i poništiti istoriju. Svedoci smo da je svet danas suočen sa pokušajem revizije istorije i relativizacije pobeđa i poraza, zločina kazni. U pisanoj izjavi Dačić podseća Viši sud u Beogradu na govor kralja Petra II Karađorđevića preko Radio Londona od 12. septembra 1944. godine koji glasi: "Dragi moji Srbi, Hrvati i Slovenci, u ovim sudbonosnim i za Jugoslaviju velikim danima, kada pobedonosne armije Sovjetskog Saveza stoje na našoj granici s jedne strane, a američke i britanske s druge strane, kada je dan naše slobode u punom svanuću, pozivam sve Srbe, Hrvate i Slovence da se ujedinite i pristupite velikoj Narodnooslobodilačkoj vojsci pod maršalom Titom. Sa mojim punim znanjem i odobrenjem, kraljevska vlada dr Ivana Šubašića zaključila je važne i korisne sporazume sa tom našom narodnom vojskom, koja je jednodušno priznata, podržavana od naših velikih saveznika, Velike Britanije, Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država... Svi oni, koji se oslanjaju na neprijatelje protiv interesa svog vlastitog naroda i njegove budućnosti, i koji se ne bi odazvali ovom pozivu, neće uspeli da se oslobode izdajničkog žiga, ni pred narodom, ni pred istorijom"⁹¹

Oliver Antić, jedan od opunomoćnika predlagača za rehabilitaciju Mihailovića, i savetnik predsednika Tomislava Nikolića, ističe da odluka o rehabilitaciji Dragoljuba Mihailovića predstavlja osnov za pomirenje u regionu, zato jer je "pod Dražinim zastavama" bilo 10.000 Hrvata, 8.000 muslimana i 6.000 Slovenaca i da je ta odluka očekivana, jer je pre 11 godina

90 <http://www.politika.rs/pogledi/Miroslav-Lazanski/Draza-u-ime-naroda.sr.html>.

91 http://www.danas.rs/danasrs/ukratko/dacic_sramna_odluka_o_rehabilitaciji.83.html?news_id=93122.

donet zakon kojim je izjednačen pokret, na čijem čelu je bio Mihailović, sa partizanskim i utvrđeno da je antifašistički.⁹²

Premijer Aleksandar Vučić se trudio da bude neutrtalan u komentaru, ali je samo izazvao sumnju u iskrenost svojih opredeljenja. On je izjavio da razume da je ta presuda kod nekih izazvala oduševljenje, a kod drugih tugu i bes, ali je naglasio da što pre “to treba da prevaziđemo”, jer ćemo time biti “bliži pobjedi pristojne, moderne i uspešne Srbije”. Rekao je da “presuda svakako neće moći da oživi Mihailovića, niti bi ga suprotna načinila više mrtvim nego što jeste. Dosta je bilo srpskih podela i krajnje je vreme da sa tim završimo. Srbija je jedna, naša zajednička otadžbina, jedna za sve nas tako različite, i zato treba zajedno da gledamo u budućnost, a ne da se delimo zbog prošlosti. Još je dodao da Srbija mora da bude demokratska, zemlja pobjeda, koja se ponosi antifašističkim duhom.”⁹³

Predsednik beogradskog odbora SUBNOR (SUBNOR je devedestih takođe bio na strani Miloševića) Bora Ercegovac smatra da odluka o rehabilitaciji Mihailovića predstavlja “posipanje soli po ranama”, da ova presuda ništa neće doneti dobro ni Srbiji ni okruženju u trenutku kada se žele što bolji odnosi sa zemljama koje su neposredni susedi i da će samo produbiti jaz. “Ovo je sramna presuda i poništavanje svega što je Srbija učinila u borbi protiv fašizma na čemu joj priznanje odaju širom sveta”, rekao je Ercegovac, ukazujući da je suđenje Mihailoviću bilo javno.⁹⁴

Demokratska stranka saopštila je da će “odluka o ukidanju presude duboko podeliti i inače podeljeno društvo u kom se političke razlike pretvaraju u borbu na život i smrt, a nasilje zbog političkih razlika postaje naša svakodnevnica”. Ističe se da je rehabilitacija samo logična posledica činjenice da je “četnički vojvoda Tomislav Nikolić izabran za predsednika Srbije”⁹⁵

Odlukom suda najzadovoljniji su bili iskreni promoteri četništva još od osamdesetih godina prošlog veka – Vuk Drašković i Vojislav Šešelj.

92 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/559195/Antic-Rehabilitacija-osnov-za-pomirenje-u-regionu>.

93 <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/1568733-vucic-o-rehabilitaciji-draze-srbiji-je-dosta-deoba-na-cetnike-i-partizane>.

94 Isto.

95 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/559197/DS-Rehabilitacija-Draze-ce-duboko-podeliti-srpsko-drustvo>.

Podsećanja radi, programske deklaracije dve partije i dvojice lidera pre početka ratova devedesetih su, reinkarnacija Moljevićevog programa iz četrdesetih godina prošlog stoleća o "homogenoj Srbiji" koga je sprovodio Draža Mihailović.

Predsednik Srpskog pokreta obnove (SPO) Vuk Drašković izjavio je da ukidanje presude komadantu četničkog pokreta u Drugom svetskom ratu, generalu Dragoljubu Mihailoviću od 15. juna 1946, ne znači samo rehabilitaciju ratnog komadanta prve antinacističke gerile u Evropi, nego je to i rehabilitacija njegove vojske i čitave Srbije. Ističe da je ovom odlukom o rehabilitaciji skinuta anatema sa Srbije da je, podržavajući vođu antiokupatorskog pokreta otpora i ministra vojnog izbegličke jugoslovenske vlade u Londonu, bila na strani Hitlerovog Trećeg rajha.⁹⁶

Lider Srpske radikalne stranke (SRS) Vojislav Šešelj pak, smatra da je odluka o rehabilitaciji Dragoljuba Mihailovića jedina koju je sud mogao da donese, i da ovaj dan zaslužuje da zbog toga bude proglašen "danom sveopšteg srpskog pomirenja". "Istoriju Drugog svetskog rata treba prepustiti istoričarima, a da mi potomci četnika, partizana... gradimo zajedno srpsku budućnost", rekao je Šešelj novinarima ispred Palate pravde dodajući da je Mihailović srpski junak koji se hrabro borio u Drugom svetskom ratu a zatim je bio nevin žrtva komunističkog režima. On je zaključio da takva odluka suda ne treba da označi prestanak kritike komunističkog režima posle Drugog svetskog rata.⁹⁷

Reakcije protiv sudske odluke bile su posebno emotivne u Sandžaku, što je i razumljivo s obzirom na stradanja Bošnjaka od četničkih pokolja tokom Drugog svetskog rata. Na više mesta u Novom Pazaru su osvanuli grafiti na kojima se veliča Aćif-efendija Hadžiahmetović, vođa odbrane Novog Pazara od četnika u Drugom svetskom ratu.⁹⁸ Na predlog liste "Za

96 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/558947/Draskovic-Rehabilitacija-Draze-je-rehabilitacija-Srbije>.

97 <http://www.newsweek.rs/srbija/49864-seselj-o-drazinoj-rehabilitaciji-jedina-odluka-koja-je-mogla-bit-doneta-ovaj-dan-da-se-progla-si-danom-sveopsteg-srpskog-pomirenja.html>.

98 U Višem sudu u Novom Pazaru ranije je pokrenuta inicijativa za rehabilitaciju Aćifa Hadžiahmetovića, poznatog kao Aćif-efendija, koga su posleratne vlasti streljale na Hadžetu 1945. godine.

Bošnjake, Sandžak i muftiju” na sednici BNV jednoglasno je usvojen prijedlog da BNV osudi rehabilitaciju četničkog vojvode Draže Mihailovića.

Reakcije u regionu

Rehabilitacija je u Hrvatskoj izazvala burne reakcije, a sadašnji i bivši političari odluku ocenjuju „skandaloznom”, smatrajući da može da ugrozi odnose Srbije i Hrvatske.

Hrvatski ministar pravosuđa Orsat Miljenić izjavio je da je „apsolutno zgrožen odlukom suda o rehabilitaciji četničkog vođe Dragoljuba Draže Mihailovića” i dodao da je to „silno velika pogreška kao što bi to bila rehabilitacija Adolfa Hitlera, Benita Musolinija ili Ante Pavelića”.⁹⁹

Bivši hrvatski predsednik Stjepan Mesić smatra da odluka suda o rehabilitaciji Mihailovića nije nikakvo ispravljanje nepravdi učinjenih u vreme komunističke vladavine, nego direktno poricanje nepobitno utvrđenih istorijskih činjenica. On ocenjuje da taj potez zatvaranja očiju pred istinom o prošlosti nije ništa drugo nego koban ustupak velikosrpskom nacionalizmu, koji može imati vrlo opasne posledice. On ocenjuje da će to „nesumnjivo negativno uticati na započeti proces normalizovanja i ponovnog uspostavljanja međusobnog poverenja i razumevanja”. Mesić zaključuje da je “teško zamisliti zemlje koje su spremne rehabilitovati notorne ratne zločince iz vremena Drugog svetskog rata kao uverljive kandidate za članstvo u ujedinjenoj Evropi, sazdanoj na temeljima antifašizma”.¹⁰⁰

Predsednik Hrvatske demokratske zajednice Tomislav Karamarko ocenio je da je presuda o rehabilitaciji Mihailovića loša stvar koja može uticati na odnose dve zemlje. „Rehabilitacija Draže Mihailovića nije dobra, četnički pokret ostavio je krvav trag u Hrvatskoj i to će sigurno uticati na odnose dve zemlje”.¹⁰¹

99 <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Reagovanja-u-regionu-na-rehabilitaciju-Mihailovica.lt.html>.

100 Isto.

101 Isto.

Saborski poslanik i potpredsednik SDSS Milorad Pupovac kazao je da, kao antifašista i sledbenik partizanskog pokreta, nema razumevanja za odluku o rehabilitaciji Mihailovića.¹⁰²

U Bosni i Hercegovini je takođe bilo mnogo reakcija na rehabilitaciju. Profesor Fakulteta političkih nauka u Sarajevu Šemso Tucaković ocenio je da se „na kormilu vlasti u Srbiji, na pozicijama u izvršnoj, sudskoj i zakonodavnoj vlasti, nalaze pročetničke ideološke snage Draže Mihailovića”. Istakao je da je „rehabilitacija Draže Mihailovića rezultat jedne nacionalističke opcije koja vlada u Srbiji. To znači da se Srbi i dalje nisu odrekli nacionalističke, fašističke opcije i osvajačkih ciljeva prema BiH”.¹⁰³

Takođe je istakao je da je „to jedna od najvećih zločinačkih vojnih organizacija u Drugom svetskom ratu, te da je Mihailović jedan od najvećih ratnih zločinaca”. „On spada u rang sa Antom Pavelićem, Adolfom Hitlerom i Benitom Musolinijem. Mihailovića su se odrekli brojni saveznici. Pre svih, kralj Petar, čiji je Mihailović bio ministar vojske, odrekao ga se 1944. godine i pozvao sve Srbe da stanu pod Titovu komandu. I Vinston Čerčil, Frenklin Ruzvelt su ga se odrekli polovinom Drugog svetskog rata, nakon što su saznali za njegove zločine protiv Bošnjaka, Hrvata..., dok ga Josif Staljin nikada nije ni priznavao”.¹⁰⁴

Raif Dizdarević, učesnik antifašističke borbe u Drugom svjetskom ratu i nekadašnji visoki funkcioner u Jugoslaviji tvrdi da suđenje nije bilo ideološko, jer, “to je bio proces ratnim zločinima i ratnom zločincu, na kojem je iznesena ogromna dokumentacija o tom zločinačkom pokretu i zločinačkoj vojsci. Ova odluka znači put u oživljavanje zla prošlosti i neofašizma. Jer, četnički pokret je bio fašistički pokret, o kojem dovoljno govore njegove rasističke zločinačke politike. Rehabilitacija tog zla je”, ističe i Dizdarević, “vjetar u leđa svim neofašističkim organizacijama i manifestacijama na širem području, jer se četnički zločini nisu odvijali samo u Srbiji. Naglašava i da je odluka udarac progresivnim snagama u Srbiji”.¹⁰⁵

102 Isto.

103 Isto.

104 Isto.

105 <http://www.avaz.ba/clanak/177968/latinka-perovic-ovo-vodi-zaostravanje-sukoba#sthash.0g0cD9oi.dpuf>.

Vojislav Šešelj: simbol normalizacije zločina

Vojislav Šešelj, predsednik Srpske radikalne stranke (SRS), je odlukom Sudskog veća (MKSJ) pušten na privremenu slobodu. Odluka o puštanju nije doneta jednoglasno. Izazvala je brojne reakcije i rasprave i podstakla nove teorije zavere protiv Srbije i Balkana, kao i špekulacije i sumnje. Odluka o puštanju Vojislava Šešelja je jedinstvena po tome što je donea uprkos brojnim pravnim nedostacima. Uslovi pod kojim je pušten nisu ograničili njegovo nesmetano javno delovanje i političku aktivnost u Srbiji. Time je odluka MKSJ ugrozila i osnovne ciljeve i postulate koji su sadržani u Rezoluciji SB UN kojom je MKSJ osnovan. Njegov dolazak najviše je uznemirio njegove bivše partijske kolege predsednika Tomislava Nikolića i premijera Aleksandra Vučića.

Mediji su uglavnom iznosili dve teze. Jedna o povratku Šešelja iz „haškog kazamata” koji nije uspeo da dokaže njegovu krivicu, te da je tamo odeležao punih 12 godina nevin. Druga teza je da je pušten na slobodu kao deo plana nekih zapadnih zemalja koje su time želele da destabilizuju vladu premijera Vučića. Tu tezu su promovisali ministri iz njegove vlade koja ionako stalno stvara atmosferu ugroženosti, pre svega sa Zapada, a onda i uz unutra od strane raznih plaćenika i izdajnika. Nije bilo pozicioniranja u odnosu na njegovu stvarnu odgovornost tokom devedesetih.

U samoj Srbiji Šešeljev povratak je bio senzacija prvih nedelju dana, nakon što je organizovan prvi skup u Beogradu i svih provokativnih izjava koje je dao. Međutim, dugoročno njegovo političko pozicioniranje na programu kojim je počeo rat devedesetih ima i dublje značenje, jer se niko na vlasti nije javno distancirao od te politike. Njegove izjave protiv evroatlantske orijentacije idu na ruku desnom bloku koji je u procesu konsolidacije nakon što su Dveri i DSS potpisali sporazum o saradnji. Tom bloku prilaze svi poznatiji intelektualci sa desnice (Đorđe Vukadinović, Slobodan Antić, Kosta Čavoški i drugi).

Region je reagovao na Šešeljevu ratnohuškačku retoriku, posebno u Hrvatskoj. Hrvatska je inicirala i rezoluciju u Evropskom parlamentu koja osuđuje ratnu retoriku Vojislava Šešelja i zahteva od vlade da se jasno distancira od te politike. Vlasti u Srbiji su na to burno reagovale, izjavljujući da je to „uvreda za Srbiju”,¹⁰⁶ te da je Hrvatska „zarobljena u prošlosti”.¹⁰⁷ Predsednik Nikolić je izjavio da je „evropski parlament dozvolio da ga Hrvatska instrumentalizuje u predizborne svrhe”.¹⁰⁸

Reakcije opozicije takođe nisu bile adekvatne, jer su se neki od opozicionara ponadali da će „faktor Šešelj” biti mogući agens rušenja „nepodnošljivog” Vučića.¹⁰⁹ Međutim, kako ističe Teofil Pančić, sam Šešelj je tu iluziju briljantno razbio u paramparčad svojim kanibalskim istupom, sprečavajući dezorijentisani deo opozicije da se dalje blamira.¹¹⁰

Povratak Šešelja u regionalnu stvarnost poslužio je kao katalizator kad je reč o društvenoj atmosferi u svim postjugoslovenskim društvima. Duh prošlosti je sveprisutan koji postaje dominantan u svim kritičnim situacijama i posebno u predizbornim kampanjama. Svako obeležavanje datuma vezanih za ratove iz devedesetih podiže temperaturu u celom regionu. Pre svega zato što nema konsenzusa oko karaktera rata. Na delu je stalno licitiranje žrtvama bez kontesktualizacije kad je i, zašto neko postao žrtva.

Za Srbiju je pogubno da nijedna vlast posle pada Miloševića nije imala hrabrosti da napravi ratni bilans. Šešelj ih je samo podsetio na tu činjenicu. Opstaje se na tezi da Srbija nije bila u ratu, da su rat počele secesionističke republike (Hrvatska i Slovenija) uz podršku Zapada, da su rat u Bosni počeli Muslimani protiv JNA i sl.

Povratak Šešelja je pre svega etičko pitanje za Srbiju, što je izgleda, za ovu vlast potpuno neshvatljivo. On je izoštrio pitanje političkih i civilizacijskih vrednosti. Bez reakcije vlasti na njegove istupe i bez distinciranja od njegove retorike Vlada je dodatno doprinela reafirmaciji radikalnog

106 Aleksandar Vučić,

107 Jadranka Joksimović: Hrvatska je zarobljena u prošlosti, *Danas*, 29–30 novembar 2014.

108 Tomislav Nikolić: Ne slažem se sa Rezolucijom EP, *Danas*, 29–30 novembar 2014.

109 Teofil Pančić, „Izduvavanje „faktor Šešelj”, <http://www.slobodnaevropa.org/content/pancic-izduvavanje-faktora-seselj/26707823.html>.

110 Isto.

nacionalizma koji opasno ugrožava evropsku orijentaciju Srbije. Vlast je pokazala ignorantski stav prema zločinima. Izjave svih predstavnika vlasti posebno Vučića, Nikolića i Dačića pokazuju da nisu u stanju da se suoče sa vlastitom prošlošću i naprave distancu od politike koja je očigledno još uvek aktuelna, pre svega na Kosovu i u Bosni. Njihove reakcije na rezoluciju Evropskog parlamenta kao „ponižavajuću” su takođe, neprimerne, jer njihovo blagovremeno i adekvatno pozicioniranje u odnosu na Šešelja sprečilo bi ovaku regionalnu, ali i evropsku reakciju. Bez distanciranja od Šešelja Vlada pokazuje da njena evropska i reformska orijentacija nije uverljiva.

Haški tribunal je „nespretno” vodio slučaj Šešelj od samog početka. Slučaj Šešelj je pokazao i njegove sistemske propuste. Očigledno je da je optužnica protiv Šešelja je od početka bila krhka, odnosno da nije obuhvatila periode kad je formalno i stvarno bio vezan za Miloševića. To je posebno bilo važno u dokazivanju njegove de facto povezanost s ostalim članovima udruženog zločinačkog poduhvata. Najveći propust u sudskom postupku je njegovo dugo držanje u pritvoru, čak tri godine nakon što je sudjenje završeno.

Svi događaji vezani za povratak Šešelja ukazuju na neophodnost da se i sama međunarodna zajednica pozicionira u odnosu na ratove iz devedesetih, kako bi se sprečile postojeće manipulacije, što onemogućava konsolidaciju regiona.

Šešelj u Srbiji

Od sletanja na beogradski aerodrom Šešlj nije prestajao sa provokacijama, uvredama i ratnohušakačkim izjavama. Počeo je sa izjavama o tome kako je “rasturio Haški tribunal, dokazao svima na svijetu da je to nelegalni i antisrpski sud i na kraju su me evo izbacili iz zatvora. Ja niti sam tražio, niti sam neku obavezu potpisivao, ništa, samo su rekli – ideš i izbacili me”.¹¹¹ Rekao je da će se osvetiti svojim bivšim saradnicima Vučiću i Nikoliću, iznošenjem detalja iz njihove ratne prošlosti, da on od ideje “Velike

111 <http://www.vijesti.ba/vijesti/regija/246208-Seselj-Rasturio-sam-Tribunal.html>.

Srbije” ne odustaje i da je to “smisao SRS”, te da će “ideja da se sprovedi svim miroljubivim sredstvima”.¹¹²

Posebno se ustremio na Hrvatsku i ponovio da ne odustaje od granica Karlobag-Ogulin-Virovitica i da će “Hrvatska kad-tad jednog dana morati da se povuče iz Republike Srpske Krajine”.¹¹³ Istakao je da njegovi istupićak i pomažu predsedničkoj kampanji Ive Josipovića, a za Vesnu Pusić je rekao da mu je najdraži hrvatski političar, jer je ceni zbog njenog obiteljskog četničkog pedigrea s majčine strane”.¹¹⁴ Navodi da ga u “Srbiji Vučić blokira u svim medijima, ali zato se Hrvatska digla na noge i nadoknađuje mu taj publicitet”, i da zato “duguje duboku zahvalnost hrvatskoj gluposti”.¹¹⁵ Na vest da je Bramerc tražio da se vrati u Hag izjavio je “Serž Bramerc je obična budala. Nisam se ni našta obavezao jer su mene iz Haškog suda bukvalno izbacili. Sigurno je i da se tamo dobrovoljno neću vraćati, a biće veoma zanimljivo da vidimo kako će me, u slučaju da sud to zatraži, hapsiti moji glavni saučesnici u svim ‘ratnim zločima’ Tomislav Nikolić i Aleksandar Vučić.¹¹⁶ Izjavio je takođe da je dosta doprineo da bivši predsednik Republike Srpske Krajine Milan Babić izvrši samoubistvo¹¹⁷, te da se “iskreno obradovao kada je čuo da je Đinđić poginuo... da je mrtav”.¹¹⁸

Danima pred njegov dolazak mediji su špekulisali pod kojim uslovima se pušta i kakv će to odjek imati na aktuelnu vlast. Prvi se oglasio Aleksandar Vulin, ministar za rad (smatra se megafonom premijera Vučića) koji je izjavio da je puštanje „lidera radikala na slobodu pokušaj destabilizacije

112 <http://www.vijesti.ba/vijesti/regija/246347-Seselj-Miroljubivim-sredstvima-Velike-Srbije.html>.

113 <http://www.vijesti.ba/vijesti/regija/248249-Seselj-Hrvatska-mora-povuce-Republike-Srpske-Krajine.html>.

114 <http://www.cazin.net/vijesti/clanak/vojislav-seselj-josipovicu-pomazem-u-kampanji-a-pusic-cijenim-zbog-cetnickog-pedigrea>.

115 <http://www.cazin.net/vijesti/clanak/seselj-hrvatska-mi-dize-publicitet-necu-se-dobrovoljno-vratiti-u-hag>.

116 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/453245/Seselj-Bramerc-je-budala>.

117 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/515397/Seselj-Doprineo-sam-tome-da-Babic-izvrši-samoubistvo>.

118 <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/1301179-seselj-o-ubistvu-premijera-drago-mi-je-da-je-djindjic-mrtav-video>.

Vlade Srbije i zastrašivanje njenog predesdnika Aleksandra Vučića”.¹¹⁹ On ističe da je to između ostalog i odgovor Vučiću „hoćeš Putina u Beogradu, hoćeš da imaš Paradu, moraš da napustiš politiku i Rusija i EU”.¹²⁰ Branko Ružić, predsednik Izvršnog odbora SPS, je izjavio da mu je drago da se bar fragmentarno ispravlja istorijska nepravda prema Srbiji i jednom od njenih građana”.¹²¹ Vladika bački Irinej se priključio osudi Haškog tribunala zbog nelegalnog držanja Šešelja 12 godina u zatvoru i smatra ga „tragičnim haškim sužnjom”, a ta činjenica „govori o stanju zapadne civilizacije uopšte”.¹²²

Haški tribunal na optuženičkoj klupi

Na slučaju Šešelj očitovali su se svi sistemski prusti Tribunala. Najpre, i sama optužnica ima određene slabosti koje su se pokazale prilikom izvođenja dokaza. Jer, kako ističe Nena Tromp, glavna istražiteljica u Miloševićevom slučaju, Šešeljeva optužnica obuhvata zločine koji su se desili u vemenskom periodu od 1991, do 1993, na prostoru Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Vojvodine. U vreme ovih zločina Šešelj nije de jure imao službenu državnu funkciju. Znači, vrlo je teško odrediti njegovu odgovornost u smislu njegove formalne moći i kontrole, pa čak i kad su dobrovoljci njegove Srpske radikalne stranke u pitanju. Kad je slao svoj dobrovoljce da se bore u Vukovaru nije nad njima imao formalnu komandnu funkciju. “On je u to vrijeme bio poslanik Skupštine Srbije, a svi dobrovoljci na vukovarskom ratištu su formalno bili pod komandom JNA. Međutim, u vrijeme kosovskog dijela konflikta Šešelj je bio član srpske vlade i kao jedan od zamjenikaa premijer Srbije je bio dio izvršne vlasti, a taj period nije obuhvaćen optužnicom”.¹²³

Druga je, kao ističe, samo suđenje i način na koji se odvija. MKSJ i moderni sudovi nude visoke standarde zaštite ljudskih prava optuženika.

119 Politika, 7. novembar 2014.

120 Politika, 8. novembar 2014.

121 Isto.

122 Isto.

123 „Kako je Hag griješio”, Večernji list 27. novembar 2014.

Znači, i u slučaju Šešelja se išlo na to da mu se daju sve mogućnosti da se brani i da mu se omogući fer suđenje: "Cijeli Tribunal, ali i krugovi izvan Tribunala su bili vrlo osjetljivi na bilo kakvu primjedbu na račun fer suđenja. I u slučaju Šešelja gotovo je bilo nemoguće da se vraća na tu istu diskusiju o nametanju pravnog zastupnika poslije svega što se dogodilo u predmetu Milošević. U međuvremenu i Karadžić se počeo braniti sam. Kada se Šešelju pokušali uskratiti to pravo on je štrajkom glađu vratio sve na početne pozicije. S te točke gledišta, ne može se to uzeti protiv suda jer je postojala već sudska praksa. Šešelj je imao to pravo i na njemu svojstven način je ostvario to pravo da se sam brani. U tom trenutku je postalo jasno tko će imati inicijativu u sudnici".¹²⁴

Međutim, i Šešelj je dodatno doprineo dužini trajanja suđenja raznim opstrukcijama, vređanjem suda, odavanjem poverljivih informacija (koje je objavljivao na svom sajtu). Tri puta je bio osuđen za nepoštovanje suda i dobio je ukupno 56 meseci zatvorske kazne. Nije poštovao pravila komunikacija Suda, podnosio je razne podneske koji nisu uzimani u obzir i redovno je zastrašivao svedoke, neki svedoci Tužilaštva su prešli na njegovu stranu. Navodi da nije bio adekvatno lečen takođe su netačni, jer je uživao punu medicinsku negu koju imaju i holnadski građani.

Glavni tužilac Serž Bremerc je nakon svih reakcija na Šešeljevo puštanje na slobodu podneo zahtev Sudskom veću da se Šešelj vrati u Hag, što je dodatno izazvalo reakcije u Beogradu. Bramerc je tražio opoziv odluku o privremenom puštanju Šešelja, jer ocenjuje da ponašanje lidera radikala posle povratka u Srbiju podriva osnov za njegovo privremeno puštanje, kao i da je "poverenje veća u Šešelja bilo bez osnova".¹²⁵

Takođe, hrvatski predsednik Ivo Josipović je uputio pismo Teodoru Meronu, sa idejom da skrene pažnju međunarodne javnosti na neke vrednosti i razloge zašto je osnovan Haški tribunal. Najavio je da će slučaj Šešelj izneti pred Savet bezbednosti.

Vldajuća politička elita je burno reagovala na ovaj potez tužioca i ponovila tezu o destabilizaciji Srbije. Bratislav Gašić, ministar odbrane ističe da "Haški sud sam donosi odluke o tome da li će Šešelja pustiti i kad će ga

124 Isto.

125 Tribunal:Nema političkih pritisaka na sud, Danas, 3. decembar 2014.

vratiti i to nema nikakve veze sa Vladom Srbije. Čitavu ovi igrariju vidim kao jednu igrariju i politički pritisak na premijera Vučića. Nekome očigledno ne odgovara da Srbija bude uređena zemlja”.¹²⁶ Aleksandar Vulin, ministra za rad, je tim povodom izjavio da “moli sudsko veće da Šešelja ostavi u Srbiji”, jer smatra da bi Šešelj mogao “izazvati sukob sa policijom” ako bi pokušala da ga uhapsi na zahtev Tribunala.¹²⁷

Rasim Ljajić, potpredsednik Vlade, smatra da je “čitav slučaj sa puštanjem Šešelja iz Haga praćen skandalima i pravnim presedanima. Zahtev tužioca Bramerca je poslednji u nizu”, što je klasično prebacivanje vrućeg krompira iz jedne u drugu ruku.”¹²⁸

Opozicija drugačije komentariše ovaj zahtev. Smatra da to ne bi imalo nikakve posledice na političku situaciju u zemlji. Nemanja Šarović, zamenik predsednika radikala smatra da je “Vulin zapravo ‘megafon Vučića’ , što u osnovi ukazuje na Vučićevu paniku”.¹²⁹ Zoran Stojilković, profesor Fakulteta političkih nauka, smatra da Šešelj ne može da destabilizuje Srbiju i da je reč o klasičnoj proizvodnji političkog događaja koji dovodi do socijalne drame, a za čime nije bilo potrebe”.¹³⁰

Srbija u Evropskom parlamentu

Na predlog hrvatskih poslanika, Evropski parlament je izglasao rezoluciju o Vojislavu Šešelju u kojoj se oštro osuđuje njegov govor mržnje i pozivaju vlasti u Srbiji da se ograde od njegovih izjava, kao i da istraže da li je time prekršio srpske zakone.

Poslanik Evropskog parlamenta Tonino Picula je obrazložio zašto Evropski parlament treba da se pozabavi tim pitanjem na sledeći način: “Prije svega mislim da je Evropski parlament ono mjesto koje mora promptno reagirati na sve pojave političke patologije, jer iskusili smo u XX stoljeću, ne jednom, da takozvana ludost pojedinca u poremećenim

126 „Gašić: politički pritisak na Vučića”, Danas, 3. decembarr 2014.

127 Isto.

128 „Tribunal: nema političkih pritisaka na sud”, Danas, 3. decembar 2014.

129 Isto.

130 Isto.

društvenim odnosima može zapaliti požar sukoba i unesrećiti milione ljudi. Mislim da je Europa izvukla pouku iz dva ratna požara, dva svjetska rata su trajna poruka i pouka, ali ono što se dogodilo na prostoru bivše Jugoslavije početkom devedesetih je ipak nama najsviježija tragična uspomena, pogotovu Hrvatima. I to pogotovo 19. novembra kada smo obilježili godišnjicu stradanja Vukovara i Škabrnje i kada to koincidira sa političkim djelovanjem jednog od protagonista, a riječ je Vojisavu Šešelju.¹³¹

Šešelj je poručio da je veoma ponosan na rezoluciju, jer to znači da je razbio medijsku blokadu koju mu je nametnula vlast Aleksandra Vučića, te da je njegova strategija bacanja medijskog mamca Hrvatima postigla pun efekat.¹³²

Premijer Aleksandar Vučić ocenio je da je rezolucija EP o Šešelju uvredljiva, uznemirujuća i veoma razočaravajuća za Srbiju i dodao da mu nije teško da te "nimalo lake reči uputi evropskim parlamentarcima".¹³³ Neki su hteli da na ovaj način ponize Srbiju, ali to nikome neće biti dozvoljeno. Davno je prošlo vreme kada je Srbija bila vreća za udaranje. Istakao je da je ovo trebalo da predstavlja nešto kao nauk za građane naše zemlje, da dobro vidimo kako se odnose prema nama, kako nas doživljavaju i sa koliko muka i teškoća, objektivnih i nekih kojima se nismo nadali ćemo se tek suočavati na našem evropskom putu i u bliskoj budućnosti svakako". Još je rekao: "Ako je rezolucija doneta zbog predstojećih predsedničkih izbora u Hrvatskoj, onda mogu reći da je to neodgovorno. Evropski parlament je izašao u susret mržnji i ksenofobiji".¹³⁴ Premijer Vučić je našao za shodno da zajedno sa predsednikom Republike Srpske (BiH) Miloradom Dodikom konstatuje da rezolucija Evropskog parlamenta ni na koji način ne doprinosi unapređenju saradnje medju državama i narodima zapadnog Balkana".¹³⁵

131 <http://www.slobodnaevropa.org/content/picula-za-rse-zasto-trazim-raspravu-o-seselju-u-europskom-parlamentu/26699871.html>.

132 [http://www.blic.rs/Vesti/Politika/515473/SVI-PROTIV-SRBIJE-Nemacki-mediji-Na-Balkanu-je-novo-ledeno- .](http://www.blic.rs/Vesti/Politika/515473/SVI-PROTIV-SRBIJE-Nemacki-mediji-Na-Balkanu-je-novo-ledeno-.)

133 Isto.

134 "Vučić: Rezolucija Evropskog parlamenta uvredljiva za Srbiju", Politika, 27. novembar 2014.

135 Politika, 30. novembar 2014.

Vuk Drašković, predsednik SPO, smatra da su “hrvatski poslanici to pokrenuli zbog strepnje da Šešelj svojim izjavama ugrožava teritorijalni integritet Hrvatske koja je članica EU i NATO. Taj strah je sada podelio i EP koji je rezolucijom uvredio sam sebe, pre svega, jer su preuzeli na sebe ulogu međunarodnog suda koji je Šešelju sudio i koji ga je pustio na slobodu pre izricanja presude. Međutim, EP sudi, ali ne saopštava svoju presudu. Kada se slegnu strasti, većina evropskih poslanika će se osećati neprijatno”.¹³⁶

Ministar Rasim Ljajić kaže da je cilj “čitave aktivnosti” da pojača pozicije pojedinih hrvatskih kandidata pre predsedničkih izbora ove i, parlamentarnih sledeće godine. On je naveo da se o rezoluciji raspravljalo samo jedan sat i poručio da je “Hag svoj problem izveo Srbiji, jer nisu mogli da završe predmet koji posle 11 godina još traje”.¹³⁷ Ivica Dačić je povodom rezolucije izjavio da je to još jedan dokaz da Tribunal treba ukinuti.¹³⁸

Hrvatski odgovor Beogradu

Da su poremećeni odnosi na liniji Beograd–Zagreb pokazala je i odluka hrvatskog premijera Zorana Milanovića da otkáže učešće na decembarskom samitu 15 regionalnih premijera koji organizuje Kina u Beogradu sa sledećim objašnjenjem: “Ako netko ulaže mnogo energije i vremena u zaštitu srpske manjine u Hrvatskoj, i ima štete od toga, to sam ja, moja stranka i moja Vlada. Prema tome, očekujem od drugih da se bar korekto izjasne o nekim događajima. Recimo, o ponašanju uvaženog gospodina koji je izbačen iz Haškog suda. To je pitanje kulture, naročito zato što su svi ti ljudi bili isto političko društvo devedesetih godina. Sve što tražim od tebe je da kažeš – to ne valja, to je zlo i od toga se ograđujem. Vjerujem da bi to ona prethodna vlast napravila. Ova iz nekog razloga to neće. U takvim okolnostima, smiješno je da idem tamo”.¹³⁹

136 Isto.

137 Isto.

138 <http://www.tanjug.rs/novosti/154420/dacic—ukinuti-haski-tribunal.htm>.

139 <http://www.slobodnaevropa.org/content/milanovic-otkazao-posetu-beogradu-zbog-seselja/26715026.html>

Vesna Pusić, hrvatska ministarka vanjskih poslova, je najavila da će hrvatska spoljna politika prema Srbiji biti ista kao i do sada, dodajući da bi “bilo dobro da se srpske vlasti ograde od ratnohuškačkih izjava optuženog ratnog zločinca Vojislava Šešelja”.¹⁴⁰ Ona je takođe istakla da smatra da “Šešelj nema neki utjecaj”, ali je istakla da je “vratio u javnu sferu onu vrstu retorike koja je uzrokovala zločine 1990, što nigdje nije prihvatljivo. Očito je da bi Haške institucije trebale reagirati i vratiti ga natrag u njegovu zatvorsku ćeliju”.¹⁴¹ Bivši predsjednik Hrvatske Stjepan Mesić ima drugačiji stav o nedolasku hrvatskog premijera Zorana Milanovića na važan multilateralni skup: “Propagandno-političko prepucavanje na liniji Zagreb-Beograd, javno, kroz medije, ili demonstrativnim otkazivanjem dolaska u Beograd na jedan važan multilateralni sastanak, ne koristi nikome, ali ‘sasvim sigurno neizмерно veseli Šešelja’”.¹⁴²

Većina komentatora u Hrvatskoj smatra da je Hrvatska trebala da reaguje na Šešeljeve istupe, ali da se to pretvorilo u svojevrsnu euforiju koja u krajnoj liniji ide na ruku nacionalistima i desnici, posebno što je u toku i kampanja za predsjedničke izbore.

Milenko Čulić kaže da Šešelj posljednjih dana upravlja unutrašnjom političkom scenom Hrvatske: „Ako je Šešelj lud, kako se to ovih dana govori, onda je i Hrvatska u neku ruku politički luda. Ne kažem da nije trebalo biti nikakve reakcije, ali ova vrsta reakcije koja graniči sa histerijom pokazuje da Hrvatska nije politički zrela i da nema samopoštovanja, jer upotrijebiti cijeli politički pogon zemlje za obračunavanje sa čovjekom koji je objektivno politički marginalan može govoriti samo loše o toj zemlji”.¹⁴³ Puštanje Šešelja na privremenu slobodu više je opteretilo vlast u Srbiji nego u Hrvatskoj. Oko te šutnje i dežurne rečenice da mu žele dobro zdravlje, mogu reći samo to da su oni u neprilici šta da rade. Ipak su oni iz istog političkog jata, pa tu nije

140 <http://www.politika.rs/rubrike/dogadjaji-dana/Seselj-dvojezicne-table-i-odnosi-Srbije-i-Hrvatske.sr.html>

141 <http://www.slobodnaevropa.org/content/rizik-zvani-seselj/26703972.html>.

142 Mesić: Nedolazak Milanovića u Srbiju ne koristi nikome, Šešelj se veseli tome, *Danas*, 2. decembar 2014.

143 <http://www.slobodnaevropa.org/content/milanovic-otkazao-posetu-beogradu-zbog-seselja/26715026.html>

ni trebalo očekivati neke velike riječi osude. Meni je problematičnije to što u Srbiji, koliko i u Hrvatskoj, postoji generalno jedan hladan, ignorantski stav prema zločinima sa srpske, odnosno hrvatske strane, nevezano uz Šešelja.¹⁴⁴ Viktor Ivančić, novinar i pisac, ocenjuje da povratak Vojislava Šešelja može samo da potpomogne radikalizaciju hrvatskog društva, koja se ubrzano pojačava poslednjih nekoliko godina.¹⁴⁵

Vučić pak pokušava da održi imidž političara koji je posvećen regionalnoj saradnji pa izjavljuje: "Što se tiče naše regionalne politike, ostajemo faktor stabilnosti, nikoga ne vređamo i ne izazivamo. Srbija se ne bavi unutrašnjom politikom, gledajući preko plota i tražeći krivca u tuđem dvorištu. Neki drugi, valjda nedovoljno sposobni da sprovedu teške ekonomske reforme, pomalo zavide Srbiji. Hteli bi da budu kao Srbija pa moraju da pronađu neki politički razlog."¹⁴⁶ Mi ćemo biti posvećeni regionalnoj saradnji, ali nikada nećemo pristati na nametnutu kolektivnu odgovornost."¹⁴⁷

Sastanak šefova diplomatije u Evropskom parlamentu se pretvorio u oštru polemiku između šefa srpske diplomatije Ivice Dačića i hrvatskih poslenika u EP. Dačić je u uvodnom govoru kritikovao nedavnu rezoluciju EP o Vojislavu Šešelju i rekao da ona ne doprinosi izgradnji mira i stabilnosti u regionu. Na to je reagovao hrvatski poslanik Andrej Plenković, inicijator pomenute rezolucije, koji je izjavio da se Srbija nije ogradila od Šešeljeve politike i da neće moći da nastavi sa evropskim integracijama ukoliko ne prihvati evropske vrednosti. Plenkoviću se pridružila poslanica krajnje desnice Ruža Tomašić, koja je optužila Dačića da je arogantan i da je došao u Brisel da deli lekcije. "Vi ste godinama bili najbliži saradnik Vojislava Šešelja i nikada se niste odrekli ideje o Velikoj Srbiji ", rekla je ona i kao primer nave-la Dačićavu izjavu od pre dve nedelje da je Srbiji potreban izlaz na more.¹⁴⁸

144 Isto.

145 <http://www.slobodnaevropa.org/content/viktor-ivancic-tihi-dosluh-srpskog-i-hrvatskog-nacionalizma/26705196.html>

146 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:521285-Vucic-Pustili-Seselja-pa-krive-Srbiju>.

147 <http://www.politika.rs/rubrike/dogadjaji-dana/Vucic-Rezolucija-EP-uvredljiva-i-uznemirujuca-za-Srbiju.sr.html>

148 <http://www.kurir.rs/vesti/politika/polemika-u-ep-dacic-hrvatima-svako-ima-svog-seselja-clanak-1627530>

III – PRAVOSUĐE

Nova mreža sudova

Pravosuđe je bolna tačka srpske tranzicije i pokušaja reforme sistema. Svi dosadašnji pokušaji samo su još više uneli konfuziju i kaos u pravosudni sistem. Reforma sudstva započela je još 2006. donošenjem Nacionalne strategije reforme pravosudja i Ustava, zatim seta pravosudnih zakona 2008. godine.

Početakom 2014. godine uspostavljena je nova mreža sudova. Prema odluci Visokog saveta sudstva (VSS), u sudovima radi ukupno 3089 sudija. Osnovnih sudova je do sada bilo 34, a od 1. januara 2014, uspostavljene su u 66 gradova. Prema odluci VSS, u Vrhovnom kasacionom sudu radi 37 sudija, u četiri apelaciona suda – u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu – ukupno je 237 sudija, u višim sudovima 387, a u osnovnim sudovima 1560 sudija. U Privrednom apelacionom sudu su 33 sudije, u 16 privrednih sudova 178 sudija, dok Upravni sud ima 41 sudiju. U Višem prekršajnom sudu sada je 65 sudija, a u prekršajnim sudovima širom Srbije 551 sudija. Takođe, od 1. januara, 2014, prema odluci Državnog veća tužilaca, radi 587 javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca. U Republičkom javnom tužilaštvu, osim republičkog javnog tužioca je i 15 njegovih zamenika, u apelacionim tužilaštvima sada su 72 tužioca, u višim njih 112, odnosno 352 u osnovnim. U Tužilaštvu za organizovani kriminal radi glavni tužilac i 25 njegovih zamenika, a u Tužilaštvu za ratne zločine tužilac i osam njegovih zamenika.¹⁴⁹

U novoosnovane sudove preseljeni su samo krivični predmeti, jer je parnična, vanparnična i izvršna materija suđena u sudskim jedinicama. Prema proceni Ministarstva pravde, sa novom mrežom sudova neće mnogo predmeta početi iznova. Dragana Boljević iz Društva sudija Srbije zaključuje da je dobrodošlo povećanje broja sudova, ali smatra da ne treba umanjivati probleme koji mogu da nastanu s ovim promenama. "Ne može to tako lako da se stavi u pogon. U manjim mestima je manji problem, jer tamo postoje zgrade sudova, mada možda u njima nisu adekvatni uslovi.

149 Danas, 9. januar 2014.

Problem su veći gradovi. U Beogradu je oko 60 odsto svih predmeta u Srbiji, a imamo problem zgrada osnovnih sudova. U jednom sudu, čak, u jednom kabinetu sada sede sudije iz različitih sudova, tu im dolaze stranke i to mora da se odrazi na zastoje u suđenjima. Dok se sve to stabilizuje biće potrebno nekoliko meseci”.¹⁵⁰ Novoosnovani sudovi u Beogradu – Prvi, Drugi i Treći osnovni sud – još nisu preseljeni u nove zgrade, a to će se uraditi sukcesivno, počev od 1. septembra 2014. godine, jer za šest meseci treba da bude adaptirana zgrada Aeroinženjeringa u koju ti sudovi treba da budu smešteni. Do tada, sva tri suda suđenja za krivična dela održavaće u Palati pravde, dok će se parnični predmeti suditi u zgradi u Ustaničkoj ulici, a vanparnična i izvršna materija rešavaće se u zgradi bivšeg Četvrtog osnovnog suda u Novom Beogradu. “U planu je renoviranje zgrade u Katanićevoj ulici, koju je Vlada dodelila pravosuđu. Očekuje se da će se adaptacija ove zgrade završiti za dve godine i kad ona bude završena u Beogradu će se na adekvatan način rešiti problem smeštajnih kapaciteta pravosudnih organa”, ocenjuju u Ministarstvu pravde.¹⁵¹ Mrežom sudova predviđeno je i gašenje pojedinih sudskih jedinica, kao što se to dogodilo u Blacu, gde su predmeti prebačeni u Osnovni sud u Kuršumliji.

Kao i prethodnih godina, broj nerešenih predmeta u domaćim sudovima na kraju 2013. bio je oko tri miliona, a zastarelo ih je više od 100.000. Reč je o slučajevima zastarelim tokom postupka, ali je priličan broj i onih kojima je još za vreme istrage „istekao rok”. Visoki savet sudstva trebalo bi da analizira predmete zastarele tokom suđenja i ponudi predloge za rešenje ovog problema koji mnogi nazivaju “kancerom” srpskog pravosuđa. Ovakvo stanje proizvodi i nepotrebne troškove jer, na primer, država plaća odštetu bivšim pritvorenicima čija krivica (zbog zastarelosti predmeta) nikada nije dokazana. Osim toga, i oni koji se žale Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu po osnovu povrede prava na suđenje u razumnom roku, dobijaju velike svote novca na ime odštete.

Mnogo češće predmet zastari zbog stranaka koje ne dolaze na ročišta, izbegavaju odgovornost, zbog komplikovanosti slučaja gde je veliki broj okrivljenih. Osim toga, u nekim situacijam sudije imaju veliki broj

150 Novi magazin, 23. januar 2014.

151 Isto.

predmeta pa ne stignu da zakazuju ročišta na vreme. Opterećenje pojedinih sudija dolazi do izražaja naročito od 1. januara 2010. godine. Po rečima Dragane Boljević, od 2010. godine pojedini sudije su imali po 10 predmeta u radu, a, na primer, u Prvom osnovnom sudu u Beogradu jedan istražni sudija je imao 700 predmeta u radu. Bilo je istražnih sudija sa 1700 predmeta u radu. Isto se dešavalo i u krivičnim predmetima. Što se tiče postupanja u razumnom roku, često se može čuti teza, koju naročito forsira izvršna vlast, da je problem srpskog pravosuđa neefikasnost i da sudije treba da rade brže i više što Društvo sudija smatra netačnim. Dragana Boljević smatra da se ne sme upasti u zamku kraćih suđenja po svaku cenu, jer što su suđenja kraća više je povreda prava.

Pred Sudom u Strazburu povreda prava na suđenje u razumnom roku utvrđena je u 26 odsto završenih predmeta, dok je u tri četvrtine utvrđena povreda kvaliteta pravne zaštite.¹⁵² Ministar pravde Nikola Selaković najavio je disciplinske postupke protiv sudija čiji su predmeti zastareli ili su pred zastarom. Rok za disciplinsko gonjenje sudija produžen je sa jedne na dve godine od poslednje radnje koju su preduzeli u zastarelom postupku.¹⁵³ Krajem januara Visoki savet sudstva imenovao je za disciplinskog tužioca sudiju Višeg suda u Beogradu Mirjanu Ilić, koja je i do sada obavljala tu funkciju. Za njenog zamenika VSS je imenovao sudiju Višeg suda u Novom Sadu Slobodanku Gutović, a za predsednika Disciplinske komisije sudiju Apelacionog suda u Kragujevcu, Milevku Milenkoivć.¹⁵⁴ Disciplinska komisija će pokretati i voditi postupke protiv nesavesnih sudija. Svi sudovi dostavili su podatke o predmetima koji traju duže od pet godina, koji se još obrađuju, ali već upućuju na sudije koji drastično kasne u velikom broju predmeta.

Ministarstvo pravde u januaru 2014. godine nije imalo konkretne podatke o broju predmeta u radu na dan 31. decembra 2013, ali o njihovom broju može se ponešto saznati iz malo starijih podataka. Prema izveštajima o radu sudova u periodu 1. januar – 30. jun 2013. godine, u radu srpskih sudova bilo je: – Privredni sudovi – 131.422 predmeta, od čega su

152 Novi magazin, 23. januar 2014.

153 Politika, 11. januar 2014.

154 Blic, 21. januar 2014.

iz izvršne materije 95.893 predmeta – Privredni apelacioni sud – 13.911 predmeta ; Viši sudovi – 97.599 predmeta ; Apelacioni sudovi – 68.294 predmeta; Osnovni sudovi – 3,036.921 predmeta, od čega su predmeti iz izvršne materije 2,379.030; Upravni sud – 32.823 predmeta; Prekršajni sudovi – 582.035 predmeta. Ogromne troškove donela je ne samo tužilačka istraga, nego i činjenica da je sada obavezna odbrana propisana za sva krivična dela za koje je propisana kaznu zatvora od 8 godina ili teža, i to od prvog saslušanja. Do 1. oktobra 2013. godine obavezna odbrana odnosila se samo na krivična dela sa propisanom kaznom zatvora iznad 10 godina. Dakle, u velikoj meri je povećan broj okrivljenih kojima se određuje branilac po službenoj dužnosti na teret budžeta Srbije.¹⁵⁵

U Briselu je 21. januara 2014. godine održana prva međuvladina konferencija između Srbije i EU, čime je označen početak pristupnih pregovora na političkom nivou. Prva tema pregovora je pregovaračko Poglavlje 23. koje tretira reformu pravosuđa. U tom poglavlju preciziraju se zahtevi EU u odnosu na nju: „Osnovni zahtevi u oblasti reforme pravosuđa su da država kandidat pokaže da je izgradila pravosuđe koje je nezavisno, nepristrasno, efikasno, profesionalno i odgovorno.¹⁵⁶ Evropska unija očekuje od Srbije, kao kandidata za punopravno članstvo, da pravosuđe uskladi sa evropskim standardima i često se u stručnoj javnosti govori o poglavljima 23. i 24, koja se u tom procesu otvaraju. To podrazumeva reformu pravosuđa koja će postaviti temelje za formiranje pravne države, odnosno države garanta demokratije i vladavine prava, kao jedne od osnovnih načela Ustava. Takođe, reforma mora da omogućiti i zaštitu prava i sloboda, jednakost svih građana pred zakonom i puno poštovanje prava na pristup pravdi, kao i nezavisnost sudstva.

Uprkos prethodno sprovedenoj reformi pravosuđa, Srbija se i dalje nalazi na početku, pred velikim izazovima. Reforma je bila samo formalna, bez adekvatnih priprema i realne procene stanja u pravosuđu. Takođe, podaci o broju zastarelih predmeta, kao i nerešenih sporova, ukazuju da nije urađena na odgovarajući način, a stvarne posledice neefikasno sprovedene reforme biće vidljive i narednih godina.

¹⁵⁵ Novi magazin, 23. januar 2014.

¹⁵⁶ Danas, 21. januar 2014.

Srpsko pravosuđe tri godine nakon reforme ponovo prolazi kroz velike promene i reorganizuje se. Četiri godine posle prethodne reforme mreže sudova, ponovo je ustanovljena nova sudsku mreža, a u oktobru je na snagu stupio novi Zakonik o krivičnom postupku (ZKP) koji je uveo dramatične promene u procesima. Sve ove promene, koje su učestale poslednjih godina i koje u bitnim segmentima potiru jedna drugu, običnom građaninu izgledaju kao – eksperiment. Neke od tih promena bile su neophodne, ali nekima treba pristupiti oprezno. Zbog toga i stručnjaci imaju određene rezerve. Slikovita je anegdota koja se prepričava među zaposlenima u pravosuđu, po kojoj je nedavno jedan srpski sudija pitao zvaničnika EU u Srbiji šta bi se dogodilo kada bi u Velikoj Britaniji bio donet zakon po kome svi automobili moraju od sutra da se kreću desnom stranom puta, a vozači pri tom i dalje ostanu za volanom s leve strane automobila. Kad je dobio očekivan odgovor “da bi bilo na stotine saobraćajnih nesreća sa mnogo žrtava”, srpski sudija je odgovorio da je slična situacija i sa tužilačkom istragom u Srbiji. Tužiocima su odjednom, od 1. oktobra, dobili glavnu ulogu u istražnom postupku, s mnogo novih pravila koja treba prvi put da prime. Taj posao prešao je sa iskusnih istražnih sudija na njih, a oni su do tada predlagali pokretanje istrage i podizali optužnice na osnovu sudske istrage. Nisu rukovodili uviđajem, pronalaženjem i obezbeđivanjem dokaza, ispitivanjem okrivljenih i svedoka, angažovanjem veštaka.¹⁵⁷

Ministar pravde Nikola Selaković nedavno je izjavio da će Srbija moći da uđe u EU kad sredi situaciju u pravosuđu i uspostavi vladavinu prava na zadovoljavajućem nivou. Zato je kao cilj ministarstva na čijem je čelu postavio otvaranje pregovora o Poglavlju 23. već 2014. godine. “Ono čemu se teži u postupku pregovaranja i svih priprema za ulazak u članstvo EU je da mi dobijemo pravosuđe za koje možemo reći da je na jednom dobrom evropskom proseku”.¹⁵⁸

Profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, Milan Škulić smatra da nije sporan koncept tužilačke istrage, jer u nekim zemljama odavno dobro funkcioniše, ali da je to ovde trapavo rađeno, pa javnotužilačka istraga ne nalikuje mnogo na istragu u državama čiji su nam pravni sistemi uvek bili

157 Novi magazin, 23. januar 2014.

158 Vecernje novosti, 3. januar 2014

bliski, poput, na primer, Austrije gde je odnedavno istraga poverena državnom tužilaštvu, ili Nemačke, koja duže od veka ima državnotužilačku istragu. Reč je o skupom projektu u koji se ušlo i bez dovoljnog broja javnih tužilaca. Osim toga, tužioci nemaju ni adekvatne uslove rada. Ovakva situacija se verovatno neće svideti Ministarstvu finansija, jer se pokazalo da će novi ZKP ipak morati i da košta. Biće potrebno povećati i broj tužilaca. Naime, 40.000 istraga je iz ruku sudija prešlo u nadležnost tužilaca, 1. oktobra, kad je novi Zakonik o krivičnom postupku stupio na snagu. U osnovnim i višim tužilaštvima radi oko 400 tužilaca i njihovih zamenika, te se pretpostavlja da je svaki zamenik javnog tužioca od sudova dobio oko 100 novih predmeta. Sredinom novembra ministar Nikola Selaković zamerio je Višem tužilaštvu u Beogradu što je podiglo samo dve optužnice tokom šest nedelja primene novog zakonika. Ustvari, Više javno tužilaštvo u Beogradu podiglo je u tom periodu veći broj optužnica, ali je samo dve optužnice sud potvrdio. Mali broj potvrđenih optužnica u poređenju sa brojem optužnica po prethodnom zakoniku ukazuje na probleme, jer primena novog ZKP (bar u početnoj fazi) dovela je do usporavanja procesa, uprkos najavama o ubrzavanju i povećanju efikasnosti postupka. "Sada sud mora da preispita svaku podignutu optužnicu. Ranije se to radilo samo sa onim optužnicama protiv kojih je podnet prigovor. Sada istraga više nije sudska, a dokazi s kojima tužilac izlazi pred sud su dokazi jedne stranke u postupku, a ne sudski, kao što je to bilo dok je istragu vodio istražni sudija. Zbog toga su sudska veća mnogo stroža prema optužnicama i sklonija da ih vraćaju na dopunu i ispravljanje sadržaja", objašnjava Škulić.¹⁵⁹

Javni tužilac rukovodi i policijskim tokom predistražnog postupka (što je činio i pre, kada je istraga bila sudska), ali za neke radnje koje su ranije bile samo policijske, Zakonik je predvideo isključivu nadležnost javnog tužioca. Takozvani policijski pritvor – zadržavanje osumnjičenog do 48 sati u predistražnom postupku – policija ne može da odredi bez javnog tužioca. Tužioci iz unutrašnjosti žale se i na neopremljenost, jer nema dovoljno kompjutera, nedostaju im prostorije, automobile, ako je potrebno izaći na teren. Promena na koju tužioci takođe iznose primedbe je u tome što je glavni pretres potpuno „stranački” koncipiran, gde stranke u postupku

iznose dokaze pred relativno pasivnim sudom. Sad se i kod nas (kao što gledamo u američkim filmovima) svedoci ispituju najpre osnovno, pa unakrsno, kada se mogu postavljati i sugestivna pitanja. Ministarstvo pravde ipak tvrdi da je učinilo mnogo da pomogne jačanju kapaciteta tužilaštva.

160

Hronika reformskih pokušaja

Tokom prethodnih 14 godina na čelu Ministarstva pravde bilo je petoro ministara – Vladan Batić, Zoran Stojković, Dušan Petrović, Snežana Malović i Nikola Selaković, ali niko od njih nije uspeo da sprovede reformu pravosuđa. Mi se i dalje nalazimo na početku reforme, a bilo bi logično da sada govorimo o rezultatima i efektima sprovedene reforme – smatra Omer Hadžiomerović, potpredsednik Društva sudija Srbije.¹⁶¹ On je takođe skrenuo pažnju na to da nijedan ministar nije pokazao spremnost da eliminiše mogućnost uticaja vlasti na sudstvo, što je svakako najveći problem kad je u pitanju nezavisnost sudske vlasti. Iako su u prethodnih nekoliko godina u pravosuđu uvedeni međunarodni standardi, uvek je ostajala mogućnost političkog uticaja. Hadžiomerović navodi da su se tokom prethodnih 14 godina mnoge stvari u pravosuđu dešavale pod „pritiscima”, ili zbog zahteva Evropske unije, a ne zato što su političari, odnosno ministri pravde imali svest o suštinskim promenama. „Takođe, sva dosadašnja ministarstva pravde su uvek bila zatvorena za uticaj koji dolazi iz struke i civilnog društva. A nijedno ministarstvo, pa ni današnje, nema kapacitet da samo nosi reformu pravosuđa”.¹⁶²

Za mandat Vladana Batića, prvog ministra pravde nakon 2000, je karakteristično stihijsko odvijanje promena u pravosuđu. Postojala je izražena želja da se pravosuđe reformiše, ali nije postojala jasna strategija. Taj period karakteriše česta izmena pravosudnih zakona, ali bez jasne koncepcije šta se želi postići, pa se improvizovalo. Dugo je personalno pitanje tretirano kao glavni problem, odnosno smatralo se da se promenom

160 Novi magazin, 23. januar 2014.

161 Danas, 31. mart 2014.

162 Isto.

sudija može rešiti problem koji postoji. U vreme Batićevog mandata sačinjen je spisak sudija koje je trebalo razrešiti. Nisu bili navedeni argumenti i razlozi, nego samo imena. Pomak u unapređenju sudskog sistema u to vreme jeste uvođenje Visokog saveta pravosuđa, kao i formiranje Komisije za reformu pravosuđa, koja kasnije ipak nije podržala vlada. Značajno je i formiranje Pravosudnog centra, na inicijativu Društva sudija. Takođe, u to vreme je osnovano i Posebno odeljenje Višeg suda (Specijalni sud).

Od 2004, do 2007, ministar pravde u Vladi Vojislava Koštunice bio je Zoran Stojković. U javnosti će ostati upamćen zbog toga što se zalagao za ukidanje Specijalnog suda, ili bar njegovu transformaciju. Tih godina su često menjani pravosudni zakoni, a kao značajno se izdvaja donošenje Strategije reforme pravosuđa. Za Stojkovićevog mandata promenjen je zakon o platama, pa su svim državnim funkcionerima povećane zarade osim sudijama, što je rezultiralo tužbama. Sudije su kasnije i dobile spor, a država je na ime toga platila velika sredstva.

Sredinom 2007. na mesto ministra pravde došao je Dušan Petrović i na toj funkciji ostaje malo više od godinu dana. Hadžimerović smatra da je njegov dolazak u pravosuđu probudio nadu da će doći do suštinskih promena, jer je on bio potpredsednik Demokratske stranke, koja je tad bila najjača politička partija. Međutim, u to vreme je došlo do potpunog zastoja u radu Komisije za sprovođenje Strategije reforme pravosuđa. Počelo je da se razmišlja i o smanjenju broja sudija, a smanjen je i broj administrativnog osoblja.

U mandatu Snežane Malović, koja je na čelu Ministarstva bila do 2012, donet je Zakon o oduzimanju imovine stečene kriminalom, Pravosudni centar je prerastao u akademiju, a kao najvažnija, izdvaja se reforma pravosuđa. Za njen mandat se vezuje propala reforma. Sproveden je reizbor sudija, ali takav način rešavanja problema u pravosuđu, pokazao se kao katastrofalan. To najpre, nije bilo u skladu za Ustavom i standardima niti je time bio otklonjen pravi uzrok problema u kadrovskoj strukturi. Drugi aspekt propale reforme jeste nova mreža sudova, formiranje sudskih jedinica, ukidanje osnovnih i smanjenje broja sudova.

Malovićevu je 2012. nasledio Nikola Selaković, koji dobija zadatak da otkloni negativne posledice propale reforme. U njegovom mandatu dolazi

do izmene svih pravosudnih zakona (osim Zakona o Visokom savetu sudstva), ali i do vraćanja na posao svih sudija koje 2009. nisu bile izabrane. Izrađena je nova strategija reforme pravosuđa i to je ključni rezultat Selakovićevega mandata. Društvo sudija je učestvovalo u koncipiranju te strategije, ali su u jednom trenutku istupili. Društvo sudija smatra da VSS i Državno veće tužilaca, u sadašnjem sastavu (većina članova je učestvovala u propaljoj reformi), ne mogu da učestvuju u koncipiranju strategije, budući da su prethodno stvorili mnogo problema. S druge strane, nisu se pokazali sposobnim da upravljaju sudskim sistemom. Društvo sudija smatra da treba promeniti zakonski okvir i stvoriti mogućnost da se postavi pitanje odgovornosti članova VSS.¹⁶³

Izveštaj Evropske komisije

Godišnji izveštaj Evropske komisije (EK)¹⁶⁴ o napretku Srbije nije sadržavao očekivane pohvale. Izveštaj sadrži konkretne i relativno objektivne zamerke koje ukazuju na sporost reforme. Evropska komisija je pohvalila napore Srbije, ali je i kritikovala dosadašnju reformu pravosuđa. Komisija je konstatovala da je u Srbiji nova mreža sudova počela da funkcioniše, da su prethodno razrešene sudije vraćene na dužnost, te da je Srbija donela nekoliko ključnih akata kao što su Zakon o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštva, Izmene i dopune Zakona o uređenju sudova, Zakon o sudijama i Zakon o javnom tužilaštvu. Međutim, posebno zakonodavstvo koje se odnosi na pravosudnu mrežu na Kosovu, za koje je Zakonom o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštva utvrđen rok 31. decembar 2013. godine, još uvek nije doneto. Komisija za sprovođenje Strategije, predvođena Ministarstvom pravde i sastavljena od 15 predstavnika zainteresovanih strana, formirana je u septembru 2013. godine radi praćenja i merenja napretka u sprovođenju Nacionalne strategije za reformu pravosuđa za period 2013–2018. godine i odgovarajućeg akcionog plana. Međutim, Komisija još uvek nije od pomoći za obezbeđivanje pravovremenog i adekvatnog sprovođenja reforme pravosuđa.¹⁶⁵

163 Danas, 31. mart 2014.

164 Objavljeno 8. oktobra 2014.

165 Godišnji izveštaj EK.

Rad na izmenama Ustava radi poboljšanja položaja pravosuđa, na promenama zakona radi rešavanja pitanja kvaliteta i konzistentnosti sudske prakse i sudijskog obrazovanja je u ranoj fazi. Kada je reč o nezavisnosti pravosuđa, Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca usvojili su u julu, odnosno u maju 2014. godine pravila za ocenjivanje sudija i tužilaca. Savet i Veće nastavili su da dele odgovornost sa Ministarstvom pravde u planiranja budžeta, izvršenja i nadzora. Značajan broj predsednika sudova imenovan je za stalno nakon nekoliko nominacija, doduše u odsustvu jasnih kriterijuma. Zakon o sudijama i javnom tužilaštvu je izmenjen i dopunjen u junu 2014. godine, a predviđa da će Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca, umesto tri predložiti samo jednog kandidata skupštini za svako mesto sudije i tužiloca. To je pozitivna promena, ali samo kao prelazno rešenje: ustavni i zakonodavni okvir još uvek ostavlja prostor za nepriremeni politički uticaj koji narušava nezavisnost pravosuđa, posebno kad je reč o karijeri sudija i tužilaca.¹⁶⁶

Evropska komisija takođe, smatra da su neophodne izmene Ustava u pogledu sastava i načina izbora članova Saveta i Veća, kojima bi se omogućila i sudska kontrola odluka o razrešenju, kako bi se ojačala nezavisnost, reprezentativnost, i samim tim legitimitet ovih samostalnih tela. Neke sudije iz viših i apelacionih sudova bile su suočene sa direktnim pokušajima da se vrši politički uticaj na njihove svakodnevne aktivnosti, a da Visoki savet sudstva nije branio njihovu nezavisnost na pravi način. Praksa javnog komentarisanja suđenja i najavljivanje hapšenja i pritvora u medijima, pre donošenja sudskih odluka štetna je za nezavisnost pravosuđa i izaziva ozbiljnu zabrinutost.¹⁶⁷

Nepriistrasnost sudija se obezbeđuje ustavnim i zakonodavnim okvirom. Međutim, praktična primena je otežana činjenicom da sistem nasumične dodele predmeta još uvek nije automatizovan u svim sudovima, pa ostaje prostor za zaobilaženje sistema.

U izveštaju EK, u vezi sa odgovornošću, navodi se da su u 2014. godini podnete 24 disciplinske prijave protiv tužilaca. U 2013. godini, broj disciplinskih prijava protiv sudija povećao se na 540, i podneto je 8 novih

166 Godišnji izveštaj EK.

167 Isto.

predloga za disciplinske mere. Obradene su četiri, a bio je i jedan slučaj razrešenja na osnovu krivične presude. Visoki savet sudstva imenovao je nove članove za svoje disciplinske organe u januaru 2014. godine, jer su neki mandati istekli u decembru 2013. godine. Savet je usvojio i mere za lakše obavljanje disciplinskih funkcija smanjenjem redovnog obima posla. Ipak, Srbija još uvek treba da sprovede sveobuhvatan sistem redovnog individualnog i periodičnog ocenjivanja sudija i tužilaca. Potrebna je delotvorna primena etičkih kodeksa, disciplinskih pravila i propisa o sukobu interesa i ukidanje imuniteta za određena mesta kako bi se obezbedila puna odgovornost sudija i tužilaca.¹⁶⁸

U pogledu efikasnosti pravosuđa, budžet za pravosuđe (uključujući zatvorski sistem) u 2014. godini bio je 269 miliona eura, što predstavlja povećanje od 13 odsto u odnosu na 2013. godinu. Ustavni sud proglasio je neustavnim odredbe Zakona o Pravosudnoj akademiji kojima se predviđa da Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca mogu kao kandidate za prvi izbor na sudijsku funkciju da predlože samo one koji su završili početnu obuku Akademije. Potrebno je prilagoditi zakonodavni i institucionalni okvir Akademije, kako bi se omogućilo da ona postane obavezno mesto stupanja u sudijsku profesiju, uz vođenje računa o poštovanju presude. Treba značajno unaprediti kapacitet obuke i stručnost.¹⁶⁹

U decembru 2013, Vrhovni kasacioni sud je usvojio Nacionalni program smanjenja zaostalih predmeta sa ciljem da se smanji broj predmeta koji su stariji od dve godine za 80 odsto, na nacionalnom nivou do kraja 2018. godine. Zakon o posredovanju u rešavanju sporova donet je u maju 2014. godine, ali još uvek nije stupio na snagu. Zaostali sudski predmeti i dalje su zabrinjavajuće visoki – 2,8 miliona nerešenih, na kraju 2013. godine. Naročito zabrinjava broj predmeta koji su stariji od dve godine (više od 1,7 milion od čega su 1,2 miliona izvršni predmeti). Upravni sud se i dalje suočava sa sve većim obimom novih predmeta. Rešio je 18.227 predmeta, ali je dobio 21.756 novih, tokom 2013. godine. Broj zaostalih predmeta Ustavnog suda u 2013. godini je i dalje u porastu, sa više od 16.000 nerešenih predmeta (u poređenju sa 12.000 sa kraja 2012. godine). Postojeći

168 Isto

169 Isto.

sistem sudske statistike nije efikasan, jer ne može da se napravi smisljena analiza učinka srpskog pravosudnog sistema. Takođe, postoji potreba da se dodatno unapredi stručnost sudija u određenim oblastima, naročito kad je reč o opozivanju i finansijskim pitanjima zaštite potrošača, državnim subvencijama, konkurenciji, azilu i zaštiti ljudskih prava.¹⁷⁰

Evropska komisija je izrazila zabrinutost i u odnosu na uvođenje u sistem javnih beležnika. Ona je pohvalila osnivanje Komore javnih beležnika i njenih rukovodećih i disciplinskih organi. EK smatra da će biti potrebno da se broj javnih beležnika značajno poveća u skladu sa potreba. Iako je uvođenje javnih beležnika pozitivan korak, postoji zabrinutost u pogledu postupaka izbora i imenovanja. Zakon treba sprovoditi uzimajući u obzir potrebu da se obezbede kvalitetne usluge i pristup pravdi. Broj sudskih izvršitelja je povećan, ali ih je i dalje nedovoljno da ispune cilj koga je zakon postavio. Konstantne razlike u opterećenosti sudija poslom, nepostojanje odgovarajućih prostorija i opreme i dalje predstavljaju ozbiljne prepreke efikasnosti pravosuđa. Neophodna je odgovarajuća metodologija predmeta kako bi se izmerilo opterećenje poslom i kako bi se obezbedila ravnopravnija raspodela predmeta među sudijama i tužiocima.

Nedoslednost u sudskoj praksi i dalje izaziva zabrinutost EK, naročito u apelacionim sudovima, i to predstavlja izazov načelu jednakosti pred zakonom. Potrebni su napori kako bi se obezbedila veća doslednost i koherentnost presudama koje donose sudovi najvišeg ranga u sistemu.

U vezi sa pristupom pravdi, nakon opšteg uvođenja akuzatorskog sistema u krivični postupak od oktobra 2013. godine, i dalje postoji zabrinutost u pogledu procesnih garancija, naročito u odsustvu sistema besplatne pravne pomoći. Još nije usvojen zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Potrebno je uspostaviti jedinstveni sistem upravljanja predmetima. Razlike u pogledu obima posla, visok prosek dužine trajanja parnica, značajan broj zaostalih predmeta, nepostojanje sistema besplatne pravne pomoći i nedostatak izvršenja pravnosnažnih presuda i izvršnih naloga su najveće prepreke u praksi. EK smatra da sistem obeštećenja žrtava krivičnih dela u okviru krivičnih ili građanskih postupaka nije funkcionalan.¹⁷¹

170 Isto.

171 Godišnji izveštaj EK.

Tokom perioda izveštavanja, Evropski sud za ljudska prava doneo je 29 presuda po 73 predstavke protiv Republike Srbije. U 27 presuda Sud je ustanovio da je Srbija prekršila Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Većina presuda se odnosi na povredu prava na pravično suđenje zbog dužine postupka ili zbog neizvršenja domaćih presuda. U septembru 2014. godine bilo je 4690 nerešenih predavki predatih Sudu, kao i 110 nerešenih predmeta pred Komitetom ministara zaduženog za nadzor nad izvršenjem presuda. U izveštaju EK se navodi da Srbija mora više pažnje posvetiti zaštiti prava u postupku u vezi sa zadržavanjem, pritvorom i pravičnim suđenjem, u skladu sa obavezama prema EKLJP. Na nivou EU došlo je do značajnog razvoja u jačanju procesnih mera zaštite žrtava i njihovih prava, sa čim će Srbija morati postepeno da se usaglasi (uključujući prava žrtava, pomoć žrtvama i zaštitu žrtava, pisano i usmeno prevođenje, pravo na informisanost i pristup advokatu), pored pripreme za sprovođenje evropskih naloga za zaštitu žrtava u krivičnopravnim i građanskopravnim stvarima po pristupanju.¹⁷²

Treća verzija nacrtu Akcionog plana za Poglavlje 23, koja se tiče pravosuđa, borbe protiv korupcije i osnovnih prava, konačno je stigla u Skupštinu Srbije 9. aprila 2015. godine. Nadležni odbori su imali sedam dana da daju mišljenje i preporuke. Prema rečima predsednika Odbora za evropske integracije Aleksandra Senića, nacrt je prosleđen odborima za pravosuđe, unutrašnje poslove i bezbednost i ljudska i manjinska prava.¹⁷³ Senić je naveo da skupštinski odbori nisu imali uvid u prve dve verzije nacrtu Akcionog plana kao i da je ovo prvi predlog akcionog plana za bilo koje pregovaračko poglavlje koji je stigao u parlament. Senić je takođe pojasnio da vlada, prema rezoluciji parlamenta, nema obavezu da konsultuje Odbor za evropske integracije prilikom usvajanja bilo kog akcionog plana, ali da je takav zahtev, prema informacijama koje ima, stigao iz Brisela.

Ministar pravde, Nikola Selaković je izjavio da je ova, treća verzija Akcionog plana u potpunosti uvažila sve preporuke i komentare EK, dodajući da je nacrt tog plana prošao i parlamentarnu kontrolu.¹⁷⁴

172 Isto.

173 Blic, 9. april 2015.

174 Večernje novosti, 8. maj 2015.

Šef pregovaračke grupe za Poglavlje 23, Čedomir Backović smatra da je treći nacrt Akcionog plana za to poglavlje, koji je već u Evropskoj komisiji, izuzetno kvalitetan i da ne može biti razlog odlaganja otvaranja poglavlja.¹⁷⁵ Navodeći da veruje da će treći nacrt Akcionog plana biti prihvaćen u EK, Backović je rekao da je u njegovoj izradi učestvovalo više od 30 institucija, da je prošao četiri ciklusa konsultacija i da je više od 60 organizacija civilnog društva dalo predloge i sugestije. Backović je dodao i da je na nacrt Akcionog plana za Poglavlje 23, koje se tiče pravosuđa i osnovnih prava, saglasnost dalo i Ministarstvo finansija i nadležni skupštinski odbori – za pravosuđe, ljudska i manjinska prava i za evropske integracije, koji su ga jednoglasno podržali. On nije mogao da proceni da li će i treća verzija Akcionog plana biti vraćena na doradu, ali je ponovio da je dokument jasan, metodološki ispravan i urađen stručno i profesionalno.¹⁷⁶

175 Blic, 19. maj 2015.

176 Isto.

Advokati VS notari

Pravosudni sistem Srbije je, osim brojnih problema tokom 2014. godine dodatno bio opterećen i usporen višemesečnim štrajkom advokata. Zvanično, štrajk advokata počeo je 17. septembra, a okončan je odlukom Upravnog odbora Advokatske komore Srbije (AKS) 26. januara 2015. godine, nakon dogovora advokata sa Ministarstvom pravde. Advokati su stupili u štrajk zahtevajući smanjenje predloženog (višeg) paušalnog poreza i promene više zakona kojima bi se sprečila diskriminacija advokata u odnosu na javne beležnike.

Odlukom Skupštine AKS od 13. septembra 2014. godine, zahtevane su izmene Zakona o javnom beležništvu, Zakona o prometu nepokretnosti, Zakona o izmenama i dopunama zakona o vanparničnom postupku i Zakona o overavanju potpisa, rukopisa i prepisa. Advokati su takođe tražili i smenu ministra pravde, Nikole Selakovića zbog neuspele reforme pravosuđa, predlaganja neustavnih zakona, kao i zbog činjenice da nije održao obećanje da advokati neće biti diskriminirani u odnosu na javne beležnike, a što je navedenim zakonima učinjeno. U obrazloženju odluke stoji: "Opšte nepoverenje građana u pravosuđe posledica je sudske nepredvidivosti i nejednakosti građana pred zakonom – koja se razvila u uslovima neujednačene sudske prakse, odsustva profesionalne odgovornosti nosilaca pravosudnih funkcija i nedopuštenog mešanja izvršne vlasti u funkcionisanje pravosuđa, čime su narušeni temeljni principi na kojima uređeni pravni poredak mora da počiva".¹⁷⁷

U odluci Skupštine AKS navode se i razlozi zbog kojih cela advokatura stupa u štrajk u ime odbrane ustavnog položaja advokature koji je ozbiljno ugrožen uspostavljanjem monopola javnih beležnika i njihovog ekskluzivnog prava da sačinjavaju određene ugovore i isprave, čime se suštinski ograničava sloboda ugovaranja i pravo građana na pravnu pomoć koju na osnovu čl. 67. Ustava može pružiti samo advokatura i jedinice lokalne samouprave, ali ne i javni beležnici – što znači da su neustavne sve odredbe

¹⁷⁷ Odluka Skupštine AKS, 13. septembar 2014.

zakona prema kojima javni beležnici daju pravne savete građanima i sačinjavaju ugovore.

Advokati su skrenuli pažnju i na to da je nedopustivo da se sav prihod države od sudskih taksi za overu isprava na ovaj način izuzima iz budžetskih okvira i prenosi u džepove ograničenog broja pojedinaca u zamenu za 18 odsto PDV očekivanog prihoda. Advokati su naglasili da je nelogično da se u situaciji visokog budžetskog deficit država odriče čak 82 odsto budžetskog prihoda u korist privatnih preduzetnika (javnih beležnika).¹⁷⁸

Zbog štrajka advokata rad sudova u Srbiji je bio paralisano duže od četiri meseca. Sudovi nisu postupali ni u hitnim predmetima, jer nijedan advokat nije radio. Veliki broj pritvorskih predmeta je takođe trpeo, a u novembru 2014. direktor Uprave za izvršenje krivičnih sankcija Milan Stevović nekoliko puta je upozoravao javnost na mogućnost da nezadovoljni pritvorenci takođe stupe u štrajk.

Još u junu 2014, beogradski advokati su stupili u petodnevni štrajk, dok su njihove kolege širom Srbije, po odluci Skupštine Advokatske komore Srbije, trodnevnu obustavu rada počeli nešto kasnije. Iako su ograničili vreme štrajka, advokati su naveli i da će, ukoliko se sa nadležnim ministarstvima ne postigne zadovoljavajući dogovor, doneti odluku „o radikalizaciji protesta”.¹⁷⁹ Kap koja je prelila čašu, bila je odluka da se poreske obaveze advokata povećaju i do 150 odsto. Iako je ovo bio glavni razlog, advokati su naveli i da im je obim posla zbog donošenja raznih zakonskih propisa sužen, da je Ministarstvo finansija odluku o povećanju poreza donelo bez konkretnih razloga i na osnovu neadekvatnih i nedovoljno jasnih kriterijuma koji se, pritom, neujednačeno primenjuju na teritoriji Srbije. Advokati su takođe, naveli da im sudovi duguju enormne svote novca, kao i da država izbegava da reši ovaj problem. Istakli su i da organi gonjenja neefikasno postupaju u slučajevima napada na advokate. Advokati inače, porez plaćaju paušalno, ali je predloženim izmenama znatno podignuta poreska osnovica.

Advokati su zahtevali razgovor sa predstavnicima Ministarstva pravde i Ministarstva finansija kako bi rešili problem, ali, kako tvrde, u tome nisu

178 Odluka Skupštine AKS, 13. septembar 2014.

179 Politika 26. jun 2014.

uspeli. Zbog toga su nastavili štrajk; Ministarstvo finansija, kako je rekao ministar Lazar Krstić, nije pristalo na ucene, a Ministarstvo pravde odbilo je svaki razgovor. Neki advokati čak su predložili da se „nagode” sa državom tako što bi se od novca koga im duguju sudovi naplatio porez. Država je taj predlog odbila.¹⁸⁰

Predsednik Advokatske komore Srbije Dragoljub Đorđević je izjavio da će advokatura biti u štrajku i dok se ne otklone nepravilnosti vezane za uvođenje javnog beležništva koje ugrožavaju advokatsku profesiju, Prema njegovim rečima, obustava rada svih advokata u Srbiji u interesu je građana: „Doneli smo ovu odluku svesni svih posledica koje će obustava rada... prouzrokovati u postupcima zaštite prava građana, uvereni da će šteta koju građani trpe zbog ovog protesta biti manja od štete koju bi u budućnosti pretrpeli u slučaju primene ovakvih zakonskih rešenja” (koja advokati smatraju neustavnim)¹⁸¹.

Zakon o javnom beležništvu oduzeo je advokatima pravo da sačinjavaju ugovore o prometu neopokretnosti, uspostavljanjem monopola javnih beležnika. Zaključenje ugovora o prometu nepokretnosti predstavlja oblik pružanja pravne pomoći, koju, prema Ustavu, pruža advokatura, dok su notari ovlašćeni za pružanje usluga što, kako tvrde advokati, nije pravna pomoć. Advokati su tražili da se zakon prilagodi tako da pismeno (ugovor ili neki drugi akt) koje je sačinio advokat i na njega stavio svoj pečat, beležnik može samo da overi.

Đorđević je upozorio I na prenatrpanost poslom samo 94 imenovana javna beležnika, koji, kako je naveo, neće moći da svoje obaveze završavaju u razumnom roku, jer već sada određene poslove odlažu za januar i februar. Takođe, ne žele da overavaju predugovore nelegalizovanih nepokretnosti, kakvih je u Srbiji oko 63 odsto, što stvara pravnu nesigurnost. Đorđević je izrazio zabrinutost i kad je reč o stranim investicijama, napominjući da je za sastavljanje jednog ozbiljnog investicionog ugovora sa više stotina članova potreban višemesečni rad više ljudi, što, kako je naveo, zbog obima posla javni beležnici neće moći ispuniti u razumnom roku.

180 Isto.

181 Tanjug, 18. septembar 2014

Zakon o javnim beležnicima donet je 2011. godine, čemu se advokatura nije protivila, jer je imala obećanje ministra pravde da će odredbe koje daju isključiva prava javnim beležnicima biti promenjene. Predsednik Advokatske komore Beograda Slobodan Šoškić napomenuo je da su advokati podneli inicijativu Ustvanom sudu Srbije radi utvrđivanja neustavnosti i nezakonitosti odredaba više zakona koji se tiču uvođenja javnog beležništva. Šoškić smatra da je dobro da je Srbija uvela javnobeležničke profesije, ali da to nije krenulo dobrim putem, političkom a ne pravnim. On je takođe, naveo da nije ustavna odredba iz Zakona o javnim beležnicima, po kojoj sudovi mogu da im povere vođenje određenih vanparničnih postupaka, kao što je ostavinski, jer kako je ukazao, prema Ustavu, sudsku vlast vrše sudovi, a ne javni beležnici.

Beogradski advokati su 10. septembra ponovo obustavili rad zbog nezadovoljstva povećanjem paušalnih poreskih nameta. U sudovima je zbog toga došlo do odlaganja suđenja, istraga, saslušanja u policiji ili tužilaštvu u slučajevima gde je po zakonu neophodno prisustvo branioca. Takođe nisu obavljali ni druge poslove, sem onih koji su vezani za rokove, kao što je pisanje žalbi, ili vanrednih pravnih lekova.¹⁸²

Pregovori predstavnika Ministarstva pravde i advokata o prekidu štrajka vođeni su u nekoliko navrata. Na sastanku koji je održan 24. oktobra za pregovaračkim stolom našli su se ministar pravde Nikola Selaković i njegovi saradnici, članovi Upravnog odbora Advokatske komore Srbije, kao i predsednik AKS Dragoljub Đorđević, predstavnik Advokatske komore Beograda Slobodan Šoškić i predsednici regionalnih advokatskih komora. Razgovor je voen iza zatvorenih vrata. Selaković je podsetio na to koje su tačke sporne – oporezivanje i odredbe Zakona o javnom beležništvu – i dodao da je iz medija saznao da se traži njegova ostavka. Predsednik Advokatske komore Beograda Slobodan Šoškiće je rekao: „Ne vas lično”.¹⁸³ Predsednik AKS Dragoljub Đorđević je izjavio da u sporu ne sme da bude pobjednika i poraženih i da Ministarstvo pravde treba svoje predloge za rešenje spora da preda advokatima u pisanom obliku. Đorđević je istakao da

182 Tanjug, 18. septembar 2014.

183 Dnevnik, 24. oktobar 2014.

je potrebno da advokatura i Ministarstvo zajedno naprave korake ka ispunjavanju evropskih standarda, imajući u vidu Poglavlje 23.¹⁸⁴

Ministar pravde Nikola Selaković izjavio je da je zbog štrajka advokata, odnosno sprege politikanata i tajkuna celo pravosuđe blokirano, jer je nekome cilj da se Miroslav Mišković ne osudi i da se destabilizuje cela država i najavio da će država preduzeti potrebne korake, kako bi se problem što pre rešio. Selaković je naglasio da neće biti dozvoljeno uvođenje haosa i da država može da se izbori sa ovim problemom, ali da se nikome neće dozvoliti da ucenjuje.¹⁸⁵

Predsednik AKS, Dragoljub Đorđević odbacio je navode ministra Selakovića da je cilj protesta advokata da se onemogući sudski proces protiv Miškovića. Đorđević je izjavio sledeće: "Ministar za svoje tvrdnje nije izneo nijedan dokaz. Ministar Selaković... pravljenjem nove afere, pokušava da anulira afere koje su već u toku. Njegova izjava sa pozicije naše profesije predstavlja, u najmanju ruku skandal."¹⁸⁶

Ministar je štrajk advokata iskoristio i – za napad na političke neistomišljenike i skrenuo je pažnju široj javnosti na to da je predsednik Advokatske komore Srbije 1999. godine hapšen zbog primanja i davanja mita, a da je sad jedan od branilaca u predmetu protiv Miroslava Miškovića, dok je predsednik Advokatske komore Vojvodine savetnik predsednika vojvođanske vlade Bojana Pajtića. Ministar pravde je poručio da će sami advokati morati da nadoknade svoje gubitke zbog toga što nisu radili u proteklih 50 dana, a one, koji traže njegovu smenu, pozvao je da u to ubede predsednika vlade i poslanike u Skupštini Srbiji.

Pajtić je istakao da Demokratska stranka insistira na tome da ministar pravde Nikola Selaković, ili povuče poteze koji će omogućiti deblokadu pravosuđa ili da podnese ostavku, jer se: "Nikada u posleratnoj Srbiji nije dogodilo da pravosuđe bude blokirano dva meseca. Isključiva odgovornost je na ministru pravde koji umesto da rešava ovaj problem ili podnese ostavku zbog nesposobnosti, optužuje advokate da su Miškovićeви

184 Isto.

185 Politika, 29. oktobar 2014.

186 RTS, 29. oktobar 2014. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/>

[Dru%C5%A1tvo/1736632/%C5%A0trajk+advokata%2C+od+prava+do+politike.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1736632/%C5%A0trajk+advokata%2C+od+prava+do+politike.html).

pioni, odnosno da se štrajk dogodio zbog toga da Mišković ne bi bio osuđen. Suštinski tako ministar optužuje celu advokatsku branšu za korupciju bez ikakvog dokaza i bez ikakve realne osnove, istovremeno tvrdeći da je predsednik Advokatske komore Vojvodine moj savetnik što je laž koja ima za cilj da se ispolitizuje jedan štrajk u kome političke stranke ne učestvuju, u kome učestvuju svi advokati nezavisno od političke pripadnosti”.¹⁸⁷ Pajtić je istom prilikom prozvao funkcionere SNS da prestanu da optužuju ljude bez ikakvog osnova i da prestanu sa praksom da putem tabloida tuže, sude i donose presude protiv oni ljudi koji se sa njima politički ne slažu.

Kompanija Delta Holding se takođe oglasila povodom izjave ministra Selakovića i navela da se oni ograđuju od svih pokušaja politizacije kompanije i njenog predsednika i povezivanja sa aktuelnim političkim zbivanjima: “Kao kompanija, okrenuti smo investiranju (više od 27 miliona eura u prvih 9 meseci ove godine) i saniranju posledica poplava (završetak obnove Ulice Save Kovačevića u Obrenovcu). Sa političkim sporovima u zemlji i inostranstvu, sa štrajkovima i drugim sličnim događajima, Delta i njen prvi čovek nemaju nikakve veze. Još jednom apelujemo na državne organe, javnost i medije da svakom prepuste svoj deo posla: političarima vođenje državnih poslova, pravosuđu sudske postupke, a kompanijama normalno i nesmetano poslovanje. Zbog neosnovanih i zlonamernih optužbi vodeće kompanije trpe veliku materijalnu štetu, a samim tim i budžet Republike Srbije i svi građani naše zemlje”.¹⁸⁸

Selakovićeve izjave samo su radikalizovale advokate, pa je tako nakon njegove izjave na TV Pinku, AKS na svom sajtu objavila saopštenje: “Nakon izjave ministra pravde... moramo da damo svoj glas i da kažemo da smo mi advokati koji podržavaju ovaj protest iako nemamo nikakve veze sa Miškovićem i njegovim procesom. Ministar pravde mora da zna da postoje rokovi zastarelosti krivičnog gonjenja koji su u Miškovićevom slučaju dovoljno dugi da, ako država želi da ga osudi ima vremena za to. Protest advokata traje mesec i po dana dok su razne reforme sudova trajale mnogo

187 <http://www.ds.org.rs/medija-centar/vesti/18719-pajtic-selakovic-da-resi-problem-ili-podnese-ostavku>.

188 <http://www.deltaholding.rs/saopstenja/vesti/Delta-Holding-se-ogradjuje-od-povezivanja-sa-politickim-dogadjajima.933.html>.

duže i mnogo više usporile razne postupke, ne samo protiv Miškovića nego i protiv raznih drugih ljudi kao i postupke za ostvarivanje privatnih prava građana Srbije. Ko je tada spominjao šta se sve odlaže?!”¹⁸⁹

Zbog štrajka advokata u novosadskom Višem sudu u samo jednom danu je odloženo osam glavnih pretresa za različita krivična dela, među kojima i onaj u kome je okrivljen za krivično delo zlopupotrebe položaja odgovornog lica, nekadašnji šef uviđajne ekipe u novosadskoj Policijskoj upravi Jovan Maksić (54) iz Bačkog Jarka. Inače, od 17. septembra, kada je počela obustava rada advokata, u novosadskom Višem sudu odloženi su svi pretresi kod sedam sudija koji predsedavaju većima u krivičnim predmetima. U rasporedu suđenja za oktobar bilo je zakazano 114 suđenja. Imajući u vidu nadležnost u krivičnim predmetima gde je zaprećena kazna viša od deset godina zatvora, koji čine 95 odsto svih predmeta, obavezna je odbrana za sva krivična dela, odnosno nijedan glavni pretres ne može se održati bez branioca, po punomoći ili po službenoj dužnosti. Takođe, Viši sud je nadležan za postupanje u pojedinim predmetima iz specijalne nadležnosti koji se odnose na dela za koja su zaprećene kazne manje od deset godina zatvora – primanje mita, nasilničko ponašanje na sportskim priredbama, kršenje zakona sudije i druga dela – za koja nije obavezna odbrana, ali optuženi, uglavnom, angažuju braniocce. U Osnovnom sudu situacija je drugačija, jer za veliki broj dela – krađe, šumske krađe, neplaćanje izdržavanja, skidanje pečata... – nije obavezna odbrana i može se suditi bez branioca.¹⁹⁰

Advokati iz Srbije, Rumunije, Hrvatske, Federacije BiH, Makedonije, Slovenije i Mađarske sastali su se, u novembru, na međunarodnom okruglom stolu pod nazivom „Aktuelni problemi advokature i uporedno pravni odnos advokature i javnog beležništva”, koga su organizovale Advokatska komora Srbije (AKS) i Advokatska komora Vojvodine (AKV). Predsednik AKV Srđan Sikimić istakao je da advokati protestuju 73 dana i da je advokatura vrlo jasno i vlasti i opštoj javnosti obrazložila razloge svog

189 <http://protestadvokata.org/%D0%BD%D0%B5-%D0%B4%D0%B0%D1%98%D0%BC%D0%BE-%D1%81%D0%B5-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%B8/>.

190 Dnevnik, 6. novembar 2014.

protesta. On je takođe naveo da srpska advokatura nije protiv javnog beležništva, već protiv načina na koji je ono uvedeno, a uvedeno je tako da je ogroman novac, koji uzimaju beležnici, izuzet iz budžeta države. Predsednik Advokatske komore Srbije Dragoljub Đorđević je izjavio: "Svima je jasno da je reč o jednom vidu korupcije, i da smo udarili u nešto što se zove privatno-javni poduhvat."¹⁹¹

U Hrvatskoj je Zakon o javnom beležništvu donet 1993. godine i nekoliko puta je menjan, ali ne drastično. Sistem javnog beležništva u Hrvatskoj nije ugrozio samostalnost advokature, niti slobodu ugovaranja građana. Za neke ugovore, kao što su ugovori o poklonu ili ugovori slepih, gluvih i poslovno nesposobnih osoba, potreban je javnobeležnički akt. Svi dokumenti mogu, ali ne moraju ići na overu beležniku. Ranko Pelicarić, predstavnik Evropske unije advokata i nekadašnji predsednik Advokatske komore Hrvatske izjavio je da ne postoji odredba po kojoj bi javni beležnici bili ekskluzivni u sastavljanju ugovora. Sličan sistem ima i Slovenija, gde na dva miliona stanovnika rade 84 notara i 1600 advokata. Roman Završek, predsednik Advokatske komore Slovenije, naveo je da je notarijat u Sloveniji doprineo tome da građani mnogo brže završe poslove nego pred sudom, ali da je to ponekad malo skuplje. Branko Marić, predsednik Advokatske komore Federacije BiH rekao je da je notarijat uveden u Bosni pre sedam godina na isti način kao što je sada uveden u Srbiji. Peter Sabo, predsednik Advokatske komore Mađarske, istakao je da notarijat u Mađarskoj postoji još od XIX veka i da se nije znatnije menjao. Sabo je rekao da je sve podređeno klijentu, jer ako klijent ne može da dođe do pravde, to bi značilo da je sistem mrtav. Živko Stojiljković, predstavnik Advokatske komore Makedonije, naveo je da su Makedonci 2007. godine imali problem sličan sadašnjem u Srbiji, jer je donet zakon koji notarima daje izuzetno velika ovlašćenja, a advokati su bili potpuno isključeni iz mnogih pravnih poslova. Međutim, vlada je nedavno prihvatila da se zakon promeni u skladu sa predlozima advokata, pa će se novi zakon naći u decembru pred makedonskom skupštinom.¹⁹²

191 Politika, 26. novembar 2014.

192 Politika 26. novembar 2014.

Posle višemesečnih pregovora i natezanja između advokata i Ministarstva pravde, štrajk advokata je prekinut odlukom Skupštine AKS, jer je konačno postignut dogovor oko izmene spornih zakona. Poslanici su 19. januara završili načelnu raspravu o Predlogu zakona o javnom beležništvu, o Izmenama i dopunama zakona o prometu nepokretnosti, vanparničnom postupku, Porodičnom zakonu, kao i o predlozima Zakona o nasleđivanju. Izmenama zakona omogućava se da notari samo overavaju ugovore koje sastavljaju građani i advokati, osim u slučaju ugovora o raspolaganju nepokretnostima poslovno nesposobnih, gluhih, slepih i nemih osoba, kao i sporazuma o zakonskom izdržavanju. Javni beležnici će, osim toga, moći da na poseban zahtev stranke sačine ugovor o hipoteci i založnu izjavu kad je potrebno da one imaju svojstvo izvršne isprave.

Solemnizacija (overa nejavne isprave) će biti takva da se za ugovor koga sačinjavaju građani ili advokat neće tražiti posebna forma kao što je to sad, već će se ugovori sačinjavati u slobodnoj formi kao i pre 1. septembra 2014. godine.

Notar će moći da odbije solemnizaciju samo u slučaju da stranka nije poslovno sposobna i da nema urednu punomoć, ili kad oceni da je reč o apsolutno ništavom ugovoru. Protiv takvog rešenja javnog beležnika stranka će imati pravo prigovora sudu.¹⁹³

Borislav Stefanović i Marko Đurišić, šefovi poslaničkih grupa DS i SDS zatražili su dan pre početka rasprave o izmenama Zakona o javnim beležnicima, ostavku ministra pravde Nikole Selakovića, smatrajući ga odgovornim za štrajk advokata. Poslanici vladajuće koalicije najavili su podršku izmenama zakona, ali su iz SPS i Jedinствene Srbije poručili da "ne žele da arbitriraju ko je tu dobio, a ko izgubio" izmenama ovog zakona.

Marko Đurišić, šef poslanika SDS je izjavio da očekuje ostavku ministra Selakovića, kao i obrazloženje premijera, zbog čega je dozvolio da pravosuđe bude u blokadi četiri meseca. On je naveo i da u parlamentu očekuje razjašnjenje "ko su Miškovićeve sluge", ali i svega onoga što je prethodnih meseci saopštavano. I Borislav Stefanović, šef demokrata u parlamentu, smatra da ministar pravde, ako ima "gram političkog poštenja i gram odgovornosti", treba da ode sa položaja, jer je dozvolio da srpsko

193 Blic, 21. Januar 2015.

pravosuđe bude u paralizi četiri meseca zbog tvrdoglavog insistiranja na stvarima koje sada anulira podnošenjem izmena zakona. Stefanović je naveo da ministar pravde peti put zbog istog seta zakona dolazi u skupštinu: “Četiri puta je pokušavao tvrdoglavo da izgura nečiji lični interes davanjem monopola notarima i isključivanjem advokature kao dela pravnog poretka u Srbiji”.¹⁹⁴

Poslanici iz vladajuće koalicije su dali podršku predloženim izmenama i setu pratećih zakona, ali su odbili da pozovu ministra pravde na odgovornost. Na izmene Predloga zakona o javnom beležništvu i ostale zakonske predloge podneta su ukupno 23 amandmana poslanika i tri amandmana koje je podneo nadležni odbor za pravosuđe. Sednici su prisustvali i predstavnici advokata. Petar Petrović, poslanik JS i predsednik skupštinskog Odbora za pravosuđe, rekao je da ne smatra da je ministar pravde odgovoran za blokadu pravosuđa i pohvalio je napore radne grupe Ministarstva pravde da se do dogovora dođe. On nije hteo da ulazi u to ko je u ovom slučaju više dobio, a ko više izgubio. Iz poslaničkog kluba SPS poručili su da ta stranka “ne želi da preuzima ulogu arbitra i da daje ocenu ko je gubitnik, a ko pobednik”. Poslanik SPS Neđo Jovanović je rekao da je jedini i osnovni cilj svih predloženih zakona zadovoljenje interesa građana, jer se njima postiže ostvarivanje ustavnih prava, kao što je pravo na dostupnost sudova, pravdu i pravično suđenje. Poslanik Nove stranke, Zoran Živković, je izjavio da je usvajanje izmena Zakona o javnom beležništvu zapravo kapitulacija republičke vlade i premijera Aleksandra Vučića i da bi ostavku trebalo da podnesu i ministar pravde i premijer.¹⁹⁵

Odbor za pravosuđe, državnu upravu i lokalnu samoupravu prihvatio je inicijativu koju je uputio zaštitnik građana za podnošenje amandmana na Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o javnom beležništvu. Predložena izmena treba da spreči diskriminaciju slepih lica, lica oštećenog sluha i lica sa invaliditetom koja ne mogu da govore. Ovim licima se Predlogom zakona o izmenama Zakona o javnom beležništvu neopravdano nameće obaveza korišćenja usluga javnih beležnika prilikom sastavljanja ugovora o raspolaganju nepokretnosti. Nacionalna organizacija osoba

194 <http://www.vesti.rs/Drustvo/Opozicija-trazi-ostavku-ministra-pravde.html>.

195 <http://www.vesti.rs/Drustvo/Opozicija-trazi-ostavku-ministra-pravde.html>.

sa invaliditetom Srbije obratila se zaštitniku građana sa predlogom za preduzimanje zakonodavne inicijative. Ova organizacija istovetnim tekstom obratila se i Odboru za pravosuđe, državnu upravu i lokalnu samoupravu Narodne skupštine Republike Srbije. Zaštitnik građana je smatrao da postoji opravdana potreba da, uz i na osnovu predloga ove organizacije, Odboru za pravosuđe, državnu upravu i lokalnu samoupravu predloži i dodatne izmene Predloga zakona o izmenama Zakona o javnom beležništvu, imajući u vidu da postoji opravdana bojazan da bi primenom predloženih rešenja bila povređena prava većeg broja građana.¹⁹⁶

Skupština Srbije usvojila je 21. januara izmene i dopune Zakona o javnom beležništvu i prateće zakone čije je stupanje na snagu ubilo slov za prekid štrajka advokata. Takođe su usvojene izmene i dopune Zakona o prometu nepokretnosti, Zakona o vanparničnom postupku, Porodičnog zakona i Zakona o nasleđivanju.

196 Blic, 21. januar 2015.

Sudjenja za ratne zločine

Prema izveštaju o radu za 2014, Odeljenje za ratne zločine pri Višem sudu u Beogradu je godinu započelo sa 15 nerešenih predmeta, dok je tokom godine primljeno još 20. Od ukupnog broja rešeno je 13, a nerešena 22 predmeta. Ovo posebno odeljenje radi sa šest sudija u dva veća i jednim sudijom koji postupa u istražnim predmetima i kao sudija za prethodni postupak.

U oblasti procesuiranja ratnih zločina, 2014. godinu su obeležili napori na unapređenju saradnje između Srbije i Bosne i Hercegovine, bazirane na Protokolu o saradnji u progonu osumnjičenih za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i zločin genocida, potpisanog u januaru 2013. godine između specijalnih tužilaca dve države. U aprilu 2014, tužioci Vladimir Vukčević i Goran Salihović dogovorili su konkretne aktivnosti na predmetima ratnih zločina i potvrdili spremnost za razmenu informacija i dokaza, uključujući i sporne slučajeve, kao što je istraga u predmetu "Orić i drugi". Ovu istragu je još 2011. godine pokrenulo Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, na osnovu zahteva Tužilaštva za ratne zločine, a Naser Orić i još četiri osobe se sumnjiče da su 12. jula 1992. godine počinili ratni zločin protiv civilnog stanovništva u mestu Zalazje, Donji Potočari, opština Srebrenica, kad su lišili života devet civila srpske nacionalnosti. U međuvremenu je Haški tribunal Orića pravosnažno oslobodio odgovornosti, što je pozdravljeno ne samo u javnosti u BiH, već i od Predsedništva i drugih bh. institucija, dok je presuda u Srbiji naišla na oštre kritike. Uprkos tenzijama oko ovog slučaja, dva tužilaštva su se saglasila da ovakvi događaji ne mogu da ugroze njihovu saradnju, što je svakako značajno ne samo za njihov rad već i za žrtve na svim stranama, kao i regionalnu stabilnost.

Konkretnim rezultatima tokom 2014, svakako je doprinela i odluka Aleksandra Vučića da njegova prva poseta inostranstvu, kao premijera, bude upravo Bosni i Hercegovini. Tokom boravka u Sarajevu, u maju 2014, premijer Vučić je ponovio podršku Dejtonskom dogovoru i suverenitetu i teritorijalnom integritetu Bosne i Hercegovine, ali i istakao neophodnost

sudjenja svima koji su osumnjičeni za ratne zločine, bez obzira na nacionalnu pripadnost.

Već krajem juna, tužilac Posebnog odeljenja za ratne zločine Tužilaštva BiH optužio je tri osobe - Edhema Godinjaka, Medarisa Šarića i Mirka Bunoza zbog krivičnog dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika na širem području opštine Trnovo kod Sarajeva, za smrtno stradanje više od 90 osoba srpske nacionalnosti. Među žrtvama je najviše starih osoba, veći broj žena, kao i jedno dete rođeno 1990.godine. Uz pomoć tužilaštva iz Srbije, nakon dugotrajne i temeljne istrage u ovom predmetu tužilaštvo BiH je podiglo jednu od najobimnijih optužnica u okviru koje je predloženo saslušanje oko 140 svedoka i priloženo više od 300 dokaznih materijala o pojedinačnim izvršenjima ratnih zločina na području više sela u regionu Trnova, protiv više desetina identifikovanih počinitelaca.

Saradnja dva tužilaštva rezultirala je još jednim sudskim epilogom – Sud BiH je u avgustu potvrdio optužnicu protiv četvorice bivših pripadnika Armije BiH (Muhameda Šišića, Emira Drakovca, Aziza Šuše i Tarika Šišića) za ratni zločin protiv srpskih civila u izbegličkoj koloni iz Goražda 27. avgusta 1992. godine, kada je ubijena 21 osoba, među kojima i majke sa decom i starije osobe. U prostorijama Tužilaštva za ratne zločine u Beogradu organizovano je ispitivanje svedoka, a kolegama u Sarajevu su ustupljeni svi raspoloživi dokazi i informacije u ovom predmetu.

Na osnovu ustupljenih informacija i dokaza Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije, u sarajevskom naselju Ilidža je u decembru uhapšen bivši pripadnik Armije BiH Zaim Lalić (1959), koga Tužilaštvo BiH tereti za nečovečno postupanje i fizičko zlostavljanje više lica srpske nacionalnosti, kao i za višestruko silovanje i seksualno zlostavljanje jedne žene srpske nacionalnosti na području naselja Hrasnica tokom 1992, i 1993. godine.

U decembru je podignuta i optužnica protiv dva bivša pripadnika 501. brigade 5. korpusa Armije BiH, Adila Vojića (1971) i Bekira Mešića (1962), za ratni zločin protiv srpskih civila na teritoriji opštine Bihać u maju 1994. godine.

Sam kraj godine je obeležila informacija o postojanju lokaliteta grobnice u mestu Radiče u okolini Mostara, u kojoj su, kako se sumnja,

pohranjena tela srpskih žrtava. Tužilaštva Srbije i BiH, kao i službe za otkrivanje ratnih zločina pri MUP Srbije i policijskih organa u BiH najavile su vrlo opsežnu potragu koja se odnosi na veliki broj ratnih zločina počinjenih tokom 1993, i 1994. godine, nad više stotina žrtava.

Od januara 2013, do kraja 2014. godine, dva tužilaštva za ratne zločine su razmenila informacije i dokaze za ukupno 43 predmeta ratnih zločina. Dalja saradnja biće dodatno ojačana i realizacijom projekta „Regionalni oficiri za vezu“, kojim je predviđeno da predstavnici ovih institucija borave na terenu u partnerskom tužilaštvu, kako bi se tehnički i vremenski ubrzala saradnja na konkretnim predmetima.

Nakon što su, u novembru 2013. godine, zamenici tužioca Vladimira Vukčevića, Mioljub Vitorović i Bruno Vekarić saslušali osuđenika Milana Lukića u Haškom tribunalu, krajem januara oni su zajedno sa pripadnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina (SORZ) MUP Srbije, saslušali Lukića drugi put u predmetu „Štrpci“. Istovremeno je sa tužilaštvom i policijom BiH nastavljen terenski rad na području Višegrada, zbog čega su tužiocima i policajcima koji rade na ovom predmetu, kao i svedocima otmice putnika iz voza Beograd-Bar u februaru 1993.godine, u maju, pripadnici boračke organizacije „Višegrad“ uputili ozbiljne pretnje. U saopštenjima i u lokalnim medijima danima su objavljivane dezinformacije o “kidnapovanju” svedoka i njihove dece tokom noći, o „višemesečnom neovlašćenom i nezakonitom vršljanju“ po Višegradu itd, a pripadnicima tužilaštava i policije je zaprećeno „samoorganizovanjem“ ako ne obustave ovu „prljavu igru“. Nema sumnje da su ovi napadi bili pokušaj da se skrene pažnja sa eventualne sopstvene odgovornosti nekih pripadnika boračke organizacije zbog ratnog zločina i ubistva najmanje 19 civila, ali i da se spreči konačno rasvetljavanje otmice putnika iz voza u stanici Štrpci.

Uprkos brojnim ometanjima i nedostatku političke volje, naročito u Srbiji i Crnoj Gori, rad na ovom slučaju je ipak nastavljen. Na osnovu naredbe tužioca za ratne zločine Vladimira Vukčevića, pripadnici Službe za otkrivanje ratnih zločina pri MUP Srbije u ranim jutarnjim časovima 5. decembra 2014. godine, lišili su slobode pet osoba zbog postojanja osnovane sumnje da su učinili krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva, kad su izveli iz voza 20 putnika, građana tadašnje SRJ, od kojih je

18 bilo bošnjačke, jedan hrvatske nacionalnosti i još jednu osobu, stranog državljanina, najverovatnije afričkog ili arapskog porekla, koja nikad nije identifikovana. Istovremeno, u BiH je lišeno slobode deset osumnjičenih. Tako je, 21 godinu nakon otmice, mučenja i ubistva putnika iz voza u stanici Štrpci, učinjen veliki korak u rasvetljavanju ovog zločina.

Odeljenje za ratne zločine Višeg suda donelo je u februaru presudu za zločin u Duljcima u opštini Bihać, kojom je Đuru Tadića osudilo na desetgodišnju zatvorsku kaznu za ratni zločin protiv civilnog stanovništva 23. septembra 1992. godine. Presuda se odnosi na ubistvo 18 muslimanskih civila u Duljcima i nanošenje teških telesnih povreda T.H. dok su brali šljive pod radnom obavezom koju im je odredilo Ratno predsedništvo „Srpske Opštine Bihać“; presudom su dokazani navodi iz optužnice Tužilaštva, između ostalog, i kako su Tadić i njegovi saučesnici bacili bombu na senik u kome su se krili neki civili, a potom tela ubijenih i zapalili. Zbog blage kazne koju je sud izrekao, Tužilaštvo je uložilo žalbu Veću za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu, koje je krajem decembra 2014, preinačilo prvostepenu presudu Tadiću sa 10 na 13 godina zatvora. Ovaj predmet je Tužilaštvo za ratne zločine preuzelo od Kantonalnog suda u Bihaću 2012. godine, na osnovu Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima i Ugovora između Republike Srbije i BiH o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima, dok je sam Tadić stavio zahtev da mu se sudi u Srbiji. Inače, Tadić je zločin u Duljcima počinio zajedno sa šest osoba, od kojih su u međuvremenu četiri pravnosnažno osuđena, a dve preminule.

Nezadovoljno prvostepenom presudom, kojom je sedam osoba osuđeno na ukupno 72 godine zatvora za ratni zločin protiv romskih civila u Zvorniku, u julu 1992. godine, Tužilaštvo je izdejstvovalo ponovno suđenje u predmetu „Skočić“. U obraćanju povodom ovog slučaja, tužilac Vukčević je naveo da je Apelacioni sud ignorisao patnje žrtava, od kojih je najstarija imala 71, a najmlađa dve godine. U selima Skočić, Malešić, Petkovci i Drinjača, na teritoriji opštine Zvornik, pripadnici paravojne formacije „Simini četnici“ ubili su 28 civila, prethodno ih mučili, nad njima vršili torturu, ponižavanje, seksualno nasilje nad maloletnicama i muškarcima koji su terani na protivprirodni blud. Dovodeći u pitanje presudu, Tužilaštvo je istaklo da je reč o odluci kakva je već viđena u predmetima „Lovas“ i

„Čelebići“, kojima se dovodi u pitanje poverenje porodica žrtava u pravosudni sistem Srbije.

Problem sa visinom kazni, ali i sa optuženima koji su u najvećem broju slučajeva neposredni izvršioци, a ne nalogodavci, ostao je dominantan i tokom 2014. godine. To je posebno upadljivo u predmetima koji se vode za slučajeve ratnih zločina na Kosovu, gde su izostale optužnice protiv visokih funkcionera bezbednosnih i vojnih službi.

Početak februara, sudsko veće Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu objavilo je presudu protiv Toplice Miladinovića i još deset pripadnika paravoјne formacije „Šakali“, Teritorijalne odbrane (TO) i rezervnog sastava policije, za ratni zločin nad više od 120 civila albanske nacionalnosti u selima Čuška, Zahač, Pavlan i Ljubenić (u opštini Peć) u aprilu i maju 1999. godine. Za ubistvo, progon, pljačku, paljenje i silovanja, Tužilaštvo je u završnoj reči zatražilo maksimalne kazne grupi poznatoj pod imenom „Šakali“ - kaznu zatvora u trajanju od 20 godina Toplici Miladinoviću, Ranku Momiću, Milojku Nikoliću, Siniši Mišiću i Dejanu Bulatoviću, kaznu od 15 godina, Abdulahu Sokiću i Srećku Popoviću, dok je za Slavišu Kastratovića, Bobana Bogićevića, Radoslava Brnovića i Veljka Korićanina zatražilo izricanje kazne zatvora u trajanju od pet do osam godina. Presudom Višeg suda, Miladinović, Nikolić i Bulatović kažnjeni su maksimalnim zatvorskim kaznama od 20 godina zatvora, Ranku Momiću izrečena je kazna od 15 godina zatvora, Abdulahu Sokiću od 12 godina, Srećku Popoviću 10, Siniši Mišiću pet, Slaviši Kastratoviću i Bobanu Bogićeviću po dve, dok su Radoslav Brnović i Veljko Korićanin oslobođeni. Tužilaštvo je uložilo žalbu na oslobađajuće presude, kao i na visine kazni u slučajevima gde se one razlikuju od predloga Tužilaštva, kojim je zatraženo izricanje ukupno više od 150 godina zatvora.

Upravo u vezi sa ovim slučajem, tužilac za ratne zločine je u avgustu doneo naredbu za sprovođenje istrage protiv bivšeg komandanta 125. Motorizovane brigade generala Dragana Živanovića, zbog sumnje da je u periodu od 1. aprila do 15. maja 1999, u selima Čuška, Pavlan, Ljubenić i Zahač izvršio ratni zločin protiv civilnog stanovništva tako što nije preduzeo nikakve mere i propustio da spreči ubistva najmanje 118 albanskih civila, teško telesno povređivanje 13 civila, uništavanje 40 kuća, pljačku imovine

i proterivanja, oduzimanje i uništavanje njihovih ličnih dokumenata. Tužilac navodi u naredbi da je general Živanović znao da će pripadnici jedinice 177. Vojno-teritorijalnog odreda Peć, izvršavajući naredbu i borbene zadatke njegove komande za pretres i čišćenje sela, napasti civilno stanovništvo albanske nacionalnosti, vršiti ubistva civila, teška telesna povređivanja, raseljavanje i uništavanje imovine u velikim razmerama. Takođe, ističe da je general Živanović bio nadređen Toplici Miladinoviću, Milojku Nikoliću i Dejanu Bulatoviću koji su prvostepenom presudom u predmetu „Ćuška“ osuđeni na maksimalne zatvorske kazne od 20 godina za ratne zločine na teritoriji pećke opštine, a ukupno su devetorica pripadnika 177. Vojno-teritorijalnog odreda Peć osuđeni na 106 godina zatvora. Ukoliko ova istraga rezultira pokretanjem sudskog postupka, to bi mogao biti značajan impuls naporima za procesuiranje komandnog kadra u vojsci i policiji.

Tužilaštvo za ratne zločine donelo je 2014. godine četiri naredbe o uviđaju za lokaciju Rudnica, u cilju nastavka pretrage terena na kom su prethodno vršena iskopavanja posmrtnih ostataka osoba za koje se sumnja da su stradale tokom sukoba na KiM 1999. godine. Delovi kamenoloma Rudnica prvi put su ispitivani 2007. godine, a nakon toga 2010, 2011, i 2013. godine. Do sada je na lokaciji kamenoloma Rudnica pronađeno 45 delimično ili potpuno sačuvanih ostataka ljudskih tela za koja se sumnja da su tela kosovskih Albanaca.

Krajem septembra, Tužilaštvo je na osnovu novih saznanja donelo naredbu da se izvrše dodatna ispitivanja u blizini masovne grobnice na lokalitetu „Batajnica“, gde su ranije pronađeno 744 tela kosovskih Albanaca. Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević precizirao je u izjavi za Tanjug da se naredbom o uviđaju nalaže pretraga rejona na prostoru „Strelišće“, na kome su iskopavani posmrtni ostaci 2001, i 2002. godine.

Potruga za telima nastradalih u sukobima na Kosovu 1998, i 1999. godine, biće nastavljena i na lokaciji „Đakovica“. To su u razgovorima sa predstavnicima udruženja porodica srpskih žrtava u oktobru najavili tužilac za ratne zločine i njegovi zamenici, istakavši da i dalje postoje teškoće u prikupljanju dokaza i informacija o lokacijama potencijalnih masovnih grobnica.

Javnost i porodice srpskih žrtava, koji inače “nervozno” reaguju na sve istrage i suđenja pripadnicima srpskih snaga, sa odobravanjem su primili vest na samom kraju godine da je Vrhovni kasacioni sud (VKS) usvojio zahtev za zaštitu zakonitosti u predmetu „Gnjilanska grupa“.

VK sud je, naime, prihvatio stavove postupajućeg zamenika Republičkog javnog tužioca Gorana Ilića da je pravnosnažnim oslobađajućim presudama Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu i Apelacionog suda u Beogradu povređen zakon u korist okrivljenih.

Republičko javno tužilaštvo je podnelo zahtev za zaštitu zakonitosti na osnovu incijative Tužilaštva za ratne zločine od 28. marta 2014. godine, budući da ni Apelacioni ni Viši sud u predmetu “Gnjilanska grupa” nisu presudili da je reč o krivičnom delu ratnog zločina, već su zbog činjenice da je unutrašnji oružani sukob između snaga SRJ i OVK okončan 9. odnosno 20. juna 1999. godine, oslobodili sve optužene pripadnike OVK, bez obzira na to što se sve do kraja 1999. godine nastavio napad OVK na civilno stanovništvo uglavnom srpske nacionalnosti, što je za posledicu imalo smrt više od hiljadu civila na teritoriji KiM. Prema navodima optužnice Tužilaštva, posle povlačenja oružanih snaga SRJ sa teritorije KiM, od početka juna do kraja decembra 1999. godine, u Gnjilanu i okolini ubijeno je najmanje 80 osoba, najmanje 34, se vode kao nestale, a najmanje 153 osoba je protivpravno lišeno slobode, mučeno, a zatim pušteno.

Inače, tokom godine je nastavljena saradnja suda i Tužilaštva za ratne zločine sa EULEX. Tužilaštvo je u septembru dostavilo Džonatanu Ratelu, glavnom tužiocu EULEX, sve informacije kojima raspolaže o turskom lekaru Jusufu Sonmezu, prvooptuženom u slučaju “Medikus”, koji je uz pomoć svedoka saradnika lociran u Amsterdamu. Sud u Prištini je ranije osudio Ljutfi Dervišija i njegovog sina na osam, odnosno sedam godina i tri meseca zatvora u procesu zbog nelegalne transplatacije organa, dok se Sonmezu sudilo u odsustvu. Tužilaštvo za ratne zločine je dostavilo EULEX saznanja koja dokazuju da je Sonmez učestvovovao u transplantaciji organa otetih Srba, Roma i nelojalnih Albanaca u „Žutoj kući” na KiM.

U oktobru je Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije u saradnji sa Jedinicom za istraživanje ratnih zločina pri Tužilaštvu EULEX došlo do informacija o lokaciji potencijalne masovne grobnice u kojoj su pohranjeni

posmrtni ostaci srpskih civila u selu Piskota na teritoriji opštine Đakovića, koji bi mogli da pripadaju žrtvama zločina pripadnika OVK u logoru „Likovac“. Tužilaštvo EULEX donelo je ovim povodom naredbu za ekshumaciju, autopsiju i identifikaciju eventualnih posmrtnih ostataka na definisanoj lokaciji.

U cilju obezbeđivanja krivičnog progona počilaca ratnih zločina nakon prestanka rada Haškog tribunala, tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević i tužilac Međunarodnog mehanizma za krivične sudove (MMKS) Hasan Bubakar Dželou potpisali su u Beogradu 8. septembra 2014. godine Memorandum o razumevanju. Kao Rezidualni mehanizam Haškog tribunala, MMKS će omogućiti

pravosuđu država u regionu pristup ogromnoj bazi podataka, dokumenata, materijalnih dokaza i svedoka, a memorandumima su potpisani i sa tužiocima BiH i Hrvatske, Goranom Salihovićem i Dinkom Cvitanom.

Vukčević se u novembru sastao i sa glavnim tužiocem Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju Seržom Bramercem. Osim nastavka saradnje u okviru izlazne strategije Haškog tribunala predviđene Rezidualnim mehanizmom, oni su razgovarali i o daljem unapređenju regionalne saradnje u predmetima ratnih zločina, kao i o otvaranju novih slučajeva na osnovu razmenjenih informacija i dokaza.

Međutim, Srbija ni 2014, nije usvojila državnu strategiju za procesuiranje ratnih zločina, koja bi eliminisala, ili svela na najmanju meru nekažnjivost za ratne zločine počinjene za vreme sukoba devedesetih. Uprkos brojnim iskustvima iz sveta i apelima pojedinih nevladinih organizacija i stručnjaka za međunarodno pravo da bi trebalo da se donese i šira strategija o tranzicionoj pravdi, koja bi obuhvatila reparacije, sećanje i utvrđivanje istine, iz Vlade za sada nema nagoveštaja u tom smeru. Skromni rezultati koji pokazuju da je za 10 godina procesuirano samo 175 osumnjičenih, od kojih je tek 68 pravosnažno osuđeno, kao i činjenica da srpsko Tužilaštvo za ratne zločine i dalje ima 800 nerešenih predmeta, mali broj zaposlenih i oskudna sredstva za istrage, dovoljan su razlog za zabrinutost, kako će se i u kojoj meri odvijati suđenja za ratne zločine u budućnosti.

Pritom, nikako ne treba zanemariti veliki otpor koji i dalje postoji čak i kad je reč o najvišim državnim funkcionerima i predstavnicima političkog establišmenta, što se veoma jasno pokazalo napadima i pretnjama narodnog poslanika i predsednika Odbora za KiM u Skupštini Republike Srbije Milovana Drecuna, koji je relativizovao pitanje ratnih zločina i u više navrata javno pokušao da diskredituje Tužilaštvo za ratne zločine. Drecun, koji je inače, jedan od osumnjičenih u predmetu "Mediji i govor mržnje", doveo je postupanje u predmetu "Štrpci" u vezu sa legitimitetom izbora zamenika tužioca Bruna Vekarića na ovu funkciju, postavljajući poslaničko pitanje Ministarstvu pravde i državne uprave u maju 2013. godine. Tokom novembra 2014, Drecun je izneo više teških optužbi za navodnu veleizdaju tužioca Vladimira Vukčevića, a atmosfera linča je kulminirala pretnjama smrću koje su sa nepoznate adrese upućene zameniku tužioca Brunu Vekariću i njegovoj porodici.

Tužilaštvo je ove napade okvalifikovalo kao zlu nameru i jedan od oblika političkog pritiska na njegovu samostalnost, ali je takođe istaklo da neće odustati od postupanja u predmetima masovnih ratnih zločina u kojima žrtve predugo čekaju pravdu, kao što su "Štrpci", "Istok", "Srebrenica", "Naser Oric", "Braća Bitići", „Mediji” i drugi.

"U interesu je naše zemlje uspostavljanje vladavine prava kroz postupanje u predmetima protiv počinitelaca ratnih zločina, u cilju stvaranja sigurnijeg okruženja za život svih građana Srbije u procesu evropskih integracija, o čemu svedoče ohrabrujuće ocene Evropske komisije o napretku u aktivnostima Tužilaštva u 2014. godini", navelo je Tužilaštvo za ratne zločine u zvaničnom saopštenju.

Krajem godine, Tužilaštvo je demantovalo Drecunove navode da se u predmetu „Mediji i govor mržnje” odustalo od prikupljanja podataka i dokaza i da je slučaj stavljen ad acta. Tužilaštvo je objavilo da je predistražni postupak u ovom predmetu u toku i da postoje indicije da je podsticanje i pozivanje na ratne zločine direktno podstaklo na ubistvo najmanje dvoje ljudi.

Indikativno je da na žestoku kampanju poslanika Drecuna nije adekvatno reagovala ni Narodna skupština, ali ni mnogi nosioci vlasti i mediji,

iako je nesumnjivo bila ugrožena samostalnost rada Tužilaštva za ratne zločine i grubo prekršen član 129. Zakona o Javnom tužilaštvu.

Za razliku od BiH i Kosova, ratni zločini počinjeni u Hrvatskoj nisu doveli do novih procesuiranja tokom 2014. Ipak, u junu je Vanraspravno veće Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu potvrdilo optužnicu protiv pet bivših pripadnika Milicije i TO Sotin, zbog osnovane sumnje da su od polovine oktobra do kraja 1991. godine počinili ubistvo 16 civila hrvatske nacionalnosti u naselju Sotin kod Vukovara. Posmrtni ostaci 13 ubijenih civila pronađeni su u masovnoj grobnici, napuštenoj klanici pored Sotina, u aprilu 2013. godine, a do saznanja o ovoj lokaciji Tužilaštvo je došlo tokom istražnog postupka. Sud je prihvatio sporazum jednog od petorice optuženih sa Tužilaštvom o svedočenju, pa je njemu utvrđena kazna od devet godina zatvora.

Nerešena sudbina nestalih lica iz sukoba devedesetih i dalje je razlog za tenzije u regionu. Prema podacima Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKCK) od avgusta, ukupno 11.155 osoba se vodi kao nestalo, od kojih 7282 u sukobima u Bosni i Hercegovini, 2163 u sukobima u Hrvatskoj i 1710 u sukobima na Kosovu. Iako su predsednici Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Crne Gore, 29. avgusta potpisali "Deklaraciju o ulozi države u procesu rešavanja pitanja osoba nestalih usled oružanog sukoba i povreda ljudskih prava", utisak je da nijedna država nije iskreno posvećena pronalaženju posmrtnih ostataka ubijenih, što navodi na zaključak da u regionu i dalje ne postoji politička volja za rasvetljavanje ratnih zločina.

U posmatranom periodu, Srbija nije napravila pomak ni u sistemu zaštite svedoka, a takođe nije poboljšao zakonski okvir za pomoć i naknadu žrtvama zločina. Novim Zakonom o ministarstvima iz aprila 2014. godine ukinuta je Kancelarija nacionalnog saveta za saradnju sa Haškim tribunalom, a njene nadležnosti su prenete na Ministarstvo pravde.

Borba protiv korupcije: skroman napredak

Ne računajući uspostavljanje finansijske stabilnosti kao osnove ekonomske politike, koja je za Srbiju uslov “sine qua non”, verovatno najvažniji sledeći prioritet Vlade je borba protiv korupcije. Iako je taj težak zadatak bio visoko rangiran u programima svih dosadašnjih vlada, rezultati su skromni, kako zbog činjenice da je reč o pojavi koja je duboko ukorenjena u svim segmentima društva, tako i zbog evidentnog nedostatka političke volje. Situacija u kojoj se nalazi država, ne samo da ne trpi dalja odlaganja na tom planu već “zrela” za velike i konkretne pomake. Na korak od otvaranja prvih poglavlja u procesu pristupanja Evropskoj uniji i sa najstabilnijom političkom većinom od uvođenja višestranačja, Vlada može napokon da sprovede reforme koje su njeni prethodnici izbegavali i to uz snažnu podršku građana. Pritom, na raspolaganju su joj i fondovi i logistika najrazvijenijih zemalja i međunarodnih institucija. Upravo zbog svega toga, tokom 2014. godine se očekivalo više nego što je učinjeno.

To je ustanovila i globalna organizacija Transparency International koja svake godine objavljuje “Indeks percepcije korupcije”. Prema izveštaju ove organizacije iz novembra 2014, Srbija je zauzela 78. mesto na tabeli ukupno 175 država i zavisnih teritorija, što predstavlja blagi pad u odnosu na 2013. godinu kada je bila na 72. mestu među 177 zemalja. Tim povodom, Transparentnost Srbija je zaključila da je reč “o rezultatu koju Srbiju svrstava u zemlje sa veoma rasprostranjenom korupcijom”, što pokazuje “da prošlogodišnji (2013) napredak na listi nije u dovoljnoj meri iskorišćen kao podsticaj da se sprovedu reforme koje bi omogućile sistematsko suzbijanje korupcije”.¹⁹⁷

197 <http://www.transparentnost.org.rs/images/stories/CPI/Stagniranje%20u%20borbi%20protiv%20korupcije%20u%202014.pdf>.

Do sličnog zaključka je došla i Evropska komisija u Izveštaju o napretku Srbije,¹⁹⁸ gde je konstatovano da postoji snažan politički podsticaj za borbu protiv korupcije, ali da je izostala ili odložena većina konkretnih mera i aktivnosti.

Osnovni dokument na osnovu koga bi trebalo da se sprovodi borba protiv korupcije je istoimena Nacionalna strategija za period od 2013, do 2018. godine,¹⁹⁹ koja je usvojena 1. jula 2013. Kao prioritetne oblasti koje su ključne za izgradnju i jačanje sistemskih antikorupcijskih mehanizama, Strategija navodi političke aktivnosti, javne finansije, privatizaciju i javno-privatno partnerstvo, pravosuđe, policiju, prostorno planiranje i izgradnju, zdravstvo, obrazovanje i sport i medije, a osim prioriternih oblasti, poseban deo je posvećen prevenciji korupcije. Nakon Strategije, 6. septembra 2013. je usvojen i Akcioni plan, pa su se konkretni koraci očekivali već početkom 2014.

Da bi se ovaj, nesumnjivo važan posao obavljao kako treba, za sprovođenje Strategije i Akcionog plana zadužene su čak tri institucije. Osim Saveta za borbu protiv korupcije i Agencije za borbu protiv korupcije koja kao nezavisni organ vrši i nadzor, Vlada je u avgustu 2014. formirala i koordinaciono telo za primenu Akcionog plana sa zadatkom da „usmerava poslove iz delokruga državnih organa, nadležnih za sprovođenje Akcionog plana”. Očigledno svesna značaja, ali i aktuelnog trenutka u kome država očekuje otvaranje poglavlja 23. i 24, Vlada je za predsednika ovog tela odredila premijera Aleksandra Vučića, a za članove ministra pravde, ministra finansija i predstavnika Saveta za borbu protiv korupcije. Odlukom o obrazovanju je predviđeno da u radu Koordinacionog tela mogu da učestvuju i ostali članovi Vlade i rukovodioci nadležnih državnih organa.²⁰⁰

198 http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20140108-serbia-progress-report_en.pdf.

199 <http://www.mpravde.gov.rs/files/Nacionalna-Strategija-za-borbu-protiv-korupcije-u-Republici-Srbiji-za-period-od-2013.-do-2018.-godine.pdf>.

200 <http://www.slglasnik.info/sr/84-08-08-2014/24650-odluka-o-osnivanju-koordinacionog-tela-za-primenu-akcionog-plana-za-sprovođenje-nacionalne-strategije-za-borbu-protiv-korupcije-u-republici-srbiji-za-period-od-2013-do-2018-godine.html>.

Osim što je ostalo nejasno ko će pratiti realizaciju mera koje su u nadležnosti Agencije i Ministarstva pravde, ispostavilo se i da među imenovanim državnim institucijama nije jasno uspostavljena hijerarhija. Tako je Agencija saopštila da se formiranjem vladinog koordinacionog tela samo stvara još jedan paralelni mehanizam za praćenje sprovođenja Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije, dok je ministar pravde Nikola Selaković na prvom sastanku Koordinacionog tela stavio do znanja da ovo vladino telo i njegovo ministarstvo preuzimaju kormilo u kontroli nad sprovođenjem Akcionog plana, iako je za to nadležna Agencija za borbu protiv korupcije.²⁰¹ To je potvrdio i Radomir Ilić, državni sekretar nadležan za koordinaciju aktivnosti propisanih Akcionim planom za borbu protiv korupcije, koji je rekao da na čelu borbe protiv korupcije u Srbiji stoji predsednik Vlade kome najviše pomaže ministar pravde sa svojim timom. On je takođe rekao da je “bitno da postoji koordinacija te borbe, da ona ne bude stihijska, već da bude dobro planirana, efikasna, celishodna, i koliko god je moguće jeftina”, ali je istakao da nadzor pripada Agenciji i da nikako ne može doći do dupliranja nadležnosti više tela. Da problemi ipak postoje, potvrdio je ministar Selaković, rekavši da u Srbiji ima previše antikoruptivnih tela, a premalo rezultata.²⁰²

Iako stoje kritike da je Strategija mogla biti bolja i sa jačim antikoruptivnim mehanizmima, da nije obuhvatila sve oblasti itd, ipak sadrži dovoljno prostora da se u borbu protiv korupcije krene odlučno i sistemski. Međutim, u izveštaju Agencije za borbu protiv korupcije o sprovođenju Strategije i Akcionog plana, navodi se da su od 372 aktivnosti predviđene

201 *“Ministarstvo pravde je upravo to koje brine o delu sistema krivičnopravne represije, o tužilaštvima i o sudovima, o zakonima koji regulišu rad ovih institucija, postavlja strateške smernice za razvoj i položaj ovih institucija i brine o propisima poput Krivičnog zakonika, Zakonika o krivičnom postupku, ali i Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije. Zato je i podpoglavlje ‘Borba protiv korupcije’ u okviru Poglavlja 23 upravo u nadležnosti Ministarstva pravde”*, rekao je Selaković; *Politika*, 21.septembar 2014.

202 *“Dosta je bilo velikih reči. U Srbiji ima previše antikorupcijskih tela: Agencija za borbu protiv korupcije, Savet za borbu protiv korupcije, grupa za koordinaciju u borbi protiv korupcije Ministarstva pravde, specijalizovano tužilaštvo za organizovani kriminal i korupciju i antikoruptivna odeljenja u višim javnim tužilaštvima. Kad imamo toliko institucija, postavlja se pitanje gde su rezultati”*, rekao je Selaković; *Politika*, 21.septembar 2014,

za 2014, u roku i na način predviđen indikatorima ispunjene 54, uz kašnjenje, ili na neodgovarajući način još 36, a za 17 nije bilo moguće doći do podataka o tome da li su ispunjene u skladu sa Akcionim planom²⁰³.

Prvi znaci neiskrene političke podrške bili su vidljivi već početkom godine, što je bio jasan signal da će bombastično najavljivana “nulta tolerancija” brzo pasti u zaborav.

Prevremeni izbori u martu 2014, održani su u istim okolnostima kao i prethodni, iako su nosioci političke vlasti dobro znali da postoje ozbiljni nedostaci koji omogućavaju zloupotrebe i korupciju u stranačkoj izbornoj kampanji. Još jednom su svi politički akteri učestvovali u više puta viđenoj farsu “slobodnih i demokratskih izbora”, koji se iza ovakvog privida odlikuju nepriličnim uticajima na javno mnjenje, sumnjivim finansiranjem stranka, kupovinom glasova i zloupotrebom javnih resursa.

Kratkotrajna predizborna kampanja i finansijska kriza nisu sprečile političke partije da na propagandu potroše između 12 i 13 miliona eura, najviše za oglašavanje na televizijama sa nacionalnom frekvencijom (između 10 i 11 miliona eura). Tako je, prema podacima organizacije “Transparentnost Srbija”, Srpska napredna stranka na tv-spotove potrošila oko četiri miliona eura, koalicija okupljena oko socijalista, milion i po evra, a kampanju vredniju od milion eura imale su čak i URS i LDP, koje nisu uspele da pređu cenzus ni na parlamentarnim, ni na beogradskim izborima.²⁰⁴

Kao i nakon izbora 2012. godine, kada za gotovinu polovinu prijavljenih troškova partije nisu navele precizan izvor finansiranja, već samo da su troškovi finansirani iz bankarskih kredita, ili da su ostali neplaćeni, tako je i finansiranje kampanje 2014, ostavilo sumnju o brojnim nezakonitostima. Agencija za borbu protiv korupcije objavila je u oktobru Izveštaj o finansiranju političkih aktivnosti u izbornim kampanjama 2014. godine,²⁰⁵ u kome su taksativno nabrojane moguće povrede zakona koje Agencija sada detaljno ispituje. Između ostalog, stranke ponovo nisu prikazale izvore finansiranja, a među finansijerima su se i ovog puta našle firme koje

203 <http://www.acas.rs/wp-content/uploads/2011/03/Izvestaj-o-sprovođenju-nacionalne-strategije-i-akcionog-plana-20141.pdf?pismo=lat>.

204 <http://sumadijapress.co.rs/koliko-nas-kosta-izborna-kampanja/>.

205 <http://www.acas.rs/finansiranje-politickih-subjekata?pismo=lat>.

su u blokadi, neke koje su otvorene nakon raspisivanja izbora i zatvorene odmah nakon njihovog završetka, javna preduzeća i ustanove itd. Osim kršenja Zakona o finansiranju političkih aktivnosti, evidentirano je na desetine slučajeva gde je prekršen i član 29. Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije, koji zabranjuje javnom funkcioneru da koristi javne resurse i skupove na kojima učestvuje i susrete koje ima u svojstvu funkcionera, za promociju političke stranke. Redovne aktivnosti državnih funkcionera bile su značajno intenzivirane baš u doba kampanje, sa očiglednim ciljem da se obezbedi dodatna promocija u okviru informativnog programa medija, a o trošku poreskih obveznika. Transparentnost Srbija je utvrdila da je takvih aktivnosti bilo čak 9,5 puta više nego u istom periodu 2013. (neizborne) godine.

Dodatna analiza i prikupljanje podataka Agencije, izvesno će rezultirati podnošenjem prijava i sudskim postupcima bar u nekim slučajevima, ali treba podsetiti da na sudski epilog još uvek čekaju i nezakoniti postupci prilikom izbora 2012. godine, što dodatno obesmišljava svaku priču o borbi protiv korupcije.

Svim učesnicima izbora i strankama s poslanicima u novom sazivu Narodne skupštine, u međuvremenu je isplaćen novac iz budžeta koji je namenjen za troškove izborne kampanje u iznosu od oko 802 miliona dinara,²⁰⁶ odnosno 0,1 odsto rashoda republičkog budžeta.

Zbog visoke koruptivnosti, rad političkih stranaka i zakoni koji regulišu izbore morali su odavno da budu promenjeni. Za sada su, nažalost, i to tek krajem godine, jedino usvojene Izmene i dopune Zakona o finansiranju političkih aktivnosti,²⁰⁷ kojima je predviđeno da će političke stranke ubuduće dobijati oko 30 odsto manje sredstava iz budžeta Srbije nego što su dobijale do sada.²⁰⁸ Drugih izmena nije bilo, tako da zakon i dalje ne

206 Lista Srpske napredne stranke (SNS) iz budžeta će za nadoknadu troškova u kampanji dobiti oko 405,6 miliona dinara. Koalicija oko SPS inkasiraće oko 113 miliona, DS oko 48 miliona, NDS oko 46 miliona, SVM oko 15 miliona, SDA Sandžaka oko 7,7 miliona i Partija za demokratsko delovanje Rize Halimija oko pet miliona dinara; *Danas*, 20.mart 2014.

207 *Sl.glasnik RS* broj 123/2014.

208 Prema podacima organizacije "Transparentnost Srbija", pre izmena zakona se za ove namene, samo iz republičkog budžeta, izdvajalo oko 11 miliona evra godišnje.

definiše svrhu za koju se mogu upotrebiti sredstva koja potiču iz budžeta, otkud se namiruju dugovanja stranaka itd. Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije takođe, konstatuje nužnost izmena propisa koji regulišu delovanje političkih subjekata, pre sledećih izbora.

Javne finansije su druga oblast gde nije došlo do najavljenih i dugo očekivanih reformi. Nasuprot uspehu i uštedi u budžetu koja je ostvarena ekonomskim merama, Vlada Srbije je ipak oklevala sa preduzimanjem neminovnih rezova u javnom sektoru, koji decenijama predstavlja neiscrpan izvor korupcije.

U ekspozou predsednika Vlade Aleksandra Vučića, 27. aprila 2014,²⁰⁹ najavljena je reforma javne uprave i racionalizacija javnog sektora, odnosno „smanjenje broja zaposlenih u javnom sektoru... posebno onih koji su tu zahvaljujući članstvu i bliskosti sa političkim partijama”. Premijer je takođe, rekao da će „optimizacija obima javnog sektora biti sprovedena kroz analizu postojećeg stanja i broja zaposlenih u svim institucijama, vodeći računa o merenju učinka zaposlenih, sa ciljem identifikacije viškova ili manjkova, analizu opisa radnih mesta u svim institucijama, uz njihovo redizajniranje, funkcionalnu analizu svih institucija sa ciljem identifikacije opravdanosti njihovog postojanja i eventualnog preklapanja delatnosti, uz plan za optimizaciju svakog od sektora”. Uz još više detalja koji ilustruju predimenzioniranost, ali i koruptivna ponašanja u javnom sektoru, javnosti se više puta obraćala i ministarka državne uprave i lokalne samouprave Kori Udovički, kao i ministar finansija Dušan Vujović. Međutim, iako je najavljeno da analiza treba da se završi do novembra 2014. godine, biće nastavljena i tokom 2015, kad se konačno očekuje predlog i usvajanje zakona o racionalizaciji. Do kraja godine nije bilo vidljivih rezultata i pomaka na ovom planu, a stavovi o višku radnika, partijskom i rođačkom zapošljavanju su znatno ublaženi.²¹⁰

209 <http://www.srbija.gov.rs/vlada/predsednik.php>.

210 *“Moram da priznam – kad sam to najavljivala, i ja sam, kao i javnost, imala pojednostavljenu sliku o stvarima, a što više izučavamo i analiziramo to je teže izvući jednoznačne odgovore. Mnogo se govori o rođačkom zapošljavanju i prezapošljavanju u nekim institucijama, recimo u javnim preduzećima i po domovima kulture. Takvo zapošljavanje je uticalo na broj i kvalitet ljudi. Međutim, takvih očiglednih viškova u državnom sektoru (izvan javnih preduzeća) nije toliko mnogo. Mnogo je veći problem*

Višegodišnja praksa korišćenja javnih preduzeća za stranačke potrebe nastavljena je i tokom 2014, a aktuelna vlast je pokazala da se ni ona neće lako odreći partijskih kadrova na čelu javnih preduzeća i ustanova. Tako su profesionalizacija i departizacija ostali mrtvo slovo na papiru, a čak i tamo gde su sprovedeni konkursi u skladu sa Zakonom o javnim preduzećima, za direktore su imenovani raniji vršioци dužnosti sa jasnom partijskom pripadnošću.

Da bi se u što većoj meri ograničila diskreciona ovlašćenja subjekata nadležnih za imenovanje direktora javnih preduzeća i obezbedilo da najbolji kandidati budu imenovani na ove funkcije, Agencija za borbu protiv korupcije podnela je u avgustu Ministarstvu privrede i Vladi inicijativu za izmene i dopune Zakona o javnim preduzećima, kao i izmene i dopune Uredbe o merilima za imenovanje direktora javnog preduzeća čiji je osnivač Republika Srbija,²¹¹ ali do kraja godine ona nije razmatrana.

Vlada nije razmatrala ni predlog izmena i dopuna Zakona o Agenciji, koji je ova institucija pripremila još 2013. godine, sa ciljem da se propišu jasnija i stroža pravila o odgovornosti funkcionera, da se rad Agencije učini efikasnijim, omogućiti unapređenje mehanizma nadzora i da se osnaži njena nezavisnost. Iako je premijer u ekspozeu obećao da će zakon biti donet do sredine 2014.godine, to se nije desilo, ali je zato rešenjem ministra pravde od 29. januara 2015. obrazovana radna grupa za pripremu teksta radne verzije Zakona o Agenciji.

Simptomatično je da su Agencija i ministar Nikola Selaković došli u sukob nakon što je Agencija za borbu protiv korupcije u oktobru izrekla meru javnog objavljivanja preporuke za njegovo razrešenje sa funkcije,²¹² jer je 2013, glasao za izbor dvoje svojih savetnika na funkcije u pravosuđu,

.....
što su nam strukture opravdanih usluga: sudovi, domovi zdravlja i škole prilagođene nekoj Srbiji koja više ne postoji, pa ih je mnogo tamo gde je negde bilo puno industrije i građana. Takođe, u samoj državnoj upravi postoji i veliki problem u duplikaciji funkcija, ali i nedostatku kvalitetnih procedura. Tu je višak koji se ne može ni proceniti ni smanjiti bez dubinske reorganizacije”, izjavila je ministarka Kori Udovički; *Vodič za investitore* (<http://www.mduls.gov.rs/arhiva-saopstenja-februar-2015.php>), 12.februar 2015.

211 http://www.acas.rs/wp-content/uploads/2012/12/Inicijativa_-_jvna_preduzeca_-22_avgust_14_-_final_1.pdf.

212 <http://www.acas.rs/wp-content/uploads/2010/10/Nikola-Selakovic.pdf?pismo=lat>.

čime je prekršio Zakon o Agenciji. Odbacujući optužbe, ministar je rekao da “ne voli kada mu pridike o zakonitosti drže oni kojima su ruke duboko u među”,²¹³ misleći verovatno na nalaze budžetskog inspektora o nepravilnostima u radu Agencije. Imajući u vidu već pomenute suprotstavljene stavove Agencije i Ministarstva pravde oko osnivanja i uloge Koordinacionog tela Vlade, kao i negativne ocene Agencije o sprovođenju Strategije i Akcionog plana za borbu protiv korupcije, neophodno je da se što pre izvrše razgraničenja u funkcionisanju državnih institucija i uspostavi saradnja uz puno poštovanje nezavisnosti u radu.

Vlada se i tokom 2014. nedovoljno bavila preporukama Saveta za borbu protiv korupcije i nedovoljno ih pratila, a nije obezbedila ni dovoljno sredstava za rad ovog tela koje se bavi razotkrivanjem sistemske korupcije.

Dok se Zakon o racionalizaciji očekuje tek 2015. godine, u septembru 2014, su usvojene izmene Zakona o državnim službenicima, o platama državnih službenika i nameštenika, o platama u državnim organima i javnim službama, kao i izmene Zakona o državnoj upravi.²¹⁴ Kako je ranije kazala ministarska državne uprave i lokalne samouprave Kori Udovički, izmene tih zakona ne menjaju način rada državnih službenika, ali su uvod u “ozbiljne promene u državnoj upravi”, koje Vlada planira da sprovede. Tako je politički uticaj i dalje presudan ne samo prilikom izbora rukovodilaca u javnom sektoru, nego i mnogih nosilaca profesionalnih ovlašćenja, a partijsko zapošljavanje nije prestalo.

U velikom broju slučajeva, uticaji na donošenje odluka u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti su i dalje skriveni zbog nepostojanja propisa o lobiranju, ali i zbog činjenice da se javne rasprave pre donošenja zakona često izbegavaju, suprotno Zakonu o državnoj upravi i Poslovniku Vlade. Primenjena preventivnih antikorupcijskih propisa koji se odnose na javnost rada organa vlasti je ostvarena u nedovoljnoj meri, što se najčešće pravdalo nedostatkom vremena zbog potrebe da se o predlozima zakona dobiju komentari organa EU. Ipak, iako je ova komunikacija nesumnjivo značajna u procesu pregovaranja, izostanak ili nedovoljan kvalitet javnih rasprava onemogućavaju da se razmotre predlozi i kritike domaće stručne javnosti.

213 *Večernje novosti*, 17.oktobar 2014.

214 *Sl.glasnik RS*, broj 99/2014.

Takođe je uočeno da ministarstva ne objavljuju javne rasprave na propisani način, izveštaji o radu su neažurni i često ne sadrže precizne podatke o rokovima za pružanje usluga, izvršavanju budžeta, dodeljenoj i primljenoj finansijskoj pomoći, utrošku sredstava itd. Priprema propisa koji bi na detaljniji način uredili materiju javnih rasprava je jedna od aktivnosti koje su planirane antikorupcijskom strategijom za 2014. godinu.

Još jedno obećanje Vlade nije ostvareno tokom prethodne godine. Naime, Vlada je zadržala velika diskreciona prava kad je reč o dogovorima sa stranim ulagačima, pri čemu direktno pregovaranje predstavnika vlade sa investitorima predstavlja poseban problem. Građani su i dalje uskraćeni za saznanja o najvažnijim detaljima velikih ugovora sa inostranim investitorima, koji se sklapaju van očiju javnosti i obično skrivaju.

U odnosu države prema domaćim i stranim privrednicima nije došlo do značajnijih promena prilikom dodele državnih podsticaja i zadržani su mehanizmi koji su se pokazali problematičnim i ranijih godina, o čemu je pisao i Vladin Savet za borbu protiv korupcije.

Skupština Srbije je u 2. avgusta usvojila Zakon o privatizaciji, koji predviđa završetak privatizacije 584 društvene firme i rok za transformaciju u privatnu imovinu do kraja 2015. godine, i izmene i dopune Zakona o stečaju,²¹⁵ čiji je cilj transparentnost i sprečavanje zloupotreba prilikom automatskog stečaja, te povećanje prava poverilaca koji su ranije imali sekundarnu ulogu u tom procesu.

Transparentnost Srbija je ocenila da Zakon o privatizaciji ne otklanja u dovoljnoj meri rizike za korupciju u toj oblasti, bez obzira na to što proklamuje transparentnost i onemogućavanje korupcije među temeljnim načelima i donosi neka dobra rešenja. Ova organizacija je istakla da se formalnim izostavljanjem mogućnosti da se privatizacija sprovodi po metodu neposredne pogodbe, uz mogućnost primene ovog instituta direktno na osnovu međudržavnih ugovora, nastavlja opasna praksa stvaranja paralelnog pravnog režima u kome država, s jedne strane, propisuje stroga pravila nadmetanja, transparentnosti i procedure u raspolaganju javnom imovinom, a s druge strane, olako se odriče svih tih načela kad posluje sa

215 *Sl.glasnik RS*, broj 83/2014.

odabranim inostranim partnerima, bilo da je reč o prodaji preduzeća, javnim nabavkama ili javno-privatnim partnerstvima.²¹⁶

Posebno veliki rizik od korupcije postoji upravo u javno-privatnim partnerstvima (JPP), oblasti koja je sve zanimljivija državi, budući da iz ovakvih sporazuma nastaje novi kvalitet bez ulaganja novca poreskih obveznika. Međutim, od donošenja Zakona o javno-privatnim partnerstvima i koncesijama 2011. godine, odobreno je samo 16 projekata vrednih oko 140 miliona eura, zbog čega je ministarka građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Zorana Mihajlović u oktobru najavila usvajanje izmena i dopuna ovog zakona.²¹⁷ Iako zamenik predsednika Komisije za JPP, Nenad Ilić tvrdi da će u novi zakon biti ugrađeni antikoruptivni mehanizmi, "Transparentnost Srbija" ističe četiri razloga za strah od povećanja korupcije u ovim poslovima: prvi razlog su mnogobrojne najave političara da će ovaj metod biti široko korišćen u izgradnji infrastrukturnih projekata i u vlasničkoj transformaciji javnih preduzeća; drugi razlog je sve češće korišćenje ove vrste aranžmana na osnovu međunarodnih sporazuma, zbog čega se ne primenjuju bitne antikorupcijske odredbe domaćih zakona; treći razlog su mnogobrojna loša iskustva iz prošlosti sa sprovođenjem JPP i četvrti razlog je nedovoljna transparentnost prilikom donošenja i sprovođenja ekonomskih odluka Vlade, koja lišava građane mogućnosti da donesu argumentovan sud, kako o zakonitosti ovih aranžmana, tako i o njihovoj korisnosti u odnosu na alternative.²¹⁸ Očekuje se da će novi zakon o JPP biti usvojen 2015. godine.

Što se tiče zakonskog okvira, najznačajniji akt u 2014. je svakako Zakon o zaštiti uzbunjivača²¹⁹, koji je usvojen krajem novembra. Mada sa pozitivnim ocenama i preporukama iz EU, domaći stručnjaci smatraju da je propuštena prilika da se u njega ugrade neka važna rešenja koja bi doprinela da broj prijavljenih slučajeva korupcije bude veći.

216 <http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/saoptenja/6556> –

217 Press služba Vlade Republike Srbije, 9.oktobar 2014.

218 Radionica " Javno – privatna partnerstva u kontekstu borbe protiv korupcije", *Transparentnost Srbija*, 10.april 2014.

219 *Sl.glasnik RS*, broj 128/2014.

Tokom 2015. Srbija bi trebalo da izvrši sveobuhvatnu reviziju Krivičnog zakonika (KZ), kako bi korupcija i privredni kriminal bili precizno definisani, i delotvorno istraživani i procesuirani. Tom prilikom bi u KZ trebalo uvesti krivično delo "nezakonito bogaćenje", odnosno "znatno uvećanje imovine javnog funkcionera/službenika koje on ne može razumno objasniti s obzirom na njegova zakonita primanja", kako predviđa Konvencija UN protiv korupcije (UNCAC), koju je Srbija ratifikovala u decembru 2005. godine. To je, inače, predviđeno u Strategiji za borbu protiv korupcije i Akcionom planu, prema kome je izmene KZ trebalo usvojiti do juna 2014. Ministarstvo pravde je, međutim, u oktobru pripremlilo samo dopunu Krivičnog zakonika koja se odnosi na zabranu učešća srpskih državljana u ratu ili oružanom sukobu u drugim zemljama.

Budući da Srbiji neminovno predstoji i promena Ustava, već sada bi trebalo pripremiti rešenja da se u najviši pravni akt ugrade snažniji antikorupcijski mehanizmi, kao što su smanjenje preširoko postavljenog imuniteta javnih funkcionera od krivičnog gonjenja, uređivanje statusa nezavisnih državnih organa, uređivanje broja i statusa narodnih poslanika, bolje uređenje pitanja sukoba interesa, čvršće garancije za javnost rada organa vlasti i postavljanje brane za kršenje pravila o raspolaganju javnim finansijama.

Treba istaći da se Zakon o javnim nabavkama,²²⁰ kao najznačajniji antikorupcijski propis koji su usvojile sadašnje vladajuće stranke, sprovodi i donosi neke pozitivne efekte. Međutim, njegova primena još uvek nije u potpunosti obezbeđena, a kapaciteti Uprave za javne nabavke, koja tome treba da da ključni doprinos, i dalje su nedovoljni. Veliki napredak je ostvaren u povećanju transparentnosti, objavljivanjem velikog broja informacija na sajtu Uprave. Međutim, primena zakona je isključena kod veoma vrednih nabavki, kao što su nabavke koje se finansiraju u okviru međudržavnih sporazuma ili kredita međunarodnih finansijskih institucija.

Novi Zakon o prekršajima je verifikovao duži rok zastarelosti zbog kršenja Zakona o javnim nabavkama, što je bio veliki problem u praksi. Problem je u tome što su prekršajni sudovi i dalje spori prilikom postupanja po prijavama nezavisnih državnih organa, a novčane kazne su najčešće

220 *Sl.glasnik RS*, broj 124/2012.

niže od zakonskog minimuma. Do pravnosnažnih presuda, posebno za korupciju na visokom nivou, retko dolazi. Nedostaje i pouzdana evidencija o istragama, sudskim postupcima i konačnim presudama.

Novi institut građanskog nadzornika je primenjen za nekoliko nabavki koje su vrednije od milijardu dinara, ali o njihovim izveštajima do kraja godine nisu raspravljali nadležni skupštinski odbori.

U borbi protiv korupcije nedostaje aktivniji pristup policije, tužilaštva i drugih organa, iako na samoinicijativno postupanje organa gonjenja u otkrivanju korupcije godinama ukazuje i Evropska komisija.

Istraživanja pokazuju i da se nedovoljno koriste izveštaji nezavisnih tela, pa tako tužilaštva ne prepoznaju izveštaje o reviziji kao materijal na osnovu koga bi mogli da postupaju, a retko koriste i mehanizme za unakrsnu proveru imovine i prihoda Poreske uprave.

Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije predviđa jačanje proaktivnog delovanja, ali bez preciznih obaveza za postupanje tužilaca, a isto tako javna pravobranilaštva smatraju da nemaju obavezu da pokrenu postupak za utvrđivanje eventualne štete po budžet lokalne samouprave, nastale kršenjem propisa koja su uočena u izveštajima revizora, čak i kada su zbog kršenja zakona, protiv javnih preduzeća i ustanova podnošene prekršajne i krivične prijave.

Antikorupcijsko delovanje Vlade često se ocenjuje kroz prizmu hapšenja i procesuiranja za dela povezana sa korupcijom, čega je bilo i u 2014. godini, ali treba napomenuti da to nije nadležnost Vlade, već represivnih organa – policije, tužilaštva i pravosuđa. Zbog toga bi bilo uputnije da se na sajtu Vlade, u odeljku pod nazivom “Stop korupciji”, pored dokumenata i aktivnosti Vlade na temu borbe protiv korupcije, nalaze izveštaji nezavisnih organa i civilnog društva, nego saopštenja o hapšenjima Ministarstva unutrašnjih poslova.

Suđenja pred Posebnim odeljenjem za organizovani kriminal

Sudeći po statistici, Posebno odeljenje za organizovani kriminal Višeg suda u Beogradu teško izlazi na kraj sa predmetima, a opet je utisak da korupcija i druga dela za koje se sudi pred šest veća ovog suda, predstavljaju samo mali deo protivzakonitih ponašanja u praksi.

U toku 2014. Posebno odeljenje za organizovani kriminal razmatralo je ukupno 381 predmet, od kojih je na kraju godine ostalo 127 nerešeno. Pažnju javnosti su privukla samo neka sudjenja, uglavnom ona koje su mediji promovisali kao velike afere i koja su najčešće imala i političku konotaciju.

Početak godine, Krivično vanpretresno veće ovog odeljenja, na sednici održanoj 17.januara, potvrdilo je optužnicu Tužilaštva za organizovani kriminal protiv troje okrivljenih zbog krivičnog dela zloupotreba službenog položaja u predmetu "Tehnohemija". Krajem istog meseca (29. januara), potvrđena je i optužnica Tužilaštva protiv Ognjenović Nenada i još devet osoba u predmetu "Galenika", dok je u decembru 2014. potvrđena optužnica protiv petoro okrivljenih u predmetu "Razvojna banka Vojvodine".

Povodom optužnice podignute protiv grupe okrivljenih špeditera i carinskih službenika, Krivično vanpretresno veće Posebnog odeljenja za organizovani kriminal donelo je 18.marta naredbu da Tužilaštvo za organizovani kriminal dopuni istragu u vezi krivičnih dela za čak 22 okrivljenih. Dopuna istrage, i to po drugi put, zahtevana je u još jednom "zvučnom" predmetu – protiv bivšeg ministra Olivera Dulića, njegovog pomoćnika Nebojše Janjića i Zorana Drobnjaka, direktora JP "Putevi Srbije". Svi pomenuti postupci su i dalje u toku.

Iako je broj predmeta pred Posebnim odeljenjem za organizovani kriminal iz godine u godinu u porastu, broj pravosnažnih presuda je i dalje mali. U julu 2014. Veće Posebnog odeljenja Višeg suda donelo je i javno

objavilo presudu kojom je oglasilo krivim Stojčić Gorana i još 16 osoba, za udruživanje radi vršenja više krivičnih dela među kojima je i pranje novca. Njima su izrečene kazne zatvora u rasponu od šest meseci do pet i po godina.

Među značajnijim presudama se izdvaja i prva osuđujuća presuda koja je od početka primene Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela²²¹, doneta i javno objavljena protiv jednog preduzeća. Posebno odeljenje Višeg suda u Beogradu je 11. juna oglasilo odgovornim privredno društvo "Omorika", zbog toga što je odgovorno lice i vlasnik navedenog društva kao pozajmicu osnivača uplatio novac koji proističe iz iznuda, čime je privredno društvo izvršilo krivično delo pranje novca i osuđeno na novčanu kaznu u iznosu od 1,5 miliona dinara i obavezano da vrati novac koji potiče od izvršenja krivičnog dela u iznosu od 21 milion dinara. Navedenom presudom osuđeno je i 11 fizičkih lica zbog izvršenja više krivičnih dela iznude izvršenih u okviru organizovane kriminalne grupe, na čijem čelu je bio okrivljeni Vladimir Stojanović koji je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od osam i po godina.

Putarska mafija i Nibens grupa

Ipak, u žiži javnosti je i tokom protekle godine bio proces vlasniku Delta holdinga Miroslavu Miškoviću, njegovom sinu Marku i vlasniku Nibens grupe Milu Đuraškoviću.

Suđenje "putarskoj mafiji" izazvalo je veliku pažnju ne samo medija i građana, već i stručnjaka iz raznih oblasti, a prema dosadašnjim toku lako se može desiti da pre ostane zabeleženo kao pravosudni skandal, nego što će označiti veliku pobedu zakona i pravde. Pokušaj da se borba protiv korupcije kapitalizuje kroz jedan veliki sudski proces, i to najvećem srpskom "tajkunu" koji je nesumnjivo i vešt privrednik, otvara pitanje o kredibilitnosti dokaza Tužilaštva, ali i motivima sa kojima se ušlo u postupak i koji sve češće pokazuju političku pozadinu.

U nastavku suđenja, u januaru 2014, tokom iznošenja odbrane svi optuženi iz oba predmeta su negirali krivicu, odnosno navode optužnice

221 *Sl.glasnik RS*, broj 97/2008

da su zloupotrebama oštetili putarska preduzeća za ukupno 16,95 miliona evra, a budžet za 472 miliona dinara. Iskazi Miškovića i Đuraškovića nisu bili kontradiktorni i, prema onome što je dostupno javnosti, bazirani su na činjenicama koje su u više navrata proveravali i nadležni državni organi.

Naime, bez obzira na intrigantnu prošlost Miroslava Miškovića, sudski postupak za navodne zloupotrebe baziran je na privatizaciji putarskih preduzeća koja je obavljena u periodu vlasti Demokratske stranke, u koju su predstavnici političkog establišmenta mnogo češće upirali prstom nego u optuženog i njegove saizvršioce, kao da je krivica već dokazana. Primer za to je i predizborna kampanja, gde se u *promotivnom spotu pojavio snimak zgrade Miškovićeve kompanije kao sinonim za korupciju protiv koje će se Vlada odlučno boriti*. Međutim, ukoliko optužnica Tužilaštva ne bude dovoljno jaka i argumentovana, ovaj proces će imati ozbiljne posledice i označiti dvostruki krah – pravosudnog i političkog sistema – jer će više nego bilo šta drugo prikazati u kojoj meri su institucije devastirane i nesposobne da učine otklon od autoritarnog modela funkcionisanja.

Mišković i Đurašković su, inače, u nekoliko navrata pred tzv. Specijalnim sudom istakli da su bili pod pritiscima funkcionera Demokratske stranke, ali i drugih stranaka koje su učestvovala u koalicionim vladama.

Đurašković je na suđenju 23. januara kazao da je gradonačelnik Beograda Dragan Đilas onemogućio toj firmi dobijanje poslova u Beogradu²²², dok je bivšeg ministra Dušana Petrovića optužio da je na njega vršio pritiske uz obrazloženje da je to u interesu države²²³. Advokat Zdenko Tomanić je takođe podsetio na izjavu bivšeg predsednika Srbije Borisa Tadića da mu je tokom njegovog mandata tužilac rekao da nema dokaza protiv njegovog klijenta Miroslava Miškovića, zbog čega je od tužilaštva tražio

222 "Nibens grupa je od 2011. godine na crnoj listi dobijanja poslova u Beogradu...Saznao sam da iza toga stoji Dragan Đilas", rekao je Đurašković; *Beta*, 23.januar 2014.

223 "Sve je počelo 2010. godine, kada su PZP Beograd, Putevi Užice i Planum Zemun formirali konzorcijum za tender za izgradnju 110 kilometara Koridora 10. Dušan Petrović, koji je tada bio ministar i potpredsednik DS, tražio je od mene da u konzorcijum ubacimo, i to kao nosioca posla, preduzeće Interkop Šabac", rekao je Đurašković; *Tanjug*, 24.januar 2014.

obrazloženje kako je moguće da jedan tužilac sa predsednikom države razmenjuje informacije o dokazima²²⁴.

Obrana vlasnika Nibens grupe predložila je sudu da kao svedoke sasluša bivšeg predsednika Srbije Borisa Tadića, njegovog šefa kabineta Mikija Rakića, kao i bivše ministre Dušana Petrovića, Milutina Mrkonjića i Olivera Dulića. Dušan Petrović i nekadašnji lider DS Boris Tadić odbacili su tvrdnje Đuraškovića, ali su najavili da će se odazvati pozivu suda. Tadić je potvrdio da je istraga protiv Miškovića bila pokrenuta tokom njegovog predsedničkog mandata, ali da nije bilo dovoljno dokaza.

“Hapšenje bez presude značilo bi da bi bio pušten na slobodu, čime bi bila dovedena u pitanje borba protiv organizovanog kriminala i korupcije. Cilj te istrage je bio da Mišković bude pravosnažno osuđen, a ne da bude uhapšen zarad podizanja političke popularnosti”, naveo je Tadić²²⁵, jasno aludirajući na političku pozadinu procesa.

Bivši ministar privrede Saša Radulović, za koga je Mišković rekao da mu je “pisao optužnicu”, izjavio je da je ponosan na to što je pomagao tužilaštvu i policiji, kao i na sve “što je radio za Vericu Barać i njen Savet za borbu protiv korupcije”. Radulović je još naveo da je u Srbiji sprovedena pljačkaška privatizacija, kao i da “borba protiv lupeža raznih vrsta u oblasti privrednog kriminala ima posebnu draž”²²⁶.

I optuženi Dejan Jevtić, predsednik Skupštine akcionara PZP Niš i prokurista Nibens grupe, rekao je da ga je 26. aprila 2011. godine tadašnji poslanik URS Ivica Kojić pozvao telefonom i preneo mu da postoji politički pritisak da se Nibens grupa isključi iz posla oko koridora 10, jer DS favorizuje svoje ljude²²⁷.

Prema Jevtićevim rečima, Nibens grupa je bila nosilac posla za izgradnju Koridora 10 i 11, “kičma putarske privrede”, koja je ovim postupkom

224 <http://www.vesti.rs/Miroslav-Mi%C5%A1kovi%C4%87/Marko-Miskovic-negirao-krivicu-8.html>; 28.februar 2014.

225 *Blic*, 24.februar 2015.

226 *Blic*, 24.februar 2015.

227 “Postoji pritisak. Žuti nam rade o glavi hoće da nas ubiju”, preneo je Jevtić reči Kojića, za koga je ustvrdio da je kredibilna osoba, a da o tome koji su to čelnici iz DS-a vršili pritisak ostavlja nadležnim organima da istraže. Tanjug, 5.jun 2014.

uklonjena iz poslova izgradnje puteva, što je vrlo ozbiljna optužba koja je u Srbiji itekako verovatna.

“Ovim je ubijen lider u putarskoj privredi, akcije su podržavljene i stvoren je pristor za nove učesnike u ovoj profitabilnoj branši”, rekao je Jevtić²²⁸.

Inače, Mišković, Đurašković, ali i bivši direktor PZP Niš Milutin Gašević tvrde da su putarska preduzeća propala zbog velike zaduženosti, odnosno zato što im država nije izmirila velika sredstva i zato što je od njih tražila da joj otpišu kamatu na dugovanja, zbog čega su morala da uzimaju veoma nepovoljne bankarske kredite. Gašević je rekao da je u neformalnim razgovorima čuo da je država, na osnovu neisplaćenih kamata, dugovala putarskim preduzećima oko 40 miliona evra, za koja nisu smela da tuže državu zbog straha od gubitka budućih poslova²²⁹. Mišković je ovu izjavu nazvao “velikim trenutkom” za sudski postupak, jer je utvrđeno da je država krivac, i zatražio da se i ona doda na optužnicu²³⁰.

Zbog neutemeljenih optužbi koje su nanele štetu preduzećima Delta holdinga, kao i zbog nezakonitog jemstva koje je položio u gotovini, Miroslav Mišković je najavio podnošenje tužbe pred Evropskim sudom u Srazburu. Britanski pravnik Jan Forester, koji prisustvuje suđenjima kao zastupnik Miškovićeve firme Hemslejd sa Kipra, poziva se na međunarodne standarde prema kojima kaucija nije kazna i ima samo jednu funkciju – obezbeđenje prisustva okrivljenog tokom krivičnog procesa²³¹. Za Miškovića je plaćena najveća kaucija u istoriji i srpskog pravosuđa i pravosuđa na Balkanu, i to protivno zakonu, u gotovom novcu. Mišković je na sudu

228 <http://www.b92.net/info/857357>, 5.jun 2014.

229 *Tanjug*, 17.april 2014.

230 “Ispada da su putarska preduzeća propala zbog tri miliona evra koja su vratila Unikredit banci po osnovu kredita od 25 miliona evra, a ne zbog 150 miliona evra koje im je dugovala država za izvedene radove u putnoj privredi, zbog čega su i morali da se zadužuju i uzimaju kredite”, rekao je Mišković; *Večernje novosti*, 18.april 2014.

231 “Ponašanje gospodina Miškovića potvrđuje da on želi pred sudom da brani svoju nevinost, i ne može se dovesti u sumnju njegova želja da bude prisutan na sudu. Od trenutka kada je pušten iz pritvora on je proveo čitavih 15 dana u nekoliko navrata u sudnici, tako da nema razloga da se posumnja da on namerava da zloupotrebi svoju slobodu i da napusti zemlju”, rekao je Forester; *Danas*, 28.februar 2014.

izjavio da je izgubio milion evra na jemstvu od 12 miliona evra koje je morao da položi da bi izašao iz pritvora, jer je novac položio u dinarima a domaća valuta je u međuvremenu oslabila gotovo deset odsto²³².

Živojin Petrović, direktor preduzeća "Mera invest" Marka Miškovića takođe je pokrenuo spor, pred Privrednim sudom, i to zbog lažne optužbe da ovo preduzeće nije platilo porez državi. Petrović je rekao da je isti poreski inspektor koji je napisao izveštaj 2010, tri godine kasnije podneo izveštaj u kojem konstatuje da je došlo do utaje poreza²³³.

Proces Miroslavu i Marku Miškoviću, Đuraškoviću i još osmoro optuženih, praktično je bio blokiran zbog štrajka advokata iako su se oni redovno pojavljivali na ročištima. Ministar pravde Nikola Selaković je štrajk doveo u vezu sa sudskim postupkom protiv Miškovića i ostalih, ustvrdivši da se među najglasnijima u štrajku nalaze oni koji zastupaju pojedine okrivljene koji su u žiži srpske javnosti²³⁴.

U decembru 2014, Krivično vanpretresno veće Specijalnog suda usvojilo je predlog optuženog Mila Đuraškovića i spojilo suđenje za Nibens grupu sa onim koje se vodi protiv Miroslava Miškovića. Sud je obrazložio ovu odluku argumentom da su mahom isti optuženi u oba slučaja, kao i time što su oba postupka u početnoj fazi izvođenja dokaza. Novi sudija koji će suditi objedinjeni proces je Maja Ilić, koja je sudila slučaj "Nibens" pre spajanja sa suđenjem zbog zloupotreba u putarskim preduzećima.

Međutim, u slučaju Miroslava Miškovića ova odluka je značila i oduzimanje predmeta sudiji Vladimiru Vučiniću, što je izazvalo oštre komentare u medijima i delu stručne javnosti. Sudija Vučinić je 5. decembra 2013. privremeno vratio pasoš Miškoviću kako bi mogao da otputuje u London, posle čega se u tabloidima pojavila serija tekstova u kojima se impliciralo

232 *Naše novine*, 10.decembar 2014.

233 *Beta*, 7.maj 2014.

234 „*Neke stvari su isuviše očigledne da bi bile slučajne. Imate situaciju da je i letos, a i sada, štrajk advokata pokrenut u trenutku kada nas je nekoliko dana delilo od nastavka krivičnih postupaka koji su u fokusu pažnje cele srpske javnosti, a koji se vode pred posebnim odeljenjem Višeg suda u Beogradu. Među najglasnijima u štrajku se nalaze ljudi koji zastupaju pojedine okrivljene u ovim postupcima. Na primer, slučajevi Azotara, Agrobanka, putarska preduzeća, u kome je jedan od okrivljenih i Miroslav Mišković*“, rekao je Selaković; *Tanjug*, 25.septembar 2014.

da je sudija Vučinić primio mito kako bi pustio Miškovića da putuje. Kako su od predsednika i portparola Višeg suda izostajali odgovori na te optužbe, Vladimir Vučinić je sam u izjavi za medije negirao tvrdnje koji su iznete u novinskim natpisima. Zbog toga je protiv njega predsednik Višeg suda Aleksandar Stepanović Visokom savetu sudstva podneo disciplinsku prijavu, tvrdeći da je svojim izjavama narušio ugled suda.

Sudija Vučinić je podnošenje disciplinske prijave video kao nastavak pritiska koji je na njega vršio predsednik Višeg suda. Vučinić je izjavio da je Stepanović u više navrata insistirao da on preinači svoju odluku o vraćanju pasoša Miškoviću.

Iako je Disciplinsko veće VSS-a zaključilo da sudija Vučinić nije svojim postupcima narušio ugled profesije, priča o ovom slučaju se tu nije završila. Krajem oktobra 2014, Vladimir Vučinić je doneo odluku da trajno vrati pasoše Miroslavu i Marku Miškoviću, ali je već 7. novembra Apelacioni sud tu odluku poništio.

Predsednica Društva sudija i sudija Apelacionog suda u Beogradu Dragana Boljević, koja zastupa sudiju Vučinića, izjavila je da su se „u predmetu sudije Vučinića i svemu što se dešava oko njega uživali neki procesi koji su slikoviti za stanje u sprskom pravosuđu i zbog kojih je Evropska komisija i rekla da to stanje mora da se popravlja”²³⁵.

U obraćanju pred Disciplinskom komisijom Visokog saveta sudstva, osporavajući navode predsednika Višeg suda u Beogradu, Vučinić je naglasio da smatra da nije počinio bilo kakav disciplinski prekršaj, nije prekršio nijednu ustavnu, zakonsku ni podzakonsku odredbu, i da su principi, Etički kodeks i druga zakonska načela, njegov način života, te je zahtevao da postupak bude javan. Tom prilikom, sudija Vučinić je rekao:

„Uvažene dicipinske sudije, onako kako ja to vidim, ne ‘sudite’ samo meni, niti funkciji koju još uvek predstavljam. Vi ovde sudite slobodi

235 “U Izveštaju o napretku za 2014. godinu je konstatovano da Visoki savet sudstva nije na odgovarajući način zaštitio nezavisnost određenih sudija viših i apelacionih sudova kada su mu se obratili radi zaštite od pritiska u vršenju njihovih svakodnevnih dužnosti. Sasvim sigurno je jedan od takvih predmeta i ovaj sudije Vučinića”, navela je Dragana Boljević; Dnevnik, 10. oktobar 2014.

govora i izražavanja, poštovanju ljudskih prava, slobodi medija i oprostite mi na još jednoj slobodi – sudite sebi”²³⁶.

Upravo ova rečenica sada već bivšeg predsednika veća koje je sudilo Miroslavu Miškoviću, ali i ostali pomenuti detalji sudskog procesa, unose ozbiljnu sumnju u zakonitost postupka i političke pritiske, nezvano od krajnjeg ishoda odnosno donošenja osuđujuće ili oslobađajuće presude. To svakako nije dobra referenca za pravosuđe Srbije, naročito u trenutku kada se očekuje otvaranje prvih poglavlja sa EU.

236 Dnevnik, 10.oktobar 2014.

Zatvorski sistem: neophodno sistematsko rešavanje problema

Tokom 2014. godine počela je primena novog Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, od 1. septembra, i donet je Zakon o probaciji.

Najznačajniju novinu u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija predstavlja uvođenje instituta sudije za izvršenje krivičnih sankcija. Ova novina uvedena je pravashodno u cilju usaglašavanja zakona sa važećim evropskim standardima, jer ga poznaje većina zakonodavstava država evropsko-kontinentalnog sistema. Ovaj institut obezbeđuje veću pravnu zaštitu osoba lišenih slobode.

Sudija za izvršenje krivičnih sankcija postoji pri svakom višem sudu, a određuje ga predsednik višeg suda iz reda sudija tog suda. U predmetima za koje je nadležan, postupa kao sudija pojedinac. Sudiji za izvršenje može pomagati posebna stručna služba, iz reda zaposlenih u sudu. Sudija za izvršenje je u obavezi da vodi posebnu evidenciju o predmetima u kojima postupa u skladu sa sudskim poslovníkom. Ovlašćen je da najmanje jednom u svaka četiri meseca tokom godine obilazi zavode na teritoriji svoje mesne nadležnosti, razgovara sa osuđenima i informiše ih o načinu ostvarivanja njihovih prava.

Osnovna delatnost sudije za izvršenje sastoji se u zaštiti prava pritvořenika, osuđenika, osoba kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, obaveznog lečenja narkomana ili obaveznog lečenja alkoholičara kad se sprovodi u zavodu, tako što nadzire zakonitost u postupku izvršenja krivičnih sankcija i obezbeđuje ravnopravnost i jednakost ovih lica pred zakonom.²³⁷

Zakonom o probaciji regulisan je način izvršenja vanzavodskih mera i sankcija, propisana je svrha i sadržaj poslova probacije izvršenja, način izvršenja tih poslova i položaj osobe uključene u probaciju. Zakonom je određena i mreža povereničkih kancelarija kojih će ukupno biti 25.

237 Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Sl.glasnik RS, br. 55/2014.

Poverenička služba biće zadužena za sprovođenje alternativnih sankcija, ali i za prihvat bivših osuđenika nakon izlaska iz zatvora.

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je i tokom 2014. godine nastavio sa monitoringom zatvora u Srbiji. Kontrola Odbora obuhvatala je i monitoring celokupnog procesa reforme zatvorskog sistema koja je počela 2013. godine, usvajanjem Strategije. Helsinški odbor je, osim toga, u okviru Nacionalnog preventivnog mehanizma takođe vršio monitoringe zatvorskih ustanova. Generalni zaključci o stanju u zatvorima u Srbiji ne razlikuju se mnogo od zaključaka do kojih je Odbor dolazio ranijih godina. Slične, ako ne i potpuno iste zaključke i mišljenja o stanju u zatvorima deli i zaštitnik građana, druge organizacije civilnog društva i međunarodna tela i organizacije.

Zatvori u Srbiji su prenaseljeni, osuđenici žive u nehumanim uslovima, ishrana je loša, mali broj njih je radno angažovan, zdravstvene službe nisu dobro organizovane, nema dovoljno radnika u obezbeđenju – samo su neki od zaključaka istraživanja Helsinškog odbora za ljudska prava o reformi zatvorskih sistema u Srbiji. Nakon obilaska šest najvećih zatvorskih ustanova, uočeno je da je opšti položaj lica lišenih slobode bolji nego pre deset godina, ali država još nije uspela suštinski da reši brojne probleme u oblasti ljudskih prava osuđenih i njihove rehabilitacije tokom izdržavanja kazne zatvora. Kancelarije za alternativne sankcije i dalje ne funkcionišu potpuno samostalno i u punom kapacitetu. Na konferenciji za novinare koja je održana u decembru 2014. godine, članovi monitoring-tima Helsinškog odbora predstavili su izveštaj o obilasku zatvora i kancelarija za alternativne sankcije. Jelena Mirkov Subić iz Helsinškog odbora naglasila je potrebu sprovođenja reformi zatvorskih sistema, posebno zbog pregovaračkog poglavlja 23. Ona je istakla da Zakon o amnestiji nije doveo do smanjenja broja osuđenika, iako je na slobodu pušteno 1500 lica. Kada je reč o prenaseljenosti, zatvor u Padinskoj Skeli je poluprazan – kapacitet mu je 450 mesta, a iskorišćeno je oko 200, dok Kazneno-popravni zavod u Sremskoj Mitrovici ima 1300 mesta, a u njemu je više od 2000 osuđenika. Podaci ukazuju na to da se Strategija o smanjenju prenaseljenosti u zatvorima ne sprovodi na adekvatan način, jer problem i dalje postoji. Mali broj osuđenih lica je radno angažovan – oko 30 – odsto pa je zbog toga

veoma važno da država učini napor da se te osobe radno angažuju, kako bi bila osposobljena da pronađu posao kada izađu iz zatvora. Aleksandra Bezarević, specijalistkinja opšte medicine, navela je da postoji mala zainteresovanost lekara da rade u zdravstvenim službama u zatvorima. Zdravstvene službe i dalje nisu dobro organizovane, a lekari navode da je sve veći broj osuđenika mentalno oboleo. Doktorka je navela da jedino u zatvoru u Nišu postoji lekar koji svakodnevno obavlja tu vrstu pregleda i da zdravstvene knjižice nemaju svi osuđenici, zbog čega ne mogu da dobiju adekvatnu zdravstvenu zaštitu u civilnim zdravstvenim službama. Takođe, specijalna zatvorska bolnica u Beogradu ponekad nema ni prostor za terapijske razgovore. Doktorka je ukazala i na to da se osuđenici žale na ishranu, da nema voća, mleka i mlečnih proizvoda. Zoran Ilić, profesor Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, rekao je da nedostaje oko 40 službenika tretmana, kao i da zbog malih kapaciteta osuđenici duže ostaju u prijemnim odeljenjima.²³⁸

Prema istraživanju Beogradskog centra za ljudska prava, u Srbiji se na 100.000 stanovnika njih 142 nalaze na izdržavanju zatvorske kazne. Ovaj broj osuđenika premašuje kapacitete kazneno-popravnih zavoda u Srbiji, što ugrožava ljudska prava osuđenih lica i znatno otežava proces resocijalizacije.²³⁹ Iako je od 2010. godine, usvajanjem Strategije o smanjenju prenaseljenosti u zatvorima, u Srbiji urađeno dosta, utisak je da postoje mogućnosti za poboljšanje, kako bi se u dogleđnoj budućnosti približili broju od 75 zatvorenika na 100.000, koliko ih je u Holandiji. Nikola Kovačević iz Beogradskog centra za ljudska prava, predstavljajući publikaciju na konferenciji za novinare rekao je da se Holandija 2005. godine suočavala sa problemom prenaseljenosti zatvora, ali da je odlučnom akcijom, za deset godina došla u situaciju da bude jedna od zemalja sa najmanjim brojem osuđenika po glavi stanovnika. Kad se shvatilo da stroga kaznena politika nije uticala na smanjenje stope kriminaliteta, u Holandiji su preduzeli opsežne mere, kako bi rasteretili zatvorske kapacitete. Neke od mera koje su primenili su mogućnost odustajanja od krivičnog gonjenja ukoliko nema dokaza, ili u slučaju da kažnjavanje počinioca krivičnog dela nije u

238 Danas, 27. decembar 2014.

239 Mere za smanjenje zatvorske populacije – Primeri odobre prakse, Beograd 2014.

javnom interesu. Takođe, pritvor se u Holandiji tretira kao posebna mera koju sudija mora posebno da obrazloži. Primena instituta uslovne kazne i društveno korisnog rada, takođe je doprinela smanjenju broja osoba koja u zatvoru služe kaznu.²⁴⁰ Nataša Vučković, poslanica u Skupštini Srbije i u parlamentu Saveta Evrope (SE), sačinila je 2011. godine izveštaj o potrebi promocije alternative kaznama zatvora, na osnovu koga je Parlamentarna skupština SE usvojila odgovarajuću rezoluciju. Pitanje alternativnih sankcija je pitanje ljudskih prava, a prenaseljenost u zatvorima predstavlja njihovo kršenje. Međutim, ni alternativne kazne nisu dovoljne ukoliko nisu u sinergiji sa socijalnim i obrazovnim institucijama društva. Nataša Vučković takođe smatra da političari nerado brane vanzavodske sankcije, jer se boje etikete da su “meki” prema kriminalu. Dušanka Garić, načelnica Odeljenja za tretman i alternativne sankcije u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, mišljenja je, da je Srbija rasteretila kapacitete zatvora primenom alternativnih mera, primenom Zakona o amnestiji, proširivanjem zatvorskih kapaciteta i korišćenjem instituta uslovnog otpusta.²⁴¹

Nataša Novaković, pravna savetnica Misije OEBS u Srbiji takođe smatra da u zatvorima u Srbiji i dalje postoje brojni problemi, te da je zbog toga Misija OEBS, u saradnji sa Upravom za izvršenje krivičnih sankcija izradila Strategiju za dalji razvoj sistema izvršenja krivičnih sankcija Republike Srbije, za 2013 – 2020. godinu, koja je usvojena u decembru 2013 godine, a Akcioni plan za njeno sprovođenje završen 2014.

Predstavnici OEBS smatraju da je država napravila pozitivne korake i napor za poboljšanje situacije u zatvorskom sistemu, ali i dalje postoje problemi sa prenaseljenošću u zavodima ili odeljenjima sa najvišim stepenom bezbednosti, neadekvatna ili nejednako dostupna zdravstvena zaštita, nedostatak specijalizovanih programa tretmana za posebne kategorije osuđenika, kao i nedovoljne mogućnosti za radno angažovanje osuđenih. Ozbiljan problem predstavlja i manjak zaposlenih u službi za obezbeđenje i službi tretmana, s obzirom na to da porast broja zatvorenika nije

240 Danas, 4. decembar 2014.

241 Isto.

praćen odgovarajućim povećanjem broja zaposlenih u ovim najznačajnijim službama.²⁴²

Srbija je zemlja sa najvećom pretrpanošću u zatvorima među svih 47 zemalja članica Saveta Evrope, sa 160 zatvorenika na 100 mesta (statistički podaci za 2012). Osim u Srbiji, prenaseljeni su i zatvori u Italiji, 140 zatvorenika na 100 mesta, na Kipru sa isto toliko, u Mađarskoj sa 139 i Belgije sa 132. U 22 od 47 članica SE bilo je više zatvorenika nego što te ustanove mogu da prime. U proseku, naseljenost iznosi 98 zatvorenika na 100 mesta, što je blago poboljšanje u odnosu na 2011. godinu kad je bilo 99 zatvorenika na 100 mesta, navodi se u izveštaju objavljenom na sajtu SE. Prosečni troškovi države za jednog zatvorenika iznose 103 eura, od tri eura u bugarskim zatvorima, do 620 eura u švedskim. U Srbiji, dan osuđenog lica u zatvoru državu košta 15–20 eura.²⁴³

Opšti uslovi smeštaja u zatvorima u Srbiji nisu zadovoljavajući. Najpre, nedovoljni smeštajni kapaciteti, naročito u četiri velika kazneno-popravna zavoda – u Sremskoj Mitrovici, Požarevcu, Nišu i ženskom zatvoru u Požarevcu. Pojedini kapaciteti su stari, ruinirani, neodržavani. Najveći broj pritužbi zatvorenika odnosi se na pružanje zdravstvene zaštite, ali i na rad službe za tretman. Zatvori su suočeni sa nedostatkom lekara i problemom u obezbeđivanju lekova i terapije. Lekarski pregledi po prijemu u zatvor su uglavnom rutinski, ne postoje jedinstveni protokoli, po pravilu se ne obavljaju periodični lekarski pregledi zatvorenika, niti lekari bolesne pregledaju svakodnevno, a uslovi za lečenje u stacionarima nisu zadovoljavajući. Osuđena lica imaju veoma malo kontakata sa svojim vaspitačima, ne postoji kontinuirani rad sa osuđenim licima na njihovoj resocijalizaciji: u gotovo svim zatvorima osuđenici provode 23 sata dnevno zatvoreni u svojim ćelijama. Nepostojanje adekvatnog programa za tretman osuđenih lica i njihovu resocijalizaciju, svakako utiče na to da u srpskim zatvorima više od 60 odsto zatvorenika čine povratnici. Neophodno je unaprediti i sistem naknadnog preraspoređivanja osuđenih, u smislu stvaranja mogućnosti da osuđeni zbog dobrog vladanja prelaze u povoljniju vaspitnu grupu, čime bi se smanjio broj osuđenih koji se otpuštaju iz

242 Danas, 5. maj 2014.

243 Danas, 30. april 2014.

zatvora direktno iz zatvorenog odeljenja. Programi koji se sačinjavaju radi pružanja socijalne podrške osuđenima nakon otpuštanja iz zatvora i dalje su paušalni, tako da je osuđeni nakon otpuštanja prepušten sam sebi, što pojačava opasnost da će, kao lice koje nije pripremljeno za život van zatvorskih uslova, ponovo učiniti krivično delo.

Prema rečima Miloša Jankovića, zamenika zaštitnika građana za zaštitu prava lica lišenih slobode, poseban problem je to što su u pod redovnim zatvorskim režimom i osuđenici sa teškim mentalnim poremećajima, ne samo zbog toga što ne postoje uslovi za njihovo lečenje i tretman, već i zbog sigurnosti, kako za njih, tako i za njihovo okruženje; a ujedno predstavlja i neprimeren teret za osoblje. Te osobe bi morale biti smeštene u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu. Najveći problem svih zatvora, kao i drugih ustanova „zatvorenog tipa“, upravo je u tome što su „zatvoreni“, odnosno nedostupni uvidu javnosti. Lica koja su u njima smeštena „u vlasti“ su zatvorskih čuvara i u velikoj meri zavise od njihove volje. Zato ohrabruje to što su srpski zatvori, shodno važećim propisima, potpuno otvoreni za nadzore koje vrši zaštitnik građana, postupajući po pritužbama zatvorenika, kao i za posete u okviru Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture. U cilju unapređenja transparentnosti zatvora potrebno je intenzivirati aktivnosti nevladinih organizacija i drugih predstavnika civilnog društva, unutar zatvora, jer su one značajni indikatori položaja zatvorenika.²⁴⁴

Izveštaji zatvorskih uprava, sa druge strane, pokazuju da one nedovoljno prepoznaju postojeće probleme, jer se u njima uglavnom navode pozitivni aspekti. Međutim, to je u velikoj meri suprotno nalazima izvan-zatvorskih kontrola, između ostalih i Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja, koji će 2015. godine posetiti Srbiju. Brojni nedostaci koji su utvrđeni tokom prethodne tri posete ovog Komiteta još uvek nisu otklonjeni.

Ministar pravde Nikola Selaković je prilikom otvaranja novoizgrađenog paviljona otvorenog tipa na ekonomiji subotičkog Okružnog zatvora, izjavio da je namera ministarstva na čijem je čelu da zatvori u Srbiji budu dovedeni na nivo koji je dostojan čoveka i da bude stvoren zatvorski sistem koji će moći sam sebe da izdržava. Novoizgrađeni objekat u Subotici ima kapacitet za 48 osuđenih lica, a u njegovu izgradnju je tokom proteklih

sedam godina uloženo više od 16 miliona dinara. Ministar Selaković je tom prilikom rekao novinarima da je najpre neophodno obezbediti uslove života i rada u zatvorima, a tek nakon toga analizirati, da li je potrebno 26 ustanova za izvršenje krivičnih sankcija: "Ne smemo da u Srbiji imamo ijedan zatvor za koji bi nam Savet Evrope ili njegova relevantna tela rekli da ljudi tu borave u uslovima koji nisu dostojni čoveka".²⁴⁵ Po njegovim rečima i podacima kojima raspolaže Ministarstvo, kazne zatvora do tri meseca smanjene su za 80 odsto, kazne od tri do šest meseci 60 odsto, a kazne od šest meseci do godinu za 46 odsto. On je dodao da je to urađeno s kancelarijama za alternativne sankcije, kojih sad u Srbiji ima 17, a nedostaje ih još osam.²⁴⁶ Ministar je istom prilikom istakao veliki napredak u zatvorskoj ekonomiji širom Srbije, tokom protekle dve godine, sa nadom da će Ministarstvo i država moći da ispune plan koji su sebi zacrtali, odnosno da zatvorski sistem u Srbiji počne sam sebe da izdržava.²⁴⁷

Uprkos velikom pomaku u povećanju uposlenosti osuđenih, i dalje je veliki broj zatvorenika koji nisu radno angažovani.²⁴⁸ To se naročito odnosi na pritvorenike. Potrebna su dalja intenziviranja aktivnog, individualnog i kolektivnog tretmanskog rada sa osuđenima, radi čega je potrebno povećati broj vaspitača.

Uprkos smanjenju ukupnog broja osuđenika u zatvorima po osnovu sprovedene amnestije, kao i naporima zatvorskih uprava da poboljšaju stanje, pojedini zatvorski kapaciteti i dalje nisu u skladu sa važećim standardima. Poseban problem je to što u velikom broju zatvora, između ostalih i u sedmom paviljonu u Požarevcu, drugom paviljonu u Nišu, ali i u novosagrađenom KPZ Beograd, ne postoje uslovi da zatvorenici raspoloživo vreme tokom dana provode u zajedničkim prostorijama, već su sve vreme zaključani u ćelijama. U proteklom periodu su izvršene adaptacije

245 Dnevnik, 1. avgust 2014.

246 Do kraja godine u Srbiji su otvorene sve kancelarije za alternativne sankcije i sada ih ukupno ima 25.

247 Zatvorski sistem za sada samo trećinu svojih potreba namiruje sam, a ostalo se finansira iz budžeta.

248 U periodu od 2011. do 2013. godine oko 500 osuđenika je prošlo kroz program obuke koji je finansirala Evropska unija.

pojedinih smeštajnih objekata u većem broju zavoda, u VPD Kruševac, OZ Beograd, KPZ Niš, OZ Čačak i OZ Negotin, čime su određeni kapaciteti usklađeni sa važećim standardima. Ohrabruje i to što država uz podršku Evropske unije (EU) planira adaptacija u KPZ za maloletnike Valjevo, kao i rekonstrukciju KPZ za žene u Požarevcu, koja će omogućiti da zatvorenice koje su u „lakšim“ vaspitnim grupama ne budu smeštene unutar visokih zatvorskih zidova.

Kad je reč o eventualnoj torturi u zatvorima, može se zaključiti da sistemska tortura nije uočena, ali da ima slučajeva prekomerne upotrebe mera prinude ili ponašanja koja predstavljaju nehumano i nečovečno ponašanje i postupanje.

U cilju prevencije torture bilobi važno da se na nivou Ministarstva pravde formira mehanizam za kontrolu rada i postupanja zatvorske uprave. Postojeće odeljenje za nadzor, koje je jedinica unutar zatvorske uprave, u proteklom periodu se pokazalo kao neodgovarajuće. Pre svega zbog toga što ne kontroliše rad uprave kao celine i zato što su njegovi nalazi, po pravilu označavaju tajnim. Takođe, nužno je da se prekine sa praksom da zatvorski čuvari prisustvuju lekarskim pregledima zatvorenika, jer to, ne samo da ugrožava privatnost pacijenata, već onemogućuje i uvid u eventualno nasilno postupanje sa zatvorenikom. Osim toga, značajno bi bilo da neposredni rukovodilac zatvorskim lekarima ne bude upravnik zatvora, odnosno da se postojeće službe za zdravstvenu zaštitu u zatvorima izmeste u nadležnost Ministarstva zdravlja.

Povodom jednog slučaja torture od pre nekoliko godina u KPZ u Nišu, 2014. godine je doneta i odluka Evropskog suda za ljudska prava. Sud u Strazburu doneo je u junu presudu po kojoj Srbija mora da isplati 130.000 eura zatvorenicima iz KPZ u Nišu, koje su pretukli zatvorski čuvari. Presuda je epilog događaja iz novembra 2006, kada je grupa zatvorenika iz KPZ Niš protestovala, jer Skupština nije usvojila određene zakone o amnestiji. Pošto obećanje nije bilo ispunjeno, u zatvorima širom Srbije organizovani su protesti osuđenih lica. Najviše nereda bilo je u KPZ Niš, gde su pobunu na kraju ugušili čuvari, uz pomoć Zandarmerije. Povređeno je 79 zatvorenika, koji su ubrzo podneli krivične prijave protiv zatvorskih čuvara zbog torture i zlostavljanja. Godinu dana kasnije nadležni sud i tužilaštvo

koji su vodili istragu odbili su krivične prijave, zbog čega je ceo slučaj završio pred Evropskim sudom. Presudom Evropskog suda državi Srbiji je naloženo da na ime nematerijalne štete isplati iznos od po 3500 eura za 37 zatvorenika.²⁴⁹

Pritvor

Dosadašnje reforme pravosuđa nisu dovele do efikasnijeg rada sudova u takozvanim pritvorskim predmetima. Osim toga, utisak je da se mere pritvora često olako izriču, da su neprimereno dugog trajanja, kao i da sudovi retko određuju mere (poput jemstva, na primer), koje predstavljaju efikasnu alternativu pritvoru. Okolnosti koje prate izvršenje mere pritvora, povrede pretpostavke nevinosti pritvorenika, kao i uslovi izvršenja te mere, u velikom broju slučajeva predstavljaju svojevrsnu kaznu pre osude.

Smeštajni i drugi životni uslovi pritvorenika u pojedinim pritvorskim jedinicama i dalje nisu u skladu sa važećim standardima. Kapaciteti su većinom prenaseljeni, tako da se pojedinim pritvorenicima ne omogućuje prostor u spavaonici od najmanje osam kubnih metara i četiri kvadratna metra. Nije potpuno eliminisana ni pojava da pojedini pritvorenici spavaju na dušecima na podu ili na trospratnim krevetima, što obesmišljava ideju o zasebnom ležaju. Pojedine prostorije pritvorskih jedinica su u izuzetno lošem stanju, ruinirane, prljave i neprovetrene. Naročito je težak položaj nepušača koji su smešteni u istoj prostoriji sa pušačima. U pojedinim prostorijama je nedovoljan i dotok prirodne svetlosti, a veštačko osvetljenje je nezadovoljavajuće do mere koja onemogućuje čitanje bez štete po vid. Pritvorenici su po ceo dan zaključani u ćeliji/spavaonici. Po pravilu im se ne omogućuje da raspoloživo vreme tokom dana provode van ćelije, u zajedničkim prostorijama sa drugim pritvorenicima sa kojima im odlukom suda nije zabranjen kontakt. Pritvorenicima se u najvećem broju slučajeva ne omogućuje radno angažovanje, niti su uključeni u socijalne i kulturne aktivnosti. Iako, po važećim propisima, pritvorenici imaju pravo da svakog dana izvan zatvorenih prostorija provode najmanje dva sata, u pojedinim pritvorskim jedinicama ne postoje uslovi za ostvarenje tog prava u punom

249 Blic, 27. jun 2014.

obimu. Postojeća šetališta uglavnom nemaju adekvatne nadstrešnice, podobne za zaštitu od kiše ili snega. Takođe, nema dovoljno uslova za fizičke aktivnosti, posebno kad je vreme loše.

Događa se da se pritvorenici koji nisu ranije osuđivani smeštaju u istu spavaonicu sa pritvorenicima koji su ranije osuđivani, a ne poklanja se dovoljna pažnja raspoređivanju pritvorenika u zavisnosti od vrste krivičnog dela koje im se stavlja na teret. Navedeno nije u skladu sa važećim propisima i može imati dalekosežne negativne posledice po pritvorena lica.

Višegodišnji pritvor može dovesti do značajnih poremećaja u bračnim i porodičnim odnosima pritvorenika. Ohrabruje to što su nakon brojnih pritužbi pritvorenika u Okružnom zatvoru u Beogradu formirane posebne prostorije za posetu bračnog druga, dece i drugih bliskih lica, te da je u proteklom periodu odlukom nadležnog suda jednom pritvoreniku, koji se na izvršenju mere pritvora nalazi više od pet godina, odobrena bračna poseta, bez prisustva osoblja ili drugih osuđenih.

Žene kojima je izrečena mera pritvora smeštaju se u pritvorskim jedinicama zatvora širom Srbije. Njihov relativno mali broj dovodi do toga da su neke od njih tokom izvršenja mere pritvora usamljene, često i na duži rok. Iako u sistemu izvršenja krivičnih sankcija to predstavlja disciplinsku ili posebnu meru koja je striktno vremenski ograničena, u praksi je za pojedine pritvorenice redovan način izvršenja mere pritvora.²⁵⁰

Izveštaji zaštitnika građana o stanju u policijskim stanicama ukazuju na to da su smeštajni uslovi i u policijskom zadržavanju veoma loši. Prostorije za zadržavanje su ruinirane, bez tekuće vode i toaleta, ili sa toaletom koji nije odgovarajući i u kojima se čak nalazi i video nadzor, što svakako nije u skladu sa zakonima i konvencijama kojima se reguliše dostojanstvo osuđenih ili pritvorenih lica. Poslednja nenajavljena noćna poseta u skladu s planom poseta Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture obavljena je u Kruševcu 9. i 10. juna 2014. godine, i tom prilikom, kako je saopšteno, uočeno je desetak propusta.²⁵¹

Prekomerna i neosnovana upotreba mere pritvora veliki je problem ne samo za pritvorena lica, u smislu kršenja njihovih ljudskih prava, već

250 Danas, 12. maj 2014.

251 Dnevnik,, 18. avgust 2014.

je to veliki finansijski problem i za Srbiju. Više od 3800 građana je tokom proteklih 7 godina zatražilo odštetu od države zbog neosnovanog privođenja i boravka u pritvoru. Iz budžeta države na ime odštete, ovim građanima je isplaćeno ukupno 11 miliona dinara.²⁵²

Alternativne sankcije (AS)

Suočena sa porastom recidiva i velikom prenaseljenošću u zatvorima, Srbija se odlučila za efikasnije rešavanje, ne samo prenaseljenosti već i bolje i efikasnije resocijalizacije osuđenih lica. U periodu od tri godine uspostavljena je mreža kancelarija za alternativne sankcije (AS) u gotovo u svim gradovima gde postoji sedište Višeg suda otvorena je kancelarija. Nakon donošenja Zakona o probaciji imenovani su i poverenici. Poverenička služba i kancelarije za alternativne sankcije imaju, pre svega zadatak da pruže podršku svim osuđenim licima kojima je nakon izlaska potrebna pomoć za ponovnu reintegraciju u društvo. Poverenička služba takođe, ima zakonsku obavezu da sa osuđenima realizuje program pripreme za izlazak iz zatvora u trajanju od najmanje mesec dana pre otpusta. Sa druge strane, poverenicima je poveren i posao vođenja i praćenja realizacije alternativnih sankcija.

Iako je veći broj kancelarija otvoren tek 2014. godine, od 2012, u Srbiji se alternativne sankcije realizuju u okviru sedam kancelarija. Međutim, stiće se utisak da kancelarije do sada nisu imale puno posla. Nedovoljan broj izrečenih alternativnih sankcija je jedan od razloga za to. Mali broj izrečenih sankcija može se pripisati nespremnost sudova za izricanje ovakvih kazni. Sa druge strane, neupućenost samih stranaka da predlože ovakav način izvršenja kazne, umesto tradicionalnog zatvorskog, takođe je jedan od uzroka, ali je svakako najveća odgovornost na sudovima. Takođe, broj osuđenika kojima poverenička služba pruža podršku nakon izlaska iz zatvora je još manji. Generalno, utisak je da država i njene institucije nisu još uvek shvatile pravi značaj postojanja ovih kancelarija i povereničke službe.

Prema podacima²⁵³ koje je Helsinški odbor dobio od Odeljenja za alternativne sankcije pri Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, broj zaposlenih

252 Večernje novosti, 2. jun 2014.

253 Dobijeni podaci su iz novembra 2014. godine.

osoba u kancelarijama na nivou cele Srbije je: 19 stalno zaposlenih poverenika, 24 poverenika iz sistema (odnosno iz zatvora iz službe za tretman, tj. vaspitača), 10 referenata i 46 radnika iz službe obezbeđenja.

Na osnovu ovih podataka može se zaključiti da je u rad kancelarija za alternativne sankcije uključeno više osoba iz sistema, odnosno zatvora, nego što ih je angažovano van sistema, što svakako nije dobro. Ljudi koji se angažuju iz zatvora, ne rade puno radno vreme u kancelarijama za AS, već tamo provode najviše tri radna dana, dok prostala dva radna dane provode u zatvoru. Ovakav način organizovanja rada svakako utiče na kvalitet rada službe za tretman u zatvoru, ali i poverenika u kancelarijama, pogotovo što je vaspitna služba ionako slaba karika u zatvorima.

Izrazgovora sa poverenicima koji vode kancelarije može se zaključiti da poverenici nisu samostalni i nezavisni u obavljanju svojih poslova, odnosno da su u punoj zavisnosti od zatvora. Prvenstveno se misli na to da je država samo obezbedila prostorije u kojima poverenici rade. Sve ostale poslove, poverenici i kancelarija realizuju u saradnji sa zatvorom. Preko zatvora ide prijem i slanje celokupne pošte, jer kancelarije nemaju svoj pečat. Kancelarije nemaju ni svoje vozilo. U slučaju da je potrebno postavljanje nanogice, ili je potrebno ići u kontrolu osuđenih lica, poverenici moraju da angažuju ne samo zaposlene iz zatvora, već da koriste i njihova vozila. Ovo svakako ne bi bio veliki problem da u zatvorima postoji dovoljan broj zaposlenih i u službi obezbeđenja i u službi za tretman, odnosno da imaju dovoljan broj vozila.

Prema podacima Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, broj realizovanih alternativnih sankcija u 2014 godini je, 673. U odnosu na broj osuđenih lica koji prelazi 10.000, to je malo, jer procentualno iznosi ispod 7 odsto. Međutim, evidentno je da je neki pomak ipak učinjen u odnosu na 2013. godinu, kad su bile ukupno 403 realizovane kazne.

Iako je u ekonomskom smislu, najracionalnije da osuđena lica izvršavaju kaznu rada u javnom interesu, na teritoriji Srbije ukupan broj osuđenih sa ovom sankcijom je samo njih 376. Po rečima poverenika, do sada nije bilo slučajeva zloupotrebe ili prekida ovakvog načina izvršenja sankcija. Naprotiv, pokazalo se jako pozitivno i za osuđena lica, ali i za preduzeća u kojima su osuđena lica radila. Mnoga preduzeća su se nakon realizacije

ovakvih sankcija javljala poverenicima da pitaju, da li imaju još osuđenih lica sa ovim kaznama jer su spremna ponovo nekoga da uposle. Iako državu ovaj način izvršenja sankcije najmanje košte, sankcija nije u dovoljnoj meri primenjivana. Na osnovu razgovora sa poverenicima i sa osuđenim licima, došli smo do zaključka da sudovi ne izriču u dovoljnom broju ovu kaznu u slučajevima kad je to moguće. U zatvorima se nalaze osobe zbog prekršaja i zbog neplaćanja alimentacije, ili sa kaznama od 1 do 3 godine. Za pojedina dela bi se svakako mogla izreći alternativna sankcija, ali osuđena lica nisu bila upoznata sa tom mogućnošću, ili sudije nisu usvojili njihove predloge za izricanje alternativnih sankcija.

Takođe prema dobijenim podacima iz Uprave, na teritoriji cele Srbije vrši se nadzor nad samo 21 osobom koja je dobila uslovni otpust, a samo jednom licu se daje podrška posle izlaska iz zatvora. Međutim, prema dobijenim podacima iz lokalnih kancelarija, u Valjevu se pruža podršku petorici osuđenih lica, dok kancelarija u Nišu pruža podršku jednom (očigledno je da podaci nisu ažurirani, iako postoji velika interakcija između lokalnih kancelarija i Odeljenja uprave).

Međutim, na otvaranju Kancelarije za alternativne sankcije u Osnovnom sudu u Valjevu direktor Uprave za izvršenje krivičnih sankcija Milan Stevović izjavio je da se u sudovima u Srbiji dnevno izriče oko 1000 alternativnih sankcija, narukvica, nanogica ili rada u javnom interesu za lakša krivična dela, što čini deset odsto kazni koje se izriču svakog dana u pravosudnom sistemu. Po njegovim rečima, cilj Ministarstva pravde i Uprave je da se tokom 2015. godine poveća broj izrečenih alternativnih sankcija sa 10, na 50 odsto ukupnog broja izrečenih krivičnih sankcija. To bi dalje značilo da od oko 10.500 sudskih sankcija, koliko se dnevno izriče u Srbiji, polovina sankcija, odnosno 5000 presuda bi trebalo biti alternativne sankcije.²⁵⁴ Direktor Uprave je istom prilikom izjavio da je država u prvih 6 meseci 2014. godine izricanjem alternativnih sankcija uštedela čak 150.000 eura iz državnog budžeta. Stevović je takođe skrenuo pažnju i na to da bi država trebala da povede računa i o smanjenju recidivizma jer on u Srbiji iznosi 72 odsto.

254 <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/221214/221214-stampa4.html>.

IV – PARLAMENT

Pod dominacijom izvršne vlasti

Scena u kojoj reči poslanika iznenada zaglušuje frenetičan aplauz, iznenađen pogled govornika koji zna da ničim nije zaslužio tapšanje i brzi ulazak u skupštinski hol premijera Aleksandra Vučića, kome je taj aplauz bio namenjen, možda najuverljivije pokazuje odnos parlamenta prema izvršnoj vlasti, ali i karakter desetog saziva Skupštine Srbije.

Skupština je konstituisana 16. aprila 2014, nakon vanrednih parlamentarnih izbora održanih mesec dana ranije, a jedan od njenih kuriziteta je „spontano” okupljanje građana u vreme zasedanja, iako je to zakonom zabranjeno, i bez prijave skupa policiji, iako je to zakonska obaveza. Na dan izbora nove vlade (27. aprila 2014), posle neuobičajeno dugog, gotovo tročasovnog ekspozea novog premijera, Vučić se, sa članovima cele vlade u pozadini, sa montirane govornice obratio tako okupljenim građanima, među kojima je bilo nekoliko hiljada pristalica Srpske napredne stranke (SNS) iz raznih gradova Srbije.²⁵⁵

Drugi put su se građani „spontano” okupili ispred Skupštine u vreme debate o osporavanom i u mnogim delovima netransparantnom projektu „Beograd na vodi”, kome se suprotstavlja veći deo stručne javnosti. I taj skup je održan neometen od nadležnih organa, iako prethodno nije bio prijavljen policiji i uprkos tome što se, protivzakonito održavao u vreme skupštinskog zasedanja.

Veliko preimućstvo vladajuće koalicije (više od 200 od ukupno 250 poslanika), fragmentisana opozicija koja nikako da se oporavi od izbornog poraza, niti da konsoliduje svoje redove, koja je često bez jasnih stavova i kritična bez argumenata, konačno i uticaj izvršne vlasti na rad parlamenta (što nije „dostignuće” samo ovog saziva), odredili su i položaj i rad novog saziva skupštine.

Ništa se nije bitnije promenilo od prethodnog saziva kad je skupština bila disciplinovana zakonodavna mašina, unisonih stavova vladajuće

255 <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/vucicev-ekspoze-i-spontani-miting-podrske-novoj-vladi.html?alphabet=L>.

većine i gotovo nevidljive opozicije koja je u ovom sazivu malo pojačala retoriku, pokušavajući da oponira uobičajeno grubom i ignoratskom vokabularu poslanika iz vlasti.

Poverenje građana u parlament (kao i u većinu drugih institucija), godinama na niskom nivou, nije se bitnije izmenilo ni u aktuelnom skupštinskom sazivu. Prema istraživanju o percepciji poglavlja 23. i 24. u pregovorima o članstvu u EU koje je sproveo Ipsos stratedžik marketing u novembru 2014, poverenje građana u većinu institucija je ispod 50 odsto. U Skupštinu Srbije nema poverenja 59 odsto građana, medijima ne veruje 57 odsto građana, a nevladinim organizacijama 61 odsto građana.²⁵⁶

Zakonodavna delatnost

Žestoki tempo rada u Skupštini najavio je Aleksandar Vučić u svom ekspozeu, poručujući poslanicima da će u Skupštini „jesti,spavati i umivati se”, kako bi reformski zakoni bili usvojeni u predviđenim rokovima. Bilo je planirano da do 15. jula bude izglasano četrdesetak reformskih zakona, što znači usvajanje po jednog zakona svakog drugog dana. Opozicija je navodila da je „na delu strašna demagogija zahvaljujući kojoj će se, bez javne rasprave, a kroz olako obećanu brzinu, doneti veliki broj važnih zakona.... koje neće videti ni stručna javnost ...”²⁵⁷

Takav tempo bilo je nemoguće ostvariti bez donošenje zakona po ubrzanoj proceduri, što je praksa koja je pratila svaki skupštinski saziv od 2000. godine. Tako je u novom parlamentarnom sastavu, u dva prva početna meseca rada parlamenta, usvojeno čak 30 zakona, od čega je polovina doneta po hitnom postupku.²⁵⁸

Svaka vlast za takvu žurbu nudi isto, mada ne baš ubedljivo objašnjenje: propisi moraju brzo da se donose da bi se reforme što pre sprovodile. Međutim, posledica takve prakse (kada poslanici obično imaju samo jedan dan da pregledaju zakon) su loši i nepotpuni propisi, zbog čega najčešće ne dobijaju zeleno svetlo Ustavnog suda. Tokom poslednje dve godine,

256 <http://rs.n1info.com/a24562/Vesti/Gradjani-Srbije-nemaju-poverenja-u-pravosudje.html>.

257 Danas, 9. maj 2014.

258 Večernje novosti, 25. jun 2014.

Ustavni sud je oborio više od 20 zakona, iako su prošli „kontrole“ Vlade i parlamenta.²⁵⁹ Među njima su i zakoni ključni za funkcionisanje pravnog sistema, kao što su akti o sudijama, Ustavnom sudu, vladi itd.

Po hitnoj proceduri bilo je predviđeno i donošenje zakona o Beogradu na vodi, projektu široko diskutabilnom i osporavanom od većeg dela stručne – i ne samo stručne – javnosti. Vlada Srbije dostavila je početkom marta 2015, Skupštini na usvajanje po hitnom postupku Predlog leks specijalisa o utvrđivanju javnog interesa i posebnim postupcima eksproprijacije i izdavanja građevinske dozvole za projekat “Beograd na vodi”.²⁶⁰

Dva dana kasnije reagovao je ombudsman Saša Janković izrazivši nadu da će taj Vladin predlog biti razmatran u redovnoj skupštinskoj proceduri. On je na sajtu zaštitinka građana²⁶¹ saopštio (a mediji preneli) da ni iz formalnih ni iz suštinskih razloga taj predlog zakona ne bi trebalo da bude razmatran po hitnoj proceduri, navodeći da “formalno, nije poznato da su u ovoj stvari nastale bilo kakve nepredvidive okolnosti koje su uslov za donošenje zakona u hitnoj proceduri”.

Nekoliko dana kasnije, Vlada Srbije zatražila je, “na predlog premijera” od predsednice parlamenta da se leks specijalis o Beogradu na vodi ne razmatra po hitnom postupku²⁶², već u redovnoj proceduri. Rasprava o tome održana je 7. 8. i 9. aprila 2015, prvog dana uz „spontano” okupljene građane kao podrška projektu, iako je tokom zasedanja parlamenta u njegovoj blizini zabranjeno svako okupljanje. Na jednom transparentu pisalo je: “Vučiću, hapsi ih sve”.²⁶³

Diskusiju o tom projektu koja je trajala oko 15 sati, karakterisali su oprečni stavovi vladajuće koalicije i opozicije. Dok je premijer Aleksandar Vučić tvrdio da je projekat „Beograd na vodi” od značaja za celu Srbiju i da

259 Večernje novosti, 27. maj 2014.

260 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/540960/Vlada-predlozila-leks-specijalis-za-Beograd-na-vodi>.

261 <http://www.ombudsman.rs/>.

262 <http://rs.n1info.com/a42570/Vesti/Beograd-na-vodi-Leks-specijalis-u-redovnoj-proceduri.html>.

263 http://www.danas.rs/danasrs/politika/opet_quotdogadjanje_narodaquot_pred_skupstinom_okupljanje_u_vreme_zasedanja_mimo_zakona.56.html?news_id=299967.

će „dramatično doprineti jačanju srpske ekonomije i izlasku zemlje iz krize, opozicija je oštro kritikovala predloženi akt, pre svega zato što je, kako su tvrdili, protivustavan.²⁶⁴

Predstavnik DS Balša Božović je izneo stav da je tim projektom povlašćen jedan investitor (Ujedinjeni Arapski Emirati), a njegov stranački kolega Borislav Stefanović je upitao „zbog čega je ovo projekat od značaja za Srbiju. Izgradnja hiljade stanova, poslovnog prostora, šoping mola? Da ne ulazim u to da li će biti zaklonjen pogled, da li će da se ugrozi estetska vrednost...²⁶⁵

Na zakon, kojim je “Beograd na vodi” definisan kao projekat od posebnog značaja za Srbiju i Beograd, podneta su 74 amandmana i posle tri dana taj propis je usvojen glasovima 176 poslanika vladajuće koalicije. Zakonom se predviđa investicija od 3,5 milijardi eura u izgradnju stambeno-poslovnog kompleksa, površine od oko dva miliona kvadratnih metara, na obali Save, a Vlada Srbije planira da ga realizuje u saradnji sa kompanijom “Igls hils” iz Ujedinjenih Arapskih Emirata.²⁶⁶

O kontrolnoj ulozi parlamenta

Parlament Srbije ima stalni problem sa sopstvenim autoritetom, a poslanici sa svojim strukturnim položajem. Prema istraživanju Otvorenog parlamenta, jedna od najvećih prepreka u funkcionisanju Narodne skupštine Srbije jeste odnos izvršne vlasti prema Skupštini. To se vidi u raznim aspektima rada parlamenta, od donošenja zakona (od kojih se mnogi donose po hitnom postupku, bez dovoljno vremena za pripremu) do kontrole rada izvršne vlasti.

Četvrtina poslanika Skupštine Srbije smatra da je izvršna vlast najveća prepreka za ostvarivanje kontrolne uloge parlamenta, pokazuju rezultati istraživanja “Kako parlament kontroliše izvršnu vlast”. Kao najefikasniji

264 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Vucic-Beograd-na-vodi-ce-dramaticno-ojacati-ekonomiju-Srbije.sr.html>.

265 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/549099/Ostra-polemika-Vucica-i-Stefanovica-obelezila-raspravu>.

266 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/549769/Usvojen-lex-specialis-o-Beogradu-na-vodi>.

mehanizam kontrolne uloge Skupštine 34 odsto poslanika vidi sastanke odbora, 25 odsto, poslanička pitanja, a 17 odsto javna slušanja. Istraživanje, koje je javnosti predstavljeno krajem aprila 2014. pokazalo je i da više od polovine poslanika koji postavljaju pitanja predstavnicima izvršne vlasti nije zadovoljno odgovorima. Poslanici takođe misle da javnost nije upoznata sa kontrolnom ulogom parlamenta.²⁶⁷

Prema rezultatima tog istraživanja, 33 odsto poslanika smatra da bi za bolje obavljanje nadzorne funkcije trebalo ojačati ulogu Skupštine Srbije, kao i položaj poslanika (22 odsto). Istovremeno 37,5 odsto ispitanih poslanika smatra da bi saradnja sa civilnim sektorom unapredila kontrolnu ulogu parlamenta, dok gotovo 28 odsto ukazuje na potrebu poboljšanja saradnje sa nezavisnim regulatornim telima.

Kontrolna uloga parlamenta, kao jedna od funkcija skupštine ostvaruje se najvećim delom kroz rad u odborima, preko poslaničkih pitanja i javnih slušanja, kao i kroz rad nezavisnih regulatornih tela. Međutim, kako će parlament obavljati kontrolnu ulogu zavisi, kako od mehanizama koji mu stoje na raspolaganju, tako i od karakteristika političkog sistema. Poslanici koji su učestvovali u ovom istraživanju se slažu sa tim da je u sadašnjem političkom (posebno stranačkom) sistemu, strukturni položaj poslanika slab.

Poslanici zavise od svojih stranaka i imaju ograničeno polje samostalnog delovanja. Osim toga, u sadašnjem političkom sistemu strukturni položaj parlamenta je lošiji od izvršne vlasti. Izvršna vlast dominira ne samo zakonodavnim procesom, već i celokupnim političkim životom, navodi se u istraživanju. Dosadašnja istraživanja „Otvorenog parlamenta” pokazuju da je izvršna vlast koristila gotovo svaku priliku da umanjí značaj i ugled parlamenta u javnosti. Na taj način podrivana je i kontrolna funkcija parlamenta koji se pretvorio u zakonodavnu mašinu. Na žalost, svi ovi strukturni faktori i dalje su na snazi.

Poboljšanje položaja parlamenta može se postići i pritiskom na izvršnu vlast, jačanjem procedura i svesti o tome da se one moraju poštovati, kako bi izvršna vlast postigla adekvatan stepen odgovornosti prema

267 <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/7207-izvrna-vlast-prepreka-za-kontrolnu-ulogu-parlamenta->

parlamentu. Na putu ka razvijenijoj strukturi i boljem funkcionisanju parlamenta poslanicima su, prema njihovim izjavama, jedan od najboljih saradnika organizacije civilnog društva. Zato, pored svih državnih struktura i političkih procesa, i civilni sektor može biti jedna od bitnih karika u jačanju uloge skupštine.²⁶⁸

Vlast i opozicija

Vlast i opozicija su, kao i u prethodnom sazivu, komunicirali uglavnom u atmosferi krajnje netolerancije, ličnih netrpeljivosti i uvreda uz rečnik nedostojnog parlamentu. Poslanici vladajuće koalicije nastavili su da za sve negativnosti krive bivšu vlast, a nejak a opozicija je nastojala da ih podseti da je proteklo gotovo tri godine otkako oni (sa dve rekonstrukcije vlade) vladaju, te da i pozitivne i negativne rezultate treba da knjiže i na svoj konto.

Posebno je burno bilo 22. decembra 2014, tokom rasprave o budžetu za 2015, i drugom rebalansu za tekuću godinu, kad je predsedavajući skupštinom izrekao tri opomene poslaniku Nove strane (NS) Zoranu Živkoviću zbog "uličarskog ponašanja" i naložio mu da se udalji sa zasedanja, pozvavši i skupštinsko obezbeđenje. Pre toga, predsedavajući Igor Bečić je Živkoviću, koji je tražio repliku, rekao da "svojim uličarskim rečnikom nije zaslužio reč". Živković je uzvratilo sa: "Stoko jedna!"²⁶⁹

Doprinos usijanoj atmosferi dao je i premijer Vučić koji je, učestvujući u raspravi, više puta poručio poslanicima Demokratske stranke (DS) da su „najobičnije kukavice, i u raspravi i u politici, jer nisu imali hrabrosti da sprovedu teške reforme". On se opoziciji obracao povišenim tonom i s nipodaštavanjem i ironijom, što je bilo evidentno kad je zamolio predsestavajućeg, koji je podelio više opomena poslanicima DS, da ih pusti da

268 <http://www.mc.rs/upload/documents/istrazivanje/042914-Istrazivanje-Kontrolna-uloga-Parlamenta.pdf>.

269 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:525618-Vucic-demokratama-Vi-ste-kukavice-Zivkovic-predstavajucem-Stoko-jedna>.

dobacuju, “pa čak i da opsuju”, jer će se tako, kako je rekao, lakše osećati i misliti da imaju sedam umesto šest odsto podrške.²⁷⁰

Šef poslaničke grupe DS Borisav Stefanović rekao je Vučiću da je pokazao “i izuzetno visok stepen nervoze, besa, primitivizma i prostakluka. Nijedan predsednik vlade nije nikada ovako razgovarao s narodnim poslanicima. Sve vreme ste vikali na nas i pitali nas zašto vam pretimo. Ja sam govorio o političkom bumerangu i sigurno će vas stići, čim vama ovako aplaudiraju za tu prazninu”, rekao je Stefanović premijeru.²⁷¹ Na toj sednici je, nakon više opomena, novčano kažnjen i poslanik demokrata Dragan Šutanovac, koji je povodom tih incidenata, gostujući na TV N1, izjavio da je u „Skupštini Srbije na delu puzajuća diktatura”²⁷² i da se opoziciji ne dozvoljava da kritikuje rad vlade i predlog budžeta.

Burno je bilo i na zasedanju 9. aprila 2015, kada su opozicione Demokratska stranka, Socijaldemokratska stranka (SDS) i Nova stranka zatražile od premijera Aleksandra Vučića smenu predsednice parlamenta Maje Gojković, navodeći da se opoziciji ne dozvoljava iznošenje stavova o tačkama na dnevnom redu. Oni su naveli da je predsednica parlamenta Maja Gojković bez ikakvog povoda i uporišta u Poslovniku o radu izrekla dve opomene poslaniku SDS Marku Đurišiću kako bi ga sprečila da priča o manama projekta Beograd na vodi. Istovremeno, potpredsednik parlamenta Igor Bečić novinarima je rekao da ga je Đurišić, nakon što je određena pauza, verbalno vređao i pretio, što su iz SDS demantovali.²⁷³

U takvom odnosu između vladajuće većine i opozicije, podnošenje amandmana postalo je predmet dosetki i šala, jer je opozicija, nemoćna da progura svoje predloge, počela da podnosi primedbe na pravopisne greške u predlozima zakonskih propisa. Od april, kada se novi skupštinski tim

270 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/521364/INCIDENTI-U-SKUPSTINI-Vucic-demokratama-Kukavice-Zivkovic-predsedavajuцем-Stoko-jedna/ostavi-komentar>.

271 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/521364/INCIDENTI-U-SKUPSTINI-Vucic-demokratama-Kukavice-Zivkovic-predsedavajuцем-Stoko-jedna/ostavi-komentar>.

272 <http://rs.n1info.com/a22989/Vesti/Sutanovac-U-parlamentu-na-delu-puzajuća-diktatura.html>.

273 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/549690/Babic-Sramotno-ponasanje-opozicije—samar-zademokratiju>

uselio u parlament, podneto je više od 1500 dodataka na zakone, od kojih su najveći broj pisali opozicionari, ali je usvojen tek svaki deseti, pisale su Večernje novosti početkom januara 2015.²⁷⁴

„Kada već ne mogu da im prođu predlozi koji suštinski menjaju tekst, poslanici pišu one gramatičke (briše se, umesto tačke treba da stoji zarez, itd)! Da nerviraju vlast, ali i da dobiju koji minut vremena više za raspravu”. U tome su se najviše isticali poslanici Nove stranke, koji su, da bi obesmislili postojeću praksu u Skupštini, na predlog budžeta za 2015, napisali amandmane na 147 stranica, odnosno napisali su ceo novi predlog budžeta, pisao je list.

Odnos prema nezavisnim regulatornim telima

U Srbiji, pa i u njenoj skupštini, još ne postoji dovoljno razumevanja za ulogu i značaj regulatornih tela, kao kontrolnih elemenata države, mada na evropskoj sceni, u Evropskom parlamentu, ta tela dobijaju pozitivne ocene za svoj rad. Vlast – što se u pojedinim slučajevima reflektuje i na parlament – teško prihvata činjenicu da mora da postupi po preporukama ili zahtevima tih tela, zbog čega probija rokove i izvršava pojedine zadatke tek pod pritiskom javnosti.

Početak juna 2014. izbio je pravi skandal kad su predstavnici regulatornih tela napustili skupštini, jer je povereniku za informacije od javnog značaja Rodoljubu Šabiću bilo uskraćeno da govori. Kasnije su se u istom domu čule neprimerene reči pojedinih poslanika iz vladajuće većine na račun ombudsmana Saše Jankovića, što je bila direktna posledica njegovog istrajavanja na „slučaju parade ponosa”, odnosno prebijanju braće premijera i gradonačelnika Beograda.

Na sednici na kojoj su razmatrani izveštaji o radu nezavisnih regulatornih tela za 2013, jedan poslanik SNS je izveštaje ombudsmana i poverenice za zaštitu ravnopravnosti ocenio kao „nepismene”, a njih dvoje je, prema Šabiću, brutalno vređao.²⁷⁵ Kad se Šabić javio da govori, grubom

274 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:527483-Opozicija-kao-Vuk-Karadzic>

275 Danas, 6. jun 2014.

greškom predsedavajućeg (koju je kasnije i sam priznao), to pravo mu je uskraćeno. Dva dana kasnije, Šabiću su se izvinile gotovo sve skupštinske institucije, ali se u raspravi o izveštajima i tog dana od pojedinih poslanika iz vlasti čulo da su regulatorna tela „najobičniji državni organi, a ne nezavisna tela”.²⁷⁶

U ozbiljan klinč sa vlastima ušao je zaštitnik građana Saša Janković, zahtevajući od Ministarstva odbrane da u propisanom roku dostavi dokumentovano podatke o incidentu na Paradi ponosa, u kome su učestvovali pripadnici Žandarmerije i Vojne policije, kad su pretučeni brat premijera i brat gradonačelnika Beograda. Pošto je Ministarstvo odugovlačilo sa dostavljanjem tih podataka, ombudsman je podneo krivične prijave protiv dvojice vojnih policajaca, nakon čega su pojedini predstavnici vlasti neodmerenim izjavama pokušali da ga diskredituju.²⁷⁷

Poslanik SNS Vladimir Đukanović izneo je uvrede na račun Saše Jankovića i njegove porodice, a slične tvrdnje izneo je i ministar za rad Aleksandar Vulin. Kuća ljudskih prava i Nezavisno udruženje novinara Srbije ocenili su da predstavnici vlasti vode hajku protiv zaštitnika građana, dok je šef poslaničkog kluba SNS tvrdio da ne postoji kampanja protiv nezavisnih tela.²⁷⁸

Kad je konačno dobio odgovore od ministra odbrane, Janković je na sajtu ombudsmana naveo da se odgovor ministra odbrane Bratislava Gašića može stručno osporiti i iz mnoštva dodatnih uglova. „Količina nekompetentnosti i netačnosti u njemu je takva da se mora zaključiti samo jedno – ministar Gašić se podsmeva pravnom poretku Republike Srbije, istini i inteligenciji građana i time najozbiljnije narušava ugled Ministarstva odbrane i organa u sastavu”.²⁷⁹

Poslanik SNS Vladimir Đukanović je na to saopštenje reagovao ocenom da se ombudsman Saša Janković bavi politikanstvom i urušava

276 Danas, 6. jun 2014.

277 http://www.rtv.rs/sr_ci/zivot/drustvo/nezavisna-regulatorna-tela-interes-srbije_559623.html.

278 http://www.rtv.rs/sr_ci/zivot/drustvo/nezavisna-regulatorna-tela-interes-srbije_559623.html.

279 <http://www.ombudsman.rs/>.

instituciju zaštitnika građana. Prema Đukanovićevim rečima, zaštitnik građana je "sve osim nezavisnog organa". "Očigledno je da Saša Janković dao sebi za pravo da bude neko ko sebe smatra apostolom istine i protiv čijeg mišljenja ne smete ništa da kažete", rekao je Đukanović Tanjugu.²⁸⁰

Odnos prema ombudsmanu zaoštrio je odnose Srbije i EU, javila je TV N1 2. februara 2015, navodeći da je Evropska komisija zabrinuta, jer pojedini krugovi u Srbiji ombudsmana Sašu Jankovića optužuju za ugrožavanje nacionalne bezbednosti. Beograd je, s druge strane, uvređen jer iz Brisela dobija poruke preko portparolke evropskog komesara za susedsku politiku i proširenje, Maje Kocijančič. Ona je izrazila zabrinutost zbog optužbi na račun Jankovića, a Evropski parlament je u Rezoluciji o godišnjem napretku Srbije za 2014. osudio napade na ombudsmana i zatražio da mu se pruže svi uslovi za rad i dostave dokumenta koje je po zakonu zahtevao.²⁸¹

Nakon i medijske hajke protiv ombudsmana, Kuća ljudskih prava i demokratije i Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) zatražili su 19. januara 2015. od funkcionera vladajućeg bloka i Srpske napredne stranke da raspravu o vladavini prava u Srbiji vrate u institucije i da prestanu sa napadima na nezavisne institucije. U saopštenju te koalicije nevladinih organizacija i NUNS zahteva se od predstavnika vlasti da se jasno ograde od postupaka poslanika SNS Vladimira Đukanovića i ministra Aleksandra Vulina i da "prestanu sa urušavanjem institucija i vladavine prava u Srbiji".²⁸²

U Odboru za kontrolu službi sigurnosti, gde se raspravljalo o radu Vojno-bezbednosne agencije za koju je Janković sumnjao da je tokom „Parade ponosa” prekršila zakon, što je želeo da proveriti, on je rekao: "Ovo je prvi put da predstavnici vlasti, i to vladajuće stranke, kad zaštitnik građana radi svoj posao, koji je do sada radio u situaciji koja zahteva upravo nezavisnost koju daje upravo Ustav i Narodna skupština, da se zaštitnik građana izlaže takvoj vrsti optužbi koje mu stavljaju krst izdajnika na čelo", rekao

280 http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/2011-12-251213.14tanjug.rs/novosti/165363/djukanovic-jankovic-urusava-instituciju-ombudsmana.htm.

281 <http://rs.n1info.com/a42141/Vesti/Rezolucija-EP-o-Srbiji-usvojena.html>.

282 http://www.rtv.rs/sr_lat/zivot/drustvo/hajka-protiv-jankovica_559185.html.

je Janković. A aplauz u sali usledio je posle pitanja poslanice SNS upućeno Jankoviću: “Kolika je vaša plata”?²⁸³

O paralizi pravosuđa

Skupština Srbije formalno je završila posao oko izmena i dopuna Zakona o javnim beležnicima i seta pratećih zakona (5. novembar 2014. i 21. januar 2015), ali događaji koji su im prethodili i posledice koje su oni izazvali zauzeli su i vremenski i sadržinski nedopustivo malu pažnju ovog zakonodavnog tela. Štrajk advokata (započet 17. septembra 2014), koji su tražili umanjeње paušalnog poreza i izmenu propisa o beležništvu uz tvrdnju da oni forsiraju beležnike na račun advokata i građana, trajao je četiri meseca, potpuno paralisao pravosuđe sa svim posledicama koje takva paraliza donosi.

Međutim, sve se praktično završilo usvajanjem zahteva advokata i bez odgovornosti bilo koga i bez prave rasprave u parlamentu. Nedeljnik *Vreme* je tim povodom pisao da je „tek nekoliko sati bilo posvećeno u Skupštini Srbije razrešavanju problema koji su doveli do paralize kompletnog pravosuđa, u kojima ama baš ništa drugo osim blaćenja i poslaničkih svađa nismo čuli, razmijenjenih između malobrojnih predstavnika opozicije i ono malo poslanika vladajuće koalicije koji su se udostojili prisustvovati načelnoj raspravi novih izmjena ZOJB, proisteklih iz mučnih pregovora stručnog tima Advokatske komore Srbije i Ministarstva pravde.”²⁸⁴

Predstavnici opozicije su navodili da je ministar pravde Nikola Selaković odgovoran za to što je došlo do “paralize pravosuđa, jer je tvrdoglavo insistirao na stvarima koje sada anulira podnošenjem izmena zakona” i zatražili su njegovu ostavku.²⁸⁵ Borislav Stefanović, šef poslaničke grupe DS je za blokadu pravosuđa kao najodgovornijeg označio Nikolu Selakovića, smatrajući da bi on morao da podnese ostavku. Stefanović je kazao da je Selaković četiri puta tvrdoglavo pokušao da izgura nečiji lični interes

283 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/polemika-o-napadu-na-brata-premijera-srbije>.

284 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1263989>.

285 <http://rs.n1info.com/a29140/Vesti/Usvojen-Zakon-o-notarima-stekli-se-uslovi-za-prekid-strajka.html>.

davanjem monopola notarima i isključivanjem advokature kao dela pravnog poretka u Srbiji i da bi, ako ima gram poštenja i odgovornosti trebalo da ode sa tog položaja.²⁸⁶

O poimanju odgovornosti i odnosu vladajuće većine i opozicije najbolje svedoči odgovor Selakovića: „Kako tumačiti zahteve za moju ostavku, nego kao ironiju. Moju ostavku traže predstavnici stranke koja ima šest odsto podrške građana što je ironija”²⁸⁷

Zaključci i preporuke

Skupština Srbije i dalje ima 250 poslanika, što je za malu zemlju kao što je Srbija preglomazno, neefikasno i preskupo, ali se, za razliku od prethodnih godina, njeno smanjenje na optimalnih 125 više ni ne spominje. Srpska napredna stranka je u decembru 2011, pre nego što je došla na vlast, pokrenula inicijativu za smanjenje broja poslanika sa 250 na 125, što je svojim potpisima podržalo oko 300.000 građana. Sredinom marta 2012, tu inicijativu prihvatio je skupštinski Odbor za ustavna pitanja, ali se dalje od toga nije otišlo. Za te izmene je potrebno vreme i sveobuhvatna rasprava, jer zahteva i promenu Ustava, pa je neophodno bar započeti taj proces.

Mora se obezbediti stvarni uticaj narodnih poslanika na sadržaj zakona za koje glasaju, jer oni uglavnom usvajaju zakone koji su pripremljeni u Vladi. U tako površnoj ulozi zakonodavne vlasti, njihovi nosioci – poslanici ne pružaju previše otpora, uglavnom zbog preopterećenosti brojem zakonskih akata, nedovoljnih kompetencija i odsustva stručne podrške, konstatacija je Otvorenog parlamenta.²⁸⁸ Skupština nema ni prave mehanizme za nadzor nad primenom mera koje je usvojila, ali sve je to posledica čitavog političkog i izbornog sistema Srbije, koji je odavno spreman za velike prepravke, racionalizaciju i prilagođavanje evropskim standardima.

286 <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Selakovic-Zakoni-za-prestanak-strajka-advokata.lt.html>.

287 <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Selakovic-Zakoni-za-prestanak-strajka-advokata.lt.html>.

288 <http://otvoreniparlament.rs/wp-content/uploads/2012/10/Digest-Analiza-zakondavne-aktivnosti-NSRS-.pdf>.

Analizirajući zakonodavnu aktivnost u Skupštini Srbije, Otvoreni parlament je preporučio da je neophodno obezbediti više prostora za poslanička pitanja, više javnih slušanja, bolje anketne odbore (izmeniti pravila rada anketnih odbora, tako da njihov rad postane javan), dolazak ministara na sednice resornih odbora kada podnose izveštaj, unapređenje kvaliteta odgovora, kako Vlade tako i ministarstava na poslanička pitanja, proaktivan odnos ministarstava...²⁸⁹

Jedan od pozitivnih trendova u Skupštini Srbije je povećanje zastupljenosti žena, sa čim treba nastaviti. Prema analizi o položaju žena u Narodnoj skupštini Srbije, koju je sprovedla inicijativa "Otvoreni parlament" početkom 2015. godine, ovo je drugi saziv u kome je realizovana kvota propisana zakonom i žene učestvuju sa više od 30 odsto u poslaničkim mandatima. Žene se nalaze na mestu predsednika osam odbora, uključujući i dva bitna, Odbora za spoljne poslove i Odbora za odbranu i unutrašnje poslove, na čijem su čelu, u prethodnim sazivima, uglavnom bili muškarci. Uprkos tome ima još prostora za poboljšanje položaja²⁹⁰ žena u parlamentu, jer žene i dalje teško ulaze u poslaničke krugove, dvostruko su manje zastupljene od svojih muških kolega na položajima predsednika, potpredsednika i članova predsedništva stranaka, što je jedan od preduslova i za bolju njihovu poziciju u parlamentu.

289 <http://www.mc.rs/upload/documents/istrazivanje/042914-Istrazivanje-Kontrolna-uloga-Parlamenta.pdf>

V – SISTEM BEZBEDNOSTI

Ključ demokratske transformacije

Sistem bezbednosti predstavlja važan segment svake države, jer se preko njega obezbeđuje monopol države nad silom. Demokratsko ustrojstvo sistema bezbednosti predstavlja jedan od najvažnijih preduslova za svaku demokratsku državu. Zbog toga reforma sistema bezbednosti (RSB) čini jedan od ključnih elemenata demokratske transformacije autoritarnih država, pa tako i post-socijalističkih država posle kraha hladnog rata.

Srbija je posle 2000. godine krenula u reformu sistema bezbednosti u komplikovanim društvenopolitičkim okolnostima koje su uveliko odredile efekte i domete tih reformi, sprovedenih u poslednjih gotovo deceniju i po. Krajem 2014. godine Srbija je ušla u poslednju fazu integracionog procesa u Evropsku uniju (EU) – predpristupne pregovore – sa nedovršenim procesom reforme sistema bezbednosti. Na kraju tog procesa Srbija treba da u Evropsku uniju uđe kao novi član te, kako to definišu tzv. Kopenhaški kriterijumi, kao demokratski ustrojena država sa funkcionalnom tržišnom ekonomijom i sa pravnim tekovinama EU (acquis) uvedenim u nacionalno zakonodavstvo. To svakako, podrazumeva i da sistem bezbednosti Srbije bude demokratski ustrojen do stepena da može obezbediti stabilan demokratski poredak, odnosno završetak reforme sistema bezbednosti do trenutka ulaska u EU.

Evropska unija u dosadašnjoj istoriji politike proširenja, reformi sistema bezbednosti nije posvećivala posebnu pažnju, zato što su zemlje kandidati reforme sprovodile u okviru ispunjavanja uslova za pridruživanje NATO, ili su ih samostalno uspešno sprovele pre ulaska u EU. Slučaj Srbije je specifičan i zahteva aktivniju ulogu EU kao spoljnog promotera reforme sistema bezbednosti iz više razloga. Najpre, Srbija je u drugoj polovini prethodne decenije proglasila vojnu neutralnost države. Nedomokratski način na koji je to učinjeno – reakcija na proglašenje državne nezavisnosti Kosova, teoretska neizgrađenost koncepta, kao i njene nekonzistentnosti sa najvažnijim strateškim dokumentima države, uveliko negativno utiču na uspešan dovršetak započetih reformi sistema bezbednosti.

Nekonzistentnost proglašene neutralnosti se posebno ispoljava u odnosu Vlade Srbije prema zaoštavanju odnosa između Zapada i Rusije u kontekstu ukrajinske krize.

Drugo, ograničenje saradnje Srbije sa NATO, koja zbog proglašene vojne neutralnosti isključuje zahtev za prijem u članstvo, uveliko umanjuje ulogu ključnog aktera spoljnog promovisanja reformi sistema bezbednosti koju je Alijansa igrala u slučaju gotovo svih prethodnih kandidata za članstvo u EU. EU je jedini spoljni akter u Srbiji koji snagom politike uslovljavanja (conditionality) može odlučnije uticati na uspešan dovršetak RSB. Ipak, krajem 2014. godine Srbija je sa NATO potpisala sporazum o unapređenju saradnje, IPAP, što objektivno predstavlja najviši stepen saradnje neke zemlje s Alijansom, a da ne podrazumeva članstvo u njoj.

Treće, sa nastavkom započetog dijaloga između Srbije i Kosova koji bi trebalo da vodi do potpune normalizacije i institucionalizacije odnosa, pre ulaska Srbije u EU, kao, kasnije i do prijema Kosova u Uniju, otpada glavni razlog svojevremeno proglašene vojne neutralnosti. Sistem bezbednosti, dakle, predstavlja područje gde se, predpristupni proces definisan u pregovaračkom okviru EU sudara sa najvažnijim strateškim ciljevima definisanim u dokumentima države Srbije (odbrana teritorijalnog integriteta države, uključujući teritoriju Kosova). Zbog svega navedenog, Evropskoj uniji bi reforma sistema bezbednosti Srbije trebalo da bude jedan od izvornih interesa u predpristupnom procesu.

SNS i bezbednosne strukture

Srbiju je u periodu od formiranja prve SNS – SPS vlade 2012. godine potreslo nekoliko ozbiljnih afera do kojih je došlo, pre svega: curenjem podataka iz sistema bezbednosti uglavnom suprotstavljenih struja iz Ministarstva unutrašnjih poslova i policije; odsustvom normative ili neusaglašenosti u sistemu, partijskim zloupotrebama i jačanjem partijske umesto demokratske kontrole nad sistemom i poremećenim balansom ucena – posledicom zavisnog sudstva. U julu 2012. godine, predstavnici nezavisnih organa, ombudsman Saša Janković i poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljub Šabić,

predstavljajući 14 tačaka, odnosno preporuka kako bi se ova situacija prevazišla, ukazali su na alarmantni raskorak između ustavnih prava – kad je reč o praćenju elektronskih komunikacija i zaštiti podataka – i prakse, kao i na probleme koje takva situacija može izazvati i već izaziva.²⁹¹

U njima se, između ostalog, sugeriše da je potrebno usvojiti novi zakon o BIA. Neke od predloženih mera su usvojene, poput, na primer, one koje se tiču nedostataka uočenih i u godišnjim izveštajima Evropske komisije (EK) o napretku Srbije u funkcionisanju BIA i vojnih agencija, kao i zakoni o privatnom obezbeđenju i detektivima. Nadalje, u septembru 2013. godine donet je niz uredbi koje bliže uređuju Zakon o tajnosti podataka, kao što su Uredba o bližim kriterijumima za određivanje stepena tajnosti “državna tajna” i “strogo poverljivo”, Uredba o bližim kriterijumima za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti.

U postupku je i donošenje Uredbe o bližim kriterijumima za određivanje stepena tajnosti dokumenta, „poverljivo” i „interno” za najveći broj organa javne vlasti, kao i Zakona o tzv. informacionoj bezbednosti koji bi normativno trebalo da zaokruži oblast zaštite tajnih podataka na nacionalnom nivou. Iz Kancelarije Saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu tajnih podataka ukazuju i na to da je u toku formiranje interesorne radne grupe za izmene i dopune Zakona o tajnosti podataka, koja ima za cilj otklanjanje uočenih manjkavosti i pravnih praznina važećeg zakona, kao i stvaranje uslova za njegovu efikasniju primenu. Javna rasprava o izmenama i dopunama ovog zakona očekuje se u prvom tromesečju 2015. godine.

U julu 2012. godine uveden je sistem „duplog ključa” u Bezbednosno-informativnoj agenciji (BIA) prilikom presretanja komunikacija. „Dvostruki ključ” onemogućava da se samo sa jednog mesta aktivira prisluškivanje bilo čijeg telefonskog broja, čime je mogućnost zloupotrebe elektronskog nadzora građana svedena na manju meru. U februaru 2013. godine, Ustavni sud je proglasio neustavnim određene članove Zakona o VOA i VBA, čime je utvrđeno da direktor Vojnobezbednosne agencije (VBA)

291 Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti. 6. jul 2012.

Faktičko stanje u oblasti zaštite privatnosti u značajnom raskoraku sa ustavnim garancijama; dostupno na: <http://www.poverenik.rs/yu/saopstenja-i-aktuelnosti/1386-konferencija-za-medije.html>.

može da daje nalog za tajni elektronski nadzor komunikacija samo uz odobrenje suda i da viši sud na području apelacionog suda na kome se preduzima mera odobrava tajni elektronski nadzor telekomunikacija, čime se može ostvariti uvid u "listing".

Usvojen je i amandman zaštitnika građana, čime je utvrđeno da – ako VBA ili VOA dođu u posed podataka i informacija iz nadležnosti drugih službi bezbednosti ili policije, te podatke i informacije dostave drugim službama bezbednosti, ako su od značaja za nacionalnu bezbednost, a policiji, ako se odnose na krivična dela na koja se, u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku, primenjuju posebne dokazne radnje. U decembru 2013. godine donet je Zakon o privatnom obezbeđenju i Zakon o detektivima, čime je započeto normativno uređenje privatnog obezbeđenja, koje se nastavlja procesom usvajanja podzakonskih akata koje je u toku.

U junu 2014. godine stupile su na snagu Izmene i dopune Zakona o BIA,²⁹² kojim se primenjuje odluka Ustavnog suda da je presretanje komunikacija moguće samo uz dozvolu suda; u novembru 2014. stupila su na snagu i prva dva, od predviđenih 7, pravilnika u skladu sa Zakonom o privatnom obezbeđenju – Pravilnik o bližim uslovima koje moraju da ispune pravna i fizička lica za sprovođenje stručne obuke za vršenje poslova privatnog obezbeđenja i Pravilnik o programima i načinu sprovođenja obuke za vršenje poslova privatnog obezbeđenja. Tokom 2014. godine usvojeni su amandmani na Zakon o odbrani i Zakon o oružanim snagama Republike Srbije, za koje stručna javnost smatra da sadrže značajne manjkavosti.

Zakon o izvozu i uvozu naoružanja i vojne opreme usvojen je 8. oktobra 2014,²⁹³ kao i izmene Krivičnog zakonika koje uvode dva nova krivična dela – regrutovanje stranih boraca na teritoriji Srbije, kao i učesće državljana Srbije u ratovima u kojima Srbija kao država ne učestvuje. Izmene Krivičnog zakonika su pohvaljene kao dokaz spremnosti Srbije da doprinese globalnoj borbi protiv terorizma. Posle gotovo godinu i po dana,

292 Analiza Zakona o izmenama i dopunama Zakona o Bezbednosno-informativnoj agenciji. 2014. Centar za evroatlantske studije; dostupno na: http://ceasserbia.org/root/images/CEAS_Analiza_Zakona_o_izmenama_i_dopunama_Zakona_o_BIA.pdf.

293 Zakon o izvozu i uvozu naoružanja i vojne opreme. „Službeni glasnik RS“ br.107/2014.

krajem novembra 2014, Srbija je konačno imenovala nove direktore Vojnoobaveštajne i Vojnobezbednosne agencije. Ukaze predsednika Republika o postavljenjima, uručio je ministar odbrane Bratislav Gašić. U periodu od maja 2012. godine, od konstituisanja prvog SNS-SPS većinskog skupštinskog saziva, doneto je ukupno 37 zakona i međudržavnih sporazuma koji uređuju oblast bezbednosti Republike Srbije.²⁹⁴

Poplave u Srbiji, u maju 2014, pokazale su i da je stanje u sektoru civilne zaštite, bitnom delu sistema bezbednosti, u lošem stanju. Postoji dovoljno drugih relevantnih inidkatora da je stanje u sistemu bezbednosti u Srbiji generalno daleko od zadovoljavajućeg poput: nepotpune reforme pravosuđa, odsustva međusobne usaglašenosti zakona i strategija koje se odnose na sistem bezbednosti, kao i slabog sprovođenja zakona.

Kontrola izvršne vlasti službi bezbednosti verovatno ima najviše nedostataka kad su u pitanju nadležnosti i pravna utemeljenost Saveta za nacionalnu bezbednost i Biroa za koordinaciju službi bezbednosti. Nadležnosti koje ima predsednik Republike u odnosu na kontrolu službi bezbednosti su nepotpune i neodređene, jer se ne pominju ni u Ustavu, ni u Zakonu o predsedniku Republike, a značajnu ulogu u radu ova dva tela ima i sekretar Saveta, koga imenuje i razrešava predsednik Republike, što značajno povećava uticaj koga predsednik Republike ima na bezbednosni sistem.

Nedostatak rešenja za ulogu izvršne vlasti u kontroli službi je i članstvo direktora službi u Savetu za nacionalnu bezbednost, koji bi, bar kontrolne poslove moralo da obavlja bez njihovog učešća. Bez obzira na sve navedeno, ni u poslednjoj izbornoj kampanji, kao, uostalom, ni u jednoj od prethodnih, reformu sistema bezbednosti nije spominjala nijedna stranka. Nije bilo ni izbornih obećanja o parcijalnom poboljšanju stanja u oblastima gde je to očito potrebno: demokratski nadzor i normativni okvir horizontalne komunikacije i vertikalnog lanca subordinacije pojedinih delova sistema. Pitanje materijalno – tehničke opremljenosti sistema takođe nije detaljnije razmatrano. Stanje u sistemu bezbednosti i eventualne reforme

294 Doneti zakoni iz oblasti bezbednosti u sazivu NSRS od 31.5.2012. 2014. Centar za evroatlantske studije; dostupno na: http://ceas-serbia.org/root/images/Doneti_zakoni_iz_oblasti_bezbednosti_u_sazivu_NSRS_od_31-5-2012.p.

nije pomenuo ni premijer Aleksandar Vučić u pristupnom, višesatnom ekspozeu u aprilu 2014. Umesto toga, Srpska napredna stranka (SNS) je nastavila sa partijskim preuzimanjem kontrole nad sistemom bezbednosti. Ni zapadna međunarodna zajednica ovu temu nikad nije spomenula kao bitnu.

Vojno svrstavanje Srbije u nedavnoj prošlosti

Zagovornici vojne neutralnosti Srbije, kao jedan od argumenta za to, neretko ističu da je ona istorijski utemeljena, što nije sasvim tačno. Srbija je u decembru 2007. godine proglasila vojnu neutralnost. Nešto pre toga, u decembru 2006, Srbija je postala članica programa „Partnerstvo za mir” i na taj način počela proces institucionalne saradnje sa NATO. Način na koji je Srbija unilateralno proglasila neutralnost je prilično kontroverzan – ona je to učinila u jednoj jedinoj rečenici u “Rezoluciji Narodne skupštine Republike Srbije o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka.” Patus, u kome se nalazi spomenuta rečenica, glasi: „Zbog ukupne uloge NATO pakta, od protivpravnog bombardovanja Srbije 1999. godine bez odluke Saveta bezbednosti do Aneksa 11 od strane Srbije odbacjenog Ahtisarijevog plana, u kome se određuje da je NATO konačan organ vlasti u nezavisnom Kosovu, Narodna skupština Republike Srbije donosi odluku o proglašavanju vojne neutralnosti Republike Srbije u odnosu na postojeće vojne saveze do eventualnog raspisivanja referenduma na kojem bi se donela konačna odluka o tom pitanju”.

Delovi stručne javnosti i civilnog sektora kritikovali su što ovoj odluci, koja, u načelu ima strateški karakter, nije prethodila javna i stručna rasprava u duhu dobre demokratske prakse, te što je ovako bitna odluka doneta jednom rečenicom u dokumentu koji se načelno odnosi na nešto drugo. Na ovaj način proglašena i nejasno koncipirana vojna neutralnost uvedena je, pre svega, zbog tadašnje državne politike prema Kosovu, koja dominira nad svim drugim političkim odlukama države Srbije i limitira ih.

Promoteri politike neutralnosti su isticali da će Srbija biti neutralna poput nekih drugih evropskih zemalja, Austrije, Irske, Finske, Švajcarske, Kipra, Malte i Švedske. Međutim, ogromne su razlike između ovih država

i Srbije. One se u kulturološkom smislu oduvek smatraju delom zapadne civilizacije i NATO ih doživljava kao prijateljske zemlje. Osim toga, reč je o bogatim zemljama koje mogu da finansiraju svoju neutralnost. Većina gore spomenutih vojno neutralnih država članice su EU, čiji osnivački i drugi akti regulišu i oblasti spoljne politike, kao i oblasti bezbednosti i odbrane, a Ugovorom iz Lisabona bezbednosna i odbrambena politika postala je Zajednička bezbednosna i odbrambena politika. U trenutku opredeljivanja za vojnu neutralnost, sve zemlje iz okruženja Srbije su, ili već bile članice EU i NATO, ili su bile na putu da to postanu.

Da bi bila funkcionalna i operabilna, politika vojne neutralnosti Srbije morala je biti usvojena posle rasprave u kojoj bi se racionalno analizirali i pozicionirali bezbednosni rizici i pretnje, kojima je Srbija izložena, kao i raspoloživi i ostvarivi resursi za odbranu od njih, kao i geopolitička situacija sa posebnim osvrtom na regionalne trendove. Iako ekonomska cena vojne neutralnosti predstavlja veoma značajno pitanje, pogotovo u slučaju male i siromašne zemlje kao što je Srbija, ni ona nikad nije spomenuta prilikom proglašenja vojne neutralnosti. Pojam vojne neutralnosti u gorepomenutim okolnostima podrazumeva da Srbija razvija sistem odbrane koji joj omogućava da se oslanja na sopstvene vojne snage. To otvara mnoga značajna pitanja o odbrani zemlje, poput onih vezanih za organizaciju vojske i njenog brojnog stanja i drugog.

Ukoliko Srbija želi da bude shvaćena kao vojno neutralna država, ona mora imati samostalne vojne snage koje će obezbediti njeno nesmetano funkcionisanje, što podrazumeva ogroman budžet za sistem odbrane, za koji, prezadužena i demografski ugrožena Srbija, nema uslove. Odluka o vojnoj neutralnosti morala je biti u saglasnosti sa strategijom spoljne politike koju Srbija nema, upotpunjena i razrađena drugim strateškim i doktrinarnim dokumentima, strategijom nacionalne bezbednosti i strategijom odbrane, planom budžetiranja, te analizom obaveza koje Srbija preuzima u okviru ZBOP EU. i pre svega analizom stepena njihove usaglašenosti sa politikom vojne neutralnosti.

Umesto toga, kao razlog za proglašavanje vojne neutralnosti navodi se to što je NATO, prema „odbačenom” Ahtisarijevom planu, određen za „konačni organ” vlasti u „nezavisnom Kosovu”. U rečenici kojom se uvodi

vojna neutralnost, Srbija se nije odrekla eventualnog učlanjenja u neke nove vojne saveze, već samo učlanjenja u one koji trenutno postoje. Takođe, ne brani se prisustvo stranih vojski, njihovo kretanje ni izgradnja vojnih baza na teritoriji Srbije. Samoproglashenu vojnu neutralnost Srbije nije priznala nijedna država u svetu, što se u nekim definicijama spominje kao jedna od odrednica vojne neutralnosti, niti je Srbija to tražila. Ništa od navedenog nije uneto u spomenutu rezoluciju, a Srbija se, kako na unutrašnjem, tako i na spoljnopolićkom planu, ponaša kao država koja nije proglasila vojnu neutralnost.

Bezbednosni sistem i kosovsko pitanje

Pitanje Kosova predstavlja specifićnost u predpristupnom procesu Srbije bez presedana, te igra znaćajnu ulogu u njemu. Srbija je prihvatanjem politićkog dijaloga i potpisivanjem Briselskog sporazuma 2013. godine, de facto počela s instucionalnim uređenjem odnosa sa Kosovom, i obavezala se da neće blokirati proces učlanjenja Kosova u EU. Shodno pregovaraćkom okviru dogovorenom između država članica Unije, u sklopu pregovaraćkog poglavlja 35. prvenstveno će biti reći o Kosovu, sa ciljem potpunog normalizovanja odnosa između Srbije i Kosova. Srbija u procesu pristupanja „osigurava da geografski domet usvojenog zakonodavstva nije u koliziji sa sveobuhvatnom normalizacijom odnosa sa Kosovom.”

To takođe, znaći da će Srbija u pregovorima o ostala 34 poglavlja morati izbaciti teritoriju Kosova iz zakonodavno-institucionalnog sistema države Srbije.²⁹⁵ Taj pristup postaje bitan i s aspekta uloge sistema bezbednosti u predpristupnim pregovorima i za poglavlje 31. Svi relevantni strateški dokumenti države Srbije, kao što su Nacionalna strategija bezbednosti, Nacionalna strategija odbrane i Zakon o odbrani, poćivaju na odbrani Kosova kao dela teritorije države Srbije – što znaći da su u suprotnosti sa logikom pregovaraćkog okvira. Prema nekim izjavama zvanićnika EU o toj temi će se pregovarati u okviru poglavlja 35, pošto će se u ostalim poglavljima baviti samo „ne-politićkim, ne-osetljivim temama”. Neki

295 Pregovaraćki okvir. 9. novembar 2014. Brisel; dostupno na: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/neg_frame.PDF.

su pak izjavili da još nije u potpunosti jasno da li će se o tome raspravljati unutar poglavlja 35. ili 31. Neki zvaničnici upozoravaju da unutar EU, još uvek nije odlučeno koliko značaja će se dati tim dokumentima.²⁹⁶

Bilateralna vojna saradnja Srbija – Rusija

Intenziviranje bilateralne vojne saradnje Srbije sa Rusijom privuklo je pažnju EU i Zapada, i to posebno od izbijanja krize u Ukrajini. Razvoj političkih tokova u Srbiji od kraja 2012, počev od političkog dijaloga između Beograda i Prištine, preko Briselskog sporazuma do otvaranja predpristupnih pregovora između EU i Srbije, ostavili su Rusiju na marginama događaja. To je za Moskvu bilo povod za pojačano lobiranje Moskve prema Beogradu, odnosno za intenziviranje bilateralne vojne saradnje. Krajem 2012, održani su preliminarni razgovori tadašnjeg ministra odbrane, Aleksandra Vučića sa ruskim vicepremijerom Dimitrijom Rogozinom u Moskvi – kao uvod u sveobuhvatniju i konkretniju vojnu saradnju između dve zemlje. Početkom 2013, Srbiju je posetio Nikolaj Petrušev, sekretar Saveća bezbednosti Ruske Federacije i jedan od najvažnijih i najbližih saradnika ruskog predsednika Vladimira Putina. On je pre dolaska na mesto „šefa svih ruskih tajnih službi” bio na čelu čuvene ruske Federalne službe bezbednosti.

Težišna tema sastanka koga je Petrušev imao sa visokim srpskim zvaničnicima bila je saradnja iz oblasti odbrane i bezbednosti. Neposredno posle toga Srbija i Rusija potpisale su niz sporazuma. Sporazum u oblasti odbrane između Rusije i Srbije, potpisali su srpski i ruski ministri odbrane, Nebojša Rodić i Sergej Šojgu, sredinom novembra 2013 – tokom prve posete ruskog ministra odbrane Beogradu u 15 godina. Zvanični izvori navode da je tokom posete razmatrana i mogućnost razmene bezbednosnih informacija u borbi protiv terorizma i organizovanog kriminala, kao i planovi za dalje zajedničke projekte i investicije u oblasti vojne industrije.²⁹⁷ Uticajne Večernje novosti su potpisivanje Sporazuma ovako ocenile: „Tim

296 Intervjui sa EU zvaničnicima. 2014. Brisel.

297 Jelena Milić. 2013. Tužni tok. Novi Vek: Liberalni odgovori na globalne izazove; dostupno na: http://ceasserbia.org/root/images/Novi_vek_br-05-nov-dec_2013-Jelena_Milic.pdf.

dokumentom posle pune decenije i po na potpuno novim osnovama definišu se odnosi oružanih snaga država. Iako je reč o krovnom ugovoru, na osnovu koga će biti dogovarani svi ostali vojni sporazumi, već sada je sigurno da će njegovi prvi rezultati biti saradnja u oblasti vazduhoplovstva, PVO i kopnene vojske. Naznaka čvršćeg partnerstva su zajedničke vežbe, ali i najavljeno učešće oklopnih jedinica Vojske Srbije na tenkovskom takmičenju, koje se sledeće godine održava u Rusiji. U planu je i izgradnja jačih veza Generalštaba Vojske Srbije i oružanih snaga Rusije”.²⁹⁸ Tokom 2013, Srbija je postala posmatrač u Paktu o kolektivnoj bezbednosti – organizaciji koju vodi Moskva.²⁹⁹

Vrhunac ovog pritiska bila je poseta predsednika Rusije Vladimira Putina sredinom oktobra 2014. godine, nekoliko dana pre obelažavanje datuma oslobođenja Beograda, što je formalno bio povod posete. I tom prilikom, opet na prilično netransparentan način, potpisan je sporazum o vojnoj saradnji. “Ovo je prvi sporazum koga je Srbija potpisala sa Ruskom Federacijom kao samostalna država i to je osnov da krenemo u pregovore o modernizaciji Vojske Srbije, kupovini opreme, rezervnih delova za naša sredstva, možda i avione o čijoj smo kupovini razgovarali 2012. godine”, izjavio je tom prilikom srpski ministar odbrane Gašić. Prema njegovim rečima, sporazum je osnov i za vojnomedicinsku, tehničku i vojno-obrazovnu saradnju dve zemlje.³⁰⁰ Neposredno pre posete, Srbija je, kao jedina zemlja iz Evrope, učestvovala na vojnoj vežbi “Ples tenkova” u Moskvi. Sredinom novembra 2014. godine održana je, više puta najavljivana, prva zajednička vežba Oružanih snaga Ruske Federacije i Vojske Srbije u istoriji dve zemlje – taktička antiteroristička vežba Srem 2014”.³⁰¹

298 Vučić rekao Šojguu: Ne idemo u NATO, ni u ruski blok. 13.11.2013. Večernje novosti. Dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:463460-Vucic-rekao-Sojguu-Neidemo-u-NATO-ni-u-ruski-blok>.

299 Milan Nič i Ján Cingel. 2014. Odnosi Srbije i NATO: Druga (tiša) igra u gradu. Centralno-evropski politički institute (Central European Policy Institute). Dostupno na: http://ceasserb.org/root/images/Novi_vek_br_06-CEPI.pdf.

300 Potpisani međudržavni sporazumi. 16. oktobar 2014. RTS; dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1724549/Potpisani+me%C4%91udr%C5%BEavni+sporazumi.html>.

301 Održana prva vojna vežba Rusije i Srbije. 14. novembar 2014, Radio Slobodna Evropa;

Srpsko-ruski humanitarni centar u Nišu

Krajem 2011. godine tadašnji ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić najavio je otvaranje Regionalnog srpsko-ruskog humanitarnog centra u Nišu, koji Srbija otvara zajedno sa ruskim Ministarstvom za vanredne situacije. Najava nije sadržavala dovoljno dodatnih informacija, pa način formiranja i delovanje Centra od početka prate sumnje u njegovu pravu nameru. Spomenuto rusko ministarstvo ima neobičnu, gotovo sasvim vojnu strukturu, mandat da deluje van Rusije, opremu i logistiku neretko bolju i od zvaničnih ruskih oružanih snaga.³⁰² Centar je osnovan u periodu kad su se u samoj Rusiji vodile žestoke debate o kapacitetima Rusije da zaustavi požare na vlastitoj teritoriji.

Tadašnji šef srpske diplomatije Vuk Jeremić ocenio je da je „otvaranje humanitarnog centra u Nišu od strateškog značaja za srpsko-ruske odnose”. Predstavnici obe zemlje tvrde da nije reč o vojnoj bazi, već o centru koji će „garantovati bolju bezbednost i Srbije i celog Balkana”, mada i u stručnim i u diplomatskim krugovima postoje sumnje da to nije tako. Inače, iako 2011. najavljen kao regionalni centar, pristupanja drugih učesnika do sada nije bilo, kao ni saradnje sa evropskim institucijama, tako da Centar nema međunarodni karakter.

Do katastrofalnih poplava u Srbiji u proleće 2014, o radu Centra nije se mnogo čulo. Krajem 2014. godine, Ivica Dačić, ovog puta sa pozicije ministra spoljnih poslova, najavljuje potpisivanje “diplomatskog sporazuma o imunitetu koji Centru i onima koji rade u njemu daje isti status kakav pruža i Sporazum o statusu snaga (SOFA) koji Srbija ima sa SAD i drugim državama. Najavljeni sporazum trebalo je da bude potpisan tokom posete ruskog predsednika Vladimira Putina Srbiji. U najmanju ruku je neobično upoređivati najavljeni pravni status humanitarne nevojne baze i njenog osoblja sa standardizovanim dokumentima koji se tiču statusa vojnih snaga u nekoj zemlji. SOFA ne pruža diplomatski imunitet oružanim snagama

.....
dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/manevri-u-nikincima-u-podne-prva-vojna-vezba-rusije-isrbije/26691409.html>.

302 http://www.slobodnaevropa.org/content/srbija_nis_rusija_humanitarni_centar/24364951.html

zemlje sa kojom se potpisuje. To je sporazum koji određuje kako će vojska SAD, ili neke druge zemlje, raditi u zemlji domaćinu i kakva je procedura u slučaju sudskih sporova protiv pripadnika vojske ili ministarstva odbrane zemlje gosta.

Do potpisivanja najavljenog sporazuma nije došlo, ali ostaje nejasno zašto je do najave uopšte došlo, imajući u vidu da Srpsko-ruski humanitarni centar u Nišu, prema Zakonu o potvrđivanju Sporazuma između Vlade Republike Srbije i Vlade Ruske Federacije o osnivanju srpsko-ruskog humanitarnog centra, u Srbiji predstavlja međuvladinu neprofitnu organizaciju koja koristi prava pravnog lica registrovanog u zemlji domaćinu, i kojoj se, uz pristupanje drugih učesnika, mogu dodeliti međunarodne koordinacione funkcije.

Centar je kao pravno lice registrovan u Republici Srbiji u skladu sa njenim nacionalnim zakonodavstvom. Takođe, Zakonom je propisano da rusko osoblje Centra tokom boravka na teritoriji Republike Srbije uživa pravni status utvrđen za administrativno i tehničko osoblje Ambasade Ruske Federacije, u skladu sa Bečkom konvencijom. Tako je predviđeno i Zakonom o potvrđivanju Sporazuma između Vlade Republike Srbije i Vlade Sjedinjenih Američkih Država o zaštiti statusa i pristupu i korišćenju vojne infrastrukture u Republici Srbiji. Ukratko, status mu je, kao i njegovih zaposlenih, već jasno definisan.

Po izjavi nekih evropskih zvaničnika, potpisivanje diplomatskog sporazuma o imunitetu je onemogućeno tek političkom intervencijom iz EU. Zvaničnici Evropske unije, vojni atašei iz država članica EU kao i zvaničnici NATO, nejedinstveni su u oceni obima i značaja vojne saradnje Srbije sa Rusijom – kao i vojni analitičari u samoj Srbiji. Tako, jedan ataše bilateralnu saradnju vidi kao “vrlo marginalnu... pogledajte učešće na tenkovskoj vežbi u Moskvi, koja je čisto simboličnog karaktera”. Predstavnik NATO, koji takođe smatra da je preteran javni značaj koji se pridaje toj saradnji, ukazuje na slučaj ruske donacije akumulatora za avione MIG, srpske vojske, posle lične intervencije predsednika Putina u avgustu ove 2014: “Ovde nije najupečatljivija sama donacija, nego nezgodna činjenica

da Vojska Srbije uopšte ima samo četiri funkcionalna aviona MIG, te da oni rade samo zahvaljujući donaciji akumulatora.”³⁰³

Zaključci i preporuke

- Neophodno je da EU uključi reformu sistema bezbednosti kao važan deo integracione politike u predpristupnom procesu; Pošto je Zajednička bezbednosna i odbrambena politika najvećim delom ostala u nadležnosti zemalja članica, inicijativa za takav novi pristup mora doći iz njih;

- da oformi međuresorni tim u koji će biti uključeni nadležni predstavnici Generalne direkcije za proširenje, EEAS, te Delegacije EU u Beogradu;

- da članovi tima budu upoznati sa konceptom EU o RSB, te da se po potrebi angažuju stručnjaci iz EU ekspertskeg tima za RSB;

- da EU u izveštajima o napretku za Srbiju, posebno u delu “politički kriterijumi”, te delovima o poglavljima 23. i 31, na sistematski način prati stanje sistema bezbednosti, dinamiku i manjkavosti reformi; to bi trebalo da podrazumeva i davanje preporuka za dalje reforme uz korišćenje imperativnog jezika;

- EU kroz Poglavlje 23. treba da prati rad i funkcionisanje vojnih odeljenja sudova i tužilaštava u Srbiji;

- EU treba da da podršku radu Specijalnog tužilaštva za ratne zločine u slučajevima koji se odnose na bivše i sadašnje pripadnike i funkcionere sistema bezbednosti, te da dosledno osudi svaki oblik političkog pritiska na rad pravosudnih organa, uključujući i to da oni konačno, ako to smatraju shodnim, počnu da koriste institut “komandne odgovornosti”, koji postoji u srpskom zakonodavstvu ali se ne koristi;

- u okviru pregovora o Poglavlju 35, EU treba da uslovljava da se iz svih strateških dokumenata države Srbije delovi koji se odnose na odbranu teritorijalnog integriteta zemlje revidiraju tako da se isključi teritorija Kosova shodno članu 38. Pregovaračkog okvira EU sa Srbijom;

- do ulaska u EU raditi na izradi nove nacionalne strategije bezbednosti i nacionalne strategije odbrane, usvojiti nacionalnu strategiju spoljne politike, uzimajući u obzir obaveze države Srbije prema EU, kao i obaveze

303 Intervju sa zvaničnikom Vlade jedne uticajne države članice EU. 2014.

koje proističu iz Briselskog sporazuma; uporedo, potrebno je voditi stručnu i širu javnu raspravu o koncepciji vojne neutralnosti i odnosima EU i NATO;

- u potpunosti usvojiti predložene mere ombudsmana i poverenika, sadržane u njihovom predlogu od 14 tačaka, sa svim potrebnim zakonskim i podzakonskim aktima, a pre svega novi zakon o BIA.

VI – EKONOMIJA

Godina prestrojavanja, obećavanja i oklevanja

Dok je privreda na prelazu iz 2013. u 2014. godinu padala u sve veće probleme, politička superstruktura u Srbiji se uglavnom bavila sopstvenim prestrojavanjem, za šta su joj bili potrebni i prevremeni parlamentarni izbori – kao dosada više puta oprobani manevar za odlaganje reformi i dubljih rezova u ekonomskoj sferi. To političko manevrisanje koštaće Srbiju mnogo – bruto društveni proizvod je već 2014. godine pao za 1,8 procenata, a industrijska proizvodnja za 6,5 odsto. Budžetski deficit za 2014. godinu dosegao je 6,7 odsto BDP, uprkos, od oktobra 2013. godine, započetih mera štednje putem „solidarnog poreza” na neto mesečne plate više od oko 750 eura. Ta dosta duboka recesija samo je delimično bila posledica majskih poplava, koje su ugrozile proizvodnju elektro energije i rudarstva, a više, indikator svojevrzne paralize ekonomske politike i krupnih finansijskih problema.

Naime, uprkos smanjene proizvodnje i potrošnje zabeleženi su minimalni pozitivni efekti na strani nacionalnih računa. Deficit platnog bilansa neznatno je (za 15 miliona eura) manji od 2 milijarde eura i manji je od tekućeg deficita u prethodnoj godini za 5,4 odsto. U približno istom procentu (tačnije, za 5,2 odsto) u odnosu na 2013, manji je i deficit robe i usluga u razmeni sa inostranstvom, tako što je izvoz povećan za 3,7 odsto a uvoz za 1,8 odsto; iznos tog deficita bio je 3645 miliona eura. I deficit primarnog dohotka u 2014, u iznosu od 1343 miliona eura, bio je za 5,4 odsto manji nego u 2013. godini. No, privreda je nastavila da se guši u gubicima, dugovima i nelikvidnosti, a investicije su postajale sve manje.

Kako je primetio Stojan Stamenković, urednik MAP,³⁰⁴ u okviru deficita primarnog dohotka, deficit na ime dohotka od investicija (direktnih, portfolio i ostalih) izneo je 1481 milion eura, u čemu su rashodi za kamate izneli 907 miliona eura, a prihodi samo 26 miliona eura. Sekundarni

304 MAP, mart 2015.

dohodak imao je suficit u iznosu od 3003 miliona eura (5,1 odsto manje nego u 2013), u čemu su najznačajnija stavka, prihodi od doznaka radnika – 1931 milion eura – bili manji nego prethodne godine za 13 odsto.

Stamenković naglašava da je u finansijskom računu u okviru platnog bilansa saldo priliva i odliva bio pozitivan, u iznosu od 1705 miliona eura – kada se kao priliv uračuna i pad deviznih rezervi za 1797 miliona eura! U tome je saldo između priliva i odliva po osnovu direktnih investicija bio 1236 miliona eura, a saldo portfolio investicija 369 miliona eura. Na poziciji “ostale investicije” ostvaren je negativan saldo priliva i odliva u iznosu 1703 miliona eura, u čemu je kreditni saldo negativan (veći odliv od priliva) za 757 miliona eura (uprkos tome što se država zadužila za 1356 miliona eura, a otplatila 633 miliona, pošto je zbir negativnih salda banaka i privrede i trgovinskih kredita veći od ovog iznosa); odliv na poziciji gotov novac i depoziti u iznosu 796 miliona eura (i drugih sektora od 139 miliona) rezultat je polaganja sredstava banaka na račune u inostranstvu, odnosno predstavlja porast deviznih rezervi banaka i, u suštini, ne tereti platni bilans. Međutim, u svakom slučaju, ukoliko ne dođe pre svega, do većeg priliva stranih investicija i povoljnijeg kreditnog priliva – devizne reserve će i dalje opadati.

Kad se ovaj kratki pregled finansijskih prilika pojednostavi, moglo bi se reći da se finansijska pozicija Srbije tokom 2014. godine zapravo pogoršala, uprkos opadanju ili stagnaciji privredne aktivnosti (to jest, padu ukupne potrošnje), što zbog sistemskog ćorsokaka, što zbog poplava i vremenskih nepogoda. Naime, Vlada Srbije, na čijem čelu je formalno bio Ivica Dačić, šef socijalista (SPS), a njom je praktično upravljao Aleksandar Vučić, vođa Srpske napredne stranke (SNS), nije pokrenula reformske i stabilizacione poteze, jer za njih nije bilo ne samo konsezenze u koaliciji, nego ni političke volje ni u jednoj od tih stranaka. U takvim prilikama se Vučić rešio da formalizuje svoje vođstvo i, u suštini, legalizuje poziciju novog političkog lidera u zemlji – pa su za mart 2014. godine raspisani prevremeni parlamentarni izbori (dve godine nakon predhodnih, redovnih).

Predizborne projekcije budućnosti

Pošto je već od samog starta godine bilo jasno da će te prevremene izbore ovoga puta lavovski dobiti SNS, koja se dokazala kao najagresivniji projektant „lepše budućnosti“, a bez loših hipoteka neposredne predhodne vladavine, predizborno razdoblje je u javnosti i privredi shvaćeno kao „poslednji odmor“ uoči neke nove, pojačane ekonomske politike „stezanja kaiša“ i bitke za elementarnu konsolidaciju javnih finansija (da bi se sprečilo klizanje u državni bankrot).

Tako je, početkom 2014. godine, u nacionalnoj ekonomiji dotadašnju „politiku improvizacije“ vladajuće koalicije, zamenila predizborna politika „konstruisanja bolje budućnosti“. Ipak, mora se priznati da su Srpska napredna stranka i njen novi vođa u usponu, „budući premijer“ i stvarni gazda i dotadašnje vlade, Aleksandar Vučić, u prevremene izbore ušli sa parolom „Svom snagom u reforme“. To su političke stranke u Srbiji ranije izbegavale da istaknu, procenjujući da se veći deo biračkog tela navodno plaši krupnih promena (jer je biračko telo pamtilo tobožnje reforme kao „promene na još gore“).

Do koje mere su vodeći aktivisti SNS volunтарыstički i neodmereno najavlјivali sjajnu srpsku budućnost, a posebno njenu ekonomsku perspektivu, najvernije ilustruje komičan detalj – da je u svom postnovogodišnjem obraćanju javnosti, u januaru 2014. godine, tadašnji ministar rudarstva Milan Bačević, posebno naglasio da će Kina u balkanski region „u narednom periodu uložiti 10.000 milijardi eura“ (što je šest puta više od godišnjeg budžeta Kine), te da će Kinezi centar ove investicione aktivnosti smestiti u Beograd.³⁰⁵ Predhodno je i predsednik Srbije Tomislav Nikolić dao svoj obol „predizbornoj ekonomiji“ (krajem 2013. godine), kada je u govoru povodom „svečanog početka radova“ na Južnom toku kroz Srbiju rekao da će ti radovi uposliti 100.000 ljudi u Srbiji, dok su stručnjaci smatrali da se na tom poslu može očekivati sto puta manje srpskih radnika. Nije bilo važno to što ni „izlaz Srbije na more“ (Bačević), niti „Srbija kao evropsko energetske čvorište“ (Nikolić) nisu bili projekti ni blizu ostvarenja, kao ni

305 Posle će Bačević, ovaj gaf obrazlagati „greškom u prevodu“ (reč je o 10 milijardi eura, koje su Kinezi najavili kao investiciju u ceo region na samitu u Bukureštu, 2013. godine).

ogromna većina drugih predizbornih „investicionih obećanja” SNS. (Projekat kanala Beograd-Egejsko more, kasnije će se „transformisati” u projekat „brze pruge” Beograd-Budimpešta (na pravcu Pirejska luka – nemačko tržište), a kraj projekta Južni tok objaviće ruski predsednik Putin početkom 2015. godine). Od „podgrejanih” predizbornih infrastrukturnih projekata, praktično će, kasnije, ostati aktuelan samo nekadašnji Miloševićev plan „Europolis”, preimenovan u „Beograd na vodi”

Da naprednjaci, s lansiranjem „predizbornih” privrednih projekata nisu bili naročito inventivni, pokazuje i najava tadašnje ministarke energetike Zorane Mihajlović – da će se EPS uskoro korporativizovati (navodno do kraja prvog kvartala 2014. godine), to jest da će se iz javnog preduzeća transformisati u akcionarsko društvo, što bi automatski značilo da će i 4,8 miliona građana Srbije (dakle više od polovine) dobiti besplatne akcije ovog velikog preduzeća (poznate su „besplatne akcije” Mladana Dinkića uoči izbora 2008. godine). O tome koliko će, navodno, svaki građanin Srbije dobiti vrednosti sa besplatnim akcijama EPS, odmah su bile raširene raznovrsne špekulacije. Korporativizacija, međutim, nije izvršena, akcije nisu podeljene i praktično je sve zaboravljeno posle izbora.

Na izvestan način, u predizborne svrhe korišćeno je i ponovno potpaljivanje visoke peći u Smederevu, krajem 2013. godine, mada je većina stručnjaka smatrala da je obnavljanje proizvodnje „poranilo” pre oporavka svetske konjunktore, a ono će tokom narednih godinu dana koštati poreske obveznike Srbije oko 30 miliona dolara mesečno. No, traganje za ulagačem u Smederevsku željezaru, koje je preuzeo potpredsednik, pa predsednik Vlade Aleksandar Vučić lično, stvaralo je tokom cele 2014. godine (a naročito pred kraj godine) utisak da će se napokon početi sa „reindustrijalizacijom Srbije”. Početkom 2015. godine sve će se završiti samo davanjem u „zakup” prava upravljanja tom kompanijom, jednoj maloj slovačkoj kompaniji.

Muke sa javnim finansijama

Već na početku 2014. godine bilo je primetno da će u ostvarivanju državnog budžeta za tu godinu biti značajnih teškoća. Jedan od ključnih problema je bilo to što je u prihodnu stranu budžetske projekcija bio ugrađen navodni „prijateljski dogovor” Vučića i ministra finansija Lazara Krstića sa vođstvom Ujedinjenih Arapskih Emirata (UAE) o finansijskom kreditu u visini od čak tri milijarde američkih dolara. Međutim, kad je ministar Krstić 30. januara 2014. godine posetio Abu Dabi, ispalo je da će razgovori o ovom poslu biti „nastavljeni”. Tim povodom, iz Vlade Srbije je poručeno da u njoj i dalje postoji optimizam u pogledu izgleda da se uskoro zaključi sporazum o ovom mega kreditu UAE za budžetsku podršku, koji bi trebalo da bude dugoročan (sa navodno „najnižom kamatom”, sa pet godina grejs perioda i rokom otplate od 20 godina).

O te famozne „tri milijarde” arapskog zajma, Aleksandar Vučić govorio je veoma često predhodnih pola godine, pa je čak naglasio da ta pozajmica „ne bi uvećala javni dug Srbije”, jer bi ona bila iskorišćena za prevremenu isplatu neki veoma skupih ranijih kredita, koje je Srbija uzela sa kamatom od 7,5 i čak 8 odsto, pa bi to, navodno omogućilo godišnju uštedu na kamatama od oko 300 miliona eura. Posle izbora će se taj zajam smanjiti na milijardu dolara – a povoljnu kamatu će „relativizovati” snažan porast kursa dolara prema euru (dakle, prema novcu u kome Srbija ostvaruje najveće spoljnotrgovinske prihode), pa će se ova pozajmica u „euro ogledalu”, kako su stvari stajale početkom 2015. godine, u suštini kamatiti po stopi većoj od 17 odsto.³⁰⁶

U takvoj situaciji, kad se ispostavilo da su „prijateljski krediti” nesigurni i ne naročito povoljni, u Vladi Srbije su shvatili da se za podršku moraju okrenuti Međunarodnom monetarnom fondu. Bio je zanimljiv i „tajming” početka pregovora sa Misijom MMF o sporazumu iz predostrožnosti (koji će kasnije biti „obogaćen” i finansijskim okvirom od 1,2 milijarde dolara). Naime, ova Misija je boravila u Beogradu između 26. februara i 13. marta,

306 Otpušteni, predhodni ministar finansija Mladen Dinkić negativno je ocenio ovaj posao sa Emiratima, pa je grubo napomenuo „da je stavljanje tog kredita u budžet za 2014. neozbiljno” (Blic, 14. januara 2014).

a parlamentarni izbori su održani 16. marta. To je ostavljalo mogućnost Vladi Srbije da eventualno za prevremene izbore naglasi ili stiša priču o uslovima za zaključenje tog sporazuma. Istina, tada „prvi potpredsednik” Vučić, još pre dolaska misije Fonda u Beograd, najavio je (30. januar), kako je za Vladu problem kako da pronade plan za uštedu na javnoj potrošnji od oko 400 miliona eura već tokom tekuće godine, kako bi se budžetski deficit smanjio za 0,5 odsto BDP – što je bio zahtev MMF još u prethodnim eksploratornim razgovorima.

Predhodni uslovi za sporazum sa MMF, koje je Vučić odmah prihvatio, stavljali su na vagu čitav plan spasavanja Srbije od bankrotstva. Sporazum je, najpre, bio i preduslov za povlačenje uslovno odobrenih 250 miliona dolara budžetske podrške od Svetske banke. I ne samo to, Srbija praktično i nije imala drugog puta, do sporazumevanja sa Fondom, posle snižavanja kreditnog rejtinga sa BB minus, na „B plus sa stabilnim izgledima”, koji je utvrdila Agenciji Fič, a tu vest je Ministarstvo finansija objavilo 17. januara 2014. godine. Jer, bez „žirantske” podrške najuglednijih svetskih finansijskih institucija, uz spomenuti sniženi rejting srpskih obveznica (ravan „vrednosnom smeću” na berzama), nije bio na vidiku nikakav drugi plan zaduživanja države tokom 2014, kako bi se namirile tekuće godišnje kreditne obaveze Srbije od oko 5,7 milijardi eura.³⁰⁷ I svi drugi finansijski pokazatelji su najavljivali tešku godinu.

Naime, još prilikom pripreme budžeta za 2014. godinu, bilo je procenjeno da će privatna potrošnja realno opasti za 1,8 odsto, a državna, za 2,2 odsto. Pri tom treba imati u vidu da je privatna potrošnja već 2013. godine kliznula u značajan padajući trend, to jest da su prosečne zarade bile realno opale za 1,5 odsto, a penzije čak za 5 odsto. Prema Republičkom zavodu za statistiku, od 2001. godine, 2014, je bila prva sa realnim padom zarada u odnosu na predhodnu godinu.

Iako je Vlada Srbije u predizborno razdoblje ušla sa improvizovanim planom finansijske konsolidacije, prognoze za 2014. su bile loše. Jer, još prilikom usvajanja tog prvog, Krstićevog plana stabilizacije (oktobar, 2013), Fiskalni savet Srbije je procenio da njegov efekat ušteda neće iznositi 1,65 odsto BDP Srbije, kako je najavljeno, nego samo nešto između 1

307 Vreme, 6. februar 2014.

i 1,2 odsto BDP, te da je potrebno usvojiti niz mera za uštedu još oko 300 miliona eura, kako bi bio zaustavljen snažan porast javnog duga, čije učešće u BDP će do kraja 2014. godine preskočiti 70 odsto.

Uostalom, već početak 2014. godine doneo je potvrdu te zebnje, jer je Ministarstvo finansija objavilo da su u januaru javni prihodi bili za 0,7 odsto niži, a rashodi za 2,9 odsto viši nego januara 2013. godine, pa je zabeležen mesečni budžetski deficit od 7 milijardi dinara. „Finansijsko jutro” 2014. godine pretilo je „godinom katastrofe” na prihodnoj strani budžeta, jer su prilivi od PDV u januaru te godine, u odnosu na januar predhodne, nominalno bili niži za 4,6 odsto, iako je stopa ovoga poreza u međuvremenu bila podizana dva puta po 2 procentna poena. Od masivnijih javnih prihoda – i doprinosi su bili opali za 5,2 odsto, dok su prihodi od akciza povećani za 33,7 odsto, što je rezultiralo spomenutim relativno blagim rascolom između prihoda i rashoda, ali je zbog toga „ispucan” i prostor za dalje podizanje ove dažbine. To je jednostavno značilo da su svi najizdašniji instrumenti za prikupljanje javnih prihoda bili iscrpljeni, pa je odmah bilo jasno da bez novog „rezanja” i plata i penzija ni o kakvoj „fiskalnoj konsolidaciji” ne može biti reči i da će posle prevremenih izbora prvi zadatak Vlade biti rebalans budžeta, pod nadzorom MMF.

Delegacija Fonda koja je, kako smo napomenuli, uoči izbora bila u Beogradu, otišla je bez ikakve javne izjave (iako je „zajednička izjava” bila dogovorena), ali je u javnost procurilo dosta toga što je ona već tada zatražila od Vlade Srbije. Povodom budžeta, prema izjavi dr Branka Živanovića,³⁰⁸ iz Beogradske bankarske akademije bilo je, „realno očekivati da pregovarački tim MMF prihvati blažu korekciju budžetskog deficita, uz dodatno objašnjenje kako će se kretati”. Živanović je tome dodao da će „dobar deo budućih pregovora sa MMF, izvesno imati težište u reformi javnog sektora”, te da će se „od Srbije tražiti striktna kontrola plata i penzija, izmene u politici subvencija u pravcu njihovog smanjivanja, kao i energičnije rešavanje pitanja preduzeća u restruktuiranju i javnih preduzeća u celini”. Uza sve to, Živanović je napomenuo da će MMF „posebnu pažnju obratiti na preostale banke u državnom vlasništvu, odnosno na adekvatnost kapitala u njima”, pa je u tom smislu spomenuo Poštansku štedionicu, koja je

bila preuzela portfolio ugašenih banaka (Agrobanke i RVB). To što je zahtevano još u martu 2014. godine, do novembra te godine pretvoriće se u predlog sporazuma Srbije sa MMF, a sam sporazum je Bord MMF odobrio 23. februara 2015. godine.

Spomenuta Poštanska štedionica će, inače, kasnije, uz snažnu državnu podršku, ostati nekako na nogama, ali neće moći da prihvati nikakve obaveze posle kolapsa i Univerzal banke i Prve srpske banke (ranije je to bio Vojni servis za finansiranje industrije naoružanja), čiji gubici su bili pokriveni direktno i diskretno iz budžeta. Kad se saberu intervencije u bankarski sektor iz 2013, i 2014. godine, dolazi se do iznosa većeg od 900 miliona eura. Inače, tokom 2014. godine, bankarski sektor u celini nastavio je da posluje sa sve više gubitaka.

Prema podacima o polugodišnjem poslovanju, devet banaka u Srbiji (od njih ukupno 39) je zabeležilo gubitke, duplo veće nego 2013. godine. Najveće gubitke imala je Srpska banka, 1178 milijardi dinara – što je gotovo polovina svih bankarskih gubitaka koji su polovinom godine sumarno iznosili 2,9 milijarde dinara. Navodno su gubici Srpske banke tokom leta udvostručeni, ali taj elementarni podatak se još nije pojavio u javnosti. Već tada je konstatovano da će bankarski gubici biti još veći, jer je bio primetan ubrzani rast „loših kredita” (onih koji se ne vraćaju duže od tri meseca) – čije učešće u ukupnim plasmanima je već polovinom 2014. godine doseglo 27,4 odsto. Na kraju godine, kontaminirani krediti su dosegli 30 odsto svih kredita.

Inače, u srpske medije je još početkom 2014. godine prodrlo i niz informacija o zahtevu MMF da se izvrše reforme u penzionom sistemu, mada je „budući premijer” Aleksandar Vučić tokom izborne kampanje stalno isticao da će „penzioneri biti zaštićeni”, jer „oni izdržavaju ne samo sebe, nego najčešće i svoju odraslu, a nezaposlenu decu”. U više novina pojavili su se, ipak, napisi da MMF traži da se prosečne penzije „spuste” na 50 odsto prosečnih plata i da se radni vek „produži” i za žene i za muškarce, kako se iz državnog budžeta ne bi, kao poslednjih decenija, u penzijski fond dolivala skoro polovina potrebnih sredstava (što je u budžetu zauzimalo između 25 i 30 odsto ukupnih rashoda).

Pitanje penzijske reforme nametnulo se kao centralne pitanje sporazuma sa MMF i nove strategije fiskalne stabilizacije koju je Misija Fonda zahtevala. Naime, odmah je procurilo da se Aleksandar Vučić, sukobio sa ministrom finansija Lazarom Krstićem (za koga je javno tvrdio da će ga na toj poziciji zadržati i posle izbora) oko njegovog predloga da se radi finansijske konsolidacije države, paralelno sa smanjenjem plata u javnom sektoru za 10 odsto, pokrene i penzijska reforma, koja bi uključivala i značajno nominalno smanjivanje penzija.

Nova-stara vlada

Nakon prevremenih parlamentarnih izbora 16. marta i, doista ubedljive pobede naprednjaka, vođa stranke, Aleksandar Vučić, veoma brzo je kao novi premijer formirao "novu vladu", koja je u Skupštini Srbije izabrana 27. aprila 2014. godine. Ta vlada, po svom sastavu, u osnovi je bila ista kao i predhodna, a što je najgore, bio je vidljiv uticaj proruskog, ili jednostavno rečeno "ruskog faktora" u njenom formiranju. Jer, Miloševići socijalisti, koji su bili i ostali "stranka poverenja" Moskve, umesto premijerskog položaja u novoj vladi zadržali su Ministarstvo spoljnih poslova, u koje je prešao dotadašnji premijer i predsednik SPS Ivica Dačić. Uz to, povereno im je i Ministarstvo energetike (ministar Aleksandar Antić), pošto se predhodna ministarka u tom resoru (Zorana Mihajlović) "zamerila" Ruskoj Federaciji tražeći određene izmene u međudržavnom energetskom sporazumu i pokušavajući da smeni rukovodstvo "Srbijagasa", javnog preduzeća na čijem čelu je bio i ostao Dušan Bajatović, visoki funkcioner SPS (preduzeća kome je bila namenjena ključna partnerska uloga sa "Gaspromom" u tek formiranom zajedničkom preduzeću "Južni tok Srbija").

Novi premijer Vučić, koji je faktički to već bio "iz potpredsedničke senke", mandat je započeo pompeznim i višesatnim ekspezeom pred poslanicima Narodne skupštine Srbije. Iako je najavio "duboke reforme", većina njih je predviđena tek za kraj godine, ili su uslovi i rokovi za njihovo preduzimanje ostali neprecizirani. Opet se kao eminentno političko pitanje postavio problem fiskalne konsolidacije –navodno bez ozbiljnijih promena u penzijskom sistemu.

Vučić je tada rekao: „Svi ekonomski eksperti, kompletna stručna javnost posebno insistira na smanjenju penzija, jer to bi bio najbolji način za smanjenje našeg fiskalnog deficita, ali u teškim razgovorima sa MMF, sa Lazarom Krstićem, sa Kori Udovički, a svi su oni bili za smanjenje penzija odmah, jasno sam rekao da nećemo smanjivati penzije, sve dok ne uradimo sve i ne pokušamo sve da deficit smanjimo drugim sredstvima i metodima. Kad bismo to danas uradili – penzije bismo morali da smanjimo 25–30 odsto, koliko su ekonomski neosnovano povećane od 2007. do 2009. godine. Ovo pitanje do oktobra nećemo ni razmatrati, jer ćemo svim silama i snagama pokušati da ostvarimo takav napredak koji bi nam garantovao nepromenljivost penzija.”³⁰⁹

Vučić je, inače, naznačio šta će se preduzeti tokom 2014. godine, u okviru „usvajanja parametara reforme penzijskog sistema”, pa je rekao da će se povećati starosna granica za odlazak žena u penziju „sa 60 na 63/65 godina do 2020/2022”, uvesti „aktuarski penali” za prevremeno penzionisanje, a pooštriće se i kriterijumi za omogućavanje beneficiranog radnog staža. Na kraju je sve to i učinjeno, a smanjene su i penzije za oko 10 odsto.

Da bi se razumeo značaj „penzijskog pitanja” i „Vučićevo oklevanje” treba imati u vidu da je za penzije u Srbiji potrebno godišnje ukupno obezbediti oko 650 milijardi dinara (odnosno više od 6 milijardi eura); da je iz državnog budžeta u predhodnih 10 godina Fondu PIO pomognuto sa blizu 18 milijardi eura – na primer, u budžetu Srbije za 2014. godinu za dotaciju Fondu PIO bilo je opredeljeno čak 256,6 milijardi dinara (2,23 milijarde eura), dok je predhodne 2013. godine subvencija bila još veća – 288 milijardi dinara; da je planirana budžetska dotacija u 2014. godini predstavljala čak 25,6 odsto svih republičkih budžetskih troškova i da je ona „punila” oko 40 odsto ukupnih prihoda Fonda PIO; te da rashodi za penzije sa oko 13 – 14 odsto učestvuju u godišnjem bruto društvenom proizvodu Srbije (dok je u većini zapadnoevropskih zemalja taj procenat oko 10 odsto, ili manji, osim u Italiji i Austriji), a srpski udeo penzijskih troškova u BDP je čak najveći u tranzicionim zemljama Istočne Evrope, koje inače, muče slični problemi sa penzionerima iz vremena socijalizma (najviše u Mađarskoj i Sloveniji).

Uz ove podatke mogu se dodati i činjenice da se broj penzionera u Srbiji, reč je o 1,68 miliona ljudi, praktično izjednačio sa brojem zaposlenih (pre 25 godina odnos je bio 1: 1,5), što je ekonomski neodrživo; da je od svih penzionera samo njih 20 odsto izguralo ceo zakonski radni vek, a da su svi ostali otišli u penziju pre roka, te da samo 8 odsto zaposlenih šteti u nekom sistemu privatnog penzijskog osiguranja; da broj penzionera stalno raste po stopi od 1,3 odsto godišnje i da se ta stopa rasta neće bitnije menjati u narednoj dekadi, jer je već 17 odsto populacije u Srbiji starije od 65 godina, a taj procenat će se za narednih 6 godina povećati na 21 odsto; da je „prosečna penzija” (pojam bez ekonomski smislene sadržine, zbog razlika u predhodnom radnom stažu) na nivou od oko 60 odsto prosečne plate (u Istočnoj Evropi oko 50 odsto, u Hrvatskoj 40 odsto) – što znači da srpski penzioner raspolaže sa oko 8 eura dnevno; da je u najvećem broju evropskih zemalja radni vek za sticanje penzija između žena i muškaraca praktično izjednačen, a u Srbiji, osim što je za žene kraći za oko 5 godina, nego čak njih oko 50 odsto odlazi u penziju pre roka.³¹⁰

Osim muka da se opredeli oko penzija, Vučićev kabinet se na početku mandata suočio i sa doista vanserijskim poplavama (maj 2014), koje zapušteni hidrosistemi nisu mogli da ublaže. Čitav jedan grad, Obrenovac, u blizini Beograda, morao je biti evakuisan, bilo je i ljudskih žrtava, a poplavljeni su i glavni Kolubarski kopovi ključne srpske termoelektrane „Nikola Tesla”, što je oborilo i proizvodnju struje. Direktnim štetama od poplava od oko 50 miliona eura priključivani su rastegljivi iznosi indirektnih šteta do 1500 miliona eura. Vučić lično, a i cela Vlada Srbije su pokušali da iz akcija saniranja posledica poplava izvuku propagandnu dobit, a opozicija je ukazivala na njihovu nesposobnost u kritičnom razdoblju.

Evropska komisija će povodom ove nepogode organizovati uspešnu donatorsku konferenciju. Od ukupno oko milijardu eura odobrenih za pomoć Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji, Marko Blagojević, direktor Vladine kancelarije za pomoć i obnovu poplavljenih područja, izneo je da su „čiste donacije” Srbiji oko 115 miliona eura.³¹¹ Ovim sredstvima su

310 Prema podacima iz studije Fiskalnog saveta Srbije.

311 U srpskoj štampi su se tim povodom pojavili zburadi komentari da su „nove donacije” zapravo tek 29 miliona eura, a sve ostalo su „preusmerenja” već odobrenih kredita ili

uspešno obnovljene srušene kuće i zgrade javnog standarda, ali su poslovi na sanaciji otvorenog kopa Kolubarskih rudnika kasnije postali središte afere sa sumnjivim izvođačima radova na ispumpavanju vode koje je polavila ovo rudno polje.

Glavni problem je, međutim, bio to što je i ova prirodna katastrofa u znatnoj meri korišćena za odlaganje reformskih akcija.

Vučićev kabinet i Rusija

Kako je rastao uticaj Aleksandra Vučića u Srbiji, na račun njegovog doskorašnjeg stranačkog šefa i predsednika države Tomislava Nikolića, tako se sve više postavljalo pitanje njegovog odnosa prema Moskvi. To jest, postavilo se pitanje, da li će on nešto promeniti u formuli „i Rusija i Evropska unija”, koju je predsednik Tomislav Nikolić oberučke prihvatio od svog predhodnika Borisa Tadića. Pošto ovde govorimo o privrednoj dimenziji srpsko-ruskih odnosa, to pitanje se može dodatno pojednostaviti: da li Srbija pod Vučićevim vođstvom ima nameru da se potpuno posveti „evropskom putu” i da zbog toga zatraži od Ruske Federacije ekonomske odnose na ravnopravnoj osnovi, a u skladu sa direktivama EU, koje prate zaoštrene odnose EU – Ruska Federacija zbog Ukrajinske krize? U početku je izgledalo da će Aleksandar Vučić, kao „najmoćniji čovek Srbije” zaoštriti kurs prema privilegijama ruskih kompanija i bar delimično „izdvojiti” spolju politiku Srbije iz predhodnih okvira koje je određivala Moskva.

Naime, još dok je bio samo „mandatar” nove vlade (u kratkom razdoblju posle martovske izborne pobede), u govoru koji je pred novinarima održao nakon sednice Predsedništva SNS, 5. aprila 2014, on je bio neočekivano konkretan kada je spomenuo Naftnu industriju Srbije (NIS) i pri tome naglasio da Srbija kao vlasnik 29 procenata ove kompanije, u kojoj većinu akcija poseduje ruski „Gaspromnjeft”, hoće i odgovarajući deo profita, koji NIS ostvaruje pre svega eksploatišući naftu u Srbiji, a za koju plaća doista minimalnu rudnu rentu od 3 odsto.

.....
„nova zaduženja”.

Preciznije, Vučić je tom prilikom rekao: „Lepo je što je NIS zaradio 300, 400 ili 500 miliona eura. I sada će 100 miliona iz profita ići, ne u razvoj, već za vraćanje dugova 'Srbijagasa' prema 'Gaspromu', a ta je dubioza sada 800 miliona (misli na celokupnu dubiozu „Srbijagasa” u tom trenutku, op. a). E, tako će da se ponaša ozbiljna država. Nije 29 odsto da bismo mi imali kamenčić, želimo najuspešniji mogući NIS, ali hoćemo svoje pare, svoj deo. Tih 29 odsto NIS su naše pare i pripadaju Srbiji, a moj posao je da te pare uzmem za narod”.

Ova zanimljiva i nedovoljno precizna izjava Aleksandra Vučića predstavljala je novost u odnosu na dotadašnju politiku Vlade Srbije prema „Gaspromu” i njegovom poslovanju preko NIS u Srbiji, tokom proteklih pet godina. Ta Vučićeva izjava je, moglo bi se zapaziti, čak bila u izvesnoj suprotnosti sa predhodnom izjavom ministarke energetike Zorane Mihajlović, koja je Agenciji Beta (2. januar 2014) rekla da „mi hoćemo da se NIS širi, da postoji mogućnost da se mladi ljudi zapošljavaju”, pa je tome dodala da je „prioritet Vlade Srbije da se investira u obe rafinerije NIS, u Pančevu i Novom Sadu”, jer “mora da se poveća količina prerade, pošto mi danas imamo količnu prerade naftnih derivata mnogo manju nego pre bombardovanja 1999. godine”.

Zorana Mihajlović je tom prilikom dodala da je „NIS u trenutku privatizacije imao 11.000, a danas ima 4800 zaposlenih”. U citiranoj izjavi ministarka energetike i predsednica Skupštine akcionara NIS je još istakla da je „dokument Vlade Srbije o strategiji i planovima razvoja NIS dorađen i usaglašen sa poslovođstvom kompanije, osim što je ostalo da se razreši pitanje duga 'Srbijagasa' od 200 miliona dolara”.³¹² (Verovatno su je ove reči kasnije koštale položaja ministarke energetike, zbog ruskog pritiska)

Primetno je da u citiranoj izjavi Aleksandar Vučić nije precizirao tačan iznos profita NIS u 2013. godini, iako je verovatno bio upoznat sa izjavom Kirila Kravčenka, generalnog direktora NIS (18. februar) o njegovom obimu. Generalni direktor NIS je, naime, tad rekao da je neto dobit NIS u 2013. godini bila 51 milijardu dinara, a tome je dodao da su investicije ove kompanije u protekloj godini iznosile 57 milijardi dinara, to jest da su one

312 Fiskalni savet je taj dug „Srbijagasa” prema NIS krajem 2013. godine procenio na 224 miliona eura.

bile, u odnosu na 2012. godinu veće za šest odsto. Kravčenko je u tom kontekstu rekao da je „Gaspromnjeft” u proteklih pet godina, otkako je kupio NIS, u tu kompaniju investirao dve milijarde eura, te da je plan da u naredne tri godine investira još 1,5 milijardu.

Dakle, profit NIS je 2013. godine bio oko 450 miliona eura, pa je, načelno, Srbija sa svojim udelom u njegovom vlasništvu, mogla da smatra da joj od tog profita pripada oko 130 miliona eura, ili (u tom trenutku) blizu 180 miliona dolara, to jest blizu iznosu duga „Srbijagasa” NIS od 200 miliona dolara. Ispostaviće se kasnije, međutim, da se ta Vučićeva želja ne može ostvariti mimo političkog stava Moskve, makar da je za nju postojala pravna mogućnost.

Naime, Skupština akcionara NIS, u kojoj Srbija ima 29 odsto glasova, nadležna je za raspodelu dobiti i gubitaka, o čemu se odlučuje prostom većinom, koju ima ruska strana. Međutim, postoji i generalna klauzula – da je „sve dok Republika Srbija bude imala najmanje 10 odsto u osnovnom kapitalu NIS, neophodan potvrđan glas Srbije za donošenje odluka Skupštine akcionara o: usvajanju finansijskih izveštaja i izveštaja revizora, promenama Osnivačkog akta i Statuta, povećanju i smanjenju kapitala, statusnim promenama, sticanju i raspolaganju imovinom velike vrednosti”. Uočljivo je, dakle, da se u toj klauzuli Statuta eksplicitno ne navodi da je „potvrđan glas Srbije” potreban i za odluku o raspodeli dobiti i gubitaka (a ta odluka statutarno eksplicitno spada u nadležnost Skupštine akcionara), mada Srbija, verovatno, preko prava da se bez nje ne mogu donositi finansijski izveštaji i ključne odluke o kapitalu i imovini NIS, može uticati i na odluku o „nameni” upotrebe njegove dobiti.³¹³

U vezi sa ovim okolnostima, citirana Vučićeva izjava o raspodeli dobiti NIS, tumačila se u kontekstu nekoliko njegovih ciljeva. Prvo, pritešnjen besparicom koja muči državu, on očigledno nije bio zadovoljan pregovorima sa NIS oko raspodele profita i dugova „Srbijagasa”, pa je želeo da pritisne ruskog partnera da prihvati njegove predloge o „prebijanju” dugova i potraživanja (sa „Srbijagasom”), te tako zaustavi većitu priču o ruskim razvojnim investicijama u NIS – od kojih Srbija nikada nije videla neku „zvečecu” vajdu. Drugi utisak koji se nametao bio je da Vučić želi pred srpskom

javnošću, a verovatno i pred evropskom, da se prikaže i kao brižan domaćin, koji se ne plaši da se zameri Rusima kad su pare u pitanju.

Valjda poneseni Vučićevim zahtevima prema NIS, beogradski tabloidi su u to vreme naprasno počeli da zasipaju publiku pričama o „ruskoj pljački” Srbije, otkako je NIS jeftino prodat „Gaspromnjeftu” (2008. godine), kada je međudržavnim ugovorom stekao pravo na nisku rudnu rentu od 3 odsto (40 miliona eura godišnje), dok mu se sve investicije u Srbiji ne isplate. Tako je, na primer, beogradski Kurir izračunao da, kad bi NIS plaćao rudnu rentu kakva se naplaćuje u Rusiji, 22 odsto, u srpski bi budžet uneo oko 3 milijarde eura „što su tri budžetska deficita Srbije”. Zanimljivo je da je ovaj list tu pljačku čak „personalizovao” na ruskog predsednika Putina.

„Gaspromnjeft”, kao vlasnik NIS, međutim, potpuno je ignorisao Vučićevu javnu prozivku i tabloidnu kampanju, pa je, istina znatno kasnije, kad su se strasti smirile, a političke intervencije uozbiljile, Srbiji kroz kompanijske odluke odobrio manje od 30 miliona dolara iz svog profita za 2013. godinu. Tokom 2014, uporedo sa svetskim padom cena nafte i gasa, profit NIS će opasti za 42 odsto (na oko 200 miliona eura), pa Srbija od ovog preduzeća gotovo ništa neće prihodovati tokom 2015. godine.

Cela spomenuta epizoda oko profita NIS sklonjena je u stranu kad je, kao novi premijer, Aleksandar Vučić početkom jula 2014. godine, posle kratkih konsultacija u Berlinu i Parizu, otišao u Moskvu, gde je razgovarao sa predsednikom Ruske Federacije Vladimirom Putinom i predsednikom Vlade Dmitrijem Medvedevim.

Sudeći po tadašnjim javnim izjavama i Vučića i Medvedeva, oko „četiri srpske molbe”, odnosno „oko četiri stvari” kako je rečeno, načelno su bila dogovorena blagonaklona rešenja. Rusija je, navodno, kao prvo, pokazala spremnost da Srbiji odobri povoljne uslove kredita za gradnju gasovoda „Južni tok” na teritoriji Srbije (tada je dogovorena godišnja kamata od 4,25 odsto, dok se od taksi na protok gasa ne isplati kredit). Pri tome je načelno prihvaćeno da srpska građevinska operativa dobije, kao podizvođač, oko četvrtinu poslova na gradnji trase gasovoda kroz Srbiju. Zatim, bilo je reći da se za Srbiju nađe nešto povoljnija formula za obračun cene prirodnog gasa koji se uvozi iz Rusije, kao i pretvaranje već spomenutih dugova

„Srbijagasa” za isporučeni (srpski) gas, koji je ova kompanija preuzela od NIS – u kredit za dokapitalizaciju. Tada je spomenuto da bi se mogla razmotriti i mogućnost odobravanja kvote za bescarinski izvoz 10.000 vozila Fiat 500 L, koji se proizvodi u Kragujevcu, na rusko tržište.

Zanimljivo, već za godinu dana propale su sve „četiri stvari” oko kojih su navodno postignuti dogovori. Predsednik Putin je kasnije odustao od „Južnog toka” (pa je propao kredit za njegovo izgradnju, a nestali su, daka-ko, i izgledi za poslove na tom projektu za srpsku građevinsku operativu). Dugove prema NIS, za gas koji je „Srbijagasu” isporučen sa srpskih gasnih polja, Srbija nije uspjela da „prebije” sa svojim delom profita u NIS, nego ih je morala platiti gotovinom u dve rate u kratkom roku od pola godine. I, na kraju, ispostavilo se da ruska strana oko kvote za bescarinski izvoz Fijata 500 L, traži reciprocitet, da bez carine uđe na tržište Srbije sa čitavom gamom proizvoda svoje automobilske industrije (VAZ, pre svega) – što bi Srbije donelo veće gubitke od očekivanog benefita.

Ostalo je neizvesno da li se premijer Vučić pred predsednikom Putinom usudio da pokrene i pitanje niske rudne rente koju plaća NIS za naf- tu koju pumpa u Srbiji, niti je nešto preciznije saopšteno oko stare teme – da ruske firme preuzmu deo srpskih firmi u restrukturiranju, posebno pančevačku „Petrohemiju” – što su oni dotada uporno odbijali (a odbijaju i dalje). Jedino je kasnije ostao u igri ruski kredit od 800 miliona dolara za rekonstrukciju srpskih željezničkih pruga, ali i on nikako da se efektuira, jer ruska strana traži da taj posao obave ruske građevinske kompanije, dok se na srpskoj strani rasplamsala svađa na kojim željezničkim pravcima treba iskoristiti ruski kredit.

Inače, najmanje je spornih pitanja u razgovorima Vučić-Medvedev bilo u domenu spoljnotrgovinske razmene, koja je 2013. godine porasla za 11,6 odsto i premašila tri milijarde i 34 miliona dolara. Tokom 2014. godi- ne doćiće do stagnacije razmene.

Rusko-srpski odnosi dakako nadilaze pitanje privredne saradnje, kao što se i odnos Srbije prema ukrajinskoj krizi ne može zaobići kao jedno od središnjih pitanja pregovora Srbije o pridruživanju Evropskoj uniji, ali to nije tema ovog izveštaja.

Reformski potezi kao pretpostavka sporazuma sa MMF

Kako su deficiti u javnim finansijama tokom 2014. godine rasli, a privredne prilike u Srbiji postajale sve teže, Vučićev kabinet je bio prinuđen da tokom leta napokon pokrene reforme koje bi ga kvalifikovale za sporazum sa MMF. Krenulo se sa procedurom usvajanja novih zakona o radu i penzijsko-invalidskom osiguranju, a fiskalna konsolidacija, sa smanjivanjem plata u javnom sektoru i penzija – ipak je odložena za jesen. U tom „najgorem trenutku“ za strateške finansijske odluke razišli su se premijer Vučić i tek (ponovo)postavljeni novi-stari ministar finansija Lazar Krstić, koji je zatražio hitno „rezanje“ primanja za oko 2,5 miliona ljudi (zaposlenih i penzionera), otpuštanje oko 160.000 ljudi iz državne službe i poskupljenje struje za 30 odsto.

Naime, ministar Krstić je navodno zatražio da se odmah, za najmanje 20 odsto, smanje penzije i za najmanje 15 odsto smanje plate u javnom sektoru, uz spomenuta masovna otpuštanja tokom naredne dve godine, a da se domicilni elektro sistem iskoristi kao „paraporeski instrument“ za dodatno oporezivanje naroda preko računa za struju (Milošević je to činio nešto drugačije, podižući EPS porez na imovinu). Međutim, njegovi predlozi nisu prihvaćeni, jer, kako je sam Krstić izjavio, „premijer ima meko srce i zato ima toliku podršku naroda“; Krstić je zatim novinarima rekao: „Ne sumnjam da bilo ko od njega bolje razume šta je potrebno i moguće sprovesti. Sa druge strane, ja sam smatrao da mere moraju odmah da se sprovedu i u punom obimu“. Pred tv kamerama, premijer Vučić je prihvatio tu ostavku i imenovao dotadašnjeg ministra privrede Dušana Vujovića za vd ministra finansija, a pri tome je rekao da razume Krstića i njegovo mišljenje da odmah treba uštedeti milijardu, ali da on „nije bio u stanju da to sprovede“. Pri tome je najavio borbu za usvajanje mera fiskalne konsolidacije, kao i to da će Krstić ostati da ga savetuje kao premijera i da će učestvovati u pripremi rebalansa budžeta (ni to se nije ostvarilo). Na istom mestu, pred tv kamerama i novinarima, za koordinatora priprema za pregovore sa MMF proglašena je ministarka Kori Udovički.

Na neki način, dugoročniji cilj ovakvog političkog manevra, uoči bitke za nove reforme, razbistrio se već narednih dana, kada je novi vd ministra finansija Dušan Vujović najavio praktično „prepolovljene” mere koje je predhodno tražio Lazar Krstić, pa je čak rekao da je dovoljno smanjit penzije za 10 odsto. Uostalom, Vujović je Blicu (14. jul) direktno rekao: „Nije problem u izboru mera, već u oštini mera i načinu na koji će one biti sprovedene”, te da se „isti cilj može postići setom ekonomskih mera koje će biti ravnomernije raspoređene tokom tri godine”. Vujović je, inače, naglasak stavio na „profesionalnije poslovanje” javnih preduzeća i skidanje „budžetskog bremena” sa leđa države u vidu propalih društvenih preduzeća.

Iako je premijer Vučić brzo našao zamenu za ministra finansija, očigledno je to bio težak trenutak za tek skupljenu vladu, pa je bila primetna nervoza u njegovim javnim nastupima. Na primer, na iznenada upriličenom, gotovo dvosatnom intervjuu državnoj televiziji (RTS 1, 14. jula), veče uoči početka „vanrednog” skupštinskog zasedanja posvećenog zakonima o radi i PIO, videlo se da je „novi narodni vođa” razapet između nužnosti da se preduzmu reformske mere i straha da će zbog njih početi da gubi populističku popularnost.

U toj emisij, premijer Vučić je na početku rekao: “Počeli smo da menjamo ono od čega smo bežali prethodnih godina, čega smo se plašili. A plašili smo se nezadovoljstva onih koji ne brinu o radnicima, o poslu, o privredi, nego samo o sebi”. Premijer je, zatim naveo da „sada svi vide da se reforme u zemlji ne odlažu i da to znači ozdravljenje i boljitak za srpsku porodicu, za Srbiju”, te „ako to ne vide danas, videće za tri-četiri godine”.

Vučić je povodom novog zakona o radu ocenio da i politički protivnici poštuju i priznaju da je ovo veliki napredak i velika reforma i da i oni znaju da je takav zakon, doduše, kako je rekao, nešto liberalniji, donosio i Zoran Đinđić 2001. godine. Vučić je zatim, komentarišući taj zakon iz 2001. godine, rekao da se čudi što oni koji su podržavali takav, liberalniji zakon, sada kritikuju aktuelni, sa tobože socijaldemokratske pozicije. „Mi hoćemo fleksibilnije tržište rada, pokazalo se da su i sada sa ovim zakonom o radu ljudi dobijali otkaze”, napomenuo je on i dodao da je srpska ekonomija u veoma teškoj situaciji, navodeći da je od 2005. do 2012. ukupan

broj zaposlenih opao za 354.000, od čega je 318.000 izgubilo posao u privrednom sektoru (zapravo u privatnom sektoru). Glavni njegov argument je bio da će „olakšavanje” kako prijema, tako i otpuštanja radnika po novom zakonu o radu omogućiti privatnom sektoru ukupno povećano zapošljavanje – što se kasnije, tokom prvih pola godine primene tog zakona, još nije primetilo.

Vučić je naveo da je jedini motiv reformskih zakona da se stvari u zemlji pokrenu i dodao da će pre kraja mandata ove vlade, Srbija biti normalnija, modernija zemlja. On je potom ocenio da Srbija neće da bude nakaradna i neće doživeti bankrot, iako su je neodgovorni ljudi doveli do ivice bankrotstva. Premijer je rekao da je dobijena podrška celog sveta za reformske zakone – o radu, stečaju, planiranju i izgradnji i PIO.

„Došlo je vreme za reforme i svi vide da reforme ne odlažemo i da to znači ozdravljenje i boljitak za srpsku porodicu, za Srbiju”, poentirao je Vučić. On je poručio da će do 4. avgusta, kad se navršava prvih 100 dana Vlade, biti ispunjeno „sve što je izneo u ekspozeu, osim smanjenja plata”. Naveo je tada i to da se „još ne zna kako će izgledati mere fiskalne konsolidacije i na koji način će se uštedeti”, ali je ponovio da neće prihvatiti smanjenje penzija za 20 odsto.

Zakoni o radu i penzijskom osiguranju su usvojeni u Skupštini Srbije, a uskoro se, u oktobru 2014, pristupilo i smanjivanju plata i penzija.

Rezanje plata i penzija

Da se u radikalnije rezove javne potrošnje mora odmah ići videlo se već nakon “prvih sto dana” Vučićevog kabineta, iako je, u međuvremenu, došlo do izvesnog poboljšanja u procesu stalnog uvećavanja državnog budžetskog deficita. Jer je u junu 2014, prema saopštenju Ministarstva finansija, bio je ostvaren tekući budžetski deficit od 2,1 milijarde dinara, što je bio najniži mesečni deficit tekuće godine. Međutim, taj mali uspeh bio je rezultat sticaja okolnosti, da su u junu ostvareni „rekordni” prihodi budžeta uglavnom zbog povećane uplate povećanih akciza i zbog uplate godišnjeg poreza na dobit iz 2013. godine. No, to nije moglo da ublaži činjenicu da je deficit državnog budžeta u prvih šest meseci 2014. godine dostigao

iznos od 116,7 milijardi dinara, a za celu godinu je, po zakonu o budžetu za 2014. godinu bilo predviđeno da iznosi oko 180 milijardi dinara. Teoretski, da se tempo rasta deficita iz prvog, produžio tokom drugog polugodište, na kraju 2014. godine, deficit bi dosegao iznos iznad 230 milijardi dinara (oko 2 milijarde eura, iznad 7 odsto BDP), ali se on zadržao na već spomenutom visokom procentu od 6,7 odsto BDP.³¹⁴

Iz tih razloga, krajem leta 2014. godine je bilo je krajnje vreme da se priđe rebalansu budžeta i radikalnim merama za finansijsku konsolidaciju. Rebalansu, premijer Aleksandar Vučić i ministar finansija Dušan Vujović, pristupili su sa dosta političke veštine, to jest „socijalne osetljivosti”, ali bez jasnog odgovora na ključno pitanje – da li će i kad taj „paket odricanja” stanovništva dovesti u normalu ne samo državu nego i njenu privredu.

Naime, nastupajući na televiziji premijer Vučić je stalno insistirao na tome da je lično tražio da se zbog državnih problema zaštite najsiromašniji, pa je podelio penzionere i zaposlene na one ispod i one iznad 200 evra mesečnog prihoda: “Ovo je moja krivica i ako Fiskalni savet nekog treba da krivi, trebalo bi da krivi mene, jer sam želeo da zaštitim što veći broj penzionera. U Srbiji penziju prima ukupno 1,752.000 ljudi. Od toga 744.000 njih prima 20.000 dinara i njih nećemo da diramo. Nećemo dirati čak ni one koji primaju između 20.000 i 25.000. Ukupno, neće ništa platiti 60,2 odsto svih penzionera (1,038.000 penzionera) ... Znam koliko teško ljudi žive. Nastojali smo da zaštitimo najsiromašnije, jer ja gledam i ljude, a ne samo papire”, rekao je, između ostalog.

Kad je reč o zaposlenima sa malim platama, Vučić je napomenuo da 113.000 ljudi u javnom sektoru prima plate manje od 25.000 dinara i da će oni takođe biti zaštićeni. Pri tome je izjavio da zna da nikome neće biti lako, ali će, kako kaže, moći da žive i sačuvaju radna mesta. U ovoj televizijskoj emisiji rečeno je da u javnom sektoru i javnim preduzećima ima

314 Uzgred budi rečeno, budžetski deficit je 2008. godine planiran na 50 milijardi dinara, a za 2014. godinu na više od 180 milijardi. Prema proceni Pavla Petrovića, predsednika Fiskalnog saveta, budžetski deficit je u leto 2014. godine, prema trendu porasta, pretio da dosegne 2,5 milijarde eura i u BDP učestvuje s 8,4 odsto – što bi procentualno bio najveći budžetski deficit u Evropi.

31.167 zaposlenih koji zarađuju više od 100.000 dinara i da će oni podneti najveći teret. Planirana ušteda od rezanja plata i penzija, rekao je u emisiji RTS *Oko* premijer Vučić, iznosi oko 400 miliona eura, a do planiranih (to jest potrebnih) 700 miliona, doćiće se ukupnim „teškim, merama”. Ustvari, stručnjaci su procenili da će „seča” penzija i plata imati efekat od oko 350 miliona eura, a drugu polovinu potrebnog sniženja državne potrošnje tek je trebalo pronaći. I to ne samo „rastežući” efekete borbe protiv sive ekonomije do nerealnih visina.

Na pitanje zašto se premijer Vučić, posle mnogo oklevanja, ipak odlučio na kresanje plata i penzija, moguće je odgovoriti sa dosta verovatnoće. Možda su odluku ubrzale vesti da će 2014. godine doći gotovo do sloma očekivanog bruto društvenog proizvoda Srbije, jer se naspram „planiranog” BDP za tu godinu od 4008 milijardi dinara, procenjivalo da će biti ostvareno 3675 milijardi dinara, to jest više nego 8 odsto manje od plana na kome je bio izgrađen budžet.

Elem, pošto se iz budžeta za penzije izdvaja oko 14 odsto planiranog BDP, a za plate u javnom sektoru 11 odsto, što je prema zemljama u okruženju isuviše, pri realno smanjenom BDP problem postaje još veći. I zbog toga se, kako je spomenuo ministar Dušan Vujović (u emisiji Stav Srbije, TV Prva, 21. septembar) učešće javnog duga u BDP Srbije (zbog njegovog smanjenja) bilo popelo do 75 odsto, dok je pre početka svetske krize bilo na nivou od 29 odsto, a do juče se kalkuliralo sa oko 65 odsto tog učešća.

Dakle, penzije i plate manje od 25.000 dinara nisu smanjene u okviru donošenja pratećih mera uz rebalans budžeta za 2014. godinu i tako je više od milion i 200 hiljada ljudi stavljeno u poziciju da doživljava Vučića kao svog zaštitnika. Kod penzija, svaki iznos iznad 25.000 dinara se množio sa 0,22 i tako se dobijao iznos smanjenja. To znači da su penzije smanjene u rasponu od oko 1 do 16,5 odsto, dakle progresivno. Za plate u javnom sektoru, uključujući i javna preduzeća, formula je slična. Ipak, oni najbolje plaćeni nisu mnogo više opterećeni, jer je ukinut dotadašnji „solidarni porez” (20 odsto poreza na plate veće od 80.000 dinara), pa su im faktički plate ostale iste ili su minimalno smanjene.

Ministar Vujović je još u septembru 2014. godine objasnio da se osim „rezanja” penzija i plata priprema još nekoliko mera – zamrzavanje

zapošljavanja u javnom sektoru, refinansiranje starih skupih kredita (računa se na benefit od oko dve milijarde eura na nižim kamatama), uštede u javnim nabavkama, povećanje obima naplate poreza i potraživanja javnih preduzeća, itd. Vučić je uz to izneo da se od javnih preduzeća u januaru očekuje „uplata” u budžet od oko 150 miliona eura, a Vujović je objasnio da će deo te naplate, ustvari biti „rasterećenje” budžeta za pokriće dubioza u javnim preduzećima, što će sa praktično obezbediti poskupljenjem usluga i robe tih preduzeća.³¹⁵

Problem sa neefikasnošću javnih preduzeća, koja su uz to bila stalno subvencionirana i za koja su odobravane visoke državne kreditne garancije, posebno je značajan i zbog toga su obaveze Vlade Srbije u sporazumu sa MMF, da izvede reforme u tim preduzećima posebno iscrpne i detaljne. Koliko je problem raširen jednostavno ilustruje činjenica da od 730 javnih preduzeća u Srbiji čak 510 rade s poslovnim gubicima. Agencija za privredne registre je objavila da su 2013. godine javna preduzeća ostvarile gubitke od 51 milijardu dinara, što je 2,2 puta više od gubitaka cele privatne privrede

Ministar finansija Dušan Vujović je tokom pregovora sa MMF stalno isticao da se u procesu reformi javnih finansija u korist države može ostvariti porast godišnjeg prihoda od 300 miliona eura – „posle sređivanja stanja u javnim preduzećima”. On čak taj izvor novca iz javnih preduzeća uporno smatra jednim od „četiri stuba reformi javnih finansija”.

Problem sa javnim preduzećima, međutim, nije samo ekonomski nego i politički, pa, na neki način, i ideološki, u Srbiji gde se čitav vek veličao značaj državnog kapitala i državnog upravljanja privrednim razvojem. A, u suštini, takva koncepcija je bila samo u interesu političke elite. Na tom planu se još ništa nije promenilo u Srbiji i otuda problem sa reformama.

VII – NEZAVISNE INSTITUCIJE

Brutalni nasrtaji na nezavisne institucije

Nezavisne institucije (zaštitnik građana, poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti i poverenica za zaštitu ravnopravnosti)³¹⁶ već su izgradile reputaciju zaštitnika ljudskih prava i stekle poverenje građana i organizacija civilnog društva. Sve veći broj građana traži njihovu zaštitu. Međutim, uporedo sa ovim trendom jačaju i pritisci vlasti na njih, što je posebno došlo do izražaja u drugoj polovini 2014. godine, a ubrzanim tempom se nastavilo u 2015.

U godišnjem izveštaju za 2014. godinu zastitnik građana ukazuje na zabrinjavajući trend ugrožavanja ljudskih prava; poverenik za informacije na rastući trend aktivnosti te institucije i po obimu i po složenosti; poverenica za zaštitu ravnopravnosti u godišnjem izveštaju navodi da je broj preporuka sa 24 u 2013. povećan na 198 u 2014. godini.

Izvršna i zakonodavna vlast ne ispunjavaju systemske preporuke nezavisnih institucija koje su u funkciji suštinske zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda. Indikativno je takođe, da se svi pojedinci i organizacije koji se zalažu za reformu bezbednosnih struktura izlažu opasnosti od brutalnih kampanja.

Kontrolni državni organi su uspostavljeni da bi kontrolisali izvršnu vlast. To važi za parlament, nezavisno sudstvo, nezavisne kontrolne organe, medije, nevladine organizacije, građane i opoziciju. Nažalost, ti mehanizmi su nedovoljno razvijeni, nedostaju im profesionalni kadrovi i generalno su veoma slabi. Svaka vlast, posebno aktuelna, takođe zbog vlastite nesigurnosti i neznanja uvek brutalno reaguje na sve kritike i pozivanje na zakon. Parlament i sudstvo su najslabije karike u tom sistemu. Stanje u medijima nikad nije bilo tako ozbiljno, a nevladine organizacije

³¹⁶ U nezavisne institucije spadaju i Savet državne revizorske komisije i Agencija za borbu protiv korupcije, ali one nisu bile predmet ovog izveštaja. U ovom izveštaju fokusirali smo se na institucije koje se bave ljudskim pravima, prevencijom diskriminacije i osnovnim slobodama.

su na udaru kad god iznesu kritične stavove. Srpska napredna stranka (SNS) koja je već tri godine dominantna u vlasti, za sve propuste optužuje prethodnu.

Kampanja protiv zaštitnika građana početkom 2015, koju vode mediji, parlament i Vlada Srbije, pokazuje da će vlast onemogućiti nezavisne institucije da otvore neka važna pitanja, pre svega kontrolu bezbednosnih struktura. Svaki pokušaj da se bezbednosne strukture stave pod civilnu kontrolu, na čemu zaštitnik građana i poverenik za informacije najviše insistiraju, završi se optužbama da se „narušava ugled vojske i bezbednost zemlje“.

Nezavisna tela su sve češće i u pralamentu izložena uvredama poslanika. Predsednica Skupstine Maja Gojković je, na primer, dozvolila da se brutalno vređaju ombudsman Saša Janković i poverenica za zaštitu ravnopravnosti Nevena Petrušić, koji su prisustvovali jednoj od sednica parlamenta.

Ni prethodne vlasti nisu bile naročito naklonjene ovim telima, ali nikad nije izgovoreno toliko uvreda na račun vodećih ljudi tih institucija. Svaki njihov zahtev doživljava se kao zavera protiv države. U suštini, reč je o netransparentnosti rada državnih institucija i shodno tome, uskraćivanju informacija i nesprovođenju preporuka ili sugestija koje imaju za cilj unapređenje ljudskih prava.

To pokazuje i odnos aktuelne vlasti prema konceptu ljudskih parava, kao civilizacijskom dostignuću na kome počivaju moderne države i društva. Pitanje odgovornosti za kršenje zakona je pitanje funkcionisanja pravne države, čemu se aktuelna vlast opire na veoma grub način.

Zaštitnik građana

Skupština Srbija izabrala je Sašu Jankovića za zaštitnika građana u dva mandata: 2007, i 2012. godine. Iako u vreme kandidovanja, nije imao podršku civilnog društva i branitelja ljudskih prava, Janković je, zbog profesionalnog pristupa ljudskim pravima vrlo brzo stekao ugled. Pre stupanja na dužnost Saša Janković je prošao najstrože bezbednosne provere koje se odnose na osobe koje mogu da imaju uvid u najpoverljivije državne tajne.

Međutim, zaštitnik građana je već duže vreme na meti funkcionera SNS i pojedinih medija, koji ga optužuju da je „politikant“, „izdajnik“, „zlonameran“, da ugrožava nacionalne interese i da se ponaša kao opozicija.³¹⁷

Na sednici skupštinskog Odbora za pravosuđe, poslanik Srpske napredne stranke Vladimir Đukanović, ocenio je godišnji izveštaj zaštitnika građana kao politički pamflet (april 2015). Potpuno su ignorisane činjenice iznete u tom izveštaju, što je ozbiljno nepoštovanje institucije zaštitnika građana.

Zaštitnik građana upozorava da nije stvoren funkcionalan sistem za otklanjanje nepravilnosti, kako bi njegova institucija reagovala samo izuzetno. Naime, broj prihvaćenih preporuka zaštitnika građana je dosta visok – oko 90 odsto. Međutim, u 50 odsto slučajeva građani se obraćaju zaštitniku kao prvoj, a ne kao poslednjoj instanci. To znači da organi vlasti otklanjaju propuste u radu tek na intervenciju zaštitnika građana.

U izveštaju za 2013. godinu, zaštitnik je zahtevao da se normativno bolje uredi rad inspeksijskih službi koje bi trebalo da budu efikasan mehanizam u zaštiti građana. To, međutim, nije urađeno. Zakon o inspeksijskom nadzoru nalazi se u skupštinskoj proceduri, ali se ne stavlja na dnevni red.

Tokom poslednjih godina zaštitnik građana podneo je Skupštini Srbije nekoliko zakonskih predloga, neophodnih za egzistencijalan opstanak najugroženijih građana.³¹⁸ Na primer, u maju 2013, Predlog zakona o radu i zakona o finansijskoj podršci porodicama sa decom.

Zaštitnik građana je po ugledu na evropskog ombudsmana i u saradnji sa njim 2010. godine uputio Skupštini *Kodeksa dobre uprave*, ali skupština nikada nije razmatrala taj dokument. U godišnjem izveštaju zaštitnika građana za 2014. godinu, navodi se da je jedna od osnovnih funkcija ombudsmana zaštita prava građana na dobru upravu zbog čega je takva inicijativa o kodeksu i podneta parlamentu. Najveći broj pritužbi građana (44 odsto) odnosi se upravo na neblagovremen rad administracije, nemaran

317 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/552388/EVROPSKA-KOMISIJA-ZESTOKO-Sramota-je-sta-rade-zastitniku-gradjana>.

318 Detaljnije u izveštajima zaštitnika građana i poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti; oba izveštaja su iz marta 2015.

odnos prema poslu, pogrešnu primenu prava i druge propuste iz domena „dobre uprave“.

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti

Problem nedostatka mehanizma prinude za izvršenje rešenja i zaključaka poverenika za informacije, već se godinama ne rešava. Novčane kazne koje poverenik izriče u postupku prinudnog izvršenja donetih rešenja, i kad se naplate, nisu efikasne. Poverenik Rodoljub Šabić smatra da su kazne neadekvatne, a plaćaju se iz budžeta institucija koje krše zakon.

Poverenik je tražio od Vlade da (...) obezbedi izvršenje njegovih rešenja u 13 slučajeva, ali bez rezultata, osim što je u jednom slučaju organ vlasti postupio po rešenju. Po osnovu novčanih kazni koje je izrekao poverenik u postupku prinudnog izvršenja, u budžet je uplaćeno 2,060.000 dinara, a preostale izrečene kazne u ukupnom iznosu od 2,480.000 dinara nisu mogle biti prinudno naplaćene, jer je stav nadležnog suda u Beogradu bio da za to nije nadležan; ostali sudovi u Srbiji prihvataju nadležnost. Različita praksa sudova i dalje veoma šteti ostvarivanju prava i zahteva hitne mere nadležnih. U izvšetaju poverenika za 2014. godinu se navodi da je poverenik upozoravao na to i u prethodnim izveštajima .

Kada je reč o kršenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama, veliki problem predstavlja broj zaostalih predmeta, kojih ima više od tri hiljade. To za posledicu ima veliki broj tužbi protiv poverenika zbog nedonošenja odluka po žalbama građana u zakonskom roku od 30 dana. U kancelariji poverenika navode da je veliki broj nerešenih žalbi posledica manjka zaposlenih u toj insitituciji, što je problem koji postoji već godinama.

Takođe je problematično što prekršajne prijave koje poverenik podnosi u oblasti zaštite podataka o ličnosti, po pravilu zastarevaju.

Osim toga, poverenik Rodoljub Šabić, već godinama ukazuje na neophodnost strateškog pristupa zaštiti podataka o ličnosti i donošenja podzakonskih akata. Skupština Srbije, na primer, trebalo je da donese podzakonske akte u ovoj oblasti do maja 2009, ali to nikada nije učinjeno.

Rok za donošenje akcionog plana za sprovođenje Strategije zaštite podataka o ličnosti za Vladu Srbije bio je 20. novembar 2010. godine. Budući da Vlada u predviđenim rokovima nije reagovala, poverenik je dostavio Ministarstvu pravde model novog zakona o zaštiti podataka o ličnosti u oktobru 2014. godine. Međutim, do marta 2015. godine nije bilo nikakve reakcije ni Ministarstva pravde ni Vlade Srbije.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

Institucija poverenika za zaštitu ravnopravnosti ustanovljena je na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije 2009. godine. Prva poverenica za zaštitu ravnopravnosti je Nevena Petrusic koja je izabrana 5. maja 2010. godine, odlukom Narodne skupstine Republike Srbije. Njen mandat ističe u maju 2015.

Rok za izbor novog poverenika za ravnopravnost je tri meseca od isteka mandata. U 2015, takođe ističe trogodišnja strategija razvoja ove institucije, te će zadatak novog poverenika biti i da definiše nove strateške prioritete.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je najmlađa nezavisna institucija i jedina je koja još nema adekvatne prostorije. Službene prostorije poverenice nalaze se u stanu u stambenoj zgradi, dok se odeljenje za prijem građana nalazi na drugoj adresi. Broj zaposlenih je nedovoljan, radi samo trećina službenika u odnosu na ukupan broj zaposlenih predviđen sistematizacijom radnih mesta. U martu 2014, otvorena je i prva regionalna kancelarija, koja se nalazi u Novom Pazaru. Regionalne kancelarije imaju za cilj jačanje institucije i njeno približavanje građanima.

Institucija ne raspolaže naredbodavnim ili represivnim mehanizmima, već samo daje preporuke, opomene, upozorenja, izveštaje, zakonodavne inicijative, analizira zakone i slično.

U godišnjem izveštaju za 2014. godinu, poverenica za zaštitu ravnopravnosti ističe da brojne teškoće u radu te institucije proističu iz celokupnog društvenog konteksta. Naime, istraživanja iz prethodnih godina (UNDP, 2009, i 2010), pokazuju da je stepen netolerancije i socijalne distance prema određenim manjinskim grupama visok. U Izveštaju se ističe da

se dominantne tradicionalne vrednosti i diskriminatorski stavovi veoma sporo menjaju. Stoga je poverenica za ravnopravnosti veliki deo aktivnosti usmerila na edukaciju, predavanja i radionice, izdavanje edukativnih publikacija namenjenih pojedinim ciljnim grupama i opštoj populaciji.

Uloga poverenika za zaštitu ravnopravnosti je pre svega, preventivna i stoga se često svodi na upozoravanje javnosti na tipične i teške slučajeve diskriminacije. U izveštaju poverenice za 2014. godinu ukazuje se da su mediji intenzivije pratili i izveštavali o radu te institucije i prenosili saopštenja, stavove i mišljenja. Međutim, poverenica istovremeno podseća na one medije koji podstiču i širi stereotipe o pojedinim grupama. Ona je zbog svojih aktivnosti često na udaru desničarskih organizacija, a povod za napade su pre svega njene izjave o LGBT populaciji.

Pritisci na zaštitnika građana

Kontinuirane optužbe najmoćnije partije (SNS) da zaštitnik građana Saša Janković ugrožava bezbednost zemlje, izrečene u Skupštini Srbije i medijima pokazuju da aktuelna vlast ne toleriše kritiku i da zaštita ljudskih prava nije njen prioritet. Kampanju protiv Jankovića neophodno je posmatrati i u kontekstu, zabranjavujućeg trenda ugrožavanja osnovnih ljudskih prava, pre svega slobode izražavanja i medijskih sloboda. Politički život u Srbiji, sve više karakteriše preteće nasilje protiv političkih protivnika.

Tako je Saša Janković saopštio (21. januara 2015) da se ne oseća bezbedno zbog pretnji koje dobija, o čemu je obavestio i predsednika Srbije Tomislava Nikolića pre nego što je ceo slučaj dospao u medije.³¹⁹

Do sada niko od visokih državnih funkcionera ili poslanika vladajuće većine u Skupštini Srbije nije stao u odbranu institucije zaštinika građana i lično, Saše Jankovića. To ukazuje na koordinaciju napada na zaštitnika građana između medija, vladinih funkcionera i Srpske napredne stranke.

319 *Blic online*, 21. Januar 2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/528162/Jankovic-Prete-mi-ne-osecam-se-bezbedno>.

Kontekst kampanje

Kampanja protiv zaštitnika građana počela je kad je taknuo u bezbednosne strukturu, želeći da ispita nekoliko konkretnih slučajeva. Tokom 2014. godine instituciji zaštitnika obratilo se više aktivnih i bivših pripadnika Vojnobezbednosne agencije (VBA), ukazujući na ozbiljne nezakonitosti i nepravilnosti u radu Agencije na štetu političkih, sindikalnih i drugih prava građana i samih pripadnika Agencije.³²⁰

Zaštitnik je planirao da tokom 2014. godine sprovede prvu sveobuhvatniju kontrolu zakonitosti i pravilnosti rada VBA, tokom koje je trebalo, bez prethodne najave da budu ispitani i pomenuti navodi.

Gotovo istovremeno, podignuta je i krivična prijava protiv predsednice Fonda za humanitarno pravo Nataše Kandić, jer je ta organizacija reaktuelizovala pitanje odgovornosti načelnika Generalštaba Ljubiše Dikovića za navodne ratne zločine počinjene na Kosovu.

Slučaj Andreja Vučića

Neposredni povod za organizovanu kampanju protiv zaštitnika građana (januar 2015), bila je njegova intervencija povodom incidenta do koga je došlo u septembru 2014. tokom održavanja Parade ponosa.

Tada su pripadnici Žandarmerije primenili silu protiv civila (braće premijera i gradonačelnika Beograda – Andreja Vučića i Predraga Malog), a detalji o ovom događaju, nisu do sada rasvetljeni (april 2015.) U incidentu su učestvovali i pripadnici Vojske Srbije, odnosno vojne policije i specijalne jedinice „Kobre”.

Zaštitnik građana je pokrenuo postupak povodom tog incidenta, na šta je VBA odgovorila da je preduzela određene mere, ali je istovremeno odbila da zaštitniku dostavi podatke koje o tome poseduje i da saraduje u postupku kontrole.³²¹ Odbijanje VBA i Ministarstva odbrane da povodom

320 Izveštaj Zaštitnika građana, mart 2015.

321 „Dostavljanje dokumenata, davanje izjava i saradnja u svakom pogledu je zakonom propisana obaveza, pa i VBA, uspostavljena da bi se takvi događaji rasvetlili iz svih potrebnih aspekata, pa i sa stanovišta porpusta u zakonitosti i pravilnosti rada organa javne vlasti na štetu prava građana (uporedo sa krivičnim postupkom koji je iniciran

ovog incidenta dostave tražene podatke i saraduju sa institucijom zaštitnika građana, je prvi takav slučaj u sedmogodišnjoj praksi te institucije.³²²

Janković je podneo krivične prijave protiv dvojice vojnih policajaca koji su tokom Parade ponosa obezbeđivali Andreja Vučića. Prijave su podnete zbog napada na žandarme, a ombudsman se pridružio i krivičnoj prijavi koju je policija, po nalogu tužilaštva, podnela protiv sedmorice pripadnika Žandarmerije zbog torture i zlostavljanja nakon sukoba. Janković je naveo da je krivična prijava protiv dvojice pripadnika Vojne policije zasnovana isključivo na dokumentima MUP iz kojih se, između ostalog, može zaključiti da je jedan od njih nosio oružje, udario žandarma u glavu, ali i da je VBA nezakonito zaplenila dokazni materijal.³²³

Sprečavanju istrage o incidentu u kome se pominje i njegov brat, doprineo je i premijer Srbije Aleksandar Vučić. On je praktično diskvalifikovao instituciju zaštitnika građana, rekavši da je Janković „sebi oduzeo slobodu izražavanja”, kada je reč o slučaju prebijanja njegovog brata Andreja, te da ne želi da komentariše krivične prijave ombudsmana, ali da je uveren u efikasnost nadležnih organa, tužilaštva i pravosuđa (15. januar 2015).³²⁴

Povodom navodnih nepravilnostim u radu Vojno-bezbednosne agencije na koje je javno ukazao zaštitnik građana, sazvana je sednica skupštinskog Odbora za kontrolu službi bezbednosti (28. januar 2015). Sednica se izrodila u preslišavanje zaštinika građana i optužbe na njegov račun. Pokrenuto je i pitanje njegove plate, sračunato na izazivanje nezadovoljstva

.....

pred organima pravosuđa , a u kome se utvrđuju eventualni krivično-pravni aspekti događaja).“Narušeno je međunarodno načelo demokratske civilne konrole službi bezbednosti i prekršeni zakoni o zaštitniku građana, Vojsci Srbije, o osnovama uređenja službi bezbednosti , o Vojnobezbednosnoj agenciji i Vojnoobaveštajnoj agenciji i o zaštiti uzbunjivča i to u pogledu kontrole nad radom bezbednosne službe i pravu pripadnika Vojske (i službi bezbednosti) da se obrate Zaštitniku građana. (Izveštaj Zaštitnika građana, mart 2015).

322 Izveštaj zaštitnika građana, mart 2015.

323 *Blic online*, 21. Januar 2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/528162/Jankovic-Prete-mine-osecam-se-bezbedno>.

324 15. januar 2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/526852/Vucic-sebi-oduzeo-slobodu-izrazavanja-o-slucaju-prebijanja-njegovog-brata>.

građana, budući da je reč o jednoj od najviših plata. Janković je optužen da „urušava ugled VBA i da stvara paranoju među građanima”.

Odbor je zaključio da Vojnobezbednosna agencija nije prekršila ni jedan zakon, i da zaštitnik građana nije pružio valjane dokaze da su prisluškivani sindikalni lideri, pojedini stranački prvaci i nosioci tužilačkih i sudskih funkcija. Tako je relativizovan značaj kontrole službi bezbednosti i onemogućeno da se istražuju ozbiljne indicije o prisluškivanju pomenutih ličnosti. Takvom ishodu doprineo je i predsednik Odbora Momir Stojanović (najznačajnije institucije za kontrolu izvršne vlasti), koji je izjavio da je reč o različitom tumačenju zakona i da „svako izlaženje u javnost dovodi do bespotrebnog uznemiravanja javnosti i nanosi štetu i narušava ugled institucija”³²⁵

Optužbe na račun Jankovića nastavila je da širi Srpska napredna stranka, uz podršku pojedinih ministara i funkcionera stranke. Predsednik Gradskog odbora SNS u Novom Sadu Miloš Vučević sugerisao je organizovanje skupa koji će pokazati „da li su građani Srbije za politiku Aleksandra Vučića i politiku moderne, pristojne, suverene Srbije, ili žele da njihovim životima upravljaju svojim lažima, razni Pajtići, Jankovići i Kandičke”³²⁶

Iako je premijer Vučić sprečio da se održe mitinzi koje je njegova stranka zahtevala, ni u toj prilici nije zaštitio integritet nezavisne institucije i zaštitnika građana.

Posebno zabrinjava to što u napadima na nezavisne institucije učestvuje Skupština Srbije koja je i osnivač tih tela. Na sednici Skupštine Srbije u junu 2014. poslanik vladajuće Srpske napredne stranke odbio je da reč povereniku za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljubu Šabiću. Predstavnici nezavisnih tela napustili su tada sednicu parlamenta. Iste večeri Skupština je uputila izvinjenje pa je rasprava nastavljena sledećeg dana.³²⁷ Predsednica Skupštine Maja Gojković dopustila je, međutim, poslaniku SNS Marjanu Ristačeviću da brutalno vređa

325 *Tanjug, RTV*, 29. januar 2015, <http://www.nuns.rs/info/news/23224/jankovic-stavili-mi-krst-izdajnika-na-celo.html>.

326 *Blic online*, 29. Januar 2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/530498/Naprednjaci-traze-od-Vucica-hitnu-sednicu-zbog-napada-na-suverenost-Srbije>.

327 Izveštaj „Ljudska prava u Srbiji 2014”, Beogradski centar za ljudska prava.

zaštitnika građana Sašu Jankovića i poverenicu za ravnopravnost Nevenu Petrušić.

Izvešaj ombudsmana

Kampanja je nastavljena u aprilu 2015. kad je Janković predstavljao izveštaj institucije zaštitnika građana za 2014. godinu, pred Odborom za pravosuđe Skupštine Srbije (14. april 2015).

Rasprava se svela na najružnije lične diskvalifikacije ombudsmana: da pije, mokri ispred ulaza, čak i da podriva sistem bezbednosti.³²⁸ Medijska kampanja dostigla je vrhunac u aprilu 2015, kad je Saša Janković predstavio izveštaj o stanju ljudskih prava i kad je trebalo da počne suđenje u vezi sa prijavom protiv predstavnika Žandarmerije zbog incidenta na Paradi ponosa.

Istovremeno je jedan od vodećih provladinih tabloida *Informer* objavio 20. aprila tekst da se student Predrag Gojković ubio 1993. godine hicem iz pištolja u vlasništvu Saše Jankovića, a za koji on nije posedovao oružni list.³²⁹ *Informer* je objavio da je policija tada slučaj zavela kao "verovatno samoubistvo", ali da sumnje nikad nisu istražene.

Istaknutu ulogu u medijskoj kampanji ima i izrazito provladina Televizija Pink, stanica sa nacionalnom frekvencijom i velikom popularnošću; lično se u nju uključio i vlasnik televizije Željko Mitrović³³⁰.

Janković je saopštio da je pištolj bio registrovan na njegovo ime, da svi podaci o tome postoje u Ministarstvu unutrašnjih poslova i da je stoga ministar Nebojša Stefanović "morao ili mogao znati" da je laž da je oružje

328 Izjava Saše Jankovića, *Blic online*, 21. Januar 2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/528162/Jankovic-Prete-mi-ne-osecam-se-bezbedno>.

329 „Mračna tajna zaštitnika građana : Afera pištolj“, *Informer*, 20. april 2015.

330 Mitrović je optužio Jankovića da pritiska institucije da zabrane emisiju DNK koja se emituje na TVPink. Emisija je, inače pokazala visok stepen tolerancije prema nasilju u porodici, što je postalo drastično nakon što je učesnik te emisije ubio svoju suprugu. Bračni par je, nekoliko dana pre ubistva gostovao u emisiji DNK, a već tokom emitovanja emisije bilo je očigledno, po ozledama koje je žena imala, ali i po tonu i načinu komunikacije, da je ona žrtva nasilja. Niko od nadležnih, urednika i novinara te televizije nije reagovao.

bilo nelegalno. o čemu je trebalo da obavesti javnost. Umesto toga, Nebojša Stefanović je izjavio da će on da se konsultuje sa tužiocem o tome da li je slučaj zastareo i tako sugerisao da je 'slučaj' postojao, odnosno, da je pištolj zaista bio nelegalan", objavio je Janković na tviteru.

Nakon toga ministar policije (21. april 2015) je saopštio da se istraga ne može sprovesti zbog apsolutne zastarelosti. Potom je, slučajno ili namerno, napravio konfuziju time što je uz upadljivo zamuckivanje pročitao policijski zapisnik o događaju iz 1993. godine.³³¹

Reakcije međunarodne zajednice

Zvaničnici EU prate sve u vezi sa Sašom Jankovićem, svesni nasrtaja i pritisaka na njega. Izvori iz EU naglašavaju da će napadi na ombudsmena imati negativne implikacije na poglavlja 23 i 24 kada budu otvorena, ta dva, za Srbiju najteža poglavlja; nasrtaji na zaštitnika građana će se izvesno, reflektovati i na naredni izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije u evrointegracijama.³³²

Povodom napada na zaštitnika građana je svojevremeno, tokom poseite Beogradu reagovao i zamenik pomoćnika američkog državnog sekretara Tomas Melia. On je izjavio da Srbija zaslužuje priznanje što ima nezavisne kontrolne institucije, kao što je zaštitnik građana. Prema rečima Melie, zaštitnik građana Saša Janković je izgradio reputaciju kvalifikovanog profesionalca sa dobrom ekipom saradnika. Reputacija je dodatno naglašena činjenicom da ga je parlament reizabrao.³³³

Misija OEBS u Beogradu je izrazila zabrinutost zbog kampanje koja se vodi protiv institucije zaštitnika građana. Zamenik šefa misije Majkl Ujehara podsetio je na to da su nezavisne institucije, odgovorni mediji,

331 *Radio Slobodna Evropa*, 21. april 2015, <http://www.slobodnaevropa.org/content/brisel-informisan-o-napadima-na-sasu-jankovica/26969732.html>.

332 *Radio Slobodna Evropa*, 21. april 2015, <http://www.slobodnaevropa.org/content/brisel-informisan-o-napadima-na-sasu-jankovica/26969732.html>.

333 *N1*, 4. februar 2015, <http://rs.n1info.com/a32621/Vesti/Melia-Srbija-srecna-sto-ima-BIRN-FHP-i-Sasu-Jankovica.html>.

transparentna vlast, kao i odgovorna policijska služba fundamentalni elementi za funkcionisanje svakog demokratskog sistema.³³⁴

Ministarstvo spoljnih poslova Srbije saopštilo je da, kao predsedavajući OEBS, nisu konsultovani u vezi sa saopštenjem Misije.³³⁵ Šef diplomatije Ivica Dačić je tim povodom izjavio: „Ja sam međunarodna zajednica. Ja sam predsedavajući OEBS. Misija OEBS u Srbiji odgovara za svoj rad meni i Stalnom savetu OEBS. Ne odgovaram ja njima. Zato sam s njima zakazao sastanak za sledeću nedelju da sva ta pitanja čujemo otvoreno.”³³⁶

Zaključci

Kampanja protiv zaštitnika je pritisak na njega lično i instituciju koju vodi. U kampanji je jasna sprega između izvršne vlasti, poslanika vladajuće SNS i provladinih medija što upozorava na moguće teške posledice ovih napada.

Predstavnici Vlade, uključujući i premijera Aleksandra Vučića nisu preduzeli mere za zaštitu zaštitnika građana. Pokušaj zadržavanja kvazi-neutralne pozicije u ovoj kampanji – odbijanje da se pokrene postupak za smenu, a da se istovremeno ništa ne kaže o optužbama protiv zaštitnika – dodatno potvrđuje ozbiljnost problema.

Optužbe visokih funkcionera SNS (Đukanović, Martinović...) da zaštitnik građana ima političke ambicije, kao i da je njegov izveštaj politički pamflet neosnovane su. Izveštaj sadrži niz argumenata o kojima vladajuća stranka i državne institucije ne žele da govore. Predstavnici SNS politizovali su izveštaj zaštitnika i u tom cilju su neke institucije, pre svegi Skupštinu Srbije, zloupotrebile.

Takođe su neosnovane i optužbe da ombudsman narušava suverenitet zemlje. U tom smislu treba imati u vidu i činjenicu, da je pre stupanja na dužnost, prošao najstrožije bezbednosne provere. Ovakve optužbe

334 Danas, 22. april 2015.

335 Isto.

336 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=04&dd=22&nav_category=11&nav_id=983642.

usmerene su na diskvalifikaciju Saše Jankovića što može dovesti i do fizičkog nasrtaja na njega.

Kampanja protiv zaštitnika ima za cilj njegovu diskreditaciju što bi vodilo smanjenju poverenja u ovu instituciju. Stiče se utisak da vlast želi da isprovocira Jankovića, kako bi dao ostavku, što bi takođe bitno narušilo ugled institucije. To bi bila i opasna poruka za budućnost ove institucije.

Podatak da je peticiju za podršku zaštitniku građana u roku od 12 sati potpisalo više od 1500 pojedinaca svedoči o njegovom ugledu i poštovanju koje uživa u društvu.

Kampanja pokazuje i to da Vlada Srbije nema nameru da nastavi reformu službi bezbednosti. Stvarna reforma službi bezbednosti i uspostavljanja civilne kontrole, podrazumevala bi i ozbiljno zadiranje u ratnu prošlost vojnog i policijskog kadra otkud potiču i glavni otpori promenama.

Kampanja šalje i poruku zaštitnicima ljudskih prava, organizacijama civilnog društva i pojedincima da otvaranje pitanja civilne kontrole i reforme službi bezbednosti nije dozvoljeno. Time se želi iz javne sfere izbaciti i svaka rasprava na tu temu.

Izvršna i zakonodavna vlast moraju podržati nezavisne institucije tako što će prihvatiti i sprovesti sistemske preporuke. Zakoni i pravni propisi koje predlažu nezavisne institucije, godinama čekaju na usvajanje u parlamentu Srbije. Predlog, poznat kao „14 sistemskih mera”, koga su podneli zaštitnik građana i poverenik za informacije (2012. godine), a odnosi se na unapređivanje poštovanja prava građana u radu sektora bezbednosti, nije u potpunosti prihvaćen i sproveden. Ovaj set mera odnosi se na mere zaštite građana od prisluškivanja.

Selektivno prihvatanje preporuka u slučajevima u kojima administracija i upravni organi krše ljudska prava zamagljuje sustinske probleme, jer se istovremeno sistemske preporuke guraju pod tepih i odugovlači se sa donošenjem novih zakonskih mera i propisa.

VIII – VERSKE ZAJEDNICE

SPC i dalje privilegovana

U praksi se generalno, poštuju verske slobode, ali se manjinske verske zajednice suočavaju sa ograničenjima. Ustav Srbije garantuje slobodu veroispovesti, ali neki zakoni i politika ograničavaju verske slobode, i te restrikcije proističu iz činjenice da sedam „tradicionalnih“ verskih zajednica ima specijalan tretman u zakonu”. Srpska pravoslavna crkva (SPC) ima povlašćen položaj. I dalje se odbijaju zahtevi za registraciju „netradicionalnih“ verskih zajednica. Česte su pojave netolerancije i raznih formi vandalizma prema manjinskim verskim zajednicama (uništavanje verskih objekata i groblja, čak i fizičko nasilje). Kada je reč o restituciji ona se nastavlja.

Prema procenama Agencije za restituciju, crkvama i verskim zajednicama u Srbiji, do aprila 2014. godine, vraćena je imovina vredna oko pola milijardu eura. Sve zajednice dobile su bar ponešto, izuzev Islamske, koja je opterećena unutrašnjom podelom organizacionih struktura. Do kraja marta, vraćena je gotovo polovina dobara koje od države potražuju verske zajednice (48,98 odsto), a najviše je vraćeno šuma (25.853 hektara), oranica (14.329 hektara) i građevinskih placeva (78 hektara). Restituisan je 80.821 kvadratni metar objekata, što čini oko petinu onog što je oduzeto.

Prema rečima direktora Agencije, kad se oduzmu površine za koje su zahtevi odbijeni ili odbačeni, ili je postupak obustavljen zbog odustajanja podnosilaca, proizilazi da je verskim zajednicama vraćeno 55 odsto oduzetog zemljišta i 40 odsto površina oduzetih objekata.

Kako se i moglo očekivati, najviše imovine dobila je Srpska pravoslavna crkva, a među pojedinačnim eparhijama, najveći deo oranica i šuma vraćeno je Braničevskoj i Sremskoj eparhiji, zatim Patrijaršiji, Raško-prirenske i Šumadijske eparhiji, dok jedino Kruševačka eparhija nije dobila ništa. Jedna od najatraktivnijih vraćenih lokacija su 24 ara Tašmajdanskog parka u Beogradu, koji ponovo pripadaju Crkvi svetog Marka.³³⁷

Osim restitucije, izuzetno važnog pitanja ostvarivanja verskih prava i sloboda, verska služba u Vojsci Srbije takođe predstavlja interesantan

337 „Verskim zajednicama pola milijarde €“, Večernje *novosti*, 8. april 2014.

indikator odnosa države i verskih zajednica, kao i ravnopravnosti svih vernika pred zakonom. U analizi „Verska služba u Vojsci Srbije” Centra za istraživanje javnih politika, istaknuto je da je broj vernika koji pripadaju određenoj konfesiji predstavljao glavni kriterijum koji je presudio da vojne sveštenike delegiraju samo Srpska pravoslavna crkva (13), Rimokatolička crkva (jedan kapelan) i Islamska zajednica (jedan imam), odnosno da ni sve tradicionalne crkve i verske zajednice nisu dobile svoje predstavnike među vojnim sveštenicima. Kako vojni sveštenici dobijaju status profesionalnih vojnih lica i sva prava i obaveze koje uz to idu, a predviđeno je da mogu imati činove potporučnika, poručnika i kapetana, jasno je da ova funkcija ima prestižnu poziciju u organizacionoj hijerarhiji svake verske zajednice. U pomenutoj analizi razmatrana je veza između Vojske Srbije i Srpske pravoslavne crkve, odnosno izuzetno razvijena saradnja ove dve institucije čije osnove nisu do kraja jasne, posebno ako se uzme u obzir, na primer, formalizovana saradnja Srpske pravoslavne crkve i Vojne akademije. Ukazano je na izjave poput patrijarhove, da su Srpska pravoslavna crkva i vojska još od vremena Nemanjića „oslonac i čuvari narodnog bića”, kao i da „srpska vojska, kao simbol državnosti ima ulogu tela u tom biću, a Crkva ulogu duše”. Prema autorima analize, ovakve izjave otvaraju dublje pitanje kreiranja novog identiteta Vojske Srbije.³³⁸

Kao ilustrativan primer vezan za poslednje pitanje može poslužiti održavanje prvo crkvenog krštenja u jedinicama Vojske Srbije u vojničkoj crkvi Svetog Simeona monarha u kasarni „Knjaz Mihailo” u Nišu. Kršteno je 15 pripadnika Vojske Srbije, a krštenje je obavio episkop jegarski Porfirije uz sazluženje sveštenika Srpske pravoslavne crkve iz Niša.³³⁹

Kako jedna od najvažnijih državih institucija redefiniše svoj identitet, isti proces primetan je i u funkcionisanju manje važnih, ali budžetskih i sekularnih institucija, poput najpopularnijeg sporta, fudbala. Razlog za korigovanje kalendara utakmica najvišeg ranga fudbalskog nacionalnog takmičenja, odnosno pomeranje mečeva koji su zakazani tokom “Strasne sedmice”, javnosti je objasnio stručnjak za crkveno pravo Srpske pravoslavne crkve, protoprezviter stavrofor dr Velibor Džomić. Zajednica fudbalskih

338 „Primamljiv posao vojnog sveštenika”, *Danas*, 7. maj 2014.

339 „Kršteno 15 vojnika”, *Večernje novosti*, 16. april 2014.

klubova Superlige Srbije odlučila je da promeni termine utakmica 24. i 25. kola zbog vaskršnjih praznika, a pomenuti verski autoritet izrazio je čuđenje da se tokom izrade godišnjeg kalendara takmičenja ne uzme u obzir crkveni kalendar koga Srpska pravoslavna crkva blagovremeno objavljuje svake godine, ali i izrazio nadu da će pomenute korikcije kalendara takmičenja biti sprovedene na svim nivoima takmičenja, i, naravno, u svim sportovima.³⁴⁰

Predsednik Srbije Tomislav Nikolić, početkom maja 2014. godine, primio je Orden svetog vladike Nikolaja, najviše odlikovanje eparhije valjevske, za trud i brigu za Srbiju i srpski narod i neumoran rad na unapređenju odnosa između države i Srpske pravoslavne crkve. Ova počast upriličena je u manastiru Lelić, a orden je dodelio episkop valjevski Milutin.³⁴¹ Takođe, predsednik Srbije obnovio je odnos sa episkopom zahumsko-hercegovačkim i primorskim Grigorijem, koji ga je posetio u društvu proslavljenog košarkaša Dejana Bodiroge. Ova poseta možda ne bi bila značajna ukoliko bi se zanemarila činjenica da je poslednjih godina pomenuti episkop često kritikovao rad aktuelnog predsednika Srbije, o čemu je bilo reči u pretihodnim izveštajima, te svojevremeno davao otvorenu podršku njegovom političkom oponentu Borisu Tadiću.³⁴²

Većinska crkva u Srbiji

Već u božićnoj poslanici, objavljenoj na početku 2014. godine, Srpska pravoslavna crkva se jasno odredila o brojnim važnim pitanjima, kako na unutrašnjem, tako i na spoljašnjem planu. Kako se i moglo očekivati, tradicionalno istaknuto mesto u poslanici zauzelo je „pitanje svih pitanja”, odnosno Kosovo i Metohija.

„... molitveno se sećamo stradanja našeg rassetog i zavetnog Kosova i Metohije, kolevke naše narodne duše i naših najplemenitijih osećanja. (...) Ali, braćo i sestre, ne uspeavaju ga istrgnuti, jer Kosovo i Metohija je više od teritorije. To je naš zavet! (...) Našoj braći i sestrama na Kosovu i Metohiji

340 „Nije blagosloveno igrati na Veliku subotu i Vaskrs”, *Politika*, 15. april 2014.

341 „Toma dobio orden za brigu o narodu”, *Kurir*, 4. maj 2014.

342 „Tomo, izvini, grešio sam”, *Kurir*, 9. april 2014.

*poručujemo: znajte da niste sami i niste zaboravljeni; sa vama je sav srpski narod, ali i sav pravdoljubivi svet koji sa vama sastradava, pati i moli se.*³⁴³

Dan nakon ispisivanja grafita „UČK” na kapiji manastira Visoki Dečani, iguman i monaštvo manastira dobili su pretnje od neindetifikovanog komandanta pomenute organizacije da će srušiti svetinju. Ista osoba pozvala je i lokalnu albansku televiziju i najavila rušenje manastira.

Nekoliko dana pre toga, kosovski ministar za prostorno planiranje izjavio je da je Hram Hrista Spasa u centru Prištine sagrađen ilegalno, što je predstavljalo formalizovanje dugotrajnih i intenzivnih pritisaka.³⁴⁴

Tokom boravka u Tirani povodom svečanog osveštanja pravoslavnog hrama Vaskrsenja Hristovog, patrijarh Irinej je u intervjuu za albanski medij izjavio da je Kosovo i Metohija za Srbe najsvetiji deo zemlje na kojoj su Srbi i Albanci živeli vekovima bez velikih problema i zato “nam ova najnovija dešavanja, pre svega otcepljenje te južne srpske pokrajine, jako teško pada”. Tom prilikom istakao je da je Srpska pravoslavna crkva spremna za pravično rešenje kako bi obe strane bile zadovoljne, jer, kako je rekao, Srbi Albancima nikada nisu bili neprijatelji.³⁴⁵

Odnosi većinske crkve sa susedima

Srpska pravoslavna crkva i dalje negira Crnogorsku i Makedonsku pravoslavnu crkvu. SPC u svakoj prilici upućuje kritike ne samo CPC, već i stavu Podgorice prema prema Rusiji, njeom približavanju EI I NATO. U Božićnoj poslanici Srpske pravoslavne crkve (2014) stoji sledeće:

“... žalimo i protestujemo zbog neprekidnih nasrtaja režima koji vlada u Crnoj Gori na identitet, status i slobodu Srpske pravoslavne crkve, i zbog pokušaja uplitanja u njen unutrašnji život i kanonsko ustrojstvo. Javno pitamo tamošnje ideologe, samozvane autokefaliste, inače mahom ateiste, zašto u duhu sopstvene verzije demokratskog i sekularnog društva nemaju kuraži da javno zatraže i takvu organizaciju Rimokatoličke Crkve i da i njoj

343 „Božićna poslanica Srpske pravoslavne crkve”, Informativna služba SPC, 2. januar 2014, http://www.spc.rs/sr/bozhitszna_poslanica_srpske_pravoslavne_crkve_1.

344 „Rušenje Dečana najavljeno na televiziji”, Večernje *novosti*, 27. april 2014.

345 „Irinej: Kosovo je srpska svetinja”, *Blic*, 3. jun 2014.

sedište bude u Crnoj Gori, a ne u Vatikanu, kao što to traže za Pravoslavnu Crkvu".³⁴⁶

Odluka Crnogorske pravoslavne crkve da u svom kalendaru „upodobiti“ listu svetaca, a koju je obrazložio potpredsednik Saveta Crnogorske pravoslavne crkve Steva Vučinić, naišla je na otšru osudu mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija. On je tim povodom izjavio da „građani moraju da prepoznaju da je Miraš Dedeić najobičniji prevarant, koji je okupio oko sebe malu grupicu njemu sličnih obmanjivača“. Iz kalendara kanonski nepriznate Crnogorske pravoslavne crkve izbrisani su srpski svetitelji, Nova godina je preimenovana u Novo leto, ili Vasiljevdan, dok se 27. januar, Dan svetog Save, obeležava kao praznik Svete Nine, prosvetiteljke Gruzije. U obrazlaganju ove odluke, Stevo Vučinić je naveo da je sveti Sava lokalni svetitelj koji je oreol zaslužio uprkos kanonima, te da je Srpska pravoslavna crkva kanonizovala vladiku Nikolaja Velimirovića koga je, kako tvrdi, odlikovao Hitler, zatim Simeona Nemanju koji je ubijao bogumile, kralja Milutina koji je oženio sedmogodišnju princezu itd. U daljem obrazlaženju navedeno je da „niko ne treba da se čudi što nismo u kalendar Crnogorske pravoslavne crkve uveli takve svece, već što ih je beogradska patrijaršija nedostojne pribrala redu svetitelja“. Predsednik Saveta Crnogorske pravoslavne crkve dodao je i da je Srpska pravoslavna crkva u red svetitelja pribrala i izvesne popove „krvavih ruku do lakata, rodom iz Pljavalja“, te da je klerikalno-bogoslovski nauk o svetom Savi, koji sakralizuje srpsku naciju, osmišljen početkom prošlog veka u beogradskoj patrijaršiji.

Značajno je pomenuti da su povodom kalendara reagovali pojedini funkcioneri Nove srpske demokratije koji su kritikovali to što je sporni kalendar Crnogorske pravoslavne crkve deljen uz primerak lista Pobjeda, koji je u državnom vlasništvu.³⁴⁷

Zvanična politika Podgorice prema Rusiji, takođe je predstavljala razlog za veoma oštre reakcije mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija, koji je prokleo premijera Crne Gore Mila Đukanovića: „Ko ne bio veran

346 „Božićna poslanica Srpske pravoslavne crkve“, Informativna služba SPC, 2. januar 2014, http://www.spc.rs/sr/bozhitshna_poslanica_srpske_pravoslavne_crkve_1.

347 „Svecima SPC ruke krvave do lakata!“, *Naše novine*, 13. januar 2014; „Šta zna sekta ko je bio Sveti Sava“, *Naše novine*, 14. januar 2014.

jednojezičnoj, jednokrvnoj Rusiji, dabogda živo meso od njega otpadalo, bio proklet tri puta i tri hiljade puta od mene. To je ono što je ostavio Sveti Petar Cetinjski svojim Crnogorcima, pa bi bilo dobro da i sadašnji predsednik Vlade Crne Gore pročitava ove reči u trenutku kada prvi put u istoriji zavodi sankcije Rusiji”.³⁴⁸

Na litiji koju je predvodio zajedno sa episkopima i sveštenicima srpske i ruske pravoslavne crkve kojom su završeni Dani svetog Vasilija Ostroškog, mitropolit Amfilohije uputio je sličnu kritiku na račun crnogorske vlasti zbog pridruživanja stavu Evropske unije u uvođenju sankcija protiv Rusije, rekavši da oni, ustvari, „poturaju ugarak u spaljivanje živih ljudi u Odesi”.³⁴⁹

*“... blagosloven Božić želimo našem utamničenom bratu i saslužitelju Arhiepiskopu ohridskom i Mitropolitu skopskom Gospodinu Jovanu i svojoj progonjenoj i stradalnoj Crkvi Pravoslavnoj u BJR Makedoniji. (...) Etnofile-tistički raskol je najveća tragedija naše Crkve u BJR Makedoniji. Raskolnici, nažalost, jedinstvu Crkve pretpostaviše politiku i etnofiletizam.”*³⁵⁰

Sinod Srpske pravoslavne crkve odlučio je da pokrene crkvenosudski postupak protiv poglavara tzv. Makedonske pravoslavne crkve Stefana (Veljanovskog) što predstavlja kanonski pokušaj da se on urazumi i odustane od raskola na čijem produbljivanju radi već više od 12 godina. U obrazloženju, navode se najmanje dva razloga za ovu odluku Sinoda Srpske pravoslavne crkve: aktivni progon arhiepiskopa Jovana i blagonaklon stav prema njegovoj konačnoj osudi na zatvorsku kaznu, te pisanje pisama arhijerejima drugih pravoslavnih crkava (bugarske i grčke) u kojima je izneo niz neistina na račun odnosa sa Srpske pravoslavne crkve i lobirao za kanonsko priznanje svoje organizacije. Ukoliko poglavar nekanonske Makedonske pravoslavne crkve bude raščinjen ili isključen iz Crkve, biće trajno lišen prava da pregovara sa Srpskom pravoslavnom crkvom oko statusa Crkve u Makedoniji.

348 „Dabogda ti živo meso otpadalo!”, *Kurir*, 30. april – 2. maj 2014.

349 „Amfilohije falsifikovao izjavu Karla Bilta?”, *Naše novine*, 16. maj 2014.

350 „Božićna poslanica Srpske pravoslavne crkve”, Informativna služba SPC, 2. januar 2014, http://www.spc.rs/sr/bozhitszna_poslanica_srpske_pravoslavne_crkve_1.

Reagujući na pokretanje ovog postupka pred crkvenim sudom, portparol Makedonske pravoslavne crkve episkop Timotej izjavio je da najavljeni proces nema nikakav značaj, niti važnosti u Makedoniji: „Odlukom iz 1959. Makedonska pravoslavna crkva je dobila svoju samostalnost i izdvojila se iz Srpske crkve. Time su odluke Srpske pravoslavne crkve izgubile svaku važnost u našoj zemlji”.³⁵¹

*“Srećan i blagosloven Božić želimo i svoj našoj braći i sestrama u Dalmaciji, Hrvatskoj, Slavoniji, Lici, na Kordunu i u Baniji koji ponovo doživljavaju, kao i pre dvadeset godina, progone i stradanja zbog svog imena, pisma i jezika. (...) Posebno smo zabrinuti pred činjenicom da se pitanje ćirilice koristi kao paravan za nastavak progona srpskog naroda u Hrvatskoj, za zastrašivanje Srba i odvrćanje istih od povratka na njihova ognjišta.”*³⁵²

Interesantno je napomenuti da navedeni deo božićne poslanice, kao i delovi koji se odnose na vernike u Makedoniji i Crnoj Gori, prema izveštavanju hrvatske agencije HINA, nije pročitano na božićnoj liturgiji na Badnje večer u Zagrebu, kojoj su, između ostalih, prisustvovali premijer Zoran Milanović i predsednik Sabora Josip Leko, izaslanik hrvatskog predsednika Ive Josipovića, kao i predsednik Srpskog narodnog veća Milorad Pupovac.³⁵³ Prema nezvaničnim tumačenjima, pretpostavlja se da je mitropolit zagrebačko-ljubljanski i cele Italije, Jovan procenio da je poslanica u nekim delovima „prejaka”, pa bi kao takva mogla da izazove određene reakcije.³⁵⁴

Ustoličenju novog zagrebačko-ljubljanskog mitropolita Porfirija u Zagrebu, prisustvovali su visoki predstavnici Katoličke crkve, koje je predvodio zagrebački nadbiskup kardinal Josip Bozanić, a Vatikan je predstavljao apostolski nuncije u Hrvatskoj Alesandro d’Eriko. Na ustoličenju je bio i beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar, zagrebački gradonačelnik Milan Bandić, Milorad Pupovac i drugi. U delagaciji Vlade Republike Srbije

351 „Stefanu sudi 12 episkopa”, Večernje novosti, 28. avgust 2014.

352 „Božićna poslanica Srpske pravoslavne crkve”, Informativna služba SPC, 2. januar 2014, http://www.spc.rs/sr/bozhitsna_poslanica_srpske_pravoslavne_crkve_1.

353 „Cenzura poslanice patrijarha Irineja”, Kurir, 8. januar 2014.

354 „Mitropolit Jovan cenzurisao Irineja”, Naše novine, 11–12. januar 2014.

nalazili su se ministar spoljnih poslova Ivica Dačić, ministri Nikola Selaković i Vanja Udovičić i izaslanica predsednika Jasmina Mitrović Marić.³⁵⁵

Za razliku od pomenutog ustoličenja u Zagrebu, koje je proteklo u duhu razumevanja i tolerancije, ustoličenje novog episkopa slavonskog Jovana (Ćulibrka) u Pakracu pratili su negativni komentari na račun poglavara Srpske pravoslavne crkve. Ustoličenju, koje je upriličeno na praznik Svetih mučenika jasenovačkih u Crkvi svete Trojice u Pakracu, prisustvovali su državni zvaničnici Srbije, Hrvatske i Republike Srpske, visokodostojnici Rimokatoličke crkve, kao i londonski biskup i starešina britanske kraljevske kapele Ričard Čardtres. Besedu poglavara Srpske pravoslavne crkve pojedini hrvatski mediji ocenili su kao „politizaciju ustoličenja vladike Jovana”, ali su zato pohvalili pomirljiv ton šefa srpske diplomatije Ivice Dačića.³⁵⁶

U intervjuu jednom beogradskom listu, patrijarh Irinej je izjavio da premijer Aleksandar Vučić „mora da podigne posrnulu naciju”, kao i da Republika Srpska treba da se pripoji Srbiji, pošto za to „ima mnogo razloga”.³⁵⁷ Tom prilikom on je izjavio je da ga ne bi začudilo kada bi u Republici Srpskoj bio održan referendum o otepljenju od Bosne i Hercegovine i kada bi se Republika Srpska pripojila Srbiji: „To je proces koji je već krenuo. Ako može Kosovo da se odvoji od Srbije, zašto se Republika Srpska ne bi odvojila od Federacije Bosne i Hercegovine i pripojila Srbiji? Za tako nešto imamo mnogo više razloga, jer se oduzimanjem Kosova sada prave dve albanske države, a Srbija s Republikom Srpskom bi bila jedna srpska država kao što je to bila vekovima”.³⁵⁸

355 „Najveći izazov borba za prava Srba”, *Večernje novosti*, 14. jul 2014.

356 „Irinej: Da se ratne rane u miru zaleče”, *Danas*, 15. septembar 2014.

357 „Patrijarh: Republika Srpska da se pripoji Srbiji, Vučić da podigne posrnulu naciju!”, *Telegraf*, 13. maj 2014.

358 „Patrijarh Irinej: RS da se pripoji Srbiji”, *Naše novine*, 16. maj 2014.

Unutrašnji sukobi u većinskoj crkvi

Tokom 2014. godine, Srpsku pravoslavnu crkvu i dalje su portresale unutrašnje tenzije između izdvojenih organizacionih struktura koje osporavaju legitimitet većinske crkve. Delovanje bivšeg (raščinjenog) episkopa raško-prizrenskog Artemija, odnosno otvaranje nekoliko bogoslužbenih objekata tzv. Eparhije raško-prizrenske u egzilu, na prostoru Srbije od strane, navelo je patrijarha Irineja da, već polovinom januara 2014. godine, otvorenim pismom pozove monaha Artemija da se pokaje i vrati u kanonski poredak Crkve. U ovom javnom apelu, najviši autoritet većinske crkve napomenuo je da, ukoliko raščinjeni episkop to ne učini može biti definitivno isključen iz Srpske pravoslavne crkve.

U odgovoru na otvoreno pismo patrijarha, monah Artemije je naglasio da je i dalje ono što je bio i ranije, episkop Srpske pravoslavne crkve, vladika raško-prizrenski, samo silom moćnika prognan sa svoje kanonske teritorije. Konstatujući da Srpsku pravoslavnu crkvu duboko potresa savremena jeres ekumenizma, bivši episkop ističe da je ona skrenula sa pravoslavnog i svetosavskog puta, te da bi trebalo da se vrati kanonskom poretku.³⁵⁹

Video zapisi koji svedoče o aktivnostima u „Svetolazarevom pravoslavnom omladinskom kampu”, koji drugu godinu za redom organizuje „Srpska istinski pravoslavna crkva” (SIPC), izazvali su veliku pažnju i stručne i laičke javnosti. Snimak na kome se vidi obuka petnaestak uglavnom mlađih osnovaca da pucaju iz vatrenog oružja, izazvao je veoma oštre reakcije, a demanti organizatora kampa da je reč o replikama oružja i da je sve u službi rodoljublja i bogoljublja, nisu umanjili zgražavanje javnosti. Srpska pravoslavna crkva se opet zvanično ogradila od organizacije kampa „u bespuću Kučajskih planina”, ali i od organizatora „Srpske istinski pravoslavne crkve” koju predvodi episkop Akakije. U javnosti, pomenuta verska skupina je poznatija kao ziloti, pravoslavni fundamentalisti, koji su povezani sa sličnim grupama u Grčkoj i Rusiji. Najpoznatiji su, verovatno monasi iz svetogorskog manastira Esfigem, čiji je prepoznatljiv znak crna zastava sa natpisom „Pravoslavlje ili smrt”. Nakon objavljivanja spornih

359 „I dalje sam episkop”, *Večernje novosti*, 18. januar 2014.

video zapisa, policija je pokrenula istragu o navodima da su u pomenutom kampu kod Despotovca, krajem jula 2014. godine deca obučavana da pucaju iz vatrenog oružja.

Odsustvo lojalnosti predstavnika izdvojenih organizacionih struktura unutar verske zajednice je očekivana, ali i odsustvo lojalnosti visokih zvaničnika je veoma upadljiv i mnogo ozbiljniji problem za versku zajednicu. Tako je, prema pisanju podgoričkih Vijesti, episkop Mileševske eparhije Filaret na obeležavanju Velike Gospojine u selu Premćani, oštro kritikovao srpski i crnogorski državni vrh, ali i matičnu versku zajednicu, odnosno Srpsku pravoslavnu crkvu. U svojoj besedi, episkop Filaret je izjavio da ne priznaje Srpsku pravoslavnu crkvu i da je nikad neće priznavati, jer se „mnogo promenila i nije više kao što je nekada bila”: „Ovo nije crkva patrijarha Germana, ovo je neka nova crkva koju ja lično ne priznajem i neću je priznavati. Ja ću učiti kako su moji profesori učili. Kako me je učio moj duhovni otac patrijarh German, tako ću ostati sa svojim narodom, sa svojom crkvom”.³⁶⁰

Ističući, ipak, da nikad neće izdati svoju crkvu i narod, Filaret je pozvao okupljene da poslušaju njega, kako je za sebe rekao, najnevaljalijeg i najgoreg vladiku u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, koji nema čega da se boji i stidi. Ocenivši da Crna Gora i Srbija ne idu dobrim putem, jer „samo bali-mo o Evropskoj uniji dok narod sve siromašnije živi zbog Evropske unije”, kritikovao je odlazak srpskog i crnogorskog premijera u Berlin na konferenciju, čije je domaćine, kancelarku Angelu Merkel i visoku predstavnicu Evropske unije Ketrin Ešton, takođe izvrgavao ruglu i podsmehu. Tom prilikom poručio je lokalnim političkim elitima sledeće: „Kažite nekad Rusija, neće vam ništa biti, kažite i Balkan i neku drugu reč”³⁶¹

Pod medijskim pritiskom, usledili su javni demanti spornih navoda episkopa Filareta mada niko od zvaničnika u Srpskoj pravoslavnoj crkvi nije reagovao na pomenute medijske navode, episkop Filaret je ipak uputio javno obrazloženje i izvinjenje najvišim telima Srpske pravoslavne crkve.

360 Vladika Filaret više ne priznaje SPC”, Politika, 31. avgust 2014.

361 Isto.

Visoka predstavница Evropske unije, bila je na meti kritike i neospornog autoriteta Srpske pravoslavne crkve mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija.

Njegova beseda obeležila je liturgiju Gavrilu Principu u Duklji kod Podgorice: „Na delu je propaganda blaćenja imena velikog viteza Gavрила Principa i ustoličenje nasilnika i tirana. To nije slučajno, jer ono što se događalo sa nama poslednjih dvadeset pet godina, sve je u duhu Franje Josifa, a nije u duhu Gavрила Principa. Opet je Franjo Josip zagospodario nama preko seiza evropsko-američkih. (...) Koja je razlika između Franje Josifa i Kajzera, i ovih današnjih, Eštonove i drugih?”³⁶²

Listi sudskih procesa koji su bili vezani ili su još uvek aktuelni za sveštenike i episkope Srpske pravoslavne crkve, a o kojima je dosta bilo reči u prethodnom godišnjem izveštaju Helsinškog odbora, dodaje se ovogodišnji slučaj uhapšenog sveštenika iz mesta Pločica kod Kovina koji je osumnjičen da je u više navrata obljubio maloletnu devojčicu u crkvi i svojoj kući.³⁶³

Polovinom maja 2014. godine, Tužilaštvu Bosne i Hercegovine podneta je krivična prijava protiv Vasilija Kačavende, penzionisanog episkopa tuzlansko-zvorničkog, zbog sumnje da je više puta silovao bogoslova Milića Blažanovića, a potom ga ubio kako bi zataškao bludničenje nad njim. Prijavu protiv Kačavende podneli su advokat Duško Tomić i Svetlana Broz, direktorka NVO Gariwo.³⁶⁴

Parada ponosa

Božićna poslanica Srpske pravoslavne crkve sadrži i stav o Paradi ponosa, a LGBT zajednica je takoreći dnevno na udaru kritike SPC. U poslanici s ekaže:

“Zapovest rađajte se i množite se prva je sveta zaposvest data rodu ljudskom. Jer, bez rađanja i množenja nema ljubavi niti prema Bogu niti prema

362 „Princip – vitez pravoslavlja”, *Novosti*, 29. april 2014.

363 „Sveštenik silovao dete (12) u crkvi na Badnje večer!”, *Alo*, 21. mart 2014; „Pop obljubio devojčicu pa je blagoslovio”, *Informer*, 22. i 23. mart 2014.

364 „Vladiku Kačavendu sumnjiče za silovanje i ubistvo”, *Kurir*, 16. maj 2014.

*bližnjima. Biti roditelj najveći je dar čoveku. Duh vremena u kojem živimo i 'kultur' koja nam se nasilno nameće upravo su upereni protiv dostojanstva čoveka kao roditelja. Kao zero i dostojanstven narod, narod svetih predaka i svelte istorije, snagom vere i ljubovi prema Bogu i rodu, oduprimo se nasilju koje se vrši nad našim narodom!*³⁶⁵

Izjava patrijarha Irineja da je za majske poplave u Srbiji, između ostalih grehova, "zaslužno" i organizovanje gej parade, naišla je na oštre reakcije u srpskoj javnosti. Naime, patrijarh je tokom služenja molebana za prestanak kiše rekao kako se u Beogradu ovih dana sprema skup koji predstavlja veliko nezakonje i mrski porok „kojim se ponose i ističu svoje dostojanstvo i demokratiju, a sve protiv boga i zakona življenja”, što je veliki deo političke, stručne, ali i laičke javnosti osudio, označavajući njegove reči kao poziv na linč organizatora pražda i ugrožavanje ljudskih prava.

Među brojnim reakcijama, jednu od najoštrijih uputio je član Glavnog odbora Socijalističke partije Srbije i gej aktivista Boris Milićević: „SPC bi bilo bolje da se bavi seksualnim napasnicima i homopedofilima u svojim redovima umesto što se bavi organizacijom skupa koji nije u njenoj nadležnosti”³⁶⁶

U pomenutom intervjuu jednom beogradskom listu, odgovarajući na pitanje da li će Srpska pravoslavna crkva od vlasti zatražiti zabranu gej parade, patrijarh Irinej je rekao da je „gej parada vrh ledenog brega, skup svih mana i poroka”³⁶⁷

Nekoliko dana pre datuma zakazanog za organizaciju osporavanog događaja, patrijarh Irinej izjavio je da je protiv održavanja Parade ponosa, nazivajući je besprizornom i navodeći da joj se protivi većina građana. On je naveo da se Beogradu i Srbiji „ponovo nasilno nameće besprizorna gej parada”, a da organizatori i “njihovi mentori iz Evrope” ne žele da izvuku pouku od ranije. U ime crkve, patrijarh je organizatorima i učesnicima Parade postavio nekoliko pitanja, među kojima je i, da li se zaštita privatnih

365 „Božićna poslanica Srpske pravoslavne crkve”, Informativna služba SPC, 2. januar 2014, http://www.spc.rs/sr/bozhitszna_poslanica_srpske_pravoslavne_crkve_1.

366 „LDP: Patrijarh priziva na linč gejeva”, *Naše novine*, 17. maj 2014.

367 „Patrijarh: Republika Srpska da se pripoji Srbiji, Vučić da podigne posrnulu naciju!”, *Telegraf*, 13. maj 2014.

prava sme i može ostvarivati „ponižavanjem i gaženjem moralnih osećanja ogromne većine čovečanstva?” Tom prilikom patrijarh je takođe upitao: „Ako je gej seksualno opredeljenje opravdano i treba ga propagirati, na osnovu čega to isto ne važi za pedofiliju, za incest, za skotološtvo i druge načine zadovoljenja izvitoperenog seksualnog nagona? Po čemu je njihovo pravo manje pravo od takozvanog prava vaše seksualne dezorijentisanosti?” Među brojnim pitanjima upućenih organizatorima nalazilo se i da li su toliko „zasepljeni svojom pohotom i egoizmom” da im ne smeta „stavljanje u svoju funkciju čitavog državnog aparata Srbije i pravljenja neosnovanih materijalnih troškova”.³⁶⁸

Patrijarh Irinej je još rekao: „Bilo kako bilo, jedno je sigurno: imate pravo da paradiirate, ali samo o svom trošku i trošku svojih nadlogodavaca, ma kako se oni zvali, kako za paradu, tako i za obezbeđenje, no ne o trošku Srbije: bombardovane, razorene, moralno i ekonomski osakaćene, osiromašene, poplavljene, na stub srama prikovane ...”

Među brojnim reakcijama našle su se i one „po službenoj dužnosti”, kao što je reakcija poverenice za zaštitu ravnopravnosti Nevene Petrušić koja je pozvala na suzdržanost „uz sve uvažavanje stavova koje svako može da ima”, napominjući da niko ne sme da doprinosi netoleranciji i stvaranju atmosfere u društvu koja može biti loša. Reagovao je i predsednik Odbora za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova Skupštine Srbije, Meho Omerović izjavom da Srpska pravoslavna crkva ima pravo na mišljenje, ali da ono ne može biti jače od zakona i Ustava Srbije.³⁶⁹

Interesantno je da su istovetno reagovali i predstavnici Srpske napredne stranke, Socijalističke partije Srbije i Demokratske stranke, ocenjujući da su izjave patrijarha Srpske pravoslavne crkve povodom Parade ponosa opasne, nehrišćanske, podstiču atmosferu nasilja u društvu i predstavljaju nedopustivo mešanje crkve u poslove države.³⁷⁰

U šetnji koju su neposredno po završetku Parade ponosa u Bogradu organizovale pristalice pokreta „Dveri”, a koja je pratila trasu Parade

368 „Irinej: Ako je biti gej opravdano, što onda ne bi bili incest i pedofilija”, *Kurir*, 24. septembar 2014; <http://www.spc.rs/sr/saopstenja?page=8>.

369 „Napadaju me na ulici jer sam gej”, *Blic*, 24. septembar 2014.

370 „Crkva podstiče nasilje”, *Danas*, 25. septembar 2014.

ponosa, bilo je upadljivo prisustvo sveštenika. Litija je krenula od Hrama svetog Save, pratila trasu Parade ponosa i završila se u Sabornom hramu gde je održan moleban, koji je, prema rečima organizatora skupa, održan kako bismo „duhovno očistili grad“³⁷¹

Povodom organizacije Parade ponosa u Crnoj Gori, mitropolit Amfolije izjavio je da ne zna „šta će biti slavnije na ‘Paradi ponosa’, zakazanoj za 2. novembar u Podgorici, za praznik Svetog Petra Cetinjskog i Svetog Petra II lovcenskog Tajnovidca: ili to što je Crna Gora u opasnosti da, od ekološke, postane – sodomska država, ili to što će Evropa (ona antihristovska) uspeti, napokon, da Crnu Goru metne poda se, kao znak njenog punog ispunjenja uslova za integracije i njene pune afirmacije ljudskih prava i sloboda“³⁷²

Srbija i Rusija, i crkva i država

Nakon posete predsednika Rusije Vladimira Putina, ubrzo je Srbiju posetio i poglavar Ruske pravoslavne crkve patrijarh moskovski i cele Rusije, Kiril. Tokom trodnevne posete Srbiji polovinom novembra, patrijarh moskovski Kiril je izjavio da, kad „ruski čovek dođe u Srbiju, on se zaista oseća kao kod kuće“, a da „zajedništvo vere, kulture, veoma bliske istorijske veze, zajednička krv prolivena za zajedničke pobede, sve to čvrsto povezuje naše narode“³⁷³

Tokom susreta patrijarha Kirila sa predsednikom Srbije, Tomislav Nikolić je ocenio da je hrišćanstvo na velikim izazovima, ali da Srpska pravoslavna crkva ima veliki oslonac u Ruskoj pravoslavnoj crkvi, a Srbija u Rusiji. Indikativna je izjava predsednika Srbije: „Vaša odluka da donirate izradu mozaika u Hramu svetog Save je znak koliko smo povezani“³⁷⁴

Prema saopštenju vladine Kancelarije za medije, premijer Aleksandar Vučić takođe je izrazio zahvalnost patrijarhu Kirilu na donaciji ruske vlade,

371 „Popovi s desničarima kadili trasu parade“, *Blic*, 29. septembar 2014.

372 „Izjava za javnost Mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija na praznik Svetog Petra Cetinjskog“, 31. oktobar 2014, <http://www.spc.rs/sr/saopstenja?page=7>.

373 „Kiril: Rus u Srbiji oseća se kao kod svoje kuće“, *Kurir*, 15. novembar 2014.

374 Isto

koja je po nalogu predsednika Putina usmerena na završetak radova za unutrašnje ukrašavanje Hrama. U susretu premijera i patrijarha razgovarano je o unapređenju saradnje dve crkve i dve države.

Iako je bilo najavljeno, patrijarh Kiril nije posetio Kosovo i Metohiju, jer, kako je rečeno u Ruskoj pravoslavnoj crkvi, nema garancije za bezbednost. Tokom boravka u Beogradu patrijarh je posetio i rektorat Beogradskog univerziteta (BU), gde mu je dodeljen počasni doktorat BU, a poseta je završena svečanim otkrivanjem spomenika ruskom caru Nikolaju II Romanovu, koje je ruski patrijarh osveštao.³⁷⁵

Tokom posete, u intervjuu za jedan beogradski medij, patrijarh Kiril je izjavio da Moskva zna da među političarima u srpskoj vlasti ima prijatelje i da je bila dirnuta pažnjom s kojom su građani Srbije dočekali Vladimira Putina tokom vojne parade organizovane prethodnog meseca.³⁷⁶

Insistiranje pojedinih zvaničnika Srpske pravoslavne crkve na intenziviranju odnosa sa Rusijom i isticanje duhovnih, krvnih i kulturoloških veza „dve crkve i dve države”, izazivalo je i reakcije diplomatskih zvaničnika. Izjava mitropolita Amfilohija da je ministar spoljnih poslova Švedske Karl Bilt rekao da je „najveća greška savremene ruske vlade i Putina što se vratio pravoslavlju, koje je gore od terorizma islamskog koji se pojavljuje na Istoku”, izazvala je reakciju Ministarstva spoljnih poslova Švedske, koju je pojedinim beogradskim medijima dostavila ambasada pomenute države. Sporne navode mitropolita Amfilohije na litiji koju je predvodio zajedno sa episkopima i sveštenicima srpske i ruske pravoslavne crkve, kojom su završeni Dani Svetog Vasilija Ostroškog, Ministarstvo spoljnih poslova Švedske ocenilo je kao potpuni i zlonamerni falsifikat.³⁷⁷

375 Isto

376 „Putina zabrinjava sudbina Srbije”, *Naše novine*, 15–16. novembar 2014.

377 „Amfilohije falsifikovao izjavu Karla Bilta?”, *Naše novine*, 16. maj 2014.

Poseta pape

Na globalnom nivou, krajem maja 2014. godine, u okviru obeležavanja pet decenija od istorijskog susreta na istom mestu tadašnjeg pape Pavla VI i vaseljenskog patrijarha Atinagore, potpisivanjem Deklaracije, rimokatolički papa Franja i pravoslavni vaseljski patrijarh Vartolomej načinili su još jedan korak u približavanju Rimokatoličke crkve i pravoslavlja. Nažalost, ovaj događaj u Jerusalimu, kao i mnogi do sada, nisu imali veliki značaj za interkonfesionalne odnose na lokalnom nivou.

Mada je beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar izneo očekivanje da će nova vlada biti veliki tim sposoban za svestrani dijalog, kao i da smatra logičnim da papa dođe u Srbiju, ispostavilo se da je ta tema još uvek izuzetno sporna za većinsku crkvu u Srbiji. Ukazujući da je apostolski nuncije iz Beograda nedavno bio u ličnoj poseti papi, nadbiskup Hočevar je istakao da su tada opširno razgovarali o svim pitanjima i da je tada papa rekao da želi da podrži integralni razvoj Srbije.³⁷⁸

Analogno tendenciji „simfonijskog” delovanja Srpske pravoslavne crkve i države Srbije u zastupanju nacionalnih interesa u odnosu sa Ruskom pravoslavnom crkvom i državom Rusijom, slična tendencija se prepoznaje i u odnosu sa Vatikanom, mada stoji činjenica da se u praksi pokazalo da je pojedine sekularne inicijative opstruirao uticajni kler većinske crkve. Susreti koje su inicirale sekularne institucije imaju uglavnom zvanični i konstruktivni karakter, dok se crkveni susreti uglavnom karakterišu kao „kurtoazni” ili „protokolarni”.

Ministri spoljnih poslova Vatikana i Srbije, nadbiskup Dominik Mamberti i Ivica Dačić, u Beogradu su potpisali sporazum o visokom obrazovanju, odnosno, prema pisanju beogradskih medija, o nostrifikaciji diploma rimokatoličkih sveštenika i profesora u Srbiji, mogućnostima saradnje visokoškolskih institucija i Arhiva Srbije sa Vatikanskom bibliotekom. Važno je pomenuti činjenicu da je Srpska pravoslavna crkva prva u pravoslavnom svetu, početkom juna 2004. godine, potpisala sa Vatikanom sporazum o saradnji bogoslovskih visokoškolskih ustanova. Tokom višednevne posete, visoki predstavnik Svete stolice sastao se sa predsednikom, premijerom i

378 „Hočevar: Logično je da papa dođe u Srbiju”, *Politika*, 21. april 2014.

predsednicom Skupštine Republike Srbije, kao i sa predstavnicima Sinoda Srpske pravoslavne crkve.³⁷⁹

Tokom sureta sa Mambertijem, predsednik Srbije Tomislav Nikolić je izjavio: „Biće mi drago da poželim dobrodošlicu poglavaru Katoličke crkve, čim oko njegove posete Srbiji bude postignut dogovor sa Srpskom pravoslavnom crkvom”. Ova poseta ministra spoljnih poslova Vatikana, izjava predsednika Srbije, kao i izjava srpskog šefa diplomatije Ivice Dačića da bi „papina poseta bila u interesu Srbije”, ponovo je aktuelizovala pitanje papinog dolaska u Srbiju.

Poznato je da je Srpskoj pravoslavnoj crkvi, oko moguće posete pape Franje, izuzetno važan stav Ruske pravoslavne crkve. Moskovska patrijaršija sebe smatra “trećim Rimom” i načelno se protivi zbližavanju sa Vatikanom, koga optužuje za pretenzije na pravoslavne vernike. Prilika da papa poseti Srbiju, povodom obeležavanja jubileja Milanskog edikta 2013. godine, prema informacijama iz Srpske pravoslavne crkve, propuštena je upravo zbog izričitog protivljenja patrijarha Kirila.³⁸⁰

Beatifikacija bivšeg zagrebačkog nadbiskupa Alojza Stepinca predstavlja još jedan formalni sporni momenat u zbližavanju Vatikana i Srpske pravoslavne crkve. Patrijarh Irinej najavio je da je Srpska pravoslavna crkva pripremila odgovor papi Franji, koji će mu direktno biti uručen, a povodom odluke Vatikana da pomenutog kontraverznog nadbiskupa proglasi za sveca.

Kako je saopšteno iz Predsedništva, predsednik Srbije je tokom susreta sa nadbiskupom Mambertijem, takođe ukazao na ovaj problem i izrazio želju da se „zajedničkom mudročću ne načini nikakav potez koji bi bilo koga uvredio, pogotovo u vezi odnosa prema istoriji, Drugom svetskom ratu i ulozi Alojzija Stepinca u njemu”.³⁸¹

Interesantno je pomenuti i burnu i oštru reakciju dela javnosti i naročito Srpske pravoslavne crkve na izjavu zrenjaninskog biskupa Ladislava Nemeta, novosadskom „Dnevniku”, da je patrijarh Irinej, tokom razgovora sa nadbiskupom Dominikom Mambertijem, prihvatio poziv da u Vatikanu

379 „Sledi sporazum o nostrifikaciji diploma sveštenika”, *Danas*, 27. jun 2014.

380 „Papa daleko od Beograda”, Večernje *novosti*, 2. jul 2014.

381 Isto.

poseti papu. Energični demant biskupove izjave prvenstveno je usledio od episkopa bačkog Irineja, portparola SPC: „U srdačnom neformalnom razgovoru obe strane su istakle potrebu daljeg unapređivanja odnosa saradnje dveju crkava, Pravoslavne i Katoličke. Bilo je reči i o potrebi i korisnosti bilateralnih susreta na visokom i najvišem nivou, ali sekretar Svete stolice za odnose sa državama nije uručio nikakav „istorijski poziv“ pape Franje patrijarhu i članovima Svetog sinoda da posete Vatikan“. Komentarišući postupak biskupa Nemeta, episkop Irinej je dodao da biskup „uporno, iz inata ili iz nekih drugih pobuda, pokazuje da ima opsesivnu potrebu da se bavi Srpskom pravoslavnom crkvom i da joj deli lekcije (...) Verovatno je pravi cilj njegovog rašomonskog ekskursa da nanese još jednu uvredu Srpskoj pravoslavnoj crkvi, njenom poglavaru i celom srpskom narodu, poredeći nas sa decom iz zabavišta, koja sve rade ‘iz inata’“. Dalje u saopštenju, episkop Irinej je istakao da dijalog i saradnja među crkvama neće biti dovedeni u pitanje zbog senzacionalističkih javnih istupanja biskupa Nameeta, dodajući da on „očigledno nije svestan opasnosti da samoga sebe može – zadugo, ako ne i trajno – isključiti iz dijaloga koji traje uprkos mnogim iskušenjima i preprekama“³⁸²

Episkop Irinej je takođe istakao da je nadbiskupa Mambertija u posetu Srbiji pozvalo državno rukovodstvo, a da je „kao znak uvažavanja većinske Crkve i njenog poglavara, u program posete nadbiskupa Mambertija bio i kurtoazni susret sa patrijarhom srpskim Irinejem i Svetim Sinodom, 30. juna u Patrijaršiji u Beogradu.“³⁸³

Muslimani u Srbiji

Položaj muslimana u Srbiji i dalje je opterećen podelom organizacionih struktura Islamske zajednice i odsustvom dijaloga sukobljenih strana. U februaru 2014. godine, Mevlud Dudić inaugurisan je za predsednika Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, a na toj funkciji nasledio je Muamera Zukorlića koji će ubuduće obavljati funkciju muftije. Svečanosti su prisustvovala delegacije iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Slovenije,

382 „Patrijarhu podmetnuo posetu papi“, Večernje *novosti*, 13. avgust 2014.

383 „Episkop bački: Nema poziva patrijarhu za susret sa papom“, *Politika*, 13. avgust 2014.

Albanije, Makedonije, Crne Gore i sa Kosova. Inauguraciji je prisustvovao i reis-ul-ulema Islamske zajednice Bosne i Hercegovine Husein Kavazović.

Za razliku od predstavnika Islamske zajednice u Srbiji, zvaničnici Islamske zajednice Srbije i posle godinu i po trajanja mandata sarajevskog poglavara Islamske zajednice, još uvek se nisu zvanično sastali sa reis-ul-ulemom Islamske zajednice Bosne i Hercegovine Huseinom Kavazovićem.

U Islamskoj zajednici Srbije uporno se insistira na jedinstvu muslimana u Srbiji u okviru Rijaseta te verske zajednice u Beogradu. Zamenik reis-ul-uleme Islamske zajednice Srbije i srbijanski muftija Muhamed Jusufspahić ističe da projekat jedinstva muslimana u Srbiji nije ni turski, ni sarajevski, već Rijaset Islamske zajednice Srbije: „Naša je namera da svi muslimani u Srbiji treba da imaju svoju upravu i, uz dužno poštovanje, bez mešanja onih koji nam dolaze iz Ankare ili Sarajeva”.³⁸⁴

Predstavnici Islamske zajednice Srbije intenzivno rade na jačanju odnosa sa zvaničnim Beogradom, te je u tu svrhu, između ostalog, upriličen susret ministra spoljnih poslova Ivica Dačića sa muftijom Islamske zajednice Srbije Muhamedom Jusufspahićem, tokom koga je razgovarano o većem prisustvu Srbije na tržištima islamskih zemalja, u čemu Islamska zajednica Srbije može biti od velike pomoći.³⁸⁵

Takođe, prilikom posete reis-ul-uleme Adema Zilkića i muftije srbijanskog Muhameda Jusufspahića predsedniku Srbije Tomislavu Nikoliću, između ostalog, razgovaralo se i o status Islamske zajednice, odnosno o njenom upisivanju u Registar crkava i verskih zajednica. Kako se i moglo očekivati, nakon pomenute posete oglasili su se čelnici Islamske zajednice u Srbiji koji su oštro reagovali što je do susreta uopšte došlo, a naročito zbog teme razgovora, a to je upis u Registar Islamke zajednice. U reagovanju, predsednik Mešihata Islamske zajednice u Srbiji Mevlud Dudić izjavio

384 „Muftija Jusufspahić: Bio sam prijatelj Miloševiću, Šešelju, Nikoliću ...”, *Blic*, 9. maj 2014, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/463725/Muftija-Jusufspahic-Bio-sam-prijatelj-Milosevicu-Seselju-Nikolicu>.

385 „Dačić se sastao sa muftijom Jusufspahićem”, *Blic*, 2. jul 2014, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/477879/Dacic-se-sastao-sa-muftijom-Muhamedom-Jusufspahicem>.

je da ova poseta „podseća na ponašanje prethodnih vlasti koje su podržale cepanje i ugrožavanje Islamske zajednice”.³⁸⁶

Predstavnici Islamske zajednice Srbije intenzivno su ukazivali na problem proizvodnje i distribucije halal hrane, kao i veliki problem restitucije nacionalizovane imovine; generalno, iznošeni su zahtevi da Islamska zajednica Srbije ima ravnopravan status sa ostalim verskim zajednicama.³⁸⁷

Islamska zajednica u Srbiji, odnosno njeni najviši zvaničnici, početkom septembra 2014. godine ponovo su dospeli na naslovne strane i udarne vesti svih medija u zemlji. Naime, kolona uniformisanih mladića sa barjacima koja je prošetala ulicama Novog Pazara, na čijem čelu su bili najviši predstavnici Islamske zajednice u Srbiji, Mevlud Dudić i Muamer Zukorlić, izazvala je veliku pažnju, kako u lokalnim, tako i nacionalnim okvirima. „Pohod na Hadžet” organizovan je povodom manifestacije Dani šehida, a sam performans bio je deo aktivnosti kojim Islamska zajednica u Srbiji obeležava 70-godišnjicu streljanja Bošnjaka u novopazarskom naselju Hadžet 1945. godine, koje su komunističke vlasti optužile za saradnju sa okupatorom u Drgom svetskom ratu. Kolona mladića u zelenim košuljama, sa crvenim fesovima i barjacima izazvala je uglavnom negativne komentare, te je gradonačelnik Novog Pazara Meho Mahmutović osudio pojavljivanje uniformisanih ljudi i ocenio da je reč o „klasičnoj zloupotrebi dece, jer su većina učesnika učenici Medrese, koja je pod kontrolom Islamske zajednice u Srbiji”.³⁸⁸

Uniformisana kolona predvođena je čelnicima Islamske zajednice u Srbiji, Bošnjačke kulturne zajednice i Stranke demokratske akcije. Novinarima je objašnjeno da nije reč ni o kakvoj formaciji, već da su u pitanju mladići, aktivisti Islamske zajednice koji su uniforme dobili „na revers”, samo za ovaj dan i za ovu priliku, da su zaduženi da nose zastave (kao

386 „Muamer strepi od Tome”, *Vesti online*, 5. avgust 2014, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/423709/Muamer-strepi-od-Tome>.

387 „Muftija Jusufspahić: Bio sam prijatelj Miloševiću, Šešelju, Nikoliću ...”, *Blic*, 9. maj 2014. godine, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/463725/Muftija-Jusufspahic-Bio-sam-prijatelj-Milosevicu-Seselju-Nikolicu>.

388 „Muftijina „vojska” unela nemir”, *Danas*, 5. septembar 2014. godine, http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/muftijina_vojska_unela_nemir.55.html?news_id=288508.

barjaktari) i da je reč o performansu. Zelena boja, kako je objašnjeno, simbolizuje islam, a fesovi na glavama tradicionalnu nošnju Bošnjaka.

Pošto je izučena dova (molitva), prisutnima su se obratili glavni muftija IZ u Srbiji dr Mevlud Dudić i muftija sandžački Muamer Zukorlić, koji su naglasili da se 1945. godine na Hadžetu dogodio genocid i da su tadašnje vlasti, bez suda, suđenja i dokazane krivice po kratkom postupku streljale 2000 Bošnjaka. Oni su pozvali Bošnjake da ne zaborave genocide poput Hadžeta i Srebrenice, kako im se slična stradanja ne bi ponovila.

Zvanična istorija tvrdi da su na Hadžetu streljani saradnici nemačkog okupatora i zločinci, na čelu s ratnim gradonačelnikom Novog Pazara Aćifom Hadžiahmetovićem, dok čelnici Islamske zajednice u Srbiji i mnoge bošnjačke partije tvrde da su ubijeni nevini ljudi koji su samo branili bošnjački narod od četnika i drugih koji su ih ugrožavali.

Svakako najspornija ličnost koja počiva na Hadžetu je Aćif Hadžiahmetović, dobitnik vrednog Hitlerovog priznanja, za koga zvanična istorija tvrdi da je počinio mnoga zlodela nad neistomišljenicima, Srbima i Bošnjacima. U Bošnjačkom nacionalnom veću ističu da je Aćif bio heroj, da je branio Novi Pazar i Bošnjake od četnika i da zaslužuje da mu se Bošnjaci dostojno oduže. Zbog toga je u centru Novog Pazara postavljena spomen ploča Aćif-efendiji, koja se nalazi na mestu gde je nekada bila njegova kuća, a u ovdašnjem sudu je pokrenut i postupak za njegovu rehabilitaciju.³⁸⁹ Na skupu, okupljenima se obratio Mevlud Dudić sledećim rečima: „Danas, posle 70 godina, tražimo samo istinu i ništa drugo. Nikad nas niko neće učutkati da ne govorimo o genocidima koji su se desili Bošnjacima, o svemu onom što se dešavalo u Novom Pazaru i Sandžaku 1924, 1944. i devedesetih godina dvadesetog veka i 1995. godine u Srebrenici”, rekao je Dudić.³⁹⁰

Muftija Muamer Zukorlić demantovao je optužbe da je tokom obeležavanja „Pohoda na Hadžet” učenicima medrese dao uniforme da bi

389 „Zelene uniforme prošle Pazarom”, Večernje *novosti*, 5. septembar 2014. godine, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:508792-Zelene-uniforme-prosle-Pazarom>.

390 „Pristalice Zukorlića išle na Hadžet”, *B92*, 4. septembar 2014. godine, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=09&dd=04&nav_category=12&nav_id=895968.

isprovocirao problem. Prema njegovim rečima, „crveni fesovi i zelena odeća deo (su) kostimografije kulturno-komemorativne manifestacije”.³⁹¹

Delovanje muftije Muamera Zukorlića u Crnoj Gori izazvalo je oštre osude, kako zvaničnika Islamske zajednice u Crnoj Gori, tako i pojedinih predstavnika srpske političke elite. Ministar trgovine i telekomunikacija Vlade Srbije Rasim Ljajić, kao i reis Islamske zajednice Crne Gore Rifat Fejzić, izneli su strahovanje da će delovanje sandžačkog muftije u Rožajima, otvaranjem škola i vrtića dovesti do podela među muslimanima. Ministar Rasim Ljajić istakao je da bi Vlada Crne Gore trebala da pomogne reisu Fejziću i da poštuje sporazum sa Islamskom zajednicom, i ocenio da je u pitanju izvoz krize iz Srbije u Crnu Goru. Reis Islamske zajednice u Crnoj Gori Rifat Fejzić nedavno je optužio sandžačkog muftiju Muamera Zukorlića da „fašističkim delovanjem” pokušava da podeli Islamsku zajednicu u Crnoj Gori, unese nemir u Crnu Goru i među ovdašnjim muslimanima.³⁹²

391 „Zukorlić o maršu zelenih košulja: Nisam remetilački, ja sam nezaobilazan faktor!”, *Telegraf*, 8. septembar 2014. godine, <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/1217930-zukorlic-o-marsu-zelenih-kosulja-nisam-remetilacki-ja-sam-nezaobilazan-faktor>.

392 „Ljajić: Zukorlić deli muslimane i manipuliše njima!”, *Telegraf*, 30. septembar 2014. godine, <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/1245824-ljajic-zukorlic-deli-muslimane-i-manipulise-njima>.

IX – MEDIJI

Dosezanje kritične tačke

Višedecenijsko urušavanje medija i srozavanje njihovog profesionalnog nivoa, ključno je doprinelo gašenju javne debate o bitnim društvenim, ekonomskim i političkim problemima i procesima. Posebno onih vezanih za nedavnu prošlost, tranziciju i početak pregovora sa Evropskom unijom (EU). Taj negativni trend ugrožavanja medijskih sloboda i uskraćivanja prava građana na pravovremenu i tačnu informaciju od javnog interesa tokom 2014. godine (nastavljen i početkom 2015) dosegao je kritičnu tačku.

Sloboda medija je tokom poslednje tri godine postala prvorazredna tema za celo društvo. Njihova upotreba isključivo za promovisanje lidera Srpske napredne stranke (SNS), premijera Aleksandra Vučića, ali i za diskreditujuće kampanje protiv političkih oponenta i neistomišljenika, izazivala je reakcije na koje je vlast uvek reagovala sa animozitetom, pretnjama i represijom. Najčešće kvalifikacije za opis medijske scene su cenzura i autocenzura. Reč je, zapravo, o sofisticiranim mehanizmima kontrole medija i pritisaka na novinare, detaljno opisanih u nekoliko publikacija, među kojima su dva izveštaja Saveta za borbu protiv korupcije (2011, i 2015), kao i u istraživnjau Jovanke Matić „Soft Censorship, Strangling Serbia`s Media” (2013).

Godinu je obeležilo ukidanje emisija, spinovanje afera čiji je cilj kompromitovanje političkih oponenta, diskreditovanje medija i novinara koji kritikiju premijera i Vladu, verbalno i fizičko nasilje prema novinarima.

Građanima je ozbiljno uskraćeno pravo na informacije od javnog značaja, a (auto)cenzura je zahvatila mnogo širi prostor od medijskog. Istoričarka Branka Prpa ističe da nije reč samo o ukidanju nekih emisija, već o ukidanju javne reči koja je, kako je rekla, jedini način da se odgovori na ono što tišti građane. “Mi imamo dnevnu politiku u ogromnim količinama, koja proizvodi i prati dnevne događaje, koji su nevažni u većini slučajeva, a ne prati ono što su suštinski problemi društva. Na javnoj sceni nedostaje stvaranje jednog korpusa javnosti – slobodnog univerziteta i sredstava javnog informisanja”, rekla je Prpa na tribini posvećenoj slobodi

medija, koju je organizovala Gradska opština Vračar.³⁹³ Okrugli stolovi i zajednički forumi predstavnika Vlade i civilnog društva predstavljaju simulaciju javne debate koju karakteriše odsustvo suočavanja sa najvažnijim problemima Srbije.

Autokratske tendencije premijera Aleksandra Vučića u sputavanju demokratskih potencijala institucija, kako ocenjuje medijska ekspertkinja Jovanka Matić, nisu toliko rezultat autokratskih osobina njegove ličnosti, koliko njegove izvorne radiklane ideologije, odnosno ideologije vladajuće Srpske napredne stranke (SNS). „To je ideologija koja ne trpi disonancu. Konsolidovanje demokratije zahteva drugačiju političku orijentaciju vladajućih snaga, a ova pak, drugačiju političku kulturu zemlje”, ističe Matić.³⁹⁴

Tokom 2014. godine doneta su tri veoma važna medijska zakona³⁹⁵ koji su u skladu sa medijskom strategijom iz 2011. godine i standardima Evropske unije. Međutim, nije verovatno da će ovi medijski zakoni bitno promeniti medijsku scenu u nekoliko narednih godina. Istraživanje (Biro za društvena istraživanja) sprovedeno na uzorku od 128 članova NUNS i UNS pokazalo je da više od polovine ispitanika smatra da novousvojeni medijski zakoni nisu uticali na stanje medija u Srbiji. Predstavnik ove istraživačke organizacije Zoran Gavrilović kaže da se TV *Pink* i tabloid *Informier* u tom istraživanju ističu kao provladini mediji, a njima uz rame su *Kurir* i *Večernje novosti*”. Dodao je da u izveštajima pojedinih tv stanica premijer Aleksandar Vučić nije imao nijednu negativnu sekundu.

Medijsko tržište je malo, siromašno, nefunkcionalno, netransparentno i neregulisano. U takvim uslovima, kako ističe Jovanka Matić, dobit može da se ostvari samo uz dozvolu političkih centara moći. Recimo Televizija *Pink*, osnovana u vreme vladavine Slobodana Miloševića – zahvaljujući povlašćenom položaju i pomoći vladajućih struktura, finansijski najmoćnija televizija – svoj informativni program uvek je prilagođavala vladajućim strukturama. U medijima su se pojavile informacije da čak i

393 10. mart 2015. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=03&dd=10&nav_category=12&nav_id=966748.

394 *Danas*, 3. oktobar 2014.

395 Zakon o javnom informisanju i medijima, Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnim medijskim servisima.

ova moćna televizijska kuća posluje sa ozbiljnim gubicima i da je njen vlasnik (Željko Mitrović) u velikim dugovima.

Dugoočekivani izveštaj Vladinog Saveta za borbu protiv korupcije o vlasničkoj strukturi i kontroli medija objavljen je u martu 2015. Izveštaj je, međutim, ublažen nakon što je Ministarstvo za kulturu i medije imalo uvid u njega. Argument Ministarstva je bio da je rad na izveštaju počeo pre donošenja novih medijskih zakona, odnosno da će oni promeniti situaciju.

Funkcioneri Vlade i stranaka tretiraju medije kao sopstveno sredstvo propagande. Više od polovine građana smatra da mediji nisu instrument pomoću koga mogu da ocene rad Vlade, dok 43 odsto misli da niko od političara ne poštuje načelo integriteta novinara, navedeno je u istraživanju koje je sproveo Biro za društvena istraživanja (BIRODI). Na osnovu rezultata istraživanja, Zoran Gavrilović (BIRODI) ocenio je da mediji u Srbiji postaju sredstvo javne propagande i bilteni „gde oni koji imaju moć vrše raspodelu kapitala”.³⁹⁶

Mediji koji u tekstovima pokazuju distancu prema akitivnostima premijera Aleksandra Vučića i Vlade, češće reaguju na dnevnoj osnovi u odnosu na neke poteze njegove vlade i njega lično, nego što otvaraju ključna pitanja i sistematski se njima bave. Ovo je posledica nedovoljnih kapaciteta medija koji su na vetrometini između surovih tržišnih uslova i pritiska vlasti.

Na udaru režima su pre svega, mediji koji su nakolonjeni proevropskoj politici, ne koriste jezik mržnje i posvećeni su kulturi ljudskih prava i dijaloga. Tu spadaju, recimo, nedeljnik *Vreme*, Nezavisna istraživačka mreža *BIRN*, ili portal *Peščanik*. Nasuprot tome, mediji koji često krše novinarski kodeks, poput tabloida *Informer*, uživaju podršku premijera Vučića.

Najznačajniji dnevni list *Politika* koji je 50 odsto u vlasništvu države, veoma je angažovan u kritikovanju predstavnika civilnog društva i nezavisnih medija, na šta posebno ukazuju kolumne glavne urednice i dugogodišnje, aktuelne predsednice Udruženja novinara Srbije Ljiljane Smajlović.

³⁹⁶ *Politika*, 5. mart 2015, Monitoring o stanju političke komunikacije u medijima, Konard Adenauer fondacija i BIRODI.

Kada je reč o sadržaju tv programa, drastičan je, ali ilustrativan primer *TV Pink* opisan u tekstu u dnevnom listu *Blic*: "Televizija promovise nasilnike i kriminalce" (19. februar 2015). Reč je o najmoćnijoj televiziji sa nacionalnom frekvencijom, koja često služi kao uzor drugim televizijskim stanicama. Ova televizija snažno utiče na javno mnjenje, kreira ukus publike, nastala prvenstveno kao zabavna, od 2000. godine uvodi i informativne emisije. *Blic*, ukazuje na to da su glavne zvezde televizije *Pink*: lažov, kriminalac, siledžija koji je pretukao suprugu i bahati vozač koji izaziva saobraćajne nesreće.

TV Pink je u jednoj od najgledanijih emisija „Amidži šou” ugostila žandarmerijskog muzičara Aleksandra Stanimirovića, frontmena „Amadeus benda”, koji je pokušao džipom da uleti u redakciju *Blica*, optužujući novinare za iznudu novca. Policija ga je sprečila da uđe u *Blic*, zapisnik je predala tužilaštvu i istog dana mu oduzela oružje i 80 metaka.³⁹⁷ Iako je voditelj Vladimir Stanojević brutalno pretukao partnerku Anu Mariju Žujović, *Pink* je stao u njegovu odbranu, dozvolivši mu da se pred kamerama pravda kako to nikad više neće učiniti. Njegov kolega, Milan Kalinić nastavio je da snima veoma gledane emisije „Pinkove zvezde” i „Audicija”, iako je izazvao saobraćajnu nesreću u kojoj je troje mađarskih državljana povređeno.³⁹⁸ *Pink* je takođe dao prostor Radomiru Počući, nekadašnjem voditelju tv dnevnika na *Pinku*. Počuća danas ratuje u istočnoj Ukrajini na strani proruskih separatista. Srbija je raspisala poternicu za Počućom zbog nepojavljivanja na suđenju zbog pozivanja na linč „Žena u crnom”, za šta je bio optužen³⁹⁹. Čest gost *Pinkovih* emisija je i kriminalac Kristijan Golubović koji je zbog posedovanja i distribucije heroina proveo u zatvoru osam godina (prethodno osuđen na 14, ali mu je kazna smanjena). On se u „Amidži šouu” hvalio da je „urbani Robin Hud”, pokazivao svoje crteže i najavljivao izložbu.

Broj žalbi Savetu za štampu za kršenje kodeksa novinara je u porastu. Jedan od primera je kampanja protiv glumca Gorana Jevtića koji igra i glavnu ulogu u pozorišnom komadu „Gospođa ministarka”, u kome mnogi

397 *Blic*, 19.februar 2015.

398 Isto.

399 Isto.

vide kritiku premijera. Bez ikakvog dokaza, visokotiražni dnevni list *Blic* objavio je tekst "Glumac Goran Jevtić obljubio mog sina" i nastavio sa optužbama i sledećeg dana. *Blic* je prekršio novinarski kodeks objavljivanjem teksta zasnovanog na optužbama, a ne na presudi. Kodeks nalaže dužnost novinara da poštuju presumpciju nevinosti.

Predsedavanje Srbije Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) u 2015. godini, nije imalo nikakav uticaj na zaustavljanje ili smanjenje intenziteta napada na medijske slobode. Naprotiv, premijer Srbije Aleksandar Vučić više puta je ušao u grub sukob sa predstavnicima OEBS, pre svega šeficom kancelarije OEBS za medijske slobode Dunjom Mijatović koju je optužio da ne govori istinu kad govori o cenzuri u Srbiji⁴⁰⁰.

Jedini indikator eventualnog zaokreta u odnosu vlasti prema medijima mogla bi da budu obećanja koja su izrekli najviši predstavnici Vlade na konferenciji OEBS o zaštiti bezbednosti i integriteta novinara koju je organizovala Srbija u svojstvu predsedavajućeg ovom međunarodnom organizacijom.⁴⁰¹ Ministri spoljnih poslova i kulture, Ivica Dačić i Ivan Tasovac, obećali su da će zakoni o medijima biti sprovedeni, kao da su medijske slobode za Srbiju prioritet. Osim toga, došlo je i do prvog susreta između premijera Aleksandra Vučića i predstavnice OEBS za medije Dunje Mijatović.

Medijska regulativa

Skupština Srbije usvojila je u avgustu 2014. godine tri medijska zakona: Zakon o javnom informisanju i medijima, Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnim medijskim servisima. To predstavlja početak realizovanja medijske strategije iz 2011. godine, za čiju je punu primenu neophodno doneti još desetak pravnih propisa (izmene i dopune postojećih zakona i nove zakone). Medijska regulativa je i deo pregovoračkog procesa sa Evropskom unijom i obuhvaćena je pregovaračkim poglavljima 8, 10 i 23. Međutim, u periodu od donošenja ovih zakona do marta 2015, nije

400 Pismo premijera Aleksandra Vučića Dunji Mijatović, *Blic*, 2. jun 2014, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/470311/Vucicevo-pismo-OEBSu-Dajte-dokaze-o-cenzuri-ili-se-izvinite>

401 Konferencija je održana u Beogradu 26–27. marta 2015.

došlo do napretka u medijskim slobodama, niti je informisanje građana postalo kvalitetnije.

Slobodna tržišna konkurencija i borba protiv medijskih monopola su najneuređeniji aspekti medijskog sistema Srbije.⁴⁰² Ovi pojmovi uvedeni su u regulativu tek u avgustu 2014. Ključne tačke Zakona o javnom informisanju i medijima⁴⁰³ su: privatizacija medija, konkursno finansiranje medija i registar medija. Proces privatizacije medija koje je osnovala država, pokrajina ili opština, mora da se završi do 1. jula 2015. godine. Rok za privatizaciju medija određivan je i prethodnim zakonima o javnom informisanju, ali to do sada nikad nije sprovedeno. Ukoliko mediji ne budu privatizovani u sad postavljenom roku, njihov kapital će biti prenet zaposlenima i to bez naknade, predviđeno je Zakonom. Ako zaposleni ne prihvate besplatne akcije, glasilo će prestati da postoji.

Lista potencijalnih kupaca 49 medija, koju je objavio NUNS⁴⁰⁴ pokazuje da većinu na tom spisku predstavljaju fizička lica koja nemaju veze sa novinarstvom i medijima. Privatizaciju čekaju 74 lokalna medija sa 2500 zaposlenih. Na primer, firma "Feedback consulting and New Media Production" zainteresovana je za kupovinu deset lokalnih medija u Vojvodini, među kojima je i jedini pokarajinski dnevni list *Dnevnik*. Vlasnik firme je 27-godišnji Danijel Kulačin koji je prema podacima koje ima Nezavisno društvo novinara Vojvodine (NDNV), u najmanju ruku, blizak Trećoj Srbiji. (Kulačin je bio član izborne komisije, a pored njegovog imena u zvaničnom spisku, objavljenom na sajtu izborne komisije Novog Sada stajalo je Treća Srbija).

402 Medijske slobode Srbije u evropskom ogledalu, 2012.

403 Službeni glasnik RS, br 84|2014; dostupno i onlajn:http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_informisanju_i_medijima.htmlZakon o informisanju (Član 3): *Ovim zakonom uređuju se i načela javnog informisanja, javni interes u javnom informisanju, obezbeđivanje i raspodela sredstava za ostvarivanje javnog interesa, impresum, skraćeni impresum i identifikacija, javnost podataka o medijima i Registar, zaštita medijskog pluralizma, položaj urednika, novinara i predstavnika stranih medija, distribucija medija, privremeno čuvanje i uvid u medijski zapis, posebna prava i obaveze u javnom informisanju, informacije o ličnosti, sredstva i postupci pravne zaštite, nadzor nad primenom odredaba zakona, kao i kaznene odredbe.*

404 Izvor: Večernje novosti, 6. decembar 2014.

Kulačin je poznat i kao osnivač organizacija koje su dobile višemilion-ske iznose za projekte od gradske uprave za kulturu.⁴⁰⁵ Osim Kulačina za novosadski *Dnevnik* zainteresovana je jedna od najvećih kompanija u Srbiji MK Grupa Miodraga Kostića. Za kupovinu *Politike ad* zainteresovan je, na primer, student Miloš Paunović iz Kovina, a za poznati lokalni list *Pančevac* jedna auto-kuća⁴⁰⁶.

Zakonom o informisanju, uveden je novi način finansiranja medija – projektno finansiranje sadržaja od javnog značaja. Pravo prijavljivanja na medijske konkurse koje raspisuje država za sadržaje od javnog značaja imaće svi mediji, nezavisne produkcije, udruženja građana, subjekti koji nisu osnivači medija. Najveći izazov biće raspodela projektnih sredstava. Zakonom su predviđeni javni konkursi za programske sadržaje koji izražavaju javni interes. Nezavisnost ovog procesa zavisi od izbora komisije za dodelu konkursnih sredstava, kao i načina definisanja javnog interesa. Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) započelo je projekat u tri opštine čiji je cilj definisanje javnog interesa u razgovorima sa predstavnicima civilnog društva i građana. Ovo bi mogao da bude jedan od mogućih modela za definisanje javnog interesa.

I treća važna odredba Zakona o informisanju, jeste uvođenje Registra medija koga će voditi Agencija za privredne registre, a svi podaci će biti dostupni *onlajn*. Osnovni cilj Registra je transparentnost vlasništva. U Registar bi se upisivali podaci o prosečnom prodatom tiražu tokom godine, kao i sume dobijene od organa javne vlasti i iz državne pomoći. Biće upisani i podaci o pravnim i fizičkim licima koja neposredno ili posredno imaju više od pet odsto udela u osnivačkom kapitalu izdavača, podaci o povezanim licima i o drugim izdavačima u kojima ta lica imaju više od pet odsto udela u osnivačkom kapitalu; podaci o iznosu državne pomoći na svim nivoima i organa javne vlasti; podaci o prosečno prodatom tiražu. Jedina posledica za medije koji se ne upišu Registar, jeste nemogućnost učešće na konkurenciji koje raspisuje država.

Sprečavanje nedozvoljene medijske koncentracije jeste jedan od najvažnijih ciljeva uvođenja novih odredbi u vezi sa Registrom, što bi trebalo

405 *Blic*, 5. decembar 2014.

406 Svi podaci su iz decembra 2014.

da pre svega, unapredi medijski pluralizam. Time se ograničava „uticaj koje jedno komercijalno preduzeće ili grupa može da ima u medijskom sektoru“.

Kada su u pitanju štampani mediji, zabranjeno je objedinjavanje prava ako tiraž prelazi 50 odsto od ukupno prodatog, odnosno 35 odsto slušarnosti ili gledanosti, ako je reč o elektronskim medijima. Protiv ove odrede bila je Poslovna asocijacija izdavača u Srbiji koja okuplja najveće izdavače poput listova *Kurir* i *Blic* koji smatraju suvišnim uspostavljanje zakonskog praga za objedinjavanje štampanih medija jer, kako kažu, ukрупnjavanje je ključno za njihov opstanak i razvoj. U vlasništvu kompanije Ringier Springer Axel je nekoliko listova: *Blic*, *Alo*, *NIN*, *24 časa*. Prem tvrdnjama Tijane Bajović, zamenice generalnog direktora kompanije, preko svih izdanja kompanije informiše se dnevno više od tri miliona ljudi u Srbiji⁴⁰⁷.

Primena mera o zabrani medijske koncentracije, odraziće se pre svega, na elektronske medije. Zakon o informisanju predviđa da jedan vlasnik ne može da ima više elektronskih medija čiji ukupni udeo u publici iznosi više od 35 odsto. Sada je, recimo, moguće da TV *Prva* i TRVB92 imaju istog vlasnika. Pre uvođenja ove odredbe to nije bilo moguće, ali se još tada spekulisalo da je vlasnik ove dve tv kuće isti – grčka kompanija „Antena grup“. Profesor Rade Veljanovski upozorava na nekoliko problematičnih pitanja koja proizilaze iz pomenute odredbe: „ko će da utvrđuje, kad je neko dostigao procenat od 35 odsto, ko će obavljati istraživanja o gledanosti. Ti mehanizmi u zakonu nisu najbolje razrađeni“.⁴⁰⁸

Prema Zakonu o elektronskim medijima⁴⁰⁹ (avgust 2014) članove Saveta za radiodifuziju (devet članova) bira Skupština (većinom glasova), na predlog ovlašćenih predlagača, što je bio slučaj i u prethodnom zakonu. Uticaj političara na Savet trebalo bi novim zakonskim rešenjem da bude smanjen budući da Skupština (tj. Odbor za kulturu i informisanje) više ne predlaže tri, već dva člana, te da svi članovi Saveta imaju jednak, petogodišnji mandat. Ostale članove predlažu: Skupština Autonomne pokrajine

407 *Blic*, 4. decembar 2014.

408 *Politika*, 3. oktobar 2014.

409 Službeni glasnik RS, br 83/2014, dostupno i na: http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_elektronskim_medijima.html.

Vojvodina, akreditovani univerziteti, udruženja izdavača elektronskih medija čiji članovi imaju najmanje 30 dozvola za emitovanje programa i udruženja novinara koja imaju najmanje 500 članova i registrovana su najmanje tri godine pre raspisivanja javnog poziva, udruženja filmskih, scen-skih i dramskih umetnika i udruženja kompozitora, organizacije civilnog društva, nacionalni saveti nacionalnih manjina (zajedničkim dogovorom) i crkve i verske zajednice (zajedničkim dogovorom). Ranijim zakonskim rešenjima bilo je predviđeno da jedan član saveta mora da bude sa Kosova, što više nije slučaj.

Novi zakon sprečava i da vlasnici elektronskih medija budu političke partije, kao i pravna lica za koja nije moguće utvrditi vlasničku strukturu osnivačkog kapitala. Najnoviji rok za digitalizaciju je 17. jun 2015.

Republička radio difuzna agencija transformisana je u Regulatorno telo za elektronske medije (REM), ali njene nadležnosti nisu bitno promenjene. Ova insitucija izdaje dozvole za emitovanje (na maksimum osam godina), propisuje pravila, kontroliše rad i izriče kazne elektronskim medijima, a o svom radu podnosi godišnje izveštaje Skupštini Srbije. Ukoliko REM utvrdi da je medij prekršio pravila može i da mu oduzme dozvolu, najpre privremeno na rok od 30 dana, a posle toga i trajno.

Zakoni o javnom informisanju i elektronskim medijima, omogućavaju vlasnicima kablovskih operatera da budu i vlasnici medijskih kuća koje emituju program, ukoliko je reč o dva odvojena pravna lica, odnosno o dve firme. Time je omogućeno da *Televizija N1* počne emitovanje programa. N1 je u vlasništvu United grupe, kao i kablovski operater SBB. Većinski udeo u vlasništvu te kompanije ima američka firma Fond KKR, jedna od tri najveće američke investicione kompanije.

Izazov koji proizilazi iz ove odredbe jeste (ne)mogućnost sprečavanja nelojalne konkurencije. Naime, na taj se način u nepovoljniji položaj stavljaju druge televizije koje emituju program isključivo preko kablovskog operatera, a predstavljaju potencijalnu konkurenciju.

U avgustu 2014. donet je i Zakon o javnim medijskim servisima. Premijer Aleksandar Vučić je donekle ispunio predizborno obećanje da se privremeno ukida tv pretplata i RTS i RTV ostaju na državnom budžetu do 2016. godine. Od 2016. godine uvodi se taksa koja će, kao i ranije biti

naplaćivana preko računa za struju. Ukidanjem pretplate, *RTS* se čvršće vezala za Vladu, odnosno za budžetsko finansiranje. Novi zakon obezbeđuje finansiranje javnih servisa i iz budžeta, ali i iz prihoda od reklama, ali samo u precizno navedenim situacijama.

Raspisivanje konkursa za generalnog direktora *RTS* odloženo je do usvajanja Zakona o javnim servisima.⁴¹⁰ Međutim, s obzirom da se *RTS* još uvek finansira iz budžeta, ta činjenica može uticati na nezavisnost u izboru direktora. Vlada je do sada ostvarivala snažan uticaj na *RTS* upravo uticajem na kadrovsku politiku. Odluku o imenovanju generalnog direktora donosi Upravni odbor dvotrećinskom većinom nakon javnog konkursa. Mandat generalnog direktora je pet godina i ista osoba može biti imenovana najviše dva puta.

Kontrolisanje medija i pritisci na novinare

Ugrožavanje medijskih sloboda i pritisci na medije kulminirali su tokom 2014. godine, a trend se nastavio i početkom 2015. Unutar Srbije, ovo je postalo pitanje broj jedan u oblasti ljudskih pravila i osnovnih sloboda unutar civilnog društva; primetno je da su ojačali otpori onlajn medija na internetu, ali su otpori unutar tradicionalnih medija i dalje veoma slabi i svedeni na mali broj štampanih glasila. Javljaju se uglavnom na margini, u malom broju proevropskih nezavisnih štampanih i onlajn medija koji sa kritičkom distancom pišu o radu Vlade, insistiraju na pravu građana na informacije od javnog interesa, u kolumnama i komentarima kritikuju premijera i ministre. Najviše su devastirane tv stanice, pre svega one sa nacionalnom frekvencijom. Za informisanje građana Srbije, u etru su značajne regionalne kablovske televizije (*Al Jazeera* i *N1*) kao i *Radio slobodna Evropa*.

Teme koje vlast pokušava da spreči i opstruira njihovo objavljivanje tiču se pre svega, kritika upućenih na rad premijera Aleksandra Vučića (i ljudi bliskih njemu), Vlade Srbije i njenih ministara, i onih koje otvaraju korupciju na ozbiljan način. Premijer je posebno "osetljiv" kad se piše o

410 Konkurs za izbor generalnog direktora *RTS* raspisan je u februaru 2015, i očekuje se da bude imenovan najkasnije početkom maja 2015.

njegovoj porodici i aferama u vezi sa njegovim bratom Andrejom Vučićem. Nekoliko značajnih međunarodnih organizacija za ljudska prava i slobode (Reporteri bez granica, Amnesty internešl) objavili su izveštaje sa upozorenjem da su u Srbiji pojačani pritisci na medije. Na to je više puta tokom 2014, ukazala i predstavnica kancelarije za medijske slobode OEBS Dunja Mijatović, kao i predstavnici Evropske unije.

Izvršni direktor Reportera bez granica (RBG) Krisitjan Mir rekao je da "cenzura u Srbiji nije direktna, ni transparentna, ali je lako dokazivo da postoji".⁴¹¹ Na upitnik ove organizacije odgovaraju novinari, advokati, profesori univerziteta i eksperti. Provladin list *Politika* relativizuje ovaj izveštaj, dovodeći u pitanje validnost upitnika Reportera bez granica na osnovu koga je donet takav zaključak. Novinar *Politike* Bojan Bilbija zaključuje: "Tačno je da je upitnik RBG veoma dobar, ali na njegov rezultat veoma može uticati to – ko na njega odgovara. S obzirom na to da samo Reporteri bez granica znaju ko su 'eksperti' koji ocenjuju stanje medija u Srbiji, bilo bi zanimljivo znati da li ova organizacija ispituje i njihovo političko opredeljenje?"⁴¹²

Medijsko tržište u Srbiji je nerazvijeno, veliki broj medija radi u izuzetno nekonkurentnim uslovima. Medijska ekspertkinja Jovanka Matić ocenjuje da su mediji u Srbiji ekonomski zarobljeni. Nemaju ekonomsku nezavisnost i zato su prinuđeni da rade u interesu određenih političkih i poslovnih interesa, čiji su nosioci kontrolori medijskog finansiranja".⁴¹³ „U odnosu na Miloševićevo vreme", prema njenim rečima, "ne postoje oblici finansiranja medija koji podstiču društveno odgovorno novinarstvo, a mediju omogućavaju da preživi neko duže vreme. Nije stvoren model finansiranja medija koji bi podsticao analitičko i kritičko novinarstvo", zaključuje Matić.⁴¹⁴

Savet za borbu protiv korupcije objavio je u martu 2015, novi izveštaj o vlasničkoj strukturi i kontroli medija u Srbiji.⁴¹⁵ Za razliku od prvog

411 *Politika*, 20. februar 2015.

412 *Politika*, 20. februar 2015.

413 *Danas*, 3. oktobar 2014.

414 *Danas*, 3. oktobar 2014.

415 Kompletan izveštaj dostupan je: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/Storage/Global/>

izveštaja (septembar 2011), koji je parktično prećutan u javnosti, novi Izveštaj o pritiscima i kontroli medija predstavljen je pred Odborom za medije i kulturu Skupštine Srbije. Potpredsednik Saveta Miroslav Milićević, među glavnim problemima naveo je: netransparentnost medijskog vlasništva i finansiranja, ekonomski uticaj posredstvom budžeta, problem privatizacije medija i nezavisnog statusa javnog servisa, cenzura, atuocenzura i tabloidizacija. Savet je uputio Vladi Srbije 24 preporuke za unapređenje medijske situacije.

Izveštaj je pokazao da više od polovine ukupnog broja medija nema jasno vidljivog vlasnika. Navodi se da se mediji koji su u vlasništvu ministara, političara ili članova njihovih porodica finansiraju novcem poreskih obveznika. Primera radi, tri lokalne televizije su u vlasništvu porodice Gašić sa juga Srbije. Vladan Gašić vlasnik je *TV Zona* iz Niša i Sportske TV iz Kruševca, dok je u istom gradu vlasnik TV Plus bio njegov otac, aktuelni ministar odbrane Bratislav Gašić. Dok je bio gradonačelnik Kruševca, iz budžeta grada za oglašavanje na Gašićevoj televiziji isplaćeno je oko 100.000 eura.

U periodu između dva izveštaja (septembar 2011 – mart 2015), Savet navodi da nije bilo spremnosti političkih stranaka da se odreknu uticaja na vlasničku, odnosno uređivačku politiku medija. Istovremeno, polovina najutjecajnijih medija kao krajnjeg vlasnika ima kompaniju registrovanu u inostranstvu. Izvještaj pokazuje da je većina medija sa državnim kapitalom pod direktnom kontrolom političkih stranaka, a uticaj se vrši posredstvom njihovog finansiranja.

Budžetsko finansiranje je važan mehanizam kontrole medija. U izveštaju Saveta navodi se da je Vlada Srbije Novinaskoj agenciji *Tanjug* odobrila beskamatni kredit od 160.000 eura, dok je ta agencija godinu ranije direktno iz budžeta dobila dva miliona eura. Očiglednija kontrola, navodi se u izveštaju, vidi se u prošlogodišnjem ukidanju pretplate za Radioteleviziju Srbije (*RTS*). Tako je javni servis iz budžeta 2014, dobio 60 miliona eura, dok mu je istovremeno otpisan dug od 20 miliona eura. S obzirom na imovinu koju poseduje i na državna ulaganja, *Tanjug* će u procesu privatizacije i nakon njega biti u velikoj prednosti u odnosu na nezavisne

private agencije (*Beta, Fonet*), što je posledica činjenice da državni i privatni mediji ne posluju pod ravnopravnim uslovima.

U drugoj polovini 2014.godine skinuto je sa programa nekoliko radio i tv emsija, ili je promenjeno njihovo mesto u programskoj šemi. Reč je o emisijama, tv debatama u kojima su gostovali i pojedinci koji kritikuju premijera Aleksandra Vučića i Vladu Srbije. Ukinute su emisije "Utisak nedelje" (*TV B92*), "Problem" (*TV Studio B*), dok je emisija "Kažiprst" koja se emituje i na radiju i na televiziji *B92* dobila novi termin.⁴¹⁶ Trend je nastavljen i početkom 2015. godine kad je početkom marta obustavljeno emitovanje emisije "Reporter",⁴¹⁷ posle emisije o korupciji u srpskom fudbalu. Argumenti menadžmetna pomenutih tv kuća za ukidanje emisija (nezadovoljavajuću gledanost, ili istek ugovora), nisu uverljivi.

„*Utisak nedelje*” je kulturna emisija koju od devedesetih godine vodi Olja Bečković. *TVB92* je emisiju preuzela 2002. godine⁴¹⁸. Menadžment *B92* predložio je Olji Bečković da sa emisijom „*Utisak nedelje*”, sa nacionalne frekvencije *TVB92* pređe na kablovski Info kanal u sklopu iste medijske kuće, što je ona odbila. Olju Bečković podržao je i Veran Matić, smatrajući da bi prelazak na Info kanal bila degradacija „*Utiska nedelje*”.⁴¹⁹ Matić je od osnivanja, najpre radija, a potom i televizije *B92* glavni i odgovorni

416 Umesto u 9.30 ujutro, emisija se od 4. novembra 2014. emituje u okviru Vesti u 16h. http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/pravo_danas/kaziprst_nastavlja_uzivo_na_b92.1118.html?news_id=291704#sthash.VkAfJPVF.dpuf. U poselndnoj jutarnjoj emisiji „*Kažiprsta*”, gostovala je dramska spisateljica Biljana Srbljanović, poznata i po svom društvenom angažmanu.

417 Emitovanje emisije iz serijala "Reporter" odloženo je na neodređeno vreme odlukom rukovodstva *B92*, koje je procenilo da bi emitovanje moglo da ugrozi živote novinara.

418 Poslednji put emitovana je 29. juna 2014, a gost je bio Vladimir Beba Popović, direktor je Instituta za modernu politiku i neformalni savetnik premijera Aleksandra Vučića. Bio je i šef Biroa za komunikaciju Vlade Srbije kad je premijer bio Zoran Đinđić. Od početka emitovanja „*Utiska nedelje*” na *TVB92*, sezona se uvek završavala 15. jula i počinjala 1. septembra. Iako je 30. juna 2014. najavila sledeću emisiju za nedelju dana, u kojoj bi gostovao ministar za kulturu i medije Ivan Tasovac, autorki "Utiska" javljeno je posle dva dana da se sezona skraćuje za dve emisije. Uoči početka jesenje sezone, rečeno joj je da emitovanje počinje tek 21. septembra i da se u novembru seli na info kanal. (Intervju sa Oljom Bečković, *Politika*, 29 septembar 2014).

419 *Blic*, 15. septembar 2014.

urednik te kuće. On je potvrdio da „Utisak nedelje”, po svim istraživanjima, predstavlja sam vrh popularnosti i kvaliteta u ponudi B92.⁴²⁰

Advokati Olje Bečković tvrde da je TVB92 prekršila ugovor. I prema rečima glavne i odgovorne urednice *Produkcijske grupe Mreža*, u čijem sastavu je „Utisak nedelje”, ugovor sa TVB92, isticao je tek 1. marta 2015. Olja Bečković je ponudu TVB92 (da od novembra 2014, pređe na Info kanal) nazvala ultimatumom: „Ucenjena sam da je jedini način da nastavim da radim da u novembru (2014) prelazim na *Info kanal B92*”. Ona je rekla da to ne može da smatra nikakvom poslovnom odlukom već političkim na-logom, te da je nelogično da se komercijalna televizija odriče para.⁴²¹ Bečković je izjavila da „ne može da bude pionir na nepostojećem kablovskom kanalu: “Bila bih spremna da na *B92 Info* pređem onog trenutka kada se taj kanal izgradi, kada tamo pređu i ostale informativne emisije ‘Insajder’, ‘Kažiprst’, ‘Vesti’”⁴²². (*Info kanal* funkcioniše u sklopu kompanije RTVB92, i trebalo da bude supstitut za TVB92 u pogledu političko – informativnog programa. Menadžment kuće već godinama ne uspeva da razvije prepoznatljiv uređivački koncept ovog kanala. *Info kanal*, emituje se isključivo preko kabla (pokiriva 60 teritorije Srbije) i nema medijsku preoznatljivost kakvu imaju *Radio i TV B92*).

Iz kompanije „Astonko” d.o.o, koja je većinski vlasnik RTVB92 odbačene su tvrdnje da je „Utisak nedelje” zabranjen.⁴²³ Bečković je rekla da ju je premijer Aleksandar Vučić zvao više puta telefonom, nezadovoljan sadržajem njene emisije, i da je to shvatila kao pritisak.⁴²⁴ Ona je rekla da je na zahtev „ljudi iz B92” otkazala gostovanje tadašnjeg ministra privrede, sada opozicionara Saše Radulovića. (Bečković je rekla da je Radulović nameravo da u toj emisiji obelodani da podnosi ostavku, zbog čega je zahtevano otkazivanje gostovanja). „Kada je videla da je najavljeno učešće Radulovića, direktorka B92 mi je rekla ‘molim te, on (Vučić) je poludeo, ovo ne sme da

420 *Blic*, 16. septembar 2014

421 *Naše novine*, 27. septembar 2014.

422 *Naše novine*, 29. septembar 2015.

423 „I dalje čvrsto stojimo da bi ‘Utisak nedelje’ bio najjači razvojni potencijal *B92 Info* i stoga ne vidimo razloge za teorije zavere”, *Naše novine*, 29. septembar 2015.

424 *Danas*, 29. oktobar 2014.

se desi, otakži mu (Raduloviću)”, izjavila je Bečković. Posle jedne emisije, Vučić je pozvao Olju Bečković i rekao: „Vučić ovde, više nikad u životu da mi nisi okrenula telefon, ja neću okrenuti tvoj”.⁴²⁵

Jovanka Matić ukazuje na sunovrat medijske kuće RTVB92 koja je od nekadašnje perjanice nezavisnog novinarstva pretvorena u bledu, finansijski neuspešnu komercijalnu televiziju”. Slučaj *B92* je, po njoj, upravo dokaz te velike falinke medijske scene⁴²⁶. Zakonska obaveza jeste raznovrsnost izvora i medijskih sadržaja. Medijska ekspertkinja Jovanka Matić smatra da je u skladu sa tim neophodno zahtevati od menadžmenta *B92* obrazloženje za ukidanje emisije koja ima veliki značaj za demokratski javni dijalog.⁴²⁷

Radio B92, koji je nakon 2000. pokrenuo i televiziju bio je tokom devedesetih simbol nezavisnog novinarstva u Srbiji. Tokom poslednjih 15 godina ova medijska kuća postepeno je menjala uređivačku šemu u pravcu komercijalizacije sadržaja i redukovanja informativnog programa. *Radio B92* koji je nekad imao tridesetak novinara u informativnoj redakciji, sveo je taj broj na četiri.⁴²⁸ Grupa bivših novinara i tv lica *B92* pokrenula je internet peticiju za promenu imena te tv kuće. Pokretač inicijative je Dušan Mašić, bivši novinar *Radija B92* i autor knjige „Talasanje Srbije”, o *B92* i nezavisnim medijima devedesetih. Peticija je pokrenuta kad se pojavila informacija da će se u terminu „Utiska nedelje” emitovati rijaliti šou estradne porodice Đogani, do čega ipak nije došlo. Danica Vučenić nekadašnja autorka popularne emisije „Kažiprst” kaže da je najveći deo programa „gazio” sve što je ta kuća dve decenije gradila.

Povodom peticije, menadžment RTVB92 je izdao šturo saopštenje u kome se kaže da je *B92* privatna kompanija koja kreira svoju uređivačku i poslovnu politiku shodno svojim postavljenim i utvrđenim biznis planovima, a i ciljevima. „O daljoj strategiji razvoja televizije RDP *B92* će

425 Isto.

426 *Danas*, 3. oktobar 2014.

427 Isto.

428 *Naše novine*, 15. septembar 2014.

blagovremeno kao i dosad obaveštavati medije gledaoce kao i širu javnost", kaže se u saopštenju⁴²⁹.

Ubrzo nakon što je Srpska napredna stranka (SNS) – po "modelu" preoblikovanja vlasti na nižim nivoima u skladu sa onim na republičkom – preuzela Skupštinu grada Beograda (2013), dobila je i ingerencije nad gradskom televizijom *Studio B*. Odmah je postovljeno novo rukovodstvo⁴³⁰ i počele su promene u tv programu. Sa programa je skinuta emisija Predraga Sarape „Sarapin problem” u kojoj su imali priliku da gostuju i kritičari SNS i premijera. Prema Sarapinim rečima, emisija „Sarapin problem” bila je najgledanija tokom 2013. godine, a bivše rukovodstvo te kuće dalo je Sarapi da radi još jednu emisiju „Beograde, dobroveče”.⁴³¹

Sarapin slučaj premijer Vučić je vešto iskoristio kao argument da u Srbiji nema cenzure. Naime, Sarapa je ubrzo prešao na provladin *Treći kanal TVPink* koga uređuje supruga premijera Ksenija Vučić. Sarapin prelazak na *Pink* najavio je premijer Vučić prilikom gostovanja u London School of Economics, znatno pre zvaničnog prelaska Sarape u tu tv kompaniju.

Jedna od tema na koju je vlast posebno osetljiva jeste megalomanski projekat kojim formalno rukovodi beogradska lokalna uprava "Beograd na vodi", a o kome Vlada odbija da pruži informacije koje se tiču poslovnog i finansijskog aranžmana sa stranim investitorima. Takođe, šira stručna javnost i lokalna zajednica nisu imali uvid u predviđena urbanističko-arhitektonska rešenja, a i sam koncept tog potencijalnog megalomanskog projekta izazvao je brojne nedoumice i kritike, kako stručne (Akademija arhitekata), tako i dela šire javnosti. Analitičar programa javnih tv stanica za Fondaciju Konard Adenauer, Dražen Pavlica kaže da je tokom prvih pet emisija "Beograd na vodi" emitovanih na gradskoj tv *Studio B* primetno odsustvo istraživačkog novinarstva i kritičkih uvida "a preovlađuju prigodna pitanja i banalna zapažanja, dok je voditeljka dozvolila graodnačelniku da vodi neku vrstu repetitivnog monologa".⁴³²

429 Isto.

430 Smenjen je urednik Aleksandar Timofejev, a postavljena Ivana Vučićević.

431 *Vreme*, 18. septembar 2014.

432 *Danas*, 3. decembar 2014.

Nezavisna novinarska mreža *BIRN* (redakcija u Srbiji) bila je u nekoliko navrata izložena napadima premijera Aleksandra Vučića zbog istraživačkih tekstova koji su ukazivali na moguće malverzacije Vlade i državnih organa. Povod za jednu od ovih kampanja protiv *BIRN* bilo je objavljivanje medijskog istraživanja o tenderu za kop Tamnava (tekst objavljen 8. januara 2015, na sajtu *BIRN* i u nedeljniku *Vreme*). (Prethodni povod za napad je bio ugovor Vlade Srbije sa kompanijom "Etihad" koja je postala vlasnik 49 odsto nacionalne avio kompanije – avgust 2014). Kampanja koju je predvodio premijer Vučić, optužujući *BIRN* da laže, predstavlja pokušaj diskvalifikacije *Istraživačke mreže* kao repsektibilne medijske organizacije, a na udaru je bio i nedeljnik *Vreme* koji je objavio istraživanja.⁴³³ Bila je to i poruka drugim medijima da ne pišu o toj temi.

Nakon objavljivanja teksta o "Etihadu" (takođe *BIRN* produkcije) u nedeljniku *Vreme*, premijer je, na primer, na događaju koji su prenosile nacionalne televizije, rekao da je taj nedeljnik glasilo biznismena Miroslava Miškovića protiv koga se u Srbiji vodi krivični postupak zbog zloupotreba. Novinarska udruženja osudila su premijerov postupak i podsetila da je upravo ugovor sa „Etihadom“ dugo bio tajna, te da je pisanje o njemu nateralo Vladu da ga objavi. *BIRN* je u tekstu o "Etihadu" naveo da su novinari imali uvid samo u nacрте ugovora, te da su nakon što su ih dobili, pet meseci pre objavljivanja teksta, u više navrata od Vučićevog kabineta bezuspešno tražili odgovore.

Premijer Srbije Aleksandar Vučić, vraćajući se retorici iz perioda dok je bio u ultradesničarskoj Srpskoj radikalnoj stranci, optužio je strane diplomate i njihove vlade da plaćaju medije da ga ruše. Konkretno, optužio je Evropsku uniju da plaća pojedine medije, kako bi vodili kampanje protiv srpske vlade⁴³⁴.

433 Na konferenciji za novinare SNS premijer je samo dan nakon objavljivanja teksta o kopu Tamnava izjavio: "BIRN, to su oni koji su lagali oko Er Srbije, oni koji su dobili pare od gospodina Devenporta i EU da govore nešto protiv Vlade Srbije. Tim lažovima recite da su opet lagali", poručio je; *Vreme*, 15. januar 2015.

434 Premijer Vučić optužio je šefa delegacije EU u Srbiji Majkla Davenporta i Evropsku uniju da su dali pare Balkanskoj istraživačkoj mreži (*BIRN*) „da govore nešto protiv vlade“. „Tim lažovima (BIRN) recite da su opet lagali“, poručio je Vučić na konferenciji za novinare u sedištu Srpske napredne stranke. (*Politika*, 13. januar 2015). Slično je bilo

Među predlozima koji su dolazili iz krugova bliskih premijeru, kao i iz pojedinih institucija, bilo je zahteva za preduzimanje drastičnih mera protiv *BIRN*, uključujući pokretanje sudskog postupka. Poslanik SNS Mirko Atlagić upitao je sa poslaničke govornice pravosudne organe i Tužilaštvo ima li elemenata da reaguju i zaštite lično premijera Aleksandra Vučića i predsednika Vlade kao instituciju, pošto je, kako je naveo, suočen s „veoma opasnim stvarima“.⁴³⁵

Atlagić je spinovao priču da su medijski napadi na Vučića postali veoma opasni po ličnu bezbednost premijera, a pojedinci, kako je rekao, pozivaju na njegovo ubistvo, što nije zabeleženo u istoriji ljudske civilizacije. Atlagić je iskoristio skupštinsku govornicu i da kaže: “Takvi brutalni medijski napadi delo su sprege mafijaško-tajkunsko-kriminalno-politikantskih grupa, kako domaće, tako i inostrane provenijencije”. Napadi su stizali i od drugih poslanika: na primer, poslanik SNS Vladimir Đukanović rekao je da je *BIRN* “ucenjivačka, reketaška organizacija” koja pod “maskom nezavisnog istraživačkog novinarstva radi za određene agenture koje su bacile pik na naša javna preduzeća i državne resurse”.⁴³⁶

U ove napade uključili su se i provladini mediji. Glavna urednica *Politike* i predsednica Udruženja novinara Srbije (UNS) Ljiljana Smajlović šalje nedosmislenu poruku u uvodniku pod naslovom “Mi nismo *BIRN*”⁴³⁷, u kome zaključuje da *BIRN* kao medij koji “uživa značajnu finansijsku naklonost zapadnih državnih i nedržavnih donatora” nema medijski kredibilitet i ne radi u interesu Srbije. Provladini mediji danima su objavljivali visine donacija i nabrajali medije koji primaju međunarodnu pomoć.

Poruke premijera i njegove okoline imale se odjek i na društvenim mrežama. Novinar *Vremena* piše da su na društvenim mrežama ispisivane

.....

i nekoliko meseci ranije kada je Vučić ušao u sukob sa predstavnicama OEBS Dunjom Mijatović i Polom Tide. Tada je rekao da ima dokaze da mnogi iz međunarodne zajednice, među njima i ambasadori, pritiskaju medije da vode kampanju protiv njega, kao i da je kampanja usmerena i na njegovu parodicu. Rekao je i da je predstavnica kancelarije za medije OEBS Dunja Mijatović iznela niz neistina i da treba da se izvini zbog toga.

435 *Dnevnik*, 16. januar 2015.

436 *Blic*, 12. januar 2015.

437 *Politika*, 14. januar 2015.

poruke u kojima “nam se poručivalo da smo mi koji radimo za *BIRN* ono što je premijer i poručio: ‘lažovi’, ‘plaćenici’, ‘lobisti’ koji rade protiv Vlade Srbije”.⁴³⁸

Napadi premijera na *BIRN* i druge medije zbog istraživanja tema za koje postoji očigledan javni interes, u suprotnosti su sa duhom zakona o informisanju koga je u avgustu 2014, usvojila naprednjačka većina u parlamentu. U zakonu stoji da su mediji slobodni da objavljuju informacije, ideje i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdan interes da zna, bez obzira na način na koji su informacije pribavljene. Slobodan protok informacija putem medija, kao i uređivačka autonomija medija, ne smeju se ugrožavati, i to naročito ne vršenjem pritiska. Nosioци javnih i političkih funkcija dužni su da trpe iznošenje kritičkih mišljenja koja se odnose na rezultate njihovog rada, odnosno politiku koju sprovode, a u vezi su sa obavljanjem njihovih funkcija bez obzira na to da li se osećaju lično povređenim iznošenjem tih mišljenja.

Povodom napada na medije više puta su reagovali predstavnica kancelarije OEBS za slobodu medija i Evropska unija. Portparolka Evropske komisije za politiku susedstva i pregovore Maja Kocijančič istakla je da svi korisnici pomoći imaju punu uređivačku nezavisnost i jedini su odgovorni za objavljeni materijal. EU od srpskih vlasti očekuje da obezbede okruženje koje će podržati slobodu izražavanja i medija. Kritika medija, poput one koju upućuje *BIRN*, neophodna je kako bi se osigurala stvarna odgovornost izabranih vlada; vlade bi trebalo da zauzvrat reaguju na takvu kritiku na konstruktivan i transparentan način, a ne da je guše”, poručila je Kocijančič.

Predstavnica Kancelarije OEBS za medije Dunja Mijatović, ne referišući na konkretan slučaj, istakla je⁴³⁹ da su mediji ponekad i neprofesionalni te da ne proveravaju sve činjenice, ali je podvukla da to ne sme da bude izgovor da vlade vrše pritisak na njih. “Mediji, prema njenim rečima, ne treba da hvale vladu, već da deluju odgovorno”, zaključila je.

Pokušaje sprečavanja istraživačkog novinarstva ilustruje i iskustvo novinara Centra za istraživačko novinarstvo (CINS) čija je tema bila poslovanje

438 *Vreme*, 15. januar 2015.

439 Na konferenciji OEBS o zaštiti novinara u Beogradu, mart 2015.

firme premijerovog brata Andreja Vučića. Novinar CINS Stojan Dojčinović kaže da je prilikom istraživanja podataka o firmi za koju je postojala sumnja da je vlasnik brat premijera Srbije, od njega zahtevano da Agenciji privrednih registara (APR) ostavi ime i prezime i za koju firmu se interesuje. Nakon toga je dnevni list *Informer* objavio tekst u kome je navedeno da je novinar CINS posetio arhivu APR i tražio te podatke. U tekstu se navode i imena drugih novinara koji su navodno tražili iste informacije. Poverenik za informacije od javnog značaja Rodoljub Šabić zatražio je informacije u APR o tome da li je *Informer* od njih dobio informaciju o korisnicima APR. Šabić je izjavio da je utvrđeno da informacije nisu procurile iz APR, i da su delovi objavljenog teksta u *Informeru* plod spekulacija.⁴⁴⁰ Direktor APR Zvanko Obradović tvrdi da je formalno i ranije bilo neophodno da se podnese zvanični zahtev za uvid u određene podatke. Međutim, na pitanje novinara, zašto to nije i ranije zahtevano, nego tek od slučaja Vučić, Obradović nije dao precizan odgovor⁴⁴¹. Ovo pravilo, prema ocenama stručne javnosti, moglo bi da dovede do zloupotreba. Zloupotrebom tih podataka bila bi ugrožena sigurnost novinara koji istražuju registar. Stoga, takvo pravilo, smatra i poverenik Šabić, treba ukinuti.⁴⁴²

Sledeći primer takođe dobro ilustruje suptilne pritiske na novinare. Poznata novinarka Danica Vučenić napustila je *Radio Televiziju Vojvodine* (RTV), jer su zvaničnici iz vladajuće stranke mesecima odbijali da učestvuju u njenoj emisiji nakon njenog intervjua sa Oljom Bečković. “Od trenutka kada sam u svojoj emisiji ugostila Olju Bečković predstavnici vlasti nisu hteli da mi dolaze u goste. Razumela sam to kao bojkot,⁴⁴³ izjavila je za *Danas* novinarka Danica Vučenić. Ona kaže da je tako bila onemogućena da u ime publike, na javnom servisu postavi pitanja od značaja za javnost. Naglašava da je nakon toga postala svesna da neće moći da ugosti nikog iz vladajuće Srpske napredne stranke i da je na taj način “uterana u jednostranost”. “Smatram da na taj način ne mogu profesionalno da obavljam svoj posao kao intervjuer javnog servisa, jer je moj posao da postavim

440 *Danas*, 25. novembar 2014.

441 Isto.

442 Isto.

443 *Danas*, 19.mart 2015.

pitanja i tražim odgovore od svih učesnika javnog i političkog života. Moja ideja profesionalnog novinarstva je u koliziji sa stanjem u kome se nalazim sa svojom emisijom”, navodi Vučinićeva.

Kolegijum *Radio-televizije Vojvodine* saopštio je da je Danica Vučenić, za kratko vreme, od serijala “Jedan na jedan” napravila kultnu emisiju koja je otvarala brojna pitanja naše savremenosti i stekla veliki autoritet u javnosti. “Njen novinarski angažman, u tom projektu doneo joj je brojne nagrade, među kojima i onu sa imenom Verice Barač. Time je Danica Vučenić dala ogroman doprinos jačanju ugleda i rastu gledanosti RTV”, ističe se u saopštenju⁴⁴⁴. Kolegijum RTV izrazio je žaljenje zbog prekida saradnje, ali i izrazio nadu da je odlazak Danice Vučenić iz novinarstva samo privremen i da će saradnja sa njom biti obnovljena.

Mediji i ratna prošlost

Jedan od najboljih pokazatelja mogućeg zaokreta Srbije u odnosu na devedesete i političke volje za normalizacijom u regionu, jeste tema suočavanja s prošlošću, to jest, odnos prema ratovima i istorijskoj i političkoj oceni njihovih uzroka i posledica. Višegodišnje praćenje ove teme u medijima pokazuje da krupnih promena, od 2000. godine, bez obzira na promene u strukturi vlasti, nema. Medijsku sliku karakteriše društvena nevidljivost odgovornosti Srbije i zločina koje su počinile srpske snage tokom ratova u postjugoslovenskim zemljama. Marginalizovanje, relativizovanje i isključivanje svakog iskaza koji ukazuje na srpsku odgovornost u ratovima i na probleme koji proističu iz toga – takođe su glavne karakteristike medijske interpretacije ratova devedesetih.

U izveštaju Fonda za humanitarno pravo (FHP) objavljenog 2014.⁴⁴⁵ zaključuje se da politički diskursi o suđenjima za ratne zločine pred domaćim sudovima prate dve osnovne linije: nacionalističku, koja perpetuira Miloševićeve teze o jednakoj krivici svih strana za ratne zločine, građanskom ratu i neprikosnovenosti srpske viktimizacije, i patriotsku, koja uvodi

444 *Blic*, 18.mart 2015.

445 Dr Katarina Ristić: “Politički diskursi o domaćim suđenjima za ratne zločine u Srbiji, 2003–2013”, izveštaj se može naći na sajtu FHP: <http://www.hlc-rdc.org/?p=27668>.

narativ o kažnjavanju svih zločina, drugim žrtvama i evropskim vrednostima. "Najvećim delom svog javnog govora, pripadnici političkih partija i drugih institucija poput Tužilaštva, Ministarstva pravde, pa i suda – izbegavaju da otvoreno dovedu u pitanje osnovne teme nacionalističkog diskursa, čime su one naturalizovane i pokazane kao prirodne, očigledne, neupitne, a nacionalizam je uspostavljen kao dominantna kognitivna i normativna matrica društva", navodi se u Izveštaju.

Autorka Izveštaja Katarina Risić zaključuje da, iako „daleko otvoreniji za procesuiranje ratnih zločina, novi patriotizam preuzima osnovne teze ratnog nacionalističkog narativa, kao što su teza o građanskom ratu, jednaka odgovornost svih strana za sukob i istorijska viktimizacija srpskog naroda". U izveštaju se ukazuje i na povratak u "nacionalističku retoriku nakon smene vlasti 2012. godine i kontinuirana posvećenost temi trgovine organima, ponovo je u fokus stavila srpske žrtve i viktimizaciju srpskog naroda".

Izveštaj FHP o političkim i institucionalnim diskursima pokazuje da su (domaća) suđenja za ratne zločine nesumnjivo doprinela formulisanju drugačijeg odnosa prema prošlosti i dovela do izvesnog pomeranja granica dozvoljenog javnog govora kad su u pitanju zločini iz devedesetih. Sa druge strane, marginalizovanje suđenja političkih elita, nezainteresovanost javnosti i nedostatak kontekstualizacije zločina koji bi doveo u pitanje dominantne narative o ratu, sami po sebi su pacifikovali, marginalizovali i normalizovali zločine, čime je društvo i dalje uspešno zaštićeno od uvida u užase ratova devedesetih.

Postupak protiv urednika i novinara koji su učestvovali u ratnoj propagandi, po krivičnoj prijavi Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS), nalazi se u pretkrivičnom postupku u Specijalnom tužilaštvu za ratne zločine. Centar za tranzicione procese u saradnji sa Tužilaštvom za ratne zločine, objavilo je 2011. i knjigu "Reči i nedela: Pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbiji 1991–1992", zbog čega se Tužilaštvo već godinama nalazi na udaru medijskih kampanja, a jedan od centara otpora ovom suđenju jeste Udruženje novinara Srbije na čijem je čelu glavna i odgovorna urednica *Politike* Ljiljana Smajlović.⁴⁴⁶

446 Udruženje novinara Srbije je tokom devedesetih okupljalo novinare koji su učestvovali

Jedan od novinara koji se pominje u prijavi NUNS i u knjizi „Reči i nedela”, sada poslanik u Skupštini Srbije iz Srpske napredne stranke, Milovan Drecun pokrenuo je u parlamentu pitanje legalnosti izbora zamenika tužioca za ratne zločine i urednika pomenute publikacije Bruna Vekarića. Drecun, osim što smatra, da je Vekarić nelegalno izabran, priču o smeni stavio je u kontekst Vekarićeve uloge u prekrivičnom postupku protiv novinara koji su devedesetih učestvovali u ratnoj propagandi.

Jedan od najuticajnijih dnevnih listova, *Politika*, ali i većina drugih medija, posvećuju značajnu pažnju relativizaciji optužbi protiv novinara za podsticanje na ratne zločine. U tekstovima u *Politici* naglasak je stavljen na Drecunove optužbe na račun zamenika tužioca Bruna Vekarića, bez kritičke distance i problematizovanja tih izjava⁴⁴⁷.

Kao i Drecun, *Politika* je insistirala na pitanjima: ko je platio publikaciju „Reči i dela”, koliko para je dobijeno za publikaciju, koliki su bili honorari; optužbama za odavanje službene tajne u publikaciji u kojoj su inače, objavljena isključivo delovi tekstova iz devedesetih i novinarske, autorske analize tih tekstova; da se tužilaštvo tajno sastaje i žali stranim diplomatama.

.....

u ratnoj propaganda, a posle 2000. godine unutar Udruženja napravljene su samo kozmetičke promene. Udruženje je čak uspelo da zadrži veći deo imovine UNS koja datira još iz socijalističkog perioda kad je ovo udruženje bila jedina organizacija tog tipa. Spor oko prostorija i dalje se vodi sa Nezavisnim udruženjem novinara Srbije (NUNS) koje je nastalo devedesetih, jer profesionalni novinari nisu želeli da učestvuju u propagandnim aktivnostima UNS. Zbog imovinske nejednakosti i bolje startne pozicije za UNS (mogućnost iznajmljivanja prostora u centru grada po tržišnim cenama), NUNS je u neravnopravnom položaju.

447 *Politika* u tekstu “Tužilaštvo za ratne zločine pod lupom” piše: “Umesto da pruži jasan odgovor na postavljeno pitanje, Vekarić je Drecuna opomenuo da se nalazi u listi osumnjičenih u predmetu ‘Mediji’ (...).” “U kraćem razgovoru za *Politiku*, objavljenog 22. novembra 2014. godine, Vekarić nije konkretno odgovorio na pitanje o legalnosti svog izbora na funkciju zamenika tužioca, ali nije dao ni jasno objašnjenje o tome da li se protiv Drecuna vodi postupak, odnosno da li će biti optužen u predmetu ‘Mediji’. Vekarić je samo potvrdio da ne može o tome da govori, jer je reč o ‘živom predmetu’, ali brojni novinari i urednici, među kojima je i Drecun, a koji se pominju u publikaciji TRZ-a i u krivičnoj prijavi Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS), već pet godina nalaze se u neizvesnosti – da li su optuženi ili oslobođeni sumnje za genocid i druge teške ratne zločine”. (*Politika*, 30. novembar 2014.)

S druge strane, mediji se nisu ozbiljno bavili pretnjama⁴⁴⁸ koje su, istovremeno sa medijskom kampanjom stizale tužiocu Vekariću. On je odbio i intervju za *Politiku* sa obrazloženjem: „(...) Istraga o pretnjama mojoj porodici i meni je u toku i savetovano mi je da izađem iz fokusa za sada”. Mediji nisu pokazali brigu za pretnje upućene Vekariću. Jedan od vodeći novinara državnih medija u vreme Slobodana Miloševića, sada poslanik vladajuće stranke postaje žrtva, a zamenik javnog tužioca za ratne zločine – opravdana meta koja objavljuje službene tajne, bavi se malverzacijima i žali diplomatama. Ista medijska matrica korišćena je tokom devedesetih u obračunu sa opozicijom i nevladinim sektorom.

Komisija za istraživanje ubistava novinara

Optužnica za ubistvo Slavka Ćuruvije (1999) protiv četvorice bivših funkcionera državne bezbednosti⁴⁴⁹ podignuta je u martu 2015, što znači da su stovreni uslovi za početak suđenja. Tužilaštvo je ranije utvrdilo da je Ćuruvija ubijen “radi očuvanja političke vlasti u zemlji, koju je počeo da ugrožava svojim kontaktima sa liderima opozicije i stranim organizacijama”,⁴⁵⁰ ali nikada se nije otišlo dalje od optužnice protiv šefa Državne bezbednosti.

Predsednik državne Komisije za istraživanje ubistava novinara i medijskih radnika (u čijem mandatu su četiri slučaja) Veran Matić saopštio je da postoje dva pravca istrage u slučaju ubistva novinara *Večernjih novosti*

448 Zamenik tužioca za ratne zločine saopštio je i da je reč o ozbiljnim pretnjama i „jezivim es-em-es porukama” koje su počele da pristižu njemu i njegovoj porodici. „Te pretnje su stvarno monstruozne. Do sada smo imali sedamdesetak pretnji različitih vrsta, ali ovakve do sada nismo dobijali... One stvarno mogu da budu produkt samo delovanja nekog, rekao bih, manijaka, koji pominje moju decu, porodicu, silovanja i tako dalje. To me je iskreno uznemirilo i zabrinulo”, rekao je Vekarić za *Radio Slobodna Evropa*, 29. novembar 2014.

449 Na optužnici su bivši načelnik resora državne bezbednosti Radomir Marković, načelnik beogradskog centra DB Milan Radonjić, glavni obaveštajni inspektor u Drugoj upravi resora Ratko Romić i pripadnik rezervnog sastava tog resora Miroslav Kurak.

450 Optužnica za organizovani kriminal, *Danas*, 1. april 2015.

Milana Pantića: poslovanje Jagodinske pivare i privatizaciju cementare "Novi Popovac" i da se u tom slučaju najviše napredovalo u istrazi.

U slučaju ubistva novinarkе Dade Vujasinović, odlučeno je da se ponovo sprovede forenzička istraga, a to će najverovatnije raditi Holandski nacionalni institute za forenziku iz Haga.

Komisija je 2014. počela da se bavi i pogibijom 16 radnika *Radio televizije Srbije* tokom NATO bombardovanja 1999. Bivši direktor *RTS* Dragoljub Milanović osuđen je na desetogodišnju zatvorsku kaznu kao odgovoran za pogibiju radnika *RTS* tokom bombardovanja NATO. Matić kaže da krivce za pogibiju radnika *RTS* treba tražiti u NATO (ko je izdao naredbu za bombardovanje) i među domaćim zvaničnicima. Potvrdio je da već postoji dosta dokaza koji ukazuju da je rukovodstvo Srbije znalo unapred da će zgrada biti bombardovana, "kako bi se napravila kampanja protiv NATO".

Generalštab i Ministarstvo odbrane odbijaju da daju na uvid konkretne dokumente iz kojih bi se eventualno moglo utvrditi da su tehničari *RTS* namerno ostavljeni da poginu, a tužilaštvo odbija da razmotri podnete dokaze o smišljenom ubistvu tih ljudi,⁴⁵¹ podseća Žanka Stojanović u ime porodica žrtava poginulih u *RTS*. Medijske ličnosti (poput Ljiljane Smajlović, Slobodana Reljića, Nebojše Krstića), teroristički napad na *Šarli Ebdo* uporedili su slučajem bombardovanja *RTS*. Ovakvo interpretiranje napada na *Šarli Ebdo* u lokalnom kontekstu, izazvalo je revolt porodica poginulih u *RTS*⁴⁵². Povodom takvih poređenja, Žanka Stojanović je rekla: "Miloševićeva vrhuška, uključujući njegove generale, danima unapred je bila upoznata sa predstojećim napadom i žrtvovala je ove ljude sa grotesknom idejom da se pred svetom prikaže kao žrtva terorističkog napada („Ja sam *RTS*") – dok je istovremeno sprovodila pravi teror na Kosovu".⁴⁵³

451 Javno pismo Žanke Stojanović u ime poginulih u *RTS*, *Peščanik.net*, 23. januar 2015.

452 Povod za lokalne interpretacije je inače, bio tekst Noma Čomskog koji je preneo *CMN* 20. januara 2015.

453 *Peščanik.net*, 23. januar 2015.

Bezbednost novinara

Urednica redakcije *Insajder*, Brankica Stanković koja je otvorila neke od najvažnijih tema u društvu, već šest godina je pod stalnom policijskom zaštitom. Emitovanje njene najnovije emisije "Reporter" obustavljeno je posle prve epizode o korupciji u sportskim klubovima u martu 2015. Televizija *B92* je u dogovoru sa Brankicom Stanković odlučila da do daljeg odloži emitovanje emisije "Reporter".

"Za *TVB92* najvažnija je bezbednost naših novinara i u ovom trenutku jedino racionalno rešenje jeste da odlaganjem emisije bar na neki način zaštitimo novinare redakcije 'Insajder'. (...) Isto tako shvatili smo da društvo u kojem živimo nažalost još nije sazrelo da na pravi način prihvati otvaranje brojnih tema kojima se ova redakcija godinama bavi. Unapred svesni da će ova odluka izazvati različita tumačenja ističemo da redakcija 'Insajdera' ostaje sastavni deo *B92* i da će kao i do sada imati svu podršku uredništva kuće u kojoj su zaposleni", kaže se u saopštenju *TVB92*.

Nezavisno udruženje novinara Srbije saopštilo je da je danima vođena zabrinjavajuća kampanja protiv autorke emisije Brankice Stanković i da članovi uprava sportskih klubova, kao i ljudi iz navijačkih organizacija, otvoreno prete novinarima. "Država na ovo ugrožavanje medijskih sloboda i lične bezbednosti novinara nije reagovala odgovarajućim merama, niti su predstavnici vlasti ičim pokazali da su uznemireni zbog pretnji koje dolaze iz uprava sportskih klubova i navijačkih grupa", piše u saopštenju NUNS.⁴⁵⁴

"Kolege iz *B92* bavile su se korupcijom u sportskim klubovima, o čemu se u javnosti u pola glasa govori već decenijama. Činjenica da se emisija odlaže zbog pritisaka i pretnji izaziva duboku zabrinutost jer pokazuje da pred onima čije se učešće u korupciji istražuje uzmiču i vlast i javnost", navodi NUNS.

Udruženje novinara Srbije (UNS) poziva Ministarstvo unutrašnjih poslova da odgovori na zahtev *TVB92* i javno saopšti zašto je novinarka te kuće i urednica "Insajdera" Brankica Stanković šest godina pod policijskom zaštitom. *TVB92* je, povodom izjave člana uprave Fudbalskog kluba

“Crvena zvezda” Nebojše Čovića, koji je u emisiji “Teška reč” (TV *Pink*), doveo u pitanje opravdanost policijskog obezbeđenja Brankici Stanković, zatražio od MUP da javno saopšti zašto je ona pod policijskom zaštitom 24 sata dnevno, s obzirom na to “da je odluka o tome doneta na osnovu bezbednosnih procena”. UNS smatra da MUP treba da odgovori na zahtev B92 kako bi bile otklonjene sve sumnje u opravdanost policijskog obezbeđenja i omogućio rad Brankice Stanković, redakcije “Insajdera” i emitovanje emisije “Reporter”⁴⁵⁵.

Novinar novinske agencije Fonet *Davor Pašalić* pretučen je 3. jula 2014, u blizini svog stana. Trojica mladića su mu tražila novac, a kada je odbio da im da, brutalno su ga pretukli, vređajući ga da je ustaša (“Ti si Hrvat, ti si ustaša”). Pašalić je nakon napada izjavio: “Ne mislim da napad ima bilo kakvu pozadinu, ali se ipak pitam kako su znali da sam Hrvat”⁴⁵⁶.

Neke izjave ministra policije Nebojše Stefanovića navode na sumnju da se istraga povodom ovog slučaja vodi ozbiljno. Naime, ministar Stefanović je izjavio na konferenciji za novinare da mu je žao što Davor Pašalić nije prepoznao više od 10 ljudi dovedenih povodom tog napada⁴⁵⁷, kao i da je otkrivanje napadača jedan od prioriteta policije. Ispostavilo se da novinar Pašalić nikada nije pozvan u SUP da identifikuje napadače. Posle ove izjave ministra, Pašalić je tražio pismenu potvrdu od SUP Novi Beograd o tome da li je ikada bio pozvan na prepoznavanje napadača. Pašalić je dobio pisanu potvrdu da nikada nije “prepoznao ljude koji su ga navodno napali”.

Krivici za napade na novinare nikada nisu otkriveni ni u nekim prethodnim slučajevima. Nije nikad ustanovljeno ko je 2007. pokušao ubistvo Dejana Anastasijevića, nekadašnjeg novinara *Vremena*, sada dopisnika *Tanjuga* iz Brisela. Policija takođe nije otkrila ko je u julu 2008, prebio novinara *Bete* Miloša Đorilijevskog tokom protesta Srpske radikalne stranke,

455 RTVB92, *Beta*, 9. mart 2015.

456 *Danas*, 4. jul 2014.

457 “Ono što mogu da kažem je da je policija više od deset lica dovela na prepoznavanje gospodinu Pašaliću, ali on nije bio u stanju da ih prepozna. Verujem da smo dali dovoljno informacija o ovom slučaju, a sve što bude novo, svakako ću vas obavestiti, ali kadslučaj bude zatvoren”, kazao je Stefanović novinarima u Palati Srbija. *Beta*, 19. februar 2015.

organizovanog povodom hapšenja Radovana Karadžića. Više policajaca je tog dana napalo grupu novinara, koji su mirno stajali i u rukama držali pres kartice. Đorilijevski je udaren više puta pendrekom po glavi, licu i telu; kad je krenuo ka Urgentnom centru naišao je na drugi kordon policije; jedan policajac mu je prišao i šutnuo ga, a potom su mu se priključili i drugi policajci. Prebijeni novinar nikada nije dobio informaciju o otkrivanju i eventualnom procesuiranju policajaca koji su ga pretukli.

Onlajn mediji

Trend ugrožavanja internet sloboda o čemu smo pisali u prethodnom izveštaju Helsinškog odbora,⁴⁵⁸ nastavio se i u drugoj polovini 2014. godine. Prema izveštaju Share fondacije problemi sa kojima se mediji i građani susreću u onlajn sferi se čak produbljuju.

Share fondacije ističe da u Srbiji raste broj lokalnih onlajn medija i njihov značaj u lokalnom okruženju. Međutim, jačaju i ograničenja onlajn sloboda za šta odgovornost često snose lokalne samouprave. Onlajn mediji i novinari su i dalje pod velikim pritiscima zbog iznošenja informacija i stavova u okviru onlajn javne sfere. Ovi pritisci se javljaju u raznim oblicima: uvrede, pretnje, a od nedavno i tužbe.⁴⁵⁹ Posebno su na udaru pojedinci, blogeri. Osim pretnjama i uvredama, oni su često izloženi krađi identiteta, onemogućava im se korišćenja naloga na društvenim mrežama, preti im se tužbama i privode se zbog organizovanja javnih skupova putem Tvitera⁴⁶⁰.

U izveštaju organizacije Share fondacije navodi se da je u junu i julu 2014, zabeleženo šest ozbiljnih tehničkih napada i tri primera pritisaka na onlajn medije i novinare. U tom periodu zabeleženo je i pet primera pretnji i pritisaka na novinare i onlajn medije u lokalnim zajednicama. Naveden je primer privođenja novinara *RTV Mladenovac* Dragana Nikolića, nakon što je na svom Fejsbuk profilu objavio kritički tekst o gradskom

458 Dostupan na www.helsinki.org.rs.

459 <http://sharedefense.org/>; na ovoj adresi nalazi se detaljniji izveštaj Share Fondacije za period avgust – decembar 2014.

460 <http://sharedefense.org/>.

menadžeru Beograda Goranu Vesiću. Napadnuti su sajtovi koji su objavili kritičke tekstove na račun vlasti, poput portala “Druga strana”, dok je sa sajta *Blica* skinuta cela Blog sekcija nakon što je novinar Dragan Todorović preneo tekst “AV ostavka”.⁴⁶¹

Nadležni državni organi nisu otkrili odgovorne za sajber-napade na portal *Peščanik* i sajt Centra za istraživačko novinarstvo (CINS) kao ni za uklanjanje parodije video-snimka iz Feketića o kojima je pisano u prethodnom izveštaju HO, objavljenog 2014.

Predstavnica OEBS za medije tokom 2014. godine kritikovala je Vladu Srbije da ne radi dovoljno na zaštiti novinara i medijskih sloboda u onlajn sferi. Srbija do sada nije napravila gotovo nijedan normativni korak u promociji i zaštiti ljudskih prava u digitalnom okruženju, a debate o sigurnosti i ljudskim pravima u onlajn sferi još uvek su koncentrisane na uske krugove.

Zaključci i preporuke

Trend ugrožavanja medijskih sloboda nastavljen je ubrzanim tempom tokom cele 2014. godine, što je uticalo i na gušenje javne debate o bitnim društvenim, ekonomskim i političkim problemima i procesima; donošenje medijskih zakona nije jedini preduslov zaštite medijskih sloboda; neophodno je razvijati i kulturu slobode izražavanja i javne debate;

sloboda informisanja je u interesu čitavog društva, a ne samo medija koji ponekad imaju svoje partikularne interese;

međunarodni standardi nalažu da novinari moraju da imaju slobodu da postavljaju pitanja i da se bave temama važnim za društvo; uskraćivanje prava na informaciju predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava građana;

formiranje konkursnih komisija i definisanje javnog interesa biće najveći izazovi novog modela finansiranja medija koji je uspostavljen Zakonom o javnom informisanju; država će finansirati one programske sadržaje koji odražavaju javni interes koji je u Zakonu široko definisan; u definisanje javnog interesa treba da se uključi civilni sector, kako bi kriterijumi za dodelu sredstava bili što objektivniji;

461 *Danas*, 10. avgust 2014.

neophodno je osnažiti mehanizme samoregulacije u medijima, a jedan od njih je Savet za štampu;

okončanje procesa privatizacije medija u predviđenom roku je od izuzetnog značaja, a sam proces mora biti transparentan;

fizički napadi još uvek potencijalno ugrožavaju bezbednost novinara, čemu doprinosi i nekažnjivost u dosadašnjim slučajevima; verbalni napadi na novinare, posebno kad dolaze od predstavnika vlasti i onih koji imaju moć u društvu, takođe predstavljaju opasnost za bezbednost i integritet novinara i ugrožavaju medijske slobode.

X – OBRAZOVNI SISTEM I POLOŽAJ MLADIH

Urušavanje sistema obrazovanja

Pravo svih građana na obrazovanje garantovano je članom 71. Ustava Republike Srbije (RS).⁴⁶² Strategija za razvoj obrazovanja do 2020. godine Vlade Republike Srbije⁴⁶³ usvojena je sa ciljem da se unapredi sistem obrazovanja. Kako je navedeno u Strategiji, ona bi trebalo da ispuni dve osnovne uloge: da pruži integralni okvir (osnovu) za oblikovanje ključnih zakonskih, podzakonskih i drugih regulatornih instrumenata za funkcionisanje i razvoj obrazovanja u Republici Srbiji i da služi kao osnovni strateški instrument kojim se sistem obrazovanja u Republici Srbiji efikasno i prihvatljivo prevodi iz postojećeg u željeno i ostvarivo stanje 2020+ godine.⁴⁶⁴ Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁴⁶⁵ omogućeno je inkluzivno obrazovanje, i uklonjen je zakonski okvir koji je redovne škole činio nedostupnim, ili omogućavao diskriminišuću praksu u odnosu na pravo deteta na obrazovanje. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja počelo je izradu dva systemska zakona, zakon o izmenama i dopunama zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju i zakon o izmenama i dopunama zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju. U septembru 2014, izmenjen je i dopunjen Zakon o visokom obrazovanju. Zakonom se detaljno utvrđuju postupci akreditacije i izdavanja dozvola za rad na fakultetima. Usvojen je i Predlog zakona o udžbenicima. Prema najavama resornog ministra, ovaj zakon bi trebalo da doprinese boljem kvalitetu i nižoj ceni udžbenika, kao i da omogući širu participaciju nastavnika, roditelja i učenika u procesu odabira i kreiranja udžbenika. Međutim, Agencija za borbu protiv korupcije smatra da predložena rešenja sadrže izvesne rizike korupcije, a ima i nedostatke koji ugrožavaju ostvarivanje cilja novog zakona – povećanje kvaliteta i dostupnosti udžbenika svim učenicima. Pre svega, ministru se daje ovlašćenje da podzakonskim aktima uredi pitanja

462 Ustav Republike Srbije, Sl. glasnik RS, br. 48/94 i 11/98.

463 Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, Sl. glasnik RS, br. 107/2012.

464 Isto.

465 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Sl. glasnik RS, 52/2011 i 55/2013.

koja je, prema mišljenju Agencije, neophodno regulisati zakonskim odredbama. Osim toga, Predlog zakona ne sadrži kriterijume za odlučivanje, niti rokove za postupanje po određenim pitanjima, dok se u pojedinim odredbama koriste neprecizne formulacije. Takođe, Nacionalni prosvetni savet je dao negativno mišljenje o zakonu dok je još bio u nacrtu, jer se predviđa da školske knjige više ne odobrava Nacionalni prosvetni savet, tj. Nacionalni prosvetni savet više neće ministru predlagati odobravanje udžbenika već će ta nadležnost biti prenetna na Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja. Vremenska obaveza korišćenja odabranog udžbenika tokom četiri godine predstavlja još jedno ograničenje – znači da u tom periodu neće biti rada na izradi novih udžbenika, nego će oni tek po isteku tog perioda biti dopunjeni, ili će biti kreirani novi. Ograničavanje cena jedne kategorije udžbenika je poseban problem i neće dovesti do rešavanja problema, nego do njihovog gomilanja.

U martu 2015. najavljeno je uvođenje dualnog obrazovanja u Srbiji, koje je, kako navode u Ministarstvu prosvete, proizašlo iz potrebe da se obrazovni sistem što više prilagodi potrebama privrede. Ideja je da se čitav sistem usklađuje sa privredom i u projektu razvoja dualnog sistema u Srbiji Ministarstvo prosvete ima podršku nemačkog GIZ, tako da se u sedam škola u Srbiji već razvijaju novi trogodišnji profili (industrijski mehaničar, bravar, zavarivač i limar i električar). U oktobru 2014. godine je najavljeno podnošenje inicijative za izmenu Zakona o osnovnom obrazovanju, kako bi se seksualno obrazovanje, tačnije izborni časovi o temi „zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju”, uvelo kao izborni predmet u srednjim školama. S druge strane, i 14 godina nakon uvođenja građanskog vaspitanja u škole u Srbiji, najnovije analize pokazuju da je neophodna promena sadržaja tog predmeta, ali i dodatna obuka nastavnika, pre svega u višim razredima osnovne škole. Rezultati analize koju je uradio Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja ukazuju na nepovoljan status građanskog vaspitanja među drugim predmetima, na nedostatak prostornih i tehničkih uslova za rad, a nastavnici se žale i na nekvalitetne priručnike. Dok se status predmeta građanskog vaspitanja uopšte ne poboljšava i ne unapređuje, takođe izborni predmet veronauka se naknadno razrađuje i usavršava. Najavljeno je utvrđivanje novog nastavnog plana i

programa, kao i izrada novih udžbenika. Status veroučitelja će se prome-
niti tako što će moći da zasnuju radni odnos na neodređeno vreme, što
do sada nije bio slučaj. Iako veronauka i građansko vaspitanje kao izborni
predmeti postoje već 14 godina, precizni podaci o tome koliko đaka poha-
đa građansko vaspitanje, a koliko veronauku ne postoje, kao ni broj na-
stavnika i veroučitelja.

Obrazovni profil stanovništva u Republici Srbiji je i dalje vrlo nizak.
Ukupan broj visokoobrazovanih prema popisu stanovništva iz 2011. godi-
ne je 652.234 (9.07 odsto). Više obrazovanje ima 34.835 stanovnika (0.48
odsto). Srednje obrazovanje ima 3,326.622 (46.29 odsto) stanovnika, dok
osnovno obrazovanje ima 1,279.116 građana (17.79 odsto). Nepotpuno
osnovno obrazovanje i bez školske spreme je čak 842.383 (11.72 odsto). Ne
postoje pouzdani podaci o školovanju dece sa smetnjama u razvoju i rom-
ske dece. Prema istraživanju Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj,
đaci u Srbiji spadaju u nesrećnije učenike i među najgorima su po rezulta-
tima PISA testiranja. Od 65 zemalja koje su učestvovala u PISA testiranju,
po sreći naših đaka, zauzimamo 41. mesto.⁴⁶⁶

Srbija već godinu dana kasni sa izveštajem Komitetu za prava deteta
Ujedinjenih nacija o primeni Konvencije o pravima deteta i njenih fakul-
tativnih protokola. Komitet za prava deteta stalno upozorava na položaj
marginalizovane dece, romske i dece sa invaliditetom koja žive u Srbiji i
istovremeno skreću pažnju na činjenicu da u našem društvu preovladava
atmosfera nasilja, uključujući i porodično nasilje, kao i da mnogi slučaje-
vi nasilja i zloupotreba dece ostaju neprijavljeni. Stručnjaci Komiteta za
prava deteta pozdravljaju uvrštavanje zaštitnih mera protiv nasilja u po-
rodici u Krivični zakonik i Porodični zakon, ali izražavaju zabrinutost zbog
činjenice da se ove uredbe ne sprovode.⁴⁶⁷ Naglašavaju i da su izdvajanja
za školstvo iz budžeta mala – samo 3.6 odsto BDP, da je napredovanje u
sprovođenju reforme školstva sporo i zato što u takozvanom besplatnom
obrazovanju postoje mnogobrojni skriveni troškovi – za udžbenike, školski
pribor, prevoz, ali i za privatne časove koje pohađaju učenici zbog toga što

466 Izvor: <http://www.oecd.org/pisa/home/>, pristupljeno: 14. april 2015.

467 Komitet UN zabrinut zbog položaja dece u Srbiji, izvor: Politika, 2. mart 2014.

je kvalitet obrazovnog sistema nezadovoljavajući.⁴⁶⁸ Takođe, ukazuju na činjenicu da se određene grupe dece, kao što su romska deca, deca izbeglica, deca koja nisu registrovana po rođenju, deca pripadnici nacionalnih manjina i deca sa invaliditetom, suočavaju sa diskriminacijom, posebno kad je reč o njihovom pristupu obrazovanju ili medicinskoj zaštiti.

Diskriminatorni sadržaj srednjoškolskih udžbenika predstavlja još jedan od problema u obrazovnom sistemu u Srbiji, jer se nenaučnim, nekorektnim i homofobičnim predstavljanjem istopolne orijentacije i nebiranog rodnog identiteta podstiče i širi diskriminacija LGBT osoba. Istopolna orijentacija se u udžbenicima predstavlja kao socijalna devijacija, u što spada i prostitucija i maloletnička trudnoća. Ovakvim sadržajima se krši Ustav RS i šest zakona – Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, kao i Zakon o srednjim školama, Zakon o mladima i Zakon o ravnopravnosti polova. Diskriminatorni sadržaj se primećuje u patologizaciji seksualne orijentacije koja nije heteroseksualna, kao i u podržavanju negativnih predrasuda, i to u udžbenicima iz oblasti biologije, psihologije i medicine.⁴⁶⁹

Reforma obrazovanja zavisi isključivo od Republike Srbije, zainteresovanosti državnih institucija i celokupnog društva. Za razliku od drugih oblasti gde je moguće veće uplitanje Evropske unije (EU) i nametanje određenih reformi, u oblasti obrazovanja gotovo sve zavisi isključivo od potencijalnih zemalja članica. U okviru pregovaračkog Poglavlja 26, koje se odnosi na obrazovanje i kulturu, navodi se da su obrazovanje, obuka, programi za mlade i kultura primarno u nadležnosti država članica. Okvir za saradnju u politikama obrazovanja i obuke ima za cilj konvergenciju nacionalnih politika radi dostizanja zajedničkih ciljeva u sklopu otvorenog metoda koordinacije. Program *Obrazovanje i obuka 2020* je novi strateški okvir za evropsku saradnju u obrazovanju i obuci koji se zasniva na prethodnom programu *Obrazovanje i obuka 2010*. Pruža zajedničke strateške ciljeve za države članice, uključujući i niz principa za postizanje ovih ciljeva kao i zajedničke radne metode. Glavni cilj okvira jeste podrška državama

468 Isto.

469 *Udžbenici krše Ustav i zakone*, izvor: Danas, 1. avgust 2014.

članicama u daljem razvijanju njihovih sistema obrazovanja i obuke. Ovi sistemi bi trebalo da pruže svim građanima bolja sredstva u realizovanju njihovih potencijala kao i da obezbede održiv ekonomski rast i mogućnost zapošljavanja. Okvir bi takođe trebalo da uzme u obzir celokupan spektar sistema obrazovanja i obuke u svetlu perspektive doživotnog učenja, koji pokriva sve nivoe i kontekste (uključujući neformalno i neobavezno učenje). Srbija ima relativno dobro usaglašeno zakonodavstvo, naročito kad je reč o zakonima usvojenim poslednjih godina. Međutim, problem je u tome što se oni često ne sprovedu. Kao problemi na koje je ukazano prilikom EU skrininga, prepoznaje se i (ne)priznavanje diploma, to što nema informatičkog sistema za praćenje obrazovanja i nepostojanje Nacionalnog okvira kvalifikacija. Srbija još nije usaglasila propise sa Lisabonskom konvencijom koja je ratifikovana 2004. godine, kojom je regulisan postupak priznavanja diploma stečenih u inostranstvu, i studenata iz Srbije i diploma stranaca koje su stekli u svojim zemljama. Prepreka otvaranju pregovaračkog procesa je i neusvajanje akcionih planova za realizaciju Strategije razvoja obrazovanja Republike Srbije (RS).

Društveno marginalizovani položaj mladih

Prema istraživanju o položaju i potrebama mladih,⁴⁷⁰ prelazak od faze obrazovanja do zaposlenja i postizanja samostalnosti, odnosno odvajanja od primarne porodice predstavlja ključni momenat u tranziciji mladih u odrasle osobe i daljim tokovima njihovih života. Među ispitanicima gotovo da ne postoji svest da država pomaže mladim ljudima da se zaposle, ali gotovo polovina ispitanika smatra da je pokretanje sopstvenog posla dobro za mlade.⁴⁷¹ U isto vreme, ispitanici gotovo nepodeljeno smatraju da država ne pruža dovoljnu podršku mladima za samozapošljavanje, dok smatraju da je, generalno, postojanje državnih mera i podsticaja za samozapošljavanje korisno. Jedan od najvećih problema mladih je i visoka stopa nezaposlenosti. Trenutno u Srbiji 220.000 mlađih od 30 godina nema zaposlenje, oni su bez posla i bez mogućnosti da se osamostale i planiraju

470 *Istraživanje o položaju i potrebama mladih*, CAPI istraživanje, Ninamedia klipng, 2013.

471 Isto.

sopstveni život. Prema izveštaju Svetske banke o zapošljavanju u Evropi i centralnoj Aziji, među nezaposlenima u našoj zemlji najviše je starijih od 40 godina i mlađih od 24 godine.⁴⁷² Kod mladih nezaposlenost dostiže stopu od 50 odsto, iako je reč o generacijama koje su obrazovanije i imaju više veština od roditelja. Ispitanici smatraju da su nivo učešća mladih u kulturnim aktivnostima i nivo dostupnosti kulturnih sadržaja niski, kao i da mladi ljudi nemaju dovoljno razvijenu kulturu tolerancije i poštovanja kultura drugih u okruženju. Navodi se i da se ne vodi dovoljno računa o bezbednosti mladih, kao i da se mladi neodgovorno ponašaju u saobraćaju. Internet i društvene mreže prepoznati su kao opasnost za mlade, dok ispitanici smatraju da je maloletničko nasilje problem i da država treba odlučnije da se bori protiv nje.

Porodično nasilje je poraslo tokom protekle četiri godine. Tokom 2013. godine 412 deteta su oduzeta roditeljima zbog nasilja.⁴⁷³ Tokom 2009. u centrima za socijalni rad je zabeležena 841 porodica u kojoj su deca bila žrtva nasilja, dok je 2013. taj broj porastao na 3637. Ne postoji razvijen institucionalni sistem niti resursi, da bi se nasilnicima stalo na put. Nasilnicima se izriču najblaže kazne, i većina njih ponovo učini isto delo. U 2014. godini Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike počelo je rad na izmenama Porodičnog zakona. Ovim izmenama, dete koje roditelji povremeno vaspitavaju batinama moći će ovo da prijavi centru za socijalni rad ili školi, koja je obavezna da se obrati centru. Ako kazne nisu previše česte i nemaju intezitet zlostavljanja, centar će prvo upozoriti roditelje da fizički ne kažnjavaju dete, a ako nastave, socijalni radnici će ih uputiti u porodično savetovaništvo ili ustanovu specijalizovanu za posredovanje u porodičnim odnosima. Kao krajnja mera biće predviđeno oduzimanje deteta, odnosno izmeštanje iz porodice. Najava ovih izmena Porodičnog zakona izazvala je velike polemike u javnosti u Srbiji, u kojoj, prema istraživanju UNICEF, čak dve trećine dece u Srbiji dobija batine.⁴⁷⁴

Vršnjačko nasilje i dalje predstavlja jedan od velikih problema. Istraživanja koja je u okviru akcije „Škola bez nasilja” sproveo Ministarstvo

472 *Do posla najteže dolaze mladi, ali i stariji od 40 godina*, izvor: Danas, 5. februar 2014.

473 *Drastičan porast nasilja nad decom*, izvor: Danas, 11. april 2014.

474 *U zatvor za „deset po turu”*, izvor: Večernje novosti, 9. mart 2014.

prosvete u saradnji sa UNICEF, pokazuju da dečaci više primenjuju fizičko, a devojčice različite vrste socijalnog i emocionalnog nasilja. Čak 74 odsto srednoškolaca i 60 odsto osnovaca prijavilo je maltretiranje tokom ove i prošle godine.⁴⁷⁵ Čak 60 odsto dečaka i 27 odsto devojčica podržava maltretiranje pripadnika seksualnih manjina, dok nešto manje od polovine dečaka smatra da je seksualno uznemiravanje žena prihvatljivo. U Srbiji su se programu „Škola bez nasilja” pridružile 274 škole, od kojih je 79 u Beogradu. Nasilje u njima smanjeno je u proseku za 14 odsto.⁴⁷⁶ Sve više je rasprostranjeno i digitalno nasilje. U Srbiji je 12 odsto njih bilo žrtva digitalnog nasilja, dok je više od 80 odsto bilo svedok nasilja na internetu.⁴⁷⁷ U RS institucionalno ne postoji način da se mladi zaštite od visokotehnološkog nasilja.

Đake od napada, van školskog dvorišta, od ukupno 4000 školskih objekata, koliko ih ima, čuva samo 381 školski policajac.⁴⁷⁸ Oni u Srbiji “pokrivaju” samo 664 objekta.⁴⁷⁹ Prema podacima Gradskog centra za socijalni rad, u 2013. u njihovoj evidenciji nalazilo se 2914 dečaka i devojčica sa problematičnim ponašanjem, 900 više nego godinu ranije. Sve su prisutniji međuvršnjački grupni obračuni i udruživanje u navijački vandalizam.

Ukoliko izostane sistemska podrška mladima i ukoliko se kroz dijalog i koordinirane aktivnosti više resora ne budu stvarale nove mogućnosti za mlade, pogotovo u sferi ekonomije, sliku o mladima kao grupaciji koja se suočava sa nezaposlenošću, ekonomskim problemima, manjkom mogućnosti za kulturne i sportske sadržaje i manjkom životne perspektive biće veoma teško promeniti.

475 Neki od primera vršnjačkog nasilja u 2014. g: *Horor u Novom Sadu, bejzbojkama tukli đaka na času*, izvor: Informer, 22. januar 2015.; *Izboden učenik u gimnaziji*, izvor: Informer, 6. mart 2014.; *Na malom odmoru u tuči potegao nož*, izvor: Naše novine, 10. septembar 2014.; *Krvavi obračun, deca se izbola ispred škole*, izvor: Kurir, 10. septembar 2014.

476 *Deca se sve surovije obračunavaju među sobom*,

477 *Svako deseto dete žrtva nasilja na internetu*, izvor: Danas, 12. avgust 2014.

478 *Učenici sve agresivniji*, Večernje novosti, 8. mart 2014.

479 Isto.

Zaključci i preporuke

Snažnije promovisati mere i podsticaje države za samozapošljavanje mladih i izgrađivati svest o podsticajnoj ulozi države kada je u pitanju samozapošljavanje mladih;

snažno razvijati i promovisati omladinske politike na nivou države, ali i na lokalnom nivou, posredstvom kancelarija za mlade;

prilikom razvoja programa prevencija, intervencija i promocije u okviru oblasti koje su se pokazale kao relevantne, potrebno je imati u vidu geografsku rasprostranjenost postojećih programa, uz pokrivanje onih regiona Srbije koji su do sada u manjoj meri bili pokriveni preventivnim programima, posebno iz oblasti zdravlja i bezbednosti mladih;

analiza potreba nadogradnje sadržaja i metodike rada u okviru građanskog obrazovanja u zemljama regiona, a koja će uključiti stručnjake iz formalnog obrazovanja i predstavnike civilnog društva;

identifikovati sadržaje koji nedostaju u postojećim programima građanskog obrazovanja, kao i primere dobre prakse u regionu i u međunarodnom kontekstu;

istražiti interese mladih, njihove stavove i mišljenja, itd, te na osnovu rezultata istraživanja raditi na izradi edukativnih programa za nastavnike, učenike, kao i propratne literature za identificirane programe, uz obavezno učešće predstavnika civilnog društva;

insistirati da planovi i programi građanskog obrazovanja budu zasnovani na 60 odsto zajedničkog, regionalnog sadržaja, a 40 odsto da obuhvati teme koje su od posebnog značaja za pojedinačne države u regionu;

zagovarati izradu zajedničke literature za predmet građanskog obrazovanja na regionalnom nivou koji prati odnos 60 odsto – 40 odsto;

u okviru plana i programa građanskog vaspitanja uključiti konkretne radionice o sprečavanju diskriminacije i ublažavanju predrasuda prema deci iz osetljivih i marginalizovanih grupa (deca sa smetnjama u razvoju, teškoćama u učenju, deca koja su socijalno uksraćena) u svim razredima, ali u skladu sa principima inkluzivnog obrazovanja uz korišćenje savremene i adekvatne terminologije;

uključivanje sadržaja i programa iz građanskog vaspitanja i u druge predmete;

zagovarati uspostavljanje građanskog obrazovanja kao obaveznog predmeta u osnovnim i srednjim školama u zemljama regiona gde to nije slučaj, koristeći naučene lekcije i iskustva u zemljama u kojima se to već sprovodi;

utvrditi precizne podatke o tome koliko đaka pohađa građansko vaspitanje, a koliko veronauku u RS;

zagovarati veća izdvajanja za školstvo iz budžeta RS;

da nastavni materijali sadržajem, a nastavnici nastavnom praksom i načinom rada sa učenicima neguju svest o različitostima, promovišu nenasilnu kulturu, ravnopravnost i nediskriminatornu praksu;

razvijanje svesti o različitosti, interkulturalnosti i zajedničkim vrednostima predstavljanjem znamenitih ličnosti različitih etničkih, verskih grupa i kultura;

da nastavni sadržaji i nastavni materijali predstavljaju mladima različite modele porodice u savremenom društvu (samohrani roditelj, starateljske porodice, porodice bez dece, pravo istopolnih partnera na porodicu i sl);

uklanjanje stereotipnih prikaza rodni uloga/profesija i podsticanja varijeteta; insistirati na mnogostrukosti i višeslojnosti ljudskih identiteta, vrednovati individualnost, solidarnost i kreativnost bez obzira na pol;

izbacivanje iz udžbenika, planova i programa terminologije koja je zastarela, prevaziđena i uvredljiva, a posebno sadržaja koji obiluju medicinskim pristupom, navođenjem dijagnoza i predrasudama u odnosu na kapacitete dece, posebno dece sa smetnjama u razvoju;

da posredstvom odgovarajućih programa profesionalnog usavršavanja nastavnici unaprede znanja i sposobnosti u oblasti dečjih i ljudskih prava, ravnopravnosti i nediskriminacije, rodne ravnopravnosti, nenasilja i tako prevaziđu sopstvene predrasude i stereotipe i povećaju osetljivost za rodni sadržaj nastavnog materijala.

XI – REGIONALIZACIJA I DECENTRALIZACIJA

Otpor i strah od secesionizma

Regionalizacija i decentralizacija, predstavljaju političko pitanje za koje je potreban širi politički dogovor, kao i promena Ustava. Neophodno je na osnovu evropske prakse utvrditi njihovu nadležnost i kriterijume za utvrđivanje odgovarajućih mehanizama. Utavom iz 1990. godine Srbija je centralizovana i svi pokušaji da se počne sa decentralizacijom nisu uspeli. Uprkos zahtevima, ne samo iz Vojvodine, već i iz drugih regiona, nije bilo iskrene saglasnosti oko toga na političkom nivou. Ustav iz 2006. godine dodatno je cementirao centralistički koncept. Otpor prema regionalizaciji i decentralizaciji je potiče iz straha od državne, teritorijalne i nacionalne fragmentacije. Osim institucionalnih prepreka koje je onemogućuju, tema decentralizacije i regionalizacije države proterana je iz javnog govora. Postoji otpor prema spuštanju nadležnosti na niže nivoe, mada bi to poboljšalo funkcionisanje državne uprave. Takođe, Srbija bi dobila značajniji pristup evropskim fondovima za regione.

Centralisti smatraju da regionalizacija – decentralizacija kao pojava predstavlja početni korak rastakanja i nestanka nekog državnog realiteta. Smatra se da su sve zemlje koje su imale jaku centralnu vlast napredovale, dok su feudalizovane bivale gubitnici, doživljavale poraze, a u mnogo slučajeva su i nestale.⁴⁸⁰ Regionalizovane države, smatra se, su bezbednosno fragilne. Tvrdi se da nijedna decentralizovana, “feudalna” politička tvorevina, nije preživela nalet protivnika sa strogo centralizovanom upravom. Navode se primeri evropskih zemalja u kojima neofeudalizam uzima sve više maha, poput, na primer, u Španiji, Velikoj Britaniji, Belgiji, Italiji. Za Ukrajinu se kaže da je metastazirala.

Kao primer dobrog upravljanja navodi se Ruska Federacija, koja uspešno rešava višenacionalne probleme, kao i nesporazume sa neposlušnim podanicima – Čečenija, i neposrednim susedima – Gruzija, Ukrajina. Nemačka se uzima kao primer uspešne ekonomije koja razumnom fiskalnom preraspodelom novca i ravnomernim razvojem po regionima drži čvrsto političke dizgine u rukama centralne vlasti.⁴⁸¹

480 <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/regionalizacija-%E2%80%93-novi-feudalizam.html?alphabet=L>.

481 Isto.

Opstanak Srbije je, kako tvrde centralisti, moguć samo uz politički jaku i centralizovanu vlast i sposobnost kojom ona bude uspela da uguši neofeudalne tendencije, u prvom redu iz svojih pokrajina. Zastupa se ravnomerni razvoj, kao i pravična raspodela novca iz zajedničke kase, jer samo tako može da se uguši svaki virus neofeudalizma.⁴⁸²

Insistiranje na regionalizaciji kao na feudalnom konceptu, prelama se preko vojvođanskog zahteva za autonomijom. Ističe se da se prikriveni separatizam takozvanih autonomaša predstavljao pred javnošću kao „regionalizacija”. Kako je „regionalizacija” Ukrajine ugrozila interese njenih evroatlantskih seniora, ta floskula im je postala štetna, a Rusiji korisna.⁴⁸³

O promeni Ustava se već dugo govori, posebno nakon potpisivanja Briselskog sporazuma. Očito je da će, menjajući ga, politička elita morati uzeti u obzir i primedbe Venecijanske komisije koje se odnose na važeći ustav. U srpskoj eliti postoji bojazan da će decentralizacija i regionalizacija biti neophodne, jer ih mnogi smataju preduslovom bržeg ekonomskog razvoja. Međutim, promene se mogu odnositi i na definisanje autonomije Vojvodine, čega se takođe, mnogi pribojavaju. U međuvremenu, i drugi regioni, poput Sandžaka i juga Srbije (koji su i etnički i teritorijalni) počeli su tražiti isti status koga Srbi imaju na severu Kosova.

Ekonomista Vladimir Gligorov zastupa tezu da regionalizacija i globalizacija, neutrališu nedostatke malih zemalja. Jer, ključni nedostatak malih privreda jeste da imaju mala unutrašnja tržišta, što liberalizacija trgovine sa susedima ili većim regijama (Evropa), ili čak globalna, praktično eliminiše. Takođe, smanjuje se i uticaj pristupa morskim putevima, pogotovo ukoliko se transportni troškovi, zbog tehnološkog razvoja, i onako smanjuju. Ostaju, dakle, stabilnost i valjanost ustanova.⁴⁸⁴

Očigledno je da će decentralizacija i regionalizacija biti važna pitanja, pre svega, na ekonomskom planu. Centralističko upravljanje državom i privredom je glavna kočnica u tranziciji Srbije.

482 Isto.

483 <http://www.nspm.rs/srbija-medju-ustavima/nacelo-deljivosti-republike-u-statutu-apv.html?alphabet=L#yvComment105049>.

484 <http://www.novimagazin.rs/stav/vladimir-gligorov-male-privrede>.

Vojvodina: bez konsenzusa o autonomiji

Vojvodina se nalazi na raskrsnici: ili će pristati na ukidanje autonomije, ili će se izboriti za autonomiju kakvu želi. Uprkos brojnim istraživanjima koja pokazuju da 75 odsto Vojvođana želi autonomiju (mada nije jasno kakvu), taj stav nije zastupljen u političkoj sferi; u svakom slučaju, bar ne na način koji bi mobilisao i pokrenuo Vojvođane da izbore pravo na to, pre svega zahtevajući da se promeni ustav Srbije i shodno tome, držva preuredi na modernim osnovama – decentralizaciji i regionalizaciji.

Zbog pogubnog centralizmom instaliranog antibirokratskom revolucijom 1988, a cementiranog Ustavom iz 2006, u Srbiji je došlo do egalitarizacije i osiromašenja svih njenih delova, posebno najrazvijenijih. Kao jedan od najprosperitetnijih regiona obe Jugoslavija, Vojvodina je u procesu centralizacije postala najveći gubitnik.

Istorijski posmatrano, srpska politika počiva na centralizmu. Svaka autonomija se demonizuje političkom propagandom. Međutim, stvarna autonomija, kako ističe istoričar Ranko Končar, može imati političku budućnost, a da se, pri tome, ne ugrozi državna suverenost Srbije. S time da takva autonomija mora počivati na razvijenoj demokratiji i tržišnoj privredi, koja bi obezbedila značajnu ekonomsku i političku samostalnost. Bez tih atributa, one bi faktički bile obična fikcija, kakva je sad situacija sa autonomijom Vojvodine.⁴⁸⁵

Vojvođanska autonomija je izgubila svaki smisao odlukom Ustavnog suda Srbije (USS), krajem 2013. godine. Demokratska stranka Srbije (DSS) je pre četiri godine podnela zahtev za ocenu ustavnosti Statuta i Zakona o nadležnostima Vojvodine. Demokratska stranka Srbija je zastupala stav da ne postoje tumačenja okvira autonomije, već želja da se od Vojvodine napravi država u državi. Okviri su bili veoma jasni kad su usvajani i Zakon o nadležnostima i Statut Vojvodine, ali se svesno radilo van tih okvira.

485 http://www.vreme.com/arhiva_html/448/10.html.

Ta politika je doživela debakl pred Ustavnim sudom, koji je u svojoj odluci veoma precizno opisao te okvire i sada treba vratiti stvari u redovne tokove.⁴⁸⁶

Odlukom Ustavnog suda krajem decembra 2013. stavljene su van snage 22 odredbe tog zakona. Ona osporava pojedine nadležnosti organa Autonomne pokrajine Vojvodine – uključujući pravo na glavni grad, teritoriju, imovinu, neka prava u oblasti prostornog planiranja, regionalnih zastupništava, manjinskih prava, socijalne zaštite, zaštite životne sredine, uređenja lova i ribolova, itd. Ovom odlukom u fokus je stavljeno pitanje odnosa Srbije prema pokrajini, ali, isto tako i pokrajine (odnosno njenih organa vlasti) prema samoj sebi.

Ukratko, aktuelnom odlukom USS, Vojvodina je lišena sudske, zakonodavne, izvršne i fiskalne vlasti – samim tim i njena autonomija je svedena na puku fasadu bez suštine.

U obrazloženju Statuta navedeni su razlozi za donošenje i objašnjenje predloženih rešenja:

“Ustavni sud je doneo Odluku broj: !Uo-360/2009, kojom je osporio pojedine odredbe Statuta Autonomne pokrajine Vojvodine i čije odredbe prestaju da važe jer je utvrđeno da nisu u saglasnosti sa Ustavom Republike Srbije, te je u skladu sa tim Ustavni sud u Zaključku Odluke odložio njeno objavljivanje za šest meseci od dana njenog donošenja, kako bi se izbegla posledica pravne praznine i u vezi s tim omogućilo Skupštini AP Vojvodine kao donosiocu Statuta da u predviđenom roku, kao i Narodnoj skupštini Republike Srbije, kao organu koji daje prethodnu saglasnost na Statut, da usaglase Statut sa Ustavom. Pošto su pojedine odredbe Statuta osporene kao neustavne, utvrđen je nov tekst Statuta AP Vojvodine koji je u svemu usklađen da Odlukom Ustavnog suda broj: !Uo-360/2009. Predlog statuta je utvrdio Odbor za pitanja ustavno-pravnog položaja Pokrajine i uputio ga Skupštini AP Vojvodine na dalji postupak, u skladu sa propisima...

Statut sadrži sledeća poglavlja: I. Osnovne odredbe, II. Ostvarivanje ljudskih i manjinskih prava, III. Nadležnosti AP Vojvodine, IV. Organi AP Vojvodine, V. Finansiranje AP Vojvodine, VI. Usaglašenost pokrajinskih

486 <http://www.autonomija.info/dss-od-vojvodine-zele-da-naprave-drzavu-u-drzavi.html>

pravnih akata, objavljivanje i stupanje na snagu, VII. Promena Statuta i VIII. Završne odredbe.

Osnovnim odredbama Statuta utvrđeno je da je Autonomna pokrajina Vojvodina autonomna teritorijalna zajednica Republike Srbije u kojoj građani ostvaruju pravo na pokrajinsku autonomiju. Osnovnim odredbama utvrđen je pravni status AP Vojvodine, njena teritorija, nosioci prava na pokrajinsku autonomiju, utvrđen je sistem vrednosti u vidu ravnopravnosti građana i nacionalne ravnopravnosti, ravnopravnosti polova propisano je da AP Vojvodina ima simbole i tradicionalne simbole, da je grad Novi Sad – sedište pokrajinskih organa i javna svojina AP Vojvodine – pokrajinska svojina, utvrđen je poseban položaj poljoprivrednog zemljišta, zaštita životne sredine, saradnja sa jedinicama lokalne samouprave, razvoj AP Vojvodine, i propisani su oblici saradnje sa teritorijalnim zajednicama u okviru spoljne politike Republike Srbije uz obavezu poštovanja njenog teritorijalnog jedinstva i pravnog poretka. U ovom poglavlju se nalaze i odredbe o zaštiti pokrajinske autonomije i nabrojane su vrste pravnih akata koje AP Vojvodina donosi preko svojih organa.

U drugom poglavlju o ostvarivanju ljudskih i manjinskih prava od člana 20. do člana 24. Statuta, utvrđene su između ostalog posebne mere podsticanje rađanja dece, zapošljavanje i rad majki s maloletnom decom i samohranih roditelja, prava nacionalnih manjina koje čine broičanu manjinu u ukupnom stanovništvu AP Vojvodine kao i dodatna prava nacionalnih manjina. Takođe, propisano je da treba pri zapošljavanju u pokrajinskim organima i službama da se vodi računa o nacionalnom sastavu stanovništva i odgovarajućoj zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina – nacionalnih zajednica. Utvrđena je autonomija nacionalnih manjina koju oni ostvaruju preko izabranih nacionalnih saveta u oblasti kulture, obrazovanja, upotrebe jezika i informisanja. Statut utvrđuje i jezike i pisma koji su u službenoj upotrebi u radu pokrajinskih organa i organizacija.

Treće poglavlje posvećeno je nadležnostima AP Vojvodine, sadržanim u odredbama članova od 25. do 29. Statuta koje su utvrđene u skladu sa članom 183. Ustava Republike Srbije, i to u oblastima: prostornog planiranja; regionalnog razvoja; poljoprivrede, ruralnog razvoja, vodoprivrede, šumarstva, lova i ribolova; turizma, ugostiteljstva, banja i lečilišta; zaštite životne

sredine; industrije i zanatstva; drumskog, rečnog i železničkog saobraćaja i uređivanja puteva; priređivanja sajмова i drugih privrednih manifestacija; prosvete, sporta i kulture; zdravstva i socijalne zaštite; javnog informisanja na pokrajinskom nivou; razvoja infrastrukture i kapitalnih ulaganja, a utvrđene su nadležnosti i u nekim drugim oblastima. Uređeno mogućnost da AP Vojvodina, pokrajinskom skupštinskom odlukom, poveri jedinicama lokalne samouprave i pokrajinskim upravnim okruzima obavljanje pojedinih poslova iz svoje izvorne nadležnosti. ⁴⁸⁷

Novi statut Vojvodine u skladu sa Odlukom Ustavnog suda Srbije usvojen je 14. maja 2014, sa 99 glasova za i šest protiv, od ukupno 120 poslanika. Protiv predloga su glasali poslanici Demokratske stranke Srbije i Srpske radikalne stranke (SRS), dok poslanici Lige socijaldemokrtata Vojvodine (LSV) nisu želeli da učestvuju u glasanju.

Rasprava povodom odluke Ustavnog suda

Povodom odluke Ustavnog suda *Glasnik advokatske komore Vojvodine* objavio je više tekstova uglednih vojvođanskih pravnika povodom odluke Ustavnog suda Srbije. Dr Slobodan Beljanski, novosadski advokat zaključuje da, u odnosu na pokrajinsku autonomiju Ustavni sud tumači Ustav na pravno-dogmatski način, restriktivno, fragmentarno, neravnomerno i neobjektivno, sa objašnjenjima koja su pogrešno zasnovana samo na unutrašnjem pravu i suprotna međunarodnim pravnim standardima. U vezi sa tim je i neopravdano osporavanje autonomnoj pokrajini prava da osniiva svoju akademiju nauka i umetnosti. Tumačenje Ustava kome pribegava Ustavni sud pre bi se moglo nazvati političkim nego pravnim.⁴⁸⁸

Rade Stepanov ističe da Vojvodina stvarno i pravno definisano nastaje u prvoj Jugoslaviji, opstajava tokom postojanja sve tri Jugoslavije, kao i u državnoj zajednici Srbija i Crna Gora I, nastoji da se održi u demokratski i „nacionalno okolinskim” tesnim unutarnjim okvirima (današnje) – Srbije. Naglašava da je Srbija „nedovršena država”, a nedovršena državnost,

487 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1197180>.

488 *Glasnik advokatske komore Vojvodine*, br 9–10, septembar-oktobar 2014, Slobodan Beljanski, „Političko tumačenje ustava”, str. 535.

kako ističe, je stanje u kome se ne može nedvosmisleno identifikovati javna vlast, u kome postoji uzurpacija nekih oblika javne vlasti od strane grupa koje koriste državni aparat za promociju svojih parcijalnih interesa. Otuda Vojvodina treba da ima ustav koji bi bitno uticao na procese „dovršavanja državnosti” Srbije. Ustav bi intenzivirao procese federalizacije i decentralizacije. Samo raskid sa unitarizmom i rigidnom centralizacijom pruža Srbiji izvesnu nadu da „uhvati korak” sa sadašnjim vremenom i evro-integracijama.⁴⁸⁹

Savremeni ustav Vojvodine mogao bi da pokaže koliku korist može imati i sama Srbija. Moderni ustav Vojvodine, po Stepanovu, treba da sadrži sledeće elemente državnosti: moderan katalog ljudskih i manjinskih prava; zakonodavnu, izvršnu, sudsku vlast; finansijsku i statističku samostalnost; posedovni list Vojvodine.⁴⁹⁰

Vredeno je podsećanja, ističe Stepanov, da se Srbija oglušila čak i o svoju ustavnom utvrđenu obavezu da će za Kosovo i Metohiju definisati „suštinsku autonomiju”. „Republika Srbija ima Autonomnu Pokrajinu Vojvodinu i Autonomnu Pokrajinu Kosovo i Metohija. Suštinska autonomija Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija urediće se posebnim zakonom koji se donosi po postupku predviđenom za promenu Ustava” (čl. 182. st. 2. Ustava RS iz 2006). Sve do sada Srbija nije dala ikakav nagoveštaj o tome šta bi se trebalo prepoznati kao „suštinska autonomija”.⁴⁹¹

Mirjana Pajvančić smatra da su dva pitanja u središtu pažnje: jedno se odnosi na ustavna rešenja koja mogu biti izvor problema u praksi (nejasne, kontradiktorne i nepotpune norme, nedostatak instrumenata i procedura za rešavanje sporova u granicama prava) i drugo, koje se odnosi na selektivnu, ograničenu i restriktivnu primenu međunarodnih standarda o decentralizaciji i regionima.⁴⁹²

Jovan Komšić smatra da je neodrživo stanovište Ustavnog suda Srbije po kome, pojam unitarne države isključuje mogućnost da pokrajinski organi „utvrđuju i vode politiku”. Pogrešno je u tom smislu i tumačenje da

489 Isto, Radivoje Stepanov, „Ustavni i politički triptih Vojvodine”, str. 573.

490 Isto.

491 Isto.

492 Isto, dr Mirjana Pajvančić, „Autonomne pokrajine”, str. 593.

princip unitarne države ne dozvoljava decentralizaciju posredstvom podele zakonodavstva i administracije između centralne i pokrajinske pravne zajednice. On smatra da je stoga neophodna promena Ustava koja će omogućiti svakom članu političkog poretka da bude građanin dve zajednice koje deluju na dva nivoa, regionalnom i nacionalnom.⁴⁹³

Mr. Mirjana Jovanović-Tomić, takođe novosadski advokat smatra da se samo na osnovama istorijskog identiteta autonomije Vojvodine može uspostaviti autonomija Vojvodine sa ustavno-pravnim rešenjima koja će izražavati njenu originernost u punom kapacitetu i njenu povezanost sa Srbijom. Poništavanje istorijskog identiteta Vojvodine Ustavom iz 2006. godine bilo je razlog za neprihvatanja tog ustava u Autonomnoj pokrajini Vojvodini. Raspadom federacije, ističe Jovanović-Tomić, nestao je garant autonomije Vojvodine, pa se saglasno tome i otvara pitanje donošenja novog ustava i to na osnovama Odluke Skupštine izaslanika od 30. i 31. jula 1945. godine. Svaka promena ustava Srbije, ističe, mora biti zasnovana na sledećim postavkama: da je AP Vojvodine originerna tvorevina čiji je položaj određen odlukom Skupštine izaslanika od 30. i 31. jula 1945. godine i Odlukom AVNOJ na Trećem vanrednom zasedanju od 10. avgusta 1945. godine; da je, na osnovu odluke Skupštine izaslanika, unela u Federalnu Srbiju svoju autonomiju i teritoriju, a što je prihvaćeno na vanrednom zasedanju Narodne Skupštine Srbije 1945. godine, čime je AP Vojvodina postala konstituens i Federalne Srbije kao nacionalne države, odnosno da je Odlukom o priključenju AP Vojvodine Federalnoj Srbiji, Srbija postala složena federalna jedinica.⁴⁹⁴

Delovanje ekstremnih organizacija u Vojvodini

Osim pokretanja postupka za ocenu ustavnosti Statuta Vojvodine, u Vojvodini su godinama aktivne i desničarske grupacije koje vode kampa-nju za poništavanje bilo kakve ideje o njenoj autonomiji. U tom smislu, te grupacije su preuzele ulogu onih partija koje su i do sada aktivno osporavale autonomiju Vojvodine.

493 Isto, dr Jovan Komšić, „Principi konstitucionalizma i njihovo krivotvorenje u Srbiji“, str. 549.

494 Isto, mr Mirjana Jovanović-Tomić, „Ustavni položaj AP Vojvodine od 1946–2006“, str. 627.

Njihove stalne kampanje protiv autonomije ne nailaze na osudu države. Naprotiv, koriste se kao dokaz da je Vojvodina i sama protiv autonomije, a autonomaši se percipiraju kao recidiv komunizma. Ove grupacije su veoma bliske aktuelnoj vlasti i, na neki način, su njihova udarna pesnica u Vojvodini. Činjenica je da tokom poslednje dve godne aktuelna vlast nastoji da sruši demokratsku vlast u Vojvodini, uglavnom u koaliciji sa ovim grupacijama – neke od njih su učestvovala i na izborima, bilo kao građanske inicijative, ili kao partije, poput, na primer, Treće Srbije.

Desničarski listovi (Pečat, Geopolitika) obiluju tekstovima koji ukazuju na pogubnost decentralizacije Srbije koja navodno vodi njenom rasturanju. Govori se o planovima globalista koji se pripremaju za otimanje Vojvodine od Srbije, a ti se planovi realizuju “preko demografskog inženjeringa”. Kao glavni instrument tog inženjeringa pominje se Zakon o azilantima i ugovorima o readmisiji koje je Srbija potpisala sa Evropskom unijom (EU). Time, kako se ističe, EU su date određene ruke da u Srbiju doseljava koga god želi, pod uslovom da u EU stigne preko teritorije Srbije, i to pod klauzulom tajnosti, kao i da ih upisuje u matične knjige rođenih u Srbiji, uz izjavu dva svedoka.⁴⁹⁵ Aluzija se, pre svega odnosi na Albance i Rome koji su inače, građani Srbije.

Ove teze potkrepljuju i razni međunarodni eksperti, poput Vejna Medsena, američkog novinara i publiciste (inače, često citiran u srpskim medijima), koji kaže kako bi “nezavisna Vojvodina obezbedila NATO izvor nafte i gasa u Banatu, kao i plodnu podunavsku ravnicu za proizvodnju genetski modifikovane hrane. Zapadni vojno-indsutrijski kompleks o Vojvodini razmišlja kao o još jednoj Ukrajini: teritorija za ‘Monsantovu’ agroeksploataciju i vađenje nafte i gasa iz škriljaca”.⁴⁹⁶

495 “Zapad proiprema destabilizaciju Vojvodine” Geopolitika, mart 2015.

496 Isto

Politika SNS

Od dolaska Srpske napredne stranke (SNS) na vlast 2012. godine njena politika prema Vojvodini ogleda se, pre svega u pokušaju da smeni pokrajinsku vladst (koju je na pokrajinskim i lokalnim izborima iste godine, većinski osvojila Demokratska stranka). SNS je brojnim prekomponovanjima vlasti u vojvođanskim opštinama (osim jedinog primera, u Baču u suprotnom pravcu) što je objašnjavano kao „upodobljavanje” sa vertikalom vlasti na republičkom nivou, uspela da poništi rezultate izbora, odnosno da preuzme vlast. Sve veća zastupljenost SNS na lokalnom nivou u Vojvodini dovela je i do izvesnog slabljenja pozicije Socijalističke partije Srbije (SPS) u lokalnim upravama, a ponegde i do raslojavanja pripadnika koalicije SPS-PUPS-JS.⁴⁹⁷

Nova politička realnost i ekspanzija SNS i u Vojvodini, izazvala je u postizbornom periodu pravu „epidemije” stranačkog „preletanja” odbornika, ponekad i čitavih lokalnih stranačkih odbora, ili brojnih članova, prvenstveno u redove SNS, ali i drugih vladajućih stranaka.

Nakon nespelog pokušaja da izazove vanredne pokrajinske izbore, SNS se fokusirala na pripremu za naredne pokrajinske izbore koji u redovnom terminu treba da se održe 2016. godine.

Nakon usaglašavanja stavova (stranačkih) pravnih eksperata oko promene teksta postojećeg Statuta AP Vojvodine (kako je to zahtevao Ustavni sud Srbije) – autonomija Vojvodina više ne postoji. Vojvođanski Statut ubuduće neće imati preambulu – jer je u pitanju podzakonski akt, Novi Sad više neće biti glavni grad – jer je pretvoren u sedište, a “sedište” koje je AP Vojvodina imala u Briselu se ukida – jer ona više ne predstavlja i evropsku, nego samo srpsku regiju. S tim u vezi, prestaju sve njene političke aktivnosti – kako na međunarodnom, tako i na unutrašnjem planu (jer ih preuzima država Srbija), a zbog toga nema više potrebe ni za postojanjem Vlade Vojvodine. Ako se ovim “neustavnim kategorijama” dodaju i one koje osporavaju njene simbole, administrativnu celovitost, prostorno planiranje, uređenje vodoprivrede, energetiku, šumarstvo, lov i ribolov, rad lokalnih samouprava... Vojvodine kao pojam polako nestaje.

Grupa „eksperata” iz Naprednog kluba (bliski DSS) sačinila je DOSIJE AP VOJVODINA kojim se osporavaju sve istorijske činjenice i pravo građana Vojvodine na autonomiju. U uvodnom delu se ističe da autonomija Vojvodine, kao važno političko pitanje postoji samo u uskom krugu političkih elita u Beogradu i Novom Sadu i deo je politike pojedinih susednih zemalja i SR Nemačke. Građani Srbije – gotovo bez razlike među onima koji žive na teritoriji APV i onih u južnim krajevima države – bili su i jesu prilično ravnodušni prema pitanju autonomije Vojvodine.⁴⁹⁸ Zato autori⁴⁹⁹ Dosijea smatraju da je spor oko autonomije Vojvodine opasnost po demokratiju i modernizaciju države.⁵⁰⁰

Rekonstrukcija Vlade Vojvodine

Skupština Vojvodine podržala je većinom glasova rekonstrukciju pokrajinske vlade. Raspravu o rekonstrukciji obeležila su neslaganja između koalicionih partnera – Demokratske stranke (DS) i Saveza vojvođanskih Mađara (SVM).

Sporazum o rekonstrukciji pokrajinske vlade prethodno su postigle Demokratska stranka i Liga socijaldemokrata Vojvodine, dok je Savez vojvođanskih Mađara, treći član vladajuće koalicije, saopštio da neće učestvovati u glasanju. Predsednik SVM Ištvan Pastor je tim povodom izjavio da se “kod rekonstrukcije Vlade zaokružuju stvari, kod rekonstrukcije se jedna politička situacija dovodi u fazu mirovanja. Iz te situacije se otvaraju dodatne nove energije. Ja mislim da se iz ove situacije te nove energije ne otvaraju”.

Opozicija, na čelu sa Srpskom naprednom strankom, ocenila je da je rekonstrukcija “rezultat ucene manje partije prema većoj”. Dragana Milošević iz SNS je izjavila: “Mi danas vidimo primer da je ucenjivački kapacitet

498 <http://www.napredniklub.org/wp-content/uploads/2012/12/Dosije-AP-Vojvodina.pdf>.

499 Autori dosije su dr Čedomir Antić, docent na filozofskom fakultetu univerziteta u Beogradu, ekonomista dr Boško Mijatović, director Centra za liberalno-demokratske studije, sociolog, prof dr Slobodan Antić, redovni profesor Univerziteta u Beogradu, Dragan Milivojević, urednik u novosadskom Dnevniku, politikolog Milan Dimić, zamenik glavnog urednika časopisa Svedok I politikološkinja Dijana Hinić.

500 Isto.

Lige socijaldemokrata Vojvodine toliko jak da otera u istoriju nekada vrlo vrsne kadrove Demokratske stranke; ili predsednik Vlade Bojan Pajtić olako odbacuje svoje stranačke kolege, a sve zarad cilja da bude predsednik pokrajinske Vlade”.

Napadi na Albance

Vojvodina je, kao izrazito multietnička sredina, još od devedestih godina prošlog veka bila na udaru šovinističke politike Beograda. Najbrutalniji oblik tadašnje politike prema Vojvodini bilo je tzv. humano preseljenje (Hrtkovci). Istovremeno, mobilizacijom mladih predstavnika manjina za rat u Hrvatskoj i Bosni dodatno je pospešeno etničko čišćenje. Posledica te politike je odlazak mladih ljudi iz manjinskih zajednica koji se uglavnom više nisu vraćali u Srbiju. Odsustvo državne inkluzivne politike prema manjinskim zajednicama samo je cementirala koncept segregacije, posebno većih zajednica.

Napadi na Albance nakon prekinutog fudbalskog meča između Srbije i Albanije bili su između ostalog i u funkciji dokazivanja da Vojvodna nije tolerantna sredina i da je njena multietničnost upitna. Način na koji su organizovani simultani incidenti ukazuju na to da je sve išlo iz jednog centra.

Povodim incidenata zasedao je Odbor za međunacionalne odnose Skupštine Vojvodine i jednoglasno osudio napade na ugostiteljske objekte, uglavnom u vlasništvu Albanaca.

Tom prilikom napadnuto je pet ugostiteljskih objekata u Novom Sadu, tri pekare u Vršcu, po jedan objekat u Staroj Pazovi i Bečeju, kao i subotička džamija. Pripadnici Žandarmerije i policije su dežurali ispred pojedinih pekara u Novom Sadu. Neki ugostiteljski objekti su privremeno zatvoreni. Direktor Centra za regionalizam Aleksandar Popov kaže da nije slučajno da su se incidenti desili baš u Vojvodini: „Izabrana je namerno, da se pokaže da to nije baš tako multietnička i tolerantna sredina, da još više suze taj građanski resurs Vojvodine i da nas pretvore u plemenske podanike gde će plemenske vođe u nedogled odlučivati o našim sudbinama”⁵⁰¹

501 <http://www.slobodnaevropa.org/content/zandarmerija-obezbedjuje-albanske->

Na sednici su bili i predstavnici pokrajinskog ombudsmana. Zamenica pokrajinskog ombudsmana zadužena za pitanja zaštite prava manjina, Eva Vukašinović kazala je: "Generalno su stvari otišle u dobrom pravcu, kada je reč o reakciji države, ali moram naglasiti da ne možemo biti zadovoljni sa prvim reakcijama vlasti, kada smo imali tek prve incidente".⁵⁰²

Na obeležavanju godišnjice oslobođenja Novog Sada u Drugom svet-skom ratu (2014), koalicija nevladinih organizacija „Građanska Vojvodina” organizovala je antifašističku šetnju; na taj način je istovremeno izrazila podršku građanima koji su napadnuti u talasu nacionalističkog divljanja nakon utakmice Srbija – Albanija.

Boris Kršev, profesor na novosadskom Fakultetu za pravne i poslovne studije smatra da su, „fašizacija društva, nacionalizmi, šovinizmi prisutni na ovim prostorima iz dana u dan. Nije bez razloga ovaj prostor nazvan buretom baruta. Ne zato što su tu ljudi kratkih živaca, već zato što se suče-ljavaju različite civilizacije. Ovde su margine različitih civilizacija, a kada živite na marginama, onda su frustracije velike. Kao rezultat imate izjave da se Srbija brani u Kninu, da se Hrvatska brani u Zemunu, a da se islam brani u Sarajevu”.⁵⁰³

Direktor Vojvođanskog građanskog centra, Željko Stanetić kaže da je upravo ovo dokaz da se suočavamo sa izgubljenom generacijom mladih: „Mislim da smo izgubili jednu čitavu generaciju i da smo postigli da se jed-na generacija oseća izgubljenom i da je lako nagovoriti te ljude da čine ne-što loše, iako možda oni u suštini i ne razumeju šta rade”.⁵⁰⁴

Osumnjičeni za napade na objekte, uglavnom u vlasništvu Albanaca su uhapšeni, a među njima su u najvećem broju bili maloletnici. Time pro-blem nije rešen, jer se ekstremizam i rasizam ne prevazilaze bez sistemskih mera države. Zato je, kako su poručili organizatori antifašističkog skupa, nužno mobilisanje antifašista u Novom Sadu. Ističu da je “zbog toga vrlo

.....
[radnje/26645903.html](http://www.slobodnaevropa.org/content/radnje/26645903.html).

502 <http://www.slobodnaevropa.org/content/osuda-napada-u-vojvodini/26654052.html>.

503 <http://www.slobodnaevropa.org/content/gradjani-protiv-fasizma-danas-u-novom->.

504 Isto.

bitno da protestnim okupljanjem pokažemo da nećemo tolerisati fašizam u našem gradu, našoj pokrajini i našoj državi”.⁵⁰⁵

Pokušaj menjanja zvaničnih simbola Vojvodine

Predlog za promenu pokrajinskih simbola podneli su članovi Odbora za pitanja ustavno-pravnog položaja Pokrajine, profesori novosadskog Pravnog fakulteta, Slobodan Orlović i Branislav Ristivojević. Obrazlažući odluku, Orlović je rekao da je to “poslednji korak u pokrajinskom parlamentu kojim će biti zaokružena pravna priča o donošenju i sprovođenju Statuta Vojvodine”.⁵⁰⁶ Supštinski Odbor za pitanja ustavno-pravnog položaja pokrajine usvojio je ovaj predlog 13. marta, većinom glasova. Tada su protiv bili samo članovi LSV.

Poslanici Skupštine Vojvodine, međutim, nisu prihvatili da se uz zvanične simbole pokrajine uporedo ističu srpska trobojka i grb iz 1848. godine. Za predlog se izjasnilo 50 poslanika, protiv je bilo njih 10, a od glasanja su se uzdržala 42 poslanika.

Poslanici Lige socijaldemokrata Vojvodine bili su protiv te odluke, a poslanici Demokratske stranke su prilikom glasanja bili uzdržani, iako su ranije najavljivali da će odluku podržati. Kako su obrazložili, razlog što to ipak nisu učinili je “što nije postignut opšti konsenzus”. Šef poslaničke grupe DS Borislav Novaković rekao je da su poslanici te stranke bili uzdržani jer su, nakon dužeg razmišljanja, zaključili da je izostala široka javna rasprava o izgledu tradicionalnih simbola Vojvodine.

Poslanici Lige socijaldemokrata Vojvodine prethodno su najavili da će glasati protiv, navodeći da ta stranka nije podržala ni Statut Vojvodine, jer se, posle usaglašavanja tog akta sa Ustavom, u novom tekstu našla i odredba o isticanju “tradicionalnih simbola”. Iz LSV tvrde da Vojvodina ima svoje simbole, grb i zastavu, koje je njena skupština izglasala pre 11 godina i da je za tu stranku neprihvatljiv predlog o tradicionalnim simbolima. Ti

505 Isto.

506 <http://www.021.rs/Info/Vojvodina/Tradicionalni-simboli-Vojvodine-ipak-nisu-usvojeni.html>.

simboli su, prema njihovoj oceni, predloženi samo na osnovu “opšteg utiska predlagača”.⁵⁰⁷

Funkcioner SNS Predrag Matejin optužio je DS da je “brutalno pregazila” dogovor koji je postignut na kolegijumu skupštine. Predsednik Skupštine Vojvodine Ištvan Pastor rekao je da svaka poslanička grupa može da menja svoje stavove do momenta glasanja. Pastor je odbio zahtev SNS da se otvori dodatna skupštinska rasprava pošto je DS promenila stav i objasnio da bi na taj način bio prekršen Poslovnik o radu Skupštine Vojvodine.

Istoričari Milivoj Bešlin i Momir Samardžić iz Novog Sada, smatraju da “Nema sumnje da se iza ovog predloga nalazi ideja da se navedenim istorijskim falsifikatom poništi svaka autentičnost i samosvojnost Vojvodine kao i njen istorijski identitet”.⁵⁰⁸ Suština nametanja tzv. tradicionalnih simbola, sa namerom da se potisnu i relativizuju sadašnja obeležja, kako ističu, čini ideja o promeni koncepcije Vojvodine. Tzv. tradicionalna zastava i grb odražavaju devetnaestovekovni koncept Srpske Vojvodine, kao etnički i kulturno definisanog srpskog prostora, autonomne jedinice u okviru Habzburške monarhije. Reč je o ideji koja se, istorijski posmatrano, iscrpela i nestala iz jednostavnog razloga, jer je 1918. postigala svoj osnovni cilj – nacionalno ujedinjenje Srba. Sa druge strane, savremena AP Vojvodina rezultat je delovanja različitih političkih snaga okupljenih u Vojvođanskom frontu. Početkom tridesetih godina XX veka javlja se vojvođanski autonomistički pokret, uobličen u ideološki i politički heterogenu koaliciju – Vojvođanski front, sa ključnom parolom – „Vojvodina Vojvođanima” i sa idejom o autonomnoj Vojvodini koja pripada svim njenim građanima, bez obzira na nacionalnu, versku ili bilo koju drugu pripadnost. Iako je ovaj pokret bio višenacionalan, nosilac ovog koncepta – koncepta autonomne Vojvodine kao suštinski različitog od etničkog, devetnaestovekovnog koncepta Srpske Vojvodine, bilo je pre svega liberalno srpsko građanstvo. Navedena ideja postavila je okvir iz kojeg je posle Drugog svetskog rata, kao rezultat antifašističke pobeđe, i konstituisana AP Vojvodina.⁵⁰⁹

507 <http://www.021.rs/Info/Vojvodina/Tradicionalni-simboli-Vojvodine-ipak-nisu-usvojeni.html>.

508 http://www.helsinki.org.rs/serbian/vojvodina_t05.html.

509 Isto.

Odnosi Vojvodine sa Evropskom unijom

Rezultati poslednjeg popisa stanovništva (2011), su pokazali trend demografskog pada u Vojvodini. Tendencija depopulacije i sve većeg starenja i osipanja stanovništva postoji i dalje. Dok ekonomija stagnira mladi ljudi u potrazi za perspektivom i boljim životom sve više odlaze iz zemlje. Olakšano dobijanje mađarskog državljanstva pospešuje odliv mladih. Čak i srednješkolci planiraju odlazak.

Zbog ovako sumorne slike značajan je trend sve većeg “uvezivanja” Vojvodine u razne evropske asocijacije. I na tom planu postoje opstrukcije iz Beograda. Vojvodina je 2012. godine otvorila kancelariju u Briselu (Kancelarija pokrajinskog Fonda evropski poslovi) u okviru diplomatskog predstavništva Srbije pri EU, s kojim usklađuje svoje aktivnosti. Mada je planirala otvoriti predstavništvo, kakve imaju i drugi regioni pri institucijama EU, Vojvodina je zbog osporavanja Ustavnog suda Srbije i optužbi da time “stiče prerogative države” formirala kancelariju.

Ministarstvo inostranih poslova Srbije nije dopustilo Vojvodini da se predstavi u diplomatskom predstavništvu Srbije u Briselu, za vreme održavanja skupa evropskih regiona (2014). Umesto toga, promocija Vojvodine je bila održana u “jednom novinarskom klubu” u Briselu. Izgovor je bio da to “ugrožava sigurnost misije”.⁵¹⁰ Ova zabrana je samo jedna u nizu pokušaja Beograda da se ograniči uticaj i autonomnost vlade Vojvodine.

“Alpe-Adria-Panonija” je evroregion koji ima 30 članova i u njega su uključena mala poljoprivredna gazdinstva i salaši, kao i uzgajivači autohtonih kultura u proizvodnji hrane. Vojvodina je članica od 2014. godine. U okviru „Alped – Adria – Panonija” omogućena je razmena iskustava i znanja radi održivog razvoja privrede. Miroslav Vasin, pokrajinski sekretar za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, je izjavio da je osnivanje ovakvog klastera još jedan korak ka realizaciji ideje koja okuplja evropske regije oko značajnog projekta.⁵¹¹

510 <http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/srbija-zabranila-predstavljanje-vojvodine-u-bruxellesu--354700.html>.

511 http://www.danas.rs/danasrs/srbija/asocijacija_alpe_adria_annonia.1084.html?news_id=289833.

Regionalna saradnja pokazuje izuzetne rezultate i omogućava saradnju sa hrvatskim županijama. Saradnja sa Bosnom i Hercegovinom se kreće uzlaznom putanjom, a ulaganje slovenačkih kompanija na teritoriji pokrajine je veoma značajno. Mađarska i Rumunija pomažu u realizaciji IPA projekata. Milivoj Vasin ističe da na teritoriji AP Vojvodine postoji 27 klaster-organizacija koje realizuju izuzetne aktivnosti, a osnivanje „Alpe Adria Panonia klastera je nadgradnja onoga što podržavamo – klasterizaciju”⁵¹²

Vojvodina je postala članica Instituta evropskih regija 2006. godine. Franc Šausberger, član Komiteta evropskih regija Evropske unije – radne grupe za Zapadni Balkan, izjavio je da Vojvodina sa svojim razvojnim potencijalima može da postane jedan od najznačajnijih regiona Jugoistočne Evrope i podržao njene aktivnosti u regionalnom povezivanju.⁵¹³

Pokrajinski sekretar za međuregionalnu saradnju i lokalnu samoupravu Branislav Bugarski izjavio je da je Evropska komisija spremna da odobri Razvojnog fondu Vojvodine sredstva za finansiranje malih i srednjih preduzeća iz oblasti informacionih tehnologija za razvijanje aplikativnih softvera koji bi se primenjivali u poljoprivredi. Za projekat “Fractals” odobren je iznos od 6,9 miliona eura, a od tog iznosa, 5,5 miliona eura Razvojni fond Vojvodine će putem javnog konkursa plasirati neposrednim korisnicima, malim i srednjim preduzećima, koja posluju u oblasti informacionih tehnologija namenjenih razvoju inovativnih rešenja, koja će se naći u poljoprivrednom sektoru. Prema njegovim rečima, projekat “Fractals” je rezultat velikih zalaganja Vlade Vojvodine i kancelarije u Briselu.⁵¹⁴

Predsednik Vlade AP Vojvodine dr Bojan Pajtić izjavio je da je projekat od značaja za dve privredne grane gde postoji komparativne prednosti i mogućnosti višestrukog razvoja, a to su razvoj informatičke tehnologije i razvoj poljoprivrede. Predsednik Pajtić je naglasio da je do ovakvog projekta došlo prvi put za 14 godina, odnosno od kada je započeo proces

512 Isto.

513 <http://www.naslovi.net/2006-08-22/dnevnik/vesti-vojvodina-postala-clan-instituta-evropskih-regija/197978>.

514 <http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/498021/Evropska-komisija-odobrila-69-miliona-evra-projektu-Fractals-Razvojnog-fonda-Vojvodine>.

pridruživanja naše zemlje EU. Projekat je važan i zbog toga što će omogućiti da 50 do 100 malih i srednjih preduzeća sa teritorije Vojvodine dobije od 50.000 do 150.000 eura za razvoj softvera, koji je namenjen unapređenju poljoprivrede: "To će biti snažan impuls da se u poljoprivredi na celoj teritoriji Vojvodine primene nove tehnologije i nova znanja, da budemo uspešniji i produktivniji."⁵¹⁵

Promocija Vojvodine kao regiona na manifestaciji "Open Days" u Briselu bila jedna od najučinkovitijih koje je Pokrajina do sada imala, ocenio je Branislav Bugarski. Vojvođanski predstavnici su tom prilikom imali sastanke sa brojnim kolegama iz različitih evropskih regiona, ambasada, evropskim zvaničnicima i najavili različite aktivnosti u narednom periodu koje se odnose na razvoj Vojvodine kao regiona.⁵¹⁶

Vojvodina je značajan korisnik bespovratnih kredita EU. Pokrajinski sekretar za finansije Zoran Radoman potpisao je 12 novih ugovora o dodeli bespovratnih sredstava za sufinansiranje projekata čiju je realizaciju finansijski podržala Evropska unija. Reč je o projektima na teritoriji Vojvodine koji su od opšteg, odnosno javnog interesa. Tokom 2014, Pokrajinski sekretarijat za finansije zaključio je 44 ugovora za realizaciju 38 projekata za koje je iz budžeta Pokrajine usmereno 110,396.618,39 dinara. Projekti se realizuju na teritoriji 25 gradova i opština u Vojvodini. Davanjem ovakve finansijske podrške stvaraju se uslovi da se na svaki izdvojeni euro iz budžeta Pokrajine povuče dodatnih 8,2 eura iz fondova Evropske unije. Pokrajinska vlada tako stvara uslove za povlačenje veće mase sredstava iz dostupnih EU fondova, a time i brži ekonomski razvoj Vojvodine.⁵¹⁷

Direktorka Regionalne deponije iz Subotice Andrea Kikić je izjavila da je to preduzeće nadležno za izgradnju regionalnog sistema za upravljanje otpadom za Grad Suboticu i šest opština. Za ovu investiciju su obezbeđena sredstva iz IPA fondova u iznosu od 16,85 miliona eura, 3,2 miliona eura iz republičkog budžeta, a opštine treba da obezbede milion evra za izgradnju

515 Isto.

516 <http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/501575/Bugarski-lizuzetno-znacajna-promocija-Vojvodine-u-Briselu>.

517 http://www.danas.rs/danasrs/srbija/podrska_projektima_koji_se_finsiraju_iz_fondova_eu.1084.html?news_id=294646.

reciklažnih dvorišta. Učešćem na konkursu Pokrajinskog sekretarijata za finansije, obezbeđeno je gotovo 19 miliona eura za izradu potrebne tehničke dokumentacije, koji je tako pomogao da se stvore preduslovi za povlačenje sredstva iz IPA fonda.⁵¹⁸

Članica Opštinskog veća Kikinde Stanislava Hrnjak je rekla da su sredstva Pokrajinskog sekretarijata za finansije u iznosu od 60.900 eura iskorišćena za realizaciju projekta prekogranične saradnje, vrednog nešto više od milion eura, čiji je nosilac opština Rešica iz Rumunije, a opština Kikinda partner. Reč je o projektu na prevenciji poplava, konkretno u Ruskom Selu. Sanirano je 25 kilometara kanalske mreže i izgrađene su tri ustave.⁵¹⁹

Učešćem od 5 odsto od vrednosti projekta, Pokrajinski sekretarijat za finansije je doprineo realizaciji projekta „Otvoreni zagrljaj” koga sprovodi Specijalna bolnica za psihijatrijske bolesti u Vršcu. Prema rečima direktorice dr Tatjane Voskresenski, pare su namenjene Centru za mentalno zdravlje, što se uklapa u nacionalnu strategiju deinstitucionalizacije kad su u pitanju pacijenti sa mentalnim problemima.

Univerzitet u Novom Sadu i njegovi fakulteti takođe su korisnici ovih sredstava, Reč je o projektima koji se odnose pre svega, na inovacije. Pokrajinski sekretar za finansije Zoran Radoman je izjavio da je u predlogu budžeta za 2015. godinu, za ove aktivnosti planirano 200 miliona dinara.

518 Isto.

519 Isto.

Zaključci i preporuke

Status Vojvodine i njene autonomije je ključno pitanje Srbije i njenog odnosa prema duhu vremena i modernom shvatanju države; strah od decentralizacije i demokratizacije, samo pojačava suprotne trendove; takođe, pokazuje demokratski deficit države Srbije;

adekvatan položaj Vojvodine koji bi bio u skladu sa raspoloženjem u Vojvodini neophodna je promena Ustava Srbije; njegova promena je neminovna, ukoliko Srbija zbilja ide evropskim putem; zahtevi Vojvodine za većom autonomijom jasno su se očitali u činjenici da su Vojvodani masovno bili protiv usvajanja Ustava 2006;

reč je o zahtevu vremena koga treba blagovremeno prepoznati i rešavati kompromisom, uz uvažavanje nekih principa i vrednosti koje izražavaju interes i jednih i drugih: i Srbije i Vojvodine, ali i manjinskih zajednica;

Srbija je izrazito podeljeno društvo, po mnogim, pa i po etničkim linijama; da bi se to prevazišlo neophodna je ozbiljna državna politika za izgradnju poverenja između manjinskih zajednica i većinskog naroda, uz uvažavanje pluralnosti i različitosti; jer, Vojvodina je bila jedinstven evropski region pre – poznatljiv po multietnicosti i toleranciji;

odnos države prema multietnicosti kao konceptu, doveo je i do radikalizacije nekih zajednica koje sada streme autonomiji koja dodatno ugrožava Vojvodinu kao specifičan region; država podržava takav koncept, ne protivi se tom trendu kod ga promovišu Mađari, jer država i dalje istrajava na Miloševićevom centralizmu;

autonomija Vojvodine ni na koji način ne može da zavisi od odluke Ustavnog ili bilo kog drugog suda – već od rešenosti građana Vojvodine da je afirmišu i brane;

Vojvodini, koliko i samoj Srbiji, neophodna je promena političke filozofije stalno zaokupljene traženjem krivaca i izgovora – podjednako koliko joj je neophodna i nova zakonska regulativa koja bi pretpostavljeni razvoj učinila mogućim; neinformisani, obespravljani, uplašeni i egzistencijalno ugroženi građanin ne može da bude inicijator razvoja – baš kao što su i neizgrađene, partokratski zaposednute institucije, kočničari svakog pretpostavljenog društvenog razvoja.

Sandžak: rešavanje statusa Bošnjaka u Srbiji

Sandžak, uprkos brojnim obećanjima iz zemlje, ali i iz sveta i dalje stagnira. Ekonomska devastacija, visoka stopa nezaposlenosti, siromaštvo, sve to doprinosi frustraciji i opštem nezadovoljstvu. Sa 50 odsto stanovništva mladih od 20 godina Novi Pazar je najmlađi grad u Evropi. Više od 50 posto radno sposobnog stanovništva nije zaposleno, što objektivno stvara pretpostavke za socijalnu radikalizaciju. Doprinosi i povećanoj političkoj i verskoj napetosti. Podele među Bošnjacima i dalje su izvor međusobnih sukoba i optuživanja u čemu i Beograd ima svoju ulogu.

Osim nabrojanih problema unutar bošnjačke zajednice, celokupnoj atmosferi doprinosi i ponašanje Beograda koji uvažava manjine samo deklarativno. Činjenica je da je pravni okvir koji reguliše status manjina manje-vise u skladu sa evropskim standardima i normama; međutim, za sprovođenje u praksi nema političke volje, a ne postoji ni državna politika za integrisanje manjina u širu političku i ekonomsku zajednicu. Problem je i to što Beograd kontinuirano ignoriše zločine počinjene nad Bošnjacima devedestih, kao i onih koji su se dešavali u raznim periodima tokom XX veka, negira genocid u Srebrenici i negira odgovornost Srbije za rat i stradanje bošnjačkog naroda sa tezom da Srbija nije bila u ratu. Sve to doprinosi osećaju ugroženosti u čemu poseban udeo ima i ekonomska situacija.

Država je pasivna i deluje kao da je taj deo Srbije "zaboravljen" i "otpisan". Mada je Srbija objektivno u teškoj ekonomskoj situaciji, u zapostavljanju Sandžaka ulogu igra i politika, a Bošnjaci to tako i percipiraju. Nekim krugovima u Beogradu odgovara radikalizacija Sandžaka, jer se to uklapa u tezu da je islamski fundamentalizam srušio Jugoslaviju, a sada ugrožava Srbiju. Ta strategija je šira i obuhvata sve muslimane u regionu. Srbija i dalje insistira na Interpolovim poternicama protiv bosanskog vrha koga Beograd tereti za zločine u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu, 1992.

godine. Preko tih optužnica (koje je podigao Vojni sud još 1993, a sadašnje Tužilaštvo samo preuzelo) želi se dokazati da su rat u Bosni počeli Bošnjaci napadima na JNA. Takođe, nijedan zločin nad Bošnjacima u Sandžaku nije na adekvatan način procesuiran. Uporno se održava teza o bošnjačkom verskom radikalizmu, za šta se kao dokaz koristi pridruživanje mladih borcima Islamske države (ID). Rascep islamske zajednice kao najuticajnije bošnjačke institucije, čemu je kumovao Beograd, pre svih, tadšnji premijer Vojislav Koštunica, znatno je doprineo opštem rasulu i konfuziji unutar bošnjačke zajednice.

Takva politika Beograda, kao i politički kontekst s kraja osamdesetih (bujanje srpskog nacionalizma i agresija protiv Bosne) podstakao je proces homogenizacije Bošnjaka. Agresija na Muslimane/Bošnjake je ujedno bila i agresija na mogućnost suživota, što je, praćeno brutalnim ratom i zločinima, takođe učvrstilo njihov identitet.

Sabina Veladžić, istoričarka, ističe da je do homogenizacije Bošnjaka dolazilo u talasima, uglavnom u zavisnosti od spoljnih, ali i unutrašnjih faktora. Početkom devedesetih srpski nacionalizam je bio okidač za novu homogenizaciju, što je doprinelo, ističe, svojevrsnoj katarzi, pročišćenju od elemenata „starog” identiteta koji je negovan u jugoslovenskom društvu, i strasnom prihvatanju starog „novog” vjersko-nacionalnog identiteta kao reakcija na strašan zločin koji se desio nad Bošnjacima u Bosni, a delomučno i u Sandžaku. Došlo je do potpunog gubitka poverenja i revizije vlastitog iskustva. Ona ističe da je politički kontekst devedestih uticao i na definisanje granica (bošnjačkog) kolektiva, a njih su učesnici muslimansko-bošnjačkog preporoda početkom devedesetih krajnje nejasno i različito definisali.⁵²⁰

Tarik Haverić, politikolog, pak ističe da Bošnjaci/Muslimani žive u sekularnoj državi oko sto 150 godina. Od povlačenja Osmanlija — Austro-Ugarska monarhija, Kraljevina Jugoslavija i SFRJ — oni imaju već 150-godišnju tradiciju života “pod građanskim zakonima”. Njihov raskid sa slovom i duhom šerijatskog prava, do koga je došlo mimo njihove volje i u nekoliko etapa, “bio je obilježen mnogobrojnim individualnim dramama i kolektivnim traumama, no činjenica je da oni, ne osjećajući se

520 Preporod, broj 19/957, 1. oktobar 2011.

nimalo manje muslimanima, danas ne moraju da se suočavaju sa povijesnim megaizazovima pred kojima se nalaze njihovi istovjernici u Aziji i Africi: moderne institucije, praksu i odnose koji su im nekada u prošlosti bili nametnuti, bosanski muslimani više ne doživljavaju kao tuđe”.⁵²¹

Autonomija Sandžaka je tema koja je dugo čekala na red, mada je zahtev za tom formom društveno-političkog organizovanja postavljen na referendumu još 1991. godine. Sandžački lideri, u kontekstu rešavanja kosovskog pitanja, očigledno smatraju da je trenutak povoljan da se ispostavi odlučan zahtev za autonomiju Sandžaka.

Verbalni radikalizam

U opštoj atmosferi nezadovoljstva i frustracije, verbalni radikalizam eskalira, što Beograd tumači kao radikalizaciju Sandžaka. Međutim, verbalna radikalizacija je posledica napora bošnjačkih lidera da na dnevni red stave suštinska pitanja vezana za status i položaj bošnjačkog naroda u Srbiji. Država je zapostavljanjem sandžačkog pitanja i sama doprinela radikalizaciji.

Burne reakcije je izazvala izjava predsednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća (BNV) i Stranke demokratske akcije (SDA) Sandžaka Sulejmana Ugljanina,⁵²² kad je državu Srbiju nazvao “šovinističkom tvorevinom”, optuživši je da preko “svojih privatnih Bošnjaka među sudijama, tužiocima i policajcima, koji koriste čitavu aparaturu, gaze bošnjačka prava”. On je izjavio da su Bošnjaci “i posle 24 godine na novom početku, zato što su jedini narod na Balkanu koji nije rešio svoj status; da 24 godine biraju svoje legitimne predstavnike, a državni organi to ne poštuju i to je najviši vid mržnje i diskriminacije, najviši čin sadističke komunikacije”.⁵²³

521 Traik Haverić, “Kritika bosanskog uma”, Oslobođenje.

522 Bošnjačko nacionalno veće (BNV) je povodom 21. februara, Međunarodnog dana maternjeg jezika, u Novom Pazaru organizovalo protest pod nazivom “Za pravnu sigurnost, za vladavinu prava, za jednakost pred zakonom”. Rečeno je da je protest organizovan “zbog diskriminacije Bošnjaka u Srbiji”.

523 http://www.danas.rs/dodaci/sandzak/ugljanin_bi_da_ga_stiti_nato.42.html?news_id=297867#sthash.63HJK7fG.dpuf.

Ugljanin je izjavio da će se boriti protiv “srpskog verskog šovinizma, nacionalnog fašizma i socijalnog rasizma”. Pozvao je Bošnjake na jedinstvo, da probleme rešavaju u institucijama sistema, pa ako to ne uspe “tražićemo NATO pakt da dođe i štiti Bošnjake”. Naglasio je i da je BNV formiralo pravni tim. “Sada ćemo mi da kontrolišemo policiju, sudije i tužioce. Mi ćemo tu pravdu da razmotrimo”, pa ako bude trebalo u pomoć će pozvati “evropski sud, evropske posmatrače”.⁵²⁴

Potpredsednik Vlade Rasim Ljajić ocijenio je da je izjava Sulejmana Ugljanina najveći apsurd i besmislica. Predsednik Bošnjačke demokratske zajednice.⁵²⁵ (BDZ) Emir Elfić smatra da je protest bio “zloupotreba u političke i u svrhe ličnih interesa pojedinaca u SDA” i cilj mu je bio “kreiranje starog radikalnog ambijenta od kojeg ni Srbi ni Bošnjaci nemaju koristi”.⁵²⁶ Ugljaninove izjave na protestnom skupu, najoštrije je osudio i predsednik Sandžačke narodne partije (SNP) Mirsad Đerlek i od države zatražio “da oštro reaguje na istupanja Sulejmana Ugljanina”.⁵²⁷ Od predsednice republičkog parlamenta Maje Gojković, Đerlek je zatražio da Ugljaninu oduzme poslanički imunitet “kako bi odgovarao za svoja dela”.⁵²⁸

Gotovo da nije bilo medija u Srbiji koji nije preneo Ugljaninove izjave sa protestnog skupa. Pisanje srbijanskih medija najoštrije je osudilo BNV u saopštenju i nazvalo ga “neprimerenom i orkestriranom antibošnjačkom medijskom kampanjom”, koje je, “po staroj praksi napravili zamenu teza i umesto da skrenu pažnju javnosti na stvarne probleme Bošnjaka u Srbiji, oni pokušavaju da preko režimskih Bošnjaka marioneta zbune domaću i međunarodnu javnost i dodatno otežaju i onako težak položaj Bošnjaka”.⁵²⁹

Manjinska poslanička grupa SDA Sandžaka-PDD podnela je Skupštini Srbije na razmatranje i usvajanje po hitnom postupku rezoluciju za

524 Isto.

525 http://www.danas.rs/dodaci/sandzak/cilj_je_biti_najbrzi.42.html?news_id=298360#sthash.sP3iNrp.dpuf.

526 Isto.

527 Isto.

528 Isto.

529 Isto.

rešavanje manjinskih pitanja u Srbiji. Sulejman Ugljanin je izjavio da ta rezolucija utvrđuje najkraći sigurni put kojim Srbija treba da ide kroz Poglavlje 23 i sva ostala poglavlja do punopravnog članstva u Evropskoj uniji. Predložena rezolucija, kako je istakao Ugljanin, zasnovana je na Ustavu Srbije, na međunarodnim pravnim dokumentima koje je Srbija ratifikovala i na Rezoluciji o ulozi Skupštine u pregovorima o pristupanju Srbije Evropskoj uniji (EU). On smatra da će “Usvajanjem te rezolucije biti uklonjene mnoge prepreke koje stoje na putu Srbije ka EU, a time bi se pokazala i odlučnost i spremnost za iskrene, suštinske razgovore o pritupanju EU”.⁵³⁰

Ugljanin takođe, traži da se poveća broj sudija – Bošnjaka, u suprotnom neće priznavati presude srpskih sudova. Esad Džudžo traži da Bošnjaci iz svojih prezimena izbrišu “ić” i “vić” i da škole u Sandžaku koje nose imena Vuka Karadžića, Desanke Maksimović, Svetozara Markovića, Rastka Nemanjića Save i drugih velikih Srba, budu zamenjena imenima bošnjačkih velikana.

U okvir najnovije ofanzive Ugljanina svakako spada i odluka o napuštanju skupštinskog Odbora za ljudska prava. Naime, manjinska poslanička grupa “SDA Sandžaka-PDD” obavestila je predsednicu Narodne skupštine Republike Srbije Maju Gojković i skupštinski Odbor za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova da neće učestvovati u radu ovog odbora. U pismu od 19. januara 2015, traži se ostavka Mehe Omerovića, predsednika tog odbora s obrazloženjem da na čelu treba da bude predstavnik skupštinske većine iz reda većinskog – srpskog naroda, čime će skupštinska većina i državotvorne političke partije koje je čine, u potpunosti preuzeti odgovornost za položaj i ostvarivanje prava nacionalnih manjina, ali i za efikasnije rešavanje manjinskog pitanja u Republici Srbiji. Poslanici manjinske poslaničke grupe SDA Sandžaka-PDD ne žele dalje da učestvuju u stvaranju zablude da Odbor radi u korist manjina.

Predsednica Narodne skupštine Republike Srbije Maja Gojković, međutim, smatra da je Odbor za zaštitu ljudskih i manjinskih prava na čijem je čelu narodni poslanik Meho Omerović dobro radio i efikasno obavljao poslove iz svog delokruga i da nema osnova da ona saziva sednicu Odbora na kojoj bi se birao novi predsednik.

530 <http://sandzakpress.net/podnijeta-rezolucija-za-rjesavanje-manjinskih-pitanja>.

*Pristalice Islamske zajednice u Srbiji (IZuS) su 4. septembra 2014, u Novom Pazaru organizovale "Pohod na Hadžet" kojim su obeležili sedam decenija od streljanja Bošnjaka optuženih da su za vreme Drugog svetskog rata sarađivali sa okupatorom. IZ u Srbiji i Bošnjačka kulturna zajednica (BKZ) već pet godina obeležavaju Dan šehida (nevino nastradalih), uz povorku od centra grada do naselja Hadžet. Na poslednjem pohodu u povorci je bilo 1500 ljudi, među kojima stotinak aktivista IZ u Srbiji koji su bili odeveni u zelene uniforme, nosili zastave s bošnjačkim i islamskim simbolima.*⁵³¹

Pohod na "Hadžet", kako je muftija Zukorlić, spektakularno nazvao paradu uniformisanih učenika medrese koja je pod njegovom kontrolom, je najveća zloupotreba dece, a uniforme sa vojničkim obeležjima na ulicama Novog Pazara jesu veoma opasna poruka", rekao je Meho Omerović.⁵³²

Predsednica Sandžackog odbora za ljudska prava u Novom Pazaru Semiha Kačar ocenila je da je paradiranje momaka u zelenim uniformama "zamajavanje" javnosti i marketing uoči oktobarskih izbora za Bošnjačko nacionalno veće (BNV).⁵³³

Prof. Darko Tanasković (sada ambasador Srbije pri UNESCO), smatra da je Zukorlićev glavni cilj da privuče javnu pažnju i izazove dodatne napeitosti u odnosima između Bošnjaka i njihovih srpskih sugrađana, kako bi prinudio "državu" da s njim pregovara o svemu što on drži da su otvorena pitanja položaja "diskriminisane" bošnjačke manjine u Srbiji.⁵³⁴

Dušan Janjić, predsednik Foruma za etničke odnose smatra da, "svako ko je radio u Sandžaku zna da se građani boje eskalacije sukoba raznih političkih struja među Bošnjacima", a da je problem što Vlada Srbije ne prepoznaje probleme manjina koji realno postoje. Dodao je i to da "Vlada nema mehanizam za rešavanje kriznih situacija. Vlada nema Ministarstvo za manjine i integracije ni politiku integracije, već ima nasledenu

531 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=09&dd=05&nav_id=896388.

532 Isto.

533 Isto.

534 Svedok, Intervju sa Darkom Tanaskovićem, 7. oktobar 2015.

politiku trgovine sa manjinskim političarima, koja ide na štetu i manjina i Srbije”.⁵³⁵

Momir Stojanović, predsednik Skupštinskog odbora za kontrolu službi bezbednosti tvrdi da je organizovanom šetnjom uniformisanih ljudi na ulicama Novog Pazara, Zukorlić želeo da pokaže da je bošnjačka omladina uz njega, što nije tačno, jer je mnogo veći deo omladine lojalan Republici Srbiji.⁵³⁶ Stojanović takođe tvrdi da je vlast od 2000, do 2010. godine, zbog sitnih političkih poena otvoreno koketirala sa Zukorlićem i pomogla mu da postane to što je sada. On je sada ojačao i država ima problem.⁵³⁷

Zukorlić je izjavio da je to bio performans, ali i “provokacija kojom je trebalo državi da se skrene pažnja”. Dodao je potom da je reč “o kulturnoj, a ne vojnoj provokaciji”, kao i da je želeo da formira vojsku učinio bi to, kaže, u šumi, a ne na ulicama.⁵³⁸

Autonomija Sandžaka

Još tokom procesa raspada Jugoslavije i u Sandžaku je otvoreno pitanje autonomije i održan je referendum 1991. godine. Na osnovu rezultata referenduma održanog 25, 26, i 27. oktobra 1991. godine o autonomiji Sandžaka, Skupština Muslimanskog nacionalnog vijeća Sandžaka (MNVS) je na zasedanju 11. januara 1992, usvojila predlog o uspostavljanju specijalnog statusa za Sandžak kao „optimalno rešenje za muslimanski narod koji je autohton na ovom prostoru”.⁵³⁹

Zbog referenduma i Sandžak je optužen za “secesionizam” i od devedestih služi kao “rezervna opcija” svesrpske mobilizacije i homogenizacije protiv “otcepljenja”.⁵⁴⁰ Slobodan Milošević je svojevremeno organizovao i skupljanje oružja zbog navodne zavere za rušenje ustavnog poretka.

535 Isto.

536 Isto.

537 Isto.

538 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=11&dd=14&nav_id=923838.

539 <http://revijasandzak.com/?p=330>.

540 Miloš Vasić, Muftija Zukorlić i postrojavanje u Novom Pazaru, Vreme .r. 1236, 11. septembar 2014.

Na zasedanju Bošnjačkog nacionalnog sabora 14. jula 2010. godine, usvojena je deklaracija kao platforma za razgovore sa Beogradom o rešavanju pitanja Sandžaka i Bošnjaka. Deklaracija, između ostalog, predviđa da su Bošnjaci konstitutivni narod u Srbiji, kao i da u cilju afirmacije rešavanja statusa regije Sandžak, u procesu decentralizacije Srbije, Sabor formira odbor za obnovu Narodnog vijeća Sandžaka. Nešto kasnije ovo telo formiralo je i odbor za obnovu sandžačke autonomije.⁵⁴¹

Bošnjaci kao bitan elemenat u rešavanju pitanja sandžačke autonomije vide i sporazum, potpisan 2006. godine, obelodanjen 2010, između Demokratske partije socijalista (DPS) Mila Đukanovića i Bošnjačke stranke. U sporazumu potpisanom uoči referenduma o nezavisnosti Crne Gore, u tački 4. koja se odnosi na Sandžak stoji: "Sandžak vidimo kao multietničku, multikonfesionalnu, prekograničnu regiju sa transparentnom granicom, koja bi bila most spajanja, a ne zid razdvajanja Srbije i Crne Gore".⁵⁴² Muf-tija Zukorlić se u aktuelnoj situaciji oko zalaganja za prekograničnu autonomiju Sandžaka poziva na taj sporazum.

Argumente za autonomiju Bošnjaci baziraju na istorijskim premisama da je Sandžak u otomanskim vremenima bio posebna celina sa svojom upravom. Posebno se pominje zasedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS) u Pljevljima 29. decembra 1943,⁵⁴³ i na ono što je bio projekat nekadašnje države, a to je mogućnost da Sandžak bude jedna od federalnih jedinica. Taj datum se slavi kao dan kad je Sandžak definisan i determinisan kao prepoznatljiva teritorijalna

541 <http://sandzakpress.net/referendum-o-autonomiji-sandzaka-1991-godine-iv-dio>.

542 Isto.

543 Na prvom zasjedanju ZAVNOS izabrana su 62 vijećnika, i to: 14 iz pljevaljskog i bijelopoljskog sreza 12 iz mileševskog sreza i po 11 iz srezova Priboj i Nova Varoš. Među izabranim vijećnicima bilo je pripadnika svih nacionalnosti, socijalne strukture i vjeroispovesti, a također i pet žena. Kako se navodi u već citiranom pismu Inicijativnog odbora. ZAVNOS je ukinut 29. marta 1945. godine na zasedanju u Novome Pazaru, a područje pod upravom ZAVNOS podeljeno je između SR Crne Gore i SR Srbije, Na zasedanju u Novome Pazaru 29. ožujka 1945. ZAVNO Sandžaka zaključilo je podeliti područje Sandžaka između Crne Gore i Srbije, i time raspustilo to telo javne uprave. Odluka o podeli Sandžaka doneta je na sednici Predsjedništva AVNOJ bez prethodnoga izjašnjavanja naroda, suprotno volji dela političkog rukovodstva ovog upravnog područja.

celina u širem okruženju.⁵⁴⁴ Šerbo Rastoder, historičar, smatra da nije jasno šta podrazumeva koncept autonomije o kojoj se govori, ali smatra da u okviru projekta decentralizacije vlasti na nivou Evrope Sandžak zaslužuje tu poziciju.⁵⁴⁵

Može se reći da, kad je reč o autonomiji postoji konsenzus među sandžačkom elitom, uključujući i Islamsku zajednicu Srbije koja je oduvek zastupala taj stav. I muftija Muamer ef. Zukorlić se zalaže da Sandžak dobije određenu autonomiju i tvrdi da su Bošnjaci spremni da na Srbiju gledaju kao na otadžbinu samo ako ih ona prizna kao ravnopravne građane. Zukorlić je u intervjuu Svedoku u decembra 2013. godine izjavio: "Srbija je moja država i to je definitivno. Ali, pitanje domovine predstavlja pitanje emocija. Meni vlast Srbije uporno ne dozvoljava da se ja u Srbiji osetim toplo i sigurno kao u domu... Moja borba je da imam Sandžak kao regiju kojoj se priznaju posebnosti. Da imamo rešen status Bošnjaka, koji zbog nedostatka zaštite nemaju sigurnost i zbog iskustva 11 talasa genocida. Hoću da stvorim ambijent da državu Srbiju osećam kao svoju".⁵⁴⁶

Najgorljiviji aktuelni zastupnici autonomije su Sulejman Ugljanin i njegova partija. Ugljanin se poziva na to da "Statut SDA Sandžaka traži da se zalažemo za autonomiju. Ja sam kao član prethodne vlade bio prihvaćen sa tim stavom i do danas ga nisam promenio. Nije to samo da SDA traži autonomiju, već to traže i građani koji su se na referendumu 1991. godine tako izjasnili. Autonomija Sandžaka je nešto normalno i to će i biti".⁵⁴⁷

Međutim, koncept autonomije do sada nije ponuđen. Narodni poslanik SDA u skupštini Srbije Enis Imamović se nakon studijske posete Južnom Tirolu počeo zalagati za prekogranični region poput Tirola za koji smatra da bi mogao biti dobar model za rešavanje statusa Sandžaka. Imamović ističe da je tema autonomije bliska i predsedniku Nikoliću, ali i premijeru Vučiću, Dačiću i drugim visokim zvaničnicima i institucijama koji traže autonomiju za zajednicu srpskih opština na Kosovu. On ističe da "...

544 Šerbo Rastoder, Intervju u Glasu islama, 9. decembra 2014.

545 Isto.

546 Svedok, „Od 'dvocevke' do marša", 24. decembar 2013.

547 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/490868/Ugljanin-Sandzak-ce-dobiti-autonomiju>.

ukoliko je to dobar model za Srbe na Kosovu, ne vidim zašto ne bi bio i za sve građane u Sandžaku”.⁵⁴⁸

Islamska zajednica

Islamska zajednica je bila jedina autohtona institucija Bošnjaka i stoga je imala veoma važnu ulogu u kreiranju identiteta Bošnjaka, ali i u artikulisanju svih problema s kojima su Bošnjaci bili suočeni, pre svega masovnom represijom devedestih, a kasnije i diskriminacijom koja i dalje postoji. U međuvremenu je Muamer Zukorlić osnovao bošnjačku akademiju (BANU) koja je okupila brojne bošnjačke intelektualce, ali njeni efekti nisu bili značajnijeg dometa.

Islamsku zajednicu u Srbiji (IZuS) je godinama predvodio muftija Muamer Zukorlić. Organizovana je na nivou Mešihata za Srbiju i smatra se delom IZ BiH. U Srbiji deluje i rijaset Islamske zajednice Srbije na čelu sa reisom Ademom Zilkićem koji smatra da islamska zajednica u Srbiji treba da bude samostalna, a da sa Islamskom zajednicom BiH ima dobre bratske i duhovne odnose. Islamska zajednica je podeljena nakon 2000. godine, čemu je doprineo tadašnji premijer Srbije Vojislav Koštunica i time značajno uticao na negativne trendove koji su se očitovali, pre svega u sukobima unutar bošnjačke zajednice. To je značajno oslabilo njihove napore da se konstituišu kao nova nacionalna manjina.⁵⁴⁹ S jedne strane, pokazale su se slabosti unutar same zajednice, a s druge, Beograd je uradio sve da spreči njihovo konstituisanje tako što je stalno podupirao rascepe unutar zajednice.

Prošle godine na čelu IZuS muftiju Muamera Zukorlića zamenio je dr Mevlud Dudić. U Sandžaku se pojavila i takozvana “treća opcija” ili “srednji put” koju čini grupa nezadovoljnih imama iz obe islamske zajednice, a koji takođe žele da budu pomiritelji. Dugo se špekulisalo da “treća opcija” ima podršku Islamske zajednice Turske.

548 <http://diwan-magazine.com/imamovic-poslanik-sda-u-skupstini-srbije-sandzak-da-bude-autonomija-kao-tirol/>.

549 Ustav iz 2003 je definisao Bošnjake kao manjinu u Srbiji.

Pregovori između IZ u Srbiji i SDA Sandžaka o stvaranju jedinstvene IZ su počeli, ali pod uslovom koga je postavio muftija Zukorlić. Najpre, da Sulejman Ugljanin javno podrži IZ sa Mevludom Dudićem na čelu i duhovnim centrom u Sarajevu, zatim da Ugljanin od reisu-l-uleme IZ Srbije Adema Zilkića zatraži da se odrekne te titule i administrativnog centra IZ Srbije u Beogradu. Treći uslov je da Ugljanin pozove sve imame da se vrate u sistem IZ u Srbiji i da pozove sve svoje funkcionere i aktiviste da uskrate podršku IZ Srbije i podrže jedinstvenu IZ sa administrativnim centrom u Novom Pazaru.⁵⁵⁰

Krajem januara 2015. godine u Ankari su se sastali predsednik turskog Dijaneta (Uprave za verska pitanja) dr Mehmed Gormez i reis Islamske zajednice BiH Husein Kavazović koji je i vrhovni poglavar dela muslimana u Sandžaku i Srbiji. Neki mediji u Sandžaku objavili su informaciju da su Gormez i Kavazović potpisali protokol o saradnji u 12 tačaka, a da je u 10. tački dogovoreno "da turski Dijanet i IZ BiH zajednički rade na rešavanju problema u islamskim zajednicama na Balkanu". Takođe se navodi da se ragovaralo o situaciji u Islamskoj zajednici Sandžaka i da su dogovorene zajedničke akcije na formiranju jedinstvene Islamske zajednice u Sandžaku i Srbiji.⁵⁵¹

Turska je i ranije pokušavala da, zajedno sa IZ BiH pomiri Muamera Zukorlića i Adema Zilkića. Tim povodom, Mehmed Gormez je nekoliko puta boravio u Novom Pazaru, bio je i u delegaciji sa Davutogluom, a potom i sa Erdoganom, ali je njegova misija završena bez rezultata. Ni česte posete Sandžaku bivšeg reisa IZ BiH dr Mustafe Cerića Sandžaku nisu doprinele pomirenju, tim više, što je on često optuživan da drži stranu Zukorliću.

550 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/495356/Sandzak-pres-U-toku-pregovori-o-stvaranju-jedinstvene-IZ>.

551 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:532134-Islamska-zajednica-Vernike-spaja-Ankara>.

Bošnjačko nacionalno vijeće

Bošnjačko nacionalno vijeće (BNV) je na izborima u oktobru 2014. postalo legitimna institucija, jer su u prethodnom periodu zbog nepremostivih podela među predstavnicima te zajednice funkcionisala dva konfrontirana i međusobno nepriznata vijeća.⁵⁵² U toj podeli zvanični Beograd je imao značajnu ulogu.

Na izbore za Nacionalni savet bošnjačke nacionalne manjine izašlo je 35,67 odsto birača. Lista "Za bošnjačko jedinstvo – dr Sulejman Ugljanin" osvojila je 53,92 odsto glasova i 19 mandata, dok je lista "Za Bošnjake, Sandžak i muftiju" osvojila 43,26 odsto glasova i 16 mandata.

Sulejman Ugljanin je Vladi Srbije poručio da je vreme da „konačno prihvati izbornu volju Bošnjaka kao realnost”, kao i da je “Bošnjacima potrebno – legitimno i jedinstveno Bošnjačko nacionalno vijeće, te da su stvoreni svi uslovi da kroz rad BNV radi na rješavanju svih pitanja koja se tiču Bošnjaka. Naš program, ciljevi liste, platforma i stav o Bošnjačkom vijeću su dobro poznati svima. Sa 35 izabраниh vijećnika, koji su najveći bošnjački autoriteti, moći ćemo u punom kapacitetu da zastupamo interese svih Bošnjaka i budemo važan faktor”.⁵⁵³

Ugljanin je najvio da će se budući saziv BNV baviti i temama koje nisu u njegovoj nadležnosti i da će to naići na otpor države. Država će finansirati samo četiri oblasti za koje je BNV nadležno. “Međutim, BNV će se baviti svim pitanjima o konačnom rešenju statusa Bošnjaka u Srbiji. To se neće svideti ovoj vladi, a nije se sviđalo ni prethodnim koje su policijom, tužilaštvom i naoružanim banditima atakovali na mene i moju porodicu. No, ja sam živ, njima je prošao mandat, a tako će i ovoj Vladi”.⁵⁵⁴

BNV je nakon konstituisanja organizovalo proslavu nacionalnog praznika – Dana Sandžaka. Pravo Bošnjaka na obeležavanje tog praznika potvrdila je i Vlada Srbije 2005. godine. Taj dan se slavi kao dan sećanja na

552 http://www.funkhauseuropa.de/sendungen/radioforum/region/nacionalni_saveti100_akk-a1-3.html.

553 http://www.danas.rs/danasrs/politika/vlada_treba_da_prihvati_izbornu_volju_bosnjaka.56.html?news_id=291774.

554 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/490868/Ugljanin-Sandzak-ce-dobiti-autonomiju>.

20. novembar 1943. godine kada je u Pljevljima održano zasedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS).

Odmah po konstituisanju BNV, Sulejman Ugljanin je postavio jasne zahteve Vladi u vezi sa doslednim sprovođenjem nastave u školama na bošnjačkom jeziku, kao i zahtev lokalnoj samoupravi oko finansiranja BNV.

Kada je reč o finansiranju, BNV je zatražilo pomoć od Vlade Srbije, Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave i od zaštitnika građana „da preuzmu hitne mere” radi zaustavljanja daljeg nezakonitog ponašanja organa grada Novog Pazara na štetu BNV i Bošnjaka. BNV svoju tvrdnju potkrepljuje činjenicom „da (je) grad Novi Pazar, u kojem živi 50 odsto od ukupnog broja Bošnjaka u Srbiji, jedina je lokalna samouprava u Sandžaku koja od 2000. godine ne izdvaja sredstva za rad BNV”.⁵⁵⁵

BNV je od ministra prosvete Srđana Verbića tražilo „da jasno i nedvosmisleno naredi školskim upravama i direktorima škola u Sandžaku” da poštuju Ustav i zakon kad je u pitanju obrazovanje na bosanskom jeziku. Ugljanin je izneo da je Ministarstvo prosvete „zaustavilo proces obrazovanja Bošnjaka na maternjem bosanskom jeziku i pismu”, kad je u avgustu prošle godine uputilo instrukcije sandžačkim školskim upravama o uvođenju dvojezičnog obrazovanja za Bošnjake.⁵⁵⁶

Ekonomska situacija

Odsustvo razvojne politike Sandžaka, Bošnjaci takođe vide kao strategiju koja ima za cilj iseljavanja Bošnjaka. To se tumači i kao politika koja vodi radikalizaciji mladih ljude koji odlaze u treće zemlje, dok se neki (mali broj) pridružuje vojsci Islamske države (ID).

Aktuelni premijer je obećao da će fabriku automobila u Priboju (FAP) staviti na noge i da će se zaposliti najmanje 600 radnika, i to samo u proizvodnim pogonima.⁵⁵⁷ U međuvremenu je raspisan i tender i najozbiljniji

555 http://www.danas.rs/dodaci/sandzak/diskriminacija_nad_bosnjacima.42.html?news_id=296506.

556 Isto.

557 <http://www.kurir.rs/vucic-u-priboju-fap-od-septembra-pokrece-proizvodnju-kamiona-clanak-1396909>.

kandidat je finska firma "SISI-auto". Premijer Srbije Aleksandar Vučić najavio je da bi do kraja godine (2015) trebalo da bude oživljena proizvodnja kamiona u Fabrici automobila Priboj /FAP/, što bi pozitivno uticalo na život u Zlatiborskom okrugu, ali i u Rudom u Republici Srpskoj. Najavio je da se pre kraja godine očekuje i proizvodnja prvog kamiona iz FAP.⁵⁵⁸

U Fabrici automobila u Priboju (FAP) održani su protesti zbog načina privatizacije i raspisivanje tendera koji, po njima, ne odgovaraju obećanjima premijera Aleksandra Vučića i Vlade Srbije datim pre godinu dana.

Raspisan je tender za prodaju manjeg dela fabrike, pogon "Preseraj", u kome radi samo 70 radnika. Pogon četiri se daje Opštini, a ostatak FAP koji broji 400 radnika nije obuhvaćen tenderom. To znači da će "SISI-auto" zaposliti, po pismu o namerama, oko 70 radnika, plus još 200 po nekom dogovoru s Vladom. Ostali ostaju bez posla. Radnici od države traže da omogući opstanak FAP kao celine i da makar sačuva postojeća radna mesta.⁵⁵⁹

Vlada pokušava i da nekim manjim sredstvima pokaže volju da želi promene u Sandžaku. Tako je krajem 2014. godine iz budžetskih rezervi Novom Pazaru dodelila 120 miliona dinara i tako uvećala budžet grada koji za 2015. godinu iznosi 2,644 milijarde dinara.

Gradska uprava Novog Pazara je konačno rešila da, prema odredbama Zakona o javnom informisanju, u budžetu opredeli sredstva za finansiranje medijskih projekata. Prvim rebalansom budžeta, za tu svrhu namenjeno je milion dinara. U gradskoj kasi bilo je planirano da se ove godine za dotacije neprivrednim organizacijama izdvoji 2,4 miliona dinara. Preraspodelom tih sredstava, milion dinara namenjen je medijima, a neprivrednim organizacijama ostalo je 1,400.000 dinara.⁵⁶⁰

Skupština je dala saglasnost gradskoj upravi da se zaduži za 300 miliona dinara kod nemačke razvojne banke KFW. Novo kreditno zaduženje je na pet godina, uz grejs period od godinu dana i kamatnu stopu od

558 <http://www.capital.ba/vucic-pokretanje-fap-a-pozitivno-i-za-rudo/>.

559 http://www.danas.rs/dodaci/sandzak/nije_nam_ovo_obecano_42.html?news_id=298363#sthash.B7imlYip.dpuf.

560 http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/milion_dinara_za_projektno_finansiranje.55.html?news_id=298262.

tri odsto. Novopazarski gradonačelnik Meho Mahmutović je odbornicima rekao da će ta sredstva biti upotrebljena za unapređenje komunalne infrastrukture, “prvenstveno za izgradnju kanalizacione mreže i promenu azbestnih vodovodnih cevi”.⁵⁶¹

Iz ovogodišnjeg budžeta biće izdvojeno i 10 miliona dinara za mere aktivne politike zapošljavanja. Zahvaljujući tim sredstvima 89 nezaposlenih dobiće posao. Polovina tih sredstava biće data za samozapošljavanje 31 osobe, a pet miliona dinara namenjeno je da 58 nezaposlenih obavi stručnu praksu kod privatnih poslodavaca.⁵⁶²

Odnosi Turske i Sandžaka

Turska je pokušala ući u Sandžak sa nekoliko investicionih projekata, ali u tome nije do kraja uspela. Poseta premijera Redžepa Taipa Erdogana Novom Pazaru u julu 2010, bio je politički vrhunac tih odnosa. Tada je zajedno sa predsednikom Tadićem otvorio Turski kulturni centar.

Za ozbiljnije strane investicije u Sandžaku neophodna je infrastruktura. Niko ne spori da investicionog potencijala ima, ali je očigledno problem saobraćajna infrastruktura. Putevi su loši, a železničke pruge i aerodromi daleko. Bolja putna infrastruktura koja bi povezivala Novi Pazar, Tutin i Sjenicu i dalje je na čekanju. Pre gotovo pet godina najavljena je rekonstrukcija i modernizacija saobraćajnica između ove tri sandžačke opštine, pa čak i iz tadašnjeg nadležnog ministarstva saopšteno je da je potpisan kredit sa turskom bankom od 25 miliona eura.⁵⁶³

Upravo je Turska ponudila nekoliko infrastrukturnih projekata. Ambasador Turske u Srbiji Mehmet Kemal Bozaj izjavio je da je izgradnja autoputa kroz Sandžak veoma skup projekat – više od milijardu eura i da se zato realizuje u više faza. Kako je istakao, prva faza je predviđena za kredite

561 http://www.danas.rs/dodaci/sandzak/rebalans_novi_kredit_i_smene.42.html?news_id=298362.

562 http://www.danas.rs/dodaci/sandzak/rebalans_novi_kredit_i_smene.42.html?news_id=298362#sthash.mM3OaRMY.dpuf.

563 http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2014&mm=04&dd=28&nav_id=841456.

i kamate na kredite, ali je tada prvenstvo dato Koridoru 10 i dogovoreni su neki manji projekti oko autoputa, Novi Pazar-Tutin i Novi Pazar-Sjenica.⁵⁶⁴

On je takođe izjavio da uslovi kredita koji je davala Eksim⁵⁶⁵ banka ne odgovaraju Srbiji, ali je Turska davala kredite preko te banke drugim državama i zato je doneta odluka da ista banka daje kredit i Srbiji.⁵⁶⁶ S obzirom da Srbiji nisu odgovarali uslovi, promenjeni su i banka i kreditni uslovi i dogovoreno je da mehanizacija i radnici budu iz Srbije. Turska je predala novi projekat i čeka se odgovor vlade. Kad je u pitanju rekonstrukcija saobraćajnica Novi Pazar – Tutin i Novi Pazar-Sjenica, on je rekao da su “projekti predati srpskoj vlasti” i da se čeka odgovor.⁵⁶⁷

Dva velika projekta, u vrednosti od oko 5,5 miliona eura, čekaju realizaciju i oba su vezana za novopazarsku Opštu bolnicu. TIKa (Turkish International Cooperation and Development Agency)⁵⁶⁸ će izdvojiti 900.000 eura za kompletnu rekonstrukciju i adaptaciju Ginekološko-akušerskog odeljenja. Izrada projektne dokumentacije poverena je CIP, a izradu finansiraju Fondacija Dragice Nikolić i Opšta bolnica. Drugi projekat se odnosi na izgradnju novog hirurškog bloka površine 4300 kvadratnih metara. Vlada Turske je odobrila 4,5 miliona eura za izgradnju, ali je zapelo kod projektne dokumentacije. Stručnjaci TIKa su analizirali glavni projekat koji im je dostavljen i vratili ga na ponovnu izradu, jer nije zadovoljavao savremene zdravstvene standarde.⁵⁶⁹

Kako su govorili tadašnji ministri Verica Kalanović i Milutin Mrkonjić, trebalo je samo da se usaglase detalji nekoliko projektnih dokumentacija. Mrkonjić je, čak označio i početak radova na putu prema Sjenici. U ovom

564 <http://www.ekapija.com/website/sr/page/976025/Ambasador-Turske-u-Srbiji-tvrdi-da-kreditni-uslovi-za-izgradnja-autoputa-kroz-Sand%C5%BEak-nisu-odgovarali-Srbiji>.

565 Eksim banka je kineska banka, jedna od tri ovlašćene banke za sprovođenje državne politike u ekonomiji i podsticanje izvoza iz druge po veličini svetske privrede.

566 Isto.

567 Isto.

568 TIKa je turska vladina agencija koja je odgovorna za organizaciju najvećeg dela turske zvanične razvojne pomoći zemljama u razvoju.

569 http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2014&mm=04&dd=28&nav_id=841456.

trenutku, međutim, niko u lokalnoj samoupravi ne može da kaže šta se za pravo događa sa realizacijom tog projekta.

Poslednje veliko ulaganje realizovano je 2013. godine, kada je TIKa sa 1,750.000 eura finansirala izgradnju nove osnovne škole. To je bila najveća investicija ove agencije u Srbiji. Pre nekoliko godina ovaj donator je, sa milion eura finansirao izgradnju i nove školske zgrade na seoskom području.

Sada je aktuelna izgradnja mosta na tzv. Banjskoj petlji, na magistralnom putu Raška-Novi Pazar. TIKa finansira izgradnju sa 200.000 eura. Sve ostalo su pojedinačne projektne donacije Turske agencije za međunarodnu saradnju i kreću se, od nekoliko hiljada, do nekoliko desetina hiljada eura.⁵⁷⁰

TIKA je obezbedila 24 razboja i prvu količinu repromaterijala Ženskoj zadruzi "Ćilim". Finansirana je rekonstrukcija čitaonice u Narodnoj biblioteci „Dositej Obradović”, organizovana je podela platenika poljoprivrednim proizvođačima, a nabavljena je savremenih ambulanskih vozila i medicinske opreme.

Član Gradskog veća Esad Hodžić izjavio je da su turski privrednici pokretni iz Sandžaka takođe zainteresovani za ulaganje u Sandžak i da se očekuje njihov dolazak u Sandžak.⁵⁷¹

Prijatelji Sandžaka

Na inicijativu bivšeg američkog ambasadora u Srbiji, Kamerona Mantera 2009. godine formirana je tzv. neformalna grupa "Prijatelji Sandžaka" koju su sačinjavale diplomate desetak zapadnih zemalja i organizacija (SAD, Britanija, Nemačka, Francuska, Švajcarska itd.) i Turska. Predstavnici tih ambasada redovno posećuju Sandžak i, na neki način, održavaju njegovu stabilnost. Jedan od razloga njihovog angažmana je potencijalna nestabilnost tog regiona, i moguća radikalizacija. Posebno su zainteresovani za odlazak mladih ljudi na ratišta na Bliskom istoku, odnosno za sprečavanje tog trenda i, s tim u vezi, za stav Islamske zajednice o tom pitanju.

570 Isto.

571 <http://www.sandzakhaber.net/hod-zic-turski-privrednici-porijeklom-iz-sandzaka-zainteresovani-da-ulazu-u-nas-kraj/>.

Ambasadori ove grupe često posećuju Sandžak i razgovaraju sa svim lokalnim predstavnicima, lokalnom vlašću, partijama, NVO i Islamskom zajednicom, kao i sa medijima.

U Novom Pazaru (i Bujanovcu) već godinama deluje i kancelarija OEBS. Osim treniranja multietničke policije, njeni zadaci su, između ostalog: pomoć i ekspertiza vlastima na svim nivoima, kao i zainteresovanim pojedincima, grupama i organizacijama u oblasti demokratizacije i zaštite ljudskih prava, uključujući i prava manjina; pomoć u oblasti primene prava i rada pravosuđa, te u oblasti medija; savetovanje i podrška povratku izbeglica i raseljenih lica, u saradnji sa Visokim komesarom UN za izbeglice.

Islamski borci

Pojava ekstremističkih grupa je "neka vrsta ideološkog nasleđa koje je ostavljeno ovdje tokom rata, kroz djelovanje vojne formacije El Mudžahid i ideološke matrice kojom je ona djelovala".⁵⁷² Međutim, kako ističe prof. Vlada Azinović, "mi imamo drugu generaciju dobrovoljaca koji odlaze u rat u Siriju, a to su mladići od 18 ili 19 godina, koji, ja vjerujem, istinski to doživljavaju kao neku vrstu svoje vjerske dužnosti i zbog toga odlaze".⁵⁷³

Reč je o mladićima uglavnom iz siromašnih porodica, sa društvene margine i najveći broj njih odlazi u potrazi za nekim identitetom. Zemlje Zapadnog Balkana veoma malo nude mladim ljudima u smislu samostvarenja. Ti mladi ljudi su uglavnom nezaposleni, kako u Bosni, tako i u Srbiji, na Kosovu i u Makedoniji.

Prof. Azinović navodi da, "mi nemamo više društvene uzore. Imamo jedno potpuno haotično društvo u kojem je sve sada postalo normalno i moguće. Sve što je ranije bilo za osudu ili za prijekor, sada se tolerira ili se čak ohrabruje".⁵⁷⁴ Islamski teolog Muhamed Jusić ističe: "Iskustvo iz svijeta nam govori da se takve ideologije i takvi pokreti ne mogu pobijediti samo

572 <http://www.slobodnaevropa.org/content/islamsku-drzavu-poraziti-ne-samo-vojno-vec-i-ideoloski/26670744.html>.

573 Isto.

574 Isto.

represivnim mjerama i da bi fokus trebao biti na drugim uzrocima koji dovede do toga da se ljudi širom svijeta regrutuju u takve skupine.”⁵⁷⁵

Azinović tvrdi da je “kriminalizacija tih pojava nešto što bi trebalo biti posljednja instanca kojom se one nastoje suzbijati. Najlakše je hapsiti, međutim, nama nedostaje čitav niz drugih zaštitnih i preventivnih mjera koje nemaju veze sa zakonima. Koje počinju od porodice, škola ili društva, socijalnih službi, vjerskih zajednica, koje bi se morale uključiti sa nekom vrstom kontranarativa”⁵⁷⁶

Činjenica da je oko 40 mladića iz Sandžaka odlučilo da ratuje u Siriji, uglavnom za terorističku organizaciju, Islamska država podstaklo je debatu o opasnostima za bezbednost Srbije.

Profesor, kriminolog Dobrivoje Radovanović smatra da su akcije protiv terorista na Balkanu inicirale strane sile, pre svega SAD. Smatra da su obučeni pojedinci zadojeni radikalnim idejama veoma opasni, jer njima treba samo korak do terorističke akcije. Suština svake akcije protiv takvih grupa je da im se preseku tokovi novca i da se uhapse vođe koje regrutuju uglavnom mlade ljude. Nažalost, vođe su često verski lideri.⁵⁷⁷

Vojni analitičar Aleksandar Radić ocenio je da je Srbija na “vrlo solidnom mestu” na mapi potencijalnog rizika od terorizma u Evropi i naglasio da je jako važno da se identifikuje i uspostavi nadzor nad svim licima koji su kao ratnici islama otišli u Siriju. Upozorio je da je Islamska država je opasniji protivnik nego što se misli na Zapadu.⁵⁷⁸

Ministra spoljnih poslova Ivica Dačić je na tu opasnost upozorio na skupu u Briselu. Rekao je da bi Srbija mogla da se nađe na meti terorista, da takva opasnost uvek postoji, ali da su islamski teroristi dosad retko preduzimali akcije u region Zapadnog Balkana.⁵⁷⁹

575 <http://www.slobodnaevropa.org/content/uzroci-i-suzbijanje-odlaska-u-tudje-ratove-represivne-mjere-nisu-rjesenje/26608792.html>.

576 Isto.

577 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/493370/Ko-su-i-gde-se-kriju-radikalni-islamisti-na-Balkanu>.

578 Alo, 8. januar 2015.

579 Naše novine, „Bar 100 ljudi iz Srbije ratuje uz džihadiste”, 4. decembar 2014.

Prema pisanju *Blica*, izvor iz bezbednosnih struktura je izneo podatak da se od njih 40 koji su otišli pojedinačno, ili u parovima preko Turske do Sirije, desetak njih vratilo jer je bilo razočarano stanjem na terenu. Jezgro radikalnih islamista u Raškoj, kako ističe, čini grupa od oko 120 ljudi. Oni organizuju ilegalne vehabijske škole u podrumima privatnih kuća.⁵⁸⁰

Države nastale od bivših republika SFRJ, i još neke balkanske države, razmenjivale su spiskove radikalnih islamista, kako bi ih zaustavili na svojim granicama. Najveću opasnost, prema rečima operativaca i stručnjaka za bezbednost, predstavljaju, ustvari, povratnici sa ratišta, koji su okrvavili ruke i zato će oni biti pod posebnom prismotrom.⁵⁸¹

Mirza Ganić (19) iz Novog Pazara jedan je u nizu mladića koji su poginuli kao vehabije, ratujući na strani pobunjenika u Siriji. On je bio među najekstremnijim islamistima u Sandžaku. Pobegao je iz Srbije posle niza pretnji Rasimu Ljajiću i Aidi Ćorović. Obreo se ubrzo u Siriji, ali je poginuo boreći se na strani protivnika sirijskog predsednika Bašara al Asada. Prvi Novopazarac koji je poginuo u Siriji je Eldar Kundaković (maj 2013), a zatim i Mujo Hamidović iz Sjenice. Uznemirujuće fotografije ubijenog Ganića objavio je njegov saborac Ebu Malik. On je pojasnio da je Mirza ranjen u nogu, ali je vrlo brzo iskrvario i preminuo.⁵⁸²

Tužilaštvo za organizovani kriminal podiglo je optužnicu protiv četvorice mladića, Abita Podbičanina (35), Seada Plojovića (31), Tefika Mujovića (34) i Izudina Crnovšanina (25) iz Novog pazara i Ferata Kasumovića (30) iz Beograda zbog više krivičnih dela terorizma. Svi su se pridružili oružanom delu terorističke organizacije Islamska država Iraka i Sirije (ISIS).⁵⁸³

Izvor *Blica* je izjavio da se sumnja da su islamisti planirali terorističke akcije u Beogradu i Rimu. Petorica optuženih su u Siriju poslali najmanje 12 osoba. Pokušavali su da zametnu tragove o odlasku na ratište, pa su u Siriju odlazile cele porodice, tj. uz regrute su bile njihove babe i dede.

580 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/493370/Ko-su-nasi-radikalni-islamisti/komentari/13602614/komentar-odgovor>.

581 Isto.

582 Isto.

583 Politika, „Vrbovanje preko ‘razmene iskustva’”, 14. oktobar 2014.

Na granicama i kontrolnim punktovima su objašnjavali da putuju u Siriju zbog drevnog religijskog običaja i da ih džihad ne interesuje.⁵⁸⁴

Povodom odlaska mladih ljudi na strana ratišta, Skupština Srbije je na predlog Rasima Ljajića usvojila izmene Krivičnog zakonika kojima se krivično sankcioniše odlazak na strana ratišta. Svako ko u Srbiji vrbuje, podstiče druge, organizuje grupu, obučava, oprema ili prikuplja novac za učestvovanje u ratu, kazniće se sa, od dve do 10 godina zatvora.

Do sada nema informacija da se u Srbiji sprovodi vojna obuka radikalnih grupa. Skupština Srbije usvojila je šestomesečni izveštaj svih službi bezbednosti i tada je potvrđeno da ne postoje saznanja o vojnim obukama na području Sandžaka. To je izjavio predsednik skupštinskog odbora za kontrolu službi bezbednosti Momir Stojanović.⁵⁸⁵

Zaključci i preporuke

Srbija se nalazi pred veklikim izazovima, spoljnim i unutrašnjim, posebno kad je reč u unutrašnjoj organizaciji Srbije. U ta pitanja spada i sandžačko, odnosno bošnjačko pitanje;

da bi se zaustavili negativni trendovi u Sandžaku neophodne su investicije, domaće i strane, kako bi se stvorili uslovi za otvaranje radnih mesta i jačanje pravne države; država bi morala posvetiti više pažnje ovom regionu, kako bi se vratilo poverenje bošnjačke zajednice u nju; uprkos obećanjima premijera Vučića do sada nije bilo promena u tom pogledu;

nacionalni saveti (veća) imaju porvenstveno zadatak da socijalno i kulturno-identitetski doprinose konsolidovanju manjinskih zahteva;

neophodno je preduzeti preventivne i zaštitne mere, kako bi se sprečila radikalizacija mladih ljudi; to znači rad sa porodicama, školama, socijalnim službama i verskim zajednicama, kako bi se obezbedilo suprotstavljanje radikalnim stavovima, argumentima i novim tumačenjima.

584 <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/500743/Babe-i-dede—paravan-za-DZIHAD-Kako-su-u-Srbiji-radili-optuzeni-saradnici-islamista>.

585 <http://www.alo.rs/vesti/aktuelno/drzava-je-stvorila-zukorlica-i-sad-imamo-problem/67093>.

Jug Srbije: između Beograda i Prištine

Odnosi Beograd-Priština uvek su se reflektovali na jug Srbije i na sever Kosova. Potpisivanje Briselskog sporazuma stavilo je tačku na iluziju o razameni teritorija. Međutim, ona se još uvek održava u nekim krugovima, pa je zbog toga sprovođenje sporazuma sporo i nedosledno. Albanci sa juga Srbije traže isti tretman koga imaju Srbi na severu Kosova. Političke tenzije su i dalje prisutne, čemu doprinosi i beznadežna ekonomska situacija, kao i nedosledna politika Beograda u odnosu na status Albanaca na jugu Srbije. Naime, njihov nedefinisani status odražava se na sve oblike političkog i ekonomskog života. Veliki broj stanovnika tog regiona konstantno se iseljava. U toku prošle godine samo je iz Medveđe emigriralo 4000 ljudi.⁵⁸⁶

Nezaposlenost i ekonomska besperspektivnost su glavni faktori koji ugrožavaju međuetničko poverenje među Srbima i Albancima na jugu Srbije. Srbi odlaze ka razvijenijim sredinama, ne zbog političkih pritisaka već u potrazi za boljim životom. To isto dešava sa mladim Albancima koji ovde teško dolaze do posla, ali i u Prištini i drugim gradovima na Kosovu, ističe Nedžad Behlulji iz Demokratske partije (DP).⁵⁸⁷

Ekonomska i socijalna situacija bitno doprinosi napetosti u tom region. Vlada Srbije do sada nije značajnije investirala u ovaj region. Međutim, Evropska unija (EU) je svesna da bez podrške EU u ovom region može doći u još veću krizu.

Ministar regionalnog razvoja i lokalne samouprave Igor Mirović najavio je početkom februara da će nova vlada, posebno pomagati otvaranju i razvoju malih i srednjih preduzeća u nerazvijenim krajevima, gde spada i jug Srbije.⁵⁸⁸

586 <http://www.juznasrbija.info/lat/drustvo/medveda-u-poslednjih-deset-godina-iselilo-se-4-000-stanovnika.html>.

587 <http://www.vranjepres.rs/sh/sajt/vesti/28746/Stanovnici-Bujanovca-i-Pre%C5%A1eva-ne-smeju-biti-taoci-ni-Beograda-ni-Pri%C5%A1tine.htm>.

588 <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/445176/Mirovic-Jacanje-malih-i-srednjih-preduzeca-na-jugu-Srbije>.

Šef delegacije Evropske unije u Srbiji Majkl Davenport rekao je da će EU uložiti još 20 miliona eura u razvoj lokalnih samouprava na jugu i jugozapadu Srbije. "Biće to nova faza zbog toga što smo sada ušli u novu fazu pregovora sa Srbijom. Potrebe su još veće, konkurencija će biti još veća između opština i još bitnija će biti saradnja između njih". Programom evropskog partnerstva sa opštinama "EU progres" do sada je završeno više od 500 individualnih projekata u 15 opština na jugu i jugozapadu Srbije, u koji je EU sa švajcarskom vladom uložila više od 17 miliona eura.⁵⁸⁹

Jonuz Musliju, lider Partije za demokratski progres (PDP), ističe da su prava Albanaca na nacionalna obeležja, uključujući isticanje nacionalnih simbola, obeležavanje Dana zastave, pa i podizanje spomen-obeležja pripadnicima Oslobođilačke vojske za Bujanovac, Preševo i Medveđu (OVPMB) vrlo bitna pitanja. On se poziva na Zakon o nacionalnim manjinama, koji se ne primenjuje dosledno, zbog čega, kako ističe, često traže političku i drugu podršku sa Kosova. On takođe podvlači da sve rezolucije koje su donosili odbornici Albanci iz Bujanovca, Preševa i Medveđe ukazuju na njihovu prirodnu vezu sa Kosovom.⁵⁹⁰

Dušan Janjić, osnivač Foruma za etničke odnose kaže da, s obzirom na obnovljene priče o velikoj Albaniji i o razmeni teritorija (izjave Ivica Dačića na tu temu), treba shvatiti da je to direktan odgovor na te moguće ideje o razmeni teritorija. On ne veruje da će "Nacionalni savet Albanaca na kraju organizovati nekakvo odvajanje, ali sigurno je da će sudbina njegovog političkog delovanja zavisiti od procesa normalizacije odnosa Priština – Beograd i smirivanja glasova za podelu unutar Srbije. Međutim, sigurno je da će naneti štetu konceptu nacionalnih manjina i da se uklapa u jedan trend koji zapravo želi da eliminiše instituciju nacionalnog saveta nacionalnih manjina i da ih pretvori u politički monopol stranaka, u ovom slučaju albanskih stranaka"⁵⁹¹

589 <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/452582/Davenport-EU-ce-uloziti-u-lokalne-samouprave-na-jugu-Srbije>.

590 <http://www.vranjepres.rs/sh/sajt/vesti/28746/Stanovnici-Bujanovca-i-Pre%C5%A1eva-ne-smeju-biti-taoci-ni-Beograda-ni-Pri%C5%A1tine.htm>.

591 <http://www.slobodnaevropa.org/content/jonaz-musliu-nas-put-je-prema-tirani-i-pristini/26671614.html>.

Ragmi Mustafa, lider Demokratske partije Albanaca (DPA) objašnjava da napete situacije kakvih je bilo poslednjih godina gura Albance da traže pomoć međunarodne zajednice, Prištine ili Tirane. Ističe da su spremni za razgovor, ali su za to potrebna dva partnera. Sve njihove legitimne zahteve rešavali su međunarodni posrednici.

Lokalna samouprava u partnerstvu sa međunarodnim organizacijama kao što su USAID, Progres, PBLD pokušava da pokrene privredu. U okviru tih projekata zapolsilo se oko 150 osoba, što je nedovoljno. I Vlada Srbije treba da podstiče strane investicije na ovom području. Za sada investicije idu prema Vranju, dok Preševska dolina ostaje izolovana, što dovodi do napetosti.

Diskriminacija

Albanska zajednica u opštini Medveđa izložena je brojnim pritiscima i različitim oblicima systemske diskriminacije, počev od uskraćivanja izdavanja dokumenata, preko pljačke privatnih šuma uz blagoslov lokalne policije, do potpune zatvorenosti državnih institucija – gde su isključivo zaposleni Srbi – za probleme sa kojim se manjinski Albanci svakodnevno suočavaju.

Predstavljajući rezultate rada Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) u poslednja tri meseca 2014. godine, pred članovima Odbora za odbranu i unutrašnje poslove, minister Nebojša Stefanović je naveo da je registrovan 31 slučaj napada na Albance i Gorance nakon utakmice (Albanija-Srbija), od čega su u Vojvodini izvršena 24, a u centralnoj Srbiji sedam napada. Podignute su krivične prijave protiv 19 osoba. Na jugu centralne Srbije i u Kopненоj zoni bezbednosti MUP je zabeležio 19 oružanih napada na pripadnike snaga bezbednosti sa teritorije Kosova u kojima nije bilo nastradalih. Rekao je, "i dalje ćemo insistirati kod predstavnika EULEX i drugih relevantnih institucija da se reši slučaj ubistva pripadnika Žandarmerije Stevana Sinđelića."⁵⁹²

592 Politika, Izveštaj MUP: četiri puta više zaplena droge, 12. mart 2015.

Popis stanovništva

Albanci nisu učestvovali u popisu stanovništva (2011) što se posledično odrazilo na organizovanje organa lokalne uprave i, posebno sudova. Zoran Stanković, predsednik Koordinacionog tela za jug Srbije, ističe da je tačan podatak o broju stanovnika na ovom području bitan iz više razloga. To je potrebno zbog ulaganja države i zbog načina na koji će se omogućiti školovanje, zdravstvena zaštita, isplata penzija i mnoge druge aktivnosti koje znače život za ljude koji žive na ovim prostorima.⁵⁹³

Poslednji popis stanovništva Republike Srbije obavljen je 2011. godine. Većina pripadnika albanske nacionalne zajednice ga je bojkotovala ukazujući na brojne probleme u načinu sprovođenja popisa na jugu Srbije, pa je broj osoba koje su se izjasnile kao Albanci desetostruko smanjen u odnosu na prethodni popis – 5809 prema 61.647 iz 2002. godine.

Zakon o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava nije predvideo osnovni sud za Preševo upravo zbog toga što je zvanično (po popisu) broj stanovnika u tom gradu značajno manji.

Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina predviđa da su broj članova saveta i sredstva koja se izdvajaju za njihovo funkcionisanje srazmerna rezultatima poslednjeg popisa. Smanjenjem sredstava predviđenih za Nacionalni savet albanske nacionalne manjine značajno će se otežati ostvarivanje osnovnih ljudskih prava albanske zajednice u Srbiji. Takođe, to podrazumeva da će aktivnosti u oblasti kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma biti finansirane budžetskim sredstvima predviđenih za znatno malobrojniju zajednicu. Naime, broj članova Nacionalnog saveta će biti 15 (što odgovara nacionalnoj zajednici čiji je broj manji od 10.000), a ne 29 (kako Zakon predviđa za zajednicu koja broji između 50.000 i 100.000 stanovnika).

Musliju, predsednik Skupštine opštine Bujanovac, izjavio je i da albanski lideri još nisu odlučili da li će nastaviti razgovore s Vladom Srbije koji su prekinuti u novembru prošle godine zbog Zakona o sudovima i

593 <http://www.juznasrbija.info/lat/drustvo/medveda-u-poslednjih-deset-godina-iselilo-se-4-000-stanovnika.html>.

sedištima sudova, po kome je osnovi sud i tužilaštvo dobio Bujanovac, ali ne i Preševo, što je bio zahtev Albanaca.⁵⁹⁴

Dijalog sa Beogradom

Poslanik Partije za demokratsko delovanje (PDD) Riza Haljimi izjavio je da je saradnja dva poslanika PDD s vlastima u Beogradu još na nivou analize stanja i da Vlada Srbije još odmerava na koji će način prići rešavanju problema u Bujanovcu, Preševu i Medveđi. Haljimi je u razgovorima s predsednikom Srbije Tomislavom Nikolićem i premijerom Aleksandrom Vučićem izneo konkretan predlog da bi na čelu Koordinacionog tela za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa trebalo da bude ministar iz Srpske napredne stranke (SNS) koji ima političku snagu za rešavanje problema.⁵⁹⁵

Rekao je: "Mi insistiramo da, ili Koordinaciono telo počne da obavlja ono za šta je pre 14 godina osnovano, ili je bolje da nestane, jer ovakvo kakvo je, bez valjanog suštinskog učešća Albanaca i sa perifernim predsednikom, više se pretvara u organ za diskriminaciju i nametanje rešenja Albancima u tipu prakse koje su imale kolonijalne zemlje", kazao je Haljimi.⁵⁹⁶

Haljimi je naveo i da očekuje pomoć OEBS za obnovu dijaloga albanskih političkih predstavnika iz Preševa i Bujanovca s Vladom Srbije, koji je prekinut u novembru 2013. godine, posle usvajanja Zakona o sedištima sudova i sudskim jedinicama. Po tom zakonu u Preševu je ukinut osnovni sud, a posle toga je i većina albanskih političkih partija bojkotovala parlamentarne izbore.⁵⁹⁷

U dijalogu sa Beogradom Albanci sa juga Srbije „kandidovali su osam pitanja“, a to su: kolektivna prava i slobode, bezbednost, upotreba jezika

594 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/378655/Tirana-zeli-da-Albanci-izadju-na-izbore-u-Srbiji>.

595 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/476226/Haljimi-Koordinaciono-telo-da-vodi-ministar-iz-SNS>.

596 Isto.

597 <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/445176/Mirovic-Jacanje-malih-i-srednjih-preduzeca-na-jugu-Srbije>.

i pisma, korišćenje nacionalnih simbola, povratak iseljenih, obrazovanje, pitanje decentralizacije vlasti, integracija Albanaca u institucije sistema, kao i ekonomski položaj opština Bujanovac i Preševo.

Haljimi je pitao predstavnike Vlade na osnovu kojih argumenata optužuju Albance za prekid dijaloga o sedam definisanih tema iz 2013. godine i naveo da predstavnici vlade nisu pozvali Albance na razgovore o rešavanju problema Bujanovca, Medveđe i Preševa. Rekao je i to da je Kori Udovički, potpredsednica Vlade, nakon razgovora sa ambasadorom OEBS izjavila da je neophodno da se reši problem sa brojem Albanaca u ovim opštinama. Međutim, kako ističe Haljimi, na taj problem nije ukazano 4. juna 2013. godine.⁵⁹⁸

Odnosi sa Kosovom i Albanijom

Premijer Albanije Edi Rama je prilikom prve posete Srbiji otišao i u Preševo gde ga je dočekalo uz aplauz i ovacije 1500 građana. Zamenik predsednika opštine Preševo Skender Destani izjavio je da je osnovna poruka sa sastanka političkih lidera Albanaca sa albanskim premijerom Edijem Ramom bila da Albanci ostvarenja svojih prava treba da traže u okviru države u kojoj žive. Na sastanku je istaknuto da će političkim liderima Albanaca iz Preševa, Bujanovca i Medveđe u tome pomoći i zvaničnici Albanije koji su zaduženi za tu oblast delovanja.⁵⁹⁹ Premijeri Hašim Tači i Edi Rama su tom prilikom potpisali izjavu o saradnji i strateškom partnerstvu dve države.

Na prvom sastanku vlada Kosova i Albanije, održanom u Prizrenu, inače ocenjenog kao istorijski, dogovoreno je formiranje razvojnog humanitarnog fonda za pomoć u poboljšanju ekonomskih uslova za Albance u Preševskoj dolini. Albanski premijer Rama je rekao da je dogovoreno da će dve vlade sa 100.000 eura finansirati izgradnju porodilišta u Preševskoj dolini.⁶⁰⁰

598 Politika, 11. mart 2015.

599 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/510071/Rama-opet-provocira-Necu-dozvoliti-asimilaciju-Albanaca-na-jugu-Srbije>.

600 <http://www.slobodnaevropa.org/content/istorijska-sednica-vlada-kosova-i-albanije->

Značaj obrazovanja

Otvaranje odeljenja Ekonomskog fakulteta iz Subotice u Preševu je od velikog značaja. Vlada je obećala sredstva za izgradnju nove zgrade fakulteta, a postoji i veliko razumevanje i podrška dekana subotičkog Fakulteta dr Milana Vunjaka. Ovaj projekat je pokazao da multietičnost u obrazovanju može da funkcioniše vrlo dobro. Nastava se odvija na srpskom i albanskom jeziku. Bitno je osposobiti što više mladih stručnjaka, jer dolazak stranih investitora zavisi i od nivoa stručnosti radne snage. Problem obrazovanju, posebno vezanih za nedostatak udžbenika na albanskom jeziku za osnovce i srednjoškolce i dalje je aktuelan.

Parlamentarni izbori

Albanske stranke sa juga Srbije su protiv učešća na izborima, jer se glas njihovog jedinog predstavnika ne čuje, da se ignoriše, te da se ništa ne postiže prisustvom u parlamentu.⁶⁰¹ Mada su politički lideri Albanaca sa juga Srbije dobili preporuku iz Tirane da učestvuju na izborima samo jedna je partija od njih šest, na njima učestvovala. 6

Albanci u najvećoj meri bojkotuju parlamentarne izbore, iako je u poslednja dva izborna ciklusa na njima učestvovala "Koalicija Albanaca Preševske doline". Budući da je albanska manjina bojkotovala popis 2011. godine, podaci ne odražavaju njihovo realno brojučano stanje. Partija etničkih Albanaca PDD je odlučila da izađe na izbore, dok je preostalih pet partija etničkih Albanaca odlučilo da ih bojkotuje.

.....
[sporazumi-i-pomoc-albanicma-u-regionu/25226868.html](http://www.slobodnaevropa.org/content/jug-srbije-albanske-partije-vagaju-izlazak-na-izbore/25256821.html).

601 <http://www.slobodnaevropa.org/content/jug-srbije-albanske-partije-vagaju-izlazak-na-izbore/25256821.html>.

Izbori za nacionalni savet

Na izbore za članove Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine izašlo je 40,37 odsto od broja birača upisanih u poseban birački spisak.

Po podacima Republičkog zavoda za statistiku (RZS), lista "Koalicija za prava Albanaca" osvojila oko 41 odsto glasova, ili šest mandata; "Koalicija ujedinjenih Albanaca" osvojila je 36,29 odsto glasova i takođe šest mandata, dok je "Demokratska partija" osvojila je 19,89 odsto glasova i tri mandata.⁶⁰²

Predsednik Nacionalnog saveta Albanaca je nekadašnji politički komandant Glavnog štaba Oslobođilačke vojske Bujanovca, Preševa i Medveđe, a sadašnji predsednik Opštine Bujanovac Jonuz Musliu. Poznat je po radikalnim stavovima.

On je ciljeve Nacionalnog saveta Albanaca definisao na sledeći način: udžbenike treba doneti iz Tirane i Prištine; nema kompromisa oko albanske zastave, jer to je njihov identitet. On je takođe najavio zalaganje za implementaciju Končuljskog sporazuma i referendumu Albanaca sa juga Srbije održanog 1992. godine koji predviđa i prisajedinjenje Kosovu, jer to je volja naroda. Rekao je: "Naš put je prema Tirani i Prištini. Zavisí sve od Vlade Republike Srbije, kako se ponaša prema Albancima tako ćemo se i mi ponašati prema Vladi Republike Srbije".⁶⁰³

Zoran Dragišić, profesor Fakulteta bezbednosti, ocenjuje da je ovakav zahtev Musliua opasan i "čista provokacija": "Bio je na čelu terorističke formacije, koja je samo iz političkih razloga kasnije pomilovana. Oni bi trebalo da budu krivično gonjeni i da budu u zatvoru".⁶⁰⁴

Milovan Drecun, predsednik Odbora Skupštine Srbije za KiM, poručio mu je da se mane zapaljivih, destabilizujućih i neprimerenih poruka. Upozorio je Muslijua, "da treba da se okrene budućnosti i bori za što bolji položaj albanske zajednice, i imaće punu podršku državnih organa. Poručujem mu da razmišlja o zajedničkom životu Srba, Roma i Albanaca na tom

602 <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/111362-Izbori-Savete-nacionalnih-manjina.html>.

603 Isto.

604 <http://www.kurir-info.rs/vesti/politika/provokator-musliu-jug-srbije-da-se-pripoj-kosovu-clanak-1600854>.

području, da ne stvara dodatne pukotine i netrpeljivosti, koje dovode do incidenata, i da shvati da prekranje granica Srbije nije moguće, jer to ne želi ni velika većina Albanaca na jugu Srbije, pa ni međunarodna zajednica”.⁶⁰⁵

Kancelarija za Preševo, Bujanovac i Medveđu u Gnjilanu

Kancelarija za Preševo, Bujanovac i Medveđu koja je otvorena u Gnjilanu, najavljena je kao mesto koje će pružati pomoć ljudima koji su poreklom iz tih mesta, a koji sada žive na Kosovu, u dobijanja ličnih dokumenata, a s ciljem ostvarivanja jačih veza između Albanaca koji žive u Preševskoj dolini i na Kosovu, pre svega na polju kulture i sporta. Predsednik Nacionalnog saveta Albanaca (NSA) Jonuz Musliu od vlade Kosova traži da osoba koja bude na čelu kancelarije dobije pravo i da prisustvuje svim sednicama kosovske vlade.⁶⁰⁶

Musliu traži reciprocitet sa Srbima na Kosovu. On ističe da, kad “oni na severu u tri opštine mogu da imaju sudove, zašto mi da nemamo, kad Vlada Srbije daje oko 40 miliona eura za Srbe na Kosovu, zašto da i nama ne pomognu Kosovo i Albanija”.⁶⁰⁷

Milan Drecun, član parlamenta (SNS) smatra da je cilj pravljenja paralele između Bujanovca, Preševa i Medveđe i Srba na Kosovu destabilizacija i ističe da je možda dobio instrukcije od Prištine.⁶⁰⁸ Sandra Rašković Ivić, predsednica Demokratske stranke Srbije, ocenjuje da je “to na mala vrata otvaranje ka centralnoj Srbiji”.⁶⁰⁹

Međutim Dušan Janjić, predsednik Foruma za etničke odnose, kaže da je reč o projektu prekogranične lokalne saradnje Gnjilane-Preševo, koji podrazumeva saradnju na nivou opština. Takve kancelarije, ističe, postoje širom Evrope.⁶¹⁰

605 Isto.

606 <http://www.alo.rs/vesti/aktuelno/atak-pristine-i-na-jug-srbije/81285>.

607 Isto.

608 Isto.

609 Isto

610 Isto

Zaključci i preporuke

- Odnos Vlade Srbije prema problemima manjina biće važan uslov za početak pregovora sa EU;
- nastaviti dijalog sa Albancima o pitanjima koja su dogovorena 2013. godine;
- vrlo je važno da se osetljivim pitanjima pristupa objektivno i bez doze senzacionalizma što mediji redovno čine;
- odnos države Srbije prema Albancima na jugu Srbije, treba da bude najbolji barometar za pomoć Srbima na Kosovu;
- potrebno je uspostaviti saradnju u oblasti zdravstva i razmeni iskustava sa kolegama iz susednih opština;
- ustanoviti realan broj Albanaca na jugu Srbije, kako bi Albancui bili adekvatno zastupljeni i posebno, kako bi dobili adekvatna sredstva za rad Nacionalnog saveta;
- odredbu kojom se propisuje da partije nacionalnih manjina moraju da sakupe 10.000 potpisa da bi registrovale listu kandidata treba ponovo razmotriti i uskladiti sa pozitivnim merama za registraciju partija nacionalnih manjina utvrđenih Zakonom o političkim partijama.

XII – DISKRIMINACIJA

Duboki koreni

U Srbiji su još uvek duboko ukorenjeni rodni, etnički i drugi stereotipi, što osim predrasuda za posledicu ima i visok nivo socijalne distance prema pojedinim manjinama. To najviše važi za odnos prema LGBT osobama, pripadnicima drugih etničkih zajednica i manjinskim verskim zajednicama. To su glavni zaključci u godišnjem izveštaju za 2014, poverenice za zaštitu ravnopravnosti Nevene Petrušić. U izveštaju se takođe navodi da je najviše pritužbi podneto protiv pravnih lica i državnih organa, što svedoči o tome da je diskriminacija i institucionalna.⁶¹¹

Stanje ljudskih prava i zaštita od diskriminacije, prvenstveno zavise od vrednosnog modela na kome društvo počiva – tolerancija, ravnopravnost, sloboda govora, sloboda okupljanja. Ove vrednosti su zakonski garantovane, ali praksa je sasvim drugačija, posebno kad je reč o manjinskim društvenim grupama. Srbija je usvojila i Strategiju za prevenciju i zaštitu od diskriminacije za period od pet godina 2013–2018, ali to nije dovoljno, jer joj nedostaje konkretizacija i operativnost. Postoji i Akcioni plan sa konkretizovanom odgovornošću za realizaciju određenih mera onog državnog organa u čijoj je nadležnosti konkretna oblast (obrazovanje, rad i zapošljavanje, porodični odnosi i nasleđivanje, zdravstvena, socijalna zaštita i stanovanje itd).

Diskriminacija se međutim ne smanjuje i brojna su sistemska kršenja ljudskih prava, naročito prema manjinskim zajednicama i grupama. Predstavnic organizacije LABRIS Jovanka Todorović rekla je da u Srbiji postoji više antidiskriminacionih zakona, ali da je najveći problem što se oni ne primenjuju. Ona je kazala da se govor mržnje ne sankcioniše i da se neretko može čuti i u izjavama nekih državnih funkcionera.⁶¹²

Romi su grupa koja je najviše izložena diskriminaciji i nasilju koje je veoma česta pojava. Istraživanje Evropskog centra za prava Roma (ERRC u okviru projekta "Jačanje Roma za borbu protiv lišavanja prava") pokazuje da "javni službenici i institucije diskriminišu Rome ne samo kroz prisilno iseljavanje,

611 <http://www.euractiv.rs/ljudska-prava/8479-diskriminacija-i-dalje-hara-srbijom->

612 <http://www.021.rs/Info/Srbija/NVO-Diskriminacija-u-Srbiji-se-ne-smanjuje.html>.

već i kroz ostvarivanje prava na pristup socijalnim stanovima. Kriterijumi su strogi, jer osoba mora da bude zaposlena i ima potvrdu o radnom stažu, što najveći broj Roma ne može da dokaže, jer ne poseduje papire i lična dokumenta”.⁶¹³

Posebno je prisutna verska diskriminacija, jer većina verskih zajednica u Srbiji nije registrovana, čime su im uskraćena prava na poslovanje, zapošljavanje službenika i bitno im smanjuje zakonsku zaštitu. Većina protestantskih crkava je neregistrovana; takođe, nijedna politeistička verska zajednica nije registrovana, a organ uprave se na uvredljiv način odnosio prema prethodnoj ambasadorci Indije koja se zauzela za višnuite i šivaite; ustavne odredbe o odnosu države i crkve ne primenjuju se; nasilno se smanjuje broj protestantskih crkava na koje se vrši pritisak da se objedine pod kontrolom onih među njima koje odabere aparat uprave i kojima se na raspolaganje stavljaju imovina i drugi resursi diskriminiranih. U verskoj nastavi u državnim školama vrši se pritisak na decu iz ateističkih porodica, a diskriminirane („ne-tradicionalne”) crkve i verske zajednice često se, baš kao u tekstu u Večernjim novostima, u toku nastave u državnim školama povezuju sa satanistima i pripisuju im se ritualna ubistva i pravljenje spiskova za odstrel.⁶¹⁴

Poseban problem je položaj Rumunske pravoslavne crkve, priznate u Vojvodini, a faktički zabranjene u ostalim delovima Srbije. Njeni sveštenici i vernici zavise od “milosti” pojedinih vladika Srpske pravoslavne crkve, pa bivaju tolerisani (u Braničevskoj eparhiji), ili proganjani (u Timočkoj eparhiji). Rumunsko uslovljavanje davanja Srbiji statusa kandidata za članstvo u Evropskoj uniji dobrim delom je zasnovano na diskriminaciji Rumunske pravoslavne crkve.⁶¹⁵

Brojne nevladine organizacije ukazuju na visok nivo diskriminacije u društvu, a mnoge su predložile i konkretne mere za njeno prevazilaženje. Tako je, na primer, Vlada Republike Srbije uvažila tri predloga Inicijative mladih za ljudska prava i uključila ih u Akcioni plan za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2014. do 2018. godine.⁶¹⁶

613 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/223282/Diskriminacija-Roma-u-Srbiji>.

614 http://www.slobodnavojvodina.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1102:cdcs-progon-i-diskriminacija-verskih-zajednica-u-srbiji&catid=54:prenosimo&Itemid=67.

615 Isto.

616 <http://www.yihr.rs/bhs/akcioni-plan-protiv-diskriminacije>.

Etničke manjine: ključ za evropske integracije

Ustavni i zakonodavni okvir za zaštitu prava i sloboda etničkih manjina u Srbiji postoji, ali celovit pravni i institucionalni sistem zaštite manjina još uvek nije u potpunosti razvijen a neretko se postojeća zakonodavna rešenja ne primenjuju. U godišnjem izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2014. godinu ističe se da je „pravni okvir za zaštitu manjina i kulturnih prava na snazi i [da se] načelno poštuje, u skladu sa Okvirnom konvencijom o nacionalnim manjinama čija je Srbija strana ugovornica”.⁶¹⁷ Srbija je takođe potpisnica Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima koja definiše minimum zaštite garantovane manjinama. U izveštaju EK takođe se ističe da je neophodno obezbediti dosledno sprovođenje pravnog okvira u celoj Srbiji „posebno u oblasti obrazovanja, upotrebe jezika i pristupa medijima i verskim službama na manjinskim jezicima kad god postoji zahtev manjina”.⁶¹⁸ Osim Evropske komisije i Savet Evrope je istakao da treba znatno unaprediti sprovođenje zakonodavstva u oblasti zaštite nacionalnih manjina.

Prava nacionalnih manjina spadaju u političke kriterijume procesa evropske integracije Srbije i prate se od sticanja statusa kandidata do kraja procesa pregovora sa Evropskom unijom u okviru poglavlja 23. U kontekstu evropske integracije, ali i celokupne društvene integracije, od izuzetnog je značaja da se manjinske politike konstantno unapređuju i razvijaju. Da se normativni okvir ne primenjuje dosledno, potvrdio je i državni sekretar u Ministarstvu državne uprave i lokalne samouprave Ivan Bošnjak istakavši da „dosadašnje pozitivno iskustvo vezano za donošenje zakona [u oblasti manjina] nije imalo punu primenu u svakodnevnom životu pripadnika nacionalnih manjina – ostale su neka i nedorečena zakonska

617 Izveštaj o napretku Srbija za 2014. Godinu, Evropska komisija, 8. oktobar 2014. http://europa.rs/upload/izvestaj_o_napretku_14.pdf

618 Isto.

rešenja, ali i nepotpuna primena, pogotovo na lokalnu u oblasti zastupljenosti zaposlenih u okviru procenata koji pripadnici nacionalnih manjina imaju u Republici Srbiji”.⁶¹⁹

Politička participacija

Jedan od najznačajnijih načina učešća etničkih manjina u društvu jeste njihova politička participacija, koja je u Srbiji regulisana Zakonom o političkim strankama iz 2009. godine. Ovaj zakon predviđa da politička stranka nacionalne manjine može biti osnovana sa manjim brojem potpisa nego ostale političke stranke. Naime, potrebno je hiljadu potpisa građana za registraciju stranke manjine – dok je za ostale političke stranke potrebno 10,000 potpisa – a za ulazak u Narodnu skupštinu nije potrebno da pređu cenzus od pet odsto ukupnog broja birača izašlih na izbore. Takođe, umesto 50,000 EUR koliko je potrebno za registraciju političke partije, stranke etničkih manjina se mogu registrovati za 10 puta manji iznos.⁶²⁰ I pored toga nacionalne manjine nisu dovoljno zastupljene u Skupštini.

Od ukupno sto stranaka koliko postoji u Srbiji, čak dve trećine su partije nacionalnih manjina. Međutim, brojni izveštaji ukazuju na to da postoje zloupotrebe donjeg praga za registraciju političkih stranaka nacionalnih manjina, pa tako u nekim partijama etničkih zajednica nema nijednog člana te etničke zajednice. Jedan takav primer je partija NOPO (Nijedan od ponuđenih odgovora) koja je registrovana kao partija koja zastupa vlaške interese, i Zelena stranka, registrovana kao stranka slovačke manjine u novembru 2014. Ovi primeri predstavljaju zloupotrebu zakona, i negativno utiču na političku participaciju etničkih manjina u Srbiji. U tom kontekstu bi trebalo revidirati kriterijume za regularno formiranje političke partije

619 „Počela izrada Akcionog plana za prava nacionalnih manjina”, *Tanjug*, 7. april 2015. <http://www.tanjug.rs/novosti/173040/pocela-izrada-akcionog-plana-za-prava-nacionalnih-manjina.htm>

620 „Manjinske stranke – zloupotreba pozitivne diskriminacije?”, Miodrag Sovilj, *N1*, 23. novembar 2014. <http://rs.n1info.com/a14139/Vesti/Manjinske-stranke-zloupotreba-pozitivne-diskriminacije.html>

zbog kojih se mnoge stranke odlučuju da se „pro forme” registruju kao stranke etničkih manjina, ne zastupajuće zaista njihove interese.

Politička participacija ogleda se takođe u zastupljenosti etničkih manjina u organima javne uprave na nivou države i u javnim preduzećima, koje i dalje nije na zadovoljavajućem nivou. Prema Ustavu Republike Srbije, pri zapošljavanju u javnim službama, organima države i autonomne pokrajine kao i u jedinicama lokalne samouprave, treba voditi računa o nacionalnom sastavu stanovništva i odgovarajućoj zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina. Država do sada nije preuzela adekvatne mere kako bi ispunila ovu ustavnu obavezu i dosledno sprovela mere afirmativne akcije⁶²¹.

U kontekstu političke participacije važno je pomenuti i formiranje vlade u aprilu 2014. godine. Naime u Vladu su osim predstavnika Srpske napredne stranke ušli i predstavnici koalicije oko Socijalističke partije Srbije Ivica Dačića i Saveza vojvođanskih Mađara Ištvana Pastora. Činjenica da je partija koja predstavlja interese mađarske zajednice ušla u koaliciju ne treba tumačiti kao iskreno nastojanje da se obezbedi političko učešće predstavnicima najbrojnije etničke manjine u Srbiji. Takva odluka vladajuće stranke zapravo je dokaz „političkog pragmatizma”⁶²² – Mađari su u Vojvodini značajan deo biračkog tela, te su naprednjacima više odgovarali u koaliciji nego kao potencijalni saradnici Demokratske stranke. Rečima novinara Velimira Ilića, „Manjine jesu poželjna sitnina u novčaniku vlasti, ali je malo ko spreman rasitniti baš veliku novčanicu za unutarpolitičko potkusurivanje”⁶²³.

621 Manjinska politika i integracija u Srbiji: analize i preporuke za unapređenje manjinske politike i procesa integracije u Republici Srbiji, Forum za etničke odnose, Beograd 2014.

622 „Manjine – poželjan sitniš u novčaniku vlasti”, Velimir Ilić, *Aljazeera*, 16. april 2014. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/manjine-pozeljan-sitnis-u-novcaniku-vlasti>

623 Isto

Normativni okvir

Na nacionalnom nivou, Srbija raspolaže zakonskim dokumentima koji uređuju oblast zaštite prava etničkih manjina. Osim Ustava Republike Srbije iz 2006. godine koji uređuje položaj manjina, postoji i niz posebnih zakona koji regulišu ovu oblast: Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina⁶²⁴, Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma⁶²⁵, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁶²⁶, Zakon o lokalnoj samoupravi⁶²⁷ i Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina⁶²⁸. Srbija je takođe potpisala bilateralne ugovore o zaštiti manjina sa Hrvatskom, Makedonijom, Mađarskom i Rumunijom⁶²⁹.

Kao jedan od osnovnih zakona iz oblasti zaštite prava nacionalnih manjina ističe se Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002. godine, koji nažalost nije zamenjen novim i adekvatnijim zakonom već 12 godina. Nekadašnji zamenik Zaštitnika građana i istraživač Instituta društvenih nauka Dr Goran Bašić ističe da je Zakon o nacionalnim manjinama preuzet iz pravnog sistema SR Jugoslavije, te da ga je "davno trebalo zameniti propisom usklađenim sa prirodom multietničnosti Srbije. Umešto takvog zakona donet je niz drugih međusobno neusklađenih propisa kojima je trebalo urediti različita pitanja multietničnosti. Problem sa njima je što oni ne predstavljaju celinu, što nisu smešteni u paradigmatu iz koje crpe jedinstvenu vrednosnu orijentaciju. Dok se to ne postigne, priča o integraciji je još jedno potemkinovo selo nemušte politike multikulturalnosti".⁶³⁰ Bez sveobuhvatnih političkih i društvenih promena neće biti ni

624 "Sl. list SRJ", br. 11/2002, "Sl. list SCG", br. 1/2003 – Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 72/2009 – dr. zakon i 97/2013 – odluka US

625 Sl. glasnik RS, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 i 30/2010

626 "Sl. glasnik RS", br. 72/2009, 52/2011 i 55/2013

627 "Sl. glasnik RS", br. 129/2007 i 83/2014

628 "Sl. glasnik RS", br. 72/2009, 20/2014 – odluka US i 55/2014

629 „Sistem zaštite manjina u Republici Srbiji“, Nevena Gojković, maj 2014. http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Gojkovic_pred.pdf

630 „Potemkinovo selo nemušte politike multikulturalnosti“, Goran Bašić, *Danas*, 11. decembar 2014. http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/terazije/potemkinovo_selo_nemuste_politike_multikulturalnosti.14.html?news_id=294038

adekvatne primene zakona u oblasti zaštite prava manjina. Isto tako, pojedinačno sagledavanje problema neće doprineti integraciji manjina, niti mogućnosti za interakciju između različitih etničkih grupa u Srbiji.

Ustav Republike Srbije iz 2006. godine u najširem smislu reguliše položaj i prava pripadnika nacionalnih manjina, u skladu s Okvirnom konvencijom o nacionalnim manjinama. Ustav garantuje pravo na ravnopravnost pred zakonom, zabranu diskriminacije zasnovane na pripadnosti nacionalnoj manjini i jednaku zakonsku zaštitu nacionalnih manjina.⁶³¹ Ovim dokumentom reguliše se „jednakost građana, sloboda izražavanja nacionalnog identiteta, zabrana diskriminacije, zabrana izazivanja rasne, verske i nacionalne mržnje, pravo na različitost, pravo na očuvanje posebnosti, kolektivna prava nacionalnih manjina (informisanje, kultura, obrazovanje, službena upotreba jezika), pravo na samoupravu, razvijanje duha tolerancije, mere afirmativne akcije, stečena prava, ravnopravnost u vođenju javnih poslova, nadležnosti autonomnih pokrajina u vezi sa ostvarivanjem prava nacionalnih manjina, zabrana nasilne asimilacije, pravo na udruživanje, pravo na saradnju sa sunarodnicima iz drugih država i neposredna primena zajamčenih prava“.⁶³² Međutim, pojedine odredbe Ustava diskriminišu pripadnike etničkih manjina – član 1 Ustava definiše Republiku Srbiju kao državu srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive čime se prvenstvo daje većinskom stanovništvu u odnosu na etničke manjine.⁶³³ Insistira se takođe na službenoj upotrebi srpskog jezika i ćirilice. Kao najviši zakonski dokument jedne države, Ustav ne bi smeo da sadrži odredbe koje diskriminišu određene etničke, verske ili društvene grupe u odnosu na druge, te ga je potrebno izmeniti tako da oslikava multietnički karakter države.

Novina u zakonodavnom kontekstu jeste formiranje posebne radne grupe za izradu Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, koja je formirana rešenjem Ministarstva državne uprave i lokalne

631 Ljudska prava u Srbiji 2014 – pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2015.

632 „Sistem zaštite manjina u Republici Srbiji“, Nevena Gojković, maj 2014. http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Gojkovic_pred.pdf

633 Isto

samouprave, dok administrativnu i tehničku podršku pruža Ministarstvo pravde.⁶³⁴ Akcioni plan treba da bude primenjen u okviru pregovaračkog poglavlja 23 sa ciljem pune primene propisa u praksi, na lokalnu i na republičkom nivou i u njegovom kreiranju učestvuju i predstavnici nacionalnih saveta nacionalnih manjina. Za sada je održan prvi, konstitutivni sastanak radne grupe, na kome je šef pregovaračke grupe za poglavlje 23, Čedomir Backović, istakao da je potrebna veća zaštita uživanja ljudskih prava, kao i da će Srbija „uložiti napore kako bi unapredila položaj nacionalnih manjina“⁶³⁵. Backović je zaključio da je cilj ispravljanje razlike između teorije i prakse u Srbiji.⁶³⁶ Ostaje da se vidi koliko će Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina doprineti doslednom sprovođenju politika u ovoj oblasti i da li će doprineti poboljšanju poštovanja prava etničkih manjina.

Manjinske politike u Srbiji se sprovode uz mnogo problema zbog nesuklađenosti procedura, nejasne podele nadležnosti među institucijama i česte tendencije zatvaranja etničkih manjina zbog nepoverenja prema državnim institucijama a netrpeljivost i netolerancija prema pripadnicima etničkih manjina još uvek su dominantni u Srbiji. Sukobi između većinske i manjinskih zajednica doprinose stvaranju paralelnih društava čime se ugrožava integracija manjina, a česti su i unutrašnji sukobi. Zbog svega toga, pripadnici etničkih manjina često zavise od „spoljne arbitraže, nekad centralnih vlasti, a često i spoljnih vlasti, bilo takozvane matične države, bilo međunarodnih organizacija“⁶³⁷. Manjinske grupa treba da budu više uključene u šire društvene, ekonomske i političke procese u državi, kako bi integracija bila uspešno realizovana. To u Srbiji još uvek nije slučaj, a osim

634 „Bošnjak: očekujemo podršku u ostvarivanju prava manjina“, MDULS, 7. april 2015. <http://www.mduls.gov.rs/aktivnosti-saopstenja.php>

635 „Konstituisana radna grupa za izradu posebnog Akcionog plana za nacionalne manjine“, Kancelarija za ljudska i manjinska prava, 7. april 2015. <http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/you/vesti-l/1213-konstituisan-savet-poglavlje23>

636 Isto

637 Manjinska politika i integracija u Srbiji: analize i preporuke za unapređenje manjinske politike i procesa integracije u Republici Srbiji, Forum za etničke odnose, Beograd 2014.

unapređenja pravnog okvira treba raditi na poboljšanju društvenih uslova kako bi se integracija manjina dosledno sprovodila.

Prema oceni Centra za razvoj civilnog društva „Vlada Srbije još uvek lavira između integrisanja nacionalnih manjina u politički sistem Srbije i njihove srbizacije. Shizofreni karakter vladajuće stranke, sastavljene od nekadašnjih radikalskih ultrašovinista koji su podlegli pred neminovnošću evropskih integracija, ovde je sasvim vidljiv”⁶³⁸. Potvrda za ovakvu ocenu nalazi se i u rezultatima istraživanja „Odnos predstavnika organa vlasti prema diskriminaciji u Srbiji” koje su sproveli Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i Ipsos Strategic Marketing. Istraživanje je obuhvatilo više od 1350 predstavnika državnih institucija uključujući opštinske i gradske uprave, sudstvo, tužilaštvo, pokrajinske i republičke vlade i skupštine. Naime, pedeset odsto ispitanika podržalo je sledeću izjavu: „Nekada stičem utisak da je tolerancija različitosti otišla u drugu krajnost i da sada pripadnici etničkih, seksualnih i drugih manjina imaju više prava nego većinska populacija”⁶³⁹. Imajući ove podatke u vidu, zabrinjava sprovođenje manjinskih politika i dosledna primena zakonodavstva u ovoj oblasti. Iz svega navedenog se zaključuje da nedostaje sveobuhvatan pristup integraciji etničkih manjina u društvo u Srbiji, te da je potrebna edukacija državnih organa o neophodnosti antidiskriminacionih politika i prihvatanje multikulturalnosti i tolerancije kao društvenih vrednosti. Potrebno je kontinuirano unapređivati međuetničke odnose i dosledno sprovoditi zakone relevantne u oblasti manjina.

Nacionalni saveti nacionalnih manjina

Uloga nacionalnih saveta nacionalnih manjina je sprovođenje kulturne autonomije koja je pripadnicima nacionalnih manjina garantovana Ustavom. Međutim, većina interesnih grupa – pripadnici nacionalnih manjina, kao i zaposleni u institucijama i ustanovama pred kojima građani

638 „CRCD: Rizična manjinska politika Vlade Srbije”, *RTV*, 2. februar 2015. http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/crcd-rizicna-manjinska-politika-vlade-srbije_564015.html

639 „Države se čuvaj!”, Marko Lovrić, *NIN*, 13. februar 2014. <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=84758>

ostvaruju svoja prava – još uvek ne poznaje dovoljno nadležnosti nacionalnih saveta nacionalnih manjina.⁶⁴⁰ Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina iz 2009. godine prvi put je uredio nadležnosti ovih tela u oblasti kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma, kao i postupak izbora nacionalnih saveta, njihovo finansiranje i druga pitanja od značaja za rad nacionalnih saveta.⁶⁴¹ Međutim, zakon je sadržao brojne propuste i pojedine neustavne odredbe pa je Ustavni sud u januaru 2014. godine ukinuo neka ovlašćenja nacionalnih saveta.

Polazeći od toga da su Ustavom tačno određene četiri oblasti, u kojima pripadnici nacionalnih manjina preko svojih izabranih nacionalnih saveta radi očuvanja svog identiteta ostvaruju dodatna, kolektivna prava (obrazovanje, kultura, informisanje i službena upotreba jezika i pisma), Ustavni sud je utvrdio da nije u saglasnosti sa Ustavom odredba Zakona kojom se predviđa ovlašćenje nacionalnog saveta i u drugim oblastima od značaja za očuvanje identiteta nacionalnih manjina.⁶⁴² Takođe, pošto ovaj Zakon ne sadrži kriterijume na osnovu kojih se pojedine ustanove obrazovanja ili kulture mogu proglasiti za ustanove od posebnog značaja za nacionalnu manjinu, Ustavni sud je ocenio da zakonska odredba kojom se propisuju ovlašćenja nacionalnih saveta u odnosu na ustanove od posebnog značaja za nacionalne manjine ne ispunjava osnovne standarde određenosti i predvidivosti.

Sud je dalje ustanovio da nije moguće ovim Zakonom predvideti prenos osnivačkih prava na javnim glasilima na nacionalni savet, ali se ovime ne dovodi u pitanje do tada izvršen prenos osnivačkih prava na pojedinim javnim glasilima. „Za razliku od zakonskog rešenja kojim je predviđena mogućnost da se na nacionalni savet delimično ili u celini prenesu osnivačka prava nad određenim ustanovama u oblasti obrazovanja, kulture i

640 „Nacionalni saveti: slična iskustva i problemi“, Pokrajinski ombudsman, 11. februar 2015. <http://www.ombudsmanapv.org/riv/index.php/vesti/ostale-vesti/1529-nacionalni-saveti-sli%C4%8Dna-iskustva-i-problemi.html?lang=sr-YU>

641 „Sl. glasnik RS“, br. 72/2009, 20/2014 – odluka US i 55/2014

642 „Pojedine odredbe Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina nisu u saglasnosti sa Ustavom“, Ustavni sud Republike Srbije, 16. januar 2014. <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/88-101942/pojedine-odredbe-zakona-o-nacionalnim-savetima-nacionalnih-manjina-nisu-u-saglasnosti-sa-ustavom>

javnog informisanja, za koje je Ustavni sud ocenio da su ne samo saglasna sa Ustavom, već i delotvorna sa stanovišta ostvarivanja garantovanih prava, Sud je utvrdio da nema ustavnopravnog osnova da se zakonom propiše obaveza Republike, autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave da nad ovim ustanovama izvrše prenos osnivačkih prava samo na zahtev nacionalnog saveta⁶⁴³.

Promene zakona prvenstveno su se odnosile na unapređenje načina izbora nacionalnih saveta nacionalnih manjina, budući da su izbori održani u oktobru 2014. godine, nekoliko meseci nakon što su usvojene izmene i dopune Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. Zaštitnik građana Saša Janković, koji je ukazao na brojne nepravilnosti pri izborima za nacionalne savete 2010. godine, dao je preporuke za izmenu ovog zakona. U njegovom saopštenju povodom usvajanje Zakona o izmenama i dopunama Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, istakao je da je „za očekivati da usvojene izmene doprinesu legitimitetu i radu nacionalnih saveta koji će biti izabrani, kao i zaštiti i ostvarivanju prava građana – pripadnika nacionalnih manjina, koji savete biraju⁶⁴⁴. Međutim, on je takođe naglasio da je potrebno dalje menjati pomenuti zakon, kako bi se uredila pitanja koja su na neustavan način bila tretirana u zakonu iz 2009. godine i unapredile druge odredbe zakona čija je primena bila onemogućena jer je zavisila od političke volje. I nakon usvojenih izmena, ne postoje adekvatna zakonska rešenja za uticaj političkih stranaka na izbor i rad nacionalnih saveta, što je suprotno vladavini prava i kulturnoj autonomiji manjinskih zajednica. Zakon takođe pogoduje brojnim i dobro organizovanim etničkim manjinama, ali ne predviđa posebnu zaštitu slabije organizovanih i manje brojnih manjina.

Treba takođe obratiti posebnu pažnju na finansiranje nacionalnih saveta nacionalnih manjina. U izveštaju Forumu za etničke odnose ističe

643 Isto

644 Saopštenje Zaštitnika građana povodom usvajanja Zakona o izmenama i dopunama Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, Centar za istraživanje javnih politika, 23 maj 2014. http://www.publicpolicy.rs/arhiva/390/saop-scaron-tenje-za-scaron-titnika-gradjana-povodom-usvajanja-zakona-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-nacionalnim-savetima-nacionalnih-manjina#.VUPAn_mqgko

se da se nacionalni saveti isključivo oslanjaju na budžetska sredstva koja su uglavnom dovoljna za institucionalno delovanje ali ne i za posebne programe saveta i puno obavljanje nadležnosti poverenih zakonom.⁶⁴⁵ Takođe, nacionalni saveti u AP Vojvodini finansiraju se iz republičkog i pokrajinskog budžeta, dok se saveti manjina u centralnoj Srbiji finansiraju samo iz republičkog budžeta, te su u nepovoljnijem položaju.⁶⁴⁶ Iz svega gore navedenog zaključuje se da je potrebno dodatno unaprediti nacionalno zakonodavstvo kako bi se otklonili suštinski nedostaci koje otežavaju ostvarivanje prava etničkih manjina.

Novina u odnosu na prethodni izveštajni period jesu dugo očekivani sastanci Koordinacije nacionalnih saveta nacionalnih manjina i Republičkog saveta za nacionalne manjine. Koordinacija nacionalnih saveta konstituisana je u aprilu 2015. godine. Za predsednicu ovog tela izabrana je Ana Tomanova-Makanova, predstavnik slovačke nacionalne manjine, a za kopredsednika Esad Džudžo iz Bošnjačkog nacionalnog vijeća.⁶⁴⁷ Republički savet za nacionalne manjine konstituisan je 2004. godine Uredbom Vlade, sa ciljem da pomogne Vladi u kreiranju politika i strategija u vezi sa etničkim manjinama. Savetom predsedava premijer, a članovi su resorni ministri u Vladi i predsednici saveta nacionalnih manjina. U prvom sazivu Savet je sproveo niz aktivnosti koje su značajne za ostvarivanje prava manjina, dok je u drugom sazivu održana samo konstitutivna sednica (2009.)

U trećem sazivu, čak šest godina nakon prethodne sednice Republičkog saveta za nacionalne manjine, održana je konstitutivna sednica (april 2015.) kojom nije predsedavao premijer već ministarka državne uprave i lokalne samouprave Kori Udovički.⁶⁴⁸ Na sednici su takođe prisustvovali i ministar prosvete Srđan Verbić, ministar kulture i informisanja Ivan

645 Manjinska politika i integracija u Srbiji: analize i preporuke za unapređenje manjinske politike i procesa integracije u Republici Srbiji, Forum za etničke odnose, Beograd 2014.

646 Isto

647 „Ana Tomanova Makanova na čelu Koordinacije nacionalnih saveta“, *Blic*, 7. april 2015.
<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/549022/Ana-Tomanova-Makanova-na-celu-Koordinacije-nacionalnih-saveta>

648 „Konstitutivna sednica saveta za nacionalne manjine“, *RTS*, 29. april 2015.
<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1904493/Konstitutivna+sednica+Saveta+za+nacionalne+manjine.html>

Tasovac, državni sekretar u Ministarstvu spoljnih poslova Veljko Odalović i državni sekretar u Ministarstvu državne uprave i lokalne samouprave Ivan Bošnjak, kao i predstavnici 20 nacionalnih saveta i Savez jevrejskih opština Srbije. Bošnjak je takođe najavio da će radna verzija novog Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina biti pripremljena 2016. godine, kao I da se očekuje da će novi zakon biti donet 2017. On je dodao da će novi zakon omogućiti bolju transparentnostu trošenju novca i efikasniju depolitizaciju nacionalnih saveta nacionalnih manjina⁶⁴⁹.

Izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina

U Srbiji je trenutno aktivno 20 nacionalnih saveta nacionalnih manjina i Savez jevrejskih opština. U odnosu na prethodnu godinu, u 2014. se broj nacionalnih saveta povećao, odnosno formiran je nacionalni savet crnogorske nacionalne manjine. U Srbiji živi 38,500 Crnogoraca prema poslednjem popisu stanovništva (2011). Najviše Crnogoraca živi u Bačkoj, Banatu i Toplici, ali ih ima i u celoj državi. Tokom proteklih 10 godina, broj pripadnika ove manjine skoro je prepolovljen.⁶⁵⁰ Helsinškom odboru su se javljali Crnogorci iz Crne Gore, koji već dugo žive u Beogradu, koji navode da su bili pod pritiskom da se izjasne kao Srbi kako bi dobili liče karte i pasoše. Crnogorska zajednica učestvovala je na izborima za nacionalne savete nacionalnih manjina u oktobru 2014. a najviše glasova osvojila je lista koju predvodi slikar Ratko Šoć iz Vrbasa.

Za organizaciju i sprovođenje izbora bila je prvi put zadužena Republička izborna komisija. Opšti je utisak da su izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina protekli bez većih incidenata, i svakako mirnije nego 2010. godine. Republička izborna komisija registrovala je jedan incident u Tutinu, kada je uništen birački spisak. Izbori su ponovljeni na tri biračka

649 „Novi Zakon o nacionalnim savetima 2017. godine?“, *Tanjug/Palo*, 10. mart 2015. <http://www.palo.rs/european-integration/novi-zakon-o-nacionalnim-savetima-2017-godine/946837/>

650 „Crnogorci se zaokružuju kao nacionalna manjina“, R. Dragović, *Večernje novosti*, 9. jul 2014. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:499986-Crnogorci-se-zaokruzuju-kao-nacionalna-manjina>

mesta u Tutinu i na jednom biračkom mestu u Bujanovcu.⁶⁵¹ U birački spisak upisano je ukupno 456,444 birača, što je 20,000 više nego što je bilo upisano birača na prethodnim izborima za nacionalne saveta 2010. godine.⁶⁵² Na izborima za nacionalne savete je ukupno glasalo 171,799 osoba (37.63 odsto), što je značajno manje nego na prethodnim izborima kada je glasalo 54.5 odsto glasača.⁶⁵³ Na elektorskim skupštinama svoje predstavnike su izabrali pripadnici hrvatske, makedonske i crnogorske nacionalne manjine. Izlaznost Mađara bila je 40,6 odsto (20,000 manje nego 2010. godine), Bošnjaka 35,9 odsto (18,500, manje), Roma 28,37 odsto (13,000 manje), Vlaha 32,06 odsto (4,000 manje) i Slovaka 31,03 odsto (5,000 manje), a jedina mnogobrojna zajednica koja je i ove godine imala stabilnu izlaznost je albanska zajednica⁶⁵⁴.

Izlaznost kod najbrojnijih etničkih zajednica bila je manja nego na prethodnim izborima, što se može tumačiti optužbama za partizaciju i politički uticaj na rad saveta, pa se stiče utisak da se nacionalni saveti pretvaraju u „klijentske organizacije političkih stranaka”⁶⁵⁵. Aleksandar Popov iz Centra za regionalizam ističe da „nisu problem samo stranke nacionalnih manjina koje gledaju da uzurpiraju nacionalne savete i da ih stave u svoju funkciju. I neke druge stranke građanskog tipa trudile su se da neke od tih nacionalnih saveta stave pod kontrolu kako bi im oni bili izvor glasova”⁶⁵⁶. Nosilac liste Slovački identitet Anna Tomanova – Makanova zaključila je da su „ljudi apatični u odnosu na izbore, ne veruju nikome, umorni su od sporog razvoja, teško se motivišu da iskoriste svoje glasačko pravo”⁶⁵⁷.

651 „Ponovljeno glasanje na četiri mesta u nedelju”, *RTS*, 29. oktobar 2014. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1735962/Ponovljeno+glasanje+na+%C4%8Detiri+mesta+u+nedelju.html>

652 Iza ogledala: o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, izborima 2014. i još ponečemu, Centar za razvoj civilnog društva, januar 2015.

653 Isto

654 Isto

655 Isto

656 „Nacionalni saveti kao partijske ekspoziture”, J. Cerovina i S. Bakračević, *Politika*, 29. avgust 2014. <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Nacionalni-saveti-kao-partijske-ekspoziture.lt.html>

657 „Bez državnih para – bez transparentnosti?”, Vladimíra Dorčová-Valtnerová, *Hlas ľudu*, 25.

Dodatan problem je i finansiranje predizbornih aktivnosti, budući da država za tu namenu nije obezbedila nikakav novac. Zamenica Pokrajinskog ombudsmana za zaštitu prava nacionalnih manjina Eva Vukašinović obrazlaže da „Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina propisuje da je Republika Srbija dužna da obezbedi sredstva samo za sprovođenje izbora, što se ne odnosi na finansiranje političkih kampanja političkih stranaka, pošto izborne liste za izbore nacionalnih saveta mogu da predlažu grupe građana upisanih u posebni birački spisak, udruženja koja ostvaruju ciljeve u oblasti zaštite prava nacionalne manjine i registrovane političke stranke nacionalne manjine”⁶⁵⁸. Međutim, time se zapravo narušavaju uslovi za demokratsko i fer sprovođenje izbora, budući da su kandidati sa više novca sebi mogli da priušte veću zastupljenost u medijima, bilborde, promotivne materijale i drugo, što svakako nije moglo biti bez uticaja na ishod izbora. Iz svega navedenog proizilazi da je problem to što političke stranke mogu da učestvuju u izborima za nacionalne savete, kao i to što finansijski nije uređena predizborna kampanja. Stoga je učešće različitih opcija na izborima za nacionalne savete još uvek neravnopravno.

Službena upotreba jezika i pisma manjina

U članu 10 Ustava Republike Srbije utvrđuje se da je na teritoriji Republike Srbije u službenoj upotrebi srpski jezik i ćirilčno pismo, s tim što se službena upotreba drugih jezika i pisama uređuje zakonom, na osnovu Ustava Republike Srbije. Uz to, odredbom člana 79. precizirano je pravo pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica na očuvanje posebnosti, što podrazumeva i pravo na upotrebu svog jezika i pisma.⁶⁵⁹ U Srbiji su u službenoj upotrebi sledeći jezici manjina: mađarski u upotrebi u 28 jedinica lokalne samouprave, slovački u 11, rumunski u devet, rusinski u šest,

.....
 novembar 2014. <http://www.autonomija.info/bez-drzavnih-para-bez-transparentnosti.html>

658 Isto

659 Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice http://www.puma.vojvodina.gov.rs/etext.php?ID_mat=26&PHPSESSID=40c45p52c5noss8np6tvco6222

bosanski u četiri, albanski u tri, bugarski u dva, dok su makedonski, hrvatski, crnogorski i češki u upotrebi u po jednoj samoupravi⁶⁶⁰.

Osim službene upotrebe maternjeg jezika, pripadnici etničkih manjina imaju pravo da svoj jezik koriste i privatno, odnosno da u privatnoj komunikaciji koriste maternji jezik, kao i u javnom obraćanju (u prisustvu drugih ljudi i u javnom prostoru). Ukoliko pripadnici određene etničke manjine sačinjavaju 15 odsto od ukupnog broja stanovnika u određenoj opštini ili gradu, lokalna vlast je dužna da u službenu upotrebu uvede pismo i jezik te etničke zajednice. Jedina opština koja već godinama odbija da uvede jezik manjine u službenu upotrebu je Priboj. Članovi Skupštine opštine Priboj su uprkos preporukama zaštitnika građana, poverenika za zaštitu ravnopravnosti, građana i civilnog društva godinama odbijali da bosanski jezik uvedu u službenu upotrebu, a u međuvremenu je broj Bošnjaka pao ispod zakonskog minimuma od 15 odsto za ispunjavanje ovog Ustavom garantovanog prava.⁶⁶¹ U službenoj upotrebi još uvek nisu vlaški i bunjevački jezik zbog jezičkih sporova sa rumunskom, odnosno hrvatskom etničkom manjinom⁶⁶².

Što se tiče obrazovanja na jezicima etničkih manjina, treba imati u vidu da situacija nije ista u svim delovima Srbije. Naime, u Vojvodini manjine već dugi niz godina ostvaruju specijalna prava garantovana manjinama, dok je u centralnoj Srbiji i Sandžaku situacija drugačija, odnosno manjine su relativno skoro počele da se zalažu za ostvarivanje prava na obrazovanje na maternjem jeziku. Prema podacima Kancelarije za ljudska i manjinska prava, celokupno obrazovanje na maternjem jeziku, osim na srpskom, se u Srbiji sprovodi na osam jezika – albanskom, bosanskom, bugarskom, mađarskom, rusinskom, rumunskom, slovačkom i hrvatskom, dok se još šest jezika izučava u okviru nastavnog predmeta Maternji jezik

660 „Paunović: stvoreni uslovi za nastavu na maternjem jeziku“, *Tanjug*, 20. februar 2015.

<http://www.tanjug.rs/novosti/166025/paunovic—stvoreni-uslovi-za-nastavu-na-maternjem-jeziku.htm>

661 “Bosanski jezik nije u službenoj upotrebi u opštini Priboj”, Zaštitnik građana, 21. februar 2013. http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/2011-12-25-10-17-15/2731-2013-02-21-09-55-01

662 Manjinska politika i integracija u Srbiji: analize i preporuke za unapređenje manjinske politike i procesa integracije u Republici Srbiji, Forum za etničke odnose, Beograd 2014.

sa elementima nacionalne kulture – bunjevački, vlaški, makedonski, romski, ukrajinski i češki⁶⁶³. Isto tako, Kancelarija ističe da je „obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina ili učenje maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture u srednjim školama organizovano na osam jezika – albanskom, bosanskom, bugarskom, mađarskom, rumunskom, rusinskom, slovačkom i hrvatskom, a njime je obuhvaćeno 11.733 učenika”⁶⁶⁴. Premda ovi podaci jesu dokaz napora države ka obezbeđivanju uživanja manjinskih prava, postoje brojni problemi u praksi.

Pre svega, postoji dugogodišnji problem sa štampanjem, prevodjenjem i obezbeđivanjem udžbenika na pojedinim jezicima. Predsednik Nacionalnog saveta bugarske nacionalne manjine u prethodnom mandatu Zoran Petrov u vezi sa tim je izjavio: „To je stari problem i to je nedostatak sredstava, država ne obezbeđuje dovoljno sredstava da svi udžbenici budu prevedeni i štampani, tako da i mi imamo taj problem, nemamo udžbenike za srednje obrazovanje, konkretno za gimnazije i turistički smer kao i za osnovne škole u Bosilegradu”⁶⁶⁵. Iako je država preduzela neke važne mere u ovom smislu, saveti nacionalnih manjina ukazuju da još uvek postoje problemi u objavljivanju novih udžbenika na jezicima manjinskih etničkih zajednica. Ti problemi obuhvataju nedostatak finansija za objavljivanje udžbenika na jezicima nacionalnih manjina i njihov mali tiraž, kao i neusklađenost sa školskim gradivom. Često se događa i da se do prispeća udžbenika na jeziku nacionalne manjine ne koriste drugi udžbenici kao zamena. Predstavnici bugarske nacionalne manjine izjavili su da je tempo proizvodnje udžbenika „toliko spor da je nemoguće održati korak sa kretanjima u nastavnom planu i programu škola na srpskom, što je navelo neke roditelje da ispišu svoju decu sa nastave na manjinskom jeziku”⁶⁶⁶.

663 „Paunović: stvoreni uslovi za nastavu na maternjem jeziku”, *Tanjug*, 20. februar 2015.

<http://www.tanjug.rs/novosti/166025/paunovic—stvoreni-uslovi-za-nastavu-na-maternjem-jeziku.htm>

664 Isto

665 „Za nacionalne manjine od važnosti formiranje Republičkog saveta”, Plus online 010, 16. jun 2014. <http://www.plusonline.rs/neophodno-formiranje-republickog-saveta-za-nacionalne-manjine/>

666 Savetodavni komitet okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Treće mišljenje za Srbiju http://www.hnv.org.rs/docs/pristupanje_srbije_eu/Trece_misljenje_Savetodavnog_

Probleme u obrazovanju na maternjem jeziku naročito ima albanska nacionalna manjina na jugu Srbije. Predsednik Odbora za ljudska prava iz Preševa Beljzrim Kamberi je 2014. godinu ocenio kao mnogo lošiju od prethodne po pitanju prava Albanaca⁶⁶⁷. Tome doprinosi i nerešen problem obezbeđivanja školskih udžbenika na albanskom jeziku. Osnovne škole uglavnom uspešno nadoknađuju nedostatak udžbenika uvozom iz Albanije, prevodom knjiga sa srpskog jezika i izradom novih udžbenika čiji su autori Albanci iz regiona. Međutim, problem nastaje kod udžbenika iz istorije i geografije. Predsednik Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine u prethodnom mandatu Galip Bećiri rekao je da „Ministarstvo prosvete nije odobrilo knjige iz istorije i geografije koje su u upotrebi u Albaniji”⁶⁶⁸, te da su razlozi političke prirode. U posebno otežanoj situaciji su srednjoškolci na jugu Srbije koji već oko 15 godina nemaju obezbeđene udžbenike na albanskom jeziku. Taj problem prevazilaze tako što hvataju beleške na časovima ili uče iz knjiga koje su ilegalno dopremljene sa Kosova i nemaju potvrdu Ministarstva prosvete.

Kada je narodni poslanik Partije za demokratsko delovanje Šaip Kamberi u julu 2014. na skupštinskoj sednici postavio pitanje u vezi sa merama koje Vlada preduzima kako bi rešila ovo pitanje, usledio je neprimeren odgovor premijera: „Koristim priliku da i vama kažem, da očekujem da i vi lično, i svi ostali u Bujanovcu, Preševu i Medvedi ispunjavaju svoje obaveze prema državi. Što znači da plaćate struju redovno. Da plaćate sve drugo redovno. Jer, ako tražite od države Srbije dobićete ono što vam pripada i država Srbija ima pravo da naplati ono što njoj pripada. Zato vas molim, znate ovo pitanje ni u jednoj drugoj državi se ne bi postavljalo, ali pošto će sada, jedan po jedan, da padaju tajkuni i veliki vlasnici restorana koji

.....
 komiteta_srp.pdf

667 „Srbija: izgubljena godina za ljudska prava”, Iva Martinović i Milan Nešić, *Slobodna Evropa*, 10. decembar 2014. <http://www.slobodnaevropa.org/content/izgubljena-godina-za-ljudska-prava/26735776.html>

668 „Problemi u obrazovanju manjina na jugu Srbije – ne može da se uči bez knjiga”, Nikola Lazić, *Vranjske*, 19. avgust 2014. http://www.norveska.org.rs/News_and_events/Novosti-i-dogadjaji-/Problemi-u-obrazovanju-manjina-na-jugu-Srbije--Ne-moe-da-se-ui-bez-knjiga/#.VUUEAPmqkko

kradu struju”⁶⁶⁹. Poslanica LSV Olena Papuga istakla je tokom iste rasprave da „fali mnogo udžbenika, nisko tiražne udžbenike niko neće da štampa i molim vas nemojte to povezivati sa strujom”⁶⁷⁰. Premijer je obećao da će problem s udžbenicima biti rešen do početka naredne školske godine, odnosno do 1. septembra 2015.

Početak školske 2014/15. godine, jedan događaj je naročito privukao pažnju javnosti i aktualizovao pitanje bunjevačkog identiteta – predsednik Srbije Tomislav Nikolić poklonio je učenicima osnovne škole u Subotici koji pohađaju nastavu na bunjevačkom jeziku udžbenike (čitanku i gramatiku) na bunjevačkom jeziku, pisane na ćirilici. Premda je rečeno da je u pitanju lična donacija predsednika, knjige je osnovnoj školi u Subotici uručila savetnica predsednika, Jasmina Mitrović Marić. Na Nikolićev gest reagovao je tadašnji predsednik Hrvatske Ivo Josipović rekavši da je nekorrektno potez to što su donirani ćirilčni udžbenici, te da je to “zasigurno jedan kontinuitet politike koja želi asimilirati Hrvate u Srbiji”⁶⁷¹. Bunjevački govor se uči u Subotici i Somboru u ukupno 18 škola od prvog do osmog razreda (ukupno oko 360 đaka), i nesporno je da je potrebno obezbediti adekvatne udžbenike za izučavanje jezika, kao i da je ustavom garantovano pravo da se izjasne kao Bunjevci, ali se nameće pitanje u čije ime je predsednik poklonio udžbenike? Prema predsedniku Nezavisnog društva novinara Vojvodine, bunjevačkim identitetom se još uvek manipuliše a indikativno je i to da se ovakva „vruća” nacionalna pitanja potežu u predizborno vreme – mesec i po nakon ovog poteza Nikolića održani su izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina, a u Hrvatskoj je u jeku bila predizborna predsednička kampanja, dok je u Srbiji “odavno poznato da političari svoje poteze mere po rastu ili padu rejtinga”⁶⁷². Potrebno je iskreno

669 Isto

670 „Vučić: Kamberi, samo da vam kažem da plaćate struju!”, *Politika*, 31. jul 2014. <http://www.politika.rs/vesti/najnovije-vesti/Vucic-Kamberi-samo-da-vam-kazem-da-placate-struju.lt.html>

671 „Nikolić: Bunjevci nisu ni Srbi ni Hrvati, oni su svoji”, *Blic*, 9. septembar 2014. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/493958/Nikolic-Bunjevci-nisu-ni-Srbi-ni-Hrvati-oni-su-svoji>

672 „Bunjevačkim identitetom i dalje se manipuliše”, *Dinko Gruhonjić, Deutsche Welle*, 27. septembar 2014. <http://www.dw.de/bunjeva%C4%8Dkim-identitetom-i-dalje-se-manipuli%C5%A1e/a-17958912>

zalaganje za poštovanje prava etničkih manjina, koje ne smeju služiti za osvajanje političkih poena.

Treba skrenuti pažnju na jedan zabrinjavajući trend među mladima koji žive u multietničkim sredinama. Naime, etničke grupe su sklone zatvaranju u svoje zajednice i gotovo da ne postoji komunikacija između mladih pripadnika različitih etničkih zajednica, a kada razgovaraju koriste engleski jezik: „Došla sam po dete na trening i dok sam ga čekala, čula sam nešto što je i meni i drugim roditeljima zaparalo uši – naši osnovci razgovaraju na engleskom jeziku. Moje dete ne zna mađarski, a njegovi vršnjaci Mađari srpski pričaju tek pokoju reč. Nismo znali kako da reagujemo, i iskreno, sve nas je bilo sramota, jer kad smo mi bili deca svi smo znali i srpski i mađarski jezik”⁶⁷³, rekla je jedna Subotičanka.

Država bi trebalo da primeni preporuke zaštitnika građana iz 2010. godine da pripadnici nacionalnih manjina, po završetku školovanja imaju aktivno znanje srpskog jezika, a učenici srpske nacionalnosti da imaju znanje jezika nacionalne manjine, kao jezika društvene sredine⁶⁷⁴. Nažalost, situacija u multietničkim sredinama u Srbiji je takva da pripadnici nacionalnih manjina često ne znaju srpski nakon završetka školovanja. Bez poznavanja zvaničnog službenog jezika, etničke manjine ne mogu biti u potpunosti integrisane u društvo, pri čemu i većinska populacija treba da uči jezik sredine. Međutim, nedostaci postoje u samom školskom sistemu i žalbe da su plan i program za učenje srpskog i mađarskog kao nemater-njeg jezika neusklađeni sa uzrastom učenika. Nastavnica jedne subotičke osnovne škole kaže da se na časovima obrađuje “Most na Žepi” Ive Andrića, a posle škole učenici ne umeju u pekari da traže hleb na srpskom jeziku.⁶⁷⁵ Stoga ne iznenađuje da postoji socijalna distanca između učenika

673 „U Srbiji žive i rade, ali srpski ne govore”, J. Lemajić i I. Mićević, *Večernje novosti*, 12. april 2014. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:487106-U-Srbiji-zive-i-rade-ali-srpski-ne-govore>

674 „Kvalitetno obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina na maternjem jeziku je u interesu celog društva”, Zaštitnik građana, 22. oktobar 2014. http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/2011-12-25-10-17-15/3517-2014-10-22-09-48-52

675 „U Srbiji žive i rade, ali srpski ne govore”, J. Lemajić i I. Mićević, *Večernje novosti*, 12. april 2014. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:487106-U-Srbiji-zive-i-rade-ali-srpski-ne-govore>

različite etničke pripadnosti. Ona treba da bude prevaziđena kako bi manjinama bila omogućena integracija u društvo, i za dobrobit celokupnog društva. Potrebno je takođe da država predano i kontinuirano obezbeđuje udžbenike za nastavu na jezicima manjina, kao i da ispuni obećanje da će udžbenici na jezicima nacionalnih manjina koji nedostaju već godinama zaista biti obezbeđeni početkom sledeće školske godine.

Etnički motivisani incidenti

Pripadnici etničkih manjina u Srbiji neretko se osećaju diskriminisano, a mnoga istraživanja pokazuju da postoji socijalna distanca većinskog naroda prema pojedinim manjinama, prvenstveno Albancima, Romima, Hrvatima i Bošnjacima.⁶⁷⁶ Događaji koji su svakako obeležili 2014. godinu u kontekstu interetničkih odnosa, posledica su fudbalske utakmice između Srbije i Albanije i incidenata koji su se na njoj dogodili zbog čega je meč prekinut. Naime, albanski reprezentativci su dočekani uvredama, a na početku utakmice navijači su pozivali na linč albanskih igrača skandirajući „ubij, ubij, ubij Šiptara“⁶⁷⁷. Pred kraj prvog poluvremena nad stadionom se pojavio dron (bespilotna letilica) sa mapom Velike Albanije, koji je izazvao žustre reakcije navijača, od kojih je nekolicina čak i upalo na teren i napalo albanske igrače. U narednom periodu usledilo je više incidenata, pri čemu je veći broj pekara i poslastičarnica u Vojvodini oštećen (u Somboru, Novom Sadu, Staroj Pazovi i Vršcu)⁶⁷⁸, a zapaljena su i vrata Muhadžir džamije u Subotici. Napadi na objekte počeli su nakon incidenata na utakmici Albanija – Srbija, i trajali su nekoliko dana. Vlasnici ugostiteljskih objekata su u najvećem broju slučajeva Albanci, mada su paljeni i objekti čiji su vlasnici Goranci. Vlasnik pekare „Evropa“ u Novom Sadu zatražio je policijsku zaštitu nakon što

676 Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2014. godinu, mart 2015. <http://www.ravnopravnost.gov.rs/rs/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98%D0%B8/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98%D0%B8>

677 “(O)dronski nacionalizam”, Portal Novosti, 15. oktobar 2014. <http://www.portalnovosti.com/o-dronski-nacionalizam>

678 „Islamska zajednica Srbije osudila paljenje pekara”, *Blic*, 17. oktobar 2014. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/503376/Islamska-zajednica-Srbije-osudila-paljenje-pekara>

su počeli prvi napadi na pekare, ali je nije dobio zbog nedostatka dovoljnog broja patrolnih vozila i mogućnosti da obezbedi objekat.⁶⁷⁹ Sutradan oko 2 sata posle ponoći grupa mladića je upala i vređala radnice po nacionalnoj osnovi a nakon toga su kamenovali pekaru.⁶⁸⁰

Prema podacima poslanika SNS Milovana Drecuna, ukupno su napadnuta 23 objekta, na razgovor je privedeno 92 osumnjičenih a uhapšeno je 11 maloletnika i šest odraslih koji se sumnjiče da su počinioci tih incidenata⁶⁸¹. Podaci direktora policije Milorada Veljovića ukazali su na to da su počinioci ovih krivičnih dela uglavnom maloletnici⁶⁸², što posebno zabrinjava. Pojedini mediji izvestili su da se iza napada na pekare kriju i mladi pripadnici navijačke grupe fudbalskog kluba Vojvodina, takozvani „firmaši“. Za dva počinitelja se zna da su podmladak navijačke grupe „Firma“ kao i da su bili redovni na utakmicama Vojvodine, a i ranije su izazivali sitne incidente⁶⁸³.

Napad na urednika novinske agencija FoNet Davora Pašalića koji se odigrao u julu 2014. na Novom Beogradu, takođe je bio napad na nacionalnoj osnovi. Naime, Pašalić je tokom iste noći dok se pešice vraćao kući dva puta napadnut blizu zgrade u kojoj živi. Dok su ga tukli, Pašaliću su trojica napadača govorila da je „ustaša i Hrvat“⁶⁸⁴. Nezavisna novinska udruženja, agencija FoNet i civilno društvo zahtevali su hitnu reakciju policije, koja do danas nije pronašla napadače. Ne samo da policija nije pronašla napadače, nego je ministar policije izneo netačne tvrdnje o toku rešavanja ovog slučaja. Naime, Nebojša Stefanović je u februaru 2015.

679 „Vlasnik pekare tražio zaštitu, ali je nije dobio“, *Radio 021*, 17. oktobar 2014. <http://www.021.rs/Novi-Sad/Vesti/VIDEO-Vlasnik-pekare-trazio-zastitu-ali-je-nije-dobio.html>

680 „Kamenovane pekare u vlasništvu Albanaca“, *Radio 021*, 17. oktobar 2014. <http://www.021.rs/Novi-Sad/Vesti/FOTO-Kamenovane-pekare-u-vlasnistvu-Albanaca.html>

681 „Ljudska prava se uveliko krše“, *Danas*, 9. decembar 2014. http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/pravo_danas/ljudska_prava_se_uveliko_krse.1118.html?news_id=293947

682 „Subotica: maloletnici palili džamiju“, *B92*, 21. oktobar 2014. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=10&dd=21&nav_id=914155

683 „Firmaši: tinejdžeri huligani koji su razbijali pekare su navijači Vojvodine“, *Blic*, 22. oktobar 2014. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/504530/FIRMASI-Tinejdzeri-huligani-koji-su-razbijali-pekare-su-navijaci-Vojvodine>

684 „Pretučen urednik FoNeta Davor Pašalić“, *Aljazeera*, 3. jul 2014. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/pretučen-urednik-foneta-davor-pasalic#.U7vf4I84q6Q.facebook>

novinarima u Palati Srbija izjavio: „Ono što mogu da kažem je da je policija više od deset lica dovela na prepoznavanje gospodinu Pašaliću, ali on nije bio u stanju da ih prepozna. Verujem da smo dali dovoljno informacija o ovom slučaju, a sve što bude novo, svakako ću vas obavestiti, ali kad slučaj bude zatvoren”⁶⁸⁵. Sam Pašalić izjavio je da to nije istina, te da nije išao u policiju na prepoznavanje navodnih napadača i da ne zna zašto ministar izjavljuje neistine: „Ja sam čovek u godinama. Ponekad imam rupe u pamćenju. Zato sam otišao u SUP Novi Beograd i razgovarao sa ljudima koji su zaduženi za moj slučaj. Oni su me obavestili da nikada nisam prepoznavao ljude koji su me navodno napali”⁶⁸⁶. Ovakvi postupci policije indikuju nemoć ili nedostatak volje da se počinioci ovih napada pronađu.

Na meti nasilnika takođe su bili pripadnici zajednice Aškalija u novembru 2014. godine. U Novom Sadu su tročlanu porodicu Aškalija fizički napali momak i devojka u ulazu objekta gde se nalazi i sedište Matice Aškalija. Napadači su počeli da maltretiraju muškarca, ženu i njihovo maloletno dete kada su ih čuli kako govore na maternjem jeziku, koji podseća na albanski. Usaopštenju Matice Aškalija piše da su „Policajci, pošto im je rečeno šta se dogodilo i gde se nalaze mladić i devojka, obavili razgovor sa napadačima i tom prilikom, kako se navodi u saopštenju Matice Aškalija, jedan od policajaca mladiću je rekao “brate, nisi to trebao” a “sa ženskom osobom nisu ni reč progovorili, te su se sa njima i lepo pozdravili”⁶⁸⁷. Od izuzetnog je značaja da policija i drugi državni organi pošalju jasnu poruku da se nasilje prema etničkim manjinama neće tolerisati, naročito imajući u vidu da je pomenuti napad direktno ugrožavanje Ustavom garantovanog prava na javno korišćenje maternjeg jezika manjina. Potrebno je da država omogući neometano užvanjeljudskih prava predstavnicima nacionalnih manjina u Srbiji.

685 „Stefanović: značajno manji broj ilegalnih migranata”, *RTS*, 19. februar 2015. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1834681/Stefanovi%C4%87%3A+Zna%C4%8Dajno+manji+broj+ilegalnih+migranata.html>

686 „Pašalić: nije tačno da sam prepoznavao napadače”, K. Živanović, *Danas*, 20. februar 2015. http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/pasalic_nije_tacno_da_sam_prepознаvao_napadace.55.html?news_id=297629

687 „Aškalije: napadnuti zbog maternjeg jezika”, *RTV*, 22. novembar 2014. http://www.rtv.rs/sr_ci/vojvodina/novi-sad/matica-askalija-napadnuti-zbog-maternjeg-jezika_539630.html

Zaključak

Da su etničke manjine i dalje diskriminirane u Srbiji potvrđuje i podatak da je službi poverenika za zaštitu ravnopravnosti u 2014. godini stiglo najviše pritužbi upravo po tom osnovu, ukupno 16,8 odsto od svih prispelih pritužbi. U redovnom izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti piše da je broj pritužbi podnetih po ovom osnovu svake godine na prvom ili drugom mestu.⁶⁸⁸ U 2013. godini pritužbe po ovom osnovu činile su 12,2 odsto ukupnog broja pritužbi dok je u 2011 procenat bio čak 23,8.

U Srbiji i dalje ne postoji adekvatan sistem integracija nacionalnih manjina u šire društvo. Čak i u sredinama koje su tradicionalno multietničke, dominira model segregacije manjina, odnosno njihovog zatvaranja u svoju zajednicu. Interetnička poznanstva, druženja i prijateljstva više su izuzetak nego pravilo, pri čemu nepoznavanje jezika „drugog” dodatno pogoršava situaciju. Takođe, mehanizmi integracije uglavnom su usmereni prema manjinskom stanovništvu, dok se većinska populacija retko ili nikako ne senzibilise za suživot sa drugim etničkim zajednicama. Potrebno je da se kroz obrazovni plan i program većinsko stanovništvo informiše o raznolikosti društva kao i o doprinosu članova etničkih manjina u društvu, kulturi, nauci, itd. Potrebno je takođe negovati različitosti etničkih zajednica, ali u isto vreme razvijati interakciju između predstavnika različitih zajednica.

Podjednako važno je da država preduzme adekvatne mere da poveća zastupljenost predstavnika nacionalnih manjina u političkom i javnom životu zajednice, da obezbedi dugo čekane udžbenike na jezicima manjina i da se ne politizuju obrazovanje, kultura i informisanje nacionalnih manjina. Pohvalno je uključivanje predstavnika nacionalnih saveta u izradu Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, i takav inkluzivni model treba primeniti i šire. Treba usvojiti pozitivne primere iz višegodišnjeg iskustva u ostvarivanju prava etničkih manjina u Vojvodini i primeniti ga i u drugim multietničkim delovima Srbije.

688 Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2014. godinu, mart 2015. <http://www.ravnopravnost.gov.rs/rs/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98%D0%B8/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98%D0%B8>

Položaj i prava LGBT osoba: visok stepen diskriminacije

Društveni položaj LGBT populacije u Srbiji karakteriše visok stepen diskriminacije u svim sferama. Iako postoji zakonski okvir koji reguliše problem nasilja i diskriminacije prema LGBT osobama, tužilaštvo, mediji i predstavnici vlasti delovanje zasnivaju na govoru mržnje koji u osnovi sadrži stereotipe i predrasude prema njima. Brojni zakoni regulišu ravnopravnost položaja LGBT osoba: Zakon o radiodifuziji, iz 2002, Zakon o radu, iz 2005, Zakon o visokom obrazovanju, iz 2005, Zakon o zabrani diskriminacije, iz 2009, Zakon o javnom informisanju, iz 2011, Zakon o mladima, iz 2011, Zakon o socijalnoj zaštiti, iz 2011, Zakon o zdravstvenom osiguranju, iz 2011, izmene Krivičnog zakonika Srbije, iz 2012, Zakon o obrazovanju odraslih, iz 2013, Zakon o učeničkom i studentskom standardu, iz 2013, Zakon o kinematografiji, iz 2014. i Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera iz 2014. Međutim, problem je u (ne)primenivanju postojećeg pravnog okvira. Takođe, na odlučujućim pozicijama (u političkim strankama, institucijama i dr), nema LGBT osoba koje otvoreno govore o svojoj seksualnoj orijentaciji.

Ministarstvo unutrašnjih poslova donelo je Akcioni plan za unapređenje rada i saradnje policije sa LGBT populacijom i udruženjima koja se bave unapređenjem ljudskih prava LGBT osoba, u cilju razvoja i unapređivanja rada policije u zajednici i imenovalo je oficira za vezu sa LGBT populacijom pri Upravi policije. Cilj je unapređenje bezbednosne zaštite LGBT zajednice. Vlada je usvojila Akcioni plan za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije⁶⁸⁹ za period od 2014. do 2018. godine. Donošenjem Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije u juna 2013. godine, Srbija se opredelila za sistemsku izgradnju institucionalnog i zakonodavnog okvira, kao i mehanizama za borbe protiv diskriminacije.

689 Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije, Sl. glasnik RS, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US i 72/12.

Glavni segmenti Strategije bave se unapređenjem položaja devet osetljivih društvenih grupa, najviše izloženih diskriminaciji i diskriminatorskom postupanju: žene, deca, LGBT osobe, osobe sa invaliditetom, starije osobe, nacionalne manjine, izbeglice, interno raseljena lica i druge ugrožene migrantske grupe, osobe čije zdravstveno stanje može biti osnov diskriminacije i pripadnici malih verskih zajednica i verskih grupa.

LGBT zajednica u Srbiji generalno, živi u strahu. Napadi na osobe zbog pretpostavljene seksualne orijentacije su veoma česti. Govor mržnje se vrlo retko sankcioniše, a često ga koriste i najviši zvaničnici, poput bivšeg premijera Ivice Dačića koji je jednom prilikom izjavio „da LGBT osobe nisu normalne”; LGBT osobe demonizovao je u novinskim tekstovima Nebojša Bakarec, člana Demokratske stranke Srbije (DSS), javno ih degradirao Dragan Marković, poslanik JSS, a diskriminišući tonovi primetni su u javnim iskazima crkvenih velikodostojnika.⁶⁹⁰ Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, Nevena Petrušić konstatovala je da je bivši predsednik Vlade, Srbije Ivica Dačić diskriminisao LGBT osobe kad je uoči zabrane Parade ponosa 2013. godine izneo stavove koji su uznemirujući i ponižavajući i u kojima se vređa njihovo dostojanstvo.⁶⁹¹

U Beogradu je 28. septembra 2014. godine održana druga Parada ponosa. Paradi ponosa, odnosno šetnji centralnim gradskim ulicama prethodila je Nedelja ponosa koja je obuhvatila različita događanja, poput izložbi, debata, koncerata, radionica i sl. Do sada je u Srbiji bilo devet pokušaja organizovanja Parade ponosa, a održane su samo dve. Vlasti su 2009, 2011, 2012, i 2013. godine zabranile organizovanje Parade pod izgovorom visokog bezbednosnog rizika. U izveštaju Evropske komisije (EK) o napretku Srbije na putu ka Evropskoj uniji (EU), istaknuto je da je održana Parada ponosa u Beogradu važno dostignuće u zaštiti ljudskih prava u Srbiji. U njemu takođe stoji, da je pravni okvir za zaštitu osnovnih ljudskih prava postavljen, ali da i dalje najveći problem predstavlja nedoslednost u njegovoj primeni na različitim nivoima vlasti i u različitim oblastima

690 *“Diskriminisani, niko ne prijavljuje napade na LGBT”*, izvor: Danas, 28. avgust 2014.

691 *Godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji za 2014. godinu*, Gej Strejt Alijansa, Beograd, 2015.

društvenog života. Izveštaj EK nije, međutim, posvetio mnogo prostora analizi političkog, pravnog i društvenog položaja LGBT populacije.

Primer dobre prakse jeste presuda Apelacionog suda u Novom Sadu. To je prva pravosnažna presuda u Srbiji zbog seksualne diskriminacije na radnom mestu. Sud je utvrdio diskriminatorско ponašanje i težak oblik diskriminacije kolege sa posla Daria K. (26) iz Vlajkovca protiv M. A. (25) iz Vršca, što je trajalo više meseci. U obrazloženju pravosnažne presude Apelacionog suda, između ostalog stoji, da je nesumnjivo da su reči „peder” i „pederčina” izrazi koji imaju značenje „negativnog, omalovažavajućeg, obezvređujućeg i uvredljivog označavanja muške osobe istopolne seksualne orijentacije”. Takođe, Apelacioni sud u Beogradu pravosnažno je osudio lidera ekstremističkog desničarskog pokreta „Obraz” Mladena Obradovića na četiri meseca kućnog zatvora, zbog širenja rasne i druge mržnje uoči neodržane Parade ponosa 2009. godine.⁶⁹² Apelacioni sud u Beogradu doneo pravosnažnu presudu protiv ubica transeksualke Minje Kočiš, koja je ubijena u svojoj kući u januaru 2009. godine; ubica je osuđen na 35, a njegov pomagač na osam godina zatvora. I Apelacioni sud u Beogradu doneo je pravosnažnu osuđujuću presudu po tužbi Gej Strejt Alijanse protiv Dragana Markovića Palme, narodnog poslanika i predsednika Jedinostvene Srbije, za težak oblik diskriminacije LGBT populacije.

Na osnovu prethodnih istraživanja koja su sprovedena u Srbiji i u regionu, a tiču se sadržaja udžbenika i tretiranja istopolne seksualne orijentacije u njima, dobijeni su rezultati koji ukazuju na postojanje diskriminatornog sadržaja u udžbenicima i to putem patologizacije istopolne seksualne orijentacije, kao podržavanjem negativnih stereotipa i predrasuda.⁶⁹³ Način na koji autori misle i odnose se prema seksualnosti smešta samu seksualnost u već postojeće tradicionalne, heteronormativne okvire. Kad se naučni diskurs smesti u svakodnevni govor dobijamo stereotipne

692 *Godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji za 2014. godinu*, Gej Strejt Alijansa, Beograd, 2015.

693 *Analiza diskriminatornog sadržaja srednjoškolskih udžbenika*, Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd, 2014.

izgovore za diskriminaciju, isključivanje i nasilje prema osobama istopolne seksualne orijentacije.⁶⁹⁴

U Srbiji istopolno partnerstvo nije ozakonjeno, odnosno istopolne zajednice se ne priznaju. Posledice su mnogobrojne: ukraćeno je pravo na međusobno izdržavanje, ne postoji zaštita od porodičnog nasilja, ne postoji pravo na zajedničku imovinu, pravo na nasleđivanje, uskraćena su prava u slučaju bolesti, kao i prava iz penzionog, zdravstvenog i socijalnog osiguranja. Organizacija Labris izradila je 2013. godine Model zakona o registrovanim istopolnim zajednicama. Model zakona sadrži i prikaz pravne regulacije istopolnih brakova, registrovanih partnerstava, kao i neregistrovane istopolne zajednice u uporednom i međunarodnom pravu, koji ističe najbolje prakse zemalja u svetu i u regionu. Predlog teksta zakona o registrovanim istopolnim zajednicama u potpunosti obuhvata sva prava i obaveze koje nastaju i proizlaze iz zajednice života dve osobe, kao što su pravo na izdržavanje, zaštitu od nasilja u porodici, pravo nasleđivanja, pravo da partner/ka bude smatrana članom porodice u slučaju bolesti drugog partnera/ke, odnosno regulišu sve ono što je inače regulisano i spada u regulativu braka u heteroseksualnim odnosima, a do sada nije bilo pravno priznato homoseksualnim zajednicama.

Transseksualne osobe su izložene visokom stepenu diskriminacije pri ostvarivanju osnovnih ljudskih prava. U Srbiji ne postoji zakon koji uređuje status i položaj transseksualnih i transrodnih osoba. Zakonski je jedino uređeno to, da se iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja obezbedi najmanje 65 odsto od cene zdravstvene usluge za promenu pola iz medicinskog razloga. Međutim, sva druga pitanja, poput bračnog i porodičnog statusa, radnih prava, promene dokumenata, nisu regulisana zakonom. Donošenje posebnog zakona bi problem transseksualnih i transrodnih osoba u Srbiji rešilo na sistemski način. Dobra rešenja iz teksta Modela zakona o rodnom identitetu, zasnovana na dobroj praksi i na najvišim domaćim i međunarodnim standardima u oblasti zaštite ljudskih prava, bila bi dobra polazna osnova za neki budući zakon koji će regulisati ovu materiju. Transseksualne i transrodne osobe u Srbiji koje trpe nasilje, teško se odlučuju da se obrate institucijama, najviše zbog straha,

694 Isto.

osude i nerazumevanja. Lakše im je da se za pomoć obrate nevladinim organizacijama.

Udruženje građana Egal podnelo je poverenici za zaštitu ravnopravnosti pritužbu protiv ministra odbrane Bratislava Gašića, Ministarstva odbrane i Vojske Srbije zbog diskriminacije na osnovu rodnog identiteta penzionerke majora Vojske Srbije Helene (M.V.). Helena je penzionisana 22. oktobra 2014. godine zbog „ustanovljene dijagnoze koje može uzrokovati štetne posledice po ugled Vojske Srbije”. Nadležna Komisija Vojno-medicinske akademije (VMA) prethodno je utvrdila da je Helena „sa psihijatrijske strane sposobna sa profesionalnu vojnu službu”. Naredbom o penzionisanju prekršen je član 21. Ustava Srbije kojim se zabranjuje diskriminacija po bilo kom osnovu. Ministar odbrane Bratislav Gašić je tada izjavio da će se javno izviniti Heleni i da je diskriminacioni ton rešenja o penzionisanju administrativna greška. Gašić je tada rekao da diskriminacije u Heleninom slučaju nije bilo i da je jedini razlog penzionisanja to što je navršila 20 godina radnog staža. U Egalu su demantovali ministra i saopštili da je Helena 2011. godine udaljena sa dužnosti i da joj je oduzet čin. Zatim je 2012. zaustavljena u napredovanju u službi u trajanju od godinu dana. Više javno tužilaštvo u Beogradu donelo je rešenje kojim se odbacuje krivična prijava protiv ministra odbrane Bratislava Gašića.

U aprilu 2015. godine potpisana je Platforma ujedinjenja LGBT organizacija u Srbiji. Platforma je nastala iz potrebe LGBT zajednice da organizacije koje se bore za prava LGBT osoba u toj borbi budu jedinstvene, da definišu međusobnu saradnju, kao i saradnju sa drugim organizacijama koje su fokusirane na poštovanje, ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava. Cilj Platforme je koordinisan rad LGBT organizacija na unapređenju kvaliteta života LGBT građana i građanki, u okviru tri prioritete oblasti: saradnja sa državnim organima i institucijama, kao i praćenje i unapređivanje njihovog rada; izgradnja i osnaživanje LGBT zajednice, povećanje njene vidljivosti i uključivanje LGBT građana i građanki u društvene tokove i procese donošenja odluka; rad sa opštom populacijom u cilju uspostavljanja dijaloga, smanjenja socijalne distance, homofobije, transfobije i drugih oblika diskriminacije.

Zaključci i preporuke

- Unaprediti položaj transpolnih osoba izmenama i dopunama većeg broja zakona (Zakon o matičnim knjigama, Porodičnog zakona, Zakona o penzijsko invalidskom osiguranju, Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakona o radu i itd.) i propisati efikasne procedure u vezi sa promenom imena i pola transpolnih osoba ili ih regulisati posebnim zakonom, ili sva pitanja pravnog statusa transrodnih (uključujući i transpolne osobe) regulisati posebnim zakonom (uz uvažavanje principa pravnog kontinuiteta i identiteta, prava i dužnosti transpolne osobe i relevantnosti novostečenog pola);⁶⁹⁵
- ukinuti sav diskriminatorni sadržaj koji se odnosi na seksualnu orijentaciju i rodni identitet u udžbenicima i drugom dopunskom nastavnom materijalu za osnovne i srednje škole i univerzitete;
- sankcionisati diskriminatorne prakse prema LGBT osobama u svim oblastima radi otklanjanja uzroka i posledica njihovog nastanka; koristiti konkretne slučajeve diskriminacije LGBT osoba koji su registrovani kod zaštitnika građana, poverenika za zaštitu ravnopravnosti, pokrajinskog ombudsmana i nevladinih organizacija;
- sprovesti sistemsku obuku i edukaciju državnih službenika i zaposlenih u javnom sektoru za primenu antidiskriminacionih propisa o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu – u obrazovanju, zdravstvu, policiji i drugim oblastima;
- kreirati programe, kampanje i kodekse ponašanja za poslodavce i zaposlene u privatnom i javnom sektoru, kako bi se uspostavila radne sredine bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta;

⁶⁹⁵ Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije, Sl. glasnik RS, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US i 72/12.

- usvojiti zakon o registrovanim istopolnim zajednicama, ili dopunom postojećih zakonskih rešenja omogućiti ostvarivanje osnovnih prava koja proističu iz dugoročnog zajedničkog života;
- redovno sprovoditi istraživanja o nivou prihvaćenosti/socijalne distance prema LGBT osobama, kao i o efikasnosti postojećih zakona;
- preduzeti delotvorne mere u cilju zaštite prava pripadnika LGBT od pretnji trećih lica;
- uspostaviti sveobuhvatan statistički sistem koji bi uključio podatke o učestalosti i prirodi diskriminacije i nasilja na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Romi: "sakriveni" i diskriminirani

Romi su i dalje najdiskriminiranija manjinska grupa u Republici Srbiji (RS). Po zvaničnoj statistici i popisu stanovništva iz 2011. godine⁶⁹⁶ u Srbiji živi 147.604 Roma, ali to je znatno manje od realnog broja. I međunarodne organizacije i organizacije za prava Roma u Srbiji su u više navrata ukazivale na to da je pravi broj romske manjine u Srbiji skoro četiri puta veći od onog kog prikazuje zvanična statistika. Procena je da je tačan broj Roma između 600.000 i 800.000. Položaj Roma u RS karakteriše rasprostranjena diskriminacija na koju ukazuju nesrazmerno visoka stopa nezaposlenosti, ograničen pristup uslugama socijalne zaštite, neadekvatna zdravstvena zaštita i stepen obrazovanja romske zajednice. Romi u Srbiji i dalje žive u dubokom siromaštvu, suočavaju se sa kršenjem ljudskih prava, diskriminacijom, antiromskom retorikom, kao i nasiljem koje ugrožava njihov život i povređuje dostojanstvo. Zbog masovnog ugrožavanja ekonomskih i socijalnih prava, Romi su ujedno i najsiromašniji građani Srbije. 90 odsto pripadnika romske nacionalne zajednice nema stalno zaposlenje.⁶⁹⁷ Očekivana dužina trajanja života Roma u Srbiji je za 12,4 godina kraća u odnosu na stanovništvo Srbije.⁶⁹⁸

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti petu godinu zaredom najveći broj pritužbi dobija upravo zbog diskriminacije na osnovu pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini. Sve strateške parnice koje je poverenik pokrenuo tokom 2014. godine odnose se na diskriminaciju Roma; to važi i za krivične prijave koje su podnete zbog postojanja sumnje da je izvršeno krivično delo izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti prema romskoj nacionalnoj manjini.⁶⁹⁹ Prema podacima poverenika za zaštitu ravnopravnosti⁷⁰⁰ od 124 pritužbe podnete zbog diskriminacije na osnovu

696 Popis stanovništva RS, 2011.

697 "Rom sedam puta siromašniji od najsiromašnijeg Srbina", Blic, 7. april 2015.

698 "Petrušić: Romi su i dalje najdiskriminiraniji", Tanjug, 8. april 2015.

699 Isto.

700 Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2014. godinu, Beograd,

nacionalne pripadnosti, u 95 je naznačeno kojoj nacionalnoj manjini podnosilac pitužbe pripada. Kao i ranijih godina, najviše pritužbi, čak 40 odsto, podneto je zbog diskriminacije Roma. Obe strateške parnice koje je poverenik za zaštitu ravnopravnosti pokrenuo tokom 2014. godine odnose se na diskriminaciju Roma, kao i pet krivičnih prijavi zbog postojanja sumnje da je izvršeno krivično delo izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti prema romskoj nacionalnoj manjini.

Tokom 2014. započete su pripreme za izradu nove strategije za unapređivanje položaja Roma. Urađena je polazna studija koja treba da predloži okvir za novu strategiju koja bi bila usaglašena sa Agendom Evropa 2020 – Evropskom strategijom za pametan, održiv i uključiv rast. Konstituisan je Nacionalni savet romske nacionalne manjine. Vredna pažnje je inicijativa romskog civilnog sektora za usvajanje *lex specialisa* za legalizaciju neformalnih romskih naselja. Najnoviji Zakon o legalizaciji bespravno podignutih objekata, koji je usvojen krajem 2013. godine, ne pruža mogućnost stanovnicima romskih naselja da legalizuju svoje stambene objekte koji inače, zadovoljavaju građevinske i komunalne standarde. *Lex specialis* bi omogućio regulisanje nelegalnog statusa naselja, njihovo uvođenje u urbanističke planove, što bi bio preduslov za legalizaciju pojedinačnih objekata koje bi se vršilo shodno važećem Zakonu o legalizaciji. Odluka o standardizaciji romskog jezika koju je doneo Nacionalni savet romske nacionalne manjine, od izuzetne je važnosti za ostvarivanje njihovih kolektivnih prava; međutim, tek treba sačekati na praktične domete ove odluke na ostvarivanje prava na upotrebu jezika, informisanje, obrazovanje i negovanje romskog jezika. Krajem maja 2013. godine Vlada je oformila Savet za unapređenje položaja Roma i sprovođenje Dekade uključivanja Roma, sa zadatkom da priprema predloge javnih politika za poboljšanje položaja romske populacije i prati njihovu realizaciju, daje mišljenja o planiranim budžetskim sredstvima, analizira efekte preduzetih mera, prati sprovođenje Dekade uključivanja Roma u Republici Srbiji i dr.

Republika Srbija je aktivno učestvovala u pripremi Deklaracije o Romima koju je usvojio Savet Evrope u oktobru 2010, a osnivač je i aktivan član Dekade za uključivanje Roma 2005–2015. Reč je o međunarodnoj inicijativi

koja okuplja vlade, međuvladina tela i nevladine organizacije, uključujući i civilne organizacije Roma, sa ciljem da se ubrza proces unapređenja položaja Roma, kao i transparentno i merljivo izveštavanje o postignutom napretku. Dekada za uključenje Roma obuhvata prioritetne oblasti: obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje i stanovanje.

U Izveštaju o skriningu Evropska komisija je istakla da će u budućnosti biti neophodno izdvojiti dodatnu finansijsku pomoć za sprovođenje sadašnje i buduće strategije o položaju Roma, posebno u oblasti obrazovanja i zdravstvene zaštite. Evropska unija (EU) je donirala Srbiji 50 miliona eura za razvoj programa koji pružaju direktnu i indirektnu pomoć Romima i Romkinjama u različitim oblastima, od obrazovanja i zdravstvene zaštite do izdavanja ličnih dokumenata. Tokom procesa priključivanja EU, usvajanje strateških dokumenata i pratećih akcionih planova ne treba da imaju za cilj ispunjavanje nominalnih zahteva Evropske unije, već da pokažu čvrsto opredeljenje države i konkretan i odgovoran plan za ostvarivanje ovog opredeljenja.

Diskriminacija Roma prisutna je u mnogim segmentima života. Veoma je česta pri zapošljavanju. Položaj Roma na tržištu rada samo je jedan od pokazatelja njihove suštinske nejednakosti u društvu i jedna od brojnih posledica otežanog ostvarivanja osnovnih ljudskih prava sa kojim se ova grupa suočava. Veoma je mali procenat Roma zaposlen u državnoj upravi i lokalnim samoupravama. Stoga država snosi odgovornost za socijalnu isključenost i ogromno siromaštvo osoba romske nacionalnosti i ima obavezu da otkloni uzroke i ispravi posledice njihove nejednakosti i društvene izopštenosti. Obrazovni sistem je Romima teško dostupan, a sa diskriminacijom se sreću na svakom koraku školovanja. Stopa napuštanja škole među romskom decom i dalje je visoka. Samo osam odsto romske dece je upisano u vrtić, 20 odsto đaka romske nacionalnosti pohađa srednju školu, a 120 studenata romske nacionalnosti je upisano na fakultete u akademskoj 2013–2014. godini.⁷⁰¹ S druge strane, više od 8000 Roma iz Srbije izjasnilo se da želi da sluša romski jezik sa elementima nacionalne kulture.⁷⁰² Na osnovu toga, planirano je otvaranje oko 400 odeljenja u

701 „Romkinje su izložene višestrukoj diskriminaciji”, *Politika*, 9. april 2015.

702 „Moguće uvođenje nastave romskog jezika od iduće godine”, *Tanjug*, 23. mart 2015.

osnovnim školama i angažovanje 40 nastavnika, pripadnika romske zajednice, za realizaciju nastavnog plana i programa koji bi se predavao dva časa nedeljno.⁷⁰³ Takođe, u aprilu 2015. godine Naučno-nastavno veće Beogradskog univerziteta donelo je odluku o uvođenju nastave romskog jezika u osnovne akademske studije. Odluku je pozdravio zaštitnik građana Saša Janković.⁷⁰⁴ Značajnije uključivanje romske dece u sistem obrazovanja nesumnjivo bi uticao na uspešniju inkluziju Roma i u svim drugim oblastima.

Romkinje su izložene višestrukoj diskriminaciji. Svaka sedma romska devojčica stupi u brak pre 15. godine, a svaka peta postane majka pre navršenog punoletstva.⁷⁰⁵ Svaka peta Romkinja je nepismena i veoma mali broj njih ima radnu knjižicu ili stalno zaposlenje.⁷⁰⁶ Procenat dece između prve i 14. godine, koja su doživela fizičko ili psihičko nasilje smanjio se u odnosu na prethodno istraživanje, rađeno pre četiri godine sa 67 odsto na 43 odsto u opštoj populaciji, odnosno sa 86 na 66 odsto u romskim naseljima.⁷⁰⁷ Samo devet odsto dece u romskim naseljima primilo je vakcine preporučene u nacionalnom kalendaru u propisanom roku.⁷⁰⁸ Smrtnost odojčadi u romskim naseljima i dalje je gotovo dva puta veća u odnosu na nacionalni prosek i iznosi 12 promila.⁷⁰⁹ Petina romske dece je neuhranjena, a gotovo polovina njih zaostaje u razvoju.⁷¹⁰

Zakonske odredbe o upisivanju „pravno nevidljivih lica” sprovode se i daju ohrabrujuće rezultate, ali i dalje nedovoljno brzo i efikasno. Do sada je više od 20.000 Roma upisano u matične knjige. Međutim, zakonske odredbe kojima se omogućava da se centri za socijalni rad koriste kao privremena adresa za potrebe prijavljivanja, nedosledno se primenjuju širom

703 Isto.

704 Politika, 28. april 2015.

705 „Romkinje su izložene višestrukoj diskriminaciji”, Politika, 9. april 2015.

706 Isto.

707 Isto.

708 „Svaka šesta romska devojčica udata pre 15. godine”, Politika, 6. jun 2014.

709 Isto.

710 Isto.

zemlje. Kako navodi organizacija Praxis,⁷¹¹ uprkos nesumnjivom napretku, ostvarenog u vezi sa sprečavanjem apatridije, teškoće u ostvarivanju i dokazivanju prava na državljanstvo i dalje postoje, a među njima se posebno izdvajaju sledeće: neupisivanje državljanstva istovremeno sa upisom rođenja, uprkos tome što je nesporno da je lice steklo državljanstvo; dugotrajni postupci sticanja državljanstva; nedosledna primena odredaba Zakona o diskriminaciji RS za sprečavanje apatridije; teškoće u vezi sa prijavljivanjem rođenja deteta čiji su roditelji ili majka bez dokumenata; teškoće oko priznanja očinstva i sticanja državljanstva po osnovu očevo državljanstva ukoliko majka deteta ne poseduje dokumente, ili je njeno boravište nepoznato; nerešeno pitanje uništenih, nestalih i nedostupnih knjiga državljanina i teškoće oko dokazivanja ranijeg upisa činjenice državljanstva.

Poseban problem predstavlja pitanje prinudnih iseljenja i prava na stanovanje. Zato bi trebalo podržati inicijativu romskog civilnog sektora za usvajanje *Lex specialis* za legalizaciju neformalnih romskih naselja. U 166 lokalnih zajednica u zemlji evindetirano je 750 romskih naselja, ali samo 90 opština ima lokalne akcione planove.⁷¹² Od 750 romskih naselja, 160 su nehidijenska, a u oko 20 odsto nema vode, 40 odsto nema kanalizaciju i 10 odsto nema struje.⁷¹³ Ako se izuzme činjenicu da je donošenjem Strategije za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji prepoznat problem sa kojim se suočavaju Romi u ostvarivanju prava na adekvatno stanovanje, malo toga je sa time u vezi do sada učinjeno. Osim prinudnih iseljenja koja se sprovode u suprotnosti sa međunarodnim standardima ljudskih prava i koja su najozbiljnija prepreka za ostvarivanje prava na adekvatno stanovanje, izuzetno mali broj romskih naselja je legalizovan, ili je za njih pokrenut proces legalizacije. U neformalnim naseljima Romi često teško, ili uopšte ne ostvaruju osnovna ljudska prava, a slična situacija je i u kontejnerskim naseljima koja nastaju posle raseljavanja neformalnih naselja. U ostvarivanju prava na adekvatno stanovanje posebno su ugrožena interno raseljena lica sa Kosova, starije osobe, osobe sa invaliditetom i žene.

711 *Pravo na državljanstvo u Republici Srbiji – kratka analiza preostalih izazova*, Praxis, Beograd, 2014.

712 „Romkinje su izložene višestrukoj diskriminaciji”, *Politika*, 9. april 2015.

713 „Položaj Roma pod teretom stereotipa”, *Tanjug*, 8. april 2014.

Nepostojanje pravnog okvira kojim bi se regulisali postupci iseljenja i prevaziđeni zakonski tekstovi u oblasti stanovanja, dodatno pokazuju nespremnost države da preduzme korake na unapređivanju ostvarivanja prava na adekvatno stanovanje Roma. Imajući u vidu postojanje velikog broja neformalnih romskih naselja, izuzetno loše uslove stanovanja u brojnim naseljima, nepostojanje evidencija o ovim naseljima kao i probleme koji su evidentirani u analizi organizacije Praxis,⁷¹⁴ može se postaviti pitanje sistemske diskriminacije Roma u ostvarivanju prava na adekvatno stanovanje. Ukoliko hitno ne dođe do promena u toj oblasti, i dalje će dolaziti do ozbiljnog kršenja prava na adekvatno stanovanje Roma.

EU je, u okviru projekta „Poboljšanje životnih uslova za najugroženije romske porodice u Beogradu” (“Sagradimo dom zajedno”), izdvojila 3.6 miliona eura za trajna i adekvatna stambena rešenja za oko 200 romskih porodica, nastanjenih u beogradskim kontejnerskim naseljima u Makišu, Jabučkom Ritu, Resniku i Kijevu.⁷¹⁵ Projekat je započeo sa realizacijom februara 2013. godine, a završetak je predviđen početkom 2015. godine. Projekat je zabeležio skromne rezultate. Posebno pitanje predstavlja segregacija i izbor lokacija za preseljenje.

Analiza medija u Srbiji pokazuje da nema dovoljno tekstova o Romima i Romkinjama u kontekstu zapošljavanja, usvajanja dece, nasilja u porodici, vršnjačkog nasilja i sličnih.⁷¹⁶ U tekstovima koji se odnose na incidente i dalje se veoma često (bez potrebe) navodi da je neki od učesnika u incidentu Rom.⁷¹⁷ O romskoj manjini piše se u pozitivnom kontekstu najčešće kada se izveštava o kulturnim događajima.⁷¹⁸

714 *Analiza glavnih prepreka i problema u pristupu Roma pravu na adekvatno stanovanje*, Praxis, 2013.

715 *Ljudska prava u Srbiji 2014, Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2015.

716 „*O Romima samo po dužnosti*”, Novi magazin, 29. maj 2014.

717 Isto.

718 Isto.

Zaključci i preporuke

- Doneti posebne i konkretne mere za zapošljavanje koje će biti prilagođene specifičnom položaju romske manjine, i informisati ih redovno o postojećim merama;
- obezbediti upisivanje činjenice državljanstva istovremeno sa upisom činjenice rođenja uvek kada je nesporno da je lice steklo državljanstvo, bez obzira na to da li se rođenje upisuje u redovnom postupku, nakon naknadnog upisa u upravnom postupku ili utvrđivanja vremena i mesta rođenja u vanparničnom postupku;
- obezbediti što hitnije postupanje u postupcima za sticanje državljanstva;
- obezbediti pravilnu primenu Zakona o diskriminaciji RS, a naročito čl. 13 i čl. 7, st. 1, t. 3. Zakon o diskriminaciji RS 10;
- obezbediti blagovremeno upisivanje činjenice rođenja svakog deteta odmah po rođenju;
- eliminirati rane brakove zbog pogubnih posledica na obrazovni, socijalni i ekonomski život dece;
- pronaći efikasno i jednostavno rešenje za dokazivanje ranijeg upisa činjenice državljanstva u uništenim i nedostupnim matičnim knjigama, bez postavljanja restriktivnih uslova u pogledu dokaza koje je potrebno priložiti;
- mediji, posebno lokalni, da obrate više pažnje na činjenicu da svojim izveštavanjem utiču na javnost i da svojim sadržajima nastavljaju da održavaju stereotipe i predrasude koji su široko rasprostranjeni prema romskoj populaciji;
- usvojiti lex specialis za legalizaciju neformalnih romskih naselja;
- usvojiti pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje svih oblika diskriminacije u institucijama obrazovanja;
- desegregacija grupa/odeljenja, vrtića/škola i puna integracija romske dece;
- formirati jedinicu za inkluziju u okviru Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

Položaj i prava žena: – u senci stereotipa o rodnim ulogama

Žene u Republici Srbiji (RS) predstavljaju većinsko stanovništvo. Prema popisu stanovništva iz 2011. žena je ukupno 3,687.686, odnosno 51.31 odsto. Ustav RS⁷¹⁹ članom 15. proklamuje ravnopravnost polova i razvijanje politike jednakih mogućnosti. Zakon o ravnopravnosti polova⁷²⁰ je usvojen 2009. godine, međutim mnogobrojne odredbe zakona koje se odnose na uspostavljanje ravnopravnosti polova u političkom, ekonomskom i kulturnom životu ne primenjuju se u praksi, o čemu svedoče statistički podaci državnih organa i civilnog sektora. Zakon o zabrani diskriminacije⁷²¹ u članu 20. zabranjuje diskriminaciju u odnosu na pol ili zbog promene pola. Zakonom je zabranjeno i nasilje, eksploatacija, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje u odnosu na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu s predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji predodređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova. Zakon o radu⁷²² zabranjuje stavljanje u nepovoljniji položaj osoba koje traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol. U julu 2014. godine, usvojene su izmene i dopune Zakona o radu koje idu u prilog osnaživanja žena na radnom mestu i uspostavljanja ravnoteže između porodičnih i profesionalnih obaveza zaposlenih majki. Izmene zakona, odnosno odredbi koje idu u prilog zaštiti materinstva, su one kojima se ostvaruje posebna zaštita žena sa aspekta bezbednosti i zdravlja na radu.

Nacionalnom Strategijom za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti za period 2010–2015, usvojenog 2009. godine, utvrđuje se celovita politika države u cilju eliminisanja svih oblika

719 Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, 2006.

720 Zakon o ravnopravnosti polova, Službeni glasnik RS, 104/09.

721 Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, 22/09

722 Zakon o radu, Službeni glasnik RS, 24/05, 61/05 54/09.

diskriminacije žena, a prioriteti su ekonomija, obrazovanje, zdravlje, suzbijanje nasilja nad ženama, kao i pitanje rodnih stereotipa u medijama. Osim Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena, postoji još nekoliko važnih strateških dokumenata koji se odnose na unapređenje položaja žena, kao što je novousvojena Strategija prevencije i zaštite protiv diskriminacije,⁷²³ Nacionalna strategija za primenu Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1325 „Žene, mir i bezbednost” (2010–2015) i Nacionalne strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima (2010–2015). U januaru 2014. godine Vlada Republike Srbije je usvojila Poseban protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima, čime je upotpunjen skup posebnih protokola koje su različita ministarstva donela u cilju saradnje u borbi protiv nasilja nad ženama u Srbiji. Narodna skupština Republike Srbije je u oktobru 2013. godine ratifikovala Istanbulsku konvenciju Saveta Evrope o borbi protiv nasilja nad ženama.⁷²⁴ Istanbulska konvencija je prvi i jedini pravno obavezujući instrument u oblasti nasilja nad ženama u Evropi. Prilikom ratifikacije Konvencije, Srbija je zadržala pravo da ne primenjuje odredbe koje se tiču naknade štete žrtvama, pitanja teritorijalne nadležnosti u situaciji kada počinitelj ima stalno boravište na teritoriji Srbije, i nadležnosti u slučajevima seksualnog nasilja, i to dok ne izvrši usaglašavanje unutrašnjeg krivičnog zakonodavstva sa ovim odredbama Konvencije.⁷²⁵ U tom smislu potrebne su izmene Krivičnog zakonika Srbije, uvođenje novih i redefinisane postojećih krivičnih dela, ali i uspostavljanje efikasnijeg mehanizma pomoći za žrtve svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom.⁷²⁶ Uprava za rodnu ravnopravnost ukinuta je u aprilu 2014. godine i u okviru Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, transformisana je u odsek u Odeljenju za planiranje i razvoj.

723 Strategija prevencije i zaštite protiv diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 55/05, 71/05-isppravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US i 72/12.

724 Sl. glasnik RS (Međunarodni ugovori), 12/13.

725 *Ljudska prava u Srbiji 2014 – Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2015, str. 325.

726 Isto.

Uprkos svim postojećim normativnim regulativama, rezultati istraživanja o stavovima građana Srbije prema rodnoj ravnopravnosti pokazuju da su stereotipni stavovi o rodnim ulogama prisutni podjednako i kod žena i kod muškaraca. Tradicionalno utemeljeni stereotip o rodnoj ulozi žene da svoje vreme prvenstveno posveti neplaćenom radu u domaćinstvu i podizanju dece produbljuje rodnu segregaciju u obrazovnom sistemu i na tržištu rada, a ključan je i za opravdavanje male zastupljenosti žena u politici i na mestima odlučivanja. U isto vreme broj slučajeva ubijenih žena u porodičnim i partnerskim odnosima je u stalnom porastu.

Prema objavljenim podacima, tokom 2010. godine u porodičnom nasilju ubijeno je 26 žena, 2011. godine 29 žena, 2012. godine 32 žene, a 2013. 44 žene. Do novembra 2014. godine ubijena je 21 žena. Policija primi više od 20.000 prijava, dok centri za socijalni rad registruju više od 9000 žrtava nasilja u porodici. Čak 80 odsto žrtava silovanja u Srbiji odustaje od gonjenja silovatelja.⁷²⁷ Usvajanje zakonskih propisa i strategija i protokola se povećava uporedo sa porastom broja žena koje su ubijene u porodičnom nasilju. Prema podacima Udruženja javnih tužilaca i zamenika javnih tužioca Srbije, svaka druga žena doživela je neki oblik psihičkog nasilja u porodici; svaka treća žena je fizički napadnuta; svaka četvrta žena je izložena pretnjama. Najčešće žrtve partnerskog nasilja su supruge ili bivše supruge. Od svih žena koje trpe nasilje, 45 odsto smrtno nastrada od partnera, 75 odsto trpi višegodišnje nasilje, a 52 odsto trpi nasilje svakodnevno. U 92 odsto slučajeva izvršiooci porodičnog nasilja su muškarci.

Shvatanje nasilja u porodici kao "privatne, lične stvari" ili "dela folklora", kao i očekivanje da je "žena dužna da s vremena na vreme istrpi zlostavljanje" su faktori koji doprinose rastu nasilja prema ženama, a izvor su im patrijarhalni, bračni i porodični modeli života i podela uloga koji se pojačavaju zbog snažne retradicionalizacije društva, uticaja nacionalizma i religije, neadekvatnih reakcija institucija, kao i neadekvatnog medijskog izveštavanja. Tome je doprinela i militarizacija društva tokom devedesetih godina prošlog veka, i rat koga je Srbija vodila na teritoriji bivših jugoslovenskih republika, promovišući nasilni obrazac kao metod za rešavanje konflikta. Više od dve decenije kasnije, 'rat' se preselio u porodice. Desno

727 Do novembra ubijena 21 žena, izvor: Danas, 7.novembar .2014.

orijentisane političke stranke koje su podstrekivale sukobe devedesetih, podržavaju nacionalističke organizacije i traže ukidanje abortusa, promovišu nasilje prema Romkinjama i Romima i teže da umanje stepen stečenih ženskih i drugih ljudskih prava. Potpomognut medijima, uticaj svih ovih faktora je zabrinjavajući i nesaglediv.

Nasilju koje se prvi put dogodilo često se daje značenje porodičnog ili partnerskog konflikta koji ne zahteva reakciju organa, izuzev savetodavnog rada ili upozorenja. Zanimljivo je da i nasilje koje se dogodilo samo jednom iziskuje neodložnu reakciju nadležnih organa u skladu sa zakonom i standardima rada. Nadležni organi koji bi trebalo da reaguju su zaposleni u policiji, centrima za socijalni rad, sudovima, javnim tužilaštvima, zdravstvenim ustanovama, organima jedinica lokalne samouprave i drugim organima i javnim službama, koji su nadležni da postupaju u slučaju prijave nasilja nad ženama u porodičnim i partnerskim odnosima. U više od 10 odsto slučajeva, zdravstvene ustanove kontantuju nasilje, ali ga ne prijavljuju, a u nekim slučajevima i ne evidentiraju niti o njemu informišu druge organe i ustanove.⁷²⁸

Sistem zaštite žena od nasilja ne poklanja dovoljno pažnje činjenici da su ubistva žena u porodici ili partnerskim odnosima najčešće konačni ishod dugotrajnog nasilja nad žrtvom. Femicidu gotovo uvek prethode višestruki incidenti nasilja prema žrtvi, a neretko i prema članovima porodice i trećim licima izvan porodičnog kruga, koji su ostali bez adekvatnog i pravovremenog odgovora nadležnih organa. Prema posebnom izveštaju zaštitnika građana o primeni opšteg i posebnih protokola za zaštitu žena od nasilja,⁷²⁹ tužilaštva odbace četvrtinu krivičnih prijava podnetih zbog nasilja u porodici, a u 15.2 odsto slučajeva primenjuju institut odlaganja krivičnog gonjenja, uglavnom zamenjujući ga obavezom uplate novčanog iskaza u humanitarne svrhe. Samo 25 odsto krivičnih prijava koje se zbog krivičnog dela nasilje u porodici podnesu tužilaštvima, stigne do faze optuženja i glavnog pretresa. Žrtvama na taj način nije obezbeđena adekvatna zaštita, što kod njih stvara nepoverenje u sistem. Najčešća

728 Posebni izveštaj zaštitnika građana o primeni opšteg i posebnih protokola za zaštitu žena od nasilja, Beograd, 2014.

729 Isto.

izrečena krivična sankcija za nasilje u porodici, u poslednjih pet godina, je uslovna osuda (između 55–59 odsto ukupno izrečenih sankcija).⁷³⁰ Sleđi kazna zatvora (22–32.6 odsto). Najčešće izrečena kazna zatvora je u trajanju od tri do šest meseci (26–27 odsto), dok su gotovo polovinu od toga osude na zatvor od tri meseca do godinu dana.⁷³¹ U 2013. godini, muškarci čine 95 odsto svih osuđenih punoletnih lica za krivično delo nasilje u porodici, a žene 5 odsto.⁷³² Usluge rehabilitacije žene žrtve nasilja u porodici i partnerskim odnosima nisu planski uspostavljene, niti se razvijaju, a resursi lokalnih zajednica se nedovoljno koriste. Žrtvama se uglavnom nudi izmeštanje iz domaćeg okruženja, na kratak rok, uz retke programe ekonomskog, socijalnog i psihološkog osamostaljivanja žena i njihovog osnaživanja za samostalan život. SOS telefoni u Srbiji su uglavnom u okviru ženskih nevladinih organizacija i kao takve, iako predstavljaju uslugu socijalne zaštite, država ih ne finansira, niti to čine opštine na kojima se nalaze. I dalje nema jedinstvenog besplatnog 24-časovnog SOS telefona za celu teritoriju Srbije, iako je pre gotovo dve godine takav jedinstven SOS telefon formiran na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine.

Predstavljanje žena u medijima tradicionalno karakteriše stereotipno rodno predstavljanje (na primer, medijski podrazumevana mera društvenog uspeha žene je osvojeni muškarac), uz prisustvo manje ili više otvorene diskriminacije žena. Ono što prvo pada u oči kada je u pitanju izveštavanje medija o nasilju nad ženama je široko medijsko odsustvo empatije sa patnjama žrtava i njihovih najbližih. U izveštajima o nasilju nad ženama dominira muška priča, većina medijskih izveštaja o tome je ostala vezana za „pojedinačni slučaj”, bez dubljeg preispitivanja problema i društvene odgovornosti. Prisutna je stalna banalizacija nasilja, prikaz problema bez dubinskog istraživanja, svodenje tekstova na neproverene činjenice.

Oko 69 odsto učenika i učenica osnovnih škola i 74 odsto srednjoškolaraca najmanje jednom su doživeli bar jedan oblik rodno zasnovanog nasilja, pokazalo je istraživanje koje su realizovali Ministarstvo prosvete, u saradnji sa UNICEF, Institutom za psihologiju Filozofskog fakulteta u

730 *Žrtve tolerišu nasilje, ali država ne sme*, izvor: Politika, 9. mart 2015.

731 Isto.

732 *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.

Beogradu i Centrom za studije roda Fakulteta političkih nauka. Rezultati istraživanja su pokazali da 60 odsto dečaka i 27 odsto devojčica podržava nasilje nad homoseksualcima, 44 odsto dečaka smatra da je seksualno uznemiravanje prihvatljivo, a petina dečaka opravdava da momak udari devojku sa kojom je u vezi. Oko dve trećine učenika i učenica starijih razreda osnovne škole skloni su da okrivljuju žrtvu za napad i seksualno nasilje. S druge strane, 77 učenika osnovnih i 69 odsto srednjoškolaca izjavilo da bi želeli da se o ovim temama govori u školi. Obuku o nekoj od ovih tema bi želelo da prođe 75 odsto zaposlenih u osnovnim i 68 odsto u srednjim školama.

Nasilje u porodici predstavlja specifičan vid nasilja koji se ne sme tretirati na isti način na koji se tretiraju drugi oblici nasilja. To je društveni problem koji zahteva bavljenje uzrocima problema, a ne samo suzbijanje kažnjavanjem. Borba protiv nasilja treba da bude svakodnevna, a ne samo da se svodi na sudske procese.

Prema dokumentu Republičkog zavoda za statistiku⁷³³, stopa zaposlenosti žena starosti 25 do 54 godine je za 14 odsto manja u odnosu na stopu zaposlenosti muškaraca iste starosti (56 odsto prema 70 odsto). Samozaposlenih među muškarcima ima dvostruko više nego među ženama (u starosnoj dobi od 15 do 64 godine 29 odsto muškaraca i 14 odsto žena). Najveća stopa nezaposlenosti se javlja kod žena u starosnoj grupi 15 do 24 godina i za 12 odsto je veća stope nezaposlenosti muškaraca iste starosne grupe (57 odsto prema 45 odsto). Žene su znatno ređe nosioca gazdinstva nego muškarci. Žene su najzastupljenije u kategoriji "izdržavano lice" (57.6 odsto), a potom slede žene kojima je glavni izvor prihoda penzija (57 odsto), stipendija (56.6 odsto) i socijalna primanja (55.5 odsto).⁷³⁴

U aktuelnoj vladi, od 19 članova, četiri su žene, od kojih su dve istovremeno i potpredsednice. Žena je i na mestu šefa pregovaračkog tima Srbije sa Evropskom unijom. Od 250 parlamentaraca, žena je 85 (34 odsto) dok je među 335 članova u 20 skupštinskih odbora, 35 odsto žena. To je značajno povećanje u odnosu na prošlu godinu kad je u skupštinskim odborima bilo samo 11 odsto žena. Žene su u većini u Odboru za ljudska i

733 *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.

734 Isto.

manjinska prava i ravnopravnost polova, i Odboru za prava deteta. Jedini odbor u kome uopšte nema žena je Odbor za kontrolu službi bezbednosti, a u Odboru za Kosovo i Metohiju je samo jedna žena.

Na osnovu analize rodne ravnopravnosti u Narodnoj skupštini Republike Srbije⁷³⁵ utvrđeno je da i dalje postoje važna polja rodnih nejednakosti i nejednakog tretmana. Ona se manifestuju u: manjoj zastupljenosti žena na pojedinim položajima – šefovima poslaničkih grupa, predsednicima odbora, među članovima međunarodnih delegacija; rodnoj segregaciji u tematskoj usmerenosti, pri čemu se žene više usmeravaju na pitanja ljudskih prava, socijalne zaštite, kulture, komunikacija, a gotovo su potpuno isključene iz pitanja bezbednosti, finansija, ekonomije, infrastrukture; težem ulasku u poslaničke klupe, čemu obično prethodi otežan uspon kroz stranačke strukture, potreba da se više dokazuju, ulažu više napora i teže stiču poverenje kolega; većim opterećenjima izazvanih usklađivanjem karijere sa porodičnim obavezama u slučaju poslanica koje imaju malu decu; diskriminacijom u komunikaciji, nekorektnim tretmanom u formalnim i neformalnim komunikacijama. Analiza je pokazala da neravnopravnost žena u parlamentu postoji, uprkos propisanim kvotama. Žene se na izbornim listama nalaze u većem broju tek posle 100. mesta, čime se smanjuje njihova šansa da uđu u parlament. Osim toga, 5.4 odsto poslanica navele je da su bile neposredno izložene nejednakom tretmanu u parlamentu, tri poslanice su navele da su bile diskriminisane više puta, a čak 22 odsto njih su bile izložene diskriminatornim komentarima, šalama i ponudama muškaraca u parlamentu. Rezultati istraživanja su pokazali da poslanice češće podnose amandmane na zakonske predloge i više učestvuju u diskusijama o zakonima nego poslanici, ali teže ulaze u poslaničke klupe, jer im obično prethodi otežan uspon u stranačkim strukturama.⁷³⁶

Vlada Srbije osnovala je 2014. godine Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost. Ovo telo razmatra sva pitanja i koordinira rad organa državne uprave u vezi sa rodnom ravnopravnošću, u cilju unapređenja rodne ravnopravnosti u Srbiji. Iako je osnivanje ovog tela značajno za unapređenje

735 *Žene u parlamentu – samo kvota ili stvarni uticaj?* Rodna ravnopravnost u Narodnoj Skupštini Republike Srbije, Otvoreni parlament, mart 2014.

736 Isto.

ravnopravnosti polova, kao i za proces evropskih integracija Srbije, činjenica, da su muškarci ti koji u njemu zauzimaju vodeće pozicije i odlučuju o ženskim pitanjima je paradoksalna. Stručna grupa ovog koordinacionog tela potvrđuje da su muškarci ti koji u Srbiji zauzimaju čelne pozicije, dok ženama pripada administracija.⁷³⁷

Zaključci i preporuke

- Uvesti redovnu, plansku, usklađenu, praćenu i kontinuiranu obuku postupajućih službenika u policijskim upravama, organima starateljstva, sudovima, javnim tužilaštvima i zdravstvenim ustanovama o sadržaju i obavezama koje proistuču iz Opštih i posebnih protokola;
- unaprediti efikasnost izvršavanja sudskih odluka i sprečiti da neizvršenje odluke ide u korist počinioca;
- unaprediti evidencije o slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima;
- žrtvama nasilja u porodičnim i partnerskim odnosima obezbediti dostupne sigurne kuće i programe ekonomskog, socijalnog i psihološkog osamostaljivanja žena i njihovog osnaživanja za samostalan život;
- uvesti nova krivična dela (proganjanje, seksualno uznemiravanje, sakaćenje ženskih polnih organa) i nove mere bezbednosti, i poštiti kazne za pojedina krivična dela;
- nužno je smanjiti dužinu trajanja postupka za krivično delo nasilje u porodici u tužilaštvima, kao i pred sudovima, u skladu sa pravom na suđenje u razumnom roku, kao jednom od osnovnih procesnih ljudskih prava;

737 Osim potpredsednice Vlade i ministarke građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Zorane Mihajlović, inače predsednice Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost, tu su ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Aleksandar Vulin, generalni sekretar Vlade Novak Nedić, predsednik Privredne komore Srbije Marko Čadež i Vladimir Božović, savetnik u Ministarstvu unutrašnjih poslova. Treba dodati i da je sekretar ovog tela muškarac, Vladimir Grković, savetnik generalnog sekretara Vlade Srbije.

- posebnu pažnju obratiti na usluge u nadležnosti lokalne samouprave, kao što su usluge neodložne intervencije, SOS telefoni, međusistemska usklađeno planiranje usluga na različitim nivoima, protokole o saradnji institucija i organizacija u zaštiti žrtava nasilja;
- stalno širenje svesti o nedopustivosti nasilja prema ženama (i deci) i povećanje dostupnosti informacija o zaštiti i uslugama, posebno za višestruko diskriminirane grupe žena;
- neophodno je obezbediti dovoljna i stabilna finansijska sredstva (izdvajanja iz budžeta) za podršku žrtvama, kao i finansiranje nezavisnih ženskih organizacija koje su specijalizovane za podršku ženama sa iskustvom muškog nasilja;
- potrebno je osmisliti afirmativne mere obrazovanja, prekvalifikacije i zapošljavanja za žene koje su bile izložene nasilju i koje su počele samostalni život, koje uključuju sistematsku psihološku i pravnu podršku, ali i adekvatno informisanje potencijalnih korisnica i poslodavaca; kreirati specijalne programe i treninge koji izlaze u susret potrebama višestruko diskriminiranih grupa žena – žene sa invaliditetom, Romkinje, žene starije dobi i slične kategorije;
- povećanje udela žena među poslanicima, na položajima predsednika odbora, šefova poslaničkih grupa, među članovima međunarodnih delegacija; veće uključivanje žena u teme i oblasti iz kojih su tradicionalno isključene, poput bezbednosti, ekonomije, finansija, infrastrukture; redovno informisanje poslanika/ca o pitanjima rodne ravnopravnosti; definisanje i sprovođenje rodno odgovornog kodeksa ponašanja u formalnim i neformalnim komunikacijama; obezbeđivanje podrške poslanicima da lakše podnesu dvostruko opterećenje – profesionalnog angažmana i brige o porodici; proširivanje principa kvota i na izvršnu vlast i povećanje učešća žena u rukovodećim mestima u Vladi RS⁷³⁸;

738 *Žene u parlamentu – samo kvota ili stvarni uticaj?* Rodna ravnopravnost u Narodnoj Skupštini Republike Srbije, Otvoreni parlament, mart 2014.

- razviti različite forme podsticaja za poslodavce koji zapošljavaju i zadržavaju na poslu starije žene, kao i žene iz drugih marginalizovanih grupa, uključujući žene koje su izložene nasilju;
- uz usluge smeštaja za žene i decu žrtve nasilja bitno je pružati i druge potrebne usluge, uključujući obuku, pomoć u zapošljavanju, pravnu i psiho-socijalnu podršku, u cilju nalaženja dugoročnih rešenja i potpune emancipacije žena;
- sve usluge smeštaja za žene (i njihovu decu) žrtve nasilja treba da budu besplatne, bez obzira na njihov radni status;
- ujednačiti definiciju porodice iz Krivičnog zakonika sa onom koja je sadržana u porodičnom zakonu;
- obrazovni programi i materijali u sistemu visokog obrazovanja moraju uključiti rodnu perspektivu, rodno osetljiv jezik i odgovarajuću literaturu koja se bavi rodnom problematikom i kritičkim promišljanjem materijala iznetog u udžbenicima.

Osobe sa invaliditetom: porodici na teretu

Položaj osoba sa invaliditetom u Srbiji već godinama je zabrinjavajući, a roditi se sa hendikepom, ili ga tokom života steći, u većini slučajeva implicira izolaciju, osećaj odbačenosti, samoću i poniženost. Počev od predrasuda i stereotipa s kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom, preko arhitektonske barijere i nedostatka urbanističkih rešenja za njihovo normalno funkcionisanje i uključivanje u društvo, pa sve do manjkavosti u zakonodavstvu i loših ili nikakvih kazni za nesprovođenje zakonskih propisa u ovoj oblasti, problemi osoba sa invaliditetom su brojni. Kao jedna od najugroženijih društvenih grupa u Srbiji, osobe sa invaliditetom su u javnosti često percipirane kao pasivni i nesposobni primaoci socijalne pomoći i teret za društvo. Zaštitnik građana podsetio je da su, zbog brojnih nedostataka sistema, osobe sa invaliditetom „sistematski isključene iz sfere obrazovanja, zaposlenja, politike, kulture, slobodnog vremena i rekreacije. Mere i praksa političkog i pravnog sistema, ekonomskih struktura, zvaničnih službi i slično često predstavljaju barijere u učešću osoba sa invaliditetom”.⁷³⁹ Pri tome, treba imati u vidu da u Srbiji živi oko 700.000 osoba sa invaliditetom, uključujući 30.000 gluhih i 100.000 nagluhih osoba,⁷⁴⁰ 9000 slepih i oko 3000 slabovidnih osoba,⁷⁴¹ što čini 10 odsto ukupne populacije.

Diskriminacija osoba sa invaliditetom opstaje u velikoj meri u oblasti obrazovanja, rada i zapošljavanja, života u zajednici, jednakosti pred

739 „Prava osoba sa invaliditetom”, Zaštitnik građana, http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/oblasti-rada/prava-osoba-sa-invaliditetom.

740 Narodna poslanica SVM Anamarija Viček o Zakonu o upotrebi znakovnog jezika, sednica Narodne skupštine, 22. april 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=XWfmU53Q6Ys>.

741 „Završena rasprava o psima vodičima, sutra amandmani”, *Tanjug/Blic*, 19. mart 2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/543599/Završena-rasprava-o-psima-vodicima-sutra-amandmani>.

zakonom, pristupa uslugama i informacijama.⁷⁴² Podaci poverenika za zaštitu ravnopravnosti pokazuju da se broj podnetih pritužbi na diskriminaciju na osnovu fizičkog, senzornog i mentalnog invaliditeta uvećao 2014, u odnosu na prethodnu godinu.⁷⁴³ Invaliditet je naveden kao osnov diskriminacije u 10,1 odsto (70 pritužbi) ukupnog broja pritužbi koje su pristigle službi poverenika.⁷⁴⁴ Pritužbe su najviše stizale zbog diskriminacije na osnovu invaliditeta u oblasti rada i zapošljavanja (32), pružanja javnih usluga i/ili korišćenje javnih objekata (13), diskriminacija u oblasti obrazovanja (8) i postupcima pred organima javne vlasti (8).⁷⁴⁵ Slični problemi prepoznate su i u godišnjem izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2014. godinu: „Ljudi sa invaliditetom se sučeljavaju sa preprekama u svakodnevnim aktivnostima zbog nemogućnosti fizičkog pristupa javnom prevozu, javnim i privatnim objektima, kao i različitim uslugama i proizvodima. Potrebno je znatno poboljšanje socijalne inkluzije ljudi sa invaliditetom, naročito kad je reč o zapošljavanju, obrazovanju i dostupnosti usluga na nivou lokalne zajednice”.⁷⁴⁶

Ljudi sa invaliditetom su gotovo nevidljivi u životu zajednice, mada svaka deseta osoba u Srbiji ima neku vrstu invaliditeta, a najviše su pogođene višestruko marginalizovane grupe, kao što su žene sa invaliditetom. Rečima predsednice organizacije za zaštitu prava i podršku ženama sa invaliditetom „Iz kruga-Beograd” Lepojke Čarević Mitanovski, „osnova priče je da osobe sa invaliditetom ne vidite na ulici. Ja ne vidim nikoga u pozorištu, retko u restoranima i kafićima, u školama jedan do dva učenika. To nije inkluzija. Socijalna inkluzija mora biti onakva da kada izađete na

742 “Svima obezbediti jednake mogućnosti”, RTVB92, 3. decembar 2014. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=12&dd=03&nav_category=12&nav_id=931865.

743 Isto.

744 Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2014. godinu, mart 2015. str. 76, <http://www.ravnopravnost.gov.rs/rs/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98%D0%B8/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98%D0%B8>.

745 Isto.

746 Izveštaj Evropske komisije o napretku Republike Srbije za 2014. godinu, str. 81, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/Izvestaj_o_napretku_dec14.pdf.

ulicu bude potpuno normalno što ste u šetnji, u parku, bioskopu ili bilo kom mestu".⁷⁴⁷ Potrebno je znatno unaprediti socijalnu inkluziju osoba sa invaliditetom edukovanjem i senzibilisanjem osoba bez invaliditeta o diskriminaciji. Takođe je važno da edukacija počne već u vrtićima i osnovnim školama, kako bi od ranog uzrasta mladi učili o osobama sa invaliditetom, i drugim ljudima koji su drugačiji od njih i time lakše prihvatili različitost. Pozitivan primer dalo je udruženje „Dragana Rodić“ iz Niša, koje je pripremiло brošuru „Budi drug“, sa ciljem da se, kao dopuna školskom času omogućući prvacima da uče o toleranciji. „Ideja je da se kod dece već od malih nogu neguju brižan odnos i saosećanje i da uče kako da se snađu u susretu sa drugim detetom u kolicima, koje slabije vidi ili čuje“⁷⁴⁸.

U nacionalnom zakonodavstvu Republike Srbije, zaštita prava osoba sa invaliditetom prvenstveno su garantovana Ustavom⁷⁴⁹, kao i Zakonom o zabrani diskriminacije,⁷⁵⁰ Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom⁷⁵¹, Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja,⁷⁵² a nedavno je usvojen i Zakon o upotrebi znakovnog jezika.⁷⁵³ Nedavno usvojeni zakon između ostalog predviđa kazne od 200.000 do 500.000 dinara za pravna lica koja zabrane ili onemoguću upotrebu znakovnog jezika u ustanovama obrazovanja, usluge tumača kod poslodavca, u udruženjima, savezima i javnim službama.⁷⁵⁴ Dugogodišnje odlaganje usvajanja ovog zakona bilo je na meti kritikaa udruženja čija su ciljna grupa osobe sa invaliditetom, civilnog društva, nezavisnih institucija i međunarodnih

747 „Zakon o znakovnom jeziku do kraja 2014. godine?“, J. Diković, *Danas*, 15. oktobar 2014, http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/zakon_o_znakovnom_jeziku_do_kraja_2014_godine.55.html?news_id=290797.

748 Predlog da prvaci o različitosti uče od prvog razreda“, *Južne vesti*, 18. mart 2015, <http://www.juznevesti.com/Drushtvo/Predlog-da-prvaci-o-razlicitosti-uce-od-1-razreda.sr.html>.

749 „Sl. glasnik RS“, br. 98/06.

750 „Sl. glasnik RS“, br 1/07.

751 „Sl. glasnik RS“, br. 33/06.

752 „Sl glasnik RS“, br. 72/2009, 52/2011 i 55/2013.

753 <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2015/673-15.pdf>.

754 „Usvojene izmene Zakona o zapošljavanju“, *RTS*, 28. april 2015, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1903080/Usvojene+izmene+Zakona+o+zapo%C5%A1ljavanju.html>.

organizacija. Još jedan zakon na čije se usvajanje dugo čekalo i koji je nedavno usvojen je Zakon o kretanju uz pomoć psa vodiča⁷⁵⁵, čije usvajanje je prpratila žustra raspava između predstavnika opozicije i resornog ministra Aleksandra Vulina.⁷⁵⁶

Normativni okvir je u izvesnoj meri unapređen, ali je primena zakona i dalje nedosledna, a postoje i izvesne nelogičnosti i nepodudarnosti. Naime, u Srbiji takođe postoji Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom,⁷⁵⁷ koji propisuje obavezu zapošljavanja osoba sa invaliditetom za sve poslodavce u Republici Srbiji – poslodavac koji ima od 20 do 49 zaposlenih dužan je da zasnjuje radni odnos sa jednom osobom sa invaliditetom, a na svakih narednih 50 zaposlenih, još po jednu osobu sa invaliditetom. Međutim, ovaj zakon nije usklađen sa drugim propisima, poput Zakona o određivanju maksimalnog broja zaposlenih u republičkoj administraciji⁷⁵⁸ i Zakona o budžetskom sistemu.⁷⁵⁹ Dok je jedan zakon donet sa ciljem da pospeši zapošljavanje osoba sa invaliditetom, drugi zakoni to faktički onemogućavaju postavljanjem zabrane na zapošljavanje, čime su poslodavci (javni sektor) primorani da plaćaju penale.⁷⁶⁰ Ovo ne doprinosi ni merama štednje, ni društvenoj integraciji osoba sa invaliditetom, pa je potrebno uskladiti zakonodavstvo u ovoj oblasti.

Srbija takođe ima Strategiju unapređenja položaja osoba sa invaliditetom za period 2007 – 2015⁷⁶¹, ali prateći akcioni planovi za period 2007 – 2009, 2009 – 2011 i 2011 – 2013. nisu bili pripremljeni. Zaštitnik građana je tadašnjem ministarstvu rada i socijalne politike uputio preporuku u

755 „Sl.glasnik RS”, br. 29/2015.

756 „Sukpština: polemika umesto rasprave o Predlogu zakon o kretanju uz pomoć psa vodiča”, Izborna reforma, 19. mart 2015, <http://www.izbornareforma.rs/skupstina-polemika-umesto-rasprave-o-predlogu-zakona-o-kretanju-uz-pomoc-psa-vodica/>.

757 „Sl. glasnik RS”, br. 36/09.

758 „Sl. glasnik RS”, br. 104/09.

759 “Sl. glasnik RS”, br. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/13-ispr. 108/13 i 142/14.

760 Redovan godišnji izveštaj zaštitnika građana za 2014. godinu, str. 35, http://www.ombudsman.rs/attachments/3733_Godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20gradjana%20za%202014.pdf.

761 „Sl. glasnik RS”, br. 1/07.

cilju otklanjanja uočenih nedostataka, odnosno unapređenja rada organa uprave i sprečavanja istih ili sličnih propusta ubuduće.⁷⁶² U avgustu 2013. godine, Akcioni plan za sprovođenje Strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2013 – 2015. godine konačno je usvojen,⁷⁶³ a u februaru 2014, Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom Srbije i Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike objavili su Vodič kroz prava osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji. Srbija je takođe potpisnica nekoliko međunarodnih dokumenata, kao što je Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (UN) potpisana 2007. godine.

Briga o ljudima sa invaliditetom u Srbiji, prvenstveno je na porodici, a ukoliko za to ne postoje mogućnosti ili volja, brigu preuzimaju socijalne institucije. Porodicama koje se brinu o osobama sa invaliditetom neophodna je velika podrška i pomoć. U godišnjem izveštaju zaštitnika građana za 2014. godinu piše da „nije uspostavljen primeren i delotvoran mehanizam podrške i pomoći roditeljima koji se neposredno staraju o deci sa smetanjama u razvoju, invaliditetom ili teško bolesnoj deci čija stanja zahtevaju stalnu brigu, negu i pomoć”.⁷⁶⁴ Roditelji dece sa invaliditetom često nisu u mogućnosti da rade, jer briga o detetu sa invaliditetom često je celodnevna. Stoga je potrebno omogućiti im pomoć i novčanu nadoknadu. U tom cilju već godinama postoji inicijativa da se roditeljima dece sa invaliditetom prizna status negovatelja, koji imaju podršku države, kad je reč o radnom stažu i novčanoj nadoknadi. Roditelji dece sa invaliditetom najčešće žive samo od socijalne pomoći, što nije dovoljno upravo zbog specifičnih potreba dece sa invaliditetom.⁷⁶⁵ Početkom 2013. godine roditelji dece sa invaliditetom sakupili su više od 60,000 potpisa podrške građana za ovu

762 https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBwQfjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ombudsman.rs%2Fattachments%2F2405_Preporuka%2520Akcioni%2520plan.doc&ei=UUXHVfG8B4vW7AamiYHgAw&usq=AFQjCNEftjS7X4xc3F4nEyF4_QbSNTg2dg&sig2=ADD4AjEWsplkPQFiBiqiMg&bvm=bv.92291466,d.bCg.

763 „Sl. glasnik RS”, br. 73/13.

764 Redovan godišnji izveštaj zaštitnika građana za 2014. godinu, str. 35, http://www.ombudsman.rs/attachments/3733_Godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20građana%20za%202014.pdf.

765 „Roditelji dece sa invaliditetom u borbi za status negovatelja”, Ana Stanojević, *Niške vesti*, 16. mart 2015, <http://niskevesti.rs/index.php/drustvo/item/1965-roditelji-dece-sa-invaliditetom-u-borbi-za-status-negovatelja>.

inicijativu; međutim do sada nije bilo adekvatnog odgovora države. Treba takođe istaći da ni sistem podrške u obrazovanju nije dovoljno razvijen, a čak i postojeći mehanizmi i pomoćne usluge za osoba sa invaliditetom ne koriste se u dovoljnoj meri.⁷⁶⁶

U izveštaju Evropske komisije se navodi da je sistem socijalnih usluga za lica iz socijalno ranjivih grupa i/ili osoba sa invaliditetom i dalje u velikoj meri institucionalizovan, kao i da su usluge podrške na nivou lokalne samouprave veoma ograničene.⁷⁶⁷ Problem je i u kapacitetima ustanova gde su smeštene osobe sa invaliditetom, pri čemu se prvenstveno misli na osobe sa mentalnim smetnjama. U specijalizovanim ustanovama gde su smeštene osobe sa mentalnim smetanjama veoma često nema adekvatnog broja lekara i drugog osoblja za veliki broj korisnika, a i uslovi smeštaja su neretko neodgovarajući. Alarmantan je slučaj Doma za lica ometena u razvoju „Othon” u Staroj Moravici kod Bačke Topole, gde su tokom 2014. godine preminula čak 23 pacijenta mlađih od 40 godina, najčešće od upale pluća.⁷⁶⁸ Direktor doma je istakao da većina od 300 korisnika, koliko ih dom ukupno ima pripada težim i teškim slučajevima, na šta su godinama upozoravali nadležne institucije. Međutim, odgovarajuća reakcija je izostala, a stopa smrtnosti se u domu povećala čak tri puta.⁷⁶⁹

Zaključci i preporuke

Težak položaj osoba sa invaliditetom u Srbiji iziskuje preduzimanje adekvatnih mera na nivou države, kako bi se poboljšao njihov kvalitet života. Potrebno je da se zakonodavstvo uskladi međusobno, odnosno bi se ispunila obaveza zapošljavanja osoba sa invaliditetom umesto naplaćivanja

766 Redovan godišnji izveštaj zaštitnika građana za 2014. godinu, str. 35, http://www.ombudsman.rs/attachments/3733_Godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20gradjana%20za%202014.pdf.

767 Izveštaj Evropske komisije o napretku Republike Srbije za 2014. godinu, str. 81, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/lzvestaj_o_napretku_dec14.pdf.

768 „Mladi šticeñnici umiru od upale pluća”, Ljubinka Malešević, *Dnevnik*, 27. februar 2015, <http://www.dnevnik.rs/vojvodina/mladi-sticenici-umiru-od-upale-pluca>.

769 Isto.

kazni, što bi doprinelo uključivanju osoba sa invaliditetom u život zajednice. Podjednako važno je da se zakonski status roditelja dece sa invaliditetom izjednači sa statusom negovatelja, jer je to u skladu sa nastojanjima države da deca sa invaliditetom ne budu institucionalizovana. Time bi se ujedno i njihovim roditeljima, koji uglavnom napuštaju posao, kako bi mogli da brinu o svojoj deci, omogućilo da ne žive ivici bede i od tuđe pomoći.

Takođe je neophodno unaprediti pristup zdravstvenim uslugama za osobe sa invaliditetom, i poboljšati kvalitet medicinske nege. Zdravstvene usluge treba da budu bazirane na pravima i potrebama osoba sa invaliditetom i dostupne korisnicima. Potrebno je unaprediti i sistem kontrole kvaliteta usluga u zdravstvenim ustanovama uz programe edukacije zaposlenih i unapređivanja pružanja usluga osobama sa invaliditetom. Za ceokupno društvo je veoma važna borba protiv predrasuda prema osobama sa invaliditetom i njihova socijalna inkluzija.

Starije osobe: stalna pretnja nasiljem

Iako su nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim konvencijama predviđena jednaka prava za sve društvene grupe, u praksi to veoma često nije slučaj. Iako Republika Srbija ima Nacionalnu strategiju o starenju⁷⁷⁰ koja važi do 2015. godine, veliki broj ciljeva ostao neostvaren, poput, na primer, celoživotnog učenja. Generalno gledano, 2014. godina je protekla bez značajnih poboljšanja u oblasti zaštite prava starijih osoba. Izveštaji međunarodnih organizacija, organizacija civilnog društva i nezavisnih tela za zaštitu ljudskih prava pokazuju da starije osobe još uvek spadaju u jednu od devet društvenih grupa najčešće izloženih diskriminaciji, uključujući i osobe sa invaliditetom, LGBT osobe, Rome i pripadnike ostalih nacionalnih manjina, malih verskih zajednica i grupa, žene, decu, izbeglice, interno raseljena lica i pripadnike drugih ugroženih migrantskih grupa i lica čije je zdravstveno stanje osnov diskriminacije.⁷⁷¹ Iako je stanovništvo Srbije sve starije, kao i u većini evropskih zemalja,⁷⁷² starije osobe u Srbiji su neretko izložene čak i višestrukoj diskriminaciji te ne mogu u potpunosti uživati svoja ljudska prava, a često dolazi i do marginalizacije starijih osoba i njihove društvene isključenosti. Treba takođe imati u vidu da u Srbiji svaka peta starija osoba – ukupno 278.121 njih, odnosno 22,24 odsto populacije – živi sama (većina njih su žene).⁷⁷³

Diskriminacija starih osoba se, između ostalog, ogleda u njihovoj, generalno poražavajućoj finansijskoj situaciji. Osim zdravlja, siromaštvo i usamljenost su najveći problemi starijih osoba, budući da i dalje ne postoje

770 Nacionalna strategija o starenju 2006 – 2015. <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodicalstrategije/Nacionalna%20strategija%20o%20starenju.pdf>.

771 „Ljudska prava pripadaju svima“, Jelena Diković, *Danas*, 10. decembar 2014.

772 „Diskriminacija – problem srpskog društva“, Maja Poznatov, *EurActiv*, 6. decembar 2014. <http://www.euractiv.rs/ljudska-prava/4514-diskriminacija-problem-srpskog-drustva> –

773 V. Crnjanski Spasojević, „Penzioneri izdržavaju 500.000 porodica“, Večernje novosti, 5. april 2015. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:541989-Penzioneri-izdrzavaju-500000-porodica>.

mehanizmi koji bi garantovali adekvatan nivo životnog standarda u starosti. Isto tako, starijim osobama se često osporava mogućnost zapošljavanja. U zemlji, gde je stopa opšte nezaposlenosti izuzetno visoka, marginalizovanim grupama u koje spadaju i starije osobe, posebno je teško da ostvare pravo na rad. Mlade osobe (do 30 godina) najteže ostvaruju pravo na rad – čak 202.384 mladih evidentirano je kao nezaposleno, što čini 26,3 odsto ukupnog broja evidentiranih nezaposlenih osoba. Međutim, kao posledica finansijske krize i otežane mogućnosti uživanja prava na rad starijih osoba, upravo ova društvena grupa zauzima drugo mesto po nemogućnosti nalaženja posla – 199.273 osobe starosti 50 i više godina evidentirane su kao nezaposlene, što je 25,9 procenata ukupnog broja registrovanih nezaposlenih osoba.⁷⁷⁴ Takođe, tokom 2014. godine 793 osobe su, zbog smrti u međuvremenu, izbrisane sa evidencije Službe za zapošljavanje.⁷⁷⁵ Brojke su bile slične i tokom prethodnih nekoliko godina, kad je oko 500 muškaraca i 200 žena izbrisano iz evidencije biroa rada, zbog smrti.

Srbija je u 2014. godini zauzela tek 78. mesto u Globalnom indeksu starenja, koji meri dobrobit i kvalitet života starijih stanovnika 96 zemalja sveta.⁷⁷⁶ Prethodne godine Srbija je bila na 64. mestu, a pad u odnosu na 2013, se dobrim delom može objasniti izuzetno visokom stopom nezaposlenosti starijih radno sposobnih osoba. U okviru grupe starijih nezaposlenih radno sposobnih osoba, višestruko su diskriminisane žene, osobe s invaliditetom, pripadnici etničkih manjina i dugoročno nezaposlene osobe,⁷⁷⁷ pa u tim slučajevima otpuštanje često znači nemogućnost nalaženja drugog posla i završetak radnog veka. Probleme pri nalaženju posla starije osobe sreću i zbog same prirode tržišta rada u savremenom svetu koje u velikoj meri meri diskriminiše starije osobe. Poslodavci češće otpuštaju

774 Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2015. godinu, Sl. glasnik RS, br. 101/14.

775 „Umro 793 ljudi čekajući posao“, Suzana Lakić, *Blic*, 8. april 2015.

776 Globalni indeks starenja <http://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/global-rankings-table/> .

777 „Stariji radnici: neki na poslu, a neki ni posla ni penzije“, Srećko Mihailović I Vojislav Mihailović, 2011. <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/fcd-stariji-radnici-brosura.pdf>.

starije radnike, ili ih šalju u prevremenu penziju,⁷⁷⁸ a često imaju i predrasude prema starijim osobama. Umesto da fokus bude na njihovom iskustvu i stečenom znanju, oni neretko u starijim osobama vide kandidate za češće bolovanje i manji produktivan doprinos organizaciji, odnosno timu, a rasprostranjeno je i mišljenje da se teško prilagođavaju promenama na poslu i u životu. Ovakve i slične predrasude predstavljaju svojevrsan oblik diskriminacije poslodavaca koje negativno utiču na starije kandidate i onemogućavaju im jednak pristup radu.

Generalno, u savremenim društvima u fokusu su mladi, pri čemu se potenciraju mladalački izgled i životna energija, a ne akumulirano životno iskustvo.⁷⁷⁹ Diskriminacija ove starosne grupe i navedene i slične predrasude prema starijim osobama tolerišu se u velikoj meri u društvu, a na pitanje ljudskih prava starijih osoba se gleda kao na milosrđe, a ne kao na jednaka prava zagarantovana svim građanima. Stoga dolazi do marginalizacije starijih osoba, kod kojih neretko dominira osećaj izolacije, usamljenosti i neuključenosti u društvo. U tom smislu treba razvijati svest u društvu da poštovanje ljudskih prava starijih osoba doprinosi dobrobiti društva u celini.

Mogućnost nalaženja formalnog zaposlenja se drastično smanjuje kod starijih osoba, a njihovo isključivanje sa tržišta rada predstavlja dodatni teret za penzioni sistem. Statistika Republičkog fonda za penziona i zdravstveno osiguranje pokazuje da je na kraju 2014. godine u Srbiji bilo 1,739.162 penzionisanih osoba, kao i da je prosečna penzija bila 23.145 dinara. U posebno teškoj finansijskoj situaciji su poljoprivredni penzioneri, čija je prosečna mesečna penzija 10.309 dinara.⁷⁸⁰ Podaci PIO fonda takođe ukazuju na to da se svake godine povećava broj penzionera, pa je tako u

778 Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2014. godinu, str. 41.
http://www.ravnopravnost.gov.rs/images/files/Redovan_godisnji_izvestaj_2014_sajt%20FINAL2.pdf.

779 Dokumentarni film „Ljudska prava starijih osoba“, Amity, <http://www.dijalog.net/dokumentarni-film-ljudska-prava-starijih-osoba/>.

780 „Svake godine sve više penzionera“, J. Ž. Skenderija, *Večernje novosti*, 18. februar 2015.
<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:534442-Svake-godine-sve-vise-penzionera>.

decembru 2014. godine nominalni rast ukupnog broja korisnika fonda bio 0,96 procenata viši u odnosu na isti mesec prethodne godine.

Broj starosnih penzionera uvećao se za 2,4 odsto, dok se broj invalidskih penzionera smanjio za 3,24 odsto a postotak porodičnih penzionera manji je za 1,28 odsto u odnosu na 2013. godinu.⁷⁸¹ Smanjenje broja invalidskih penzionera više upućuje na povećanu kontrolu i zahtevnije kriterijume u ispunjavanju uslova za invalidsku penziju, nego poboljšanje u zdravstvenom sistemu u odnosu na tretman osoba s invaliditetom, budući da je Srbija i dalje, prema Evropskom zdravstvenom potrošačkom indeksu, jedna od najlošije rangiranih zemalja. Naime, od 37 evropskih država rangiranih u 2014. godini, Srbija je zauzela 33. mesto, što jeste pomak u odnosu na prethodnu godinu kad je bila na samom začelju liste, ali treba takođe imati u vidu da je istraživanjem obuhvaćen veći broj zemalja nego prethodne godine,⁷⁸² tako da je realno ostvareno poboljšanje minimalno.

Što se tiče penzionog sistema i finansijske sigurnosti starijih osoba, 2014. godina ostaće upamćena po smanjenju penzija. U godišnjem izveštaju Evropske komisije o napretku Republike Srbije za 2014. godinu navodi se da je deficit penzionog fonda i dalje visok. Analizirajući izmene i dopune Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju usvojene u julu 2014. godine, napominje se da su one bile potreban korak ka poboljšanju dugoročne održivosti penzionog sistema, ali da ujedno nisu realizovane druge reforme, kao što je proces restrukturiranja državnih preduzeća, koje bi potencijalno imale veći uticaj na budžet.⁷⁸³

Mada je tokom predizborne kampanje, u martu 2014. godine sadašnji premijer Aleksandar Vučić izjavio: „kakve god reforme da preduzimate, šta god da se zbiva, dragi prijatelji, imajte u vidu jednu stvar koju vam garantujem, penzioneri će biti poslednji u čija će prava bilo ko smeti da

781 Isto.

782 „Zdravstvo u Srbiji bolje od rumunskog, a gore od albanskog“, Ovljera Popović, *Politika*, 28. januar 2015. <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Zdravstvo-u-Srbiji-bolje-od-rumunskog-a-gore-od-albanskog.lt.html>.

783 Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2014. godinu. http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/lzvestaj_o_napretku_dec14.pdf.

dira u državi⁷⁸⁴ u oktobru je ovo predizborno obećanje prekršeno. Naime, Zakonom o privremenom uređivanju načina isplate penzija, sve penzije u Srbiji veće od 25.000 dinara od decembra 2014. godine umanjuju se po stopi od 22, odnosno 25 odsto, za iznos iznad 25.000 dinara. Udruženje sindikata penzionera Srbije predalo je u novembru Ustavnom sudu inicijativu za ocenu ustavnosti i zakonitosti ovog zakona, koju je između ostalih podržao i zaštitnik građana Saša Janković⁷⁸⁵ kao i opoziciona Demokratska stranka⁷⁸⁶ i pokret „Dosta je bilo – Saša Radulović” koji je pokrenuo peticiju protiv smanjenja plata i penzija.⁷⁸⁷

Podnosioci inicijative, Udruženje sindikata penzionera Srbije, u obrazloženju ovakvog postupka navode da je ovim zakonom prekršen niz ustavnih načela – stečena imovinska prava, pravna jednakost, zaštita ekonomske sigurnosti penzionera – ali i da ovakva odluka Vlade i Skupštine nije u saglasnosti sa aktima međunarodnog prava, konvencija i ugovora.⁷⁸⁸ Do sada se ovim povodom Ustavni sud nije oglasio, a treba dodati i da je premijer najavio moguće povećanje penzija i plata do kraja 2015. godine.⁷⁸⁹ Treba takođe imati u vidu podatke koji ukazuju na to da penzioneri izdržavaju čak 500.000 porodica.⁷⁹⁰ Iako mala, primanja penzionera su redivna, pa u opštoj nemaštini i nemogućnosti nalaženja posla ostalih članova porodice, u velikom broju slučajeva penzije su jedini izvor prihoda.

784 Predizborni skup koalicije „Aleksandar Vučić – Budućnost u koju verujem” u zemunskoj hali „Pinki”, 10. mart 2014, *Istinomer*, <https://www.youtube.com/watch?v=XLTrM222Vrl>.

785 Isto.

786 „DS: Preispitati ustavnost zakona o smanjenju penzija”, *N1*, 24. mart 2015. <http://rs.n1info.com/a45582/Vesti/DS-Smanjenje-penzija-neustavno.html>.

787 Peticija protiv smanjenja plata i penzija, Pokret „Dosta je bilo – Saša Radulović”, 23. oktobar 2014. <http://dostajebilo.rs/peticija-penzije/> i <http://dostajebilo.rs/katastrofalanel-rebalans-budzeta-nesposobnog-premijera/>.

788 Isto.

789 „Vučić: do kraja godine moguće povećanje plata i penzija”, Lj. Bukvić, *Danas*, 26. mart 2015. http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/_vucic_do_kraja_godine_moguće_povecanje_plata_i_penzija.4.html?news_id=299414.

790 V. Crnjanski Spasojević, „Penzioneri izdržavaju 500.000 porodica”, *Večernje novosti*, 5. april 2015. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:541989-Penzioneri-izdrzavaju-500000-porodica>.

Uzimajući sve u obzir, evidentno je da je materijalna situacija starijih osoba, uključujući i one sa redovnim primanjima, veoma nestabilna i neizvesna, te da nepovoljno utiče na kvalitet života ove društvene grupe. Ukoliko se u obzir uzme i činjenica da penzije starijih osoba često služe kao finansijska ispomoć i drugim članovima porodice, jasno je da se ova društvena grupa nalazi u veoma nepovoljnom ekonomskom položaju.

Kršenje ljudskih prava starijih osoba takođe se ogleda u nedovoljnoj, ili nepostojećoj integraciji starijih osoba u život zajednice, kao i u niskom nivou njihove socijalne sigurnosti. Jedan aspekt socijalne zaštite jeste i pravo starijih osoba na zdravlje. U godišnjem izveštaju poverenice za zaštitu ravnopravnosti, Nevene Petrušić stoji da se diskriminacija u odnosu na starije osobe „najčešće pojavljuje prilikom pružanja zdravstvenih usluga ili ostvarivanja prava iz zdravstvene zaštite i u oblasti rada i zapošljavanja”.⁷⁹¹ Zdravstveni sistem u Srbiji nema dovoljan broj gerijatarata i gerontologa, pri čemu se većina lekara nalazi u većim gradovima. Stoga je pristup adekvatnoj zdravstvenoj nezi otežan starijim osobama koje žive u udaljenim ruralnim delovima.⁷⁹² Dr Natalija Perišić, docentkinja na Fakultetu političkih nauka ističe da pravo na zdravstvenu zaštitu pripada svima, pri čemu je i pravo na zdravstveno osiguranje gotovo univerzalno, ali da su u praksi zdravstvene usluge nedostupne velikom broju ranjivih društvenih grupa, među kojima su i starije osobe.⁷⁹³ Ona takođe ističe da situacija u ruralnim i manjim mestima, bez izuzetka dodatno vodi faktičkoj nemogućnosti ostvarivanja prava.

Iako je pravo na zdravstvenu zaštitu garantovano svima, u praksi se neretko dešava da ono biva uskraćeno starijima, isključivo na osnovu

791 Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2014. godinu, str. 41. http://www.ravnopravnost.gov.rs/images/files/Redovan_godisnji_izvestaj_2014_sajt%20FINAL2.pdf.

792 „Komentari o poziciji Srbije u Globalnom indeksu starenja za 2014. godinu”, Milutin Vračević i Nataša Todorović, <http://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Serbia>.

793 „Dugotrajna zaštita starih u socijalnom sistemu Srbije” Natalija Perišić, *Socijalna politika i rad*, 28. mart 2013. <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/9-Natalija-Peri%C5%A1i%C4%87-%E2%80%93-Dugotrajna-za%C5%A1tita-starih-u-sistemu-socijalne-sigurnosti-Srbije.pdf>.

njihovih godina. Tako se starije osobe ponekad suočavaju čak i sa ignori-
sanjem službe hitne pomoći: „Hitna pomoć prvo pita koliko imam godina.
Kad čuje 85, neće da dođu, čak ni kad kažem da mi je pritisak skočio na
230. Kažu: ‘Popijte nifelat ili laseks’, rekla je jedna starija Beograđanka.⁷⁹⁴

Što se tiče trajne zaštite starih, ona pretežno spada u sistem zdravstva i
socijalne zaštite. Međutim, starije osobe nisu adekvatno obuhvaćene insti-
tucionalnim i vaninstitucionalnim programima, nisu predviđene dovoljne
finansije za trajnu zaštitu starih tako da se ono vrlo često implicitno osla-
nja na različite oblike neformalne pomoći, a prvenstveno na porodicu.⁷⁹⁵
Trebalo bi konitunirano unapređivati sistem trajne zaštite starijih osoba, kako
bi se povećala njihova socijalna uključenost i kvalitet života, i kako starost
u Srbiji ne bi više bila sinonim za socijalno iščezavanje. U tom cilju po-
trebno je da svi relevantni akteri budu povezani i da sarađuju, kao i da se
predvide odgovarajuća sredstva i resursi za sprovođenje ovih mera. Starije
osobe se prvenstveno oslanjaju na porodicu, a neuporedivo manje na in-
stitucije i sistem, iako je svakoj petoj osobi starijoj od 65 godina potrebna
neka vrsta pomoći za normalno funkcionisanje.⁷⁹⁶ Iako su smanjene liste
čekanja za „pomoć u kući”, namenjenu bolesnim penzionerima i onima
bez rodbine ili srodnika koji bi mogli da im obezbede adekvatnu zaštitu,
u Beogradu trenutno 581 osoba čeka da ostvari pravo na ovu uslugu.⁷⁹⁷
Neophodno je uspostaviti funkcionalan sistem za staranje o starima, kao
i poboljšati rad institucija u pružanju nege starijim osobama. Istovreme-
no je važno razvijati pozitivan odnos zajednice prema ovoj društvenoj gru-
pi, kako bi se sprečila dalja marginalizacija i diskriminacija starijih osoba

794 V. Crnjanski Spasojević, „Penzioneri izdržavaju 500.000 porodica”, *Večernje novosti*, 5. april 2015. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:541989-Penzioneri-izdrzavaju-500000-porodica>.

795 „Dugotrajna zaštita starih u socijalnom sistemu Srbije” Natalija Perišić, *Socijalna politika i rad*, 28. mart 2013. <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/9-Natalija-Peri%C5%A1i%C4%87-%E2%80%93-Dugotrajna-za%C5%A1tita-starih-u-sistemu-socijalne-sigurnosti-Srbije.pdf>.

796 V. Crnjanski Spasojević, „Penzioneri izdržavaju 500.000 porodica”, *Večernje novosti*, 5. april 2015. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:541989-Penzioneri-izdrzavaju-500000-porodica>

797 „O nemoćnima i starima brine 647 gerontodomačica”, *Politika*, 8. april 2015.

i kako ne bi dolazilo do njihove zloupotrebe, zlostavljanja i isključivanja iz društva.

Nasilje nad starijim osobama

Jedna od najozbiljnijih posledica diskriminacije jeste nasilje nad starijim osobama koje se najčešće događa u porodici. Tokom 2014. godine, zabeleženi su brojni slučajevi mentalnog, fizičkog i finansijskog nasilja nad starijim osobama. Povodom Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad starijim osobama (15. jun) objavljeni su podaci poverenika za zaštitu ravnopravnosti koji ukazuju na to da je poslednjih godina u Srbiji u porastu nasilje nad starima, kao i da su najranjivije u toj društvenoj grupi starije žene.⁷⁹⁸ Počionici nasilja nad starijim osobama uglavnom su članovi porodica, pa se zbog toga žrtve često odlučuju da nasilje ne prijave. Osim toga, postoji veliko nepoverenje u institucije i sistem, koji ne koristi u dovoljnoj meri mehanizme otkrivanja zanemarivanja starih, sprečavanja nasilja nad njima, a u slučajevima počinjenog nasilja ne kažnjava počinioce.

Starije osobe često ne doživljavaju vređanje, omalovažavanje i zanemarivanje drugih članova porodice kao nasilje, pa ga često ne identifikuju adekvatno, ili ga uopšte ne pominju. Stari najčešće i najlakše prepoznaju fizičko nasilje ili finansijske zloupotrebe, mada nasilje uglavnom počinje psihološkim ugrožavanjem, maltretiranjem i uvredama. Međutim, zbog straha od osude sredine i od toga da će se situacija u kući pogoršati ukoliko se nešto preduzme, starije osobe uglavnom ne prijavljuju nasilje koje nad njima vrše članovi porodice. Stari takođe žele da zaštite svoju decu, iako trpe njihovo nasilje, te se veoma retko odvažavaju da nasilje prijave.

Zbog nesumnjivo velikog broja neprijavljenih slučajeva nasilja nad starima može se zaključiti da je broj napada na stare mnogo veći nego što istraživanja pokazuju. Rečima koordinatorke Savetovaništa protiv nasilja u porodici, Vesne Stanojević, „uglavnom nasilje vrše deca koja više nisu deca, već ljudi koji imaju po 40 i više godina i koji zlostavljaju, tuku,

798 „Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad starijim osobama“, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 13. jun 2014. <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/saop%C5%A1tenja/me%C4%91unarodni-dan-borbe-protiv-nasilja-nad-starima-2014>.

izgladnjuju svoje roditelje, zatvaraju ih u prostorije u kojima nema grejanja i zaključavaju ih, ne daju im da koriste kuhinju, isteruju ih napolje i izvršavaju najstrašnije oblike nasilja nad njima”.⁷⁹⁹ Članovi porodice nekada uzimaju starima i penzije i u potpunosti raspolažu njihovim novcem. Kada su aktivisti udruženja Treće doba organizovali akciju „Doktor u kući”, naišli su na slučaj da je stara, jedva pokretna osoba bila izolovana u trošnoj, neuslovnoj kući, bez osnovnih higijenskih uslova, dok su ostali članovi porodice bili u novoj, prostranoj, potpuno opremljenoj, pored”.⁸⁰⁰

Osim što su starije osobe česta meta nasilja u porodici, takođe su meta napada i drugih nasilnika. U većini takvih slučajeva, žrtve su starije žene koje žive same, a napadači zločine najčešće izvršavaju u kućama i stanovima žrtava. Takav je bio i slučaj ubistva 82-godišnje žene iz Svrlijga, koju je napadač nameravao da opljačka, pritom ju je usmrtio, nanevši joj teške telesne povrede. Počinilac je inače „2000. godine u Beloinju pokušao da siluje, a zatim je i ubio 66-godišnju ženu, zbog čega je u Okružnom sudu u Nišu osuđen na 13 godina zatvora”.⁸⁰¹ Zbog Zakona o amnestiji donetog 2012. godine, počinilac zločina je izašao iz zatvora godinu dana pre isteka kazne za ubistvo, ali je u martu 2013. uhapšen zbog pokušaja silovanja jedne starije žene iz Beloinja.⁸⁰² Na području opštine Bečej, jednu 76-godišnju ženu napao je i pokušao seksualno da napastvuje muškarac od 32 godine, koji je policiji bio poznat zbog prethodnog izvršenja drugih krivičnih dela.⁸⁰³

799 „Prijavljuje se samo 5% nasilja nad starima”, M. Biorac, *Novi put*, 26. novembar 2014. <http://noviput.rs/drustvo/prijavljuje-se-samo-5-nasilja-nad-starijima/>.

800 „Rođena deca tuku ostarele roditelje”, Miroslav Đorđević, *Blic*, 15. januar 2015. <http://www.blic.rs/Vesti/Srbija/526630/Rodjena—deca-tuku-ostarele—roditelje>.

801 „Amnestirani manijaki ubica ponovio zločin: Udavio staricu, pa je silovao!? Kabinet predsednika: Nikolić nije pomilovao Mišića”, M. Ristović, *Večernje novosti*, 5. mart 2015. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:536855-Amnestirani-manijak-i-ubica-ponovio-zlocin-Udavio-staricu-pa-je-silovao-Kabinet-predsednika-Nikolic-nije-pomilovao-Misica>

802 „Predsednik amnestirao monstruma: Ubio i drugu staricu”, Branko Janačković, *Blic*, 5. mart 2015. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/539725/PRESEDNIK-AMNESTIRAO-MONSTRUMA-Ubio-i-drugu-staricu>

803 „Starica na meti manijaka”, L.J.P., *Večernje novosti*, 22. decembar 2014. <http://www.novosti>.

Dr Zorica Mršević ističe da se isključivo uz razumevanje društvenog okvira kao scene nasilja i pojedinih sindroma kao delova nasilnog scenarija, može razumeti samo nasilje i kreirati adekvatne društvene politike protiv njega.⁸⁰⁴ Međutim, institucije odgovorne za prevenciju i adekvatan odgovor na nasilje u porodici, uključujući i nasilje nad starima, ne reaguju adekvatno, a prema zamenici zaštitnika građana Gordani Stojanović „prevencija porodičnog nasilja [je] gotovo izostala”.⁸⁰⁵ Ona je takođe istakla da je istraživanje u 14 opština Srbije pokazalo da u 71 odsto od ukupno prijavljenih slučajeva nasilja u porodici policija izriče samo mere upozorenja, a samo 10,6 odsto počinitelaca nasilja bude prekršajno kažnjeno.⁸⁰⁶ Ovakvim rezultatima policija, centri za socijalni rad, tužilaštvo i ostale relevantne državne institucije šalju poruku da počinioci nasilja u porodici uglavnom ostaju nekažnjeni, te ne iznenađuje oklevanje žrtava da nasilje prijave. Ugrožene društvene grupe koje trpe nasilje u porodici moraju povratiti poverenje u institucije, što se neće desiti sve dok država ne pošalje jasnu poruku da nasilje nad starima, ženama, decom i drugim ranjivim grupama neće prolaziti nekažnjeno, a podjednako je važno istovremeno raditi na prevenciji i suzbijanju nasilja u porodici.

Domovi za stare

Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite (2013) i Pravilnik o licenciranju organizacija socijalne zaštite (2013) su najznačajnija dokumenta u nacionalnom pravnom okviru, koja bliže određuju standarde za pružanje nege i smeštaja starijim osobama. Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite⁸⁰⁷ stupio je na snagu u maju 2013. godine. Njime se propisuju

.....
rs.vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:525615-Starica-na-meti-manijaka.

804 Zorica Mršević, *Nasilje i mi – ka društvu bez nasilja*, Institut društvenih nauka, Beograd 2014.

805 „I muškarci trpe nasilje u porodici ali su u manjini”, *Tanjug/Alo*, 19. februar 2015. <http://www.alo.rs/vesti/aktuelno/i-muskarci-trpe-nasilje-u-porodici-ali-su-u-manjini/86378>.

806 Isto

807 Sl. glasnik RS, br. 42/2013.

minimalni standardi za pružanje usluga socijalne zaštite, koje moraju ispuniti svi pružaoci usluga. Pravilnik se odnosi na minimalne strukturalne (infrastrukturni, organizacioni i kadrovski uslovi za pružanje usluga) i funkcionalne standarde (vrednosne, kvantitativne i kvalitativne dimenzije stručnih postupaka).⁸⁰⁸ Pravilnikom o licenciranju organizacija socijalne zaštite bliže su određeni uslovi za izdavanje i obnavljanje licence, kao i za suspenziju i oduzimanje iste, organizacijama socijalne zaštite, odnosno pružiocima usluga socijalne zaštite.⁸⁰⁹

Iako nacionalni zakonodavni okvir postoji, u Srbiji nije u potpunosti uređen sistem pružanja nege i usluga starijim osobama, a pomenuti pravilnici počeli su da se primenjuju tek godinu dana nakon što su usvojeni. Mehanizmi zaštite ljudskih prava starijih osoba nisu dovoljno razvijeni, a u porastu je nasilje u domovima za starije osobe. Takav slučaj zabeležen je u domu "Limani" u gerontološkom centru u Novom Sadu. Čerka 83-godišnje korisnice doma optužila je zaposlene u ustanovi da zlostavljaju, izgladnjuju i truju medikamentima njenu majku: „Lično sam se uverila da ponašanje medicinske sestre nije bilo korektno prema mojoj majci, jer sam videla da je prstima cele šake udarana u predelu rebra”.⁸¹⁰ Direktor Gerontološkog centra Novi Sad tvrdi da su sve optužbe neosnovane i da dom ima stalni nadzor i provere, te da ne dolazi do zanemarivanja i zlostavljanja korisnika socijalnih usluga. Međutim, kvalitet života starijih osoba u ustanovama socijalne zaštite ostaje upitan. Tome dodatno doprinosi i činjenica da su uslovi smeštaja i usluga u državnim i privatnim domovima za stare još uvek neujednačeni,⁸¹¹ a velika je i razlika između registrovanih i neregistrovanih domova za starije osobe. Ilegalni domovi uglavnom ne obezbeđuju prihvatljive uslove za život korisnika.

808 "Obespravljani iz neznanja: izveštaj o monitoringu ljudskih prava starijih na rezidencijalnom smeštaju u Srbiji", Nadežda Satarić, Aleksandra Milićević-Kalašić i Tanja Ignjatović, Udruženje građana „Snaga prijateljstva“-Amity, septembar 2013.

809 Isto.

810 „Majku su mi tukli u staračkom domu“, Mina Mitrović, *Naše novine*, 5. mart 2014.

811 „Oblast nege starih neuređena, krše se njihova prava“, Maja Poznatov, *Euractiv*, 26. april 2014. <http://www.euractiv.rs/ljudska-prava/7446-oblast-nege-starih-neureena-kre-se-njihova-prava->

U velikom broju domova starijima se uskraćuje pravo da sami donose odluke, kao i da upravljaju svojim finansijama, privatnost im je kontinuirano ugrožena u gotovo svim domovima, a upotreba video nadzora nije odgovarajuće regulisana.⁸¹² U privatnim domovima starije osobe često ne raspolažu čak ni sredstvima za lične potrebe, a u nekim domovima zaključavaju se ulazi u objekat bez zvanično ustanovljene procedure za primenu restriktivnih postupaka i mera kako je to Pravilnikom predviđeno.⁸¹³ Prema istraživanju udruženja Amity, dolazak u privatni dom bio je lični izbor tek 13 odsto korisnika, dok se za odlazak u državni dom opredelilo samo 28 osto korisnika. Starije osobe dolaze u dom kada postanu nepodnošljiv teret porodici ili kada zbog lošeg zdravstvenog stanja više niko ne može o njima da brine.⁸¹⁴

U okviru akcije zabrane rada ilegalnih domova za starije osobe, u toku 2014. godine inspekcija socijalne zaštite u okviru Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja obišla je 120 i zatvorila 22 doma, od kojih su 19 radila ilegalno, a 3 nisu poslovala u skladu sa licencom.⁸¹⁵ Međutim, 23 nova centra za starije osobe su otvorena u 2014. Od kada je donet Pravilnik o licenciranju organizacija socijalne zaštite, od državnih ustanova je samo Gerontološki centar Beograd podneo zahtev za licenciranje – i dobio licencu – mada u Srbiji postoji ukupno 41 državna ustanova za smeštaj starijih osoba.⁸¹⁶ Zahtev za licenciranje državne ustanove prema Pravilniku mogu podneti do maja 2016. godine, a licencu takođe mogu dobiti i privatni domovi kojih u Srbiji ima 125.⁸¹⁷ Oni po zakonu moraju

812 "Obespravljani iz neznanja: izveštaj o monitoringu ljudskih prava starijih na rezidencijalnom smeštaju u Srbiji", Nadežda Satarić, Aleksandra Milićević-Kalašić i Tanja Ignjatović, Udruženje građana „Snaga prijateljstva”-Amity, septembar 2013.

813 Isto.

814 Isto.

815 „Pojačan nadzor domova za stare, 19 radilo ilegalno”, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, 22. mart 2015. <http://www.minrzs.gov.rs/cir/aktuelno/item/2119-pojacan-nadzor-domova-za-stare,-19-radilo-ilegalno>.

816 „Katanac na deset domova za smeštaj starih”, M. Brakočević, *Politika*, 17. septembar 2014. <http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/Katanac-na-deset-domova-za-smestaj-starih.lt.html>.

817 Isto.

ispuniti iste uslove kao državni domovi. Do kraja 2014. godine 21 privatna ustanova je dobila licencu, a kompletan spisak legalnih domova za stare se može naći na sajtu Ministarstva.⁸¹⁸

Alarmantna nebriga – starost bez zaštite

Masovno trovanje izazvano salmonelom, u privatnom Domu za stare “Dvoje” u Vranićima kod Čačka, svakako spada u najteže “incidente” u ustanovama socijalne zaštite. Bilans crevne epidemije, koja još traje, bio je petoro mrtvih, osmoro na bolničkom lečenju (od kojih dvoje u kritičnom stanju) i 41 zaražena osoba. Hospitalizovan još jedan korisnik, koji je, na žalost, takodje preminuo.

Javnost je za slučaj saznala u četvrtak, 16.aprila, kada je dr Aksentije Tošić iz čačanskog Zavoda za javno zdravlje obznanio da je u Domu proglašena epidemija.

Budući da je tada bilo zaraženo čak 30 osoba, od kojih je četvoro već bilo hospitalizovano na Infektivnom odeljenju bolnice u Čačku, jasno je da su se prvi oboleli pojavili ranije. Već ta činjenica je, sama po sebi, dovoljna da se otvore mnoga pitanja i pokrene utvrđivanje odgovornosti.

Prvo pitanje je zbog čega se za trovanje saznaje sa zakašnjenjem i da li je, i ko propustio da preduzme neophodne mere na vreme, koje bi možda i spasile neki od izgubljenih ljudskih života.

Jedna pretpostavka je da su trovanje prećutali zaposleni u Domu, pre svih, medicinsko osoblje i vlasnik, izvesni Pero Marić. Njegova izjava da su se korisnici verovatno otrovali uskršnjim jajima koje im je donela rodbina, svakako je loš pokušaj prikrivanja istine i prebacivanja odgovornosti, ali je zanimljiva iz drugog razloga. Naime, pored toga što je nemoguće da su baš svi zaraženi jeli ista jaja (a među njima su i zaposleni, pa i osobe iz domskog okruženja), Marićeva izjava otkriva da je zaraza otkrivena bar 2–3 dana ranije, jer se Uskrs ove godine proslavljao 12. aprila.

Ukoliko bi se ta pretpostavka pokazala kao tačna, treba utvrditi od koga je potekla inicijativa da se prema zdravlju starih i nemoćnih korisnika postupi na, najblaže rečeno, skandalozan način. Olako tretiranje dijareje,

818 <http://www.minrzs.gov.rs/cir/dokumenti/briga-o-porodici/smestaj-starih-lica-u-dom> .

mučnine, povišene temperature i drugih simptoma koji su se jasno ispoljili kod svih korisnika Doma, nije samo besprizorno i površno, već se radi o teškom krivičnom delu ugrožavanja zdravlja. Pritom, sasvim je jasno da su te simptome apsolutno morali da primete svi zaposleni kojih inače nema mnogo, kao što je nesumnjivo i da je vlasnik Doma bio upoznat sa situacijom i da je o tome morao da obavesti Zavod za javno zdravlje u Čačku. Da li je to uradio, ili nije, treba da pokaže istraga. Ako bude sprovedena valjano, biće lako da se utvrdi i stepen odgovornosti svih koji su učestvovali u ovom (ne)delu.

Druga mogućnost, manje verovatna, jeste da čačanski Zavod za javno zdravlje nije adekvatno odreakovao na opasnost da pred sobom ima epidemiju, i to sa mogućim ozbiljnim posledicama. Međutim, proglašenje epidemije je definisano striktnim pravilima i ne zavisi od slobodne procedure, upravo da bi se izbeglo nekontrolisano širenje neke bolesti. Po svemu sudeći, Zavod je reagovao pravovremeno jer je u bolnici već bilo četvoro pacijenata iz Doma, što je više nego dovoljno za proglašavanje epidemije. Pravo pitanje je da li je Dom odmah, nakon pojavljivanja dva povezana slučaja, obavestio Zavod za javno zdravlje, ili je to ipak učinila bolnica i kad? Pitanje nimalo nije retoričko, niti beznačajno, i takođe mora biti predmet istrage.

Ipak, ono što se dešava poslednjih dana otvara i druga pitanja i daje mnogo povoda za zabrinutost. Sudeći po izjavama aktera ovog tragičnog događaja i medijskim izveštajima, više je nego jasna namera da se slučaj stavi "ad acta" jer su, kako ispada, svi radili svoj posao "u okviru zakona", što znači da odgovornosti nema. Na to upućuje i izjava gradonačelnika Čačka Vojislava Ilića, koji je rekao da je "najvažnije da se utvrdi da li su sve nadležne službe intervenisale i reagovala po pravilima". Dakle, ako je "po pravilima", šestoro mrtvih nije problem.

Inspektorat socijalne zaštite, koji je izvršio vanredni nadzor nakon izbijanja epidemije, saopštio je da se njegova nadležnost odnosi samo na utvrđivanje zakonitosti rada i ispunjenja standarda za pružanje usluge socijalne zaštite. Biljana Zekavica, načelnica ovog sektora pri Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike, rekla je da Dom ima ugovor sa

Zavodom za javno zdravlje u Čačku, koji je obavezan da redovno kontroliše hranu.

S druge strane, direktorka Zavoda u Čačku, Ana Mišović, kaže da oni nemaju nadzor nad sanitarno-higijenskim statusom objekta jer im je novi Zakon o bezbednosti hrane oduzeo to pravo. Prema njenim rečima, Zavod vrši sužen obim pregleda namirnica i ne radi pregled na salmonelu jer on nije obavezan.

I šefica Odseka za sanitarni nadzor Moravičkog okruga, Svetlana Tadić, kaže da na osnovu pomenutog zakona sanitarna inspekcija nema ingerencije da vrši nadzor nad hranom koja se koristi u Domu.

Šef Odseka zdravstvene inspekcije iz Užica pri Ministarstvu zdravlja Zoran Ševarlić, rekao je da je vlasnik u januaru podneo zahtev za utvrđivanje uslova za obavljanje zdravstvene delatnosti lekara opšte prakse u Domu za stare, te da je ova inspekcija utvrdila da je u tom smislu – sve u redu. Zdravstvena inspekcija nije radila druge kontrole, jer za to nije ovlašćena i “nije bilo razloga”.

Tako je krug zatvoren. Za ispravnost hrane u socijalnoj ustanovi za stare, koji su zbog svojih godina u visokom bezbednosnom riziku, niko nije zadužen.

Helsinški odbor za ljudska prava je u više svojih izveštaja signalizirao da među različitim ministarstvima ne postoji dobra komunikacija, a posebno je upozoravao na opasnost zbog nepostojeće ili loše zakonske regulative o zdravstvenoj zaštiti osoba koje su smeštene u ustanovama pod ingerencijom ministarstva socijalne politike ili pravde. Na žalost, praksa “gluvih telefona” između različitih ministarstava uporno opstaje. Ovog puta, indirektna posledica je šestoro mrtvih.

Ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Aleksandar Vulin konstatuje da zakonska rešenja koja regulišu rad inspekcija nisu dobra, jer inspekcije nisu dužne da jedna drugoj prijavljuju eventualne propuste. Takođe, kaže da u ministarstvu imaju pravilnik koji se odnosio na državne domove za stare, po kojem su oni u obavezi da obaveste ministarstvo o svakoj incidentnoj situaciji i dodaje “a sada smo važenje proširili i na privatne”. Zašto do sada nije pokrenuo pitanje izmene zakona, nije objasnio.

Elementarno nepoznavanje sistema socijalne zaštite i svih njegovih specifičnosti, koje su zaista mnogobrojne i u Srbiji jako komplikovane, ne može biti opravdanje za ministra Vulina. Ako ništa drugo, budući da je na čelo ministarstva došao kao politički kadar, morao je da sasluša pametnije i stručnije od sebe. Tako bi na vreme uvideo da nije normalno da njegovo ministarstvo izdaje licence za rad, a ne kontroliše da li oni koji ih dobiju (bilo da su državne ili privatne ustanove u pitanju) i nakon toga ispunjavaju uslove neophodne za zbrinjavanje ljudi. Pritom, nije neophodno da sve inspekcije budu pod jednim ministarstvom, kako to smatra i sa naknadnom pameću predlaže Vulin, ali ministarstvo socijalne politike mora kontrolisati da li je ustanova pod redovnim inspeksijskim nadzorom. Problem je u tome što su i posete iz ministarstva retke, a u ovom slučaju ih nije ni bilo.

Ministar Vulin, iako nadležan za zakone u oblasti socijalne politike, ne može da objasni kako je moguće da njegovo ministarstvo nema informacije o otvaranju raznih privatnih domova za stare, koji po Srbiji niču kao pečurke posle kiše. Samo u prošloj godini zatvoreno je nekoliko takvih objekata, i to nakon "dojava" ministarstvu o nepravilnostima u radu, kada se i otkrilo da te ustanove nemaju dozvole za rad. Da se Vulin više bavi socijalnom zaštitom a manje politikom, lako je mogao da inicira npr. uvođenje obaveze da svako privredno društvo koje namerava da pruža usluge iz oblasti socijalne zaštite, pre dobijanja rešenja od Agencije za privredne registre, mora da dobije dozvolu za rad ministarstva. Kad već nije tako, od koristi bi bila makar i naknadna informacija iz APR-a, da se određeni privredni subjekat registrovao za tu delatnost. Ovako, ustanove počinju sa radom kao privredni subjekti i na osnovu rešenja APR-a, dok ministarstvo nema pojma da one uopšte i postoje – sve dok ne dobije prijavu o nekoj neregularnosti, ili dok se ne dogodi tragedija poput ove u Vranićima. Ipak, Vulin zna da takve ustanove postoje, jer je u petak, 24. aprila, izjavio da je cilj ministarstva da svi objekti socijalne zaštite do kraja 2015. dobiju licencu.

Da ministarstvo ima mnogo problema kako sa dozvolama, tako i sa nadzorom ustanova, potvrdila je i Biljana Zekavica. Naime, ministarstvo je 24. januara prošle godine zabranilo Petru Mariću iz Čačka pružanje usluge smeštaja odraslim i starijim licima "u ilegalnom domu za stare" u Vranićima, on je postupio po rešenju, ali je privredno društvo "Dvoje" već 14.

aprila dobilo licencu na pet godina, jer je ministarstvo konstatovalo da su u međuvremenu ispunjeni uslovi i standardi za pružanje usluga domskog smeštaja. Ministarstvo još tvrdi da “u periodu od izdavanja licence nije bilo primedbi na rad Doma i kvalitet zaštite korisnika”, ali nije saopštilo da li je i koliko puta izvršilo nadzor u ovoj ustanovi. Imajući u vidu da je Dom otvoren još 2012. godine, što znači da ministarstvo bezmalo dve godine nije znalo za njegov rad, verovatno je da inspekcije nije bilo ni nakon izdavanja licence.

U međuvremenu se saznalo i da je protivpožarni inspektor 20. marta naložio Mariću da obustavi rad zbog nebezbednih uslova u kojima žive nepokretna lica. O tome niko nije obavestio ministarstvo, kome je to dodatni razlog za skidanje odgovornosti sa sebe.

“Informaciju nismo dobili niti od vlasnika niti od inspektora, iako su bili u obavezi to da učine. Samo zbog neispunjavanja mera protivpožarne zaštite u objektu mi bismo doneli odluku o oduzimanju licence, to jest zatvaranju doma”, rekli su u Ministarstvu rada.

Ministarstvo je vanrednim nadzorom ustanovilo i da Dom nema dovoljno zaposlenih, da neki radnici nisu prijavljeni, a na pitanje kako je moguće da takva ustanova radi ako ne ispunjava odgovarajuće uslove, Zekavica je kazala da je “najlakše dati zabranu i zatvoriti objekat, ali se pre svega mora misliti o zdravstvenom stanju korisnika koji su na smeštaju”. Ovakva izjava potvrđuje sumnju da ministarstvo, bar u nekim slučajevima zna za postojanje nelegalnog objekta, ali je spremno da “zažmuri” jer nema rešenje za veliki broj starih i bolesnih o kojima niko ne želi da brine. To je, na žalost, još jedna gorka istina, ali koja opet govori da ni Ministarstvo socijalne politike, ni Ministarstvo zdravlja ne rade svoj posao kako treba.

Za razliku od ministra Vulina, njegov kolega Zlatibor Lončar je makar posetio obolele koji su smešteni u bolnici u Čačku, verovatno svestan da Ministarstvo zdravlja snosi deo krivice za propuste u ovom slučaju. Aleksandar Vulin, međutim, čak i ne vidi svoju moralnu odgovornost i na pamet mu nije palo da ponudi ostavku, što bi bilo očekivano. To je još samo jedan u nizu razloga zbog čega je on jedan od najgorih ministara rada, za pošljavanja i socijalne politike, ikad.

Međutim, nedodirljivost najviših državnih službenika ne sme biti razlog da se i ovaj slučaj, kao i mnogi drugi pre njega, završi konstatacijom da su "krivi zakoni", jer su za njihovo donošenje i sprovođenje ipak nadležne konkretne institucije, ustanove i pojedinci. Ako već vlast ne reaguje, za tužilaštvo nema "opravdanja". Od otuđenog i odavno dehumanizovanog društva teško je očekivati pritisak i probuđenu savest. Da nije tako, stari i nemoćni ne bi ni bili u ovakvoj situaciji – napušteni i nezaštićeni

Zaključci

Nadežda Satarić iz udruženja Amity kaže da se „starima u Srbiji kontinuirano uskraćuju ljudska prava; to počinje u porodici, a nastavlja se u domovima zbog nedovoljnog poznavanja njihovih prava, nedovoljno obezbeđenih mehanizama zaštite i nerazrađenih standarda kvaliteta nege”.⁸¹⁹ Stoga je neophodno raditi na podizanju svesti starijih osoba o njihovim osnovnim pravima, kao i na edukaciji o vrstama nasilja kojoj potencijalno mogu biti izloženi. Starije osobe treba da, osim fizičkog nasilja prepoznaju i mentalno i finansijsko nasilje. Podjednako važno je da državne institucije adekvatno reaguju na nasilje nad svim ranjivim grupama, uključujući starije osobe, kako bi se razvio osećaj poverenja u institucije u slučaju zloupotrebe njihovih prava. Starije osobe se retko odlučuju da prijave nasilje u porodici, ili u ustanovama socijalne zaštite, između ostalog i zato što ne veruju da će naći odgovarajuće rešenje za svoj problem u sistemu. Izuzetno je važno da počinioci nasilja nad starijim osobama budu adekvatno kažnjeni, kako bi se razvilo poverenje žrtava u sistem. Podjednako je značajno kontinuirano raditi na suzbijanju i sprečavanju nasilja u porodici i društvu. Preduzete mere u cilju zatvaranja ilegalnih domova za starije osobe su pozitivne, ali je potrebno da se dosledno i potpuno sprovode, kako bi se postigla ujednačenost kvaliteta privatnih i državnih domova za starije osobe, i kako bi se opšti kvalitet života starijih osoba u domu poboljšao.

819 „Previše nasilja u domovima za stare”, V. Crnjanski Spasojević, *Večernje novosti*, 10. april 2014. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:486668-Previše-nasilja-u-domovima-za-stare>

XIII – EKONOMSKA I SOCIJALNA PRAVA

Mnogo noviteta, efekti još neizvesni

Proces skrininga Poglavlja 23, posvećenog pravosuđu i osnovnim pravima počeo je u septembru 2013, još pre zvaničnog otvaranja pristupnih pregovora Srbije sa Evropskom unijom (januar 2014). Ovaj veoma važan proces analitičkog pregleda i ocene usklađenosti nacionalnog zakonodavstva države kandidata s pravnim tekovinama Evropske unije (EU), podrazumeva izuzetan angažman celokupne državne administracije, čak i onda kad se radi eksplanatorni i bilateralni skrining za poglavlja koja naizgled nemaju veze sa određenim ministarstvom. Tako se i Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja suočilo sa brojnim zahtevima za sagledavanje i usaglašavanje pravnih propisa koji se odnose na ekonomska i socijalna prava građana, iako je reč o poglavljima koja pripadaju drugim ministarstvima.

Samo Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja je "nosilac" dva poglavlja: Poglavlja 19, koje se odnosi na socijalnu politiku i zapošljavanje i Poglavlja 2, koje se bavi slobodom kretanja radnika. Eksplanatorni skrining za Poglavlje 2, kad je Evropska komisija predstavila delegaciji Srbije svoje pravne tekovine, održana je 23. januara 2014, dok je bilaterelni skrining, na kome je Srbija predstavila nivo usklađenosti domaćeg zakonodavstva sa propisima EU, usledio 25. marta. Za Poglavlje 19 eksplanatorni skrining je održan od 10. do 12. februara, a bilateralni od 24. do 26. juna. Posmatrano samo u odnosu na ova dva poglavlja, nema sumnje da će harmonizacija propisa biti veliki i nimalo jednostavan posao.

U okviru Poglavlja 19, sa evropskim zakonodavstvom treba uskladiti kompletno radno zakonodavstvo i politike zapošljavanja i antidiskriminacije, propise o bezbednosti i zdravlju na radu, socijalnom dijalogu, socijalnoj inkluziji, socijalnoj zaštiti... Srbija mora da donese i odgovarajuće akte koji se tiču obaveza i učešća u Evropskom socijalnom fondu, osnovnom finansijskom instrumentu putem koga EU podržava sprovođenje svoje Strategije zapošljavanja i doprinosi naporima socijalne inkluzije.

U prvoj polovini 2014, Ministarstvo je okončalo dvogodišnji tvining projekat u kome je, uz pomoć partnera iz Francuske, Rumunije i Švedske radilo na jačanju institucionalnih kapaciteta u oblasti Evropske strategije zapošljavanja, usklađivanju propisa u oblasti zapošljavanja sa pravnim tekovinama Evropske unije i jačanju kapaciteta za dijalog sa EU na temu Programa reformi u oblasti zapošljavanja i socijalne politike.

Međutim, promene i prilagođavanje radnog zakonodavstva biće veliki izazov za Vladu Srbije još dugo vremena, imajući u vidu tesnu povezanost i uslovljenost zakonskih rešenja od finansijske i privredne situacije u zemlji, ali i praktične posledice na standard stanovništva. Upravo zbog toga, u ovom segmentu se mora ići sa gradiranim rešenjima, u skladu sa postepenom harmonizacijom propisa. Važan korak u tom pravcu učinjen je donošenjem izmena Zakona o radu (ZOR),⁸²⁰ te usvajanjem novog Zakona o privatizaciji⁸²¹ i izmena Zakona o stečaju.⁸²²

Da bi država obezbedila korpus prava vezanih za Poglavlje 2 – slobodu kretanja radnika, jednu od osnovnih sloboda koja je garantovana pravom Evropske unije, zakonski treba usvojiti principe koji se odnose na pristup tržištu rada, nediskriminatorski tretman (na osnovu državljanstva, boravišta i jezika) radnika koji su legalno zaposleni u zemlji koja nije zemlja njihovog porekla, sticanje socijalnih povlastica, određena prava i za članove njihovih porodica... Poseban problem predstavljaće obaveza razvijanja precedentnog prava koje se neznatno koristi u Srbiji, a dominantno je u praksi Evropskog suda pravde (ESP), kao i učešće u sistemu Evropske službe za zapošljavanje (EURES) . Ovo poslednje podrazumeva saradnju na operativnom nivou, baze podataka integrisane sa EURES mehanizmom za razmenu podataka o slobodnim radnim mestima, evropsku karticu zdravstvenog osiguranja za sve državljane i drugo.

Tokom 2014, nije mnogo urađeno na ovom planu, izuzev što je donet dugo najavljivani i odlagan Zakon o zapošljavanju stranaca.⁸²³ Iako u Ministarstvu rada tvrde da je novi zakon usklađen sa trendovima evropskog

820 *Sl.glasnik RS*, broj 75/14.

821 *Sl.glasnik RS*, broj 83/14.

822 *Isto*.

823 *Sl. glasnik RS*, broj 128/14.

zakonodavstva, konvencijama Međunarodne organizacije rada i pravilima Svetske trgovinske organizacije, Zakon o zapošljavanju stranaca predstavlja samo "korak u pravom smeru". O njegovim efektima i primeni u praksi je rano govoriti, jer je zakon stupio na snagu tek u decembru, ali je činjenica da je pre usvajanja ovog zakona, Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ) prosečno godišnje izdavala samo 2500 odobrenja za zasnivanje radnog odnosa stranaca u Srbiji.

Inače, jačanje baze podataka NSZ, naročito kad je reč o registrovanju slobodnih radnih mesta na centralnom/ nacionalnom nivou, ostaje posao na kome treba kontinuirano raditi tokom 2015, dok je izmenama Zakona o zdravstvenom osiguranju⁸²⁴ uvođenje elektronskih zdravstvenih knjižica odloženo do 31. decembra 2016, iako je bilo najavljeno da će to biti urađeno do avgusta 2014.godine.

U izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2014.godinu,⁸²⁵ ističe se da je u odnosu na slobodu kretanja radnika postignut mali napredak i da su "pripreme u ovoj oblasti umereno napredovale".

Zapošljavanje i socijalni dijalog

Ministar Aleksandar Vulin je još na početku 2014, naglasio da je agresivno zapošljavanje jedan od najvažnijih prioriteta Vlade Republike Srbije, a da će najavljene mere štednje svakako doprineti bržem oporavku realnog sektora, revitalizaciji privrede i povećanju stope zapošljavanja na tržištu rada. Prema rečima direktora Nacionalne službe za zapošljavanje, Siniše Nadbantića, stopa nezaposlenosti u aprilu 2014. godine bila je 20,8 odsto, dok je krajem godine, u decembru, stopa nezaposlenosti bila 17,6 odsto. Ministar Vulin je tim povodom istakao da je aktuelna Vlada "domaćinskim ponašanjem" uspeła da za dve godine smanji stopu nezaposlenosti sa 25,6 odsto na pomenutih 17,6 odsto.⁸²⁶

824 *Sl.glasnik RS*, broj 99/14 i 123/14.

825 http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_o_napretku_dec14.pdf.

826 "Tome služi naša politika i u krajnjoj liniji tome služi ovaj budžet, povećavanju zaposlenosti. Brojke su neumoljive, a rezultati našeg rada su matematički merljivi, oni su jasni, smanjenje nezaposlenosti postoji, da li je dovoljno i dovoljno brzo, o tome možemo da razgovaramo..", rekao je Vulin (*Večernje novosti*, 22. decembar 2014).

U kampanju Ministarstva povodom izmena Zakona o radu (ZOR) uključila se kompletna Vlada na čelu sa premijerom Aleksandrom Vučićem, koji je početkom godine ušao i u Socijalno-ekonomski savet (SES). Namera da se pridobije podrška svih aktera socijalnog dijaloga nije uspela, a najveći otpor je, očekivano, došao od sindikata. Ministar rada je uporno ponavljao da zakon "nije za otpuštanje i da će omogućiti lakše zapošljavanje", ali sindikati u to nisu poverovali. Najava mera štednje i rešavanja statusa preduzeća u restrukturiranju, dodatno je povećala strah radnika i zaoštrila pregovore u okviru radne grupe i SES, da bi na kraju oni u potpunosti propali. Višemesečni razgovori sa sindikatima pokazali su da je Vučić odlučan da sprovede zacrtane ekonomske reforme, a sa druge strane, da ne postoji društvena snaga koja bi mu u tome ni pomogla ni odmogla.

Najviše predloga i primedaba na nacrt izmena zakona uputili su privredni subjekti i udruženja poslodavaca, a znatno manje sindikalne organizacije. Mesec dana pre usvajanja, ministar Vulin je precizirao da sindikati nisu želeli da razgovaraju o 10, od ukupno 200 članova novog ZOR, ističući da je sve ostalo usaglašeno.⁸²⁷ Njihovi protesti i pretnje generalnim štrajkom takođe nisu imali nikakav efekat, ali kako je vreme odmicalo, retorika obe strane je postajala sve oštrija. Nekoliko dana pre usvajanja u Skupštini, ministar Vulin je poručio sindikatima da se borba za radnička prava ne ostvaruje na ulici i da se protestima ne otvara nijedno radno mesto,⁸²⁸ a takođe ocenio, da su oni politički motivisani i da iza njih stoji Demokratska stranka.⁸²⁹

Sličnu nervozu i ostrašćenost ministar rada je pokazao i prilikom najave štrajka policije, kad je sindikate "upozorio da su pripadnici policije za

827 *"Poštujem to što nisu hteli da razgovaraju o zaradama, pravima sindikata i proširenom dejstvu kolektivnih ugovora, ali nije tačno da na vreme nisu bili upoznati s rešenjima"*, rekao je Vulin, napominjući da ni poslodavci nisu u potpunosti zadovoljni predloženim rešenjima. <http://www.pressonline.rs/info/drustvo/314856/vulin-predlogom-zakona-nezadovoljni-sindikati-ali-i-poslodavci.html>, 8. jun 2014.

828 *Novi magazin*, 12. jul 2014.

829 *"Jasno je da Demokratska stranka aktivno učestvuje u najavi protesta i da želi da ih povede, da protestima nije cilj Zakon o radu nego je u pitanju čista politika. Ovo su politički protesti"*, rekao je Vulin, *Tanjug*, 13. jul 2014.

građane sinonim za red i zakon, a ne za neposlušnost i nemir”.⁸³⁰ Na račun advokata je izrekao još teže kvalifikacije, pozivajući ih da otvoreno priznaju veze sa tajkunima koji stoje iza njihovih protesta.⁸³¹

Upadljiva opsednutost opozicijom bez objektivnog razloga, već je postala manir predstavnika vlasti koji se može tolerisati na političkom terenu, ali je štetan i opasan za poigravanje sa osnovnim pravima i slobodama. Takva praksa ukazuje da vladajuće stranke teško usvajaju standarde ljudskih prava i da nisu u potpunosti uspele da prevaziđu sopstvenu nedemokratsku prošlost. To će u budućnosti predstavljati sve veći problem, jer će suštinsko nerazumevanje koncepta ljudskih prava biti ozbiljna prepreka u pregovaračkom procesu, koja se ne može prikriti pukom zakonodavnom aktivnošću i kooperativnošću na političko-birokratskom nivou.

Protekla godina pokazala je i da socijalni dijalog sve teže funkcioniše. Osim već pomenutog izlaska sindikata iz Socijalno-ekonomskog saveta tokom usaglašavanja izmena Zakona o radu, nerazumevanje je pratilo i usvajanje mera štednje. Predsednik Saveza samostalnih sindikata Srbije, Ljubisav Orbović je tim povodom jasno istakao da sindikati podržavaju sve Vučićeve mere za izlazak iz krize, osim smanjenja plata od 10 odsto u javnom sektoru. Međutim, izuzev prosvetnih radnika koji su dugo istrajavali u štrajku protiv ovog rešenja, ostali sindikati su ustuknuli pred izričitim stavom premijera da o tome nema pregovora.

Dijalog je izostao i prilikom pokušaja da se zajednički dođe do nove minimalne cene rada, koja je trebalo da stupi na snagu od 1. januara 2015. Učesnici Socijalno-ekonomskog saveta nisu postigli saglasnost do

830 *“Govoriti u ime naoružanih ljudi i pominjati nemir i nesagledive posledice znači iskoračiti iz okvira sindikalne borbe i zaštite zaposlenih i postati razlog uznemirenosti građana Srbije. Za tako nešto nijedan policajac nije primio platu i zbog toga ni jedan policajac nije postao član sindikata. Sama najava nemira u najznačajnijoj bezbednosnoj strukturi Srbije već je dovoljan razlog za uznemirenost i nesagledive posledice u svakodnevnom životu građana naše zemlje zbog čijeg mira i bezbednosti i postoji MUP. Srbija mora ostati stabilna i ne sme početi da liči na Ukrajinu danas ili Bosnu juče”,* Saopštenje za javnost, 18 jun 2014.

831 *“Mislim da više niko ne sumnja da su ljudi koji predvode proteste u najbližim odnosima sa Miroslavom Miškovićem i drugim tajkunima koji nemaju odgovor na pitanje šta će raditi kad Srbija postane normalna država”,* rekao je Vulin, *Politika*, 5. novembar 2014.

15. septembra, kad je isticao poslednji rok do se SES o tome morao dogovoriti, pa je minimalnu cenu rada odredila Vlada. Sindikati su zahtevali da ona bude 137,9 dinara, dok je Vlada odredila da "minimalac" umesto dotadašnjih 115 dinara po radnom času, u 2015. bude 121 dinar. Samostalni sindikat i UGS "Nezavisnost" su optužili Vladu da ne poštuje sopstvene zakone, dok je Ranka Savić, predsednica Asocijacije slobodnih i nezavisnih sindikata Srbije, priznala da se SES ne može ni za šta izboriti.⁸³²

Predlog izmena Zakona o radu je pozitivno ocenjen u Evropskoj komisiji, a strani investitori su ga, zajedno sa Zakonom o privatizaciji i stečaju, označili kao "kretanje u pravom smeru".⁸³³ Vlada i resorno ministarstvo sa ponosom ističu da su za ZOR dobili čestitke i pohvale iz celog sveta, te da je, suprotno tvrdnjama političkih protivnika, smanjio nezaposlenost. Do novih zapošljavanja je, između ostalog, došlo i zbog zakonskog rešenja, po kome se prilikom određivanja otpremnina za obračun uzima samo vreme provedeno kod poslednjeg poslodavca, što su sindikati i opozicija kritikovali, tvrdeći da će primenom Zakona o radu biti smanjene zarade po osnovu obračuna minulog rada samo zaposlenima u privredi i privatnom sektoru, a ne i zaposlenima u državnim organima. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja odgovorilo je da je ZOR opšti propis koji se primenjuje na sve zaposlene u Srbiji i da će po hitnom postupku uslediti izmene Zakona o platama u državnim organima i javnim službama i Zakona o platama državnih službenika i nameštenika, kojima će se na isti način kao u Zakonu o radu regulisati pitanje minulog rada.⁸³⁴ Ipak, uvođenje platnih razreda se stalno odlaže, a bombastično najavljivano "kresanje" javnog sektora, u međuvremenu je poprimilo znatno blaže kvalifikacije.

Zakon o radu je, prema prvim pokazateljima, ipak ispunio očekivanja. Uprkos strahu da će poslodavci povećati broj zaposlenih na određeno vreme, to se nije desilo – povećao se broj zaposlenih na neodređeno vreme.

832 "Porazno je da se SES ne može ni za šta izboriti, a dobro je da se uopšte iznos pomerio sa 115 dinara, pošto nismo očekivali ništa" rekla je Ranka Savić. *Večernje novosti*, 24. septembar 2014.

833 Predsednik Saveta stranih investitora (FIC) u Srbiji, Frederik Kuen, *RTS*, 26. jun 2014.

834 Saopštenje Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, 5. avgust 2014.

Ovaj podatak, međutim, treba uzeti s rezervom, imajući u vidu da će sa okončanjem procesa privatizacije ili stečaja preduzeća u restrukturiranju doći do pada broja zaposlenih. Podaci o korišćenju mogućnosti angažovanja radnika na daljinu, ili rad od kuće, još nisu dostupni, tako da treba sačekati primenu ovog rešenja u praksi. Takođe je rano i za sagledavanje efekata odredbe, prema kojoj, obračunski list postaje izvršna isprava sa kojom će radnici direktno moći da naplate svoja potraživanja od poslodavaca. Kritičari zakona ističu da je to dobra, ali nesprovodiva ideja, jer zavisi od rešenja sudova koji su inače spori zbog preopterećenosti. Ima mišljenja i da će zaposleni teško naplatiti svoja potraživanja, jer će se pre njih uvek namirivati veliki poverioci. To je, po svemu sudeći, tako kad je reč o preduzećima koja su u postupku stečaja, ali to ne umanjuje značaj zakonskog rešenja. Naime, radnicima je generalno olakšano da dođu do neisplaćenih zarada kod svih poslodavaca, a činjenica je da mnogi od njih regularno posluju. Čak i u slučaju stečajnog postupka, radnici sada, samo sa obračunskim listićem, postaju poverioci ravnopravno sa ostalima.

Iako je ZOR donet prvenstveno u cilju stvaranja povoljnijeg poslovnog ambijenta, koji će omogućiti nova zapošljavanja, gotovo je izvesno da se to neće desiti u 2015, upravo zbog rešavanja statusa 153 preduzeća u restrukturiranju i isplata otpremnina za hiljade radnika koji će ostati bez posla. Međutim, ako Vlada istraje na ekonomskim reformama, već 2016. bi trebalo da dođe do rasta zaposlenosti, jer će tada više od 700 miliona eura kojima su godinama subvencionisana preduzeća u restrukturiranju, biti iskorišćeni za otvaranje novih radnih mesta.

Vlada je u Nacionalnom akcionom planu zapošljavanja za 2015. godinu,⁸³⁵ kao prioritet odredila zapošljavanje mladih i osoba sa invaliditetom. Za stimulaciju zapošljavanja mladih, Nacionalna služba za zapošljavanje imaće budžet od 2,8 milijarde dinara, a još 500 miliona dinara predviđeno je za obuke i uvođenje u sistem rada osoba sa invaliditetom. Iako će se Zakon o radu dalje dograđivati i menjati, to ne treba očekivati tokom 2015, ali je najavljeno donošenje zakona o socijalnom preduzetništvu, socijalnom dijalogu, zakona o radu preko agencija za zapošljavanje i drugih, koji bi poslovni ambijent u Srbiji trebalo da učine još boljim.

835 *Sl.glasnik RS*, broj 101/14.

No, bez obzira na neophodnost izmena ne samo ovog, već i drugih zakona iz oblasti radnog zakonodavstva, stoji činjenica da Vlada suviše često poseže za rešenjima bez javne rasprave, što je svakako ozbiljan signal demokratskog deficita. U slučaju Zakona o radu, nedostatak javnih prezentacija i diskusija pravdan je činjenicom da nije reč o potpuno novom zakonu, već samo o izmenama postojećeg.⁸³⁶ Jedino je državni sekretar u Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike, Zoran Martinović priznao da "kvalitet ovog procesa jedino umanjuje manjkavost što nisu održane javne prezentacije, gde bi u direktinim razgovorima mogli da objasnimo sve predloge i čujemo kontra argumente onih koji misle drugačije".⁸³⁷

Bezbednost na radu

Poseban problem u sprovođenju radnog zakonodavstva predstavljaće slaba i nedovoljno razvijena služba inspeksijskog nadzora. Srbija trenutno ima samo 250 inspektora, odnosno jednog inspektora na oko 1300 preduzeća, što onemogućava efikasnu inspekciju.

Prema podacima Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, u cilju borbe protiv rada „na crno” Inspektorat za rad je tokom 2014, imao 18 odsto više terenskih pregleda u odnosu na prethodnu godinu. Iz sive zone u legalne tokove prešlo je 14.464 radnika, a najviše neprijavljenih radnika zatečeno je kod poslodavaca čija je pretežna delatnost fizičko-tehničko obezbeđenje, ugostiteljstvo i građevinarstvo.

Sa ovako lošim sistemom inspekcije u Srbiji, ne čudi što država nema gotovo nikakav nadzor nad radnicima u inostranstvu. Naročito zabrinjava nedostatak kontrole agencija za posredovanje koje radnike iz Srbije upućuju na brojna gradilišta u Rusiji i neke arapske zemlje, iako je u više navrata ustanovljeno da rade bez potrebnih dozvola i saglasnosti.

836 "Ovo su izmene i dopune zakona, a ne novi zakon. Primedbe za nepostojanje javne rasprave ne stoje, jer mi i nismo u obavezi da je organizujemo, a pritom se pod ovim pojmom može podvesti i sve objavljeno u medijima, a narednih dana najavljena su i javna okupljanja", naveo je ministar Aleksandar Vulin u intervjuu *Večernjim novostima*, 5. jul 2014).

837 *Tanjug*, 13. januar 2014.

Nakon što je u novembru 2013, usvojena nova Strategija o bezbednosti i zdravlju na radu za period 2013–2017, u julu 2014, je donet i prateći Akcioni plan.⁸³⁸ Treba napomenuti i da najavljene izmene i dopune Zakona o bezbednosti i zdravlju na radu nisu donete, iako je to bilo očekivano.

U septembru je osnovana stručna grupa koja će se baviti Kodeksom radnog zakonodavstva, koja bi u roku od godinu dana trebalo da završi posao na donošenju ključnih zakona iz oblasti rada i odnosa između socijalnih partnera, pre svega, zakona o sindikatima i zakona i štrajku. Uporedo se mora raditi i na prilagođavanju drugih zakona, ustanova i službi, instituta i mehanizama koji se direktno ili indirektno odnose na zapošljavanje i prava iz oblasti rada.

Socijalna zaštita

Velike sistemske promene koje tek očekuju Srbiju biće posebno delikatne po prava iz socijalne zaštite. Vlada je pokazala spremnost da najugroženije kategorije stanovništva zaštititi u skladu sa mogućnostima, pa su tako penzioneri sa najnižim primanjima izuzeti od opšteg smanjivanja isplata u javnom sektoru, a socijalna davanja nisu dirana. Takođe, predviđena su sredstva za socijalne programe za radnike preduzeća u restrukturiranju, ali generalno – socijalna zaštita će i dalje biti veliki teret i ograničavajući faktor pri sprovođenju reformi.

Država je i tokom 2014. svakog meseca dotirala 45 odsto penzija, što je najveća pojedinačna stavka na rashodovnoj strani u budžetu Srbije. U cilju prilagođavanja regulativi Evropske unije, nastavljeno je sa izmenama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju,⁸³⁹ kojima će se postepeno do 2032. godine izjednačiti starosne granice za odlazak u penziju žena i muškaraca. U nameri da iskoriste povoljnije uslove penzionisanja, građani su tokom godine podneli veliki broj novih zahteva, što je napravilo zastoje u izdavanju rešenja. Više od 6000 novih penzionera nije dobilo rešenja u zakonskom roku, ali je ovaj problem do kraja godine rešen.

838 *Sl.glasnik RS*, broj 81/14.

839 *Sl.glasnik RS*, broj 75/14.

Enormno veliki broj penzija (1,7 milion), od kojih je svaka treća prevremena, bio je jedan od razloga za pooštavanje odredaba koje se odnose na ovo pravo, kao i na beneficiran radni staž. Za prevremene starosne penzije uvedeno je trajno umanjenje iznosa za 0,34 odsto za svaki mesec ranijeg odlaska u penziju, s tim da po tom osnovu penzija može da se umanjati maksimalno 20,4 odsto. Pravo na beneficiran radni staž je znatno redukovano.

Pod lupom Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja našle su se i invalidske penzije. Krajem avgusta najavljena je revizijska rešenja o invalidskoj penziji u "svim sumnjivim slučajevima". Do kraja godine izvršena je provera oko 23.000 ljudi, na ponovni pregled pozvano je gotovo 3000 osoba, od kojih je više od 400 odbilo da se pojavi pred komisijom. Sa budžeta je skinuto oko 200 invalidskih penzija, 16 osoba je predato tužilaštvu zbog malverzacija, a ministar Vulin je najavio nastavak istrage.⁸⁴⁰ Vulin je ovaj slučaj iskoristio i marketinški, usmerivši pažnju javnosti na invalidsku penziju svedoka saradnika i bivšeg šefa „surčinškog klana” Ljubiše Buhe Čumeta, iako je opštepoznato da je zloupotreba ovog prava bila veoma raširena u celoj zemlji. Više od dva meseca, ministar se gotovo svakodnevno pojavljivao u medijima, eksponirajući se kao neustrasivi i nepokolebljivi zaštitnik pravde i tvrdeći da, zbog Buhe dobija pretnje "brojnih moćnih ljudi".⁸⁴¹ Buha je, inače, otišao u invalidsku penziju 1993. godine kao radnik Beogradskog aerodroma i u trenutku penzionisanja imao je samo 29 godina. Budući da se nije javio na poziv komisije Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje, izgubio je pravo na penziju. Nakon okončanja ovog slučaja, interesovanje medija za reviziju invalidskih penzija je naglo splaslo, a ni ministarstvo se dalje nije oglašavalo o tome, iako je ministar obećao da će pronaći zakonski osnov da se nezakonito stečen novac vrati državi.⁸⁴²

Osim postepenog podizanja starosne granice za odlazak u penziju, izmenama Zakona o PIO pokušano je da se, na drugoj strani, osnaži socijalna

840 "Sa budžeta skinuto oko 200 invalidskih penzija", *Tanjug*, 4. decembar 2014.

841 "Prete mi zbog Čumeta", *Informer*, 16. septembar 2014.

842 "Čume izgubio penziju, lažni invalidi moraće da vrate novac", *Večernje novosti*, 30. septembar 2014.

zaštita žena. Zakon predviđa da žena koja je rodila jedno dete ima pravo na dodatnih šest meseci staža, a ona sa dvoje dece – godinu dana. Žena koja je rodila troje i više dece ima pravo na dodatni staž od dve godine. Novi Zakon o radu takođe je predvideo neke olakšice za zaposlene žene, ali će se tek videti kakva će biti primena tih odredaba u praksi.

Generalno, Srbija nije učinila mnogo kad je reč o rodnoj ravnopravnosti. To pokazuju i izveštaji poverenika za zaštitu ravnopravnosti, ali i "Uporedna studija o relevantnoj praksi rodne ravnopravnosti u poslovanju",⁸⁴³ koja je urađena u okviru aktivnosti Nacionalnog akcionog plana (NAP) za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti. Ova studija je nedvosmisleno ukazala na ekonomsku nejednakost između muškaraca i žena, a posebno na neravnopravni položaj u okviru velikih preduzeća – kako privatnih, tako i državnih. Činjenica da žene i u najrazvijenijim zemljama zarađuju manje od muškaraca, nije i ne može biti opravdanje za loš položaj žena u Srbiji, što su neki od visokih državnih funkcionera često pokušavali da nametnu kao tezu.

Da je na ovom planu neophodna velika zakonodavna i društvena aktivnost, svesna je i Vlada koja je 30. oktobra osnovala Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost. Na opšte čuđenje, ovo telo se nalazi pri Ministarstvu građevina, a njime i predsedava ministarka Zorana Mihajlović, koja je objasnila da će zadatak Koordinacionog tela biti da koordinira radom svih ministarstava koja se u bilo kom delu bave rodnom ravnopravnošću. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja takođe je učinilo nejasan potez time što je Odsek za unapređenje rodne ravnopravnosti priključilo Sektoru za razvoj i planiranje.

843 <http://www.e-jednakost.org.rs/download/2014-02-okrugli-sto/studija/Uporedna-studija.pdf>.

Socijalna politika

Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja je tokom 2014. obavilo više terenskih poseta širom zemlje. Zaposleni iz različitih uprava i sektora vršili su nadzor nad stručnim radom centara za socijalni rad, centara za porodični smeštaj i usvojenje, obilazili ustanove socijalne zaštite za smeštaj korisnika i hraniteljske porodice... Iako se stiče utisak da je terenski rad intenziviran, činjenica da je ovo ministarstvo u samom vrhu po broju zaposlenih, upućuje na to da bi možda trebalo bolje organizovati njihov rad, kako bi posete ustanovama i nadzor bili kontinuirani.

Ministarstvo je dosta pažnje posvetilo ravnomernom razvoju socijalnih ustanova, proklamujući socijalnu politiku koja neće zapostaviti korisnike bez obzira u kom delu zemlje žive. Za veći broj socijalnih ustanova obezbeđena su sredstva za renoviranje ili dogradnju objekata, a u saradnji sa opštinama i gradovima otvoreno je više dnevnih boravaka.

U decembru je u Novom Pazaru, nakon više od osam godina, završena izgradnja nove Ustanove za smeštaj odraslih i starih lica, a svečanom otvaranju je prisustvovao i aktuelni ministar trgovine i nekadašnji ministar rada i socijalne politike, Rasim Ljajić. Za razliku od uobičajenih kritika i omalovažavanja svega što je urađeno u vreme prethodnih vlasti, ministar Vulin je ovom prilikom istakao da je Vlada samo pomogla da se objekat završi.⁸⁴⁴

Sredinom jula je 35 lokalnih samouprava treće i četvrte grupe razvijenosti dobilo finansijsku pomoć u iznosu od više od 50 miliona dinara za razvoj usluga socijalne zaštite, poboljšanje njihovog kvaliteta i poboljšanje materijalnog statusa najugroženijih kategorija stanovništva, u okviru Programa unapređenja socijalne zaštite u Republici Srbiji.

U cilju prikupljanja sredstava za ustanove socijalne zaštite od evropskih fondova i stranih donatora, Odeljenje za međunarodnu saradnju, evropske integracije i međunarodne projekte Ministarstva rada i socijalne politike najavilo je u julu izradu trogodišnjeg plana potreba pružalaca

844 "Verujem da to treba da bude primer i za buduće vlade i za buduće generacije da ne rušimo ono što je građeno pre nas, već da cenimo i završimo ono što je započeto. Da se zahvalimo svakom ko je nešto dobro učinio i da pokušamo da nadmašimo to dobro", rekao je Vulin. *Tanjug*, 20. decembar 2014.

usluga. Ovaj plan će se raditi na osnovu rezultata koji se dobiju “mapiranjem potreba”, koje je trebalo da bude završeno do kraja godine.

Među brojnim ustanovama i radnicima u oblasti socijalne politike, ministar Aleksandar Vulin je u više navrata kao “najvredniji deo državne uprave” naveo centre za socijalni rad i 2200 zaposlenih u njima. Štaviše, ministar je najavio izmene Zakona o socijalnoj zaštiti koje bi centrima dale veća ovlašćenja, iako u njihovom radu ima mnogo problema. Za sada nije jasno u kom smislu bi se kretalo to “zakonsko osnaživanje” centara za socijalni rad, ali je realna bojazan da oni ne mogu da podnesu dodeljivanje novih nadležnosti, jer ni postojeće ne obavljaju u skladu sa savremenom ulogom socijalne zaštite, kojoj Srbija teži.

Osim izmene krovnog zakona u oblasti socijalne zaštite, ministar je krajem novembra najavio da će od 2015. godine početi da se radni na promenama Porodičnog zakona, Zakona o finansijskoj podršci porodicama sa decom, kao i Zakona o zapošljavanju osoba sa invaliditetom.

U sklopu unapređenja socijalne politike, početkom juna je pri Ministarstvu otvorena Kancelarija za brze odgovore, koja građanima pruža pouzdanu informaciju, vezanu za njihova pitanja ili zahteve u roku od pet dana. Ministarstvo navodi da je ova kancelarija do sada pripremila 9042 odgovora.

Strateški važnija, je namera da se pristupi izradi socijalnih karti, koju su najavljivala i prethodna ministarstva, ali do realizacije tog plana nikad nije došlo. Ministarstvo je u junu objavilo da će izrada socijalne karte početi sledeće godine (2015) i da će je imati svi građani. Krajem septembra, ministar Vulin je izjavio da je izrada socijalne karte Srbije počela i da će taj projekat trajati tri godine.⁸⁴⁵ On je takođe rekao da očekuje veliku podršku Evropske komisije, kao i donacije iz inostranstva, jer je reč o skupom projektu.

Socijalne karte bi trebalo da omoguće bolju socijalnu zaštitu koja sada, priznao je Vulin, nije dovoljno precizna i “često je dobijaju oni koji to ne zaslužuju, a suviše je mala za one kojima je stvarno potrebna”.⁸⁴⁶ Prema najavi iz ministarstva, ovaj poduhvat prevazilazi značaj socijalne politike,

845 “Vulin: Izrada socijalne karte tri godine”, *RTS*, 28. septembar 2014.

846 *Tanjug*, 9. jun 2014.

jer će 14 registara koje vodi država Srbija objediniti u jedan, u kome će biti svi podaci, o svakom građaninu, s tim da bi službenici imali odgovarajući nivo pristupa podacima.

Socijalna uključenost

Vlada Srbije je 15. oktobra usvojila "Uredbu o merama socijalne uključenosti korisnika novčane pomoći",⁸⁴⁷ koja je izazvala priličnu pažnju medija i koju je opozicija oštro kritikovala.⁸⁴⁸ Uredba predviđa obavezno radno angažovanje i odgovarajuću obuku svih korisnika socijalne pomoći koji su radno sposobni, a u slučaju da neko odbije nalog centra za socijalni rad, socijalna pomoć će mu najpre biti umanjena, a potom i uskraćena. U cilju aktiviranja korisnika, centri za socijalni rad će ih uključivati u određeni nivo formalnog ili neformalnog obrazovanja, zapošljavati, ili upućivati na društvenokoristan rad, ali i preduzimati mere neophodne za lečenje, ako postoji takva potreba. Prema rečima ministra, socijalna pomoć tako neće biti teret društva.⁸⁴⁹

U Srbiji, prema podacima Ministarstva, socijalnu pomoć prima 267.000 građana, od kojih je 147.000 radno sposobno. Pri donošenju uredbe o merama socijalne uključenosti, Vlada se pozvala na postojanje sličnih rešenja u Evropskoj uniji, dok u Ministarstvu ističu da je u Mađarskoj došlo do pada nezaposlenosti i podizanja obrazovnog nivoa najsiromašnijeg dela stanovništva. Za sada nema podataka kako se sprovodi uredba, ali postoji zabrinutost od eventualne zloupotrebe ukoliko se socijalno ugroženi građani iskoriste za rad koji vredi znatno više od socijalne pomoći koju dobijaju.

847 *Sl.glasnik RS*, broj 112/14.

848 Član Predsedništva DS Vladimir Todorić optužio je Vladu Srbije i ministra za rad Aleksandra Vulina da uredbom o "prinudnom radu" nezaposlenih, "uvode mere svojstvene fašističkim društvima".*RTS*, 6. novembar 2014.

849 "Na taj način, oni dokazuju da su vredni i čestiti ljudi kojima treba dati šansu i da ostanu na poslu na kome će biti angažovani. Onaj ko neće da uči i radi, ne može očekivati od društva da to posmatra sa strane kao da je to u redu", rekao je Vulin. *RTV*, 17. oktobar 2014.

Za razliku od korisnika socijalne pomoći, u ministarstvu i dalje ne postoji baza podataka za osobe sa invaliditetom, niti se zna njihov broj. Formiranje baze, u junu je najavio pomoćnik ministra Vladimir Pešić, ali ona još uvek nije javno dostupna.

Do kraja godine nisu doneta ni dva zakona koji se dugo očekuju – zakon o kretanju slepih osoba pomoću psa vodiča i zakon o znakovnom jeziku.

Za zapošljavanje osoba sa invaliditetom za 2015, je predviđeno 500 miliona dinara, a od tih sredstava biće organizovane i odgovarajuće obuke. U Ministarstvu tvrde da je neophodno da osobe sa invaliditetom usvoje odgovarajuće veštine i znanja kako bi odgovorili potrebama tržišta,⁸⁵⁰ ali se i dalje ne govori o tome da upravo državne institucije i javna preduzeća nisu ispunili zakonsku obavezu o upošljavanju ovih osoba. Previše dugo traje i izrada zakona o socijalnom preduzetništvu, koji bi trebalo da omogućiti otvaranje novih radnih mesta za kategorije stanovništva koje se najteže zapošljavaju.

U međuvremenu, država je u sklopu projektnog finansiranja organizacija osoba sa invaliditetom, pokušala da ublaži njihov težak materijalni položaj. Početkom godine su 33 saveza, koji okupljaju 526 lokalnih organizacija osoba sa invaliditetom, dobili finansijska sredstva u iznosu od 223 miliona dinara za svoje aktivnosti, a krajem jula je 11 udruženja potpisalo ugovore o finansiranju njihovih projekata u iznosu od 4,2 miliona dinara.

Konkurs za unapređenje sistema socijalne zaštite, "težak" 226 miliona dinara, rezultirao je skandalom koji još uvek nije dobio epilog. Naime, nakon objavljivanja liste 122 organizacije kojima su dodeljena sredstva, otkriveno je da mnoge od njih uopšte ne zadovoljavaju kriterijume konkursa i nisu mogle da uđu u sistem vrednovanja. Više od polovine organizacija koje su odabrane na konkursu registrovano je u tekućoj godini, neke čak 15–20 dana pre, ili u toku konkursa, kod niza organizacija pronađeni su identični statuti sa istim greškama u kucanju, mnoge u svom delokrugu nisu ni imale socijalnu zaštitu, a u jednom slučaju suprug i supruga

850 *"Ima primera da poslodavac traži osobu sa invaliditetom i time hoće da ispuni svoju zakonsku obavezu, ali ne može da nađe osobu sa odgovarajućim znanjem i veštinom",* rekao je ministar Vulin, RTV, 4. decembar 2014.

su registrovali dve organizacije i obe je trebalo da dobiju po dva miliona dinara.

Očigledno namešten konkurs izazvao je neočekivanu reakciju ministra Vulina, koji je o nevladinom sektoru rekao "da se tu radi o onima koji već decenijama uzimaju pare iz fondova EU i našeg budžeta, kao i od lokalnih samouprava", a nisu izostale ni druge optužbe i uvrede.⁸⁵¹

Umesto da poništi konkurs i raspiše novi, ministar je odlučio da sredstva preusmeri za lečenje dece koja boluju od retkih bolesti. Nakon upozorenja da je takva odluka nezakonita, "u pomoć" je pritekla Vlada koja ćutke prelazi preko skandala i donosi odluku o prenameni sredstava, a brojne organizacije i korisnici socijalnih usluga ostaju bez sredstava. Ministar je, takođe, najavio da će pozvati Državnu revizorsku i budžetsku komisiju (DRI) da preispita konkurs, međutim, iz samog DRI su potvrdili da takav poziv od ministra Vulina nisu dobili. Javnost nikad nije saznala ko su bili članovi konkursne komisije, niti kako su vrednovali projekte.

Sledeća frapantna činjenica u vezi sa ovim konkursom je, da ministarstvo nije poštovalo Uredbu o sredstvima za podsticanje programa ili nedostajućeg dela sredstava za finansiranje programa od javnog interesa koja realizuju udruženja građana",⁸⁵² koja je usvojena pre dve godine na osnovu Zakona o udruženjima. Ona eksplicitno obavezuje organe državne uprave na poštovanje kriterijuma, rokova i uslova konkursa, procedura, predviđa žalbeni period pa čak i obavezu javnog izlaganja pristiglih predloga projekata prilikom odlučivanja.

Dečja prava

U februaru 2014, Vlada je osnovala Savet za prava deteta, kao jedan od najvažnijih nacionalnih mehanizama za ostvarenje prava deteta. Ovo telo je dobilo zadatak da vladi podnosi inicijative i predloge koje se odnose na ostvarivanje prava deteta, da prati primenu Nacionalnog plana

851 "Ne dam onima koji to govore da sebe prenose na mene. Ne dozvoljavam da ljudi koji su se obogatili u pljačkaškim privatizacijama i od državnih subvencija – svoje grehe prebacuju meni na teret", *Večernje novosti*, 6. decembar 2014.

852 *Sl.glasnik RS*, broj 8/12 i 94/13.

akcije za decu, razvija i širi mrežu lokalnih planova akcije za decu, a kao veoma važna oblast rada Saveta navedeno je unapređenje međuresornog i multidisciplinarnog pristupa u promociji, prevenciji i zaštiti prava deteta i vođenje baze podataka u toj oblasti. Savet bi trebalo da prati primenu preuzetih međunarodnih obaveza u oblasti prava deteta i saraduje sa Odborom za prava deteta Narodne skupštine, kao i odgovarajućim Vladinim telom za praćenje preporuka UN tela. U sastav Saveta je ušlo, pored predsednika, još 18 članova.

Prvi Savet za prava deteta osnovan je još 2002. godine, i između ostalog, doneo je i Nacionalni plan akcije za decu, kao strateški dokument vlade za period do 2015. godine. Ovo telo, međutim, nikako ne uspeva da održi kontinuitet u radu, pa je i ovog puta Savet gotovo cele godine bio neaktivan, da bi u novembru 2014. bio imenovan nov saziv. Tada je kao prioritet u radu najavljen završetak Strategije za očuvanje dečjih prava, nakon čega bi trebalo da se radi i na zakonskom predlogu o dečjem ombudsmanu.

Krajem novembra 2014, u Srbiji je više od 6000 dece bilo smešteno u hraniteljskim porodicama, ili u institucijama. Najveći problem i dalje predstavljaju deca sa smetnjama u razvoju, koje porodice najčešće ne prihvataju, a u ustanovama socijalne zaštite često nemaju tretman i uslove koji pogoduju njihovom napredovanju.⁸⁵³ U Ministarstvu smatraju da će osnivanje dnevnih boravaka poboljšati položaj ove dece, pa je tokom godine otvoreno nekoliko takvih objekata, ali je u suštini to veća pomoć za porodice. Od inkluzivnog pristupa i uključivanja dece sa smetnjama u razvoju u vrtiće, predškolske i školske ustanove se gotovo odustalo.

Ministarstvo je najavilo da će izmene Zakona o finansijskoj podršci porodicama sa decom omogućiti veću pomoć deci sa smetnjama u razvoju i njihovim roditeljima, te da će Ministarstvo u narednom periodu "vršiti određeni pritisak" na lokalne samouprave da se ujednači nivo zaštite te dece.⁸⁵⁴ Po rečima ministra Vulina, osnovne usluge koje predstavljaju

853 "Mi pokušavamo da ih osposobimo da se vrate u svoje biološke porodice. To, međutim, veoma retko uspeva", rekao je Vulin, RTS, 9. avgust 2014.

854 "Vidi se napredak dece koja prođu kroz dnevni boravak za razliku od onih koja to ne mogu to da priušte, jer lokalne zajednice nisu u situaciji da odvoje sredstva za ovakve

neophodni minimum zaštite dece ometene u razvoju, moraju da postoje na čitavoj teritoriji Republike Srbije, ali "nažalost, u praksi je situacija izuzetno šarolika pa postoje neke lokalne samouprave koje su to jako dobro uradile, ali postoje i one koje su tome pridale malu ili nikakvu pažnju". On je, takođe, istakao da nije normalno da nezaposlene osobe koje se nalaze na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje, a koje, u skladu sa svojim profesijama mogu da pomognu ili toj deci ili njihovim roditeljima, nikad ne budu pozvani da to urade, iako primaju nadoknadu za slučaj nezaposlenosti. Iz saopštenja datih nakon obilaska ustanova i dnevnih boravaka za decu sa smetnjama u razvoju, može se zaključiti da ministarstvo ima u fokusu popravljane položaja roditelja, što je svakako neophodno, ali da suštinski neće promeniti odnos prema samoj deci koji se i do sada zasnivao na njihovoj isključenosti iz zajednice i segregaciji.

Ministarstvo je najavilo i veće angažovanje na zaštiti dece izložene nasilju i zlostavljanju,⁸⁵⁵ pre svega promenom Porodičnog i drugih zakona. U tom cilju je izdalo nalog centrima za socijalni rad da formiraju grupe sa predstavnicima ministarstava policije i zdravlja, kako bi se bavili problemom "dece sa ulice".⁸⁵⁶ Do kraja novembra je formirano 45 grupa, a najavljeno je da će ih biti još više.

Međutim, Srbija i dalje nema ozbiljnu, dugoročnu i sveobuhvatnu strategiju za borbu protiv rastuće agresije među decom i mladima. Podrška ministarstva za socijalna pitanja ustanovama koje zbrinjavaju decu sa poremećajima u ponašanju, predstavlja reakciju na već postojeći problem i daleko je od suštinskog i sistemskog rešavanja istog. Osim toga, ove ustanove su se već pokazale kao neefikasne, jer se maloletnici najčešće u njih vraćaju ili odrastanjem prelaze u kategorije ozbiljnijih prestupnika. U tom smislu, samohvalisanje socijalnih ustanova pred ministrom više je odraz

.....

ustanove", kazao je Vulin. Tanjug, 29. novembar 2014.

855 *"Imamo uznemirujuće podatke da se broj zlostavljane dece povećava, a posebno da imamo slučajeve da je jedno dete više puta od istih zlostavljača zlostavljano"* rekao je Vulin, RTVB92, 13. septembar 2014.

856 *"Nije cilj ni da decu s ulice sklanjamo tako što ćemo ih odvesti u neku instituciju i zaboraviti ih. Trudimo se da im nađemo, ako već ne možemo biološku porodicu da osposobimo, bar hraniteljsku koja će se brinuti o njima",* rekao je Vulin. Tanjug, 13.novembar 2014.

straha od gubitka radnih mesta i finansiranja, nego što realno odslikava njihovu uspešnost. Sa druge strane, "podilaženje" ministara zaposlenima, preteranim pohvalama i "razumevanje za teške uslove u kojima rade", ne doprinosi podizanju kvaliteta usluga, niti jačanju odgovornosti. Odavno najavljena reforma sistema socijalne zaštite izgubila je pravac i zastala na polovičnim i nedovoljno definisanim rešenjima. Nažalost, takva praksa je već dugo prisutna u Srbiji i biće jedan od velikih problema kad se krene u otvaranje pregovaračkih poglavlja sa Evropskom unijom.

Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2014. godinu, ističe da je u oblasti socijalne politike i zapošljavanja zabeležen ograničen napredak, te da je potreban dalji rad na usklađivanju radnog zakonodavstva sa zakonodavstvom EU. Takođe su konstatovane slabosti na planu socijalnog dijaloga, dok je za aktivnosti na antidiskriminacionim merama rečeno da su u ranoj fazi.

Ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Aleksandar Vulin izjavio je da je izveštaj Evropske komisije očekivan i da Srbija ni u jednoj oblasti koju EK prati nije pokazala nazadovanje, niti ozbiljnije propuste.⁸⁵⁷

857 "Plusevi su veliki, minusi vrlo mali i moram priznati da je ovaj izveštaj očekivan. Naime, rad vlade je takav da smo svih ovih meseci išli napred i ni u jednoj oblasti koju prati Evropska komisija nije se pokazalo nazadovanje, i ni u jednoj oblasti nije se pokazalo da postoje ozbiljni propusti", rekao je Vulin. Tanjug, 8.oktobar 2014.

XIV – CIVILNO DRUŠTVO

Između patrijarhalnog i liberalnog koncepta

Organizacije civilnog društva (OCD) koje se zalažu za usklađivanje lokalnog zakonodavstva sa standardima Evropske unije i njegovu primenu, kao i priključenje Srbije Evropskoj uniji, suočavaju se sa brojnim izazovima. Najznačajnije karakteristike okruženja u kome deluju nevladine organizacije su: urušavanje vladavine prava i kampanje protiv branitelja ljudskih prava, slobodnih medija i nezavisnih institucija; porast i jačanje organizovanih antievropskih desničarskih i ekstremističkih organizacija; opstrukcija javne debate u društvu; izuzetno slabi kapaciteti proevropskih opozicionih partija u parlamentu.

Odnos Vlade i Srpske napredne stranke (SNS) prema proevropskim organizacijama civilnog društva koje zagovaraju modernizaciju Srbije je paradoksalan: dok se premijer i Vlada deklarativno zalažu za evrointegracije, pojedinci iz vlasti i vladajuće Srpske napredne stranke neprijateljski gledaju na proevropske organizacije. Takav odnos političkih elita prema vrednostima koje promoviše ovaj deo civilnog društva, reflektuje njihov odnos prema savremenom konceptu ljudskih prava, prihvaćenog u zemljama EU. Prema rečima predsednice Helsinškog odbora Sonje Biserko, premijer Aleksandar Vučić, odrekao se „savezništva” sa tim organizacijama i delu slobodnih medija koji su bili u funkciji proevropske orijentacije.⁸⁵⁸

Skupovi pojedinih nevladinih organizacija i dalje se održavaju u atmosferi povišenih tenzija, uz prisustvo velikog broja policajaca. To je posledica višedecenijskih kampanja protiv branitelja ljudskih prava i OCD, u kojima su na direktan ili indirektan način učestvovali i predstavnici vlasti i provladini mediji.

Primer koji to najuverljivije ilustruje je Parada ponosa 2014. godine, koja se održala praktično pod policijskom opsadom. Na udaru su i

858 21. Januar 2015. <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Zasto-se-Vucic-kaje-zbog-odnosa-prema-NVO.lt.html>

zaštitnici ljudskih prava i organizacije koje se bore protiv nacionalizma i podsećaju na ulogu Srbije u ratu i ratnim zločinima. To, na primer, važi za skupove koje organizuje antiratna i feministička organizacija Žene u crnom, u pravilu, izložena verbalnom i fizičkom nasilju. Nadležni organi i pravosuđe nikad nisu reagovali na njihove prijave.

Protiv direktroke Fonda za humanitarno pravo (FHP) Sandre Orlović, podignuta je krivična prijava nakon što je FHP na konferenciji za medije aktuelizovao dosije „Rudnica” i pitanje moguće krivične odgovornosti načelnika General štaba vojske Srbije, Ljubiše Dikovića za ratni zločin na Kosovu tokom 1999. godine.⁸⁵⁹ Prijavu je podneo advokat Svetozar Vujačić u svojstvu građanina.⁸⁶⁰

Više od 90 odsto dokumenata na kojima je zasnovan dosije “Rudnica” autentični su vojni i policijski dokumenti koje je država predala Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju, rečeno je u saopštenju Fonda.⁸⁶¹

Nadležni organi propustili su da ispitaju navode koji optužuju Dikovića. Takođe, Vlada Srbije i provladini mediji ignorišu ozbiljne indicije o potencijalnoj umešanosti generala Dikovića u kršenje humanitarnog prava i običaja rata. Štaviše, novinar *Politike* Aleksandar Apostolovski dosije „Rudnica” tretira kao nepotkrepljen napad na Vojsku Srbije, načelnika Generalštaba i državu.⁸⁶²

Koalicija nevladinih organizacija za pristup pravdi i protiv diskriminacije zatražile su od vlasti u Srbiji da “prestanu da napadaju” organizacije civilnog društva i da, umesto toga, istraže navode Fonda za humanitarno pravo (FHP) o mogućoj umešanosti generala Dikovića u ratne zločine na Kosovu⁸⁶³.

859 29. januar 2015, http://www.mc.rs/upload/documents/saopstenja_izvestaji/2015/01-29-15-FHP.pdf

860 <http://www.021.rs/Info/Srbija/Krivicna-prijava-protiv-Sandre-Orlovic.html>.

861 <http://rs.n1info.com/a31931/Vesti/FHP-U-Tuzilastvu-nije-bilo-volje-da-se-istraze-zlocini.html>

862 *Politika*, 6. februar 2015.

863 <http://www.novimagazin.rs/vesti/krivicna-prijava-protiv-sandre-orlovic>.

Teme koje izazivaju gnev Vlade su i korupcija i privredne malverzacije u koje su navodno umešani ljudi bliski vlasti (slučaj kampanje protiv Nezavisne istraživačke mreže BIRN, opisan je u poglavlju o meidjima), kao i teme koje se tiču reforme sektora bezbednosti (medijski napadi na Jelenu Milić direktorku Centra za evroatlantske integracije).

Pred Višim sudom u Beogradu već gotovo godinu dana traje suđenje lideru SNP "Naši" Ivanu Ivanoviću zbog objavljivanja spiska "srbomrzaca". Tužilaštvo za visokotehnološki kriminal Ivanovića tereti za krivično delo rasne i druge diskriminacija jer je na sajtu SNP "Naši" krajem marta 2014. godine objavio spisak "30 najvećih srbomrzaca izdajnika među javnim ličnostima". Suđenje se pretvara u farsu, saslušavaju se ličnosti sa tog spiska, koje su u sudnici često podvrgnuti besmislenim pitanjima, i vređanjima ispred sudnice.

Odnos OCD i Vlade Srbije

Do prvog susreta premijera Aleksandra Vučića i predstavnika više nevladinih organizacija došlo je u maju 2015. godine, uoči njegovog puta na skup „Prijatelji Srbije” u Brisel i posete Sjedinjenim Američkim Državama na sastanak sa američkim potpredsednikom Džefom Bajdenom. Sastanak je održan u vreme brutalne kampanje protiv zaštitnika građana Saše Jankovića u kojoj učestvuju predstavnici Vlade, poslanici Srpske napredne stranke i provladini mediji.⁸⁶⁴

Premijer Vučić najpre se sastao sa predstavnicima Kuće ljudskih prava (YUKOM, Građanske inicijative i Centar za praktičnu politiku). Poziv na sastanak nije upućen zvanično, već preko posrednika.⁸⁶⁵ Dilemu otići na sastanak ili ne, imali su i oni koji su unutar Kuće ljudskih prava prihvatili

864 Direktorka Centra za evroatlantske studije (CEAS) Jelena Milić smatra da je jedan od povoda za susret i to što je sada premijeru, a pre svega Vladi, verovatno potrebno da pred licem zapadne međunarodne zajednice pokaže da postoji širi dijalog u društvu i da se situacija koja je od prošle godine pogoršana stanjem u medijima i odnosima prema nezavisnim institucijama (...) donekle popravlja. Ali, niti je civilno društvo od juče niti je zapadna međunarodna zajednica od juče", *Politika*, 20. maj 2015.

865 Direktorka Beogradskog centra za ljudska prava Vesna Petrović, *Vreme*, 28. maj 2015.

poziv, kao i oni koji nisu otišli, što ukazuje na visok stepen nepoverenja u premijerove namere.⁸⁶⁶

Oprez tog dela civilnog društva prema namerama Vlade proizlazi iz rastućeg trenda kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda tokom poslednje tri godine. Organizacije iz Kuće ljudskih prava koje su otišle na sastanak,⁸⁶⁷ učinile su to kako bi saopštile premijeru šta misle o stanju ljudskih prava u zemlji, a pre svega da protestuju protiv besprizorne kampanje na zaštitnika građana Sašu Jankovića i da zahtevaju da se ona odmah obustavi. Predstavnici Kuće ljudskih prava i premijer nisu se složili oko motiva za napade na zaštitnika građana, a Vučić je ustrajao na stavu da mediji nisu pod kontrolom vlasti. Istog dana, ministar policije Nebojša Stefanović nastavio je da optužuje zaštitnika građana da napada vojsku i policiju⁸⁶⁸.

Jedan od motiva premijera za susret sa predstavnicima nevladinog sektora jeste i njegova potreba da i tom prilikom ponovi kako nema podršku građanske Srbije. Direktor Centra za praktičnu politiku Dragan Popović smatra da „podrška ne može da se stekne rušenjem vladavine prava i institucija”.⁸⁶⁹

Vladina kancelarija za saradnju s medijima saopštila je posle sastanka sa predstavnicima Kuće ljudskih prava da je premijer Aleksandar Vučić

866 Direktorka Beogradskog centra za ljudska prava Vesna Petrović: „Iako smatram da smo mi koji radimo u Kući ljudskih prava pristojan svet koji na poziv predsednika Vlade treba da se odazove, nisam želela da odem jer mi se ne dopada ni način na koji premijer komunicira sa javnošću i ministrima, pa nisam želela da pružim mogućnost da se nađem u situaciji da mi se neko na tako nepristojan način obraća. Sumnjala sam i da su premijerovi motivi iskreni, a mogli su da budu usmereni ka prekidanju kampanje protiv Zaštitnika građana Saše Jankovića. Mi iz NVO bili smo zgroženi tom hajkom, pa sam pomislila da je korak koji je premijer preduzeo način da nas iskoristi kako bi prevazišao situaciju koju je sam izazvao i koja je loša po nejga”. Dilemu oko odlaska na sastanak imao je direktno Centra za praktičnu politiku Dragan Popović koji je rekao da je najveći utisak to što uopšte polemishemo „da li treba otići na sastanak sa premijerom ili ne. To nam najbolje pokazuje u kakvom smo problemu i da je društvo na opasnoj stranputici”.Isto.

867 11. maj 2015.

868 11. maj 2015, http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/ministar-ombudsman-napada-vojsku-i-policiju_598318.html.

869 *Vreme*, 28. maj 2015.

istakao „važnost bolje saradnje i većeg uključenja nevladinih organizacija u rad državnih organa.“⁸⁷⁰

U drugom krugu razgovora sa premijerom učestvovali su Evropski pokret, Beogradski fond za političku izuzetnost, Centar za evroatlanske studije, Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost CRTA, Beogradska otvorena škola i Beogradski centar za bezbednosnu politiku. Pojedini učesnici ovog sastanka izneli su umerenije ocene susreta sa premijerom. Direktorica Fonda za političku izuzetnost Sonja Liht izjavila je da sastanak shvata kao „otvaranje ozbiljnog dijaloga“. Ona smatra da je dobijeno nešto „što će dovesti do približavanja širem konsenzusu o tome kuda treba da ide Srbija“ i navela da postizanje konsenzusa „zahteva vreme i ozbiljnu debatu“.⁸⁷¹ Liht je rekla da civilno društvo „ponekad nema spremnosti da kritički razmotri šta je sve postignuto u poslednjih nekoliko meseci i godina“.⁸⁷² Ona se nada postepenom smanjivanju odijuma (prema civilnom društvu), „razvijen još u Miloševićevo vreme i da će oni koji su do nedavno smatrali da nevladine organizacije postoje da bi bili neprijatelji države i društva shvatiti da one jesu ne samo prijatelji, nego da su neophodne u vođenju raznih procesa okrenutih ka razvoju“.⁸⁷³

U saopštenju Evropskog pokreta stoji da su nevladine organizacije „istakle značaj procesa evropske integracije za reformisanje i modernizaciju Srbije, izgradnju institucija i uređenog društva, kao i uspostavljanje pune vladavine prava“.⁸⁷⁴

Direktorka CEAS Jelena Milić smatra da bi ključni efekat susreta Vučića sa predstavnicima civilnog društva trebalo da bude da „bočni promotori Vučićeve alternativne politike i načina vladanja prestanu da demonizuju civilno društvo, što je bio slučaj do sada. Ako se to ne desi, onda je zaista

870 11. maj 2015, <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=178281>.

871 *Tanjug*, 20. maj 2015.

872 Isto.

873 Isto.

874 14. maj 2015, <http://eukonvent.org/odrzan-sastanak-predstavnika-ocd-sa-premijerom-srbije/>.

ovo bio jedan pokušaj ikebanizacije (...) zbog susreta u Briselu i puta u Ameriku. To će se brzo i lako videti”.⁸⁷⁵

Predsednica Helsinškog odbora Sonja Biserko upozorava da je vlast sve učinila da se proevropska orijentacija ne čuje, a suprotna opcija (desničari i ekstremisti) je u ofanzivi i sve je jača: „Srbija nema viziju u kom pravcu ide, vlast je deklarativno orijentisana ka EU, ali vidimo da se tu svakodnevno neko spotiče o nešto. Vučić će verovatno imati i sukob unutar svoje partije u pogledu orijntacije i obaveza koje je preuzeo na sebe kada je potpisao Brielski sporazum i svega ovoga što se podrazumeva na putu ka EU. I zato on mora da stvara partnere sebi za tu evropsku opciju”.⁸⁷⁶

Premijer Vučić je i ranije pokušavao da se približi pojedincima iz civilnog društva. On je, u januaru 2015, gostujući na RTS, pomenuo doajene nevladinog sektora Sonju Liht i Ivana Vejvodu kao osobe „koje drugačije misle, a kojima bi voleo da bude proširen njegov tim saradnika”.⁸⁷⁷

Obraćajući se članovima Glavnog odbora Srpske napredn stranke, on je među svoje političke greške ubrojao to što je dopustio da se iz njegovog ponašanja vidi koga poštuje, a koga ne, i što nije želeo da saraduje sa nekim ljudima: „Oni nisu uvek morali biti protiv Srbije, iako su ponekad rekli nešto što sam u tom trenutku smatrao da nije istina ili nije bilo u skladu sa našom voljom”. I zato će, kako je najavio, u narednom periodu pokušati da promeni odnos prema nevladinom sektoru i „prema nekim drugim ljudima”.⁸⁷⁸ U intervjuu na TVB92 (emitovanom 24. maj 2015), Vučić je istakao da Sonja Liht treba da bude uzor kako se razgovara s međunarodnim zvaničnicima i predstavnicima.

875 *Politika*, 20. maj 2015.

876 *Politika*, 21. januar 2015.

877 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Zasto-se-Vucic-kaje-zbog-odnosa-prema-NVO.lt.html>.

878 21. januar 2015, <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Zasto-se-Vucic-kaje-zbog-odnosa-prema-NVO.lt.html>.

Uloga OCD u evropskim integracijama

Organizacije civilnog društva, čiji je cilj pristupanje Srbije Evropskoj uniji, zalažu se za što skorije otvaranje prvih poglavlja u pregovorima Srbije i Evropske unije. Međutim, uloga civilnog sektora u evropskim integracijama, pre svega kad je reč o poglavljima vezanih za ljudska prava (23 i 24) svodi se na „tehnička pitanja” što stvara utisak simuliranja dijaloga između Vlade i nevladinih organizacija u tom procesu, čime se ograničava kreativni potencijal civilnog društva.

Glavni kanal komunikacije predstavnika vlasti (pre svega Skupštine Srbije) i civilnog društva u procesu EU integracija je Evropski konvent, koga vodi Evropski pokret; okuplja više od 300 nevladinih organizacija, u nekoliko radnih grupa vezanih za specifična poglavlja pregovora. Generalna sekretarka pokreta Maja Bobić kaže da je Konvent deo formalne procedure za nadgledanje procesa pregovora Srbije i EU.

Nevladine organizacije daju komentare na pojedine akcione planove države za neke od poglavlja. Država u nedovoljnoj meri prihvata preporuke civilnog društva. Recimo, komentari Društva sudija nisu prihvaćeni ni u trećoj verziji akcionog plana za poglavlje 23.⁸⁷⁹ Većina NVO ukazuje na netransparentnost procesa integracija. Prezentacije iz bilateralnog skринinga, kao ni treća verzija akcionog plana za poglavlje 23. koja je zvanično predata evropskom komesaru za susede Johanesu Hanu još nisu objavljeni.⁸⁸⁰ „Evropska komisija je dva puta vratila akcioni plan za poglavlje 23. na do radu. Prihvatanje primedbi civilnog društva predupredilo bi propuste i istovremeno, nezadovoljstvo akcionim planovima u Evropskoj komisiji”, ukazuje direktorka Građanskih inicijativa Maja Stojanović.⁸⁸¹

Organizacije civilnog društva, najčešće nemaju direktan pristup predstavnicima resornih ministarstava, već je proces kanalisiran preko Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom. Direktorka kancelarije za saradnju sa civilnim društvom Ivana Ćirković podnela je ostavku na to mesto (mart

879 *Politika*, 18. maj 2015.

880 Isto.

881 Isto.

2015.) Vlada, do zaključenja ovog izveštaja nije imenovala novog direktora, što otežava njeno funkcionisanje.

U procesu izbora poverenice za ravnopravnost Brankice Janković, institucije koja je izuztno značajna za civilno društvo, organizacije OCD nisu konsultovane.

Finansiranje nevladinih organizacija

Uslovi održivog finansiranja civilnog društva nisu obezbeđeni ni 15 godina nakon pada režima Slobodana Miloševića. Izvori finansiranja za nezavisne nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima i demokratizacijom društva i dalje se ograničeni na donacije međunarodne zajednice, pre svega Evropske unije, SAD i Norveške. Zbog primanja novca iz ovih izvora, organizacije civilnog društva, su često na udaru medija. Vlada Srbije i dalje obezbeđuje izuzetno mala sredstva za finansiranje organizacija civilnog društva, a odluke njene komisije o donacijama su problematične.

Ovo je došlo do javnosti nakon što su otkrivene malverzacije Ministarstva za rad, socijalna i boračka pitanja u vezi sa konkursom za dodelu sredstava udruženjima građana za unapređenje sistema socijalne zaštite. Zahtevajući smenu ministra Aleksandra Vulina, sedam nevladinih organizacija⁸⁸² navelo je da su konkurs „obeležile brojne nepravilnosti, uključujući podelu novca velikom broju novoregistrovanih organizacija, udruženjima koja vode povezana lica ili koja vode lokalni funkcioneri, pre svega Kancelarija za mlade”.⁸⁸³ Od 122 organizacije koje su prošle na konkursu Ministarstva, 61 organizacija je osnovana tokom 2014. godini, većina neposredno pre raspisivanje konkursa i to sa identičnim projektima.⁸⁸⁴ Nvladine organizacije su zatražile i da Tužilaštvo ispita ceo slučaj.

Ministar Vulin je zbog toga napao civilni sektor, pretio inspekcijama i proverama poslovanja i na kraju, potpuno nezakonito i neovlašćeno,

882 Centar za praktičnu politiku, Građanske inicijative, Jukom, Centar za razvoj neprofitnog sektora, CRTA, Centar modernih veština i Srbija u pokretu.

883 *Blic*, 3. decembar 2014.

884 *Danas*, 1. decembar 2014.

izjavio da je odlučio da novac za usluge socijalne zaštite usmeri u Fond za lečenje dece obolelih od retkih bolesti⁸⁸⁵.

Nevladine organizacije smatraju da korisnici socijalnih usluga ne smeju da ostanu uskraćeni za sredstva koja su im namenjena budžetom, a da Vlada Srbije mora da nađe sredstva za Fond za lečenje dece obolele od retkih bolesti.

Desničarske organizacije⁸⁸⁶

Desne i ekstremističke organizacije postale su uticajan faktor u društvu tokom nekoliko poslednjih godina, a njihovom jačanju doprinose i nosioci državne vlasti koji uporno izbegavaju da ih označe pretnjom ustavnim poretku i neretko ih izjednačavaju sa organizacijama koje se bave promocijom i zaštitom ljudskih prava.

Veliki deo desničarskih i ekstremnih organizacija preuzeo je retoriku i politiku velikog broja funkcionera SNS (tada Srpske radikalne stranke) do 2007. godine. Sada se ove organizacije doživljavaju kao pretnja i za samog premijera Aleksandra Vučića. Ekstremizam u Srbiji je nasleđe državne ideologije koja je imala za cilj ujedinjenje srpskih zemalja i stvaranje srpske etničke države.

Prema nekim mišljenjima, neke od ovih organizacija deluju pod okriľjem Srpske napredne stranke kako bi Vučić kontrolisao i deo biračkog tela koje je njemu nekada bilo naklonjeno.

Politika piše da organizacije nešto drugačije orijentacije nisu pozvane na sastanak kod premijera, bar za sada⁸⁸⁷. *Politika* citira predsednika Centra za strateške alternative Aleksandra Mitića koji tim povodom kaže da, „prvo je nametnut diskurs po kojem se pod ‘relevantnim’ NVO smatraju samo organizacije koje dobijaju značajna sredstva iz zapadnih fondova sa ciljem promovisanja članstva u EU ili NATO. Drugo objašnjenje jeste da je dijalog predsednika Vlade sa NVO u funkciji akcionog plana za ispunjenje

885 *Blic*, 3. decembar 2014.

886 Više videti u publikaciji: „Ekstremizam – kako prepoznati društveno zlo“, Helsinški odbor, Beograd, 2014.

887 *Politika*, 18. maj 2015.

kriterijuma za otvaranje poglavlja sa EU”⁸⁸⁸ Centar za strateške alternative je inače, organizaciji koja bi premijeru „ponudila snažne argumente zašto bi Srbija trebalo da odbije uslovljavanja vezana za Briselski sporazum koja se tiču otvaranja poglavlja 35. o Kosovu, kao i zašto je harmonizacija naše, sa spoljnom politikom EU u okviru poglavlja 31. dugoročno štetna i to ne samo kada je reč o sankcijama prema Ruskoj Federaciji”⁸⁸⁹

Predstavnici države su dugo godina tretirale desničarske organizacije kao nevažne, čime su relativizovali i banalizovali problem desnog ekstremizma. One su, međutim, veoma dobro organizovane i međusobno povezane.

Broj desničarskih organizacija u porastu je od 2000. godine; one imaju značajnu podršku Demokratske stranke Srbije, Srpske pravoslavne crkve, dela akademske javnosti i veliki prostor u medijima. Veoma su aktivne na Univerzitetu i okupljaju uglavnom mlade ljude. Među najaktivnijim desničarskim organizacijama su Dveri, Treća Srbija, SNP Naši, Zavetnici.

Sve one suprotstavljaju se evropskim integracijama i zagovaraju konzervativne vrednosti koje su u suprotnosti sa savremenim konceptom ljudskih prava. Sa sličnim organizacijama u Rusiji nisu povezane samo ideološki, već postoje i indicije da im otuda stiže i finansijska pomoć. Ekstremne grupe su najaktivnije u Vojvodini i predane su „očuvanju Vojvodine”, protiveći se ideji o njenoj autonomiji.

888 Isto.

889 Isto.

XV – SRBIJA I SUSEDI

Saradnja pod prinudom

Zapadni Balkan se tokom poslednjih 15 godina postepeno preobražavao iz ratne zone u region posvećen evropskim integracijama. Nakon sukoba, 1991–1995, i 1999. godine usledio je postkonfliktni period konsolidacije i stabilizacije (od 1996). Evidentno je nastojanje svih zemalja u regionu da ubrzaju proces integracije u Evropsku uniju. Značajan je razvoj različitih multilateralnih kanala saradnje. Posebno je važan razvoj bilateralnih odnosa između zemalja Zapadnog Balkana, jer su opterećeni nasleđem ratova iz devedesetih. Osim toga, poboljšanje odnosa blokiraju i brojni unutrašnji problem svake pojedinačne zemlje. Nesposobnost političkih elita da ostvare napredak u tranziciji, pre svega u ekonomskoj sferi, vraća ih na nacionalizam i stalnu homogenizaciju nacija pod izgovorom od opasnosti spolja. To se posebno naglašava u predizbornim kampanjama.

Nakon pristupanja Hrvatske Evropskoj uniji 2013. godine, na Zapadnom Balkanu su neophodna određena prilagođavanja dosadašnjih struktura i mehanizama regionalne saradnje. Budući razvoj regionalne saradnje zavisice od dinamike odnosa na Balkanu, a posebno od jačanja postojećih institucionalnih okvira i njihovog realnog kapaciteta za podršku regionalnoj saradnji. Ministarska konferencija EU-Zapadni Balkan, u Solunu, 8. maja 2014, je reafirmisala evropsku perspektivu pripadajućih zemalja, sa naglaskom na regionalnoj saradnji i dobrosusedskim odnosima kao značajnoj komponenti koju treba dalje unapređivati, uz isticanje potrebe usklašenog razvoja regionalne infrastrukture.

Briselski sporazum Beograd-Priština otvara nove mogućnosti za regionalnu saradnju, ukoliko bude dosledno sproveden. Međutim situacija u Bosni i Hercegovini je još uvek ključno pitanje za stabilizaciju regiona. Status quo nije održiv, ukoliko EU ozbiljno namerava da pomogne njene EU integracije. U tom smislu nemačko-britanska inicijativa je tek prvi korak u tom smeru.

Šef Delegacije Evropske unije (EU) u Srbiji Majkl Davenport ističe da je regionalna saradnja ključna, posebno u okruženju kakav je Zapadni

Balkan, gde države imaju jake i bliske veze, iako sa teškom istorijom. On naglašava da je Unija naučila lekcije iz prethodnih proširenja, ali je i sama prošla kroz težak period ekonomske krize. Zato je promenjen pristup pregovorima. Pregovori se sada otvaraju poglavljima koja se tiču vladavine prava i pravosuđa.⁸⁹⁰

Strategija Evrope 2020, predviđa da region prati razvoj Evrope, uz potrebu da u nju uđe što integrisaniji. Strategija 2020, predstavlja zaokret, jer sve napore usmerava ka korišćenju kapaciteta samog regiona. Jelica Minić, predsednica Foruma za međunarodne odnose, ističe da se za zemlje Zapadnog Balkana regionalna saradnja tretira kao instrument razvoja, pre svega što efikasnijim korišćenjem pomoći EU.⁸⁹¹

Generalni sekretar Saveta za regionalnu saradnju Goran Svilanović ističe da je za region karakterističan proces u kome je bilo ekonomskog rasta, ali je nezaposlenost stalno rasla. Delegacije EU u regionu su podrška u ovom procesu. Svilanović je ukazao i na rezultate istraživanja javnog mnjenja u regionu – indeks Balkanskog javnog mnjenja – po kome su očekivanja građana optimističnija kad govore o budućnosti nego kad govore o sadašnjoj situaciji. Građani Srbije su pesimističniji u odnosu na druge u regionu. Najniži nivo podrške pridruživanju EU je u Srbiji – manje od polovine ispitanika je za učlanjenje u Uniju (istraživanje rađeno u novembru i decembru 2014. godine).⁸⁹²

Kriza u Ukrajini je ponovo skrenula pažnju i na Balkan, odnosno na ruski uticaj koji se povećava, pre svega, pojačanim medijskim prisustvom. Rusija nije zainteresovana za brzu integraciju Balkana u EU i pogotovo ne u NATO. EU je tek nedavno počela obraćati pažnju na ovu činjenicu.

Džudi Dempsi, saradnica fondacije Carnegie Europe i glavna urednica elektronske publikacije Strategic Europe Blog je u tekstu "Balkan postaje prostor za Putinovo svođenje računa sa Zapadom" iznela mišljenje da

890 <http://www.danas.rs/ukratko/deveport-regionalna-saradnja-kljucna-na-zapadnom-balkanu.83.html?news-id=90656>.

891 <http://www.mc.rs/regionalna-saradnja-na-zapadnom-balkanu-kako-dalje.4.html?eventId=9393>.

892 http://www.danas.rs/danasrs/ukratko/davenport_regionalna_saradnja_kljucna_na_zapadnom_balkanu.83.html?news_id=90656.

će brzo doći do obnavljanja interesa za Zapadni Balkan. Ističe da “očekuje neku vrstu alarma zbog činjenice da posao na Balkanu nije dovršen”. Smatra da se ne pridaje dovoljno važnosti veoma sofisticiranoj medijskoj mašini koju je lansirala Moskva. EU mora promeniti stav, jer je ovo između ostalog i borba za određeni sistem vrijednosti. Mediji su značajani u toj borbi.⁸⁹³

Ona takođe ističe da među vodećim evropskim prestonicama dominira mišljenje da je status quo u Bosni neodrživ. Ona smatra da će uloga Nemačke u njegovoj promeni biti veoma važna. Rusija prati razvoj događaja sa time u vezi i uočila je da u EU postoje ozbiljni naponi da se integracija ubrza. Zemlje Zapadnog Balkana u EU, nije nešto što bi Rusija rado videla u budućnosti.⁸⁹⁴

Prirodna katastrofa koja je u proleđe 2014, pogodila zemlje Balkana pokazala je da u regionu postoji susedska solidarnost, ali i nedostatak međusobne saradnje na međudržavnom nivou. Srbija nije raspolagala podacima o vodostaju Save u gornjem toku, što je bilo veoma važno za planiranje odbrane od polava nizvodno, zbog toga što Srbija i Hrvatska nemaju bilateralni sporazum o delovanju u slučaju elementarnih neopogoda i katastrofa. Aleksandar Popov, direktor Centra za regionalizam, naglašava da je nepojmljivo da osim nacionalnih kriznih štabova, nije formiran jedan zajednički, u okviru koga bi se obavljala međusobna razmena podataka i koordinirale aktivnosti na terenu. Srbiji je tokom poplava stigla pomoć suseda u tehnici, ljudima, materijalna... ipak, ružna strana medalje je pokazala manjkavosti u saradnji između susednih država.”⁸⁹⁵

Regionalna saradnja o kojoj govore lideri Srbije prioritet daje Republici Srpskoj. Međutim, isticanje posebnih odnosa sa nekim od članice regiona, kako ističe Vladimir Gligorov, predstavlja zapravo ograničavanje regionalne saradnje.⁸⁹⁶

893 Radio slobodna Evropa, 28. novembar 2014.

894 Isto.

895 <http://www.mc.rs/regionalna-saradnja-na-zapadnom-balkanu—kako-dalje.4.html?eventId=9393>.

896 <http://pescanik.net/regionalna-saradnja/>.

Gligorov smatra da je za podizanje nivoa regionalne saradnje neophodno dogovoriti okvir privrednih politika. To bi moglo da se uradi u okviru Regionalnog saveta za saradnju u Sarajevu. Na taj način bi čitav region postao jedinstveno područje za ulaganje. To bi obezbedilo i dovoljan obim i stabilnost, pa bi se mogla očekivati značajnija ulaganja u industrijsku proizvodnju. Veće i poznatije firme izbegavaju region, jer ga vide kao skup malih i nestabilnih zemalja. To bi bilo potrebno promeniti.⁸⁹⁷

Srbija se deklarativno zalaže za regionalnu saradnju. Međutim, ta saradnja se kontinuirano spotiče o probleme proizašle iz ratova devedestih. Oni su ozbiljna prepreka za Srbiju, jer ona poriče učesće u ratovima i svoju odgovornost za raspad Jugoslavije.

EU je u međuvremenu uvela novi kriterijum za pristupanje u članstvo: ekonomski menadžment i ekonomska konsolidacija regiona. Taj uslov, kao i dramatična ekonomska situacija u regionu, zatim prošlogodišnje poplave i bojazan od socijalne radikalizacije, doveli su do toga da političari sve češće pominju neophodnost regionalne saradnje.

897 Isto.

Bosna: na čekanju

Dejtonski sporazum je pšotpisan pre 20 godina, ali je Bosna i Hercegovina kao država, prema mišljenju mnogih, još daleko od punoletstva. Svi pokušaji Brisela, ali još mnogo više Vašingtona, da je učine funkcionalnom državom do sada nisu dali rezultat. Doduše, ni susedi, pogotovo oni iz Beograda i Zagreba, nisu pokazali dovoljno interesa da se stanje promeni. Vremenom su i lokalni lideri izgubili interes za atlantske integracije i ušančili su se na status quo poziciji.

Novi ministar inostranih poslova Bosne Igor Crnadak objašnjava da je BiH imala jedan dosta stabilan pravac ka NATO, ali da nakon proglašenja nezavisnosti Kosova 2008 dolazi do zaokreta u politici Beograda, a nakon toga zaokret i kod stava Republike Srpske. To se zatim, kako kaže, prenelo i na institucije BiH.⁸⁹⁸ Medjutim, Mladen Ivanić smatra da nije realno očekivati da ijedan Srbin u BiH glasa za ulazak u NATO dok je Srbija van te organizacije.⁸⁹⁹ Igor Crnadak ističe da stav Ivanića odražava potpuno jasan i otvoren stav svih političkih subjekata koji egzistiraju u političkom životu RS i da se to neće promeniti.⁹⁰⁰

Bosna i Hercegovina (BiH) je blokirana i nefunkcionalna država. Revizija Dejtonskog sporazuma je tema, kako u Bosni tako i u međunarodnoj zajednici. Dejtonski sporazum je instalirao dva entiteta koji funkcionišu na dva principa: jedan je centralistički (RS), a drugi, visoko decentralizovan sistem (Federacija BiH). To Bosnu čini dodatno nefunkcionalnom. EU i SAD su u više navrata pokušavali da mobilišu sve tri strane za promene, kako bi Bosna ispunila preduslove za evroatlantske integracije. U tome se za sada nije uspeklo. U međuvremenu BiH je postala paradigma za sve unutrašnje konflikte koji se završavaju etničkim podelama. Najnoviji primer je

898 Danas, 6, april 2015.

899 <http://www.avaz.ba/clanak/173047/mladen-ivanic-bih-ulazi-u-nato-samo-ako-to-prvo-uradi-srbija>

900 Danas, 6. April 2015.

Ukrajina za koju se kao jedno od rešenja razmatra i iskustvo u Bosni, odnosno Dejtonski sporazum.

Kad je reč o odnosu Srbije prema Bosni, on se suštinski nije promenio. Do promene može doći samo uz dalji pritisk EU i SAD. Za sada signali koji stižu sa najvišeg državnog vrha u Beogradu, nisu sasvim jasni. Dve su osnovne prepreke u normalizaciji odnosa sa Bosnom – interpretacija rata u Bosni i tumačenje Dejtonskog sporazuma. Od 2008. godine, kad je Kosovo proglasilo nezavisnost odnos prema Bosni se učvrstio na liniji održavanja statusa quo sa jasnim ciljem o pripajanju RS Srbiji. To je javno iznosio Milorad Dodik koji je od 2008. godine sistematski narušavao integraciju Bosne koja je već bila dostigla određeni nivo, zahvaljujući velikom angažmanu visokih predstavnika. Dodik je za to imao prećutnu podršku Beograda, koji je javno iznosio stav da Beograd prihvata ono što se “tri naroda dogovore”.

Zvanična teza Beograda je da Srbija nije učestvovala u ratu, te da je rat u Bosni bio građanski. Pri tome, tvrdi se da su Bošnjaci započeli rat protiv JNA. Na toj tezi se zasnivaju i optužnice koje je podiglo Vojno tužilaštvo SRJ 1993, a kasnije preuzelo Tužilaštvo za ratne zločine, protiv bošnjačkog vojnog i političkog vrha za slučajeve “Dobrovoljačka ulica” (u Sarajevu) i “Tuzlanska kolona”. Te optužnice još uvek su aktuelne uprkos činjenice da su Ejub Ganić i Jovo Divjak, nakon što su uhapšeni po Interpolovim poternicama, bili oslobođeni. Nije udovoljen zahtev Srbije da se isporuče.

Svi slučajevi koji su procesuirani pred Haškim tribunalom, a vezani su za Bosnu, u Srbiji su proglašeni za antisrpske. Najviše osporavanja imaju presude koje se odnose na genocid u Srebrenici. Mada Međunarodni sud pravde nije presudio protiv Srbije u bosanskoj tužbi protiv nje za genocid i agresiju, jasno je naznačio da je Srbija odgovorna zato što nije sprečila genocid. Presuda upućuje na logističku i finansijsku podršku Srbije Vojsci RS. Srbija ne priznaje da se u Srebrenici dogodio genocid. Predsednik Srbije Tomislav Nikolić je u više navrata izjavljivao da u Srebrenici nije bilo genocida, već da je reč o ratnom zločinu. Poricanje genocida ima veliku podršku u akademskim krugovima koji su u tom smislu objavili brojne knjige, izveštaje, studije i sl. Najavljena rezolucija Ujedinjenih nacija o genocidu u Srebrenici povodom 20-godišnjice, već je sačekana sa negodovanjem.

Smatra se da, ukoliko bude usvojena, ona se “neće zaustaviti na pukom potvrđivanju diskreditovanog službenog narativa, već će biti naloženo i uvođenje specifičnih mera. Među tim merama najrepresivnije su – krivično kažnjavanje “negiranja” zvanične teze, a osim toga i nametanje u oba entiteta BiH (dakle i u Republici Srpskoj) obaveznog školskog gradiva sa nalogom da se sporni događaji u Srebrenici moraju razmatrati isključivo sa pristrasnog stanovišta”. Konačni cilj je, kako se navodi, urušavanje Republike Srpske, kako bi bila apsorbovana u strukture NATO i EU.⁹⁰¹

Predsednik Nikolić sumnja u opstanak Bosne, jer, kako kaže, “ja ne mogu da učinim ništa da BiH opstane ako ona to ne želi. Da li se za ovih 20 godina ikakav lepak pojavio da poveže BiH? Mislim da takvo nešto uopšte ne postoji”.⁹⁰²

Sve izjave predsednika Nikolića o Bosni zbunjuju Evropsku uniju, jer nije jasno šta je spoljna politika Srbije. Premijer Aleksandr Vučić se deklarativno zalaže za drugačiju politiku prema Bosni. On naglašava da “Vlada Srbije na najjasniji način sprovodi politiku podrške i poštovanja integriteta i teritorijalnog suvereniteta Bosne i Hercegovine, i tu nema nikakve promene ni odstupanja”.⁹⁰³ Međutim, on jeste za poštovanje teritorijalnog integriteta BiH, uz, “razume se, očuvanje entitetske posebnosti Republike Srpske unutar BiH. To je politika Vlade Srbije i ona je potpuno jasna i precizna”.⁹⁰⁴

Nakon socijalnih nemira (zima, 2014) u Federaciji BiH, Vučić je odmah upriličio sastanak sa Miloradom Dodikom i Mladenom Bosićem u Beogradu, uz izjavu da je cilj Beograda da se sačuva Republika Srpska.

Milorad Dodik predsednik Republike Srpske, jasno i radikalno zastupa tezu otcepljenja. Beograd ne reaguje na te tvrdnje. Uz to, Milorad Dodik prisustvuje svim zvaničnih manifestacijama Republike Srbije, uvek tik do predsednika. Na vojnoj paradi 17. oktobra, koja je upriličena i prilagođena dolasku predsednika Rusije, Vladimira Putina, Dodik je bio na glavnoj tribini kao šef svoje države. On uporno ponavlja da „nam ne treba Bosna.

901 Stefan Karganović, „Konstrukt u službi ‘viših’ ciljeva”, Pečat, br. 360, mart 2015.

902 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/tomislav-nikolic-opet-o-opstanku-bih>.

903 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/475723/Nikolic-saplice-Vucica-i-na-Bosni>.

904 Isto

Nije zapravo reč samo o politici, već i o mentalitetu. Istoriji. Srbi nikad nisu prihvatili Bosnu kao državu” i dodaje da su balkanski problemi mnogo stariji i kompleksniji od onih na Krimu i mogu biti rešeni samo okončanjem unije sa bosanskim muslimanima. Ako region može da prihvati dve albanske države, Albaniju i Kosovo, onda mogu da budu i dve srpske zemlje.⁹⁰⁵ Dodikova politika se svodi na to da RS bude što manje entitet, a što više država, jer, kako ističe, “samo jaka Srpska može da obezbiedi ovde život”.⁹⁰⁶

Milorad Dodik, predsednik Republike Srpske, je pripremao odcpljenje Republike Srpske u kontekstu ukrajinske krize, i za to je tražio podršku premijera Vučića koji je to odbio. To je obelodanio Bodo Veber koji je informaciju dobio od zapadnih diplomatskih izvora.⁹⁰⁷

Rusija i RS

Milorad Dodik provokativnom politikom pokazuje da je politika Zapada prema Bosni i Hercegovini slaba. To je kao šansu iskoristila Rusija, podržavajući Dodika, ali ne, kako ističe Bodo Veber, saradnik Veća za politiku demokratizacije iz Berlina, iz nekog izvornog geopolitičkog interesa koji ona ima u Bosni i Hercegovini, nego isključivo zbog toga da bi iskoristila slabost Zapada. To je metoda koju Moskva već godinama praktikuje i tu je Dodik dobro došao kao partner. Od toga koristi ima samo Dodik, ali ne i građani Republike Srpske.⁹⁰⁸

Rusija ima relativno snažan uticaj u Republici Srpskoj, pre svega zbog jakih veza sa predsednikom Dodikom. Njen odnos prema Bosni i Dejtonskom sporazumu zavisi od procene Moskve u datim okolnostima. Bodo Veber podvlači da „Moskva može proceniti da joj odgovora slaba dejtonska Bosna i Hercegovina, pa će onda ići na njeno održavanje, a može u nekoj

905 <http://www.telegraf.rs/vesti/1052915-dodik-za-njuzvik-skoti-kao-primer>

906 Portal Klix.ba 12. Septembar 2014

907 <http://www.slobodnaevropa.org/content/weber-dodik-hteo-da-krene-u-secesiju-rs-vic-ga-sprecio/26577779.html>.

908 <http://www.slobodnaevropa.org/content/dodik-najverniji-saveznik-rusije-na-balkanu/26597131.html>.

eskalaciji konflikta sa Zapadom proceniti da treba da gura gospodina Dodika, ili nekog drugog u Republici Srpskoj ka secesiji, bez obzira što bi to izazvalo konflikt u Bosni i Hercegovini. Moglo bi se, dakle, i ovo drugo desiti, ali to nije jasno, pošto je nepredvidiv razvoj globalne geopolitičke situacije. Zato su to za sada samo spekulacije i to mora da ostane u sferi spekulacija.”⁹⁰⁹

Rusija nije glasala za rezoluciju Saveta bezbednosti UN da se produži mandat mirovne operacije Evropske unije EUFOR u Bosni, čiji je cilj kontrola realizacije Dejtonskog sporazuma i sprečavanje obnavljanja etničkih konflikata. Rusija ima primedbe na model upravljanja u Bosni i zato nije podržala rezoluciju. Rezulicaja je, kako ističe Stanislav Borzjakov, pripremljena u vidu „paketa” tj. daje zeleno svetlo misji EU, ali i vojnom štabu NATO u Bosni. Moskva se tome protivi na sav glas, ali bi joj više odgovaralo da NATO u potpunosti prenese svoje funkcije na EU.⁹¹⁰

Pojedini ruski politikolozi smatraju da sadašnji neefikasni model, faktički predstavlja garanciju da Bosna neće postati deo NATO. Neće biti reformi koje su za to neophodne, ali je zato gotovo izvesno da će Srbi staviti veto na takvu odluku.⁹¹¹

Moskovski Institut za međunarodne odnose organizovao je okrugli sto na temu 20 godina Dejtonskog sporazuma (april 2015) Akademik Anatolij Torkunov i prof. dr Sergej Grizunov su objasnili da Moskva nema specijalističke studije balkanistike i da bi okrugli sto na temu Dejtonskog sporazuma trebao biti prvi korak u tom pravcu. U diskusiji su uzeli učešća zamenici ruskog ministra spoljnih poslova Aleksej Meškov i Grigorij Karasin, visoki predstavnik za BiH Valentin Incko, te ambasadori više zemalja akreditovani u Moskvi, među kojima i ambasador BiH Ivan Barbalić. Barbalić je rekao da bi “model Dejtona mogao biti primenjen u razrešavanju ukrajinskog konflikta”. I on, kao i praktično svi koji su govorili na skupu, pozitivno su ocenili ulogu Dejtonskog sporazuma. I ovaj skup ukazuje na

909 <http://www.slobodnaevropa.org/content/dodik-najverniji-saveznik-rusije-na-balkanu/26597131.html>.

910 http://ruskarec.ru/politics/2014/11/14/donbas_kao_republika_srpska_35015.html.

911 http://ruskarec.ru/politics/2014/11/14/donbas_kao_republika_srpska_35015.html.

interes koji Rusija pokazuje za Balkan, a posebno za Dejtonski sporazum koji se sve češće pominje kao model za Ukrajinu.

Nemačko – britanska inicijativa

Bosanska kriza nije samo problem njenih konstitutivnih naroda, već problem I međunarodne zajednice, pre svega EU, jer su oni instalirali sistem koji nije funkcionalan. I međunarodna zajednica je u tom pogledu odgovorna za paralizu bosanske države. Bosansko pitanje je hibernirano poslednjih nekoliko godina zbog fokusa međunarodne zajednice na rešavanje statusa Kosova. U tom smislu energija EU, kada je reč o Zapadnom Balkanu, uglavnom je bila usredsređena na Srbiju kao glavnog faktora stabilnosti regiona. Potpisivanje Briselskog sporazuma, kao i činjenica da je Srbija stekla status kandidata, otvorili su prostor za nove inicijative za Bosnu.

Već duže vreme bosanski Hrvati pokušavaju da otvore i hrvatsko pitanje u Bosni na šta je pažnju obratila i međunarodna zajednica. Međunarodna krizna grupa (ICG) i deo članova Evropskog parlamenta ponovo su pokrenuli aktiviranje Prudskog sporazuma i organizaciju BiH sa tri, odnosno četiri teritorijalne jedinice, što bi, kako smatraju, bio izlaz iz “trenutnog političkog haosa” u toj državi. U specijalnom izveštaju o BiH, analitičari ICG-a, na ovaj način vide rešenje krize, čemu se, međutim, oštro protive bošnjački političari koji ne žele ni da čuju za teritorijalnu reorganizaciju zemlje, ukoliko to podrazumeva decentralizaciju, u ovom slučaju unutar Federacije BiH. Međutim, međunarodni stručnjaci ističu da ovoga puta treba upotrebiti “oprezniji pristup”. Iako ne vide ništa sporno u formiranju hrvatskog entiteta, oni smatraju da bi smanjenju napetosti sa bošnjačke strane moglo da doprinese uspostavljanje četvrtog entiteta na teritoriji sarajevske regije, mada to, opet, otvara pitanje celovitosti RS na prostoru Istočnog Sarajeva.⁹¹²

“Prudski dogovor bio je pogodna skica novog ustavnog uređenja i veliki napredak u odnosu na dotadašnji status kvo”, navode u ICG-u i ocenjuju

912 <http://www.pressonline.rs/svet/balkan/321221/medjunarodna-krizna-grupa-zagovara-hrvatski-entitet-u-bih.html>

da ne postoji ništa samo po sebi sporno u formiranju hrvatskog entiteta, nego da bi, naprotiv, to rešilo mnoge dosadašnje probleme u odnosima na relaciji kantoni – entiteti – država.⁹¹³

Ruski ambasador u BiH Aleksandar Bocan Harčenko kao glavni problem u BiH vidi položaj Hrvata, a ne predsednik Republike Srpske Milorad Dodik. On je naveo da kod zapadnih partnera u Veću za sprovođenje mira (PIC), ali i u BiH, postoji politika dvostrukih standarda, te da se uvek okrivljuju RS, njena vlast i predsjednik Dodik kada se nešto dogodi.⁹¹⁴

Vraćanje zapadnog Balkana na dnevni red europske politike započelo je hrvatskom inicijativom u Briselu još u februaru usvajanjem zaključaka koji se odnose na BiH. Zatim je 5. decembra 2014. gođine u Aspen Institutu održana konferencija ministara inostranih poslova jugoistočne Europe, na kojoj su njemački i britanski ministri pokrenuli inicijativu za brže približavanje BiH Europskoj uniji i pozvali političare te zemlje da što pre krenu u nužne reforme čim se formira nova vlast nakon nedavnih izbora. Ministri Nemačke i Britanije, Steinmeier i Hammond, su uputili i otvoreno pismo građanima BiH u kojem stoji da će iduće četiri godine biti odlučujuće za budućnost te države za koju je nužno brzo formiranje vlasti koja bi kao prioritet trebala odrediti konkretne reforme. Oni su tražili od izabranih političara da se pismenom izjavom obavezuju na sprovođenje institucionalnih reformi na svim nivoima države, koje su osmišljene da je učine funkcionalnijom i omogućće joj da efikasnije radi sa EU. Takodje i prihvatanjem obaveze da će sa EU dogovoriti mapu puta za široki plan reformi putem kojeg će Bosna i Hercegovina napredovati na putu pridruživanja EU, uključujući i implementaciju Kopenhaških kriterija, političkih i ekonomskih. Reforme koje su predložene su usko vezane za Sporazum za rast i zapošljavanje (Compact for Growth) koji je objavljen početkom 2015 godine.⁹¹⁵

913 <http://www.pressonline.rs/svet/balkan/321221/medjunarodna-krizna-grupa-zagovara-hrvatski-entitet-u-bih.html>

914 <http://www.vecernji.ba/problem-u-bih-je-polozaj-hrvata-a-ne-dodik-936576>

915 http://www.sarajewo.diplo.de/Vertretung/sarajewo/ba/03/aspen_konferenz_berlin_2014.html

Hrvatska je podržala predlog. Ivo Josipović je izjavio: "Ne samo da stojimo iza te inicijative, već je dobar deo njenog sadržaja Hrvatska ideja". Takođe je podsetio da je ministarka spoljnih poslova Hrvatske Vesna Pusić bila "snažni zagovornik takvih, posebno dizajniranih, direktiva za BiH".⁹¹⁶ I Nova hrvatska predsednica, kako je najavila, lično će se zalagati za evropski i evroatlantski put BiH. „Učiniću sve što je u mojoj moći da održim pažnju EU, SAD i NATO-a na BiH”.⁹¹⁷

Predlog izjave Predsedništva BiH je naišao na oštre kritike Dodika i njegove koalicije. Njegove zamerke su se odnosile na to da je izjava koncipirana uopšteno i da nije precizirano da svaki nivo vlasti u BiH (od zajedničkih institucija BiH, preko institucija RS i FBiH i institucije kantona u FBiH, do institucija Brčko distrikta) sprovodi obaveze u skladu sa svojim ustavnim ovlašćenjima. Dodik je obrazložio da tako postoji opasnost od preuzimanja ovlašćenja RS u procesu evrointegracija BiH. Narodna skupština Republike Srpske jednoglasno je prihvatila Izjavu o principima pristupa BiH Evropskoj uniji, ali tek nakon određenih ispravki. Tako se završio sukob između vladajuće koalicije u RS okupljene oko SNSD-a Milorada Dodika i opozicionog Saveza za promene, čiji je jedan od lidera Mladen Ivanić, kao srpski član Predsedništva BiH, bio jedan od predlagача pomenute izjave.

Premijer Srbije Aleksandar Vučić se uključio u spor unutar RS i izjavio da bi bilo dobro da Dodik i vlast RS budu konsultovani o Izjavi. Time je, praktično, otpočeo put kao rešavanju srpsko-srpskog "nesporazuma" u RS koji se završio prihvatanjem korigovane Izjave u Narodnoj skupštini RS. Vučić se, kako stvari stoje, trudi da zavađene srpske političare u Republici Srpskoj što čvršće drži na "proevropskom kursu", prikazujući sebe kao ključnog posrednika.

Antievropski blok u Srbiji se pribojava da će Vučić biti popustljiv u odnosu na zahteve EU prema Bosni, što onda znači da prekranje ustavnih temelja na putu transformacije BiH od dejtonske ka "briselsoj"/"funktionalnoj" nije nemoguće. Smatra se da je Vučić tako odigrao ulogu s kojom, izgleda, najradije nastupa pred publikom u Srpskoj: prikazao se kao pomiratelj dva zavađena srpska politička bloka i neka vrsta njihovog

916 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=12&dd=16&nav_id=936899

917

“ujedinitelja” na proevropskom kursu. Ističe se da, ukoliko ga u Briselu prepoznaju kao pouzdanog posrednika u rešavanju međusrpskih nesporazuma u RS na “evropskom putu” BiH, neće biti neobično da se u nekoj novoj situaciji Vučić ponovo nađe u ulozi pomiritelja između Dodikovog bloka i Saveza za promene.⁹¹⁸

Petog decembra 2014, komesari EU, Federika Mogerini i Johannes Han, sastali su se u Sarajevu sa liderima političkih partija iz Republike Srpske i Federacije BiH kako bi dogovorili mapu puta prema tzv. britansko-nemačkoj inicijativi za BiH. Britansko-nemačka inicijativa predviđa da Bosna u kratkom roku dobije 800 miliona evra i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, ukoliko politički lideri i parlament donesu plan za reforme i napismeno se obavežu da će ga sprovoditi.

Nemačko – britanska inicijativa insistira na „sprovođenju socio-ekonomskih reformi”. Još nije definisano o kakvim konkretnim reformama je reč: o tome treba da se dogovore bosanski političari u narednih nekoliko meseci. Medjutim, bez istovremenog uspostavljanja mehanizma koordinacije problem nije moguće rešiti. Pomenutu britansko-nemačku inicijativu, Dejan Jović, bivši savetnik za spoljno politička pitanja Ive Josipovića, smatra manjkavom i parcijalnom, jer ne otvara “pitanja unutrašnjih odnosa u BiH”, jer ukoliko se unutrašnje protivrečnosti u BiH ne rasprave na vreme, teško će se izbeći sudbina bivše SFRJ: prvo implozija, pa eksplozija.⁹¹⁹

Iako pobornik EU integracija, Jović upozorava i da EU više nema izvorne kopenhavske kriterijume, već se “na zemlje koje su u sve lošijem stanju, primenjuju sve oštriji kriterijumi, od kojih neke ne bi mogle ispuniti ni sadašnje članice EU.”⁹²⁰

Florian Bieber sa Univerziteta u Gracu u nemačko-engleskoj inicijativi ne vidi nikakav novi pristup Evropske unije Zapadnom Balkanu. On ističe: „Nisam siguran da je pismo ministara spoljnih poslova Velike Britanije i Njemačke od prekučer – nova strategija. Ja to više vidim kao analizu što

918 <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/briselsko-kuvanje-zaba-u-bosanskom-loncu.html?alphabet=L#yvComment124216>

919 http://www.slobodna-bosna.ba/vijest/17493/dejan_jovic_politolog_ne_znamo_sta_europa_sada_zeli.html

920 Isto

se do sada nije uspjelo, ali još ne vidim neku novu strategiju. Vidim priznanje da stavljanje previše prevelikih uvjeta prerano u procesu nije bio uspješan pristup, znači inzistiranje na slučaju Sejdić – Finci u tako ranom procesu integracije je bio greška. To je već mjesecima bilo priznavano u debatama. To nije nešto novo, ali ovo je prvi puta da se to i formalno vidi i mislim da je to jako dobro.”⁹²¹

Ekonomsko-socijalna situacija

Ekonomska regresija regiona je sve dramatičnija i teško da ijedna zemlja Zapadnog Balkana može da udovolji novi kriterij koji je uveden – ekonomsko upravljanje. Ukoliko međunarodna zajednica zaista želi suštinske promene neophodno je da zauzme jasan stav prema kočničarima promena u BiH. Suštinske reforme u Bosni moguće su samo uz pritisak međunarodne zajednice. Prošlogodišnji protesti u Federaciji u bošnjačkom delu mogu se lako ponoviti, ne samo u Federaciji, već ovog puta i u RS, jer je situacija u odnosu na prošlu godinu gora. Ekonomski progres i stabilna situacija u zemlji jedino mogu osigurati put prema članstvu u EU i NATO.

Ekonomska situacija u Bosni je zabrinjavajuća. U RS je mnogo dramatičnija. Ognjen Tadić tvrdi da je RS najsiromašnija zemlja u Evropi. Sam grad Sarajevo je neuporedivo bogatiji nego cela RS, sa mnogo više novca u opticaju, što obezbeđuje privrednu aktivnost. Zapadna Hercegovina je odmakla u razvoju, pre svega u oblasti trgovine. Imamo slične prirodne i ljudske pretpostavke, koje su nažalost u RS pogrešno organizovane, prepuštene partijskom menadžmentu i pljačkama. Zbog svega toga su efekti rada ljudu u RS znatno manji nego u Federaciji BiH. To se vidi i na standardu u vezi i sa penzijama i sa platama, sasvim svejedno.⁹²²

Prošlogodišnje poplave su ogolile nesposobnost regionalnih lidera kada je reč o upravljanju zemljoim i privredom. Političari su postali svesni da bez ozbiljnog uvažavanja ekonomske i socijalne realnosti, nezadovoljstvo naroda može opet da se prelije na ulice i time ugrozi njihove pozicije.

921 <http://www.slobodnaevropa.org/content/njemacko-engleska-inicijativa-za-bih-novi-pocetak-ili-nista-novo/26679766.html>

922 Politika, 8. Oktobar 2014.

Zato se u bilateralnim susretima sve više govori o neophodnosti regionalne ekonomske saradnje. Političari sa obe strane Drine sve više potenciraju međusobnu povezanost. Tako je Ivica Dačić prilikom Lagumdžijine posete Berogradu ukazao: "Imamo velike mogućnosti razvoja ekonomske saradnje i sve su to teme oko kojih bi trebalo da iskoristimo samu tu činjenicu da smo međusobno povezani i da smo u tim stvarima mnogo jači ukoliko djelujemo zajedno, a ne pojedinačno",⁹²³ Zajednički nastup na donatorskoj konferenciji zbog poplava u regionu, doneo je znatno više sredstava nego da se nastupalo odvojeno.

Lagumdžija i Dačić su najavili konkretne projekte, koji će biti izneseni pred međunarodne institucije i istakli da i bosanskohercegovačke i srbijanske firme već počinju sa zajedničkim nastupima na trećim tržištima. To se pre svega odnosi na građevinski sektor i agrobiznis, a prioritet su i projekti iz domena energetike i komunikacija.

Aleksandar Vučić je govoreći o unapređenju odnosa Srbije i BiH, ocenio je da Srbi, Bošnjaci i Hrvati, koji vekovima žive na ovim prostorima, ni u budućnosti neće moći jedni bez drugih, dodavši da će za sve biti bolje da to razumeju i "neke usijane glave".⁹²⁴ Posebno je naglasio da sami, odvojeni i posvađani bićemo mala i beznačajna tržišta, s umirućim ekonomijama, politikama prošlosti, a ne budućnosti. U političkom smislu nije nam potrebno bratstvo i jedinstvo, ali nam je potrebna racionalna i odgovorna, bliska saradnja na svim poljima, od izgradnje infrastrukturnih projekata do zajedničkog izlaska na treća tržišta.⁹²⁵

BiH je jedan od najznačajnijih spoljnotrgovinskih partnera Srbije (2014. ukupna trgovinska razmena je iznosila oko 1,4 milijarde evra, od toga izvoz Srbije je dostigao 993 miliona EUR, a izvoz BiH 403 miliona EUR). R. Srbija je, sa skoro 900 miliona EUR ulaganja, jedan od najvećih investitora u BiH.⁹²⁶

923 <http://depo.ba/clanak/117466/srbija-zeli-dobre-odnose-s-rs-om-i-federacijom-bih-ali-i-sa-zvanicnim-sarajevom>

924 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1886137/Vu%C4%8Di%C4%87%3A+Sna%C5%BEna+Srbija+-+jaka+Republika+Srpska.html>

925 Isto

926 <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni->

Podaci o trgovinskoj razmeni Srbije i BiH poklapaju se s političkom aktivnošću političara. Prema obimu razmene, Srbija je za BiH četvrti najvažniji trgovački partner, a za Srbiju – BiH je treće najvažnije izvozno tržište. Kada je riječ o investicijama, Srbija je u BiH od 2005. do 2013. godine uložila 842,4 milijuna eura, dok su investicije bosanskih firmi u Srbiju bile sedam puta manje, odnosno 110 milijuna eura.

Ipak, najveći deo te razmene odnosi se na Republiku Srpsku. Odnosi sa Federacijom BiH još uvek zaostaju. Srbija je potpisala aneks protokola sa RS za projekat Podrinje, koji obuhvata po 15 opština iz Srbije i RS i predviđa zajedničke aktivnosti i saradnju u sedam oblasti odnosno na realizaciji projekata u oblasti infrastrukture, poljoprivrede, turizma, energetike i zaštite životne sredine, zdravlja i kulture. U okviru projekta Podrinje je predviđena i izgradnja novog mosta preko Drine između Ljubovije i Bratunca, kao i više hidroelektrana na Drini.⁹²⁷

Da je prioritet Republika Srpska jasno je i u svim porukama koju šalju lideri kako Srbije, tako i Republike Srpske. Milorad Dodik I Aleksandar Vučić su saglasni da politička i ekonomska stabilnost u regionu imaju suštinski značaj i za Srbiju i za Republiku Srpsku, te da će zajedničkim snagama pokušati da je očuvaju tako što će se međusobno pomagati. Dve vlade dogovaraju zajedničke infrastrukturne projekte.

Regionalna saradnja o kojoj govore lideri Srbije, a koja prioritet daje Republici Srpskoj i isticanje posebnih odnosa nekih od članice regiona jeste, kako ističe Vladimir Gligorov, zapravo ograničavanje regionalne saradnje.⁹²⁸

EU će vršiti još veći pritisak kako bi se regionalna ekonomska saradnja intenzivirala i u tom smislu moguće je očekivati da dramatična ekonomska situacija u region nosi potencijal za integraciju regiona.

.....
odnosi/11421-bosna-hercegovina?lang=lat

927 <http://www.tanjug.rs/novosti/167166/akcioni-plan-za-podrinje-do-kraja-marta.htm>

928 <http://pescanik.net/regionalna-saradnja/>

Zaključci

Medjunarodni kontekst odnosno dilema Srbije u odnosu na svoje prioritete bitno će uticati i na nejn odnosi prema Bosni. Stoga ambivaletne poruke koje dolaze iz Beograda kada je reč o Bosni u velikoj meri će zavistiti od toga kako će se razvijati odnosi na liniji EU – Moskva.

Ako je istinski opredeljena za EU, Vlada Srbije mora odigrati konstruktivnu ulogu u naporima medjunarodne zajednice da Bosna postane funkcionalna država.

Vlada Srbije mora sa vise hrabrosti prići problemima koji proističu iz nedavne prošlosti. Sve dok se Srbija ne suoči sa vlastitom odgovornošću imaćeozbiljne problem u normalizaciji odnosa sa regionom, posebno sa Bosnom.

Na ekonomskom planu Srbija mora uravnotežiti odnose sa NBosnom tako što će intenzivirati svoje odnose I sa Federacijom BiH.

Britansko – nemačka inicijativa je šansa da Vlada Srbije pokaže konstruktivnu posredničku ulogu kada je reč o Republici Srpskoj.

Vlada i Parlament Srbije imaju obavezu da 11. juli uvedu kao dan sećanja na genocid u Srebrenicu. Dvatesetogodišnjica tog strašnog zločina je prilika da pokaže da svoje odnose sa Bošnjacima diže na viši nivo – moralni i ertički.

Hrvatska: trend koji zabrinjava

Odnosi Srbije i Hrvatske su uvek bili složeni, kako u obe Jugoslavije tako i sada. Hrvatska kao članica EU ima povoljniju poziciju u širem međunarodnom kontekstu. Ukoliko se Srbija i istinski opredeli za članstvo u EU, njeni odnosi sa Hrvatskom (kao i sa ostalim zemljama bivše Jugoslavije) moraju doseći nivo koji će EU verifikovati kao zadovoljavajući. Napravljen je ogroman napredak, ali taj cilj još nije dosegnut. Bivši predsednici Srbije i Hrvatske, Boris Tadić i Ivo Josipović doprineli su „snažnom otopljanju odnosa”. Josipović naglašava da je Srbija izuzetno važan sused Hrvatske, da Hrvatska za nju ima i „jak ekonomski interes”, ali „opšti je osećaj da je rast dobrih odnosa na neki način došao do stagnacije”.⁹²⁹

Neraščišćeni problemi iz nedavne prošlosti (nestali, granice, imovina, manjine, kulturno blago. ćirilica) još uvek u značajnoj meri opterećuju odnose, posebno tokom predizbornih kampanja. Tokom 2014. godine odnose su opterećivale i međusobne tužbe Hrvatske i Srbije za genocid pred Međunarodnim sudom pravde (MSP). Tada je podignuta tenzija u kojoj su srpski mediji prednjačili sa negativnim napisima o Hrvatskoj. Povratak Šešelja i njegove uvrede na račun Hrvatske dodatno su podigli tenziju. Usledila je inicijativa hrvatskih poslanika u Evropskom parlamentu za usvajanje rezolucije o Šešelju. U Rezoluciji stoji da Parlament snažno osuđuje Šešeljevo ratno huškanje, podsticanje na mržnju, ohrabrivanje teritorijalnih pretenzija i pokušaje da se Srbija skrene sa evropskog puta. Parlament takođe upozorava da su Šešeljeve provokativne izjave otvorile ratne rane i da bi mogle da podriju napore na regionalnom pomirenju i napredak koji je postignut poslednjih godina.⁹³⁰

Odnosi su se počeli otopljavati krajem godine. Ivica Dačić, ministar inostranih poslova Srbije je prilikom posete Zagrebu izjavio da su odnosi Srba i Hrvata ključni za region i da, možemo da živimo u mržnji, izolaciji

929 <http://www.politika.rs/rubrike/region/Josipovic-Odnosi-Hrvatske-i-Srbije-stagniraju.lt.html>

930 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/514669/Evropski-parlament-izglasao-Rezoluciju-o-Seselju>

i sukobima, ali možemo i da se rukovodimo zajedničkim interesima.⁹³¹ On probleme dve zemlje svrstava u tri “korpe” pitanja. Prva su otvorena pitanja iz prošlosti. Druga su ona aktuelna za aktuelne bilateralne odnose, uključujući i ekonomiju, a treća je budućnost, to jest evropske integracije i zajednički projekti. Dogovoreno je i da se te tri “korpe” međusobno ne uslovljavaju: “Dogovorili smo se o mehanizmima za otklanjanje problema i posle toga ostaje politička odluka da li želimo da nešto bude urađeno ili ne. Dosad je to bila haotična organizacija zasnovana na verbalnim iskazima, a malo toga je konkretnog urađeno. Dogovorili smo se i da dva puta godišnje ministri inostranih poslova analiziraju situaciju.”⁹³²

Dačić je podvukao da je Srbija spremna za konstruktivan politički dijalog, rešavanje svih otvorenih pitanja, kao i za razvoj saradnje u svim oblastima, a posebno u oblasti evropskih integracija, ekonomske saradnje i povezivanja naših zemalja i građana.⁹³³

Vesna Pusić, ministarka spoljnih poslova, je naglasila da Hrvatska neće uvoditi posebne kriterijume za Srbiju tokom pregovora o ulasku u Evropsku uniju, već će se od nje očekivati da ispuni iste uslove koje je i Hrvatska morala da ispuni, napomenuvši da “regionalna jurisdikcija kao institut ne postoji” i da je “to uslov”.⁹³⁴ Srbija je donela Zakon kojim se proglasila nadležnom za procesuiranje ratnih zločina na području bivše Jugoslavije, sto joj druge zemlje u regionu osporavaju.

Među otvorenim pitanjima je i povratak kulturnog blaga u Hrvatsku koje su Srbi izneli još 1991. godine. Najveći deo se odnosi na kulturno blago Srpske pravoslavne crkve. Za to pitanje zadužena je Mešovita srpsko-hrvatska međudržavna komisija za povraćaj kulturnih dobara. Na poslednjem sastanku te komisije je zaključeno da su stvoreni uslovi za povraćaj ukupno 533 predmeta arheološke zbirke Muzeja u Kninu, koja su privremeno smeštena u Narodnom muzeju u Beogradu, kao i arhivske građe iz Vukovara koja je privremeno smeštena u Arhivu Vojvodine. Povraćaj ovih predmeta

931 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/541943/Dacic-za-Blic-Ne-ocekujem-da-nas-Kolinda-voli>

932 Isto

933 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/541610/Dacic-sa-Kitarovicevom-o-zajednickim-projektima>.

934 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/541207/Pusic-Bez-posebnih-kriterijuma-za-put-Srbije-u-EU>.

predviđen je za kraj maja 2015. godine. Predmeti koji će biti vraćeni u Knin potiču sa lokaliteta Dolina, Polača, Vrpolje, Markovac i Burnum.

Postignut je i dogovor i da se prihvati zahtev porodice Desnica da se u što kraćem roku naslednicima omogući povraćaj porodične umetničke i arhivske kolekcije koja se nalazi na privremenom čuvanju u Muzeju srpske pravoslavne crkve. Srpska strana je postavila uslov da kulturno blago SPC mora da bude vraćeno na mesto sa koga je spaseno, ili da se smesti u odgovarajuće riznice SPC u Hrvatskoj.

Na inauguraciju predsednice Republike Hrvatske Kolinde Grabor Kitarević, umesto predsednika Srbije Tomislava Nikolića išao je premijer Aleksandar Vučić, što je izazvalo veliku medijsku pažnju.

Predsednik Nikolić nije otišao, kako je navedeno iz njegovog kabineta, zbog "njenih izjava u kojima je Vojvodinu proglasila državom, Srbe u Hrvatskoj Hrvatima, kao i činjenica da je inauguracija zakazana za Sretnje, 15. februar, Dan državnosti Srbije".⁹³⁵ Podsetio je da je svojevremeno „bio dobar domaćin predsedniku Josipoviću” i da očekuje da dobije poziv da poseti Hrvatsku. Jer, „ako nastavimo sa ratovima, a rat u Hrvatskoj se vodi i danas, teško možemo da se pomirimo. Kod nas je drugačije, Srbija se oslobodila ratova iako je primila mnogo prognanih, mnogo onih kojima je tamo neko izginuo. Posao i Vlade i predsednika je da ne postoji više stereotip o Srbiji, da Srbiju gledaju kroz ono što radimo”.⁹³⁶

Srbija i Hrvatska sarađuju na regionalnom i multilateralnom planu u okviru konkretnih inicijativa i programe kao što su PSJIE⁹³⁷, RSS⁹³⁸, Savska komisija, Dunavska komisija, CEI⁹³⁹, JJI⁹⁴⁰, CEFT⁹⁴¹. Sa Hrvatskom je uspostavljena i trilateralna saradnja, kao specifičan vid regionalnog povezivanja (održani su trilateralni skupovi predsednika, kao i ministarstava

935 <http://rs.n1info.com/a34066/Vesti/Vlada-Srbije-salje-predstavnik-na-inauguraciju-hrvatske-predsednice.html>.

936 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Nikolic-Necu-biti-u-Zagrebu-na-inauguraciji.lt.html>.

937 Proces saradnje jugoistočnoj Evropi

938 Reply Simple Syndication

939 Central European Initiative

940 Jadransko jonska inicijativa

941 Central European Free Trade Agreement

inostranih poslova Srbije, Mađarske i Hrvatske, samit predsednika Srbije sa premijerima Hrvatske i Slovenije, te sastanak predsednika Srbije, Hrvatske i članova Predsedništva BiH).⁹⁴²

Tužbe za genocid

Tužbe i posebno tok samog procesa pred Međunarodnim sudom pravde značajno su opteretili odnose između Hrvatske i Srbije. Kad je već došlo do suđenja, to je moglo da bude prilika za iskorak u odnosu na razumevanje nedavne zajedničke prošlosti. Umesto toga, medijske kampanje i prevelika očekivanja od suda na obe strane samo su doprineli oživljavanju atmosfere iz devedesetih.

Profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu Žarko Puhovski kaže da je „presuda suda u Hagu da ni Srbija ni Hrvatska nisu počinile genocid ostavila nerešene probleme između dve države“. On naglašava da je ishod nerešen jer su obe tužbe odbijene. “Međutim, Hrvatska je doživela veći neuspeh, jer je ona inicirala proces, a Srbija je samo reagovala protivtužbom. Srbija je, pak, lošije prošla, jer je sud u činjeničnom opisu prihvatio više navoda iz hrvatske tužbe”.⁹⁴³

Predsednik Srbije Tomislav Nikolić izjavio je da je lično nezadovoljan presudom Međunarodnog suda pravde, jer “Međunarodni sud u Hagu nije se usudio da donese pravdu već presudu koju mi moramo da poštujemo. U principu, presudom nije zadovoljena ni jedna strana, ali mi ćemo na ovome završiti svoje koflikte sa Hrvatskom. Ostaje da posle ovoga počnemo da živimo normalno”.⁹⁴⁴

Hrvatski ministar pravosuđa Orsat Miljenić je izjavio da je nezadovoljan odbijanjem hrvatske tužbe za genocid, ali da je Međunarodni sud pravde potvrdio da su JNA i srpske snage izvršile agresiju na Hrvatsku, te da je sve vođeno i organizovano iz Srbije. “Kad sagledamo”, ističe, “ono što

942 <http://zagreb.mfa.gov.rs/lat/us.php>.

943 <http://www.blic.rs/Projekat-EU/535109/Puhovski-Put-Beograda-u-Brisel-ide-preko-Zagreba>.

944 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/531878/Nikolic-Ostaje-da-posle-presude-pocnemo-da-zivimo-normalno>.

je Sud rekao, vidimo da je ponovo potvrđeno ono što smo uvek tvrdili – da je na Hrvatsku izvršena agresija, da je agresiju izvršila JNA i srpske snage, ali ono što je najvažnije da je sve bilo vođeno i organizovano iz Srbije”.⁹⁴⁵

Nemački mediji su odluku Međunarodnog suda pravde (MSP) o odbacivanju međusobnih tužbi Srbije i Hrvatske za genocid ocenili kao novu šansu i mudar potez suda. “Frankfurter algemajne cajtung” (FAZ) zaključuje da je u Hagu doneta “mudra presuda”: “Presuda po kojoj ni jedna strana nije počinila genocid, ali su obe počinile zločine, jeste mudra presuda”, ističe se u komentaru ovog lista, ali istovremeno zaključuje da bi presuda u kojoj se jedna ili obe strane optužuju za genocid bila pogubna po buduće odnose dveju država. On dalje ističe da “ta presuda nije oslobađajuća presuda za agresora u ovom ratu, a to je nedvosmisleno Srbija”, i ocenjuje da se Hrvatska još jednom podseća na to da uloga žrtve ne opravdava zločine.⁹⁴⁶

Dnevnik “Zidojče cajtung” ističe da “za Srbe i Hrvate ta presuda uklanja veliku prepreku na putu ka pomirenju. Sada ni jedna ni duga zemlja ne mogu suprotnoj strani da prebacuju najgori od svih zločina – genocid. Iako u Hrvatskoj gundaju zbog presude, obe vlade trebalo bi da budu srećne što je 16 godina star slučaj rešen.⁹⁴⁷ List zaključuje da “Hrvati i Srbi ne bi trebalo da se suočavaju samo sa svojim žrtvama, već i sa počinocima i to kroz pregovore, na časovima istorije, ali i u nacionalnim sudovima. Samo ako se to dogodi, možemo očekivati pomirenje”.⁹⁴⁸

Berlinski dnevnik “Tagescajtung” smatra da je presuda iz Haga prihvatljiva za obe strane, jer će “ukloniti kamen spoticanja u odnosima dveju država”. Autor teksta, međutim, strahuje da presuda neće doprineti suočavanju sa sopstvenom prošlošću, to je pokazala i presuda iz 2007. kada je Srbija oslobođena optužbi za genocid u Bosni i Hercegovini.⁹⁴⁹

945 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/531766/Miljenic-Srbija-ce-morati-da-sudi-funkcionerima-JNA-ili-ce-Hrvatska-to-uciniti>.

946 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/531969/Nemacki-mediji-o-presudi-MSP-Nova-sansa-za-odnose-Srbije-i-Hrvatske>.

947 Isto.

948 Isto.

949 Isto

Jer, "tadašnja presuda oslobodila je srpsko društvo istorijske odgovornosti. Tako se i dalje srpske ubice iz rata u Bosni proglašavaju nacionalnim junacima. I najnovija presuda pruža prostora za nove nacionalne mitove i pogrešno tumačenje istorije. Pritom je u oba društva neophodno potrebna radikalna istorijska rasprava".⁹⁵⁰

Švajcarski "Noje Cirher cajtung" smatra da bi presuda mogla da se shvati i kao ponovno upozorenje pravosuđu u Hrvatskoj i Srbiji, jer je, kako ističe, „krajnje (je) vreme da se Srbija i Hrvatska napokon same pozabave svojim ratnim zločinima. Predugo je pravno suočavanje bilo precavavano na strane sudove, predugo su se političari sa obe strane krili od društvenog i političkog suočavanja. Ali izgledi da bi se na tom planu nešto moglo promeniti su mali. Još se obe strane kriju iza sopstvenih utvrđenih istina".⁹⁵¹

Amnesti internešnal (Amnesty International – AI) saopštila je da Srbija i Hrvatska, pošto je Sud pravde u Hagu odbacio njihove međusobne tužbe za genocid, moraju da istraže sve osumnjičene za ratne zločine i obezbede pravdu za žrtve. Ističe se da "Srbija i Hrvatska sada moraju usredsrediti svoje napore na obezbeđivanje odgovornosti za zločine protiv čovečnosti i ratne zločine, kao i naknadu žrtvama na nacionalnom nivou".⁹⁵² Direktor te organizacije Džon Dalhuisen naglašava da je Sud priznao da su zločine protiv čovečnosti i ratne zločine činili pojedinci s obe strane". On smatra da je "odgovornost za te zločine bila spora i delimična u obe zemlje. S približavanjem završetka poslednjih procesa u (Tribunalu u) Hagu, i Hrvatska i Srbija moraju pojačati napore da obezbede pravdu, istinu i nadoknadu svim žrtvama".⁹⁵³

Hrvatski poslanik u Evropskom parlamentu (EP) Andrej Plenković je izjavio da je "Hrvatska nacionalna delegacija u EP podnela nekoliko amandmana kojima žele da artikulišu ključna pitanja od interesa za rešavanje niza pitanja posle srpske agresije na Hrvatsku, pre svega što se tiče

950 Isto

951 Isto

952 <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/531773/Amnesti-internesnal-trazi-istragu-i-srpskih-i-hrvatskih-zlocina1>.

953 Isto

spvođenje normalizacije odnosa, zaštite manjinskih prava, što je jedna od ključnih evropskih vrednosti, kao i pitanje srpskog zakona o suđenju za ratne zločine, čime je Srbija proširila svoju nadležnost i na susedne zemlje”.⁹⁵⁴

Puštanje Šešelja na slobodu

Puštanje Vojislava Šešelja na slobodu izazvalo je burne reakcije u regionu, posebno u Hrvatskoj. Njegov izlazak iz zatvora je koincidirao i sa kampanjom za predsedničke izbore pa je postao tema u kampanji oba predsednička kandidata.

Srpske vlasti su i same imale problem sa postavljanjem u odnosu prema Šešelju, pa im je reakcija u regionu bila dodatan problem. Uglavnom su optuživale Hrvatsku za nacionalizam, a predsednik Nikolić je izjavio da „Hrvatska još uvek zavisi, živi u okovima svoje prošlosti, iako bi Srbija mogla više da se okuje prema Hrvatskoj, nego Hrvatska prema Srbiji. Zbog toga mi u Srbiji treba da zaboravimo na Hrvatsku uvek kada se tamo naslute izbori, kada traju kampanje”.⁹⁵⁵

Uvredljiva retorika Šešelja na račun Hrvatske uticala je na zahlađenje odnosa između dve države. Ministarka spoljnih i evropskih poslova Vesna Pusić ocenila da su odnosi između Hrvatske i Srbije pokvareni “ekscesom privremenog oslobađanja Vojislava Šešelja” za koji Srbija nije odgovorna, nego Haški sud. Smatra da se to moglo izbeći distanciranjem srpske vlade od Šešeljevih izjava “pomoglo bi i bilo bi korisno da su se vlasti u Srbiji naprosto distancirale jednom rečenicom i ceo ovaj cirkus, inače jednog marginalnog lika, mogao je biti samo eksces koji nema uticaja na odnose Hrvatske i Srbije”.⁹⁵⁶

954 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/530225/Hrvatski-poslanici-u-EP-traze-izmenu-srpskog-zakona>.

955 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/522966/Nikolic-Srbija-treba-da-zaboravi-na-Hrvatsku-svaki-put-kada-se-tamo-naslute-izbori>

956 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/518903/Pusic-Odnosi-Hrvatske-i-Srbije-pokvareni-zbog-Seselja>

Zbog slučaja Šešelj, Zoran Milanović, premijer Hrvatske nije došao u Beograd na samit Kine i 16 zemalja centralne i istočne Evrope. Umesto nje ga je došla ministarka Vesna Pusić.

I nakon što je izabrana za predsednicu, Kolinda Kitanović-Grbarević je nastavila sa insistiranjem da se Šešelj vrati u Hag. Ona je uputila pismo generalnom sekretaru UN Ban Ki Munu sa zahtevom da preduzme sve korake kako bi se lider radikala vratio u haški pritvor. Ona ističe da je ključno da Hag donese presudu što je pre moguće, kako Šešelj svojom smrću ne bi izbegao presudu, kao što je bio slučaj sa Slobodanom Miloševićem. Šešelj je, kako naglašava, osoba koja podriva međudržavne odnose, izaziva mržnju, velikosrpske tendencije i to je nedopustivo. Puštanje Šešelja potkopa va svrhu zbog koje je Savet bezbednosti UN utemeljio Tribunal. Iz razloga koji nisu posve jasni, Hag je pustio na privremenu slobodu Šešelja "iz humanitarnih razloga", ali mu, podseća, za privremeno puštanje na slobodu nije odredio uslove koji su uobičajeni.⁹⁵⁷

Beograd je oštro reagovao na njene izjave. Tako je, na primer, Rasim Ljajić, predsednik Nacionalnog saveta za saradnju s Hagom, istakao da je reč o političkom marketingu Grabar Kitarović i da ovakvi njeni potezi komplikuju odnose Beograda i Zagreba, te da Šešelj, nažalost ostaje predmet unutrašnje političke debate u Hrvatskoj.⁹⁵⁸

Srbi u Hrvatskoj

Uvlačenjem Srba u Hrvatskoj u pogubnu velikodržavnu politiku devedesetih, Beograd je u velikoj meri još uvek moralno odgovoran za njihov položaj. Srpska manjina u Hrvatskoj jedna je od glavnih tema koju Beograd koristi, ne da bi poboljšao položaj Srba već isključivo da bi kompromitovao Hrvatsku. Beograd nikada nije podržao povratak izbeglih, a pred međunarodnom zajednicom stalno se insistira na tome. Sve akcije, navodno u interesu srpske manjine bile su pre svega u funkciji izjednačavanja odgovornosti za rat. Nacionalistička elita uporno osporava autentičnost hrvatske nacije i koristi svaku priliku da Hrvatsku "podseti" na ustaštvo i

957 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/527590/Kolindina-ofanziva-na-Vojislava-Seselja>.

ospori joj bilo kakav demokratski potencijal. Tako Čedomir Antić, historičar, : „Na stvaranju hrvatske nacije i hrvatske države i njihovoj emancipaciji od srpskog naroda, koji je brojniji i pre njih je imao modernu državu, stvorena je jedna politička snaga koja je ekstremna, koja ima elemente fašizma u svojoj ideologiji. Ti ljudi su izbor hrvatskog naroda, možda ne apsolutne, ali relativne i izuzetno snažne većine. Danas je srpski narod u Hrvatskoj marginalizovan, suštinski obespravljen, uživa samo deo prava koja su mu garantovana ustavnim zakonom”⁹⁵⁹

Rat u Hrvatskoj devedesetih ostavio je snažan pečat na Srbe koji su tamo ostali. Računa se da ih ima oko 200.000 (do rata ih je bilo oko 600.000). Srbi su doživeli kolektivnu stigmatizaciju kao neprijateljski element u ratu i stvaranju samostalne Hrvatske, što se odražava, kako na percepciju društva tako i na samopercepciju. Integracija Srba je uspešna u onim delovima Hrvatske gde nije bilo neposrednih ratnih operacija. Proces povratka izbeglica je, takoreći završen, jer nema obnove i iole pristojnijeg života na prostorima gde su Srbi tradicionalno bili gusto naseljeni. Prisutna je i asimilacija posebno kod mladih ljudi. Saša Milošević, potpredsednik Srpskog narodnog vijeća (SNV), ističe da je “mimikrija jedan od načina da se preživi u relativnom miru”, kao i da je to sasvim očekivana pojava i ne može se osuđivati. Milošević smatra da treba osuditi sistem i društvo, državu koja sili ljude na takva odricanja i ističe da hrvatskom društvu drastično nedostaju integrativni mehanizmi, jer se Srbi u njega uključuju tek mimikrijom, asimilacijom ili represivnim postupcima.⁹⁶⁰

Ivan Lajić, demograf, na osnovu nekih istraživanja zaključuje da će Srbi u Hrvatskoj neminovno razvijati svoj, s jedne strane, građanski identitet, a s druge, nacionalni, no, kao političko biće sve će više jenjavati njihov nacionalni predznak političkih stranaka.⁹⁶¹

Srbi u Hrvatskoj, kada je reč o ekonomskom položaju, dele probleme s čitavim hrvatskim društvom, što posebno važi za mlade koji žive u depopuliranim delovima zemlje i imaju malo šansi za prosperitet, pa se sele u veće gradove i inostranstvo. Filip Škiljan sa zagrebačkog Instituta na

959 Politika, 17. Novembar 2014.

960 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/nestaju-li-doista-srbi-u-hrvatskoj>.

961 Isto.

migracije i narodnosti (IMIN) ističe da je “populacijski fond Srba u Hrvatskoj otišao već 1995. godine u Srbiju i druga inozemstva i ondje su prošli neki drugačiji život, od kojeg ne namjeravaju odustati vraćajući se u srušene kuće, polunapuštena sela i na nesigurnu egzistenciju”.⁹⁶²

Mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije koji kaže da je dobro primljen u Zagrebu, smatra da je dolazak premijera Srbije Aleksandra Vučića u Zagreb veliko ohrabrenje za Srbe u Hrvatskoj i ujedno mirotvorni gest u odnosima dve zemlje. Bez dijaloga, ističe mitropolit, “nije moguće rešiti brojna otvorena pitanja između Hrvatske i Srbije koja utiču na status srpskog naroda u Hrvatskoj. Bez komunikacije problemi se produbljuju. Zato je ova poseta premijera Vučića, čini mi se, i pomak u odnosima dve zemlje”.⁹⁶³

Milorad Pupovac, predsednik Srpskog narodnog veća Milorad Pupovac ocenio je da su, uz tešku ekonomsku situaciju, u 2014. godini porasle mržnja i netolerancija.⁹⁶⁴ Predsednik Ivo Josipović izjavio je da bez srpske zajednice, hrvatska kultura, nauka i istorija ne bi bile ono što jesu i da je odgovornost većinskog naroda da stane u zaštitu manjinskih prava.⁹⁶⁵

Mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije tom je prilikom rekao da je srećan što među mladima “postoji pozitivan impuls koji ne poznaje barijere, ali i tužan jer se to dobro vrlo lako može izvitoperiti u svoj antipod i postati kamen spoticanja”. Zbog toga je, istakao je, “potrebno pronaći poziciju u kojoj ćemo jedni drugima biti dovoljno blizu, ali istovremeno dovoljno daleko da održimo nivo pristojnosti”.⁹⁶⁶

Mitropolit smatra da je poseta Vučića Hrvatskoj veoma važna, jer postoje brojna otvorena pitanja između Hrvatske i Srbije koja utiču na status

962 Isto.

963 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1837510/porfirije%3A+Srbi+u+Hrvatskoj+se+pla%C5%A1e.html>.

964 <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/524728/Drzavni-vrh-Hrvatske-na-prijemu-povodom-pravoslavnog-Bozica>.

965 <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/524728/Drzavni-vrh-Hrvatske-na-prijemu-povodom-pravoslavnog-Bozica>.

966 Isto.

srpskog naroda u Hrvatskoj, a koja se ne mogu rešiti bez dijaloga. Odsustvo komunikacije nikom ne donosi dobro, a problemi se produbljuju.⁹⁶⁷

Izjava Kolinde Grabar Kitarović da su za nju pravoslavci i Srbi – Hrvati, ako žive u Hrvatskoj je izazvala burne reakcije, kako u Beogradu tako i među hrvatskim Srbima. Premijer Vučić je izjavu ocenio kao “tešku uvredu koja je šokirala i međunarodnu zajednicu”.⁹⁶⁸ On smatra da je ta izjava dodatno narušila ionako krhke odnose. Beograd nije zvanično reagovao na tu izjavu, ali je premijer Vučić poručio Zagrebu kako bi “trebalo da bude duboko zahvalni što nisu reagovali”⁹⁶⁹

Predsednik Naše stranke Jovan Ajduković smatra da se izjava Grabar-Kitarović mora pročitati u celosti i da je tek onda kristalno jasno kako je ona intelektualno i politički formirana u duhu američkog poimanja nacije i da je razumljivo da je, što je neka država manje razvijena, u njoj lakše izazvati emocije koje neminovno imaju za posledicu radikalne komentare.⁹⁷⁰

Krajiški Srbi pokrenuće tužbu protiv Hrvatske za genocid u Drugom svetskom ratu i etničko čišćenje devedesetih godina, kaže Borislav Mikelič, bivši premijer tzv. Republike Srpske Krajine. Najavio je da će “Krajiški Srbi pored tužbe za genocid i etničko čišćenje, tražiti i vraćanje statusa državotvornog i konstitutivnog naroda u Hrvatskoj, koje im je oduzeo HDZ Franje Tuđmana”.⁹⁷¹

967 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/536798/Mitropolit-Porfirije-Srbi-u-Hrvatskoj-su-jos-u-strahu>.

968 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/531595/Vucic-o-Kolindi-Izrecene-teske-uvrede-treba-da-bude-zahvalna-sto-nismo-reagovali>.

969 Isto.

970 <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/527467/BURNE-REAKCIJE-Srbe-iz-Hrvatske-ljuti-izjava-predsednice-K>.

971 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/536957/Krajiski-Srbi-ce-tuziti-Hrvatsku>.

Hrvati u Srbiji

Broj Hrvata u Srbiji se prepolovio u odnosu na popis iz 1991. Tokom rata devedesetih Hrvati su bili izloženi represiji, nasilnoj mobilizaciji, zastrašivanju – sve to je dovelo do njihovog napuštanja Srbije. Prema popisu iz 2011. godine Hrvata u Srbiji ima više od 57.000. Potpredsednik Odbora za spoljne poslove Evropskog parlamenta (EP) Andrej Plenković zatražio je u EP zaštitu prava Hrvata u Srbiji. Posebno je ukazao i na donaciju predsednika Tomislava Nikolića koji je predao udžbenike na ćirilici đacima Bunjevcima u Subotici. On smatra da je „reč o potezu koji je nastavak politike razvodnjavanja hrvatskog korpusa, odnosno hrvatske manjine na teritoriji Srbije”, koja je na delu od početka devedesetih.”⁹⁷²

Dijana Vukomanović, poslanica u republičkom parlamentu (SPS) smatra da Hrvati koriste Evropski parlament za prikupljanje poena na domaćoj političkoj sceni, dok Čedomir Antić, istoričar, pak smatra da Hrvati imaju puna prava u Srbiji, ali Srbija ne treba da sekundira u pretvaranju Bunjevaca u Hrvate.⁹⁷³

Plenković smatra da Evropska komisija u pregovorima o pristupanju Srbije EU, mora da insistira na poštovanju Sporazuma o zaštiti manjina između Hrvatske i Srbije iz 2004. godine i da to bude jedan od sastavnih elemenata za dalji put Srbije prema Evropskoj uniji. On očekuje da Hrvati budu zastupljeni i u srpskim predstavničkim telima, kao i da se obezbede sredstava za negovanje jezika, obrazovanje, kao i za kulturu Hrvata u Srbiji.⁹⁷⁴ Slaven Bačić, predsednik Hrvatskog nacionalnog vijeća traži jedno garantovano mesto u republičkom i pokrajinskom parlamentu, kao što ima srpska zajednica u Hrvatskoj.⁹⁷⁵

Postavljanje tabli sa ćirilčnim pismom u Vukovaru i mestima istočne Slavonije gde žive Srbi, izazvalo je pre nekoliko godina oštru reakciju među Hrvatima. Te table se sada mogu videti samo na zgradama policije i škola, dok su na drugim mestima prelepljene nalepnicama sa hrvatskom

972 Politika, 17. septembar 2014.

973 Isto.

974 Isto.

975 Isto.

zastavom. U srpskim selima situacija je drugačija i mogu se videti dvojezični natpisi ulica.

Povodom saborskog zahteva za procenu ustavnosti raspisivanja referenduma o sprovođenju ustavnoga prava na upotrebu manjinskog jezika i pisma, Ustavni sud je doneo odluku kojom je odbacio dovođenje u pitanje norme iz Ustavnoga zakona o pravima nacionalnih manjina da pripadnici manjinske zajednice, na područjima na kojima čine trećinu stanovništva, imaju pravo na službenu uporabu svog jezika i pisma. Ustavni sud istovremeno je zabranio bilo kakvo nasilno nametanje dvojezičnosti u Vukovaru, dajući Vukovarskom gradskom vijeću godinu dana da riješi pitanje i uspostavi prihvatljivu regulativu primjene dvojezičnosti na svome području.⁹⁷⁶

Upotreba ćirilice u Hrvatskoj došla je i na dnevni red rasprave u Ujedinjenim nacijama (UN). Naime, Odbor Ujedinjenih nacija za ljudska prava pozvao je Hrvatsku da osigura nacionalnim manjinama pravo da koriste svoj jezik i pismo, naročito ćirilicu u Vukovaru, i da preduzme mere u cilju promocije međunacionalne tolerancije. U izvještaju Odbora UN o stanju ljudskih prava u Hrvatskoj izražava se zabrinutost zbog činjenice da pripadnici nacionalnih manjina imaju probleme prilikom uporabe maternjeg jezika, naročito ćirilicnog pisma.⁹⁷⁷

Ministar spoljnih poslova Srbije Ivica Dačić pozdravio je izvještaj Odbora UN za ljudska prava: "Mi možemo samo da pozdravimo jedan takav stav i mi ne želimo da to pitanje aktuelizujemo da bismo bili protiv nekoga u Hrvatskoj nego smatramo to normalnim i civilizacijskim. Kao što u Srbiji niko nema bilo šta protiv da se upotrebljava hrvatski jezik, latinica itd"⁹⁷⁸

Ekonomski odnosi

Ekonomska kriza znatno je otežala povećavanje ekonomskih aktivnosti između dve zemlje. Privrede ove dve zemlje prilično su kompatibilne, što znači da postoji prostor za intenziviranje međusobne ekonomske saradnje. Hrvatska je jedna od najvećih investitora u Srbiji. Investicije

976 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/odluka-o-cirilici-kojom-su-svi-zadovoljni>.

977 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/un-trazi-vise-prava-za-manjine-u-hrvatskoj>.

978 Isto.

hrvatskih firmi u Srbiju su gotovo pet puta veće, dok je broj prisutnih hrvatskih firmi gotovo deset puta veći. Jedan od razloga za to je, kako navodi Ksenija Simović, istraživač u Centru evropskih politika, je to što su hrvatske kompanije, zbog razvijenijeg kako finansijskog i bankarskog, tako i ukupnog tržišta u Hrvatskoj, imale veće mogućnosti investiranja u prethodnom periodu. S obrizom na napredak Hrvatske u EU integracijama i bržem oporavku u godinama “posle rata”, hrvatske kompanije su lakše dolazile do kredita za razvoj poslovanja i samim tim lakše dolazile i do mogućnosti za investiranja u regionu i dalje.⁹⁷⁹

Ulazak Hrvatske u EU uticao je na bilateralne odnose. Od 1. jula 2013, carinski režim između Srbije i Hrvatske definisan CEFTA sporazumom o slobodnoj trgovini, više ne važi. Ulaskom u EU Hrvatska prihvata carinski režim koji je na snazi između Srbije i EU, što je definisano Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Bez obzira na prestanak CEFTA sporazuma, prema uslovima definisanim u SSP, Srbija se nalazi u nešto povoljnijem položaju, jer kao i sa ostatkom EU, neće biti carina na izvoz industrijskih proizvoda iz Srbije u Hrvatsku; isto važi i za većinu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, osim za četiri kategorije za koje postoje izvozne kvote – šećer, vino, juneće meso i pastirmka, a ove kvote se pregovaraju na nivou EU i podložne su promenama (na primer pregovara se o ukidanju kvota za šećer i slično).

Izlaskom Hrvatska iz CEFTA (Hrvatska je u regionu imala najveće kvote izvoza u okviru CEFTA,) Srbija ima priliku za povećanje izvoza u regionu u pojedinim sektorima. Hrvatske kompanije takođe, ostale su bez slobodnog pristupa javnim tenderima u Srbiji koga su imale zahvaljujući CEFTA sporazumu. Srpski proizvodi koji se izvoze u Hrvatsku sada moraju biti usaglašeni sa standardima EU. To se pre svega, odnosi na poljoprivredne i prehrambene proizvode koji moraju ispuniti visoke higijenske standarde EU. Srbija upravo u okviru Poglavlja 1. Slobodno kretanje robe, Poglavlja 12. Bezbednost hrane i Poglavlja 28. Zaštita potrošača i zdravlja, mora da usvoji većinu ovih standarda i zakonodavstvo koje će omogućiti lakšu

979 <http://www.bizlife.rs/vesti/77356-kompatibilne-privrede-interesatne-za-investicije>.

“prolaznost” naših proizvoda na jedinstveno evropsko tržište, čiji je Hrvatska sada deo.⁹⁸⁰

Zaključci

- Odnosi Srbije i Hrvatske ključni su za stabilizaciju regiona, posebno u Bosni i Hercegovini. Stoga je neophodno intenzivirati napore da se međusobni odnosi unaprede; to zahteva rešavanje svih otvorenih pitanja proizašlih iz rata, posebno nestalih lica; Vojska Srbije treba što pre da otvori svoje arhive, jer to u najvećoj meri može rešiti pitanje nestalih;
- neophodno je unaprediti komunikaciju između mladih ljudi; obe države treba da naprave programe o razmeni studenata i srednjoškolaca;
- države treba da snažno podrže kulturnu razmenu;
- prošlogodišnje poplave su pokazale koliko su neophodni zajednički infrastrukturni projekti na regionalnom nivou;
- veća ekonomska saradnja, zajedničko učešće u EU i u regionalnim projektima važna su pretpostavka za poboljšanje odnosa između Hrvatske i Srbije, koji su od izuzetnog značaja za stabilnost i prosperitet celog regiona.

980 Isto.

Crna Gora: fingirana „politička korektnost“

Međusobne odnose Srbije i Crne Gore na međudržavnom nivou tokom 2014. godine karkterisala je politička stabilnost. To je, u svakom slučaju, zvaničan stav i zvanično opredeljenje obe strane, posebno isticano nakon smene vlasti u Beogradu 2012. godine. Ta svojevrsna „politička korektnost“ u bilateralnim odnosima ne znači da je Srbija trajno odustala od aspiracija prema Crnoj Gori. Njenu državnu samostalnost i dalje smatra privremenom, što se najbolje može pratiti u medijskom tretmanu južnog suseda.⁹⁸¹

Mediji u Srbiji naime, Crnu Goru tretiraju u nekadašnjim stereotipima, fokusirajući se na navodni progon srpskog jezika i ćirilice i, generalno loš položaj srpske etničke zajednice. Srbija je posebno nezadovoljna činjenicom da u Crnoj Gori deluje samostalna Crnogorska pravoslavna crkva, što se formalno ne tretira kao problem međudržavnih odnosa; međutim, Srpska pravoslavna crkva to „kompenzira“ dugogodišnjim delovanjem mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija (Radovića), jednim od inače svojih najkonzervativnijih i najradikalnijih verskih poglavara, koji agilno radi na očuvanju „srpskog nacionalnog bića“ u Crnoj Gori.⁹⁸²

981 Predsednik Srbije Tomislav Nikolić ovako definiše aktuelne srpsko-crnogorske odnose:

“U Crnoj Gori... imamo ‘problem’ dobrih odnosa sa vlašću Crne Gore i dobrih odnosa sa Srbima u Crnoj Gori koji nisu zadovoljni vlašću tamo. Pokušavamo da nađemo neku meru, mislio sam da mogu da predložim rešenje, ali srpski političari u Crnoj Gori to nisu prihvatili...valjda sami znaju šta je najbolje. Mi nikad nećemo pokvariti odnose sa Crnom Gorom, ali možemo da izgubimo dobar život Srba tamo.

982 U tom kontekstu ilustrativna je jedna od njegovih izjava kojom uvredljivo govori o nastojanju Crnogoraca da se identitetski samodefinišu, tvrdeći da „svoju kulturu, azbuku i pismo posle nekoliko vekova mogu stvarati samo sirova, neoblikovana nekulturna plemena: Ako se javi neko pleme u Africi, neka stvara, ali biti Bušmanin u zemlji Svetog Save, Svetog Petra Cetinjskog, i posle toliko vekova oblikovanja svog duhovnog, kulturnog i istorijskog bića započinjati nešto ispočetka, to je već druga priča. U ovom narodu, pa čak ako se i zove crnogorski, nema nijednog toponima koji nije zapečaćen

Iako ni ona to u zvaničnoj komunikaciji ne ističe, Podgorica je nezadovoljna paternalističkim odnosom Beograda, mešanjem u unutrašnje stvari i manipulisanjem srpskom zajednicom u Crnoj Gori, što efikasno sprovode „njene“ političke stranke.

S obzirom na to da su posete na najvišem nivou između Beograda i Podgorice razmenjene tokom 2013 (u Podgorici su zvanično boravili i predsednik Republike Tomislav Nikolić i tadašnji premijer Ivica Dačić, a u decembru u posetu Beogradu došao je i premijer Crne Gore Milo Đukanović, prvi put nakon gotovo deset godina), bilateralnih susreta na najvišem nivou nije bilo. Međudržavna komunikacija odvijala se u okviru regionalnih skupova, među kojima se po značaju izdvaja konferencija Kine i 16 zemalja jugoistočne i istočne Evrope koja je u decembru 2014, održana u Beogradu. Na marginama skupa premijer Aleksandar Vučić susreo se i sa crnogorskim kolegom Milom Đukanovićem.

Sa jednog značajnog regionalnog skupa – sastanka predsednika vlada Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Albanije i Crne Gore Srbija je odusustvovala, što odudara od formalno proklamovane regionalne politike o pospešivanju međusobne, naročito ekonomske saradnje sa zemljama u regionu.

Ekonomske odnosi između dve zemlje tradicionalno su dobri, iako se uglavnom svode na trgovinsku razmenu. Crnogorsko tržište je, kao i druga u bliskom okruženju (Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija) otvoreno za proizvode iz Srbije, što podrazumeva da Srbija ima pozitivan spoljnotrgovinski bilans, odnosno veći izvoz od uvoza. Tokom poslednjih nekoliko godina u političkoj komunikaciji aktuelizovane su krupne ekonomske teme, prvenstveno kad je reč o infrastrukturnim projektima – revitalizaciji pruge Beograd-Bar i izgradnji autoputa koji bi povezao Srbiju i Crnu Goru.

„Srbija planira da do 2020. godine završi autoput do granice sa Crnom Gorom“, izjavila je početkom 2015. godine ministarka građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Srbije, Zorana Mihajlović.⁹⁸³ Autoput Južni Jadran od Beograda do granice sa Crnom Gorom (Koridor 11) u dužini od 270 kilometara delimično se gradi na dvema deonicama: osim što to finansiraju kreditima, na radovima su angažovani graditelji iz Azerbejdžana (na .....

imenom Svetog Save“. Politika, 29. januar 2015.

983 Politika, 15. januar 2015. godine.

jednoj) i Kine (na drugoj). Kako je najavila ministarka Mihajlović, Srbija će zbog nedostatka sredstava za realizaciju ovog projekta, ostale deonice ponuditi stranim koncesionarima.⁹⁸⁴

Razlike u spoljopolitičkom ponašanju

I Srbija i Crna Gora otvorile su pristupne pregovore sa Evropskom unijom (EU). Crna Gora ih je počela godinu dana pre Srbije, ali je do sada otvorila samo jedno pregovaračko poglavlje (Srbija nije uspela do sada da otvori nijedno).

Na svom evroatlanskom putu Crna Gora je aplicirala i za članstvo u NATO. Očekivala je da će biti primljena u članstvo 2014 (na samitu u Vel-su), ali se to nije dogodilo.

Bez obzira na isti status u odnosu na Evropsku uniju, u ponašanju na međunarodnom planu postojale su i ranije razlike između Crne Gore i Srbije; štaviše tokom 2014, u jednom slučaju došlo je i do drastičnog razmi-moilaženja između njih.

Za razliku od Srbije, Crna Gora priznaje Republiku Kosovo kao nezavisnu državu s kojom ima regularne diplomatske odnose. Nezadovoljstvo Srbije zbog toga ponovo se jasno iskazalo prilikom posete potpredsednika Vlade i ministra spoljnih poslova Kosova, Hašima Tačija Crnoj Gori početkom 2015. Iako zvanični Beograd nije javno komentarisao Tačijev susret sa najvišim državnim predstavnicima Crne Gore, medijsko „pokri-vanje” posete reflektovalo je sve frustracije Srbije. Osim tabloida koji i ina-če tretiraju Hašima Tačija kao „krvnika” i „ratnog zločinca” i provladina Politika je naslovima sugerisala da je „Tačijev dolazak podelio Crnu Go-ru”,⁹⁸⁵ što je izazvalo „Protest protiv Tačija”,⁹⁸⁶ kao i da su „Tačija dočekali protesti”.⁹⁸⁷ Izveštavajući o ovom događaju Politika je birala sagovornike

984 Isto.

985 Politika 14. januar 2015.

986 Politika, 15. januar 2015.

987 Politika, 17. januar 2015; u opširnom tekstu pod tim naslovom list je izbegao da navede broj učesnika protesta u Podgorici (prema nekim medijima, tek nekoliko desetina učesnika).

i izjave (mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, na primer) koje su Tačijevu posetu kritikovale kao neprimerenu i koja, svakako „neće biti dobro primljena kod većine crnogorskih građana“ (Aleksandar Damjanović, šef poslaničkog kluba Socijalističke narodne partije u crnogorskom parlamentu).⁹⁸⁸

Zvaničan domaćin Hašima Tačija u Podgorici, potpredsednik Vlade i ministar spoljnih poslova Crne Gore Igor Lukšić naglasio je prilikom susreta da je „ovo nastavak dijaloga na najvišem nivou sa susednim zemljama“. Prema njegovim rečima, odnosi Crne Gore i Kosova su sadržajni i u interesu građana dve države.⁹⁸⁹ Hašim Tači je istakao da je „prijateljstvo Crne Gore i Kosova starije od naših država“, naglašavajući da Crna Gora i Kosovi imaju istu viziju – da budu članice EU i NATO.⁹⁹⁰

Koliko je Srbiju „zabolelo“ prisustvo Hašima Tačija u Crnoj Gori indikativno je pokazao i tekst objavljen u specijalnom broju provladine Politike, posvećenog 111-godišnjici izlaženja „najstarijeg lista na Balkanu“. Stavljajući ga u kontekst „svakojakih protuva“ koje su proteklih četvrt veka prodefilovala Crnom Gorom, autor teksta, novinar Marko Milačić crnogorskog premijera Đukanovića i kosovskog šefa diplomatije naziva „Blizanci ma sa Balkana“.⁹⁹¹

Do drastičnog razmimoilaženja Crne Gore i Srbije tokom 2014, došlo je povodom ukrajinske krize. Naime, Crna Gora se priključila sankcijama Zapada protiv Rusije, dok Srbija to nije učinila, odolevajući pritiscima Brisela. Na tim pozicijama prelama se zapravo odnos obe zemlje prema Rusiji. Za razliku od Crne Gore Srbija još uvek nije donela suštinsku geostratešku i političku odluku, balansirajući između dve strane.

988 Politika 14. januar 2015.

989 Politika 17. januar 2015.

990 Isto.

991 Politika, 25. januar 2015; „Nije slučajno što se Tači i Đukanović odlično razumeju: to su politički blizanci. I jedan i drugi su stvorili države u isprepletanoj igri politike i organizovanog kriminala, formalnih procedura i neformalnih lanaca moći, nadzemnog Ustava i podzemnoj omerti“, piše između ostalog u ovom tekstu objavljenom u svečarskom broju lista.

Kao i na Srbiji, tako se, sa druge strane, i na Crnoj Gori prelama odnos Rusije prema Balkanu kao geostrateškoj tački njenih regionalnih aspiracija prema Mediteranu. Početkom 2015. godine ponovo je obnovljena priča o molbi Rusije Crnoj Gori da joj omogući izgradnju vojno-pomorske baze u Baru ili Kotoru. Na taj zahtev podsetio je u januaru 2015. godine američki senator Kristofer Marfi na panelu o ulozi SAD na Zapadnom Balkanu.⁹⁹² Iako je crnogorski šef diplomatije Igor Lukšić uzvratio tvrdnjom da „Rusi to nikad nisu tražili“, crnogorski mediji, uključujući i provladinu Pobjedu podsetili su ga da to nije istina: takvi zahtevi ruske strane su postojali, ali su uvek do sada bili odbijani.

Aktuelizovanje ove teme sa američke strane⁹⁹³ možda je zakasnela reakcija na „propust“ da se Crna Gora primi u NATO 2014; ili, još verovatnije, američku nameru da na sledećem samitu NATO odlučnije podrži crnogorsku prijavu za učlanjenje u severnoatlanski vojni savez. U aktuelnom međunarodnom kontekstu, to bi, uzimajući u obzir situaciju na Balkanu bilo dobro.

Međusobne odnose Srbije i Crne Gore tokom 2014. godine obeležila je i jedna bizarnost čija je pozadina do kraja ostala nedovoljno transparentna. Beogradski tabloid *Informer* ima i posebno crnogorsko izdanje (to je još jedan od načina na koji se utiče na unutrašnjepolitički život u Crnoj Gori), i u njemu je u junu objavljena serija skandaloznih tekstova, pravećih vulgarnim snimcima, o jednoj od poznatih crnogorskih nevladinih aktivistkinja, Vandi Čalović. Taj je događaj uzburkao javnu scenu u obe zemlje. Ono što je do kraja ostalo nejasno odnosi se na činjenicu da je po sopstvenom priznanju, kompromitujuće snimke rasparčavao direktor Instituta za spoljnu politiku Vladimir Beba Popović koji je u dobrim (savetničkim) odnosima sa oba premijera – i Milom Đukanovićem i Aleksandrom Vučićem⁹⁹⁴.

992 Novi magazin, 5. februar 2015.

993 Senator Marfi je tom prilikom rekao sledeće: „Crna Gora nastavlja da odbija ulaganje Rusije vredno više milijardi dolara... Donosi odluku koja je izuzetno teška i stavlja sebe u poziciju koja je možda na duge staze i neodrživa“; Novi magazin, 5. februar 2015.

994 O svom učešću u skandaloznoj aferi, kao i o redovnoj komunikaciji sa premijerom Vučićem, Vladimir Beba Popović govorio je otvoreno u poslednjoj emisiji „Utisak nedelje“

Makedonija: geostrateški izazov

Politička komunikacija između Srbije i Makedonije na zvaničnom nivou tokom 2014. godine nije bila naročito intenzivna. To, međutim, ne znači da Beograd sa pažnjom ne prati unutrašnju situaciju i neformalnim kanalima ne radi na ostvarivanju "svog dela" uticaja u zemlji koju karakteriše krhka stabilnost, kako na unutrašnjem tako i na spoljnom planu.

Početak 2015. godine dinamizirana je i zvanična komunikacija. U februaru je u Skoplju održana zajednička sednica vlada Makedonije i Srbije. Iako se nastojalo da bude stavljena u kontekst prethodno etabrirane saradnje – prva zajednička sednica dve vlade održana je 2013, u Beogradu – činjenica da je do druge došlo u jeku unutrašnjopolitičke krize u Makedoniji navodi na zaključak da je poslužila i kao znak podrške premijeru Nikoli Gruevskom. Političko-špijunska afera koja je početkom 2015, uzdrimala Makedoniju i privukla pažnju i Brisela i Moskve i poziciju premijera Gruevskog čini delikatnom.

U zvaničnim saopštenjima obe strane govori se, međutim, isključivo o međusobnoj ekonomskoj saradnji i potrebi da se ona što više unapredi u kontekstu unapređenja i razvoja regionalnih odnosa. Potpisano je sedam sporazuma, od ekonomije do nauke i održivog razvoja. Među najznačajnijim temama izdvojeni su završetak Koridora 10 u obe zemlje, prema rečima Aleksandra Vučića „u isto vreme krajem 2016”⁹⁹⁵ postavljanju prenosnog dalekovoda velike snage za povezivanje Niša i Štipa, kao i izgradnja železničke pruge, važne za obe zemlje.

Nedostatak demokratskih kapaciteta, složeni međuetnički odnosi praćeni povremenim incidentima i ozbiljnijim sukobima, duboki ekonomski i socijalni problemi čine Makedoniju slabom državom. Takođe, složenost i istovremeno fragilnost Makedonije možda se još više oseća na spoljnopolitičkom planu: postepeno se pretvara u "većitog kandidata" za članstvo u EU, jer je taj status stekla još 2004. godine. Međutim, već duže od decenije .....

Olje Becković, početkom jula 2014.

995 Politika, 17. februar 2015.

čeka na otvaranje pristupnih pregovora. Takođe je, za sada neuspešno, aplicirala i za članstvo u NATO. I u jednom i u drugom slučaju problem je spor sa Grčkom oko imena koji, po svemu sudeći, uskoro neće biti rešen.⁹⁹⁶

Uz Grčku, Makedonija je pod stalnom prismotrom i pritiskom svih ostalih suseda, Bugarske, Albanije i Srbije koje, svaka sa drugim predznakom – nacionalnim, teritorijalnim, religijskim, jezičkim – osporavaju nje-nu nacionalnu i državnu samobitnost. Sa tim karakteristikama, kako kaže Darko Tanasković, poznati orijentalist, bivši ambasador Srbije u Turskoj, a sada pri UNICEF „poznavaoći prilika znaju da je Makedonija veće bure baruta od Bosne i Hercegovine”.⁹⁹⁷ Pogotovo što preko tog dela Balkana, a u kontekstu eskalacije krize u Ukrajini, Rusija nastoji da poveća i svoje prisustvo i svoj uticaj na evropskom kontinentu.

Uloga pravoslavnih crkava (ruske, srpske i makedonske)

U pravoslavnim zemljama crkve imaju posebnu ulogu u političkom životu. Često su produžena ruka države koja preko nje ostvaruje svoje političke aspiracije. Srpska pravoslavna crkva osporava autokefalnost Makedonske pravoslavne crkve pozivajući se na crkvene kanone. U suštini time se ne priznaje ni postojanje makedonske nacije.

U rešavanju tog spora između dve crkve tokom 2014. godine Ruska pravoslavna crkva odigrala je važnu ulogu. Autokefalnosti Makedonske pravoslavne crkve (MPC), proglašena još tokom postojanja druge Jugoslavije, 1967. godine. Srpska pravoslavna crkva (SPC) formalno odbija da prizna autokefalnost MPC, iza čega, nema sumnje, stoji i država koja preko crkve obezbeđuje „legalno” prisustvo u susednoj zemlji. To znači, i uticaj na unutrašnju dinamiku. SPC nije registrovana, ali u Makedoniji deluje Ohridska eparhija Srpske pravoslavne crkve, na čijem je čelu kontroverzni

996 Nakon prevremenih parlamentarnih izbora u Grčkoj, u januaru 2015, novi premijer Aleksis Cipras je koalicijom partneru, konzervativnoj ekstremno desnoj partiji Nezavisni Grci obećao da neće napraviti ustupak oko imena Makedonije.

997 Reč na promociji knjige „Balkanski trougao” Zorana Janačkovića; prema Danas, 5. februar 2015.

arhiepiskop Jovan Vraniševski. Vraniševski je od 2011. godine bio u zatvoru zbog pronevere i prevare.

Zatvorska kazna Vraniševskog bila je stalni kamen spoticanja i u međudržavnoj komunikaciji, jer se u Beogradu ona tretirala kao politička. Međutim, tokom 2014. godine to pitanje nije otvarano ni u medijima, ni u srpskoj politici.⁹⁹⁸ Po svemu sudeći, tema je smišljeno skrajnuta sa javne scene, kako bi se u tajnosti došlo do nekih aranžmana. Diskretnom misijom rukovodio je drugi čovek Ruske pravoslavne crkve, mitropolit Ilarion koji je krajem 2014. godine posetio Skoplje. Tom prilikom sastao se sa najvišim državnim i verskim poglavarima – predsednikom Makedonije Đorđom Ivanovim, premijerom Nikolom Gruevskim, partijarhom nekansonske Makedonske pravoslavne crkve, arhiepiskopom Stefanom – ali i sa arhiepiskopom Ohridske eparhije, Jovanom Vraniševskim. Vraniševskom je omogućeno da se sa ruskim mitropolitom sastane izvan zatvora.

Informaciju o posredničkom angažmanu ruski mitropolit je nedugo potom obelodanio u Sofiji. U izjavi za versku agenciju VIA rekao je da rešenje za makedonsku crkvu „treba da se uradi na osnovu svepravoslavnog rešenja”, a „mi smo spremni da budemo posrednici”.⁹⁹⁹ „Svepravoslavno rešenje” u ruskoj interpretaciji podrazumeva da MPC dobije „samoupravu” u odnosu na Beograd, poput one koje u odnosu na Rusku pravoslavnu crkvu imaju pravoslavne crkve u Ukrajini, Moldaviji, Estoniji i Letoniji. Do met „samouprave” bio bi ograničen i time što bi izbor makedonskog partijarha potvrđivao patrijarh Srpske pravoslavne crkve.

Crkveni „paket-aranžman”, kako se nakon svega ispostavilo, dogovoren je tokom posete patrijarha Ruske pravoslavne crkve Kirila, Beogradu, u novembru 2014. Da ga je prihvatila i Makedonska pravoslavna crkva pokazalo se kad je ona od makedonskih vlasti zatražila „da pokažu milost prema obolelom Ohridskom arhiepiskopu Srpske pravoslavne crkve

998 Nedugo nakon što je izabran za predsednika Srbije Tomislav Nikolić je ponudio „dobre usluge” države u posredovanju da se spor reši. Taj predlog, međutim, nije naišao na dobar prijem u makedonskoj javnosti; procenjivalo se, naime, da je ponuda neiskrena, odnosno povezana sa nastojanjem da se na taj način ishoduje oslobađanje iz zatvora velikodostojnika SPC Jovana Vraniševskog, koji je osuđen na višegodišnju kaznu zatvora zbog pronevere; Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava za 2013.

999 Daqnas, 6–7 januar 2015.

u Makedoniji Jovanu Vraniševskom".¹⁰⁰⁰ Na „prelazno rešenje” između autokefalnosti i negiranja kanonskog statusa pristalo je, po svemu sudeći, i državno rukovodstvo Makedonije.¹⁰⁰¹ Tako je Jovan Vraniševski pušten na uslovnu slobodu početkom februara 2015, i kako su javili mediji, Ruska pravoslavna crkva „primiće obolelog sveštenika na lečenje i brinuće o njegovom zdravlju”.¹⁰⁰²

Takođe, prema pisanju medija za puštanje Vraniševskog iz zatvora nakon tri godine „zasluge ima i predsednik Srbije Tomislav Nikolić, koji je 'aktivirao' međudržavnu diplomatiju i bio stalno u vezi sa patrijarhom Irinejom”.¹⁰⁰³

Nakon svega treba očekivati da će dve crkve (MPC i SPC) tokom 2015. godine obnoviti međusobni dijalog koji je prekinut još 2002. Veliki deo makedonske javnosti, političke i medijske elite sigurno neće biti zadovoljan ovom „trgovinom”. To se može zaključiti po nepovoljnim reakcijama od trenutka kad je MPC podnela molbu za puštanje Vraniševskog iz zatvora. Indikativno je i da su dva dana nakon oslobađanja Vraniševskog u Skoplju osvanuli bilbordi sa porukom da treba stati na kraj „srpskoj asimilaciji Makedonaca”. Za postavljanje bilborda odgovornost je preuzeo bivši predsednik stranke VMRO-DPMNE Ljupčo Georgievski, sa kojom se inače, razišao (ta stranka je sad vladajuća u Makedoniji) koji tvrdi da „posrbljavanje” Makedonaca posredstvom umetnosti, muzike, estrade i na druge načine ima zabrinjavajuće dimenzije.¹⁰⁰⁴

Na Dan zastave, 28. novembra pokrenuta je inicijativa za osnivanje albanske pravoslavne crkve. Sinod Makedonske pravoslavne crkve oštro je reagovao, ocenjujući inicijativu kao „opasnu političku manipulaciju skrivenu iza nacionalističkog i šovinističkog plana”.¹⁰⁰⁵

1000 Politika, 23. decembar 2015

1001 Premijer Nikola Gruevski je izjavio da je priznavanje autokefalnosti MPC u ovom periodu nerealno, potvrđujući da za nju sad postoji mogućnost „nešto nižeg statusa”; Večernje novosti, 4. februar 2014

1002 Naše novine, 4. februar 2015.

1003 Isto.

1004 Izjava Georgievskog za Radio B92, 5. februar 2015.

1005 Večernje novosti, 3. decembar 2014.

Političko-špijunska afera

Početak 2015. godine Makedoniju je potresla ozbiljna političko-špijunska afera koju je premijer Gruevski ocenio pokušajem „državnog udara”. On je naime, optužio lidera najjače opozicione stranke, Socijaldemokratskog saveza Zorana Zaeva da ga je ucenjivao (tražeći njegovu ostavku) sa snimcima razgovora, dobijenih od neke „strane obavestajne službe”.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Makedonije saopštilo je da je podizanjem optužnice protiv Zaeva i još tri osobe (među njima i bivši načelnik Agencije za bezbednost i kontraobaveštavanje Makedonije, Zoran Veruševski) „sprečen pokušaj ugrožavanja ustavnog poretka i nedemokratskog preuzimanja vlasti”.¹⁰⁰⁶

Afera je odjeknula do Brisela i do Moskve i obe prestonice založile su se za „temeljnu istragu”. Iz Ministarstva spoljnih poslova Rusije upozoreno je da „pogoršanje situacije u Makedoniji može izazvati opasnu eskalaciju etničkih sukoba u zemlji”.¹⁰⁰⁷ Portparolka Johanesa Hana, visokog predstavnika za susedsku politiku i proširenje Evropske komisije Maja Kocijančič je, u ime Brisela, navela da je reč o „veoma ozbiljnim optužbama” i istakla da EU „očekuje nezavisnu i transparentnu istragu”.¹⁰⁰⁸ Zabrinutost i „istoka” i „zapada” za navodni pokušaj puča u Skoplju tumači se činjenicom da odustajanjem od „Južnog toka”, odnosno izgradnjom „Turskog toka” umesto njega (Rusija – Turska – tursko-grčka granica) Makedonija postaje važno čvorište. Osim toga, neki ovdašnji analitičari tvrde da premijer Gruevski „pokazuje sve više interesovanja za saradnju sa istočnim partnerima i sve manje brige za nezadovoljstvo zapadnih država i institucija”.¹⁰⁰⁹

Najintrigantniji detalj iz afere odnosi se svakako na „obavestajnu službu strane zemlje” i špekulacije o tome koja je zemlja imala interes da snima razgovore premijera Gruevskog. Sam Zaev je rekao da nije nijedna „susedna zemlja”, makedonski mediji upiru (ipak) prstom u Grčku, dok

1006 Politika, 2. februar 2015.

1007 Isto.

1008 Isto.

1009 Miša Đurković, „Destabilizacija Makedonije”, Politika 12. februar 2015.

bivši ministar unutrašnjih poslova Ljupčo Frčkovski kaže da je „moguće to dobijeno od Amerikanaca”.¹⁰¹⁰

Politička kriza

Bez obzira na međunarodnu dimenziju i njene učesnike (do kojih bi trebalo da dođe nezavisna i temeljna istraga), celu aferu je teško izdvojiti i iz konteksta unutrašnjih prilika u Makedoniji. Optuženi Zaev vodi Socijal-demokratski savez Makedonije koji od vanrednih parlamentarnih izbora, zajedno sa drugim opozicionim partijama bojkotuje Sobraanje, još je ranije prozivao Gruevskog zbog navodno korupcije i drugih nelegalnih radnji.

Na vanrednim parlamentarnim i predsedničkim izborima u aprilu 2014, konzervativna VMRO-DPMNE ponovo je osvojila vlast na oboma. U parlamentu apsolutnu većinu, ali je vlada ipak formirana kao koaliciona sa albanskom Demokratskom unijom integracija (DUI); međutim, „zbog izborne krađe i državnog nasilja stranke na vlasti” u radu parlamenta (broji ukupno 123 poslanika) ne učestvuju 33 opoziciona poslanika, praktično gotovo cela parlamentarna opozicija.

Osim u opoziciji i deo makedonske javnosti optužuju VMRO-DPMNE i Gruevskog za nedemokratskost i autoritarizam. O nedovršenosti demokratskih instituta i manjkavom demokratskom kapacitetu Makedoniji generalno, svedoče međunarodne i domće kritike na račun medijskih sloboda. U tom kontekstu paradigmatičan je slučaj novinara Tomislava Kožarovskog koji je zbog dva teksta osuđen na dvogodišnju zatvorsku kaznu (pod pritiskom međunarodne i domaće javnosti bio je premešten u kućni pritvor, ali je vraćen u zatvor). Makedonski novinari koji vode akciju za njegovo oslobađanje sumnjaju da je „presuda doneta pod političkim pritiskom”.¹⁰¹¹

1010 Danas, 4. februar.

1011 Danas, 20. januar 2015.

Zaključci

- Međunarodni faktori, u prvom redu Evropska unija, trebalo bi više pažnje posvetiti dinamici događanja u, i oko Makedonije; tim pre što su zbog eskalacije ukrajinske krize, pomerili fokus sa ju-goistoka Evrope (tzv. Zapadnog Balkana), što se može vratiti kao bumerang;
- po svemu sudeći, Srbija namerava da u odnosu na južnog suseda bude aktivnija, pogotovo što neki zameraju da je Srbija „nepravедno zapostavila Makedoniju”;¹⁰¹²
- prvi korak u tom pravcu već je učinjen uz posredovanje Ruske pravoslavne crkve koji bi trebalo da dovede do obnavljanja dijaloga između pravoslavnih crkava Makedonije i Srbije;
- koristeći navodnu opasnost od rastućih velikodržavnih aspiracija Albanaca kao izgovor, Srbija će verovatno nastojati da i na druge načine pokaže interes za zemlju koja je za Srbiju, kako se tvrdi, „od izuzetnog značaja kao sused, geostrateški prostor, ekonomski partner..;
- u toj funkciji svakako je i knjiga visokog srpskog obaveštajca Zorana Janačkovića, koji je u drugoj polovini devedesetih bio ambasador u Skoplju, „Balkanski trougao”; po njegovim rečima cilj njegove knjige je da „upozori na trajne opasnosti koje proizvodi projekat velike Albanije po Srbiju i Makedoniju”;¹⁰¹³ „opasnost” je utoliko veća što su, kako kaže ovaj autor, makedonske vlasti krajem XX veka „donele odluku da razbijanjem Jugoslavije liše sebe sigurnosti koju bi im pružila jaka i stabilna Srbija”.¹⁰¹⁴

1012 Darko Tanasković, na promociji knjige „Balkanski trougao”, prema, Politika

1013 Reč na promociji knjige, Danas 5. februar 2015.

1014 Isto.

Slovenija: mogući pouzdani saveznik

Bez obzira na to što je početkom 2014, tadašnja premijerka Alenka Brautšek istakla da sradnja u Jugoistočnoj Evropi „ostaje prioritet slovenačke spolje politike”,¹⁰¹⁵

Slovenija se tokom godine nije posebno bavila regionom i pospešivanjem saradnje u njemu. To posebno važi za konkretne aktivnosti u okviru tzv. Procesa Brdo, inicijative koju je svojevremeno pokrenula upravo Ljubljana s namerom jačanja saradnje i poverenja među zemljama bivše Jugoslavije. Tokom 2014, sastanaka u okviru „procesa” (čija je članica i Albanija) nije bilo, a prvi i do sada jedini održan je 2012 (prisusvovao mu je i predsednik Srbije Tomislav Nikolić). Takođe, u međuvremenu zamrla je i svojevrsna trilateralala koju su svojevremeno inicirali tadašnji čelnici Slovenije, Srbije i Hrvatske, Borut Pahor, Boris Tadić i Jadranka Kosor.

„Odsustvo” Slovenije sa regionalne scene, po svoj prilici, je velikim delom posledica unutrašnje političke dinamike. Naime, osim izbora za Evropski parlament, organizovanih u svim zemljama članicama Evropske unije (EU), zbog parlamentarne krize u julu je došlo i do vanrednih parlamentarnih izbora i do konstituisanja nove vlade. Zasićenost dosadašnjim političkim strankama i njihovim prvcima, Slovenci su poverenje poklonili Miri Ceraru – sinu proslavljenog gimnastičara Miroslava Cerara – pravniku bez ikakvog prethodnog političkog iskustva. Sa strankom koja nosi njegovo ime, Cerar je osvojio 37 odsto glasova i u avgustu formirao vladu.

Za ocenu njegovih dometa i na unutrašnjem i na međunarodnom planu još je rano. Tokom samita Kine i 16 zemalja jugoistočne i istočne Evrope, održanog u Beogradu u decembru 2014, premijer Cerar sastao se sa premijerom Srbije Aleksandrom Vučićem. Dvojica premijera su nakon susreta najavili održavanje zajedničke sednice dveju vlada za 2015. godinu, koja bi bila prvi zajednički forum te vrste.¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁵ Politika, 8. januar 2014.

¹⁰¹⁶ Još krajem 2012. godine tadašnji premijeri Srbije i Slovenije Ivica Dačić i Janez Janša postigli su dogovor o zajedničkim sednicama dveju vlada najmanje jednom godišnje; to

Međusobni odnosi Srbije i Slovenije nisu previše dinamični. Međutim, poslednjih godina su stabilni i razvijaju se u dobrom pravcu. U Sloveniji ne postoji više problem državljanstva za građane iz drugih republika bivše Jugoslavije (uključujući i one iz Srbije), što je dugo opterećivalo odnose između Beograda i Ljubljane; takođe, dogovoren je i način isplata slovenačkih penzija državljanima Srbije koji su tokom postojanja zajedničke države radili u slovenačkim preduzećima.

S obzirom da nemaju međusobno otvorenih pitanja (osim u okviru, za sve zemlje naslednice SFRJ zajedničke sukcesije), moglo bi se reći da Srbija sa Slovenijom održava najbolje odnose u odnosu na druge države u regionu. To se povremeno manifestuje i nekim simboličkim gestovima – na samit Kina – 16 zemalja jugoistočne i istočne Evrope prvi je stigao Miro Cerar – kao i iskrenom solidarnošću. Tokom majskih poplava, Slovenija je među prvima poslala i spasilačke ekipe i neophodnu opremu, a tadašnja premijerka Alenka Bratušek je neposredno nakon njih posetila i Beograd i Obrenovac, obećavajući i konkretnu materijalnu pomoć.

Sve bolji međusobni odnosi nisu, međutim, „pokriveni” značajnijom ekonomskom saradnjom. Obe zemlje još uvek prolaze kroz ekonomsku krizu, ali međusobna razmena ipak raste i prelazi milijardu dolara.

Prema raspoloživim podacima, u Srbiji je registrovano više od 1350 slovenačkih firmi u kojima je zaposleno više od 35.000 ljudi. Tokom poslednje decenije Slovenija je u Srbiju investirala 1,6 milijardu eura, što pokazuje njen interes da otvara proizvodne pogone na prostoru bivše Jugoslavije, pogotovo u Srbiji. O tome svedoči podatak da Slovenija 75 posto vangraničnih investicija plasira u zemlje-naslednice SFRJ, najviše u u Srbiju.

.....
se do sada nije nijednom dogodilo.

Zaključci i preporuke

- Pozitivno je svakako to što Srbija postepeno prihvata Sloveniju kao nezavisnu evropsku državu, amortizujući nekadašnje animozitete formulisane svojevremeno kao „slovenački secesionizam i separatizam”;
- poželjno bi bilo da međusobno dobri politički odnosi rezultiraju i unapređenjem ekonomskih, pogotovo kad je reč o investicijama;
- pozitivno raspoloženje Ljubljane prema Beogradu, Srbiji može biti od koristi na proklamovanom evropskom putu; odnosno, da u Sloveniji ima pouzdanog saveznika.

Kosovo: nezavisnost, korist za obe strane

Pitanje priznaja Kosova od strane Srbije nije samo uslov koji je postavila EU za članstvo, već je I garant stabilnosti regiona I sprečavanje novih sukoba koji mogu dovesti do scenarija poput onog koji su doživeli Srbi iz Hrvatske 1995. I to pre svega zbog manipulacija Beograda bez vođenja računa o interesima Srba bilo u Hrvatskoj, a danas na Kosovu. Liberalna srpska stranka je imala dovoljno smelosti i hrabrosti da svojevremeno udje u vladu Kosova i time u značajnoj meri popravi položaj Srba južno od Ibra.

Politika nepriznavanja Kosova samo povećava cenu koju će srpska zajednica na Kosovu platiti, ali i sama Srbija koja nastavlja istom politikom manipulacija i žrtvovanja Srba na Kosovu. Demonstracije u Prištini (februar 2015) najveće do sada, čiji je okidač bila uvredljiva izjava ministra Jablanovića, tek su uvod u mogući scenario koji eventualno može dovesti i do međuetničkog sukoba. To bi dalo krila sve jačoj desnici u Beogradu i odmazdi nad nedužnim ljudima na obe strane.

Zaoštavanje odnosa Zapada sa Rusijom može takodje pojačati delovanje Rusije u regionu tako što će se izvršiti još jači pritisak na Srbiju da se svrsta na rusku stranu (pogotovu tokom predsedavanja OEBS) i odustane od evrointegracija u kojem slučaju može doći do još ozbiljnijih sukoba sa parolom o oslobadjanju Kosovu u čemu bi se posebno angažovale desničarske grupacije iza kojih se kriju paravojne formacije.

Potpisivanje briselskog sporazuma je politički čin koji je aktuelnoj vladi Srbije doneo podršku i priznanja zapada, koji veruje da tako Srbiju može da privuče EU. Zapad pri tome nije svestan koliko je fragilan konsenzus oko prihvatanja tog sporazuma. Jedino de jure priznanje Kosova imalo bi stvarni efekat na smirivanje situacije i u Srbiji i na Kosovu. Mređjutim, da bi taj čin prošao bez potresa u srpskoj javnosti koja je već decenijama manipulirana u vezi sa Kosovom kao kolevkom srpstva, potrebna

je ozbiljna medijska ofanziva koja bi polako dovela do spuštanja tenzija, a pri tome objasnila prednosti takvog čina za samu Srbiju.

Aktuelna vlada Srpske napredne stranke (SNS) i manjinskog partnera, Socijalističke partije Srbije (SPS) podstakla je očekivanja kad je reč o odnosima sa Kosovom u pravcu iskoraka u normalizaciji odnosa. Potpisivanjem Briselskog sporazuma (2013), srpska vlada je dobila status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji (EU) i formalno otvorila i pregovore o pristupanju. Odnose sa Srbijom međunarodna zajednica je gradila, pre svega na očekivanjima koja je imala u vezi sa sprovođenjem tog sporazuma. Međutim, prevremeni kosovski izbori i pregovori oko sastava vlade, kao prethodno i prevremeni izbori u Srbiji, eskalacija ukrajinske kriza, ali i izbori u EU – što se sve odigravalo 2014 – značajno su uticali na dinamiku i u srpsko-albanskim odnosima.

Briselski sporazum je rezultat dijaloga vođenog tokom više od dve godine i treba da vodi normalizaciji odnosa između Srbije i Kosova. Tokom 2014. godine održano je nekoliko sastanaka i nastavljeno je sa primenom tehničkih sporazuma, ali u celini, bila je to više godina čekanja nego delovanja. Zabeležen je ograničen napredak: četiri opštine sa većinskim srpskim stanovništvom na Kosovu, konačno su de jure stavljene pod kontrolu Prištine, iako uticaj de facto na terenu ne postoji. Stotinu bivših pripadnika srpske policije integrisano je u policijski sistem Kosova. Srbija je u septembru iznela planove o zajedničkim graničnim prelazima prema standardima EU, što kosovskim Albancima omogućava da iz Prištine lete do Beograda; postignut je i dogovor da se reše sporovi oko prenosa energije. Ministar spoljnih poslova Kosova Enver Hodžaj¹⁰¹⁷ bio je i u prvoj zvaničnoj poseti Beogradu 23. oktobra 2014. godine.

Četiri severne kosovske opštine uglavnom su ostale van domašaja Prištine; na tom području nasilje, u određenom obimu ponovo povremeno eskalira. Na primer, do nasilja je u Mitrovici došlo nakon što je barikada na severnoj strani mosta na reci Ibar uklonjena, ali je umesto nje postavljen

1017 Hodžaj je posetio Beograd zbog učešća na konferenciji ministara spoljnih poslova Zapadnog Balkana pod pokroviteljstvom EU, 23. oktobra 2014. godine. Poseta predsednice Kosova Atifete Jahjaga Beogradu je otkazana uz objašnjenje da mora ostati na Kosovu zbog nastavka političke krize.

„park mira”. Osim toga, i u Srbiji i na Kosovu zabeleženi su ciljani incidenti, posebno nakon kvalifikacione fudbalske utakmice za evropsko prvenstvo, između Srbije i Albanije, u oktoboru, u Beogradu. Ukoliko status quo u opštinama na severu potraje – nepostojanje funkcionalnog suda i nepostojanje zajednice srpskih opština – mogućnosti za nezadovoljstvo i nemire ostaju otvorene.

Uspostavljanja zajednice opština pretežno nastanjenih Srbima je prvi veliki izazov. Pored brojnih razlika i sukoba albanska i srpska strana se slažu samo oko jedne stvari: većina građana Kosova i Srbije želi da njihove zemlje budu deo evropskih integracija, odnosno da dostignu svoju “evropsku budućnost. Činjenica je da po pitanju statusa Kosova postoji najdublji i za sada nepomirljivi sukob između Beograda i Prištine. To je i osnovno ograničenje za dijalog kao i za proces normalizacije. Dosadašnje iskustvo dijaloga potvrđuje da kad god se otvori ovo pitanje, stvara se politička klima koja onemogućava dogovor ili otežava primenu dogovorenog. Iako je napredovanje ka članstvu u EU efikasno sredstvo za stvaranje povoljnijih okolnosti za dijalog i normalizaciju odnosa Beograda i Prištine, Dusško Janjić, iz Foruma za etničke odnose, ističe da to nije “čarobna formula” koja sama po sebi može da reši pitanje priznanja Kosova od strane Srbije.¹⁰¹⁸ Početak 2015. je najavio turbulentnu godinu, odnosno zaoštavanje političkih i socijalnih sukoba na Kosovu i povratak pitanja statusa ili “priznanja nezavisnosti” Kosova na vrh političke agende u Srbije. To je nužno dovelo i do zatezanja odnosa između Beograda i Prištine, što samo po sebi ne čini povoljan okvir ni za dijalog niti za primenu dogovorenog.

Dijalog Beograda i Prištine je obnovljen (9. februara 2015) na višem političkom nivou, ali se pokazalo da postoje dijametralno suprotna tumačenja Briselskog sporazuma kad je reč o zajednici srpskih opština. Naime, Beograd pokušava da nametne ponovne pregovore o statusu Srba na Kosovu. Sve to ukazuje na to da će naredni period biti veoma složen. Tim više što predsednik Republike Tomislav Nikolić najavljuje svoju novu platformu za rešavanje statusa Kosova.

1018 http://www.danas.rs/danasrs/dijalog/izazovi_procesa_normalizacije_odnosa_srbije_i_kosova.46.html?news_id=299924

Kosovska nezavisnost sve više dobija međunarodnu podršku (više od sto zemalja je priznalo nezavisnost Kosova), jer kosovska vlast sve odlučnije lobira za ulazak u međunarodne organizacije, a u mnoge je već primljeno. Kosovo je primljeno u Venecijansku komisiju, a zatražilo je i prijem u Interpol. Najvljeno je podnošenje kandidature za Savet Evrope.

Kosovski ministar spoljnih poslova Enver Hodžaj izjavio je da Beograd i Priština treba da potpišu mirovni sporazum pre nego što Srbija pristupi Evropskoj uniji. „Taj pravno obavezujući sporazum koji se spominje u EU za nas nije ništa drugo nego mirovni sporazum“. On je dodao da proces normalizacije odnosa između Beograda i Prištine treba da se završi prijemom Kosova u Ujedinjene nacije i da Beograd to ne treba da blokira. Potrebno je da dve strane uspostave diplomatske odnose. Priština je, kako je rekao, spremna da u roku od tri do pet godina reši sva otvorena pitanja sa Beogradom, jer dijalog ne sme da bude beskonačan proces već mora da ima jasan cilj, a to je puna normalizacija odnosa.¹⁰¹⁹

Predstavnici EU ne propuštaju priliku da ukažu na neophodnost normalizacije odnosa sa Kosovom. Tako je i austrijski ministar za spoljne poslove Sebastijan Kurc, prilikom posete Beogradu izjavio da, „nije u interesu Evropske unije da prihvati u punopravno članstvo članice koje su u sukobu sa susednim zemljama, jer bi to značilo ‘uvoz’ nestabilnosti. Stoga je pre ulaska Srbije u EU potrebna puna normalizacija odnosa, što bi se potvrdilo i pravno obavezujućim dokumentom, a Brisel je spreman da pomogne i olakša taj proces“.¹⁰²⁰

Specijalni izvestilac Evropskog parlamenta za Srbiju Dejvid Mekalister je takođe izjavio da je „normalizacija i dalje ključni uslov za dalji napredak u evropskim integracijama, ali ne treba smetnuti s uma da je svako od 35 poglavlja podjednako važno“ i ukazuje na stav EU da u procesu proširenja važi pravilo “osnove pre svega”.¹⁰²¹

1019 “ Hodžaj: Beograd i Priština treba da potpišu mirovni sporazum”, Politika, 24. oktobar 2014.

1020 “Kurc: rešite Kosovo pre ulaska u EU i to potvrdite pravno obavezujućim dokumentom”, NIN, 10. decembar 2014.

1021 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/518832/Mekalister-Nemacka-uvijda-da-je-Srbija-predvodnica-Zapadnog-Balkana-u-evropskim-integracijama>.

Skrining Poglavlja 35

Pristupanje Evropskoj uniji je složen proces koji se paralelno odvija na više međusobno zavisnih nivoa. S jedne strane, to je proces primene Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, a s druge su, pristupni pregovori.

Poglavlje 35 koje se odnosi na sprovođenje dogovorenog između Beograda i Pristine jedno je od ključnih u pristupnim pregovorima. To poglavlje se neće zatvoriti sve dok oni traju, jer bi na kraju trebalo da rezultiraju punom normalizacijom odnosa Srbije sa Kosovom, odnosno njegovim priznanjem.

Evropska komisija u Izveštaju za 2014. godinu, navodi da bi Poglavlje 35 trebalo da se otvori na početku i da se nastavi zajedno sa drugim poglavljima; dodaje se takođe, da bi trebalo kreirati platformu za praćenje primene postignutih sporazuma. Nacionalni konvent o Evropskoj uniji koji predstavlja koaliciju 200 organizacija civilnog društva, trebalo bi da posluži kao platforma za uključivanje javnosti u proces pristupanja EU. Za svako poglavlje u Konventu postoji odgovarajuće radna grupa.

Timovi Srbije i Evropske komisije su 22. januara 2014. godine u Briselu završili skrining – analitički pregled Poglavlja 35 u pretpristupnim pregovorima Srbije i Evropske unije, u kome će se pratiti šta je urađeno i šta još treba učiniti na sprovođenju dogovora i u daljem dijalogu Beograd-Priština. Ministar bez portfelja zadužen za Kosovo Aleksandar Vulin je rekao nakon skrininga da poglavlje 35 nije okvir u kome će se rešavati bilo kakva statusna pitanja Kosova i otvarati nove teme u vezi sa normalizacijom odnosa Beograda i Pristine već da će se pratiti tok i rezultati dijaloga.¹⁰²²

Vulin koji je predvodio tim Srbije, rekao je da je srpska strana iznela svoje viđenje Poglavlja 35 koje ne može zameniti dijalog Beograd-Priština, niti rešavati statusna pitanja Kosova. U okviru tog poglavlja, kako je naveo, samo se prate tok i rezultati tog procesa, a ne mogu se otvarati nove teme. Vulin je naglasio da je važno to što su predstavnici Evropske komisije potpuno razumeli da, bez obzira na to što se ovde dogovore predstavnici Komisije i Srbije i što za to preuzmu obaveze, na sve to i te kako može da

1022 http://www.beogradeu.gov.rs/sr_lat/pregovori-sa-eu/skrining-o-poglavlju-35.

utiče i Priština, i to i činjenjem i nečinjenjem. “Shodno tome se mora voditi računa da ono što radimo, može biti ometano i s neke druge strane”.¹⁰²³

Vulin je rekao da je srpski tim izložio kako vidi postupak uređivanja odnosa Beograda sa Prištinom; takođe i šta je do sada urađeno, a predstavljani su i planovi. Ali, kako je dodao, “govorili smo o policiji, ustanovili šta je urađeno i šta bi još trebalo biti urađeno u skladu s Briselskim sporazumom (Beograda i Prištine)... koji je suština Poglavlja 35”. “A u onoj meri u kojoj se dalje bude vodio dijalog na političkom nivou i usvajali zaključci, oni će postajati deo Poglavlja 35 i onda ćemo se baviti njihovim rešavanjem”.¹⁰²⁴

Srbi na izborima

Učešće Srba sa severa na lokalnim izborima na Kosovu (krajem 2013), a zatim i na vanrednim parlamentarnim (juni 2014) bilo je najuverljiviji dokaz „kosovskog zaokreta” aktuelne administracije u Beogradu. Vladajuća SNS-SPS koalicija tako se i formalno i suštinski odrekla svoje dugogodišnje politike prema Kosovu, koju je, kritikujući, do tada vladajuću Demokratsku stranku (DS), zagovarala sve do majskih izbora 2012. To je verovatno i glavni razlog što su izbori na Kosovu i učešće Srba na njima u srbijanskoj javnosti imali „low profile” tretman. U formalnom smislu takođe, to je i kraj aspiracija beogradske političke i intelektualne elite na podelu Kosova koja je, u njihovoj percepciji više decenija figurirala kao pretpostavka trajne normalizacije srpsko-albanskih odnosa. Od nje se odustalo pod pritiskom realnosti. Bivši premijer Iвица Dačić je do samog potpisivanja sporazuma uporno ponavljao da je podela najbolje rešenje.

Za međunarodnu zajednicu ti izbori su bili svojevrsna prekretnica koja garantuje kosovsku teritorijalnu (re)integraciju. Uključivanje četiri opštine na severu Kosova u ustavno-pravni okvir Kosova otvorilo je put društvenoj, političkoj i bezbednosnoj konsolidaciji tog područja. Ono, naime, već više od decenije predstavlja jedan od najnebezbednijih regiona u Evropi. Iako su tamošnji Srbi imali lokalne organe vlasti, pravosuđe i policiju, uz

1023 Isto.

1024 Isto.

materijalnu, organizacionu i političku podršku zvaničnog Beograda, niko nikad nije preuzeo odgovornost za izuzetno visok stepen kriminala i za opštu nebezbednost građana.

Kampanja državnog vrha Srbije da srpska zajednica na Kosovu u što većem broju učestvuje na lokalnim izborima bila je nesumnjivo motivisana i željom da, nakon ukidanja paralelnih struktura, obezbedi uticaj na Kosovu koji bi imao legalno i legitimno pokriće. Srpska zajednica opština bila bi upavo u toj funkciji, sa intencijom da, kad je to (Beogradu) potrebno opstruira unutrašnju integraciju kosovskog društva, odnosno normalizaciju odnosa Beograda i Prištine.

Najozbiljniji otpor učešću Srba na izborima pružali su dotadadašnji neprikosnoveni lideri Srba sa severa Kosova – pre svih smenjeni lideri severnokosovskih opština, kao i drugi dugogodišnji lideri poput Milana Ivanovića i Marka Jakšića, članova Demokratske stranke Srbije (DSS).

Na vanrednim parlamentarnim izborima na Kosvu (8. jun) učestvovalo je oko 53.000 Srba, uključujući i raseljene. Pravo glasa na Kosovu ima oko 130.000 Srba. Prema podacima stranke Srpska lista – Srpska, od oko 12.000 raseljenih, glasalo je 11.330 ljudi.

Vlada Kosova konstituisana je tek nakon gotovo šest meseci. Skupština Kosova je izabrala Isu Mustafu, predsednika LDK (Demokratska liga Kosova – Lidhja Demokratike e Kosovës) i bivšeg gradonačelnika Prištine, za premijera 9. decembra 2014. godine.

Stranke kosovskih Srba nisu uspele da osvoje preko 5 odsto glasova, cenzus koji bi im, po izbornim pravilima koje je Centralna izborna komisija usvojila pre izbora, omogućio da dobiju više od 10 zagwarantovanih mandata, predviđenih Ustavom za srpsku zajednicu. Na izborima je učestvovalo pet stranaka/lista, od toga tri – Srpska lista (Srpska), Progresivna demokratska straka i Pokret za demokratski prosperitet, sa željom da dobiju podršku i uđu u parlament. Socijaldemokratija i Samostalna liberalna stranka su se prijavile odvojeno od koalicije kako bi se obezbedila mesta u biračkim odborima. Lista Srpska osvojila je 4,17 odsto, Progresivna demokratska stranka – 0,78 odsto, a Pokret za demokratski prosperitet je osvojio 0,19 odsto glasova.

Aktuelna vlada na Kosovu ima podršku svih zajednica. Činjenica da vladu predvode dve najveće albanske stranke i da uključuje i Srpsku listu koja je osvojila 90 procenata srpskih glasova, kao i stranke koje su dobile izbore među bošnjačkom i turskom zajednicom, obezbeđuje čvrstu osnovu za donošenje važnih odluka koje su u ovom času veoma potrebne Kosovu.

Vlada Srbije objektivno ima mogućnost da preko srpskih predstavnika utiče na kosovski parlament. Međutim, svaki pokušaj paralisanja političkog života na Kosovu, donosi rizik poništavanja svih pozitivnih dostignuća briselskog procesa, što nije dobro ni za Srbe na Kosovu, ni za Vladu Srbije.

“Srpska lista” je nakon smene ministra Jablanovića (zbog izrečenih uvreda na račun Albanaca) napustila vladu i kosovski parlament. Dvomesečni bojkot rada kosovske skupštine i vlade od strane “Srpske liste” najviše šteti interesima Srba na Kosovu. Nenad Rašić, predsednik Progresivno demokratske stranke, ističe da su Srbi time izgubili verovatno celu 2015. godinu, jer se krajem februara i početkom marta kreće sa alociranjem i izdvajanjem sredstava za finansiranje projekata i već smo izgubili kontrolu tih sredstava.¹⁰²⁵

Zamenici ministara, u odsustvu srpskih ministara koji bojkotuju prištinske institucije, preuzeli su punu odgovornost za sve aktivnosti. Međutim, Rašić ističe da će bojkotom poslanici “Srpske liste” izgubiti svaki kredibilitet ako ne budu glasali za ustavne amandmane koji se odnose na formiranje Specijalnog suda koji će se baviti zločinima OVK, jer bez srpskih glasova ovo pitanje ne može proći u Skupštini Kosova.¹⁰²⁶

Zajednica srpskih opština

Beograd i Priština su se dogovorili da se asocijacija/zajednica srpskih opština uspostavi nakon završetka izbora (2013) u deset opština na Kosovu sa srpskom većinom, a koja će imati „pun uvid u oblasti privrednog razvoja, obrazovanja, zdravstva, urbanističkog i ruralnog planiranja”, kao i druge nadležnosti koje im dodele centralne vlasti. Članstvo u asocijaciji/

1025 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/548415/Rasic-Srbi-nisu-nista-dobili-bojkotom-kosovskih-institucija>

1026 Isto

zajednici je otvoreno svakoj drugoj opštini, ako na to pristanu sve članice. Asocijacija/zajednica će se oformiti statutom, po istom osnovu kao i postojeća Asocijacija opština na Kosovu. Opštine učesnice „imaće pravo da sarađuju u izvršavanju svojih ovlašćenja preko zajednice/asocijacije kolektivno“, u skladu sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi i zakonima Kosova. Telo će imati ulogu predstavljanja pred centralnim vlastima i imaće sedište u savetodavnom veću zajednica u tu svrhu.¹⁰²⁷

Iako Srbija priznaje rezultate izbora na Kosovu, ona i dalje finansira „svoje“ nekadašnje srpske opštine preko „veća privremene uprave“, a pojedini političari Srpske liste koji su izabrani na severu imaju položaje i u srpskoj vladi. Lider Srpske liste je Aleksandar Jablanović, zamenik predsednika Pokreta socijalista, ministra za rad i socijalna pitanja Aleksandra Vulina, bivšeg direktora Kancelarije za Kosovo Vlade Srbije. Sve strane su saglasne da će se strukture raspustiti nakon što se oformi zajednica srpskih opština (ZSO).¹⁰²⁸

Jedan od slogana koje je koristila Srpska lista tokom izbora održanih u novembru 2013. godine bio je: „3. novembra glasajte za Srpsku, 4. novembra izgradite Srpsku”.¹⁰²⁹ Reč Srpska asocira na bosanski entitet Republika Srpska. Premijer Kosova Hašim Tači, sa druge strane, kaže da će zajednica funkcionisati više kao NVO.¹⁰³⁰

U Implementacionom planu je predviđeno uspostavljanje Zajednice srpskih opština (ZSO) i priprema njenog statuta za usvajanje u Skupštini Kosova do kraja oktobra 2013. godine. Međutim, došlo je do velikog kašnjenja u konstituisanju samih opština. Zbog toga, ZSO nije konstituisana. Prema modelu Asocijacije opština na Kosovu (MLU) vlada u Prištini je izradila nacrt statuta i predstavila ga u Briselu u decembru 2013. godine. O njemu se razgovaralo na sastanku dvojice premijera 27. januara 2014. godine, prvom sastanku nakon što su opštine konačno uspostavljene. Međutim,

1027 http://www.crta.rs/uploads/documents/2015-02-28%2008:42:10_a_42_L_rs_doc.pdf.

1028 Isto.

1029 Isto.

1030 Isto.

nacrt statuta koga je predložila kosovska Asocijacija opština, Beograd nije podržao i ZSO više nije bila na dnevnom redu potonjih sastanaka.¹⁰³¹

Takođe, problemi će se uvek javljati, jer, Srbi mogu da kažu da je sve ono što nije izričito definisano budućim statutom isto tako deo nadležnosti ZSO. Zbog dogovorenog karaktera ZSO – obrazovanje, zdravstvo, kultura i opštinsko planiranje – nije verovatno da bi ona mogla da dobije pravo veta, kako bi blokirala odluke na centralnom nivou.

ZSO može da predstavlja svojevrsnu zamku za centralnu upravu Kosova. ZSO će imati pristup značajnim sredstvima, jer može da bude glavni primalac sredstava iz Srbije i Evropske unije. To može umanjiti ulogu Prištine u odnosu na upravljanje severom zemlje. Autori izveštaja Instituta za politiku Centralne Evrope konstatuju da „ako ZSO dobije sva sredstva koja su joj potrebna od Beograda i EU, onda će Srbi na severu Kosova imati malo podsticaja da prihvate Prištinu”. Međutim, zvaničnici iz opština na severu bili su skeptični u pogledu toga da će sredstva koja je EU obećala doći i izrazili su zabrinutost u vezi sa mogućom korupcijom kod raspodele sredstava namenjenih posebno za sever.¹⁰³²

Uključivanje šest opština sa srpskom većinom na jugu (one su manje-više uspešno uključene u kosovske institucije, i održavaju veze sa Prištinom) može doprineti onemogućivanju uspostavljanja posebnog (srpskog) entiteta. U međuvremenu, tenzije mogu brzo porasti na severu, posebno u Mitrovici. Samo dve sedmice posle parlamentarnih izbora na Kosovu, 18. juna 2014. godine, uklonjena je trogodišnja barikada na severnoj strani „Novog mosta” u Mitrovici, koja deli srpski, od albanskog dela grada. Usledili su protesti Srba i most je ponovo blokiran i pretvoren u park. Park je i dalje izvor tenzije, a most je postao odvojena tema za razgovore u kojima posreduje Brisel.¹⁰³³

EU je sazvala sastanak radne grupe za 11. jul, ali je završen bez rezultata posle 10-časovnih razgovora. Strane su se opet sastale 22. jula, mada konačno rešenje nije postignuto. Prema nedavnom izveštaju Edite Tahiri, sve strane su se složile u Briselu da će EU „izvršiti tehničku procenu statične

1031 Isto.

1032 Isto.

1033 Isto.

strukturne stabilnosti mosta”, koju će predstaviti u septembru 2014. Godine. Tahiri je takođe obećala da će, ukoliko dođe do pokušaja postavljanja barikada na mostu, Vlada Kosova „odgovoriti silom zakona”.¹⁰³⁴

Marko Jakšić, jedan od najglasnijih lidera kosovskih Srba je protiv Briselskog sporazuma i svega što iz njega proizilazi. Njegove glavne primedbe idu na račun zajednica srpskih opština koja još nije profunkcionisala. On smatra da je to bilo samo u funkciji izlaska Srba na kosovske izbore i kaže da je “jedino što je Priština htela da dozvoli Srbima jeste nekakvo udruženje poput nevladine organizacije, koje nema baš nikakvu izvršnu ni zakonodavnu vlast. Zajednica srpskih opština je samo velika prevara Beograda koji ni u Briselu ni u Prištini nikad nije odobrena, i trebalo je da bude samo mamac za izbore”.¹⁰³⁵ Jakšić takođe kritikuje i Srpsku pravoslavnu crkvu koja je, kako kaže, propustila da ispuni svoju najznačajniju ulogu.¹⁰³⁶ On takođe smatra da Srbija bez jakog zaštitnika ne može da ostvari svoje nacionalne i državne interese na Balkanu: “Bez moćne Rusije i njene pune podrške mi nemamo izlaza niti možemo da se nadamo boljitku”.¹⁰³⁷

Prema pisanju *Večernjih novosti* predsednik Nikolić priprema dokument-platformu, koja će „definisati položaj srpske pokrajine i prepoznaće tri situacije na terenu: deo u kom u većini žive Srbi, deo u kom su Albanci većina i treću celinu, gde su u većini nastanjeni Albanci, ali ima opština u kojima je srpsko stanovništvo brojnije. Platforma će predviđati najširu autonomiju za Kosovo i Metohiju i neće iziskivati promenu Ustava, pa samim tim ni referendumsko izjašnjenje. Cilj je da se na KiM obezbede pravna sigurnost i uređeni poredak, definiše način upravljanja koji se pre svega tiče Srba u pokrajini.”¹⁰³⁸

1034 Isto

1035 Marko Jakšić, Nacionalni problemi u rukama političkog bašibozuka”, *Geopolitika*, decembar, 2014.

1036 Isto.

1037 Isto.

1038 “Tri celine na Kosovu”, *Večernje novosti*, 18. mart 2015.

Srpsko-albanski odnosi

Nakon što je Srbija potpisala Briselski sporazum i zvanično se opredelila za evropske integracije, i odnosi sa Albanijom su došli na dnevni red. Insistiranje EU na saradnji među zemljama, što je od ključnog interesa za region, glavni je razlog što se incident na međudržavnoj fudbalskoj utakmici, u oktobru 2014, nije pretvorio u novi razarajući trend na Balkanu. Briselski sporazum je podstakao i bolje odnose između Albanije i Srbije. Razmenjene su posete na nivou premijera, potpredsednika vlada, ministara spoljnih poslova i drugih zvaničnika koji su postigli i neke konkretne dogovore. Uspostavljeni su partnerski odnosi u oblasti elektroenergetike (Albanija najveći deo električne energije kupuje od srpske kompanije), povećana je i robna razmena. Albanija je pomogla saniranju štete koje su izazvale poplave, albanska vlada je izdvojila 100.000 eura za Srbiju i poslala pripadnike svoje jedinice za brze intervencije. U Tirani su gostovali i imali uspešne koncerte poznati srpski estradni umetnici Zdravko Čolić i Goran Bregović, kome je Edi Rama kao počasnom građaninu dodelio ključ Tirane. Nekoliko srpskih fudbela uspešno igra u albanskim klubovima.

Poseta albanskog premijera Edija Rame Beogradu (novembar 2014), prva nakon gotovo 70 godina, protekla je u senci incidenta koji se desio na utakmici između Srbije i Albanije, u Beogradu. Utakmica je prekinuta pre kraja zbog sukoba igrača dva tima i upada navijača na teren. Incidentu je prethodila pojava drona iznad terena, koji je nosio albansku zastavu sa ucrtanom mapom "Velike Albanije".

Povodom incidenata na utakmici kosovski ministar za spoljne poslove Enver Hodžaj je izjavio: "Događaji koji su se desili za vreme i posle utakmice su nesretni i svi moraju da nauče lekcije iz njih. Zaista, fudbalski meč između Srbije i Albanije je potvrdio potrebu za pomirenjem među našim društvima".¹⁰³⁹

Zaoštravanje odnosa sa Albanijom uoči posete premijera Edija Rame značajno je poljulalo ionako fragilne odnose u regionu i ponovo stavilo na dnevni red velikodržavne projekte. U zemljama bez demokratske tradicije,

1039 „Velika Albanija“ želja koja prelazi granice, Danas, 27. oktobar 2014.

sa elitom koja se teško nosi sa reformama, takvo "huškanje" je opasna pojava.

Incident je pokazao suštinu odnosa između dve zemlje. Iako izvesni nivo komunikacija između Beograda i Tirane postoji, odnosi su i dalje opterećeni uzajamnim nepoverenjem i napetošću. Kad je reč o Srbiji, percepcija Albanaca kao inferiornijeg naroda veoma je duboka. Tokom poslednje dve decenije Kosovo je bilo glavni kamen spoticanja. Beograd je dugo pokušavao da pridobije Albaniju kao partnera za podelu Kosova, ali u tome nije uspeo. Albanija je prolazila kroz težak tranzicioni period i glavni cilj njene elite bilo je priključenje evropskim integracijama i NATO. Osim toga, međunarodna zajednica, SAD pre svih, kao najuticajniji faktor među Albancima, nije dozvolila razvoj takvog scenarija.

Incident u Beogradu je, međutim, poslužio ne samo za radikalizaciju dela srpske političke scene, već je, kako se pokazalo, doprineo podizanju tenzije u Makedoniji, na severu Kosova i u Crnoj Gori.

Incidentu na stadionu sledili su brojni incidenti (razbijanje albanских radnji) pre svega u Vojvodini. Iako su identifikovani i pohapšeni neki vinovnici (ukupno 11), MUP je javnosti predočio da je reč o pojedinačnim huliganskim akcijama. Sudeći po nesmetanom delovanju ekstremističkih grupa u Vojvodini, pre bi se moglo zaključiti da je reč o organizovanom napadu, ne samo na Albance već i o pokušaju diskreditacije pokrajinske vlade.

Incidente u Vojvodini treba svako povezati i sa nezadovoljstvom dela desnog, konzervativnog bloka, inače naklonjenog Srpskoj naprednoj partiji (SNS), zbog politike premijera Vučića, odnosno njegovog okretanja prema Zapadu.

Poseta Edija Rame

Srpsko-albanski susret na premijerskom nivou kome je prethodila intenzivna diplomatska akcija „ubeđivanja” (prvenstveno Nemačka) da do njega uopšte dođe, u zapadnim međunarodnim krugovima ocenjena je veoma povoljno. To je gotovo u apsolutnom kontrastu sa ocenom u javnosti Srbije koja bi se mogla uglavnom svesti na – potpuni fijasko.

Na konferenciji za štampu Edija Rame i Aleksandra Vučića, kad je Rama poručio da Srbija treba da „uvaži realnost” i prizna nezavisnost Kosova; Aleksandar Vučić je na to uzvratilo da su „Kosovo i Metohija deo Srbije” (da je tako i da će tako ostati zauvek) i da neće dozvoliti da „niko ponižava Srbiju”.¹⁰⁴⁰

Poseta je ipak nastavljena u skladu sa prethodno usaglašenim programom. To je uključivalo i posetu opštinama sa albanskom većinom na jugu Srbije, drugog dana boravka.

Srpsko-albanski dijalog pokazao je svu težinu celovekovne istorije koja pritiska međusobne odnose. Za Srbiju je dodatna frustracija to što je tokom poslednje dve decenije istorija promenila tok: Albanci, nakon više od stoleća ponižavanja, terora, političkog i drugog nasilja (na Kosovu) i komunističke strahovlade (u Albaniji) idu jasno definisanim putem evroatlanskih integracija.

Antialbansko raspoloženje u javnom diskursu, uz veliku medijsku podršku permanentno je održavano: bilo da je reč o obnavljanju teza o navodnoj „Velikoj Albaniji”, kao albanskom snu, bilo o odluci UEFA da prekinutu međudržavnu utakmicu registruje u korist tima Srbije kao pobedu, ali mu istovremeno oduzme tri boda. Stvarana je atmosfera da je poseta visokog zvaničnika iz Tirane suvišna, odnosno, kako je to formulisao šef diplomatije Ivica Dačić, „lakše je Rami da dođe, nego nama da ga dočekamo”.¹⁰⁴¹

Diplome: najzad rešenje

Srpska vlada usvojila je novu Uredbu o posebnom načinu priznavanja diploma kosovskih univerziteta. Uredba o posebnom načinu priznavanja visokoškolskih isprava i vrednovanja studijskih programa univerziteta na Kosovu i Metohiji, zapravo se odnosi na kosovske univerzitete koji rade u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija.

1040 Konferencija za novinare Edija Rame i Aleksandra Vučića, Radiotelevizija Srbije, 10. novembar 2014

1041 Politika, 2. novembar 2014.

Tako će univerzitetske diplome kosovskih univerziteta najpre priznati Komitet evropskih akademskih stručnjaka (EUA) koga je osnovala Evropska univerzitetska asocijacija, a onda razmatrati stručni samostalni organi visokoškolskih ustanova. Uredbom srpske vlade usvojena je nova procedura za priznavanje diploma kosovskih univerziteta i na taj način prevaziđen problem priznavanja ovih diploma zbog neustavnosti prethodne uredbe.¹⁰⁴²

Srbi će lakše moći da se zaposle u institucijama Kosova s diplomama sa bilo kog univerziteta iz Srbije. Proces je dvosmeran, pa će tako važiti i prištinske diplome u institucijama Republike Srbije. Jer, bez dogovora administracija iz Beograda i Prištine, predviđenog Briselskim sporazumom, i bez ovakve uredbe, Srbi sa severa Kosmeta ne mogu da konkurišu za radna mesta u institucijama Kosova. Ovaj problem se odavno rešava. Sporazum o priznavanju diploma postigle su delegacije Beograda i Prištine još krajem 2011. godine. Dogovoren je reciprocitet, tako da i u Beogradu i u Prištini budu doneti dokumenti koji će urediti ovu oblast. To je i učinjeno 2012. godine, ali je Ustavni sud Srbije proglasio uredbu koju je donela Vlada Srbije neustavnom.

Policija i bezbednosne strukture

Istraživanje koje je sproveo Beogradski centar za bezbednosnu politiku "Integracija policije na severu Kosova: napredak i preostali izazovi u primeni Briselskog sporazuma" pokazuje da je do kraja marta 2014. godine 285 bivših pripadnika MUP Republike Srbije uključeno u sastav Kosovske policije, što predstavlja značajan korak napred u primeni Sporazuma. Međutim, autori ističu da su uspostavljanje Regionalne komande KP Sever pratile određene dileme, posebno oko toga da li bi Komanda trebalo da obuhvati samo četiri srpske opštine na severu, ili i Južnu Mitrovicu i Vučitrn. Spor je vođen i povodom bezbednosnih provera. Ovaj proces kritikovan je upravo zbog ograničenosti vremena koje je bilo na raspolaganju i zbog teškoća prilikom primene opšteg ciklusa provere. U političkom

1042 http://www.kossev.info/strana/arhiva/nova_uredba_o_priznavanju_diploma_kosovskih_univerziteta/2861.

diskursu, kako u Prištini tako i u Beogradu, posebno je bilo istaknuto pitanje ko bi trebalo da preuzme proces provere. Štaviše, početna obuka organizovana za bivše zaposlene MUP bila je kratka, što je dovelo u pitanje prikladnu integraciju i usvajanje organizacione kulture KP”.¹⁰⁴³

Tokom briselskih razgovora srpska strana dala je prištinskim vlastima listu sa imenima 337 policijskih službenika koji bi trebalo da se integrišu. Od ovog broja, 285 je pozvano da se pridruži procesu integracije, dok su 52 bivša pripadnika MUP izostavljena. Pretpostavka je da su među njima oni koji sami možda nisu hteli da se pridruže KP, oni koji se se prijavili, ali nisu ispunjavali sve uslove, ili oni koji nisu prošli bezbednosnu proveru. Osim toga, približno 800 bivših pripadnika MUP izvan severa Kosova pensionisano je i izostavljeno iz procesa integracije. Ovo je izazvalo nezadovoljstvo među njima, jer smatraju da se Briselski sporazum odnosi samo na sever Kosova”.¹⁰⁴⁴ Tim BIRODI (Biro za društvena istraživanja) je takođe potvrdio ove ocene, uz zapažanje da je primenom Briselskog sporazuma unapređen rad policije, koja je dodatno obučena, mada to nije doprinelo kvalitetnijem radu. Istovremeno, osećaj bezbednosti kod članova srpske zajednice je porastao.¹⁰⁴⁵

Komunikacija, kada je reč o posetama srpskih i kosovskih zvaničnika, išla je preko EULEX (do 1. decembra 2014). Sada se o tome dogovaraju dve vlade, preko oficira za vezu. Postignut je i dogovor da oficiri za vezu ugovaraju posete kosovskih i srpskih zvaničnika. Duško Janjić smatra da je to “korak ka balkanskom Beneluxu – slobodi kretanja između BiH, Crne Gore, Albanije, Kosova, Makedonije i Srbije. To je dogovoreno u Briselu na tehničkim pregovorima beogradskog i prištinskog tima.”¹⁰⁴⁶

Janjić najavljuje da će „kancelarije oficira za vezu prerasti u ambasade, što znači priznavanje kosovske nezavisnosti. Zatim sledi potpisivanje pravno obavezujućeg dokumenta”. Prema ranijem sporazumu između Brisela,

1043 <http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/5495/Integracija-policije-na-severu-Kosova-napredak-i.shtml>.

1044 Isto.

1045 Izvešt at o primeni Briselskog sporazuma (jun-decembar 2014), BIRODI, januar 2015.

1046 “Dejan Pavičević:ne uspostavljamo diplomatske odnose sa Prištinom”, Danas, 18. novembar 2014.

Beograda i Prištine, srpski zvaničnici su preko misija EU u Beogradu i Prištini dozvolu za posetu KiM dobijali od Vlade Kosova. To nikad nisu želeli javno da priznaju. Prilikom zabrana poseta uglavnom su prozivali EULEX. Pojedini srpski zvaničnici prećutkuju i da ih na terenu čuvaju i prate specijalne jedinice KPS Rosa.¹⁰⁴⁷

Dejan Pavićević, beogradski oficir za vezu u Prištini, tvrdi da to nije prvi korak ka uspostavljanju diplomatskih odnosa sa Prištinom, kako ocenjuju pojedini diplomatski krugovi u Briselu. Reč je, kako ističe, o „debirokratizaciji dosadašnje procedure iz 2009, kako bi se izbegle česte zabrane zvaničnicima Srbije da dolaze na Kosovo”. Pavićević objašnjava da, prema novoj proceduri, srpski zvaničnici više neće tražiti dozvolu, nego će posete samo prijavljivati, zbog bezbednosnih razloga.¹⁰⁴⁸

Specijalni sud za ratne zločine

Skupština Kosova je sa 89 glasova za, 22 protiv i dva suzdržana, u prvom čitanju usvojila Nacrt zakona o ratifikaciji međunarodnog sporazuma između Kosova i EU o misiji EU za vladavinu zakona, što podrazumva osnivanje specijalnog suda za ratne zločine počinjenih na Kosovu. Sud će biti formiran u Hagu, a očekuje se da će protiv pojedinih visokih zvaničnika Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) biti podignute optužnice za navodne ratne zločine nakon sukoba sa srpskim snagama 1998–99 godine. Savet EU je odobrio mandat EULEX, kao podršku novom specijalnom sudu koji će pokrenuti postupke na osnovu Izveštaja istražnog tima EU.¹⁰⁴⁹

Prema dokumentu Evropske unije o Specijalnom sudu,¹⁰⁵⁰ koji se poziva na kosovske zakone i ustavni poredak, zahteva se transfer ustavnih i sudskih ovlašćenja na međunarodni sud koji će se baviti ratnim zločinima izvršenih na Kosovu od 1998. do 2000. godine. Dokument predviđa potpunu nezavisnost specijalnih odeljenja i istrage za izvršene ratne zločine od

1047 Isto.

1048 Isto.

1049 <http://www.balkaninsight.com/rs/article/politi%C4%8Dka-kriza-na-kosovu-odla%C5%BE-formiranje-novog-suda>.

1050 Citirao Koha Ditore koja je imala uvid u document.

1998, do 2000. godine. Po ovom dokumentu Poglavlje 2. član 3, specijalna odeljenja će biti sastavni deo, ali potpuno nezavisna od svakog nivoa sudskog sistema Kosova, uključujući i Vrhovni sud.

Specijalni sud, prema tom dokumentu, neće imati ničeg zajedničkog sa strukturama sudstva na Kosovu, niti sa ostalim institucijama. Po članu 44, kako stoji u dokumentu, specijalizovana odeljenja mogu izricati maksimalne zatvorske kazne, što uključuje i kaznu doživotnog zatvora – prenose mediji detalje iz tog dokumenta EU. Takođe u njemu se predviđa poseban sistem zaštite svedoka i uzimanja izjava.¹⁰⁵¹

Hasim Tači je tim povodom izjavio: „Danas nemamo puno opcija. Zapravo, samo je jedna, a to je da u uskoj saradnji sa SAD i EU formiramo ovaj specijalni sud, koji će biti pod jurisdikcijom Kosova, sa dva sedišta, na Kosovu i van Kosova gde će se odvijati osetljivi postupci kao što je svedočenje zaštićenih svedoka. Ovo je jedina opcija koja je veoma teška, ali će nam omogućiti da sud funkcioniše po zakonima Kosova”, kazao je Tači, naglašavajući da bi neuspeh formiranja suda doveo do toga da SB UN formira sud”.¹⁰⁵²

Odluku Skupštine Kosova pozdravila je američka ambasada u Prištini koja je u saopštenju navela, između ostalog, da je ovo “najvažniji korak ka osnivanju kosovskog suda koji će biti u stanju da na kredibilan način razreši ozbiljne navode iz izveštaja Saveta Evrope iz 2010. godine.”¹⁰⁵³

Edita Tahiri je izjavila da se zakon odnosi na pojedince, a ne na borbu OVK: “Ona je međunarodno priznata kao oružana borba kosovskog naroda, čiji je cilj bio pravedan rat protiv srpske genocidne agresije. Oslobodilačku borbu je podržala Severnoatlantska alijansa predvođena SAD, što je rezultiralo NATO intervencijom protiv Srbije i donelo slobodu i mir na Kosovu. Proces izgradnje mira je veoma važan momenat. Podržavamo međunarodnu pravdu i spremni smo da sarađujemo kako bi istina prevladala

1051 <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/536187/Specijalni-sud-za-zlocine-bice-van-teritorije-Kosova>.

1052 <http://www.slobodnaevropa.org/content/skup%C5%A1tina-kosova-o-specijalnom-sudu-za-ratne-zlo%C4%8Dine/25359436.html>.

1053 Isto.

neosnovane optužbe protiv naših boraca za slobodu, iako je suštinski reč o nepravednom procesu.¹⁰⁵⁴

Nastavak pregovora Beograd – Priština

Uoči obnove dijaloga na visokom političkom nivou razmenjeno je nekoliko oštrih verbalnih poruka, vezanih za tumačenje Briselskog sporazuma. Početkom januara 2015. godine Vlada Kosova je upoznala EU sa činjenicom da se Srbija i dalje ilegalno meša u unutrašnju situaciju na Kosovo, gazeći sporazum iz Brisela; to važi za odluku o nastavku funkcionisanja paralelnih struktura u opštini Štrpce, imenovanjem za navodnog predsednika opštine čoveka koji je istovremeno izabrani gradonačelnik te opštine (na kosovskim izborima).¹⁰⁵⁵

Ministarka za dijalog Beograda i Prištine, Edita Tahiri je u pismu koje je uputila predstavniku EU Fernandu Ćentiliniju zatražila da EU preduzme sve mere kako bi se zaustavilo uplitanje Srbije posredstvom paralelnih (ilegalnih) struktura na Kosovu, i istakla da Srbija nastavlja da gaji Briselski sporazum koji je postignut uz garancije EU.¹⁰⁵⁶

Premijer Vučić je takođe najavio da će tražiti da se razgovara o izmenama Zakona o javnim preduzećima na Kosovu i posebno, o Kombinat Trepča. Ppredstavnicima međunarodne zajednice pokušava da objasni posledice usvajanja izmena Zakona o javnim preduzećima. Izmenama zakona otvara se mogućnost da Kombinat Trepča, ali i ostala društvena preduzeća postanu vlasništvo Kosova. Vučić smatra da je taj zakon "težak udarac za dijalog srpske i albanske strane, ali da se nada da će Vlada Srbije uspeti da reši to pitanje".¹⁰⁵⁷

Edita Tahiri je povodom Vučićevih najava odlučno odbila mogućnost da se pregovara o imovini. Ona ističe da "imovina nikada nije bila niti će

1054 "Edita Tahiri: Srbija mora da prizna Kosovo pre ulaska u EU", Danas, 8. mart 2015.

1055 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/524776/Tahiri-Nastavlja-se-nezakonito-uplitanje-Srbije-na-Kosovu>

1056 Isto.

1057 http://www.danas.rs/danasrs/politika/premijer_srbije_radi_na_stopiranju_zakona.56.html?news_id=295852

biti tema pregovora u Briselu. Pokušaji Srbije da se to pitanje otvori naišli su na nepokolebljivo odbijanje Kosova. Suverenitet nad imovinom i sredstvima pripada kosovskoj državi, jer je, naglašavam, Međunarodni sud pravde 2010. potvrdio legalnost deklaracije o nezavisnosti Kosova¹⁰⁵⁸

Pregovori između Beograda i Prištine obnovljeni su 9. februara 2015. godine nakon višemesečnog prekida. Tom prilikom postignut je sporazum o pravosuđu. Prema rečima šefa srpske delegacije, premijera Aleksandra Vučića, suština postignutog dogovora jeste da će odnos srpskih i albanskih sudija u južnoj Mitrovici biti 14:11 u korist Albanaca, da će predsednik suda u severnoj Mitrovici biti Srbin, kao i da će broj tužilaca Srba i Albanaca biti podjednak. Mitrovački sud imaće ogranke i u Zubinom Potoku i Leposaviću, na čemu je srpska strana insistirala.

Premijer Vučić je izrazio sumnju da će Srbija imati toliko pravosudnih funkcionera, jer je potrebno devet tužilaca u Mitrovici, a 18 sudija na severu i jugu.¹⁰⁵⁹ Kosovski premijer Isa Mustafa je izjavio da je postignutim dogovorom o pravosuđu "obezbeđen jedinstveni sistem sudstva na celom Kosovu".¹⁰⁶⁰ Takođe je najavio nastavak pregovora o drugim pitanjima kako bi se Kosovo u potpunosti integrisalo.

Patriotski blok je ovaj sporazum ocenio kao sledeći korak ka priznavanju nezavisnosti Kosova. Slobodan Samardžić, bivši minister za Kosovo je izjavio: "Bilo je za očekivati da onaj ko prihvati Briselski sporazum i ko ugasi sudove i tužilaštva Srbije na KiM, pristane i na ultimatum o uključivanju srpskih sudija i tužilaca u albanski pravosudni sistem".¹⁰⁶¹ Predsednik Državotvornog pokreta Srbije je izjavio da će "takvih koraka (će) biti još dosta, ali pregovori neće započeti sve dok se ne potpiše pravno obavezujući sporazum sa kosmetskim Albancima kao definitivni korak priznanja. Opšta je sramota Srbije da njen put u EU moraju da plaćaju Srbi koji žive na Kosovu i Metohiji!"¹⁰⁶²

1058 "Edita Tahiri: Srbija mora da prizna Kosovo pre ulaska u EU", Danas, 8. Mart 2015.

1059 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/470382/Pristini-i-sudovi-na-Severu>

1060 Isto.

1061 Isto.

1062 Isto.

Srbi na severu Kosova su ovaj sporazum takođe protumačili kao još jedan korak ka priznavanju Kosova. Goran Lazović, koordinator DSS za severno Kosovo, je izjavio: "Sve je jasno, ovaj sporazum je još jedan korak ka priznavanju nezavisne države Kosovo i integraciji Srba u kosovski pravosudni sistem. Na pečatu svih sudova, pa i onog u severnom delu Kosovske Mitrovice i u ispostavama u Leposaviću i Zubinom Potoku, jasno će pisati 'Republika Kosovo'".¹⁰⁶³

Predsednik Udruženja "Stara Srbija" Zlatibor Đorđević reaguje na sličan način: "Korak po korak Beograd nas isporučuje Prištini, bez obzira što će u sudovima biti i Srba i što će na severu Kosova predsednik suda biti Srbin. Naš narod neće biti zaštićen, jer će u višim instancama (apelacionom i vrhovnom sudu u Prištini) sedeti Albanci, albanska će, kao nekad, ponovo biti poslednja. Nekada smo bar mogli da se žalimo Beogradu, sada ćemo morati Prištini".¹⁰⁶⁴ Dragan Jablanović, član Upravljačkog tima za implementaciju Briselskog sporazuma i predsednik opštine Leposavić strahuje da će Albanci moći ponovo da preglasavaju Srbe i donosei odluke na štetu Srba na višim instancama.¹⁰⁶⁵

Ministarka zadužena za dijalog sa Beogradom Edita Tahiri poručila je da su iluzije o nadležnostima zajednici srpskih opština dozvoljene, ali da mora da se zna da sporazum predviđa da će ona biti zasnovana na postojećim zakonima Kosova i da ne može imati izvršna ovlašćenja.¹⁰⁶⁶ Tahiri je takođe podsetila da Srbija ne može da se učlani u EU "bez priznanja Kosova".¹⁰⁶⁷

1063 Isto.

1064 Isto.

1065 Isto.

1066 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/522629/Tahiri-Srbija-da-zaboravi-na-EU-ako-ne-prizna-Kosovo>.

1067 Isto.

Zaključci i preporuke

- Briselski sporazum generalno podrazumeva pretpostavke koji treba da vode normalizaciji odnosa između Srbije i Kosova; međutim, objektivno, taj proces će biti opterećen nedovoljnim kapacitetima na obe strane, velikim očekivanjima i relativno kratkim rokovima, pre svega kad je reč o menjanju svesti u obe zajednice;
- Priština, Beograd i EK treba bolje da informišu Srbe o sporazumu. Informativna kampanja bi trebalo da bude intenzivirana.
- Da bi se povećale šanse za konačni uspeh neophodno je izgraditi sveobuhvatni bezbednosni paket koji bi uključivao: nadgledanje pravne, političke i bezbednosne aktivnosti svake od strana; razvijanje saradnje između institucija Srbije i Kosova; pojačavanje saradnje obe strane sa Euleksom i Kforom; unapređenje poverenja i saradnje Srba sa Kosova sa Euleksom i Kforom, odnosno NATO.
- imajući u vidu značaj sprovođenja Briselskog sporazuma za process približavanja Srbije EU, to podrazumeva intenzivnije sprovođenje i drugih briselskih obaveza; Srbija treba ubrzano da normalizuje odnose sa Kosovom kako bi ubrzala i svoje članstvo u EU;
- zajednica srpskih opština ne treba da bude predmet ponovnih pregovora između Beograda i Prištine oko tumačenja suštine, jer se ona podrazumeva – zajednica neće imati izvršne funkcije; pokušaj dela stranke na vlasti (Tomislav Nikolić) da se to dovode u pitanje bio bi na štetu Srba na Kosovu, jer će sprečiti da Srbi zaista budu važan učesnik političkog života na Kosovu, a Srbiji će olakšati predpristupne pregovore i otvaranje poglavlja 35;
- zajednicu opština kao jednog od mehanizama zaštite Srba na Kosovu, treba sagledavati i sa stanovišta realnog položaja Srbije u međunarodnim odnosima. Za Srbiju će biti najpogubnije ukoliko se zajednica bude koristila za ucenjivanje Kosova, ili za politiku koja podstiče izolaciju Srba na Kosovu.

- neophodno je pokrenuti medijsku kampanju koja će razgrađivati negativne stereotipe o Albancima i Kosovu kako bi se stvorila što povoljnija atmosfera za normalizaciju odnosa;
- Vlada treba da vodi dijalog transparentno i da o svemu obaveštava javnost blagovremeno, kako bi mogla na pozitivan način da učestvuje u procesu normalizacije;
- Vlada treba da se oslanja na pozitivno iskustvo i ugled dela civilnog društva Srbije u saradnji sa kosovskim civilnim društvom; to je ujedno za sada i jedini kanal suštinske komunikacije;
- Vlada treba podržati sve projekte koji unapređuju kulturnu razmenu, jer ona najbrže ruši stereotipe jednih o drugima.

XVI – SRBIJA I SVET

Otvaranje sporo i sa oklevanjem

Ratno nasleđe devedesetih koga se nije odrekla, u mnogome utiče na položaj Srbije u regionu, njen odnos prema njemu, kao i na njeno pozicioniranje u međunarodnim odnosima generalno. Na međunarodnoj sceni ona "se ponaša ad hoc i uglavnom sa jakim emocijom poniženosti i poraženosti, uz istovremeno neprihvatanje realnosti".¹⁰⁶⁸ Ta frustracija, nedoslednost i nerazrešena dilema o sopstvenoj geostrateškoj pripadnosti obeležile su ponašanje Srbije u spoljnoj politici i tokom 2014. godine.

Zvanično opredeljenje za pristupanje Evropskoj uniji (EU), verifikovano i otvaranjem pregovora o članstvu, našlo se na ozbiljnom testu. Ponašanje Srbije u odnosu na eskalaciju krize u Ukrajini i ulogu Rusije u njoj, pokazalo je, naime, svu snagu tradicionalnog geostrateškog kolebanja zemlje između Istoka i Zapada. Iako aktuelna vlast tvrdi da podržava teritorijalni integritet i suverenitet Ukrajine, nije se pridružila jednodušnim osudama zapadnih zemalja i ekonomskim sankcijama protiv Rusije. Praktično, tokom cele 2014, Srbija je nastojala da, uprkos pritiscima sa obe strane bude na poziciji "jednake distance" i prema Briselu i prema Moskvi, što će se već tokom 2015, najverovatnije pokazati neodrživim.

Međuvladinom konferencijom krajem januara 2014. godine, zvanično su počeli pregovora o pristupanju Evropskoj uniji (EU). Otvoreni sa velikim očekivanjima, tokom 2014, nisu rezultirali nikakvim pomakom, jer nije otvoreno nijedno od ukupno 35 pregovaračkih poglavlja.

"Prazan hod" u odnosima Beograd-Brisel prvenstveno je posledica zaštoja u dijalogu Beograda i Prištine i sprovođenju Briselskog sporazuma; od proleća 2014, tokom godine, u Briselu nije održan nijedan sastanak na političkom nivou, niti je napravljen ikakav pomak u praktičnoj realizaciji onoga što je u okviru briselskih pregovora već bilo dogovoreno. Deo odgovornosti za usporavanje briselskog procesa snosi i kosovska strana (parlamentarni izbori i dugotrajno pregovaranje o formiranju nove vlade), ali je Beogradu to služilo samo kao izgovor za nesprovođenje i onoga što se

¹⁰⁶⁸ Sonja Biserko: „Održavanje iluzije o sopstvenom značaju“, Danas, 17–18. januar 2015.

u takvim okolnostima moglo (konstituisanje srpske zajednice opština, na primer).

Zvanični Brisel generalno podržava reformske napore aktuelne vlasti (Vlade i parlamenta) posebno usvajanje seta reformskih zakona (o radu, stečaju, set medijskih zakona i dr.) i proklamovani program štednje u cilju kresanja javnih rashoda. Neki bitni problemi važni za unutrašnju demokratizaciju i usklađivanje sa evropskim vrednostima i dalje su aktuelni i sve češće provociraju i javno nezadovoljstvo briselskih zvaničnika. To prvenstveno važi za stanje u medijima i slobodu govora i izražavanja, ali i za korupciju, kao i za odnos vlasti prema nezavisnim institucijama i nevladinim organizacijama.

Zahvaljujući prvenstveno zvaničnom stavu Vlade i premijera Aleksandra Vučića koji u javnim istupima neupitno zagovara evropski put Srbije, raspoloženje građana prema evropskim integracijama je promenljivo. Evroentuzijazam koji je bio na vrhuncu 2009. godine, kad je podrška Srbije članstvu u EU bila iznad 70 odsto, opao je u međuvremenu za dvadesetak procenata. Kad je reč o 2014. godini, podaci su kontadiktorni: prema istraživanju agencije Faktor plus, 54 odsto građana Srbije podržava ulazak zemlje u EU,¹⁰⁶⁹ dok prema podacima Kancelarije za evropske integracije, takvih je samo 44 odsto (u decembru tek 25 odsto).¹⁰⁷⁰ Variranje raspoloženja povezano je sa tretmanom evrointegracija u javnom diskursu. Osim što je antievropska kampanja konzervativnog bloka bila konstantna i agresivna, većina medija ispunjavanje neophodnih kriterijuma i uslova za članstvo prezentira kao “nepravedni pritisak” i “ucenjivanje”.

U kontekstu regionalne saradnje, kao nužne pretpostavke približavanja EU, važan korak trebalo je da predstavlja dolazak albanskog premijera Edija Rame u Beograd. Zbog incidenata koji su joj prethodili – prekid fudbalske utakmice državnih reprezentacija Srbije i Albanije – kao i tokom nje – reagovanje premijera Vučića na stav albanskog kolege da Srbija treba da prizna nezavisnost Kosova – po nekim ocenama, srpsko-albanski odnosi su na nižem nivou nego što su bili pre Raminog dolaska u Srbiju. Međutim, ta poseta je ipak obeležila iskorak u odnosu na decenijama

1069 Politika, 24. decembar 2014.

1070 Večernje novosti, 12. februar 2015.

zamrznute odnose. S obzirom na činjenicu da i Srbija i Albanija imaju evropske aspiracije, uprkos usputnim “neravninama” međusobni odnosi će postepeno napredovati; to potvrđuje i druga poseta Edija Rame Beogradu nepunih mesec dana nakon prve, povodom učešća na samitu Kina – zemlje jugoistočne i istočne Evrope, kao i poziv Aleksandru Vučiću da poseti Tiranu. Takođe i boravak potpredsenice Vlade Srbije Zorane Mihajlović u Tirani početkom 2015. godine, kad je sa albanskim kolegom razgovarano o izgradnji autoputa od Merdara (granice sa Kosovom) do Niša, kako bi Srbija “izašla” na autoput Priština-Tirana i dalje prema luci Drač.

Do najvećeg razmimoilaženja između Brisela i Beograda došlo je na spoljnopolitičkom planu. Povodom eskalacije krize u Ukrajini i uloge Rusije u tome (aneksija Krima, pomoć i podrška separatistima na istoku zemlje) Evropska unija je, osim političke osude, uvela i ekonomske sankcije. Ni jedno ni drugo Srbija nije podržala, nastojeći da balansira između pritiska sa obe strane, pa je tako usaglašenost svoje spoljne politike sa EU svela na jedva nešto više od 50 posto, za razliku od prethodne dve godine kad je bila znatno viša.¹⁰⁷¹

Na usporavanje pristupnog procesa delovala su nesumnjivo i unutrašnja previranja unutar EU. U zemljama članicama održani su izbori za sva zajednička tela – Evropski parlament (EP) i Evropsku komisiju (EK). Izbore je obeležio zabranjivajući trend porasta broja poslanika desničarskih partija u zemljama EU, što znači i u zajedničkom parlamentu. Hoće li se to, i u kojoj meri odraziti na politiku proširenja i prijem novih članica za sada je teško prognozirati, ali signali koji stižu iz Brisela nisu ohrabrujući. Na ključne pozicije birane su nove ličnosti, što se takođe odrazilo na funkcionisanje briselske administracije. Novi predsednik EK postao je Žan Klod Junker, šefica diplomatije Federika Mogerini, a za susedsku politiku i pregovore nadležan je postao Johanes Hans.

1071 Tokom 2012, Evropska unija je usvojila 62 deklaracije, a Srbija nije podržala samo jednu, vezanu za stanje ljudskih prava u Kini; tokom 2013, EU je usvojila samo 32 deklaracije, Srbija se nije usaglasila sa četiri; međutim, od ukupno 35 deklaracija usvojenih tokom 2014, Srbija se usaglasila sa samo 18; većina dokumenata sa kojima se Srbija nije usaglasila odnosila se na ukrajinsku krizu; prema internet portalu Evropske službe za spoljne poslove, eeas.europa.eu.

Iako smena administracije nužno znači, makar i privremeni zastoj u svim aktivnostima, pa tako i kad je reč o politici proširenja, još veći problem u tom smislu predstavlja produžena unutrašnja kriza same Unije. Ona se tokom 2014, produbila, a početkom 2015, nakon pobede ekstremno leve koalicije Siriza u Grčkoj došla do kritične tačke preispitivanja unutrašnje kohezije i politike. Aktuelni nesporazumi između zagovornika oštre politike štednje koje predvodi Nemačka i velikih dužnika sa juga kontinenta koji se, predvođeni Grčkom tome protive, i dramatična potraga za obostrano prihvatljivim rešenjem, pregovarački proces sa potencijalno novim članicma gura u drugi plan.

Ofanziva Rusije na Balkan – prvenstveno preko Srbije i Bosne i Hercegovine (Republika Srpska) – tokom poslednjih nekoliko godina, posebno je intenzivirana tokom 2014. Koristeći fokusiranost Zapada na krizu povodom Ukrajine, Rusija se vraća tradicionalnom geostrateškom odredištu. Politička bliskost sa aktuelnom vlašću u Beogradu omogućila je Kremlju da i na toj tački podrije evropsko jedinstvo u odnosu na sopstvene političke i vojne akcije na istoku kontinenta. Česti odlasci u Moskvu državnih čelnika Srbije (to prvenstveno važi za predsednika Tomislava Nikolića), u oktobru 2014, “kompenzirani” su kratkotrajnim, usputnim prolaskom kroz Beograd ruskog predsednika Vladimira Putina. Godina je, međutim, završena sa velikim razočarenjem Beograda, kad je Putin iz Turske poručio da odustaje od izgradnje gasovoda “Južni tok”. Osim što je od tog projekta očekivala potpunu energetska bezbednost, Srbija je računala i na znatnu ekonomsku korist.

Odnosi sa Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) tokom 2014, nisu bili posebno intenzivni. Utisak je da su SAD zbog nekih, po njih važnijih globalnih problema (Ukrajina, Islamska Država, Sirija...) zapostavile Balkan. Odnosno, kao što se povremeno događalo tokom poslednjih četvrt veka, brigu o Zapadnom Balkanu prepustile su Evropskoj uniji. S obzirom da rusko infiltriranje na Balkan dobija zabrinjavajuće dimenzije, Amerika se ponovo aktivira na Balkanu. Na to upućuje nekoliko zgusnutih događaja početkom 2015. godine. Najznačajniji je svakako susret premijera Vučića sa potpredsednikom SAD Džozefom Bajdenom na Konferenciji o bezbednosti u Minhenu početkom februara; osim što je pohvalio Vučićevu

reformsku politiku, Bajden je obećao da će posetiti Beograd i pozvao Vučića u Vašington. U gotovo istom rangu je i sastanak državnog sekretara Džona Kerija i ministra spoljnih poslova Srbije Ivice Dačića u Vašingtonu, u februaru 2015.

Turska takođe, u zemljama regiona nije bila prisutna u meri u kojoj bi se moglo očekivati. U njenoj zvaničnoj diplomatskoj agendi Balkan i dalje zauzima značajno mesto, ali to tokom 2014, nije bilo potkrepljeno konkretnim potezima. Blizina kriznih žarišta u susedstvu, po svojoj prilici, nameću Ankari druge prioritete. U tom kontekstu indikativno je i približavanje Rusije i Turske, koje još nije dovoljno transparentno da bi se moglo zaključivati o njegovom značaju na duži rok. Poseta (u decembru) Vladimira Putina Ankari, kad je objavljeno da će, umesto "Južnog toka", graditi zajednički gasovod sa Turskom (do tursko-grčke granice) ukazuje na nove trendove. Iako je, možda i u ovom slučaju reč o jednom od mnogih potencijalnih planova – od čije se realizacije naknadno odustaje – odgovarajuće predradnje između dve zemlje su u toku, a obostrano se najavljuje i završetak gasovoda do kraja 2016.

Diplomatija Srbije se tokom 2014, aktivno pripremala i za svoju najznačajniju ulogu u 2015: kopredsedavanjem Organizacijom o bezbednosti i saradnji u Evropi (OEBS) sa Švajcarskom, od koje je 1. januara preuzela predsedavanje. U vezi sa tim izuzetno značajnim zadatkom i, moguće, najvećim globalnim geopolitičkim izazovom, kad je reč o Srbiji postoje dve škole mišljenja. Po jednoj, specifičnost njenog međunarodnog položaja koji podrazumeva dobre odnose i sa EU i sa Rusijom, omogućiće joj da bude uspešan posrednik između dve strane; u tom slučaju, Srbija će se pokazati kao konstruktivan međunarodni akter, što će joj doneti i određeni diplomatski prestiž. Po drugoj školi mišljenja, mnogo realističnijoj, Srbija se našla u procepu svojih i tuđih interesa, čemu nije dorasla. Kako su pometili neki cinični komentari, da je 2011, kad se tadašnji šef diplomatije Vuk Jeremić grčevito (iz)borio za mesto predsedavajućeg OEBS, Srbija znala da će u međuvremenu eksplodirati ukrajinska kriza i svet doći do ivice hladnog rata, ne bi za tu poziciju konkurisala.

U proleće 2014, nakon vanrednih parlamentarnih izbora i formiranja aktuelne vlade, resor spoljnih poslova dobio je lider Socijalističke partije

Srbije (SPS) Ivica Dačić. Iako je on dinamičniji i ubedljivo prepoznatljiviji od svog prethodnika (Ivan Mrkić), glavnu reč u spoljnopolitičkim istupima i odlukama, kao i na unutrašnjem planu, vodi premijer Aleksandar Vučić. Njegove česti susreti posebno sa zapadnim partnerima (Berlin, Beč, Helsinki, Stokholm), ukazuju na to da se on percipira kao ključna osoba koja odlučuje o evrointegracijama Srbije. Ključne reči tih obliazaka su “neupitni evropski put” i “strane investicije u Srbiji”. Takođe, spoljnopolitičke uspehe, kad ih ima, pripisuje sebi u zaslugu.¹⁰⁷²

Srbija – EU: samo skringing

Zastoj u normalizaciji odnosa sa Prištinom je glavni razlog što Srbija tokom 2014, nije otvorila nijedno pregovaračko poglavlje. Prvenstveno zbog toga što bi, na inzistiranje Nemačke najpre bilo otvoreno Poglavlje 35, koje se odnosi na primenu Briselskog sporazuma. Kako je njegovo sprovođenje bilo u potpunom zastoju, šansa za otvaranje pregovaračkih poglavlja preneti je u 2015. Inače, zakulisna diplomatska aktivnost Srbije išla je za tim da se najpre otvori Poglavlje 32 (o finansijskom sektoru),¹⁰⁷³ jer se smatralo da bi to aktuelnoj vlasti na domaćoj sceni “sačuvalo obraz”, odnosno amortizovalo frustraciju da je Evropi prvenstveno stalo do normalizacije odnosa sa Kosovom. Taj manevar nije uspeo, jer se iz aktuelnih najava¹⁰⁷⁴ može zaključiti da će se, osim Poglavlja 35, u pregovaračkom fokusu naći poglavlja 23 i 24, koja se odnose na pravosuđe, bezbednost, zaštitu ljudskih prava, medije, slobodu govora i izražavanja.

U međuvremenu je ipak obavljen veliki deo pripremnog posla: tokom 2014, uspešno je okončan skringing za čak 26, od ukupno 35 pregovaračkih poglavlja. To znači da, ukoliko se steknu bitne političke pretpostavke, pregovori u okviru pojedinih poglavlja mogli bi da počnu i da se nesmetano

1072 Već tri godine Kina nastoji da u značajnijoj meri „uđe” na evropsko tržište preko zemalja centralne i istočne Evrope; u tom cilju jednom godišnje organizuje samit sa tim zemljama u jednoj od evropskih prestonica; nakon što su prethodna dva održana u Bukureštu i Budimpešti, Beograd je određen kao treće mesto susreta; tu činjenicu je premijer Vučić vešto koristio za promovisanje sopstvenog imidža i prestiža.

1073 Saznanja do kojih je došao Helsinški odbor.

1074 Tanja Mišćević, šefica pregovaračkog tima Srbije, za Večernje novosti, 26. januar 2015.

da se odvijaju. Kako naglašava šefica pregovaračkog tima Srbije Tanja Mišćević, do kraja marta (2015) će biti završeni analitički pregledi za svih 35 poglavlja, “nakon čega bi i Srbija i EU trebalo da utvrde pregovaračke platforme i počnu sa otvaranjem prvih oblasti”.¹⁰⁷⁵

Redovni godišnji izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije aktuelna vlast ocenila je “kao najbolji do sada”. Generalno, pozitivnu ocenu Srbija je dobila zbog usvajanja niza reformskih zakona, kako u ekonomskoj sferi, tako i u drugim oblastima, posebno, na primer, seta medijskih zakona. Takođe, i zbog činjenice da je 2014, u Beogradu organizovana Parada ponosa. Međutim, redovni godišnji izveštaj EK sadrži niz ozbiljnih primedaba na račun nepotpunih sistemskih rešenja, od ustavnih do ekonomskih, a naročito je kritičan u odnosu na stanje u dometu slobode izražavanja, cenzure i autocenzure; kao izrazito slabe tačke u odnosu na evropske norme i standarde ocenjeno je stanje u pravosuđu, kao i korupcija koja “ostaje dominantna u mnogim oblastima”.¹⁰⁷⁶

Krajem 2014, i početkom 2015. godine došlo je do razmene kritičkih “varnica” između Beograda i Brisela što je mnoge navelo na zaključak da je “medeni mesec” Vučića i briselskih zvaničnika završen. Premijer Vučić je najpre, nervozno i neprimereno reagovao na pisanje Balkanske istraživačke mreže (BIRN) o koruptivno-sumnjivom poslu na saniranju posledica poplava na kopu Tamnava u Obrenovcu. Vučić je tada optužio novinare “da su dobili pare od gospodina Devenporta¹⁰⁷⁷ i EU da govore nešto protiv Vlade”.¹⁰⁷⁸ Sledila je neprijatna prepiska sa portparolkom komesara za susedstvo i proširenje Majom Kocijančić, a potom – nova svađa. Povod za drugi nesporazum na relaciji sa Briselom bilo je zahtev ombudsmana Saše Jankovića ministru odbrane da mu dostavi nalaze unutrašnje kontrole o sukobu pripadnika Vojnoobaveštajne agencije (VOA) sa pripadnicima Žandarmerije.¹⁰⁷⁹ Na unutrašnje optužbe predstavnika vlasti da

1075 Večernje novosti, 26. januar 2015.

1076 Prema Danas, 14. oktobar 2014.

1077 Majkl Davenport, šef misije Evropske unije u Beogradu.

1078 Prema NIN, 15. januar 2015.

1079 Reč je o incidentu koji se dogodio tokom održavanja Parade ponosa, kad su brata premijera Vučića i brata gradonačelnika Malog koje su obezbeđivali vojni bezbednjaci

ombudsman ugrožava “nacionalnu bezbednost” ponovo je spolja reagovala Maja Kocijančić.¹⁰⁸⁰

Kako se nakon medijske halabuke brzo ispostavilo, incidenti su ignorisani i zaboravljeni na obe strane. Komunikacija i sa prvim čovekom EU u Beogradu, Majklom Davenportom i sa zvaničnicima u Briselu je nastavljena u smirenom tonu i bez međusobnog optuživanja.

Zaostajanje Zapadnog Balkana

Godišnji izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije koji je ocenjen kao “najpozitivniji u regionu” (što je tačno) pokazuje zapravo da se zemlje Zapadnog Balkana, kako formuliše nemačka kancelarka Angela Merkel, “puževskom brzinom kreću ka reformama i Evropi”.¹⁰⁸¹ Od svih postjugoslovenskih država tokom proteklih četvrt veka samo su Slovenija i Hrvatska postale članice NATO i Evropske unije. Crna Gora je aplicirala za NATO, očekujući da će na samitu u Kardifu (Vels), održanog 2014, biti primljena u članstvo – što se nije ostvarilo; ona je takođe u postupku pregovaranja za članstvo u EU, ali je do sada otvorila samo jedno pregovaračko poglavlje. Makedonija je dugogodišnji kandidat i za EU i za NATO, ali zbog blokade Grčke povodom imena obe kandidature stoje u mestu. Kosovo još nije stiglo ni do sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Bosna i Hercegovina je u najnepovoljnijem položaju, jer se već godinama nalazi u unutrašnjoj blokadi, koja onemogućuje bilo kakav nepredak prema evroatlanskim integracijama. I Albanija je među zemljama kandidatima, ali takođe sporo napreduje na mapi puta prema EU.

Zaokupljena sopstvenom krizom, kao i eskalacijom krize na istočnim granicama zbog Ukrajine, Evropska unija je zapostavila Balkan. Zbog naraslog uticaja Rusije to joj se može vratiti kao bumerang. Neku vrstu

.....
pretukli pripadnici Žandarmerije.

1080 Iz pojedinih reakcija zvaničnika (Ivica Dačić) može se naslutiti da ih više vredi činjenica da sa njima, umesto nekog visokog činovnika komunicira portparolka, nego suština kritike.

1081 Danas, 30–31. avgust 2014.

“iskupljenja” pokazala je Nemačka koja je krajem avgusta 2014. godine na skupu u Berlinu okupila šefove diplomatija i ministre finansija i

ekonomije. Tema sastanka koga je inicirao albanski premijer Edi Rama bilo je regionalno povezivanje u okviru energetske i infrastrukturnih projekata. Kako je uoči skupa izjavila Angela Merkel, želja je bila da se jasno stavi do znanja “da želimo da pomognemo jedni druge i zajedno gledamo u budućnost”.¹⁰⁸²

Ministarski sastanak sličnog profila i intencija (bez Nemačke) održan je u jesen 2014. godine u Beogradu. Iako je njime dominirala neophodnost regionalnog ekonomskog povezivanja, pogotovo na infrastrukturnim i energetskim projektima, činjenica je da zemlje Zapadnog Balkana ne saraduju u meri u kojoj bi to svakoj od njih bilo u interesu. Impulsi koji dolaze sa strane – to je bio i samit Kine sa 16 zemalja centralne i istočne Evrope, u Beogradu, u decembru 2014 – prolazili su uvek lepim rečima i velikim obećanjima, ali sa mršavim konkretnim rezultatima.

Između Brisela i Moskve

Praktično, svu spoljnopolitičku aktivnost Srbije tokom 2014. godine obeležilo je na dugi rok, nastojanje da ostane na evropskom putu, ali i u bliskim odnosima sa Rusijom.¹⁰⁸³ Potenciranje tog stava u svakoj prilici i na svakom mestu stvorilo je u javnosti uverenje da je najbolja međunarodna pozicija za Srbiju da i ostane “između EU i Rusije”. Tom mantrom u velikoj meri manipuliše i onaj deo uticajnog konzervativnog bloka koji je protiv Evrope, ali ne zagovara otvoreno približavanje Rusiji na račun EU, mada se to podrazumeva. Povodom narasle unutrašnje krize u Evropskoj uniji tokom 2014. godine u javnom diskursu Srbije glasniji nego inače bili su i otvoreni zagovornici obustavljanja evropskih integracija, odnosno bliskijeg povezivanja sa Rusijom. Iako su i Moskva i Brisel u dosadašnjoj komunikaciji s Beogradom tvrdili da sa “neutralnošću Srbije” nemaju problem, to nije tačno. Kako piše komentator Politike Boško Jakšić, Brisel ima

1082 Politika 23. jul 2014.

1083 Kako je to formulisao šef diplomatije Srbije Ivica Dačić: “Volimo Rusiju, ali idemo u EU”, Blic, 16. novembar 2014.

svoju logiku: “ako ste odabrali EU, kao što svakodnevno ponavljate, onda morate da poštujuete pravila kluba čiju ste pristupnu kartu već potpisali dobijanjem statusa zemlje kandidata”.¹⁰⁸⁴

U aktuelnoj geostrateškoj igri svoju logiku ima i Moskva. Moskva Balkan smatra važnim uporištem na evropskom kontinentu. Srbija se tu sama pozicionirala kao strateška tačka oslonca. Osim tradicionalne bliskosti sa Rusijom, rukovodila se i nekim navodno racionalnim interesima. To prvenstveno važi za blokiranje prijema Kosova u Ujedinjene nacije i druge međunarodne organizacije i institucije. Srbija se, osim toga, neophodnim energentima (oko 80 odsto potreba nafte i gasa) snabdeva isključivo iz Rusije. Energetska zavisnost je bila jedan od razloga što je Naftna industrija Srbije prodata Gaspromnjeftu (2008) ispod cene, s time što se računalo da će taj “poklon” biti kompenziran izgradnjom ruskog gasovoda “Južni tok”. Taj projekat je krajem 2014. godine neslavno propao, jer je Rusija odustala od njegove izgradnje. Srbija je tim odustajanjem duboko razočarana, ali i dalje opstajava na stavu o nepomućenom prijateljstvu i “jednakom odnosu” prema EU i prema Rusiji.

Još pre nekoliko godina Moskva je Beogradu, kad je reč o evroatlantskim integracijama postavila “crvenu liniju” koju ne sme da pređe – članstvo u NATO. Istovremeno, međutim, zvanično tvrdi da nema ništa protiv članstva Srbije u Evropskoj uniji. Neki ozbiljni analitičari sumnjaju u iskrenost ovih tvrdnji. Među njima je Vladimir Gligorov iz bečkog Međunarodnog ekonomskog instituta koji polazi od toga da je aneksijom Krima i vojnim ulaskom na istok Ukrajine Rusija definitivno napravila zaokret u spoljnoj politici: “Rusija je prisutna svuda gde je važno za svet, ali njen stvarni uticaj može da se poveća, praktično samo u Evropi. Tome stoji na putu Evropska unija, a ne, prvenstveno NATO, ili Amerika”, ukazuje Gligorov i zaključuje da je “potpuno jasno da Rusija neće podržavati srpsko pridruživanje Evropskoj uniji”.¹⁰⁸⁵

1084 Politika, 12. decembar 2014; u istom tekstu Jakšić podseća da se „na tom raspeću” Srbija ponaša kao povdljivo dete – čas na jednu, čas na drugu stranu: „iako ćemo sa obe strane dobijati sve više packi, držaćemo se samoproklamovane neutralnosti uključujući se da je to što smo ćuškanj sa obe strane u najboljem interesu Srbije.

1085 Helsinška povelja, posebno izdanje, decembar 2014.

Koliko Evropska unija obraća pažnju na taj zaokret – osim kad je reč o Ukrajini – za sada nije najjasnije. Osim što je potencijalnim kandidatima, uključujući Srbiju stavljeno do znanja da u doglednoj budućnosti (pet godina) neće biti primanja novih članica. Kad je reč o zemljama kandidatima sa Zapadnog Balkana, koje su sada okružene članicama EU njihovo priključenje zapravo ne bi bilo, kako napominje profesor Fakulteta političkih znanosti iz Zagreba Dejan Jović “proširenje”, nego “popunjavanje” EU.¹⁰⁸⁶

Zanemaruje se činjenica da je EU “daleko najveći donator Srbije sa 2,6 milijardi eura bespovratne pomoći, koliko je od 2000. godine uložila u proces institucionalnih reformi, ali i infrastrukturu, energetiku, poljoprivredu, zaštitu životne sredine, zdravstvo, obrazovanje, razvoj lokalne samouprave, sanaciju posledica poplava ove godine”.

Takođe, Srbija čak 64 odsto svoje trgovinske razmene ima sa zemljama EU, toliki je i procenat direktnih stranih investicija u Srbiji koje dolaze iz EU. Srbija uživa povoljne kredite EU u iznosu 5,8 milijardi eura. Za saniranje poplave Srbija je dobila 170 miliona eura iz Brisela. U periodu od 2014. do 2020. Srbija će dobiti 1,5 milijardu eura bespovratne pomoći.¹⁰⁸⁷

Rusija sve bliže

Prisustvo Rusije u Srbiji koje je poslednjih godina sve izrazitije, tokom 2014, postalo je zgusnutije. Osim međudržavnih i političkih kontakata koji je u oktobru obeležilo poludnevno zadržavanje Vladimira Putina (na proputovanju za Italiju) u Beogradu, intenzivirana je komunikacija u nizu drugih oblasti. Ekonomska saradnja od koje Srbija mnogo očekuje – investicije iz Rusije, a povećani izvoz ne samo poljoprivrednih proizvoda, već i Fijatovih automobila odavde – nije, međutim, na toj listi. Reč je prvenstveno o naučnoj i kulturnoj saradnji, organizovanju tematskih skupova koji potenciraju tradicionalnu duhovnu bliskost srpskog i ruskog naroda.¹⁰⁸⁸

1086 Newsweek, 9. februar 2015.

1087 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=11&dd=14&nav_id=924069

1088 Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je tokom 2014. godine pažljivo pratio aktivnosti Rusije u Srbiji i susednim zemljama. O tome su objavljena tri tematska analitička prikaza, u ediciji Helsinški bilteni (br. 104, br. 106 i br. 110), koji se mogu smatrati delom

Primetno je, naime, da se i Rusija u međunarodnom pozicioniranju sve više orijentiše i na tzv. meku moć. Kad je reč o Srbiji najznačajniji iskorak u tom pravcu je otvaranje ispostave „Rusija sevodnje” („Rusije danas”) u Beogradu krajem 2014. „Rusija sevodnja” je novi ruski medijski gigant koji je objedinio tri značajne informativne korporacije – „Raša tudej”, agencije RIA novosti i radio „Glas Rusije” – sa ciljem da se Rusija uključi na globalno medijsko tržište kojim su decenijama dominirali zapadni medijski rasursi. Osim nastojanja da se i u informativnom smislu predstavi kao tehnološki dorastao i moderan konkurent, intencija je svakako da se što širem auditoriju prosledi i „ruski pogled na svet”.

„Rusija sevodnja” čija je glavna urednica dugogodišnja dopisnica različitih medija iz Moskve, Ljubinka Milinčić, javnosti u Srbiji obraća se posredstvom portala, a pokretanje radio stanice planirano je za prvu polovinu 2015.¹⁰⁸⁹ Kako kaže glavna urednica, namera je da se domaćoj publici koja (zbog dugogodišnjeg priisustva zapadnih medija) na svetska zbivanja gleda uglavnom „zapadnim očima”, pokaže da „istina ima i drugu stranu i da tu stranu takođe treba uzeti u obzir prilikom ocenjivanja događaja”.¹⁰⁹⁰

Kratkotrajno zadržavanje Vladimira Putina u Beogradu je, načinom dočeka, organizovanjem vojne parade uz učešće ruskih vojnika, dodeljivanjem najvišeg ordena, kao i neverovatnom snishodljivošću¹⁰⁹¹ dvojice najodgovornijih rukovodilaca u zemlji, pokazala svu konfuziju, kolebljivost i kontradikcije ponašanja Srbije na međunarodnoj sceni. Putinovo paradiranje Beogradom donekle je uznemirilo zapadnoevropske partnere, Nemačku u prvom redu. Nemačka kancelarka Angela Merkel je nakon sastanka Grupe 20 u Australiji izrazila zabrinutost zbog „problematičnosti ruskog uticaja u Srbiji”,¹⁰⁹² a u nemačkom Ministarstvu spoljnih poslova

.....

Godišnjeg izveštaja.

1089 U februaru 2015. godine „Rusija sevodnja” je počela da svoje priloge emituje preko Radija Studio B.

1090 Danas, 26. novembar 2014.

1091 Vojna parade upriličnena navodno u čast 70-godišnjice oslobođenja Beograda u Drugom svetskom ratu, pomerana je četiri dana unapred

1092 Politika, 18. novembar 2014.

sačinjena je poverljiva analiza na temu “ruskog uticaja u Srbiji”.¹⁰⁹³ Prema pisanju nemačkih medija koji su imali uvid u uvodni deo analize, tvrdi se da Rusija u skladu sa svojim strateškim interesima nastoji da odvrti sadašnje i buduće balkanske kandidate za članstvo u Evropskoj uniji.¹⁰⁹⁴

Nemačka analiza upozorava Beograd da možda nije u pravu što veruje da Moskva nema ništa protiv članstva Srbije u EU. Takođe, i autorski tekst šefa ruske diplomatije Sergeja Lavrova za časopis Horizons upućuje na zaključak da je podrška uslovna: “Što se tiče Rusije, mi smo našim partnerima – i u Srbiji i u Evropskoj uniji – iskreno rekli da približavanje Beograda evropskim integracijama u principu ne odbacujemo, podrazumevajući da ne ugrožava rusko-srpske odnose i naše zajedničke projekte...”¹⁰⁹⁵

Pritisak eskalacije ukrajinske krize i unutrašnjih ekonomsko-finansijskih problema¹⁰⁹⁶ potisnuo je iz fokusa zapadnoevropskih prestonica ruski “prodor” na Balkan. U tom delu kontinenta, a pod sponzorstvom Moskve kao da se uobličava, uslovno rečeno “anti-evrointegracijski blok”, u kome su Turska (sve nezadovoljnija tretmanom Brisela spostvene kandidature za članstvo), ali, po nekim procenama i Makedonija (iz istih razloga). Lojalnost Briselu sve više dovodi u pitanje i neke članice EU, poput Mađarske koja je u jeku nesporazuma između Moskve i EU zbog Ukrajine, ugostila Vladimira Putina.¹⁰⁹⁷ Vodećeg koalicionog partnera nove vlade u Atini, levičarsku Sirizu, Moskva je finansijski podržavala još dok je bila u opoziciji.

1093 Politika, 20. novembar 2015.

1094 Isto.

1095 Prema Politika, 8. februar 2015. U istom tekstu ministar Lavrov piše da se Srbiji „nameće lažan izbor” između Evropske unije i Rusije; kako dalje kaže, Srbija će kao suverena zemlja koja vodi nezavisnu spoljnu politiku sama doneti tu odluku. On, međutim, upozorava da na putu ka potencijalnom članstvu postoje brojne prepreke „proisteklih iz jugoslovenskog sukoba... do velikih i bolnih reformi koje se preduzimaju u svim oblastima”. Po Lavrovu, pitanje je, „do koje mere EU... te aspekte može da uzme u obzir i u kojoj meri može da ispolji strpljenje i takt”.

1096 Južnoevropske zemlje predvođene Grčkom, gde je početkom 2015, pobedila radikalno leva koalicija Siriza,

1097 Vladimir Putin je u Budimpešti u jednodnevnoj poseti boravio 16. februara 2015, a veče pre toga u Subotici su se tim povodom sreli mađarski i srpski premijer, Viktor Orban i Aleksandar Vučić.

To navodi neke analitičare na procenu da je sledeći strateški cilj Moskve u pojačavanju pritiska na Evropu, destabilizacija Balkana, kao njenog "mekog trbuha". Drugi pak, upozoravaju da bi to za Rusiju bio vrlo rizičan projekat: "Rusija tim društvima ne može ponuditi niti uspešan ekonomski model, niti atraktivan politički. Ne može čak da upumpa mnogo keša. Zajednička ozlojeđenost nije isto što i zajednička perspektiva", kaže Ivan Krastev, predsednik Centra za liberalne studije u Sofiji.¹⁰⁹⁸

Na sličan način razmišlja i dobar poznavalac prilika na Balkanu, britanski novinar Tim Džuda. Po njegovom mišljenju, "Rusija nema mnogo toga da ponudi Srbiji niti Balkanu. Nažalost po Srbiju završiće se tako što će svojim odnosom prema Rusiji iritirati sve na Zapadu".¹⁰⁹⁹

Iako se još ne može potvrditi egzaktnim podacima, činjenica je da je nakon otkazivanja gasovoda "Južni tok", u javnom mnjenju Srbije došlo do blagog pada, inače visoke popularnosti Rusije. Negativni odjek u javnosti Srbije imala je i tragedija koja se ovdašnjim radnicima dogodila početkom 2015, u Sibiru: u požaru u barakama gde su bili smešteni izgorelo je šest radnika. Ta nesreća "podsetila je" ovdašnju javnost na nesolidne poslovne aranžmane koji prate odlazak radnika u Rusiju, od teških radnih i životnih uslova, do neažurnih i nesigurnih isplata zarada (velika afera na tu temu pratila je početkom 2014. godine angažman radnika iz Srbije na izgradnji kompleksa za zimske olimpijske igre u Sočiju).

Srbija – Amerika

Bilateralna komunikacija na relaciji između Vašingtona i Beograda nije bila intenzivna i svodila se uglavnom na protokolarnu (susret predsedničkog para Nikolić sa predsedničkim parom Obama prilikom zasedanja Generalne skupštine UN, susret potpredsednika Džozefa Bajdena sa premijerom Vučićem na Minhenskoj konferenciji o bezbednosti, telefonski razgovor između njih dvojice u septembru, prigodne praznične Obamine čestitke državnim čelnicima ...) U suštini, najvećim delom tokom 2014. godine Sjedinjene Američke Države (SAD) i simbolički i doslovno

¹⁰⁹⁸ Novi magazin, 22. januar 2015.

¹⁰⁹⁹ Svedok, 27. januar 2015

predstavljao je američki ambasador u Beogradu Majkl Kirbi, koji je bio veoma aktivan u političkom, ekonomskom i društvenom životu Srbije. Takođe, uhodani oblici saradnje (poput vojne) odvijali su se bez zastoja, a vanredni – slučaj prolećnih poplava u Srbiji – uz američko iskazivanje solidarnosti u formi konkretne materijalne pomoći.

Netrpeljivost prema SAD ostala je konstanta u javnom diskursu Srbije. Stereotip o odgovornosti Vašingtona za “ilegalno” i “nepravedno” bombardovanje Srbije 1999, održava se tako što se na to stalno podseća, a svaki povod, bio istinit ili ne, koristi se za produbljivanje animoziteta.

Odnosi su donekle dinamizirani krajem 2014, i početkom 2015, na žalost, na način koji je u mnogome podsećao na prevaziđenu retoriku iz devedesetih godina prošlog veka. “Zasluga” za to pripada ličnosti iz tadašnjeg političkog miljea, Aleksandru Vulinu koji je u aktuelnoj vladi ministar za rad, boračka i socijalna pitanja. Povodom odluke Haškog tribunala da oslobodi Vojislava Šešelja iz pritvora u novembru 2014, Vulin je izjavio da je odluku ishodovala Amerika, sa ciljem da oslabi premijera Aleksandra Vučića. Ta je teza u, teorijama sklonoj srbijanskoj javnosti bila dosta široko prihvaćena.

Na sličan način i u istom tonu Amerika je optužena za kampanju protiv načelnika Generalštaba Vojske Srbije Nebojše Dikovića.¹¹⁰⁰ “Slučaj” generala Dikovića koga je otvorio Fond za humanitarno pravo(FHP) zbog negove eventualne umešanosti u ratne zločine na Kosovu 1999. godine, koincidirao je sa nesporazumom ombudsmana Saše Jankovića sa ministrom odbrane Bratislavom Gašićem (Ministarstvo odbrane odbilo je da dostavi ombudsmnu nalaze interne kontrole o incidentu koji se dogodio tokom Parade ponosa, kojom su se prilikom sukobili pripadnici civilne i vojne bezbednosne službe, a u njemu učestvovali i brat premijera Vučića, kao i brat gradonačelnika Malog). Zvanični establišment i mediji pod njegovom kontrolom povezali su oba događaja kao “organizovan napad na Vojsku”, uz tvrdnje da iza FHP i ombudsmana stoje “strani moćnici”. Tako je praktično, umešana Amerika. Politika je, naime, “otkrila” da je nekoliko

1100 Politika jet u insinuaciju objavila na prvoj strani pod naslovom “Američki desant na generala Dikovića”; Politika 6. februar 2015.

dana pre toga u Beogradu boravio zamenik pomoćnika američkog državnog sekretara Tomas Melija.¹¹⁰¹

Tomas Melija se u Beogradu sastao sa predstavnicima vlasti i civilnog društva. Nakon toga dao je intervjue novinskoj agenciji FoNet i tom prilikom rekao "da bi Srbija trebalo da bude srećna što ima organizacije kao što su FHP i BIRN (zbog koga se srpska vlast svađala sa EU), kao i da bi Vlada Srbije trebalo da izveštaj FHP shvati "vrlo ozbiljno".¹¹⁰²

Visoki američki zvaničnici poslednjih godina (praktično, od početka drugog mandata predsednika Obame) nisu boravili u regionu. U oktobru 2014, u Beogradu je boravio senator Kristofer Marfi, koji je, po svemu sudeći, uočio intenzitet ruskog prisustva u Srbiji. Ako su njegova i poseta Tomasa Melija prethodnica dolazaka američkih zvaničnika višeg ranga bio bi to pozitivan signal povratka Amerike u region.

Na tom tragu je i susret premijera Vučića sa potpredsednikom SAD Džozefom Bajdenom tokom Konferencije o bezbednosti u Minhenu, početkom februara. Istom prilikom, dan ranije, Vučić se sastao i sa pomoćnikom državnog sekretara Viktorijom Nuland. Prema pisanju medija, osim protokolarne razmene lepih reči – Bajdenove pohvale premijeru Srbije zbog unutrašnjih reformskih napora – i Vučićevog poziva Bajdenu da poseti Srbiju, prilikom ovih susreta pokrenuto je pitanje energetske saradnje Amerike i Srbije.¹¹⁰³

Činjenica je da nakon 2009. godine (kad je zbog krize u rusko-ukrajinskim odnosima, usred zime, na neko vreme bila obustavljena isporuka gasa evropskim korisnicima) Srbija nije učinila ništa na diversifikaciji snabdevanja energentima. Sa verom u izgradnju "Južnog toka" u celosti se bila oslonila na Rusiju. Nakon što je ruski predsednik Vladimir Putin otkazao izgradnju gasovoda "Južni tok", Amerika se učestalo obraća evropskim korisnicima sa ponudom da ih snabdeva gasom. Ponuda važi i za Srbiju. Dopremanje gasa bi išlo preko terminala na Krku u Hrvatskoj, pa potom preko Mađarske do Srbije. Uzimajući u obzir činjenicu da bi taj način bio

1101 Isto.

1102 Politika, 8. februar 2015.

1103 Blic, 8. februar 2015.

drastično skuplji, kao i da terminal na Krku još nije izgrađen, prema mišljenju domaćih ekonomista taj projekat je nerealan.

Međutim, po svemu sudeći u Srbiji se ipak počelo razmišljati o alternativnom snabdevanju – preko bugarsko-grčke interkonekcije i transatlanskog gasovoda: “Pratimo razvoj situacije. Među važnim stvarima za nas će biti interkonekcija sa susednim zemljama, pre svega sa Bugarskom. Nema dileme da ćemo u svemu učestvovati” – izjavio je minister energetike u Vladi Srbije, Alksandar Antić.¹¹⁰⁴

Energetskim razgovorima sa Amerikom, okretanjem ka susednim (EU) zemljama, kao i ponavljanjem u svakoj prilici da je članstvo u Evropskoj uniji strateški izbor Srbije, Aleksandar Vučić je, po svemu sudeći, naljutio Kremlj. Televizijska stanica “Raša tudei” koju kontroliše Putin ostro je kritikovala Vučića u više navrata. Izgovor za to puslžio je angažman Tonija Blera za Vučićevog savetnika. “Raša tudei” je optužila Vučića da je za savetnika angažovao “čoveka koji je bombardovao Srbiju”, i pri tom emitovala snimke žrtava, rušenja mostova i gradova po Srbiji 1999. godine. Kako piše *Blic*, razlozi za kritiku Vučića su dublji i prvenstveno se odnose na naglašene (u poređenju s Moskvom)

okretanje Vučića prema Americi i Zapadnoj Evropi.

Indikativno je takođe da je i glavna urednica *Politike*, lista koji je u delimičnom vlasništvu Vlade, a i inače se smatra provladinim, Ljiljana Smajlović kritikovala Vučića zbog toga što je angažovao bivšeg britanskog premijera Tonija Blera za savetnika.

Za ponovno balkansko “buđenje” Amerike značajan pokazatelj je rasprava u spoljnopoličkom odboru Senata krajem februara 2015. Ocene senatora Kristofera Marfija, po kojima je debata o eventualnom slanju oružja Ukrajini bacila u senku “daleko veći projekat koji se odvija pred nama, a to je širenje uticaja Rusije”,¹¹⁰⁵ potvrđene su i u istupu državnog sekretara Kerija koji je rekao da su “Srbija, Kosovo, Crna Gora, Makedonija

1104 *Blic*, 9. februar 2015. *Blic* takođe, konstatuje da je predsednik Srbije Tomislav Nikolić dan nakon susreta Vučića i Bajedena primio ruskog ambasadora u Beogradu, Aleksandra Čepurina.

1105 *Prema Danas*, 26. februar 2015; istom prilikom senator Marfi je rekao da „ono što vidimo u Ukrajini jeste vrh ledenog brega kad je reč o uticaju Rusije u regionu”.

i drugi – Gruzija, Pridnestrovlje – na liniji vatre (odnosa između Vašingtona i Moskve)”.¹¹⁰⁶

Srbija – Turska

Turska je novi/stari faktor u regionu i šire. Jedan od tri najvažnija spoljnopolitička prioriteta Turske je Balkan (pored Bliskog istoka i Kavkaza), može se reći i, jedan od najvažnijih. U toj orijentaciji njen glavni oslonac su Bošnjaci i Albanci, u cilju obnove otomanskog kulturnog nasleđa i očuvanja identiteta tih etničkih zajednica.

Upravo je otomansko kulturno nasleđe tokom ratova devedestih bilo značajno uništeno. To je i bio jedan od ciljeva rata – eliminacija islama i osmanskog identiteta u regionu, što je srpska ratna propaganda jasno definisala i u Bosni i na Kosovu tvrdnjom o opasnosti od navodnog islamskog fundamentalizma.

Bilateralni odnosi sa Turskom zahtevaju veoma pažljivo promišljanje. Najpre, Srbija mora prevazići negativne stereotipe o islamu, Otomanskoj imperiji i savremenoj Turskoj. Stabilnost i razvoj Balkana će u velikoj meri u budućnosti zavisiti i od Turske. Stoga Ministarstvo inostranih poslova, parlament, Savet za nacionalnu bezbednost, Generalštab, instituti i razne analitičke ustanove treba bez predrasuda da priđu tom zadatku. Srbija ima potencijal da postane važan partner Turske na Balkanu (pored Bosne, Kosova i Albanije) i pomogne uključivanju balkanskog islama u evroatlantske integracije.

Turska je takođe jedan od važnijih trgovinskih partnera Srbije. Robna razmena tokom poslednjih deset godina stalno raste. Srbija je potpisala sa Turskom desetak bilateralnih sporazuma, a od 2009. godine i Sporazum o slobodnoj trgovini. Ukupna ulaganja Turske u Srbiju iznose oko 100 miliona eura, što je daleko ispod mogućnosti turske privrede. Turska ulaganja u Rumuniji i Bugarskoj, na primer, su 9,5, odnosno 4,5 milijarde dolara. Turska je zainteresovana za strateško partnerstvo u infrastrukturne i

1106 Isto.

građevinske projekte, energetiku, poljoprivredu i prehrambenu industriju i izgradnju turističkih objekata.¹¹⁰⁷

Srbija – Albanija

U kontekstu regionalne saradnje najznačajniji iskorak predviđen za 2014. godinu odnosio se na normalizaciju odnosa Srbije sa Albanijom. Već u januaru 2014, u Beogradu je objavljeno da se planira dolazak albanskog premijera Edija Rame. Do posete je došlo tek u novembru, a sve što joj je prethodilo i odigravalo se tokom nje, pokazalo je dubinu tradicionalnog animoziteta koji se u Srbiji iskonski održava prema Albancima. Ipak, led je probijen i kasnija, prilično dinamična komunikacija između zvaničnika dve zemlje deluje ohrabrujuće.

Dolazak albanskog premijera, planiran najpre za februar, pa za jun, da bi nakon više odlaganja i međusobnog usaglašavanja dogovorena je za oktobar. Sticajem okolnosti, desetak dana pre dogovorenog termina u Beogradu se odžavala međudržavna fudbalska utakmica između Srbije i Albanije u okviru kvalifikacija za Evropsko prvenstvo. Zbog upada navijača na teren i napada na albanske fudbalere utakmica je prekinuta. Povod za divljanje navijača bila je pojava drona koji je nosio zastavu sa ucrtanom mapom tzv. velike Albanije.

Incident na utakmici koji je histerično i neobjektivno (za “puštanje” drona optuživan je brat albanskog premijera koji bio gost na utakmici) tretiran u ovdašnjim medijima, izazvao je i zabrinjavajuće masovne napade, uglavnom u Vojvodini, na pekare i radnje čiji su vlasnici Albanci. Podigao je temperaturu i na političkom nivou, ali je u tom delu relativno brzo spuštена (prema nekim mišljenjima, pod pritiskom međunarodnih aktera), pa je datum posete visokog albanskog zvaničnika pomerena za nepune dve sedmice, 10. novembar 2014.

Dolazak Edija Rame u Beograd bio je prvi susret na tom nivou u istoriji međudržavnih srpsko-albanskih odnosa (u Beogradu je potencirano da je to prvi susret nakon gotovo 70 godina, jer se “brojala” poseta šefa albanske države Envera Hodže, četrdesetih godina prošlog veka, što de facto

1107 Politika, 9. April 2015.

nije bila poseta Srbiji, nego tadašnjoj Jugoslaviji). I ona, međutim, nije prošla bez incidenta. Na zajedničkoj konferenciji za novinare sa premijerom Vučićem, premijer Rama je rekao da "Srbija treba da prihvati kao realnost nezavisnost Kosova".¹¹⁰⁸

Na to je Aleksandar Vučić demonstrativno skinuo slušalice, a u nervoznoj reakciji uzvratio je da je "njegov posao da nikom ne dozvoli da ponižava Srbiju u Beogradu", a da je "Kosovo i Metohija deo Srbije po ustavu i nikakve veze sa Albanijom nije imalo, niti će imati".¹¹⁰⁹

Poseta je nastavljena u skladu sa predviđenim programom,¹¹¹⁰ a nekoliko dana kasnije jedino se u medijima špekulisalo sa činjenicom da se albanski premijer nije sreo sa predsednikom Republike Nikolićem. Po Nikolićevim tvrdnjama, on nije želeo taj susret.

Mediji su i ovim povodom išli uhodanom matricom podizanja antialbanskih sentimenata u javnosti,¹¹¹¹ što u Srbiji uvek dobro prolazi. Međutim, utisak je da je između Beograda i Tirane otvoren trajni kanal međusobne komunikacije. Već u decembru 2014, Edi Rama je bio među 16 šefova država i vlada koji su u Beograd došli na samit sa kineskim premijerom Li Kečijangom. U januaru 2015, na inicijativu italijanskog šefa diplomatije Paola Đentilonija u Rimu je održan trojni sastanka ministara spoljnih poslova Italije, Albanije i Srbije.

Visoka delegacija Vlade Srbije, na čelu sa potpredsednicom Zoranom Mihajlović boravila je potom u Tirani. Posle, obostrano ocenjeno plodotvornog sastanka, Mihajlovićeva je najavila zajedničku realizaciju projekta izgradnje autoputa Niš-Priština-Tirana. Prilikom gostovanja na inauguraciji hrvatske predsednice Kolinde Grabar Kitarović, Aleksandar Vučić je

1108 Albanski premijer je doslovno rekao da je nezavisnost Kosova "realnost jedna i neupitna, kako regionalna, tako i evropska i mora se poštovati, a što pre Srbija to prihvati brže ćemo kao region ići napred"; prema, Politika 11. novembar 2014.

1109 Isto.

1110 Prema naknadnim saznanjima nekih medija (Danas 31. januar-1. februar 2015) večera koja je u čast Edija Rame priređena u rezidencijalnom objektu srpske vlade na Dedinju, protekla je u vrlo opuštenoj atmosferi, uz neizbečni pevački nastup šefa diplomatije Srbije Ivica Dačića.

1111 Jedan od „najreprezentativnijih“ naslova u tom smislu je prva strana Informera (11. novembar 2014), sa naslovom „Edi Rama – Šiptar bez srama“.

zagrebačkim novinarima to potvrdio, kazavši – “Rama i ja ćemo zajedno u Briselu lobirati za autoput”.¹¹¹²

Međunarodni pritisak i pragmatizam kao da, bar na nivou komunikacije, uklanjaju tradicionalne balkanske barijere. Sledeći korak u tom pravcu, bar kad je reč u Srbiji trebalo bi da ima i iskreno i suštinsko pokriće. Kako kaže jedan komentator, “tek korenitom promenom srpske politike prema Albaniji, moguće je uspostaviti novu politiku koja bi Srbiju izvela iz začaranog kruga stalnog povratka iste istorije”.¹¹¹³

1112 Danas, 23. februar 2015.

1113 „Razgovori na Dedinju”, Danas, 31.januar-1. februar 2015.

ANNEX

Helsinški bilteni

XVII – RUSIJA I SRBIJA

HELSINŠKI BILTEN BR. 104, JUL 2014.

Na ruskoj šahovskoj tabli

Tokom poslednjih osam godina Srbija ima važnu ulogu u strategiji ruskog predsednika Vladimira Putina prema Balkanu. Ruska ekonomska, diplomatska, bezbednosna i kulturno-informativna „ofanziva” i u tom kontekstu, naročito prema Srbiji, Republici Srpskoj i Crnoj Gori u poslednje vreme sve više privlači pažnju međunarodne zajednice na Zapadu. S obzirom na fragilnost balkanskih zemalja, problematičnu tranziciju i nezrelu političku klasu, čini se da Moskva relativno lako preko određenih krugova, posebno onih antizapadnih, ostvaruje svoje ciljeve.

Rusko prisustvo u Srbiji podgrejava očekivanja uticajnog proruskog bloka koji se protivi učlanjenju Srbije u Evropsku uniju i radije bi zemlju smestio u okvir Evroazijske unije, jer „Zlatno runo nikada nije bilo na Zapadu nego na Istoku”.¹¹¹⁴

Polazeći od “Putinove doktrine”, Balkan je postao zona nadmetanja između “ruskog sveta” i neprijateljskog Zapada, u kome Rusija traži, ne samo unapređenje svojih interese već i onemogućivanje širenja vrednosti i odnosa koji predstavljaju alternativu njenom autoritarnom državnom modelu.¹¹¹⁵ Zapadni Balkan, sa Republikom Srpskom koja ne uvažava nadređenost Sarajeva Banjaluci, sa Srbijom koja ne priznaje nezavisnost Kosova, sa albansko-makedonskom Makedonijom i sa crnogorsko-srpskom

1114 Metaforu o zlatnom runu koristi u autorskom tekstu „U potrazi za Zlatnim runom” jedan od osnivača Treće Srbije, Aleksandar Đurđev. U istom tekstu on piše i sledeće: „Sistematsko kalupljenje Srbije u okviru EU transparentno se promovise kao cilj koji nema alternativu, kao religija u koju... bespogovorno i dugoročno treba da verujemo. Diplomatski presedan koji favorizuje uniju, veštačku i interesnu tvorevinu političke elite, lako može da marginalizuje Srbiju i dugoročno je udalji kao manje značajnog činioca ugrožavajući i senzibilitet srpsko-ruskih odnosa, koji se gradio vekovima na zdravim i prirodnim temeljima”. Danas, 8. jul 2014.

1115 David Clark i Dr Andrew Foxall, “Ruska uloga na Balkanu: razlozi za zabrinutost”, jun 2014, The Henrz Jackson Society.

iznutra zavađenom Crnom Gorom, pokazuje se prijemčivim za takvo rusko delovanje spolja.

Rusija podržava neutralnu poziciju Srbije, jer, kako ističe Georgije Engelgarat, iz ruskog Instituta za slavistiku, to stvara "višak manevarskog prostora za srpske političare. Mogli bi ponovo da krenu u akciju između velesila, istovremeno čuvajući vlastitu slobodu".¹¹¹⁶ Stvarna ruska moć na Balkanu je energija jer će, kako ističe, "priroda terati svaku vlast na ekonomsku saradnju sa Rusijom, uprkos svim naporima protivnika toga unutar političke klase".¹¹¹⁷

Srbija još uvek održava ambivalentnu poziciju u odnosu na jedan od najtežih geostrateških izazova s kojim se Evropa suočava poslednjih meseci: ukarajinsku krizu. Deklarativno Srbija ostaje privržena Evropskoj uniji (EU) i, istovremeno u „najboljim mogućim odnosima” sa Rusijom.

Učestala komunikacija između Srbije i Rusije na visokom političkom nivou tokom poslednjih nekoliko meseci jasno pokazuje značaj koji Rusija pridaje Balkanu. Ukrajinska kriza otvorila je novo poglavlje u ruskoj diplomatskoj praksi kojom nastoji da zaštiti svoje „nacionalne interese” po svaku cenu. Činjenica da je Srbija dobila pregovarački status i da je ceo region obuhvaćen zapadnom strategijom uključivanja u EU i NATO, intenzivirala je napore Rusije, prvenstveno sa ciljem da uspori ili omete taj proces dok sama ne namiri svoje račune sa Zapadom.

Od maja 2012, Tomislav Nikolić je pet puta bio u Rusiji. Ivica Dačić je kao premijer boravio u Rusiji u proleće 2013. Nagađalo se da su Dačić i Vučić boravili u Moskvi uoči sastavljanja aktuelne vlade (april, 2013), ali to zvanično nije potvrđeno. U novembru 2013, u Beogradu je, prvi put posle 14 godina boravio ruski ministar odbrane: to je sada Sergej Šojgu. Na početku radova na gasovodu Južni tok (novembar 2013) najviši gost bio je Aleksandar Miler generalni direktor „Gaspromnjefta”. Početkom jula 2014, u Beogradu je bio šef diplomatije Sergej Lavrov. U proleće 2014, u poseti je bio predsednik Dume Sergej Nariškin. Sve su brojnije kulturne manifestacije i naučni skupovi, kao, na primer, promocija knjige

1116 "Ustupci Beograda oko Kosova ništavno su plaćeni", Geopolitika, jul 2014.

1117 Isto.

Leonida Rešetnjikova, direktora moskovskog Instituta za strateška istraživanja i savetnik Kremlja; takođe i naučni skup u Banjaluci o „narandžastim revolucijama”.

Po svemu sudeći, iz ruskih izvora finansiraju se neke desničarske nevladine organizacije, a možda i neki mediji. Poznato je naime, da neke organizacije i desničarske partije u zapadnoevropskim zemljama Rusija finasijski podržava, što, po analogiji upućuje na to da to čini i u Srbiji. Sada, međutim, ima indicija da će Moskva ući na medijsko tržište u Srbiji. Pojedini mediji već neko vreme nagađaju da će neke ruske kompanije („Gaspromnjeft”) kupiti neku od televizijskih kuća. Na to ukazuje i činjenica da je u državnoj delegaciji premijera Vučića u Moskvi bio i Željko Mitrović, vlasnik i glavni urednik TV Pink.

Rusija se u Srbiji oslanja na jako savezništvo sa Srpskom naprednom strankom. Ruski ambasador Aleksandar Konizin je aktivno učestvovao u njenoj kampanji 2012. godine i otvoreno priželjkivao njenu pobjedu. Posebnu naklonost prema Rusiji gaji predsednik Nikolić. Susreti Nikolića i Vladimira Putina veoma su frekventni od trenutka kad je Nikolić dobio mandat predsednika Republike. Produbili su se tokom 2013, uz snažno naglašavanje Nikolićevih ličnih naklonosti prema Rusiji. Nikolić je rekao da je Srbija sasvim zadovoljna odnosima koje sa njom ima Ruska Federacija: “Uvek se može još bolje, ali Srbija je blagodarna Ruskoj Federaciji za to što je Rusija u tretiranju problema Kosova i Metohije na strani međunarodnog prava”.¹¹¹⁸

Rusija u pohodu na Balkan polazi i od teze da je EU nejedinstvena i da nije sposobna da do kraja artikuliše zajedničke spoljno političke i energetske interese. Otuda Rusija relativno lako stvara „dilove” i sa članicama EU. Najnoviji primer je svakako Austrija.

Južni tok neodoljivi izazov

U odnosima sa Srbijom Južni tok je postao prvorazredna tema, a za srpske političare gotovo jedina „uspešna” stavka u koju su se svi ugradili. Južni tok je najveći ruski projekat za region koji bi obuhvatio gotovo sve zemlje Balkana. Međutim, taj projekat još uvek prati neizvesnost, što se reflektuje i na brojne medijske špekulacije.

Odlasku Aleksandra Vučića u Moskvu, prvog u svojstvu premijera, prethodila je prava diplomatska ofanziva: posetio je Austriju, Nemačku i Francusku, a u međuvremenu je u Beogradu primio i mađarskog kolegu Viktora Orbana. U zgusnuti diplomatski raspored tih dana uklopljena je i poseta ruskog šefa diplomatije Sergeja Lavrova. Samo dan nakon što se Vučić vratio iz Moskve, u Beograd je doputovala delegacija Bundestaga na čelu sa uticajnim parlamentarcom Andreasom Šokenhofom, a nekoliko dana kasnije došla je i pomoćnica državnog sekretara SAD Viktorija Nuland.

Ključna ekonomska tema moskovskih razgovora Aleksandra Vučića bila je izgradnja gasovoda Južni tok, čija bi jedna deonica prolazila i kroz Srbiju.

Uvođenjem sankcija Rusiji, kao odgovor Zapada na ukrajinsku krizu, ugrozili su i realizaciju ovog ambicioznog projekta. Naime, energetske savete Evropske komisije još uvek nije dao saglasnost za njegovu realizaciju, a prva zemlja koja je pod pritiskom poklekla je Bugarska, preko čije je teritorije gasovod takođe trebalo da prođe.

Vučićevom „da” u Moskvi za projekat Južni tok prethodile su njegove posete Parizu i Berlinu. Iako u zvaničnim izveštajima nakon ovih poseta nije nagovešteno da se razgovaralo (i) o Južnom toku, činjenica je da i Francuska i Nemačka u nekim bitnim ekonomskim odnosima sa Rusijom ne odustaju od svojih ugovorenih poslovnih aranžmana.

Konačno, mađarski premijer Viktor Orban je tokom posete Beogradu (1. jul) izjavio da će njegova zemlja nastaviti radove na gasovodu Južni tok, dodavši da „ukoliko neko želi da spreči taj projekat, mora da predloži alternativu”.¹¹¹⁹

Za Srbiju je Južni tok od vitalnog značaja, jer se, osim sa energetsom bezbednošću računa i sa oživljavanjem građevinske operative i novim za- pošljavanjem. Za taj veliki poduhvat u sadašnjoj ekonomskoj situaciji Sr- bija nema raspoloživih sredstava (prema nekim informacijama bugarskom odustajanju od ovog projekta doprinelo je i pomanjkanje sredstava).

Deonica Južnog toka kroz Srbiju gradiće se uz pomoć ruskog tzv. subordiniranog kredita (otplata će početi kad gasovod proradi i to od cene za transport gasa) sa kamatom koja će umesto 8 odsto, iznositi 4,2 odsto; u radovima koje je (upravo na dan susreta Vučića i Putina) dobila ruska firma „Centrogas” iz sastava „Gasproma” učestvovalaće i domaće firme do vrednosti 350–400 miliona eura (ceo posao je inače, vredan dve milijarde eura). Prema pisanju nekih medija,¹¹²⁰ Rusi su pristali na smanjenje cene gasa za tržište u Srbiji.

Činjenica da je posao izgradnje Južnog toka dobila ruska firma navodi, međutim, na neke neprijatne zaključke. „Velike poslove u zemlji dobijaju strane kompanije koje izvuku profit, a naše firme rade kao podizvođači za daleko niže cene od onih koje su glavni izvođači ugovorili”, kaže tim povodom Goran Rodić, potpredsednik Građevinske komore Srbije.¹¹²¹ Još je kritičnija Sijka Pistolova, urednica Enerdži observera koja tvrdi da „u samom projektu ima toliko mulja da će na kraju biti na našu štetu. Umesto da done- se diversifikaciju izvora i transporta, opet nam donosi monopol ruske kompanije. Pitam Vladu Srbije da mi odgovori zašto nam treba Južni tok? Da li da se Rusi bogate ili da Srbija ima koristi od toga?”¹¹²²

I druge ekonomske aranžmane takođe prate kontroverze, jer se ne zna sa sigurnošću kakvi su sporazumi postignuti. Dok je, po jednim, Rusija pristala da zonu slobodne trgovine proširi za automobile, sir, cigarete...¹¹²³ neki drugi mediji tvrde da „Putin ne pristaje na bescarinski uvoz automo- bila i nekih drugih proizvoda”.¹¹²⁴

1120 Informer, 8. jul 2014.

1121 Kurir, 9. jul 2014.

1122 Isto.

1123 Prema saznanjima Informera, dozvoliće se uvoz 10.000 „fijata 500L” (do sada su mogli da se izvezu samo delovi), 8. jul 2014.

1124 Blic, 10. jul 2014.

Aleksandar Vučić je tražio povećanje iznosa rudne rente koju NIS plaća za eksploataciju nafte i gasa u Vojvodini, ali po svemu sudeći, nije to dobio. Većinski vlasnik domaće naftne industrije (NIS), ruski „Gaspromnjeft” na ime rudne rente plaća samo tri odsto (u Rusiji rudna renta iznosi višestruko više). Na neprimereno nisku rudnu rentu upozoravala je Zorana Mihajlović dok je bila ministarka energetike. Po nekim ocenama, Zorana Mihajlović je zbog toga što je nezadovoljstvo nekim elementima energetskog sporazuma sa Rusijom povremeno javno kritikovala, u aktuelnoj vladi premeštena na mesto ministra za infrastrukturu i građevinarstvo.

Nije poznat ni ishod pregovora o dugu Srbije za gas. Odnosno, i o tome postoje samo nagađanja, među kojima i ona da će Rusima biti ponuđene „Petrohemija” i Azotara Pančevo, a verovatno i Železara Smederevo. Sa druge strane, Rusi su prvenstveno zainteresovani za Elektroprivredu Srbije i još neka energetska preduzeća, što potvrđuju kredibilni ruski izvori.¹¹²⁵

Strateški sporazumi između Srbije i Rusije

Deklaracija Srbije i Rusije o strateškom partnerstvu tiče se “svih sfera njihove uzajamne saradnje, uključujući politiku, trgovinu, ekonomiju, kulturu, nauku, tehniku i obrazovanje”.¹¹²⁶ Srbija i Rusija će saradivati i na međunarodnom planu. One će koordinirati svoje aktivnosti u međunarodnim odnosima. Saradivaće međusobno u aktivnosti u međunarodnim forumima i radiće na jačanju uloge Ujedinjenih nacija, OEBS, Saveta Evrope i drugih. S obzirom na učešće u borbi protiv terorizma, njihovi resori unutrašnjih poslova i odbrane takođe će međusobno saradivati. Potpisnice će ostati u neprekidnom političkom kontaktu, koordiniraće aktivnosti i informisaće jedna drugu. Uz ostalo i o inicijativama i delatnostima “u okviru evro-azijskog projekta”.¹¹²⁷

1125 „Za rusku stranu bi mogla biti zanimljiva kupovina Elektroprivrede Srbije i još nekih preduzeća iz energetskog sektora”, izjavio je član ruske Akademije nauka Pavel Kandelj, Blic, 8. jul 2014.

1126 Deklaracija o strateškom partnerstvu Ruske Federacije i Republike Srbije”, http://news.kremlin.ru/ref_notes/1461, 24. maj 2013.

1127 Isto.

U prethodnoj godini, tada premijer, Ivica Dačić je prilikom posete Moskvi potpisao sedam sporazuma sa Rusijom: Sporazum o ruskom kreditu od pola milijarde dolara za podršku srpskom budžetu, kao i Sporazum o saradnji u oblasti železničkog transporta. Takođe su potpisani i Plan zajedničkih aktivnosti na obezbeđenju rada i razvoja srpsko-ruskog humanitarnog centra u Nišu za period 2013–2015. godine i Sporazum između vlada dveju država o uzajamnom priznavanju i ekvivalenciji javnih isprava o stečenom obrazovanju i naučnim nazivima. Takođe, potpisani su i Sporazum o statusu srpskih vojnih memorijala na teritoriji Rusije i ruskih na teritoriji Srbije, Memorandum između Ministarstva spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija Srbije i Vlade Kaluške oblasti o trgovinsko-ekonomskoj saradnji i Memorandum o razmeni statističkih podataka o spoljnotrgovinskoj razmeni između Uprave carina Srbije i Federalne carinske službe Rusije.

Mesto Republike Srpske u ruskoj strategiji

Republika Srpska takođe ima značajno mesto u ruskoj strategiji na Balkanu. Predsednik tog BiH entiteta, Milorad Dodik u vezivanju sa Rusiju vidi svoj glavni oslonac i šansu političkog opstanka. On je rekao da će Srpska, ukoliko Savet ministara BiH ne donese odluku kojom se podržava izgradnja kraka gasovoda Južni tok u Republici Srpskoj, to pitanje s Rusijom rešiti unilateralno. Dodik je rekao da je u Sankt Peterburgu održan sastanak predstavnika Srpske sa rukovodstvom "Gasproma" i da će se "stvari kretati u pravcu da budu olakšane procedure". Prema njegovim rečima, i sadašnji gasovod koji dolazi do Sarajeva biće snažno ojačan sa određenim stanicama i nekim drugim stvarima koje će da obezbede potpunu energetske sigurnost i ovog dela Srpske.¹¹²⁸

Rusko prisustvo u Republici Srpskoj je indikativno i u sferi kulture i politike. U Banjaluci je održan naučni skup "Obojene revolucije kao instrument geopolitičke transformacije", u aprilu 2014. godine pod pokroviteljstvom Fonda za stratešku kulturu, uz učešće stručnjaka iz Ruske Federacije,

1128 <http://kontaktradio.com/2014/03/dodik-ako-bih-nece-juzni-tok-rs-i-rusija-mogu-same/>
<http://kontaktradio.com/2014/03/dodik-ako-bih-nece-juzni-tok-rs-i-rusija-mogu-same/>.

Nemačke, Venecuele, Ukrajine, SAD, Srbije, Federacije BiH i Republike Srpske. Intencija je bila da se “obojene revolucije” prikažu kao “jedan posebno perfidan vid inostrane dominacije, a to je svrgavanje demokratski izabrane legitimne vlasti i postavljanje na njeno mesto poslušničke ekipe spremne da bezuslovno ispunjava naređenja iz inostranstva”. Ističe se da je “obojena revolucija” režirani prevratnički proces koji se predstavlja kao “narodna revolucija”, te da se ne uočavaju bitne odlike od slučaja do slučaja, što ga čini prepoznatljivim svuda gde je prisutan. Očigledno je da je skup upriličen kako bi se predupredila bilo kakva pobuna u Republici Srpskoj, na talasu socijalnih nemira koji su početkom godine potresli Tuzlu, Sarajevo i još neke gradove u Federaciji BiH. To dodatno potvrđuje i Banja-lučka deklaracija “Predlog mera za zaštitu Republike”.

U Deklaraciji se, između ostalog, ističe da je neophodno da se formira specijalizovana interventna jedinica MUP RS za očuvanje javnog reda, kao i da, po ugledu na javne razgovore sa nacijom Vladimira Putina, predstavnici vlasti organizuju slične forume putem elektronskih medija. Preporučuje se jačanje političkih, privrednih i medijskih veza sa Rusijom, kao jedinom zainteresovanom velikom silom kojoj nije u interesu ukidanje Republike Srpske, ili njeno utapanje u unitarnu Bosnu. Posebno se ukazuje na potrebu da se usvoji zakon kojim se reguliše rad “nevladinih organizacija” u RS. Navodi se da se beogradske organizacije poput Helsinškog odbora i Fonda za humanitarno pravo predstavljaju kao ključni logistički temelj promene režima.

Očigledno je da je uloga i inters Rusije da Republika Srpska održi *status quo* i u tom smislu sve je uočljivije rusko prisustvo u javnom društvenom životu i Srbije i Republike Srpske. Deluje se ne samo preko njihovih “instituta” u regionu, već i dvadesetak desničarskih organizacija, posebno u Srbiji.

U prilog tome da se Rusi pribojavaju neke vrste pobune u RS govori i Nikita Bondarev, ruski istoričar, koji smatra da će konflikti i protesti u muslimansko-hrvatskom delu eskalirati i da će kad prođu sve planirane konferencije i manifestacije do kojih je i Zapadu stalo, početi ozbiljnije rasturanje BiH kao države. Ističe da krupni događaji mogu da se očekuju krajem leta ili početkom jeseni. U tom slučaju, kako ističe, Rusija ima kadrove

od kojih bi mogla formirati izvestan vojni kontigent ukoliko iznenada odluči da na taj način stabilizuje situaciju.¹¹²⁹

Političke teme

Eskalacija krize u Ukrajini dovela je i do obnovljenog zanimanja za ulogu OEBS, pa i aktuelnog predsedavajućeg. Prema saznanjima nekih medija,¹¹³⁰ novoosmišljeni model o zajedničkom predsedavanju dve zemlje (prvi put primenjen upravo sa aktuelnim predsedavanjem Švajcarske i Srbije, kao budućom predsedavajućom), biće 2015, dopunjen na način da će Švajcarska zadržati dodatnu „mentorsku ulogu” nad Srbijom.

U političkom dijalogu Vučića sa Medvedovim i Putinom dominirala je ukrajinska kriza. To je na zajedničkoj konferenciji za novinare potvrdio Dimitrij Medvedev, rekavši da je sa Vučićem „dugo i otvoreno” razgovarao o situaciji u Ukrajini, odnosno „o tome šta se dogodilo, ko je kriv i šta raditi”.¹¹³¹

Jedna od tema bilo je i predsedavanje Srbije OEBS 2015. godine. Na toj poziciji Srbija više neće moći da se drži po strani, ambivalentnim stavom da „podržava teritorijalni integritet Ukrajine, ali neće izricati sankcije Rusiji”. Iako generalno, uloga OEBS nije više značajna kao što je svojevremeno bila, ipak država koja predsedava organizacijom nadzire aktivnosti u vezi sa sprečavanjem konflikata, upravlja krizom i postkonfliktnim oporavkom. To podrazumeva da predsedavajući određuje redosled i proceduru, što ne mora da bude samo formalnost: „Prioritet predsedavanja svakako treba da bude konstruktivno učešće u smirivanju tenzija između Ruske Federacije, Ukrajine i Zapada”, kaže Nikola Jovanović programski direktor Centra za međunarodnu saradnju i održiv razvoj.¹¹³² Po njemu, na taj način Srbija bi mogla da pokaže „prednost i upotrebnu vrednost” sopstvene

1129 Geopolitika, broj 72, mart 2014.

1130 NIN, 10. jul 2014.

1131 Politika, 8. jul 2014.

1132 NIN, 10. jul 2014.

pozicije, čime bi, kako kaže, „ukupna percepcija Srbije dobila kvalitativno novo značenje”.¹¹³³

Premijer Vučić je na konferenciji za štampu u Moskvi izbegao odgovor na pitanje da li Rusija od Srbije kao predsedavajućeg OEBS očekuje neku pomoć kad je u pitanju Ukrajina. Rekao je da o OEBS sa Putinom nije ni razgovarao i dodao: „Rusija doživljava Srbiju kao prijateljsku zemlju i Rusija ni na koji način, bilo čime nije ni opominjala Srbiju, a kamoli je ucenjivala”.¹¹³⁴

Vojna saradnja sa Rusijom

Osnovni cilj Rusije je da spreči puno članstvo Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Srbije u NATO. Rusija teži jačanju vojnih veza sa Balkanom. Važan aspekt rusko-srpskih odnosa je i proklamovano jačanje vojne saradnje dve zemlje. Poseta Šojgua, ministra odbrane Rusije u novembru 2013, protekla je u atmosferi velike bliskosti dve strane.

Tokom boravka u Beogradu Šojgu se sastao sa svim ključnim ličnostima u vrhu države, predsednikom Vlade Ivicom Dačićem, prvim potpredsednikom Vlade Aleksandom Vučićem, ministrom odbrane Nebojšom Rodićem, kao i sa predsednikom Srbije Tomislavom Nikolićem. Nikolić je gostu uručio Orden srpske zastave prvog stepena za zasluge u razvoju odnosa između dve zemlje. Tom prilikom je izjavio: “Srbija i Rusija su uvek bile na istoj strani i tako će biti i ubuduće”.¹¹³⁵ Naglasio je da Srbija ima sopstveni put, “jasan i opredeljen” i da je na tom putu potrebna pomoć celog sveta, ali da bi ga teško bilo izvesti da nije “ovakve Rusije, današnje Rusije”.¹¹³⁶

Dačić i ministar odbrane Rusije složili su se “da su odnosi dve zemlje trenutno najbolji u poslednjih nekoliko decenija”.¹¹³⁷ Saglasili su se da Mi-

1133 Isto.

1134 Politika, 9. jul 2014.

1135 Blic, 13. novembar 2013.

1136 Isto.

1137 “Dačić i Šojgu: Odnosi Srbije i Rusije najbolji do sada”, Politika, Beta, 12. novembar 2013.

nistarstva odbrane Srbije i Rusije unaprede saradnju u oblasti vojnih industrija, obuke, specijalizacije kadrova i modernizacije opreme. Dogovoreno je da Srbija i Rusija tokom 2014, zajednički obeleže 70-godišnjicu oslobođenja Beograda. "Posebno je naglašena potreba poboljšanja međusobne ekonomske saradnje" i ukazano na "očekivanja od ruskog kapitala u privatizaciji srpskih preduzeća i investicija u razvoj privrede Srbije".¹¹³⁸

Nebojša Rodić, ministar odbrane, je na sastanku sa Šojguom ukazao na to da se "saradnja Srbije i Rusije u odbrani izgrađuje na novim osnovama i da je ona logičan nastavak u strateškom partnerstvu dve države".¹¹³⁹ Potpisan je i sporazum o saradnji dve države u oblasti odbrane, s očekivanjem da će na osnovu tog dokumenta "biti potpisana još tri sporazuma, od kojih posebnu važnost ima onaj o vojno – tehničkoj saradnji".¹¹⁴⁰

Ljubodrag Stojadinović, vojni komentator, smatra da je vojni sporazum dve zemlje pre svega "politički signal koji je vezan za nameru NATO, pre svega Amerike da postavi antiraketni štit u odnosu na neku pretpostavljenu opasnost koja bi mogla da dođe iz Rusije prema zemljama zapadne vojne alijanse i saveznika NATO i da ovaj sporazum predstavlja pre svega simboliku u nastojanju Rusije da pokaže kako Rusija ne gleda blagonaklono na eventualno približavanje Srbije i NATO. U tom smislu se može tražiti neka politička simbolika bez ikakve ideje da bi to mogao da bude neki poseban pakt ili da bi Srbija u tom odnosu imala posebnu ulogu i poziciju koja nadilazi njen sadašnji vojni status".¹¹⁴¹

Andrej Šari iz ruske redakcije Radija Slobodna Evropa smatra da u tom sporazumu nema naznake ozbiljnijeg vojnog vezivanja Srbije za Rusiju. Napominje da taj document, samo ukoliko sadrži neke konkretne velike investicije, velike vojne projekte mogao bi da utiče na slabljenje želje Srbije da se integriše u NATO. Ali, od toga, kako se za sada vidi, nema ništa, ako nema nekakvih tajnih delova sporazuma. Dakle, Srbija se još nije opredelila hoće li u NATO, ili u čvršću vojnu saradnju sa Rusima. Baš zbog toga su

1138 Isto.

1139 "Rodić i Šojgu potpisali sporazum o saradnji u odbrani", Politika, 13. novembar 2013.

1140 Isto.

1141 <http://www.naslovi.net/2013-11-13/slobodna-evropa/da-li-je-srbija-u-snaznom-vojnomo-ruskom-zagrljaju/7746502>.

oni potpisali ovaj politički dokument koji otvara teoretsku mogućnost za čvršću saradnju, ali za sada nema takvog konkretnog sadržaja”.¹¹⁴²

Nakon sastanka ministra Šojgua sa, u to vreme prvim potpredsednikom vlade Aleksandrom Vučićem izdato je saopštenje u kome se kaže da “Rusija podržava politiku vlade Srbije i teritorijalni integritet Srbije”. Vučić je tokom razgovora naglasio da Srbija poštuje svoj Ustav i deklaraciju o vojnoj neutralnosti koju je usvojila Skupština. Rekao je da može biti uveren “da će se političko rukovodstvo Srbije držati svog Ustava i skupštinske deklaracije o vojnoj neutralnosti. Ovaj moj stav ne zavisi od toga da li ga iznosim u Briselu, Vašingtonu ili Moskvi”.¹¹⁴³

U Beogradu je dogovoreno školovanje srpskih oficira u Rusiji, zajedničke vojne vežbe, čvršća saradnja generalštabova, učešće srpskih tenkista u tradicionalnom takmičenju u Rusiji, kao i zajedničko obeležavanje 70 – godišnjice oslobođenja Beograda, 2014. Postignut je i dogovor o saradnji u modernizaciji srpske vojske.

Zapadna percepcija rusko-srpskih odnosa

Prostor za sopstveno diplomatsko balansiranje Beograd je u ovom trenutku našao u nekonzistentnosti same EU, odnosno njenih pojedinih članica, sa jedne strane, i za sada, popustljivijeg ponašanja Moskve koja, kako se čini, ipak oseća ekonomske posledice sankcija, sa druge. Koliko će takva situacija uzajamnog „odmeravanja snaga” velikih dozvoljavati malima da se „provlače” između njih nije lako prognozirati, ali je, izvesno – privremenog karaktera. Kako kaže evroposlanik Eduard Kukan, Srbija nastoji da igra vrlo osetljivu ulogu: „To je kao da hoda po žici na visini od 200 metara bez zaštitne mreže, To je igra za koju ne znam da li je moguća”.¹¹⁴⁴

Utisak je svakako, da je Zapad u najmanju ruku, rezervisan prema rusko-srpskoj bliskosti. Ako se to ne vidi jasno iz javnih izjava zapanih zvaničnika, to otvorenije saopštavaju pojedini eksperti i analitičari. Na primer, nemački ekspert za EU Franc Lotar Altman kaže da, s tačke gledišta

1142 Isto.

1143 Večernje novosti, 13. novembar 2013.

1144 Politika, 19. Jul 2014.

Brisela, Vučićev odlazak u Moskvu u ovom trenutku imao bi smisla ukoliko je on „uistinu preneo ozbiljne bojazni partnera Srbije u EU u vezi sa očigledno aktivnom podrškom Rusije separatistima u istočnoj Ukrajini”.¹¹⁴⁵

Odnosno, kako kaže Džejms Ker Lindzi, britanski stručnjak za Balkan, zvaničnici u Beogradu bi trebalo da pronađu način da uvere „neke skeptične članice Evropske unije da Srbija u budućnosti neće biti predstavnik ruskih interesa u EU”.¹¹⁴⁶

Aleksandar Vučić je prilikom poslednje posete Moskvi istakao da Srbija „želi da postane deo Evropske unije”, uz dodatak da Srbija ne želi da „u teškom trenutku narušava dobre, najbolje prijateljske odnose sa Rusijom”.¹¹⁴⁷ Ambivalencija Srbije u pogledu sopstvene orijentacije i intenziviranje komunikacija sa Moskvom povećalo je diplomatsko interesovanje za Srbiju. Na to upućuje i činjenica da je u kratkom intervalu nakon Vučićevog boravka u Moskvi u Beogradu boravilo više istaknutih gostiju sa Zapada. Osim Šokenhova i Viktorije Nuland, neočekivano i nezvanično u Beogradu se obreo i Štefan File. U Beogradu je u oproštajnoj poseti bio i odlazeći predsednik Evropske komisije Žoze Manuel Barozo.

Činjenica da će Srbija biti predesdavajuća OEBS 2015. godine takođe je razlog intenzivne diplomatske komunikacije. Jedna od budućih obaveza OEBS, kad je reč o ukrajinskoj krizi je, na primer i raspoređivanje njene misije. Kako sada stvari stoje, Moskva pri tome računa na misiju „na liniji razdvajanja” između ukrajinske vojske i proruskih separatista (unutar ukrajinske teritorije), dok je stav većine zapadnih zemalja (EU i SAD) da misija OEBS bude postavljena na rusko-ukrajinskoj granici.

1145 Danas, 11. jul 2014.

1146 Danas 10. jul 2014.

1147 Politika, 8. jul 2014.

Odjeci moskovskog putovanja

Poslednja poseta premijera Vučića Moskvi imala je dobar odjek i u proruskim medijima u Srbiji. Tako je proruski nedeljnik *Pečat*, koji je (zbog proklamovane proevropske politike) kritičan prema aktuelnoj vladi i njenom premijeru, veoma blagonaklono komentarisao Vučićeve moskovske razgovore. To prvenstveno važi za dogovor o Južnom toku, koga *Pečat* ocenjuje kao „najvažniji i najveći događaj poslednjih godina, ili poslednje decenije”. U uvodniku glavni urednik *Pečata* Milorad Vučelić naglašava da ovaj sporazum „značajno podiže i uvećava geopolitičku i geostratešku vrednost i važnost Srbije”¹¹⁴⁸

U istom broju *Pečat* kao jedinu dilemu koja ostaje nakon Vučićeve dvodnevne posete Moskvi vidi u tome da li su za Srbiju „dragoceni-ji ekonomski ili politički efekti razgovora” sa Putinom i Medvedovim. Pri tome se naglašava i pitanje, „da li ćemo umeti i da li će nam se dati da to iskoristimo”¹¹⁴⁹

U medijskom tretmanu pojavili su se novi tonovi koji su zbunili i pojedine domaće analitičare i komentatore. Pogotovo u odnosu na eforiju pokazanu povodom Vučićeve posete Berlinu i razgovora sa kancelarkom Angelom Merkel. Naime, umesto uvek veoma blagonaklonog odnosa prema Rusiji i njenom predsedniku Vladimiru Putinu, naslovi i tekstovi bili su intonirani neutralno, poput, na primer, „Šta Vučića čeka u Rusiji”, ili „I Srbija i Rusija i Evropa”. Štaviše, Vučiću bezrezervno odani tabloidi, u čemu je sve doskora prednjačio *Kurir*, demonstrirali su neuobičajeno odstupanje od dosadašnje prakse, pa je, na primer, *Kurir* tekst najave premijerovog odlaska u Moskvu naslovio sa „Putin spremio Vučiću dva dana pakla!”, sa nadnaslovom „Medvedi zagrljaj”, dok je „prigodni” naslov u *Informeru* glasilo „Vučića u Moskvi čeka ultimatum”¹¹⁵⁰

1148 *Pečat*, 11. jul 2014.

1149 Isto.

1150 Glavni urednik Nove srpske političke misli Đorđe Vukadinović u tome zapravo vidi želju premijera da popravi svoj imidž na Zapadu, što je, po Vukadinoviću razumljivo, s time što ne razume „potrebu da se to radi paralelno sa raspirivanjem antiruske kampanje koja ponekad gotovo prelazi u histeriju”; „Moskovski 'pakao' i berlinska 'fantastika'”, *Politika* 8. jul 2014.

Zaključci i preporuke

- Balkan se po prvi put u savremenoj istoriji nalazi pod jednim kišobranom (EU, NATO) što mu otvara perspektivu za miran i stabilan razvoj, regionalno povezivanje i integraciju. Ujedno po prvi put region ima isti vrednosni okvir: vladavina prava, tržišna privreda, poštovanje ljudskih prava, tolerancija i suživot.
- Zapadni Balkan se (osim Srbije) deklarativno opredelio za članstvo u EU i NATO i sve zemlje imaju aranžmane sa ovim organizacijama. EU mora ubrzati demokratizaciju regiona i njegov ekonomski oporavak. Neuspela tranzicija i stagnacija glavni su razlozi političkog lutanja regiona. Pri tome, EU posebno treba obratiti pažnju na političku kulturu regiona i u tom smislu prilagođavati strategiju razvoja.
- Da bi postigla harmonizaciju spoljne politike u regionu neophodno je i da sama EU to uradi unutar sebe. U prvom redu, da pet zemalja EU što pre priznaju Kosovo. To je tačka na kojoj Rusija gradi svoju partnerstvo sa Srbijom.
- Neophodno je što pre stabilizovati Bosnu i u tom smislu bez odlaganja uvesti inovativan pristup bosanskom problemu. Pri tome treba relativizovati etnički princip na kome je napravljena „dejtonska Bosna“.
- Neophodna je sveobuhvatna evropska strategija za energiju koja bi uključila i Zapadni Balkan. Bez toga se ne mogu sprečiti jednostrani aranžmani sa Rusijom, posebno zato što pojedine članice EU i same sklapaju slične aranžmane.
- S obzirom na ograničene ljudske kapacitete neophodne za reforme, kao i odsustvo odgovorne političke elite u Srbiji, sada je više nego ikad neophodna evropska solidarnost.
- U daljem podsticanju Srbije za evropsko opredeljenje posebnu ulogu treba da ima EU koja mora sa više kreativnosti prići regionu Zapadnog Balkana, integrisanjem pojedinih oblasti (energetika, infrastruktura, ekonomija) u evropski okvir;

- pridobijanje građana za evropsku opciju zahteva ozbiljan rad sa društvom na svim nivoima, a ne samo u okviru političkih partija; u tom smislu neophodno je snažnije civilno društvo i profesionalni i odgovorni mediji; EU treba da pokaže više sluha za civilno društvo i da osnaži njihove potencijale kako bi pomogli proces priključivanja Srbije.

HELSINŠKI BILTEN BR. 106, OKTOBAR 2014.

Crveni tepih za Putina

Kratkotrajni boravak predsednika Rusije Vladimira Putina Beogradu praćen je sa velikom pažnjom u međunarodnoj javnosti. Prvenstveno zbog poruka Beograda i Moskve, tokom šestosatne razmene uzajamnog uveravanja o tradicionalnom prijateljstvu. Tim više što su se ona odvijala u znaku vojne parade koja je, bez obzira na formalni izgovor (70-godišnjica oslobođenja Beograda), stvarno bila organizovana u Putinovu čast.

Na proputovanju za Italiju, gde je prisustvovao evroazijskom samitu, kojom se prilikom sastao i sa ukrajinskim kolegom Petrom Porošenkom, Putin je svratio u Beograd. Cilj kratkotrajne diplomatske predigre delimično je svakako, i pokazivanje da u ovom trenutku ima još prestonica gde je rado viđen gost. Važnija poruka je, međutim, sadžana u tome da, dok Zapad još uvek traga za odgovorom na Putinove geostrateške provokacije, Moskva ofanzivno nastavlja sa širenjem manevarskog prostora podređenog tradicionalnim geopolitičkim ambicijama: među njima je, svakako i Balkan.¹¹⁵¹

Pozivajući šefa ruske države u goste, Beograd je potencirao samopercepciju veštog i važnog diplomatskog igrača. Onog koji uspešno balansira između proklamovane proevropske orijentacije, sa članstvom u Evropskoj uniji kao prioritarnim strateškim ciljem i, istovremenog jačanja „istočne veze” prema zemlji sa kojom deli istorijsko savezništvo, religiju i duhovnu bliskost. Komentator Politike Miroslav Lazanski je to sažeo na sledeći način: „Medijska pažnja sveta, pre svega sa prostora nekadašnje Jugoslavije, bila je barem toga dana, usmerena na Beograd, a Srbija je izgleda polako

1151 „Ono što... jeste realno u skorijoj političkoj budućnosti je da će se ruski uticaj na Balkanu povećati. Tu su dva važna faktora: izgradnja Južnog toka i podela Ukrajine. Rusija preko jugoistoka produžava uticaj”, kaže dr Dragan Petrović, analitičar Instituta za međunarodnu politiku, Blic, 21. septembar 2014.

preuzela ulogu nekadašnje Jugoslavije. U pozitivnom smislu: ekonomija, saobraćaj, trgovina, politika vojna industrija..."¹¹⁵²

U trenutku međunarodne izolacije zbog najveće posthladnoratovske krize na kontinetu koju je izazvao intervencijom u Ukrajini i aneksijom Krima, Vladimir Putin beogradsko gostoprimstvo nije iskoristio za zaoštavanje sa važnim evropskim zemljama. Svodeći govor na vojnoj paradi na posvetu zajedničkoj borbi protiv fašizma u Drugom svetskom ratu, diplomatski vešto je podsetio i na učešće ostalih saveznika u antihitlerovskoj koaliciji. Međutim, nije propustio priliku (kao i Medvedev 2009) da pošalje poruku upozorenja baltičkim i istočnoevropskim zemljama ukazujući na trend neonacizma koji oni ne prihvataju. Rekao je da, „nažalost 'vakcina' od nacističkog virusa koja se tokom Nirnberških procesa razvila u nekim državama Evrope, gubi snagu. Jedan dokaz su otvorene pojave neonacizma koje je već postao uobičajena pojava u Letoniji i drugim baltičkim zemljama. Posebnu zabrinutost u ovom kontekstu izaziva situacija u Ukrajini gde je u februaru izvršen antiustavni državni udar koji su izveli nacionalisti i druge radikalne grupacije".¹¹⁵³

Putin je očigledno, u intervjuu dnevnom listu *Politika*, imao u vidu i nedavnu izjavu američkog predsednika Baraka Obame kojom je Rusiju označio kao veću opasnost po bezbednost čak i od Islamske države. Putin je na nju odgovorio na sledeći način: „Sadašnje zahlađenje u odnosima između naših zemalja nije prvo. Nadamo se da će partneri shvatiti nerazumnost pokušaja da ucenjuju Rusiju, te da će se setiti čime je bremeni-ta nesloga između dve velike nuklearne države kad je strateška stabilnost sveta u pitanju. Sa naše strane spremni smo za razvoj konstruktivne saradnje i stvarnog poštovanja interesa jednih i drugih".¹¹⁵⁴

Prema upućenim izvorima,¹¹⁵⁵ Putin je domaćinima doneo pet poruka: zadovoljstvo stavom Srbije povodom ukrajinske krize, očekivanje da će tokom predsedavanja OEBS iduće godine Srbija pokazati razumevanje za

1152 Miroslav Lazanski, „Vladimir Putin izbliza“, *Politika* 18. oktobar 2014.

1153 Miroslav Lazanski „Obamin pristup Rusiji je neprijateljski“, intervju Vladimira Putina dnevnom listu *Politika*, 16. oktobar 2014.

1154 Isto.

1155 Večernje novosti, 15. oktobar 2014.

rusku poziciju, da (Srbija) ne odustane od izgradnje gasovoda Južni tok, podrška Moskve teritorijalnom integritetu i suverenitetu Srbije (podrška podeli Kosova)¹¹⁵⁶ i unapređenje međusobne ekonomske saradnje.

Iako je protokolarno potpisano više sporazuma, nekog izrazitijeg povećanja razmene, pogotovo kad je reč o srpskom izvozu na rusko tržište neće biti. Razlog je jednostavan: ni u poljoprivredi ni u industriji („Zastava automobili“) Srbija nema dovoljno proizvoda da bi zbog zapadnih sankcija Rusiji izvukla ozbiljniju korist. Najintrigantniji sporazum odnosi se na odobravanje privilegovanog statusa pripadnicima tzv. ruskog humaniternog centra u Nišu, na koga zapadni partneri, izvesno ne mogu ostati ravnodušni.

Srpski čelnici Tomislav Nikolić i Aleksandar Vučić uvereni su da su sačuvali prestižnu „neutralnu“ poziciju¹¹⁵⁷ i nakon Putinove posete. Već u bliskoj budućnosti, međutim, to će teško biti moguće. Iako formalno niko od zapadnih zvaničnika nije javno prigovorio vlastima (uz izuzetak američkog ambasadora Majkla Kirbija, koji nije prisustvovao ni vojnoj paradi) zbog Putinovog dolaska, bilo je jasno da se u zapadnim prestonicama na posetu gleda s velikim rezervama i uznemirenošću.

Govor predsednika Nikolića u kome ističe da je istorija Vojske Srbije istorija odbrambenih ratova, slobodarska snaga, epopeja žrtve za spas države i naroda, spas drugih država i drugih naroda... i tako, vekovima,¹¹⁵⁸ nije baš najsretnija poruka za region. Time se preskače odgovornost Srbije za ratove iz devedesetih.

1156 Šef ruske kancelarije u Prištini već je poslao poruku da Srbija i Kosovo treba da razmene teritorije, što je ministar Dačić svesrdno podržao kao „jedno od boljih rešenja“. Rusija ne želi stabilnu Bosnu, Srbiju i Kosovo u NATO i EU. Rusija odgovara nestabilnost na Balkanu, jer se onda pojavljuju kao menadžer krize. Dugoročno ekonomsko vezivanje, posebno energetsko, isključivo za Rusiju imaće nesagledive posledice za Srbiju. Sadašnja aktuelna elita se ponaša državnički neodgovorno kad je reč o nacionalnim interesima Srbije.

1157 Praveći poređenje između Srbije i Ukrajine, predsednik Srbije Tomislav Nikolić je u intervjuu za TV kanal „Rusija 1“ rekao sledeće: „Deo Ukrajine želeo je s EU, a drugi deo s Rusijom. Srbija nije podeljena u tom smislu. Ona želi i s Rusijom i s EU. I to treba da nam obezbede i Rusija i EU“, Politika, 12. oktobar 2014.

1158 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:515042-Nikolic-Srbija-je-bila-na-karti-svakog-osvajaca-ali-nikad-nije-vodila-osvajacke-ratove>.

Pomeranje datuma održavanja vojne parade sa 20. na 16. oktobar, da bi je svojim prisustvom uvećao Putin, vrhunac je servilne poniznosti prema „velikom bratu“. Kao i 2009. godine prilikom posete Medvedeva¹¹⁵⁹ Beogradu, i sadašnji vrh države (bez obzira što predsednik Nikolić ima zvanje četničkog vojvode od 1993, koga se nije odrekao) morao je pristati na uvažavanje istorijskih činjenica, pa su se u svečanom defileu vijorile samo zastave crvenoarmijskih i jugoslovenskih partizanskih jedinica koje su u oslobađanju Beograda učestvovala.¹¹⁶⁰ Bez obzira na to, ta ključna kontroverza sadašnje srpske elite o „levom“ (partizanskom) i „desnom“ (četničkom) antifašističkom pokretu nije prevaziđena.

Pripremanje parade

Dolazak u Beograd ruski predsednik Vladimir Putin povezo je sa putovanjem u Italiju. Beogradske vlasti su unapred znale da to ne može biti dan oslobođenja Beograda, pa su na vreme proglasile da će se jubilar-na godišnjica oslobođenja prestonice obeležavati deset dana (od 10. do 20. oktobra). Tako je vojna parada, priređena, navodno u čast Dana oslobođenja, pomerena za četiri dana ranije. To je čak i u domaćoj, generalno rusofilskoj javnosti i od njenih istaknutih predstavnika, ocenjeno kao neprikladno i nedostojanstveno.¹¹⁶¹ „Ne verujem da bi bilo ko u Moskvi pomerio paradu koja se održava 9. maja“, rekao je poslanik Demokratske stranke i bivši ministar odbrane Dragan Šutanovac.¹¹⁶² Sličnog mišljenja

1159 Medvedev je tada „vratio“ 20. oktobar kao dan oslobođenja Beograda, koji je Koštuničina vlada ukinula u sklopu revizije istorije i davanja prednosti četničkom kvinsliškom pokretu.

1160 Svečani defile predvodili su učesnici koji su nosili zastave srpskih borbenih jedinica iz balkanskih ratova i Prvog svetskog rata.

1161 „Predsednik Rusije je uvek drag i dobrodošao gost i građani Srbije su uvek, čak i kad se to nije previše dopadalo ovdašnjim vlastima ili ambasadama, nalazili načina da mu to pokažu... A pogotovo je drag kada dolazi povodom obeležavanja jubileja oslobođenja Beograda od strane Crvene armije u Drugom svetskom ratu. Ali prilagođavanje datuma centralne proslave, a pogotovo eventualne vojne parade njegovom rasporedu, nepotrebno je, neukusno i nedostojanstveno“, napisao je u redovnoj kolumni glavni urednik Nove srpske političke misli Đorđe Vukadinović, Politika, 30. septembar 2014.

1162 Politika, 14. oktobar 2014.

bili su i drugi opozicioni poslanici koji su uz to potencirali i visoke troškove održavanja parade, u situaciji kad je Srbija prinuđena da smanjuje penzije i plate.

Gotovo mesec dana pre Putinovog dolaska u Beograd oglasio se američki ambasador u Srbiji Majkl Kirbi. U intervjuu za Večernje novosti¹¹⁶³ on je pitao domaće organizatore zašto na proslavu nisu pozvali i predstavnike drugih zemalja, čiji su borci u uniformama Crvene armije učestvovali u oslobađanju Beograda; konkretno, to važi i za Ukrajinu. Osim toga, Kirbi je zamerio što se u sadašnjem, delikatnom međunarodnom trenutku Srbija sprema da ugosti ruskog predsednika: „Možete imati dobre odnose i sa Rusijom i sa Kinom i sa SAD. Ali naš stav o posetama kineskih i ruskih zvaničnika se razlikuje. Kinezi nisu nikog napali, a Rusi jesu...”¹¹⁶⁴ U polemiku sa američkim ambasadorom upustio se ruski kolega Aleksandar Čepurin, prigovarajući mu nepoznavanje istorije¹¹⁶⁵ i podsećajući ga na vojnu intervenciju NATO 1999. godine. Premijer Aleksandar Vučić je preko svega prešao rečenicom da su to „njihovi (američko-ruski) odnosi i ja u to ne bih ulazio”.¹¹⁶⁶

Povodom najavljene vojne parade oglasio se i savetnik predsednika Republike, Oliver Antić. Po njegovom mišljenju, među učesnicima svečanog defilea morali bi i oni koji će nositi četničke zastave i obeležja, jer to „pravda zahteva”.¹¹⁶⁷ Toj se „pravdi” nije udovoljilo, pa je bar, za ovu priliku, izbegnuto falsifikovanje istorijskih činjenica: upravo tih dana u dnevnom listu Politika izlazio je feljton čiji je autor bio pripadnik skojevskog antifašističkog pokreta u Beogradu. Prema njegovom svedočenju, četničke jedinice su sa ljotićevcima i drugim kolaboracionistima zajedno sa nemačkim jedinicama „branile” Beograd od crvenoarmejaca i partizana.

Pre proslave doneta je i odluka da se dve ulice u Beogradu imenuju po partizanskim komandantima Koči Popoviću i Peki Dapčeviću. Čak su i mediji doneli nekoliko osvrta na njihovu ulogu, ali bez pominjanja učešća

1163 Prema, NIN, 9. oktobar 2014.

1164 Prema, Vreme, 9. oktobar 2014.

1165 Američki ambasador je govorio o „ukrajinskoj armiji”, a reč je o „ukrajinskom frontu”...

1166 Prema, Vreme, 9. oktobar 2014.

1167 Danas, 3. oktobar 2014.

partizana iz drugih krajeva Jugoslavije. U oslobođenju Beograda učestvovalo je devet generala, među njima, 7 Crnogoraca. Nijedan od njih, kao ni maršal Josip Broz Tito i Jugoslovenska narodna armija nisu ovom prilikom pomenuti.

Sopstveni „unutrašnji otpor” prema partizanima i Narodnooslobodilačkoj vojsci aktuelna vlast je demonstrirala potpuno besmislenim uključivanjem u defile zastava i znamenja srpskih jedinica iz balkanskih i Prvog svetskog rata. Predsednik Nikolić je to u obraćanju na paradi obrazložio tako što je rekao da je ona posvećena i 70-godišnjici oslobođenja Beograda i 100-godišnjici početka Prvog svetskog rata(!) Inače, od svih partizanskih komandanata, imenom je spomenuo samo Koču Popovića.

Istoričarka Dubravka Stojanović smatra da se partizani „iz šešira izvlače za spoljnu, a četnici za unutrašnju upotrebu – spolja crveni, a unutra crni. To je još jedan dokaz, ističe ona, da je ovde stvarno sve moguće, a to je užasno politički opasno”.¹¹⁶⁸

Parada konfuzije

I sama parada bila je u znaku ideološke konfuzije. Indikativan je bio i sastav gostiju na tribinama koji su posmatrali defile vojske i vojne opreme (uglavnom zastarele i prefarbane). Svakako je najupadljivije bilo prisustvo u VIP loži haških optuženika generala Dragoljuba Ojdanić i Momčila Perišić. General Ljubiša Diković je bio na čelu parade. Fond za humanitarno pravo svojevremeno je obelodanio detalje njegovog vojnog angažmana na Kosovu i tražio njegovu smenu. Na njihove ubedljive činjenice vlast nije reagovala. To pokazuje pre svega, moralnu neosetljivost i nedostatak volje srpske elite da se suoči sa nasleđem iz devedestih.

Na paradu je pozvan i Andrija Mandić, četnički vojvoda, inače lider srpske opozicione partije u Crnoj Gori. Milo Đukanović nije pozvan, mada je veliki broj Crnogoraca učestvovao u oslobođenju Beograda. Đukanović je izjavio da je „Crna Gora je kroz istoriju, posebno u tim značajnim danima dala posebana pečat tim antifašističkim pobedama Srbije. Ne treba nikoga podsećati, koliko je crnogorskih jedinica i istaknutih Crnogoraca na

1168 Dubravka Stojanović „Vlastima su bliski četnici”, *Danas*, 16. oktobar 2014.

čelu tih jedinica učestvovalo u oslobođenju Beograda. Verujem da imamo sve razloge da budemo ponosni na ono što je naša uloga i u Crnoj Gori i u drugim državama u okruženju”.¹¹⁶⁹ Prisutan je bio i Milorad Dodik, predsednik RS BiH, koji inače uživa veliku podršku Rusije i Putina.

Osim toga, Parada je obilovala nizom simbola poput onih protiv fašizma (srp i čekić, petokraka i sl.) ali u kombinaciji, kako ističe novinarka *Danasa* „sa četničkom reputacijom nosilaca vlasti, i još mnogo drugih kontradiktornih poruka i detalja... ostavili su utisak korišćenja sasvim suprotnih ideologija po dnevnoj potrebi i pokušajima usklađivanja sa trenutnim konfuznim ciljevima srpske državne politike”.¹¹⁷⁰

Ekonomska saradnja

Vladimir Putin je i ovom prilikom (kao i 2011), najavio 10 milijardi dolara ruskih investicija u Srbiju. U poslednje tri godine ruske investicije u Srbiji su iznosile 148 miliona eura. Sada je najavljeno da bi u naredne tri godine Rusija mogla investirati deset milijardi dolara u hemijski kompleks, poljoprivredu i visoke tehnologije. Načelno su dogovoreni i izvozni poslovi, poput „Fijatovih” automobila i poljoprivrednih proizvoda, pre svega sira.¹¹⁷¹

Ekonomista Mihailo Crnobrnja ukazuje na to da je Putin u razgovoru sa srpskim državnim vrhom naznačio veliki potencijal u ekonomskim odnosima, ali da je problem u tome što ništa nije dogovoreno. Kada je reč o Južnom toku, on ističe da je njegova izgradnja ostala otvorena.¹¹⁷²

Profesor Ekonomskog fakulteta Ljubodrag Savić smatra da tolike investicije nisu nerealne, jer je reč o velikoj zemlji, ali smo problem mi koji ne iskoristimo ni ono što nam daju, poput kredita za železnicu.¹¹⁷³ Savić takođe ističe da je „naš veliki problem što mi zapravo nemamo dovoljno robe koju Rusi traže, poput sira, mesa i mleka. Jer, kako ističe, stočarstvo je u

1169 <http://mondo.rs/a736942/Info/Ex-Yu/Djukanovic-Mi-kad-slavimo-ne-zovemo-druge.html>.

1170 Snežana Čongradin, „Parada konfuzije”, *Danas*, 18–19 oktobar 2014.

1171 Ruske milijarde i dalje čekaju, *Politika*, 18. oktobar 2014.

1172 Isto.

1173 Isto.

očajnom stanju, a te proizvode visokog kvaliteta ne možemo u dovoljnim količinama da stvorimo za godinu dana.¹¹⁷⁴ Ekonomista Mijat Lakičević ističe da, Srbija ne može da bude rešenje ruskih prehrambenih problema. Rusija, naime, godišnje uvozi hrane za 30 milijardi eura, tako da mi uz najbolju volju pokrivamo manje od jedan odsto njenih potreba.¹¹⁷⁵

Južni tok i energetska monopol

Među pet poruka koje je Putin doneo¹¹⁷⁶ jedna se odnosi na Južni tok, odnosno na zahtev da Srbija ne odustane od njegove gradnje. To je takođe jedna od važnih tačaka neusklađenosti politike (u ovom slučaju, energetske bezbednosti) Beograda i Brisela. Na stranu i to što bi u slučaju izgradnje tog gasovoda Rusija dobila potpuni monopol u Srbiji (i Republici Srpskoj), a Srbija sebe vezala za samo jedan izvor snabdevanja gasom i naftom.

Srbija je u tom smislu, dobila upozorenje od Brisela i u godišnjem izveštaju Evropske komisije o napretku, objavljenog početkom oktobra. Navedeno je naime, da ugovor o izgradnji Južnog toka koga je Srbija potpisala sa Rusijom nije u skladu sa zakonodavstvom Evropske unije. Osim toga, u evropskim kancelarijama i ovo je pitanje dodatno povezano sa ukrajinskom krizom. Visoka predstavnica EU Federika Mogerini izjavila je da se „politički uslovi za projekat Južni tok nisu stekli, s obzirom na situaciju u Ukrajini”, a da će, „ako i kad politički uslovi ponovo postanu normalni, onda moći da počnu tehnički pregovori” o njegovoj izgradnji.¹¹⁷⁷

Projekat Južni tok nije po volji ni Vašingtonu, a pogotovo „prljavi poslovi” povezani sa njim, kako je izjavila pomoćnica državnog sekretara SAD, Viktorija Nuland.¹¹⁷⁸ Iako je njena izuzetno oštra retorika, u prvom redu bila upućena članicama EU koje se pripremaju za izgradnju Južnog

1174 Isto.

1175 <http://pescanik.net/srbija-u-neprikladnom-polozaju/>.

1176 Večernje novosti, 15. oktobar 2014

1177 Danas, 8. oktobar 2014.

1178 Politika, 6. oktobar 2014.

toka (Bugarsku, Hrvatsku, Grčku, Mađarsku, Rumuniju i Sloveniju), teško je iz tog konteksta isključiti i Srbiju.¹¹⁷⁹

Početak radova na Južnom toku u Srbiji se stalno odlaže. U međuvremenu su se pojavile i medijske informacije o drastičnom povećanju troškova za realizaciju tog projekta (za 45 odsto). To bi i za Srbiju bio dodatni teret od milijardu i 400 miliona eura, pa je i s tog aspekta racionalnost projekta dovedena u pitanje.

Međutim, upravo je u vezi sa Južnim tokom Vladimir Putin u Beogradu na konferenciji za novinare dao dvosmislen, metaforički odgovor na, po svemu sudeći, naručeno pitanje – o „ljubavi za koju su potrebne obe strane”.¹¹⁸⁰ Iz odgovora nije jasno da li, zbog povećanog troška i Rusija razmišlja o odlaganju realizacije projekta, ili je Evropskoj uniji poslata poruka da je Rusija spremna da prihvati evropska energetska pravila.

Centar u Nišu

Rusko-srpski humanitarni centar otvoren je 25. aprila 2012. godine. Namenjen je brzom regovanju u slučaju požara, prirodnih katastrofa i tehnoloških havarija. Osim Srbije spasioci iz ovog centra pokrivaju i područje celog regiona od Hrvatske, Crne Gore i Makedonije.

Putin je u intervjuu Politici posebno apostrofirao značaj tog centra u Nišu. Kako je istako, tokom poslednjih godina Rusi su više puta učestvovali u sanaciji posledica vanrednih situacija na Balkanu. U maju ove godine u vreme poplava, “ruski spasioci su pomagali u evakuaciji stanovnika poplavljajinih područja”. Dopremljeno je više od 140 tona ruske humanitarne pomoći.

Zamenik ruskog ministra za vanredne situacije Vladimir Artamanov obišao je Centar za upravljanje u vanrednim situacijama koji će početi da

1179 „Tražim od njih da prekinu prljave poslove koje povećavaju zavisnost njihovih zemalja od jednog izvora energije, uprkos tome što zvanično tvrde da su za politiku raznolikosti”. Isto.

1180 Odgovarajući na pitanje o sudbini “Južnog toka”, Putin je doslovno rekao: “‘Južni tok’ je kao ljubav, ona može biti srećna samo ako oba učesnika tog divnog procesa žele da nastave te odnose”, Radiotelevizija Srbije, direktan prenos Vučićeve i Putinovog konferencije za štampu, 16. oktobar 2014.

radi u okviru Rusko-srpskog humanitarnog centra u Nišu i izjavio je: “Uverio sam se da Rusko-srpski humanitarni centar radi dobro i dobro se razvija i da ima dobru podršku rukovodstva i stanovnika grada. Efikasnost rada ovog centra bila je potvrđena u majskim poplavama: ruski spasioци radili su rame uz rame sa srpskim spasiocima”.¹¹⁸¹

U medijima je najvaljeno potpisivanje Ugovora o statusu rusko-humanitarnog centra, ali nigde nije objavljeno da je potpisivanje i obavljeno. Zbog velikog interesovanja Zapada za status tog centra sve u vezi sa njim je obavijeno tajnovitošću i netransparetnošću. Ono što zabrinjava jeste sve očitije insistiranje Rusije na jačanju saradnje u bezbednosno-odbrambenom sektoru, kojem Srbija iz raznih razloga ne može ili ne želi da se odupre, i to u periodu kada se, zbog nepoštovanja mirovnog sporazuma o Ukrajini, u zapadnoj međunarodnoj zajednici razmatra veća usaglašenost zemalja kandidata za članstvo u Evropskoj uniji sa zvaničnim, zajedničkim politikama EU.

Zapadne reakcije

Izjave ambasadora SAD Majkla Kirbija su praktično, bila jedina javna poruka nezadovoljstva zapadnih prestonica. Javne manifestacije išle su gotovo u obrnutom smeru. U danima „odbrojavanja” do Putinovog sletanja na beogradski aerodrom, sa drugih strana sveta pristizale su pozitivne i ohrabrujuće poruke srbijanskim državnim čelnicima.

Po nekim analizama i redovni godišnji izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije na evropskom putu bio je manje kritičan nego što bi trebalo, upravo zbog ohrabrivanja Srbije „za dalje akcije” i istovremeno, da „opravda odluku da se započnu pregovori o pridruživanju Uniji”.¹¹⁸² Istina, u delu izveštaja koji se odnosi na usklađenost spoljne politike Srbije sa Evropskom unijom (EU) navedeno je da je nivou usklađenosti tokom 2014 – 62 odsto, znatno niži u odnosu na 2013, kad je iznosio 89 odsto. Pad usklađenosti spoljnopolitičkih stavova Srbije sa EU najvećim delom odno-

1181 „Otvoranje centra za upravljanje u kriznim situacijama”, Blic, 17. oktobar 2014.

1182 Franc Lotar Altman, nemački profesor međunarodnih odnosa, u intervjuu za Danas, 14. oktobar 2014.

si se na rezolucije koje je EU prihvatila u vezi sa sankcijama Rusiji zbog intervencije u Ukrajini. Međutim, naglašeno okretanje Srbije prema Rusiji nije izričito navedeno. Kako kaže nemački profesor međunarodnog prava Franc Lotar Altman, „izbegnuta je otvorena kritika na račun sve izraženijih ponuda Beograda upućenih Moskvi u vezi sa saradnjom, iako bi to moglo da postane političko bojno polje u budućnosti”.¹¹⁸³

Iako možda neiskreno i sa „stisnutim zubima” zvaničnici zapadnih zemalja za sada tolerišu aktuelnu „dvostruku igru” Srbije. Uoči Putinovog dolaska u Beograd, američki državni sekretar Džozef Bajden dva puta je telefonirao Aleksandru Vučiću. Kako su preneli mediji, u prijateljskom razgovoru Bajden je „izrazio poštovanje i podršku Amerike za reforme koje je Srbija počela da sprovodi, izrazivši nadu da će ona ostati faktor stabilnosti u celom regionu Zapadnog Balkana”.¹¹⁸⁴

Austrijski ministar spoljnih poslova Austrije, Sebastijan Kurc koji je početkom oktobra boravio u Beogradu, pokazao je razumevanje za „specijalnu situaciju” u kojoj se nalazi Srbija, dodajući da da bi ona takođe, mogla „da doprinese da se kanali komunikacije sa Moskvom održe otvorenila”.¹¹⁸⁵ U tom smislu, potencijalno još važniju ulogu Srbije vidi Dušan Šiđanski, specijalni savetnik dosadašnjeg predsednika Evropske komisije Žozela Emanuela Baroza, koji smatra da bi uložio predsedavajuće OEBS (tokom 2015) ona mogla da preuzme ulogu posrednika u pregovorima „kako bi se izgladili odnosi Evropske unije i Srbije”.¹¹⁸⁶

Zvaničnici Srbije ističu da su svesni potrebe usklađivanja spoljne politike Srbije sa EU, ali uglavnom potenciraju da je to proces koji će se okončati na kraju pristupnih pregovora.¹¹⁸⁷ Međutim, sve je više signala da Evropa i Amerika neće još dugo uvažavati „specifičnu situaciju” Srbije. To, kako procenjuje poznati britanski novinar i poznavalac prilika na Balkanu,

1183 Isto.

1184 Vreme, 9. oktobar 2014.

1185 Danas, 8. oktobar 2014.

1186 Isto.

1187 „Srbija ima obavezu da uskladi svoju spoljnu politiku s Briselom do kraja pregovaračkog procesa, ali nije realno da ta usklađenost bude postignuta već sada”, izjavio je šef diplomatije Ivica Dačić, Politika 22. septembar 2014.

Tim Džuda, zavisi od toga da li će postignuto primirje u Ukrajini da „preraste u mirovni proces”. Ukoliko se to ne dogodi, smatra on, „Srbija više neće moći da sedi na dve stolice”.¹¹⁸⁸

Po svemu sudeći, ni Evropska unija neće čekati kraj pregovaračkog procesa da Beograd uskladi ponašanje na međunarodnoj sceni sa Briselom. Jer, Srbija se, kako podseća portparolka diplomatske službe EU, Maja Kocijančić „kao i svi kandidati i potencijalni kandidati obavezala na približavanje, usklađivanje u politici bezbednosti i zajedničke odbrane, što uključuje i restriktivne mere poput sankcija”.¹¹⁸⁹

Da će Brisel u narednom razdoblju upravo tome posvetiti dužnu pažnju potvrđuje i izjava Tomislava Nikolića, kako se može očekivati da „EU pojača pritisak” da se Srbija opredeli.¹¹⁹⁰

Upravo sa time u vezi postoje i nagađanja da će Brisel insistirati na skorom otvaranju pregovaračkog poglavlja 31 koje se odnosi na spoljnu politiku i bezbednost. O ovom poglavlju već su u poslednjih nekoliko meseci obavljena dva skringinga, a drugome je prisustvovao i šef diplomatije Ivica Dačić.

1188 „Ako Rusi odluče da neće da se zaustave, ako budu želeli da uspostave zemaljski koridore koji će ih povezati sa Krimom, dalje sa Odesom, pa i da izašu na granice sa Rumunijom, što bi bila ogromna vojna operacija, tada Srbija više neće moći da sedi na dve stolice. Ali jedina osoba koja o tome može da odluči je gospodin Putin. Koliko čujem u Moskvi je u toku rasprava na temu: da li smo postigli dovoljno da možemo da stvorimo nešto kao Republika Srpska unutar Ukrajine i da je tako učinimo nefunkcionalnom državom, ili treba da idemo dalje. Debata, koliko čujem traje, i jedina osoba koja će odlučiti je Putin”, izjavio je Tim Džuda za „Jutarnji dnevnik” RTVB92, 2. oktobar 2014.

1189 Politika, 15. oktobar 2014.

1190 Politika, 16. oktobar 2014; „Evropa želi da još snažnije traži od Srbije da uvede sankcije Rusiji. I moguće je da će takav pokušaj biti preduzet u najskorije vreme, jer Evropa insistira na tom delu sporazuma o pristupanju EU u kome se govori o zajedničkoj spoljnoj politici” – rekao je Tomislav Nikolić u intervjuu za ruski tv kanal “Rusija1”.

Rizično poigravanje s budućnošću

Utisak je, da je kratkotrajni Putinov boravak u Beogradu i egzaltiran doček, sa vojnom paradom u njegovu čast, s ušešćem ruskih pilota i aviona, zgusnuo atmosferu oko dosad vešto održavanog spoljnopolitičkog balansa. Predstavnici državnog vrha Srbije i dalje potenciraju stav da zemlja ostaje privržena Evropskoj uniji kao strateškom cilju. To je ponovio i predsednik Republike Tomislav Nikolić u dobrodošlici ruskom predsedniku, a premijer Vučić izričito naglasio na zajedničkoj konferenciji za novinare sa Putinom.

Međutim, koliko će (još) dugo Brisel tolerisati sve intenzivniju političku i „duhovnu“ (kulturno-umetničku i naučno-istorijsku) saradnju Beograda i Moskve i neutralnu poziciju Srbije; da li je Moskva zaista iskrena kad tvrdi da i ona podržava evropski put Srbije;¹¹⁹¹ i, konačno, da li je i sama Srbija definitivno prelomila na koju će stranu, kada, prema anketama javnog mnjenja, dolazak Putina u Beograd podržava 70 odsto građana, a procenat onih koji su za članstvo u EU se poslednjih godina kreće oko 50 odsto.

U toj ključnoj dilemi sadžana je aktuelna dvostruka igra Srbije, koja, sa stanovišta geostrateškog pozicioniranja Srbije postaje sve rizičnija. Međunarodna situacija nije identična onoj u kojoj je bivša Jugoslavija (sa kojom se aktuelna vlast u Srbiji rado, ali neutemeljeno poredi) vešto lavirala između dva suprotstavljena bloka.

Najnovija ruska „ofanziva“ u Srbiji – postavljanje spomenika ruskom caru Nikolaju II u centru Beograda, svetska premijera filma „Sunčanica“ na „krimsku temu“, Nikite Mihalkova, najavljeni dolazak patrijarha Kirila, dodela nagrade „Braće Karić“ Putinu i, najvažnije, njegovo prisustvo na vojnoj paradi – signali su koji, makar to odmah i ne priznale javno, ne mogu pozitivno odjeknuti u zapadnim prestonicama. Komentator Politike

1191 „Srbija ima položaj koji Rusija pokušava da ospori Ukrajini. Dakle, ima Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, čiji je ključni deo ugovor o slobodnoj trgovini, a ima i ugovor o slobodnoj trgovini sa Rusijom. U slučaju Ukrajine, Rusija smatra da je to inkompatibilno. Neke izjave iz ruskih izvora mogu se razumeti i kao nagoveštaji da bi to moglo da važi i za Srbiju“, podseća Vladimir Gligorov iz bečkog Instituta za međunarodne studije, *Danas*, 1. oktobar 2014.

Boško Jakšić s razlogom postavlja pitanje: „Da li to znači da, dok nam racio govori da idemo ka Briselu, srce na levoj strani i dalje ukazuje na put ka panslovenskoj, pravoslavnoj braći na istoku”.¹¹⁹² I, ako je tako, zaključuje on, to bi značilo da „Srbija ima raspolućenu spoljnu politiku”.¹¹⁹³

Međutim, društvo u Srbiji, prema najnovijim istraživanjima, jeste raspolućeno. To važi i za aktuelnu (SNS-SPS) političku elitu i njeno biračko telo. I vanparlamentarna opozicija, odnosno njen najkonzervativniji i najdosledniji deo, kao i desnica generalno, veoma su jaki i uticajni u širokim društvenim slojevima. Ovaj blok, mada rasut u različitim grupama i pokretima (Obraz, Dveri, 1389...) i političkim strankama (Treća Srbija, Srpska radikalna stranka, Demokratska stranka Srbije), koji je veoma aktivan i prisutan u javnosti kojoj podilazi nacionalizmom i rusofilstvom, ne treba podceniti. Utemeljen na tradicionalnom antizapadnjaštvu u Srbiji, on računa da u nekim pretpostavljenim okolnostima na šansu za geostrateški preokret. Možda je i smena na čelu Demokratske stranke Srbije, čija je nova predsednica Sandra Rašković Ivić najavila okupljanje desnog bloka sa ciljem stvaranja jake opozicije „evrounijastvu” vladajuće elite, pripremni korak u tom pravcu.

Uzimajući u obzir i unutrašnje i spoljne okolnosti, državna politika Srbije morala bi da se opredeli što pre. Sedenje na „dve stolice” ili „jahanje na dva cirkuska konja” (najčešće metafore kojima se analitičari i komentatori služe, opisujući ponašanje Srbije) nije preterano udobno. Kako primećuje komentator Zoran Ćirjaković, „'mini hladom ratu' se ne nazire kraj i najveći izazov predstavljaće prepoznavanje poslednjeg trenutka za svrstavanje na jednu stranu. Ako on bude propušten, pad će biti jako bolan”.¹¹⁹⁴

Izjave premijera i predsednika o samoj poseti, ali i o odnosima sa Rusijom su veoma ambivalentni. Pričajući o svom ocu, premijer u jednom intervju kaže da on poštuje ono što radi, ali da se “kao veliki i iskreni rusofil plaši da ne odem suviše ka Zapadu”.¹¹⁹⁵

1192 Politika, 8. oktobar 2014.

1193 Isto.

1194 „Srbija na dve stolice”, Politika, 15. oktobar 2014.

1195 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:515007-Vucic-Moj-otac-rusofil-plasi-se-da-ne-bridjem-Zapadu>.

Zaključci

- Kontraverznost parade se sastoji u tome što se Srbija zvanično opredelila za pridruživanje evropskim integracijama, što podrazumeva uskladjenu spoljnu politiku. Srbija je suočena sa teškim izborom: da li da nastavi zvanično proglašenim putem ka članstvu u EU, ili da odustane od tog cilja i učvrsti veze sa Rusijom. Čak i da premijer iskreno hoće EU, otpor unutar vlastite stranke kao i generalno antizapadni stav srpske elite biće ozbiljna prepreka suštinskom okretanju Srbije ka Zapadu gde stvarno i leže njeni interesi.
- Putinova poseta Beogradu pokazala je da su povećani rizici za pridruživanje Zapadnog Balkana EU, što je posledica geopolitičkih tenzija između Rusije, SAD i EU.
- Region se mora usmeriti ka sveobuhvatnijoj zajedničkoj regionalnoj energetskej politici koja bi mu omogućila smanjivanje zavisnosti od ruskih energenata.
- Sa istim ciljem su takođe neophodne zajedničke prekogranične energetske mreže na Zapadnom Balkanu.
- Dugoročno ekonomsko vezivanje, posebno energetske, isključivo za Rusiju imaće nesagledive posledice za Srbiju. Sadašnja elita se ponaša državnički neodgovorno kad je reč o nacionalnim interesima Srbije.
- Ukoliko Zapad želi Zapadni Balkan u EU, onda EU mora ubrzati demokratizaciju regiona i njegov ekonomski oporavak. Neuspela tranzicija i stagnacija glavni su razlozi političkog lutanja regiona. Pri tome, EU posebno treba obratiti pažnju na političku kulturu regiona i u tom smislu prilagođavati strategiju razvoja.
- EU mora imati i sveobuhvatnu evropsku strategiju za energiju koja bi uključila i Zapadni Balkan. Bez toga se ne mogu sprečiti jednostrani aranžmani sa Rusijom, posebno zato što pojedine članice EU i same sklapaju slične aranžmane.

HELSINŠKI BILTEN BR. 110, DECEMBAR 2014.

Južni tok: Srbija u procepu

Odustajanje od projekta "Južni tok" veliki je udarac za vladu premijera Vučića, jer se na njega se računalo kao na veliku finansijsku dobit Srbije. "Južni tok" je percipiran kao šansa Srbije da na energetskom planu postane lider regiona. Ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Čepurin je još početkom godine (2014) rekao da "novi gasovod rešava pitanje obezbeđenja energetskim resursima za ogromnu regiju Južne Evrope".¹¹⁹⁶

Svojevremeno je taj projekat proglašen za "posao stoleća". Projekat je od početka pratila kontraverza: jedni su tvrdili da smo se svrstali uz Rusiju, "budzašto" prodali NIS i ugrozili "energetsku samostalnost"; drugi su javnost ubeđivali kako se "Južnim tokom" obezbeđuju dugoročne energetske potrebe, stiče sigurnost, dobija čista, a jeftina energija.¹¹⁹⁷

Odluka Rusije o odustajanju od "Južnog toka" koja je definitivna, Srbiju je stavila u procep između nje i Evropske unije (EU). Ova "teška vest" dočekano je sa razočarenjem, ali još više – sa nevericom. Istrajavanje na samouveravanju da „sve još nije gotovo“, odnosno da postoje šanse da se projekat ipak realizuje, pokazuje nesposobnost političke elite da realno sagleda aktuelne odnose u svetu, posebno na liniji Moskva-Brisel – Vašington.

Zaoštavanjem odnosa između Zapada i Rusije rastao je i pritisak obe strane na Srbiju da se opredeli. Krah projekta „Južni tok“ i kriza u Ukrajini doprineli su pojačavanju pritiska, jer sve je manje strpljenja za srpsku „zlatnu sredinu“. Johana Dajmel, zamenica direktora nemačke Asocijacije za Jugoistočnu Evropu, uverena je da je Srbija između Rusije i Unije „već izabrala EU“, jer je "EU je za Srbiju prioritet". U novonastaloj situaciji oko

1196 <http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/intervju/675-2013-12-29-12-24-04>.

1197 <http://www.energoportal.info/>.

gasovoda, ona ističe da je EU poručila da Srbiju neće ostaviti iza zatvorenih vrata.¹¹⁹⁸

Signali upozorenja koja su „Južni tok” pratili praktično od same zamisli o njemu, u Srbiji nikad nisu ozbiljno uzimana u obzir. Prilikom oktobarske posete Beogradu poruku, da je izgradnja gasovoda pod znakom pitanja, državnom vrhu poslao je i sam Vladimir Putin.¹¹⁹⁹

Ruski predsednik Putin je ovu „veoma tešku vest”, kako ju je okvalifikovao premijer Vučić¹²⁰⁰, poslao iz Ankare nakon susreta sa predsednikom Turske Taipom Erdoganom. Istovremeno dvojica predsednika najavili su novi projekat – gasovod od Rusije do Turske.

Po oceni nekih analitičara, gasovod „Južni tok” je od početka bio više politički, a manje ekonomski projekat. Praktično jedina svrha „Južnog toka” bila bi da se sa transportne mape ukloni Ukrajina. Naime, sve zemlje koje bi se našle na njegovoj trasi, od Bugarske, preko Srbije, Mađarske, sve do Austrije i Italije, snabdevaju se energetsom sirovinom iz Rusije s tim što transport gasa sada ide cevovodima položenim u Ukajini.

Za odustajanje od projekta Moskva je optužila Evropsku uniju (EU). Brisel je naime, insistirao da uslovi pod kojima se gasovod gradi budu usklađeni sa energetsom regulativom Unije, na šta ruski investitori nisu pristajali.

1198 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/517446/Rusija-i-Zapad-zahtevaju-da-se-Srbija-opredeli>.

1199 Na novinarsko pitanje o izgradnji „Južnog toka”, Vladimir Putin je odgovorio da je „za ljubav potrebno dvoje”, aludirajući na Evropsku uniju, odnosno njena energetska pravila koja blokiraju njegovu realizaciju na način kako je u Moskvi planirano; konferencija za štampu Aleksandra Vučića i Vladimira Putina, direktan prenos Radiotelevizije Srbije, 16. oktobar 2014.

1200 Tako se premijer Vučić izrazio u razgovoru koga je telefonom vodio sa ruskim kolegom Dmitrijem Medvedovim, povodom odustajanja od „Južnog toka”; prema Danas, 9. decembar 2014.

Hronologija jedne iluzije

„Dugo smo čekali – počnite” – patetično je predsednik Srbije Tomislav Nikolić dao znak za simbolično zavarivanje prve (i jedine) cevi „Južnog toka” u vojvođanskom selu Šajkaš, u novembru prošle godine.¹²⁰¹ Činilo se tada da će posle mnogih odlaganja konačno početi realizacija tog, za Srbiju mnogostruko važnog projekta, planiranog još od 2008. godine. Tada je naime, doneta odluka o prodaji NIS Rusima po niskoj ceni, uz obećanje ruskog partnera da će to biti „kompenzirano” izgradnjom gasovoda.

Taj sporazum, od koga se sad svi ograđuju, a praktično su svi relevantni akteri i iz vlasti i iz opozicije imali „prste” u njemu, dogovoren je u proleće 2008, kad je uoči predsedničkih izbora Boris Tadić, zajedno sa tadašnjim premijerom Vojislavom Koštunicom bio u Moskvi, potpisan taj sporazum.¹²⁰² Iвица Dačić je inače, u nekoliko navrata do sada tvrdio da je taj sporazum potpisan iz „marketinčkih razloga” kako bi Boris Tadić pobedio na predsedničkim izborima.¹²⁰³

Kad se o sporazumu raspravljalo iste godine (u septembru) u Skupštini Srbije, osim, u to vreme vladajućih Demokratske stranke i Socijalističke partije Srbije, podržala ga je i već tada najjača opoziciona poslanička grupa Srpske napredne stranke, Tomislava Nikolića.

Praktično, protiv „poklanjanja” NIS Rusima, bile su od početka i dosledno jedino malobrojne poslaničke grupe Liberalnodemokratske partije (LDP) i Lige socijaldemokrata Vojvodine (LSV). Treba spomenuti da su i pojedinci iz vladajućeg establišmenta u nekim trenucima bili veoma kritični

1201 Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji za 2013.

1202 Na već zaboravljene detalje sa potpisivanja sporazuma koji deluju apsurdno, ali i veoma neodgovorno, podsetila je ovih dana Politika, objavljajući detalje iz Skupštinske rasprave, u decembru 2013. Tadašnji ministar urbanizma i građevine Velimir Ilić ispričao je sledeće: „Bili su predsednički izbori, predsednik Srbije (Tadić) otputovao je nekoliko dana ranije u Moskvu da pripremi potpisivanje, premijer (Koštunica) je došao sa nama ministrima i nije bilo dogovoreno ko će da potpiše. Ja sam bio neutralan, između dva tabora, i vlada je bila jednoglasna da ja, kao neutralna ličnost u tom sistemu, jer nisam bio ni za Borisa, ni za ovo drugo to potpišem. Tada je nastao cirkus, jer Koštunica nije imao gde da sedne, premeštali su stolicu sve dok tadašnji premijer Rusije Vladimir Putin nije zatražio da se unese još jedna stolica”. Politika, 6. decembar 2014.

1203 Helsinški bilten br. 105.

prema energetsom aranžmanu sa Rusijom, pogotovo što je on podrazumevao i veoma nisku naplatu (3 posto) rudne rente za eksploataciju vojvodanske nafte.

Srbija najveći gubitnik

Najveći gubitnik propalog projekta je Srbija. Osim što je, tokom gotovo osam godina koliko se pripremaju (i stalno prolongiraju) radovi na gasovodu, utrošeno oko 30 miliona eura, izgubljen je pretpostavljeni prihod od naplate transporta, bez potencijalnog posla ostao je znatan broj radnika koji bi bili angažovani na postavljanju cevovoda, kao i očekivano dinamiziranje unutrašnje ekonomije i privlačenje stranih investitora.

Energetski sporazum sa Rusijom koji je pravljen „u paketu“, na insistiranje ruske strane ne sadrži tzv. zaštitnu klauzulu koja bi podrazumevala mogućnost da Srbija sad traži nadoknadu štete. Konačno, odustajanje od „Južnog toka“ predstavlja udarac za energetska bezbednost zemlje, jer je Srbija praktično gotovo 100 posto vezana za energente iz Rusije (nafta i gas).

Kako će krah projekta „Južni tok“ uticati na srpsko-ruske odnose teško je prognozirati. Aktuelna vlast koja je bezrezervno verovala ruskoj strani ne krije razočarenje. Prema oceni pojedinih zapadnih analitičara, u novonastaloj situaciji Srbija će odlučnije prelomiti „na evropsku stranu“ i odustatati od dosadašnjeg balansiranja „na dve stolice“. Vladimir Gligorov iz bečkog Instituta za međunarodne studije, ne očekuje, međutim, da Vlada Srbije „relativno brzo“ promeni politiku u odnosu na Rusiju, „imajući u vidu retoriku kojom je ona branjena“.¹²⁰⁴ Primetno je, međutim, da su medijski izveštaji i komentari o politici i potezima ruskih zvaničnika znatno odmereniji nego što su do sada bili.

Profesor međunarodnih odnosa na Fakultetu političkih nauka Predrag Simić kaže da „kada Rusija i Zapad igraju fudbal, mi smo lopta koju koriste“. On ističe da „za Srbiju ruski uticaj znači ‘Južni tok’, i to Zapad ne može da nadomesti, iako je EU poručila da će nam pomoći, ne znam na koji način osim preko Ukrajine“. On takođe smatra da se Rusija odustajanjem od

„Južnog toka” povlači sa Balkana, i da sa Turskom i Kinom pravi „azijski trougao”.¹²⁰⁵

Odustajanje od “Južnog toka” u najtežu situaciju stavlja premijera Vučića koji je najavio da će Srbija morati da razmotri svoju politiku na polju energetike.¹²⁰⁶ Aktuelna vlada je mnogo polagala u ovaj projekat i upriličena vojna parade u Putinovu čast bila je u toj funkciji. Ova odluka Rusije dovodi u pitanje i sva druga ruska obećanja uključujući i njihovu podršku kad je reč o Kosovu.

Povodom otkazivanja „Južnog toka” Vladimir Putin je razgovarao telefonom sa predsednikom Srbije Tomislavom Nikolićem i mađarskim premijerom Viktorom Orbanom “o perspektivama energetske saradnje”.¹²⁰⁷ Vučić je razgovarao sa premijerom Medvedevom. Detalji tih telefonskih razgovora nisu saopšteni javnosti.

Predsednika Tomislav Nikolić smatra „da Rusija nije ništa dužna Srbiji zbog odustajanja od ‘Južnog toka’ i da zbog toga ne bi trebalo ni pokretati pitanje o nadoknadi štete”.¹²⁰⁸

Aleksandar Vučić je za nijansu bio kritičniji prema Putinu, što se u ovdašnjoj javnosti tumači kao još jedan signal razmirica u državnom vrhu. Reagujući na objavu o obustavljanju projekta, Vučić je izjavio kako očekuje da u najskorije vreme razgovara sa Putinom i, „da će od njega dobiti odgovor na pitanje zašto nismo bili upoznati sa odlukom o prekidu izgradnje ‘Južnog toka’. Ja za tu odluku nisam znao, iako sam se tokom godine tri puta susreo s Putinom”.¹²⁰⁹

I dalje se podrhanjuju iluzije o velikim ruskim investicijama. Ilustracije radi, *Naše novine*, najavljuju krupnim slovima dve milijarde eura budućih ulaganja.¹²¹⁰ Može se očekivati da će, kad je reč o ekonomskim odnosima, ponovo biti intenzivirane priče o ruskim finansijskim poten-

1205 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/517446/Rusija-i-Zapad-zahtevaju-da-se-Srbija-opredeli>.

1206 <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/518054/Gasprom-Nek-sad-Evropa-gradi-gasovod>.

1207 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/517454/Vucic-preneo-Medvedevu-Odluka-Rusije-teskavest-za-Srbiju>.

1208 Danas, 9. decembar 2014.

1209 Prema, NIN, 11. decembar 2014.

1210 Naše novine, 10. decembar 2014.

cijalima i interesom za investicije u Srbiji (poljoprivredna proizvodnja, kupovina Azotare Pančevo i sl), a naročito o povećanju izvoza Fijata 110L, za šta je, navodnu načelnu saglasnost dao Vladimir Putin prilikom 40-minutnog razgovora sa Tomislavom Nikolićem.

Kragujevački „Fijat” je ove godine već smanjio proizvodnju i srpski političari očekuju da se Putinova „načelna saglasnost” pretoči u konkretan ugovor. U odnosu na druge medijske kolege, *Politika* je u tom smislu znatno rezervisanija: „Dakle, nema 'Južnog toka' koji vredi milijarde eura i koji bi zaposlio čitavu našu građevinsku operativu, ali smo zato dobili Putinovu načelnu saglasnost za drugi 'veliki posao' – izvoz 10.000 'velikih fića' za Rusiju. Bez carine! Što neko reče, utešna nagrada za otkazivanje stvarno velikog posla koji bi nam obezbedio energetska stabilnost”¹²¹¹

Ruski argumenti

Najnoviji razvoj događaja ukazao je na novu, bitnu geopolitičku činjenicu. Najava izgradnje novog gasovoda između Rusije i Turske, o čemu su početkom decembra u Ankari, ruski i turski predsednik Vladimir Putin i Taip Erdogan potpisali memorandum, pokazuje više od međusobnog ekonomskog interesa dve zemlje.¹²¹²

Na trenutno verovatno najosetljivijom geopolitičkom prostoru, dva važna igrača promovišu stratešku saradnju koja ne može ostati bez odjeka na znatno širem prostoru. „...Rusija je otvoreno ušla u američki zabran”, konstatuje *Politika*.¹²¹³ Turska je kao članica NATO bila jedan od najpouzdanijih saveznika Amerike u tom regionu. Bivši ambasador Srbije u Tur-

1211 *Politika*, 10. decembar 2014.

1212 Turska je trenutno drugo po veličini tržište prodaje za “Gasprom”, iza Nemačke.

“Gasprom” je 2013. godine Turskoj isporučio 26,7 milijardi kubika prirodnog gasa. Turska dobija prirodni gas preko „Plavog toka” i transbalkanskih gasovoda. Gasovod “Plavi tok” koji se proteže po dnu Crnog mora od 2003. godine obezbeđuje direktnu godišnju isporuku oko 16 milijardi kubika ruskog prirodnog gasa do turskih potrošača. Više od 110 milijardi kubika je isporučeno preko ovog gasovoda otkad je pušten u rad. Saradnja Rusije i Turske u gasnom sektoru je počela 1984. godine kada su vlade Turske i SSSR potpisale Sporazum o snabdevanju Turske prirodnim gasom.

1213 *Politika* 9. decembar 2014.

skoj Dušan Spasojević smatra da okretanje „nove stranice” u odnosima između Rusije i Turske „može da ima i te kakve posledice po raspored snaga na koji smo navikli na međunarodnoj sceni”.¹²¹⁴

Šef “Gasproma” Aleksej Miler izjavio je da je obustavljanje projekta “Južni tok” korak ka promeni modela rada “Gasproma” na evropskom tržištu, i poručio da će uloga Ukrajine za tranzit ruskog gasa biti svedena na nulu izgradnjom podvodnog cevovoda za Tursku. “Gasprom”, ističe on, više neće da radi sa konačnim potrošačima, a zemlje Evropske unije moraće da kupuju gas na granici.¹²¹⁵

Nepopustljivost EU, svakako je poslužila Putinu kao dobar izgovor i neka vrsta „osvete” Zapadu. Verovatnije je, međutim, da je do odustajanja od skupog projekta došlo zbog ekonomsko-finansijske krize u kojoj se Rusija nalazi. Sankcije zapadnih zemalja zbog ukrajinske krize i aneksije Krima pogodile su rusku privredu, a to se tokom ove godine poklopilo i sa dramatičnim padom cene nafte.¹²¹⁶ Vrednost domaće valute, rublje pala je za više od 40 posto, a samo u jednom danu, 1. decembra, njena vrednost je skliznula za 9 posto.¹²¹⁷ Rublju nije uspelo da spasi ni to što je ruska centralna banka tokom 2014. godine na unurašnjem deviznom tržištu prodala 80 milijarde dolara.

Ruski najviši predstavnici su svojim izjavama pokušali da ublaže gubitak Srbije kroz najvljivanje drugih oblika saradnje. S obzirom da energetski sporazum Srbije sa Rusijom ne podrazumeva odštetu u slučaju otkazivanja projekta, ruski ambasadori Aleksandar Čepurin misli „da je moguće nadoknaditi Srbiji neke gubitke posle obustave izgradnje ‚Južnog toka’ i da će

1214 Politika, 8. decembar 2014.

1215 <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/517671/Zemlje-regiona-bez-Juznog-toka-bice-slepo-crevo-u-Evropi>.

1216 „Godinu koja je trebalo da bude potvrda njegovog spoljnopolitičkog trijumfa (počev od glamurozne olimpijade u Sočiju, pa do prohodavanja Evro-azijske ekonomske zajednice), Putin završava u grozničavom nastojanju da koliko-toliko amortizuje političku i ekonomsku štetu nastalu propustom u Ukrajini, kad je potcenjen domet ‘Majdana’ i pogrešno procenjene njegove posledice” – piše u redovnoj kolumni u Politici glavni urednik Nove srpske političke misli; Politika, 9. decembar 2014.

1217 TV Prva, emisija vesti, 4. decembar 2014

Rusija težiti tome da uzme u obzir interese Srbije, što je već rečeno u razgovorima rukovodstva dve zemlje”.

Reakcije EU

EU nema ništa protiv “Južnog toka”, ali projekt te veličine mora biti potpuno u skladu s evropskim pravilima. To važi za svaku zemlju koja želi raditi na teritoriji EU, zaključeno je na sastanku ministara energetike 28 zemalja članica Unije u Briselu. Donet je jedinstven stav da je “Južni tok” trebalo uskladiti s pravilima iz Trećeg energetskeg paketa, koji zabranjuje da ista firma bude i vlasnik gasovoda i jedini distributer. Naglašeno je i da EU prioritetno mora naći nove izvore snabdevanja energijom, a to su izgradnja “Južnog energetskeg koridora” i projekat Trans-jadranskog gasovoda (TAP) od Azerbejdžana, preko Turske do Italije, kao i izvora s južne obale Sredozemlja.

S obzirom da ulaže veliki napor da Srbija napokon “preseče” na koju će stranu, EU je spremna da uključi Srbiju u projekat izgradnje gasnog interkonektora sa Bugarskom, što bi joj bio jedan od novih izvora za snabdevanje gasom. Majkl Devenpost, šef EU delegacije u Beogradu, rekao je da će EU podržati sve projekte u energetskeg sektoru koji poštuju međunarodne pravne obaveze zemalja koje bi u njima učestvovala. Izneo je podatak da je EU u prethodnih deset godina investirala više od 500 miliona eura bespovratne pomoći u energetskeg sektor Srbije. Ove investicije su imale za prioritet modernizaciju proizvodnje struje i prenosnih sistema u Srbiji.¹²¹⁸

Nemačka kancelarka Angela Merkel optužila je Rusiju da želi da države zapadnog Balkana učini ekonomski i političkegi zavisnim, kao i da se Moskva meša u unutrašnje poslove određenih zemalja koje žele da imaju bliskije odnose sa EU.¹²¹⁹

1218 Isto.

1219 <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/518054/Gasprom-Nek-sad-Evropa-gradi-gasovod>.

Reagovanja nas krah „Južnog toka“

Vest iz Ankare zatekla je srpske zvaničnike. U prvim reagovanjima proveljavao je optimizam da je projekat još uvek moguć. Osim šefa diplomatije Ivica Dačića i potpredsednika njegove stranke Dušana Bajatovića (koji je kopresedavajući u kompaniji „Južni tok“ i direktor „Srbijagasa“), slično nadu pokazao je i bivši predsednik Srbije Boris Tadić. Ivica Dačić se, govoreći u Briselu, založio za to da Rusija i EU „preispitaju stavove o ‘Južnom toku’“, jer je reč o projektu koji je koristan za obe strane¹²²⁰, a slično je izjavio i Dušan Bajatović.¹²²¹

Potpredsednik Srpske napredne stranke i član Upravnog odbora Naftne industrije Srbije (NIS), Goran Knežević, prognozirao je da su „šanse da se nastavi ‘Južni tok’ pola-pola“.¹²²² Bivši predsednik Srbije Boris Tadić, koga i lično, kao i njegovu vladu aktuelna vlast smatra najodgovornijim za potpisivanje, sad se definitivno ispostavilo štetnog sporazuma sa Rusijom, takođe je rekao kako veruje „da ovo nije kraj ‘Južnog toka’“.¹²²³

Skeptičniji u odnosu na ta očekivanja tražili su utehu na drugoj strani: u mogućnosti da se od Rusije isposluje odgovarajuća nadoknada štete. Tako potpredsednik SNS Igor Mirović misli da bi Srbija trebalo da traži kompenzaciju od Ruske Federacije.¹²²⁴ Na sličan način razmišljaju i članovi opozicione LDP; kako članica Predsedništva stranke Judita Popović tvrdi, postoji šansa da se „sa ruskom stranom pregovara o izmeni sporazuma, zbog izmenjenih okolnosti“.

Po svemu sudeći, od toga neće biti ništa, jer ruska strana na to ne pristaje. Kako je cinično izjavio ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Čepurin „svi koji su oštećeni neka se za nadoknadu obrate Evropskoj uniji“.¹²²⁵

1220 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/517446/Rusija-i-Zapad-zahtevaju-da-se-Srbija-opredeli>.

1221 Danas, 3. decembar 2014.

1222 „Za ‘Južni tok’ vrata nisu u potpunosti zatvorena i Rusija je samo u ovom trenutku prebacila loptu na teren Evropske unije“, izjavio je Dušan Bajatović; Danas, 3. decembar 2014.

1223 Danas, 5 decembar 2014.

1224 Danas, 3. decembar 2014.

1225 „Rusi moraju da razumeju da je Srbija u projekat ‘Južni tok’ ušli na jedan složeniji način, kroz gasno-naftni aranžman koji traži neku vrstu kompenzacije“, izjavio je Mirović, Danas,

Zbog toga se najžučnije rasprave na političkoj sceni Srbije vode oko toga ko je kriv za sklapanje štetnog „paket-aranžmana” sa Rusima.

Stručnjaci za energiju ocenjuju da će zemlje jugoistočne Evrope obustavom izgradnje Južnog toka postati “slepo crevo” na energetskej mapi Evrope a, i ako novi gasovod između Rusije i Turske bude sagrađen, zemlje regiona će o svom trošku morati da grade sopstvene gasovode da bi se povezali sa tom novom gasnom rutom. Umesto Južnog toka, kako kažu, zemlje regiona moraće da plaćaju skuplji gas zbog dužih tranzitnih ruta preko Turske.¹²²⁶

Rusko-tursko strateško partnerstvo

Velika geopolitička igra u vezi sa „Južnim tokom” i oko njega krenula je, za mnoge neočekivano – drugim pravcem. Dogovor Putina i Erdogana o izgradnji gasovoda Rusija – Turska, gotovo do granice sa Grčkom, kako bi postao okosnicom južnog energetskeg koridora (preko Grčke do Italije) ne može se posmatrati izvan konteksta novog rasporeda snaga i njihovih odnosa u osetljivom evro-azijsko-afričkom trouglu, od tradicionalnog strateškog interesa obe zemlje.

Iako je Putinova objava o krahu „Južnog toka” i „okretanju” turskoj strani možda i delovala kao iznenadna odluka, očigledno je da je reč o dugo pripremanoj strategiji, a ne tek o pukom taktičkom izazovu Evropi i Americi.¹²²⁷ Po mišljenju analitičara Dušana Prorokovića, u pitanju je „novo pozicioniranje Rusije prema EU sa ciljem da se njihovi odnosi preurede”.¹²²⁸

Ruske porive da Tursku preotme, ili je što više odvuče od savezništva sa SAD i EU, ne treba posebno objašnjavati, kaže bivši ambasador Srbije .....

4. decembar 2014.

1226 Naše novine, 4. decembar 2014.

1227 <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/517671/Zemlje-regiona-bez-Juznog-toka-bice-slepo-crevo-u-Evropi>.

1228 „Teško je poverovati da su Putin i Erdogan tek na tročasovnom sastanku... pali jedan drugom u zagrljaj oko nove gasne politike i novog gasnog koridora, već će biti da se o tome dugo premišljalo, računalo i projektovalo, a da mi nismo znali ništa”, piše glavni urednik Vremena Dragoljub Žarković, Vreme 11. decembar 2014.

u Turskoj Dušan Spasojević. Po njemu, turski motivi, sa druge strane nisu samo vezani za energetske bezbednost. Kao članica NATO i „večiti kandidat“ za članstvo u EU, Turska je u poslednje vreme u gotovo svakoj kritičnoj situaciji na Bliskom istoku (od Sirije, do Egipta, palestinskog pitanja) ostala bez podrške zapadnih saveznika.¹²²⁹

Necdet Pamir, direktor Komiteta za energiju glavne opozicione partije u Turskoj (republikanska narodna partija – CHP) izjavio je da taj „sporazum uniletarlno povećava energetske zavisnost Turske od Rusije. Njen uvoz je već oko 55 – 60 odsto. Takodje, taj sporazum ne ide na ruku turskim interesima, jer nema nikakve garancije da će EU pristati na kupovinu ruskog gasa od Turske.“¹²³⁰

Krah „Južnog toka“ većina zapadnih medija ocenila je, međutim, kao veliki Putinov poraz. Sličan stav deli i istaknuti evroskeptik na domaćoj sceni, glavni urednik Nove srpske političke misli Đorđe Vukadinović koji podseća da je na Putinove akcije oko Krima i Ukrajine „zapadna imperija žestoko ‘uzvratila udarac’, ekonomskim sankcijama i drastičnim obaranjem cena nafte“. Medjutim, Vukadinović isto tako smatra da je Putin-Erdoganova inicijativa „pravo malo remek-delo Putinove političke taktike i briljantan primer kako se situacija preokreće, a realan hendikep u vidu zapadnih sankcija i kolebljive balkanske pravoslavne braće, podložne pritiscima, pretvara u priliku za otvaranje novih strateških perspektiva“.¹²³¹

1229 Danas, 3. decembar 2014.

1230 Politika, 8. decembar 2014.

1231 http://www.todayzaman.com/business_turkeys-gas-deals-with-russia-raise-concerns-of-dependency_365960.html

Zaključci

- Srpska politička elita malo ili nedovoljno poznaje rusku politiku. Raspad Jugoslavije je u velikoj meri posledica Miloševićevih očekivanja da će se Rusija uključiti. Čak ni on nije razumeo da će Rusija slediti samo svoje interese. Balansiranje između Zapada i Rusije je veoma opasno po interese Srbije, jer ona je ipak u EU i NATO okruženju.
- Ruska politika je izraz njene opadajuće moći s obzirom na njenu jedno dimenzionalnu ekonomiju koja se oslanja samo na energente. Putin kao lider je nepredvidljiv, što nosi veliku opasnost po mir i stabilnost u Evropi. S druge strane EU je nespremno ušla u ovaj konflikt, ali EU je još uvek strana koja Srbiji i generalno svim zemljama na Balkanu pruža veću sigurnost i garancije za ekonomski oporavak.
- Opasno je po Srbiju da se eksponira i da nije opredeljena u sukobu EU i Rusije. Srbija će naročito biti pod pritikom kad preuzme predsedavanje OEBS koji će biti nova arena za nadmetanje dve strane. Putinove pretnje posebno ugrožavaju sigurnost baltičkih zemalja i Poljsku, što će sigurno biti tema i OEBS. Osim toga, Rusija je znatno povećala i svoj „soft power” posebno u zemljama koje prolaze kroz ozbiljnu krizu identiteta (na primer, Srbija). Ta moć se oslanja na kritiku neoliberalizma i nailazi na podršku prekarijata.
- Srbija mora doneti strateške odluke u pogledu svoje budućnosti kako bi izbegla situacije u kojima mora da bira stranu. Srbija nije u situaciji da trpi takve pritiske zbog svih posledica koje je na zemlju ostavila neuspela tranzicija i ratna politika iz devedesetih.
- S obzirom da se opredelila za članstvo u EU, Srbija mora usaglasiti svoju spoljnu politiku sa EU. To je najracionalnije rešenje imajući u vidu devastirajuće stanje u zemlji.
- To ne znači da ne treba razvijati pune odnose i sa drugim akterima poput Rusije, Kine, SAD i drugih.

- Vlada Srbije treba da definiše svoju energetska politiku i da se opredeli za strategiju koja će joj obezbediti sigurno snabdevanje. Neophodno je da svoju strategiju usaglasi sa regionalnom, jer su sve zemlje ranjive kad je o tome reč i imaju interes za zajedničkim planiranjem.
- Zajedno sa regionom treba da razvija alternativne izvore energije i smanji zavisnost od Rusije, a time onemogućiti manipulisanje njome kad god to Rusiji zatreba u namirivanju sa Zapadom.